T.C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ YAYINI NO: 2306
AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ YAYINI NO: 1303

AİLE SOSYOLOJİSİ

Yazarlar
Prof.Dr. Aytül KASAPOĞLU (Ünite 1)
Yrd.Doç.Dr. Fatime GÜNEŞ (Ünite 2)
Prof.Dr. Birsen GÖKÇE (Ünite 3)
Yrd.Doç.Dr. Oya BEKLAN ÇETİN (Ünite 4)
Doç.Dr. Nilay ÇABUK KAYA (Ünite 5)
Prof.Dr. Aylin GÖRGÜN BARAN (Ünite 6)
Yrd.Doç.Dr. Z. Yonca ODABAŞ (Ünite 7)
Yrd.Doç.Dr. F. Ayşın KOÇAK TURHANOĞLU (Ünite 8)
Dr. Dursun AYAN (Ünite 9)
Doç.Dr. Feryal TURAN (Ünite 10)

Editörler
Prof.Dr. Aytül KASAPOĞLU
Yrd.Doç.Dr. Nadide KARKINER

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Anadolu Üniversitesine aittir.
"Uzaktan Öğretim" tekniğine uygun olarak hazırlanan bu kitabın bütün hakları saklıdır.
İlgili kuruluştan izin almadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt veya başka şekillerde çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz.

Copyright © 2011 by Anadolu University
All rights reserved
No part of this book may be reproduced or stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means mechanical, electronic, photocopy, magnetic tape or otherwise, without permission in writing from the University.

UZAKTAN ÖĞRETİM TASARIM BİRİMİ

Genel Koordinatör
Prof.Dr. Levend Kılıç

Genel Koordinatör Yardımcısı
Doç.Dr. Müjgan Bozkaya

Öğretim Tasarımcısı
Yrd.Doç.Dr. Alper Altunay

Grafik Tasarım Yönetmenleri
Prof. Tevfik Fikret Uçar
Öğr.Gör. Cemalettin Yıldız
Öğr.Gör. Nilgün Salur

Ölçme Değerlendirme Sorumlusu
Uzm. Bülent Gezen

Dil Yazım Danışmanı
Okt. Meral Aşkar

Grafikerler
Hilal Küçükdağaşan
Ufuk Önce

Kitap Koordinasyon Birimi
Doç.Dr. Feyyaz Bodur
Uzm. Nermin Özgür

Kapak Düzeni
Prof. Tevfik Fikret Uçar

Dizgi
Açıköğretim Fakültesi Dizgi Ekibi

Aile Sosyolojisi

ISBN
978-975-06-0980-0

3. Baskı

Bu kitap ANADOLU ÜNİVERSİTESİ Web-Ofset Tesislerinde 4.000 adet basılmıştır.
ESKİŞEHİR, Kasım 2012

İçindekiler

Önsöz ..... **ix**

Sosyolojik Yaklaşımlar Temelinde Aile Kuramları ..... **2** — **1. ÜNİTE**

AİLE SOSYOLOJİSİNDE FARKLI KURAMSAL YAKLAŞIMLAR VE NEDENLERİ 3
Giriş 3
Sembolik Etkileşimci Yaklaşım 4
Sembolik Etkileşimcilik ve Aile 5
İşlevselci / Fonksiyonalist Yaklaşım 9
İşlevselcilik ve Aile 11
Radikal Psikiyatrlar 13
Çatışmacı Yaklaşım 13
Çatışmacı Yaklaşım ve Aile 14
Feminist Yaklaşım 16
Farklı Feminist Yaklaşımlar 17
Marxist Feminizm 17
Radikal Feminizm 18
Liberal Feminizm 19
Sosyalist Feminizm 19
Daha Farklı/Başka Feminizmler (Difference Feminisms) 19
Postmodernizm 20
Özet 21
Kendimizi Sınayalım 23
Yaşamın İçinden 24
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 25
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 25
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar 26

Aile, Evlilik, Akrabalık ve Hane ..... **28** — **2. ÜNİTE**

GİRİŞ 29
EVLİLİK VE TÜRLERİ 29
Evliliğin Tanımı 29
Evlilik Türleri 30
AKRABALIK VE DAYANIŞMA 32
HANE VE HANE ÇALIŞMA STRATEJİLERİ 34
EVLİLİKLERDE GÖRÜLEN DEĞİŞİMLER 35
Birlikte Yaşamak 35
Komün Yaşam Biçimleri 36
Eşcinsel Aileler 36
Boşanma 37
Tek Ebeveynli Aileler/Haneler 38
Bekâr Kalma 39
Sonuç 39
Özet 41

Kendimizi Sınayalım ... 44
Okuma Parçası 1 ... 45
Okuma Parçası 2 ... 46
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı ... 47
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı ... 47
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar ... 48

3. ÜNİTE **Türk Toplumunda Aile Yapısı ... 50**
GİRİŞ ... 51
AİLENİN ÖZELLİKLERİ, GÖREVLERİ VE AİLE TİPLERİ ... 52
Büyük Aile ... 53
Küçük Aile ... 54
Geçiş Ailesi ... 55
Gecekondu Ailesi ... 55
Berder Ailesi ... 58
TÜRKİYE'DE AİLENİN GENEL GÖRÜNÜMÜ ... 59
TÜRK KADINI VE ÇAĞDAŞLAŞMA ... 66
Osmanlı Dönemi ... 68
Tanzimat Dönemi ... 68
Kurtuluş Savaşı Dönemi ... 69
Özet ... 78
Kendimizi Sınayalım ... 79
Okuma Parçası ... 80
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı ... 80
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı ... 81
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar ... 82

4. ÜNİTE **Aile, Kadın ve Doğa ... 84**
GİRİŞ ... 85
GELİŞMİŞ ÜLKELERDE EKOFEMİNİST BAKIŞ AÇISINDAN AİLE, KADIN, DOĞA İLİŞKİSİNİN TEMELLERİ ... 85
Kadının Psikobiyolojik Özellikleri, Tinsellik ve Ataerkillik ... 86
Kadın-Doğa İlişkisinin Maddi Temelleri, İdeolojik Yapılanma ve Toplumsal Süreçler ... 87
Biyolojik Farklılıklar ve Toplumsal Süreçler ... 88
Gelişmiş Ülkelerde Ekofeminizme Yöneltilen Eleştiriler ... 89
GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE KADIN-DOĞA İLİŞKİSİNİN TEMELLERİ ... 90
KIRDA KADIN VE DOĞA ... 91
KENTTE KADIN VE DOĞA ... 94
Temizlik ve Hijyen ... 95
Beslenme ... 96
Hasta, Çocuk ve Yaşlıların Bakımı, Şefkat ... 97
Özet ... 99
Kendimizi Sınayalım ... 100
Yaşamın İçinden ... 101

Okuma Parçası ... 102
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı ... 104
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı ... 104
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar ... 104

Aile ve Çocuk ... 106 — **5. ÜNİTE**
AİLE VE ÇOCUK ... 107
Geçmişten Günümüze Çocuk ve Çocukluğa Bakışı ... 109
AİLE VE ÇOCUĞUN SOSYALLEŞMESİ ... 111
Sosyalizasyon Süreci ve Kuramları ... 111
Çocuğun Sosyalizasyon Sürecine Farklı Yaklaşımlar ... 112
Sembolik Etkileşim ve Sosyalizasyon ... 113
İşlevselcilik ve Sosyalizasyon ... 115
Sosyalizasyon Sürecine Eleştirel Yaklaşımlar ... 117
Çatışmacı Yaklaşım ... 117
Feminist Yaklaşım ... 118
Psikanalitik Yaklaşım ve Çocuğun Sosyalizasyonu ... 119
ÇOCUK YETİŞTİRMEDE AİLE ÖZELLİKLERİNİN ETKİSİ ... 119
Ailede Ana-Baba Tutumları ve Çocuk Yetiştirme ... 122
Özet ... 126
Kendimizi Sınayalım ... 128
Yaşamın İçinden ... 129
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı ... 129
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı ... 130
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar ... 131

Aile ve Yaşlanma ... 134 — **6. ÜNİTE**
GİRİŞ ... 135
YAŞLILIK/YAŞLANMA NEDİR? ... 137
Kronolojik Perspektiften Yaşlanma ... 137
Biyolojik Perspektiften Yaşlanma ... 138
Fizyolojik Perspektiften Yaşlanma ... 138
Psikolojik Perspektiften Yaşlanma ... 138
Ekonomik Perspektiften Yaşlanma ... 139
Sosyolojik ve Sosyal Gerontolojik Perspektiften Yaşlanma ... 139
YAŞLILIĞA TARİHSEL BAKIŞ ... 140
YAŞLANMA TEORİLERİ ... 142
Yapısal-İşlevselci Teoriler ve Yaşlanma ... 143
Çözülme Teorisi ... 144
Aktivite Teorisi ... 145
Devamlılık ya da Süreklilik Teorisi ... 146
Toplumsal Rol Teorisi ... 146
Modernleşme Teorisi ... 147
Çatışma Teorisi ve Yaşlanma ... 148
Yapısal Bağımlılık Teorisi ve Politik İktisat Yaklaşımı ... 148
Yaş Tabakalaşması Teorisi ... 149

Yorumsamacı Teori ve Yaşlanma 150
Sembolik Etkileşim 151
Etiketleme Teorisi 151
Sosyal Alışveriş Teorisi 152
FEMİNİZM VE YAŞLANMA 152
BAŞARILI YAŞLANMA MODELİ 154
YAŞLILIKTA SOSYAL DESTEK VE AKRABALIK 155
Sosyal Destekte Karşılıklılık 156
Sosyal Destekte Cinsiyet Farklılıkları 156
Daha Geniş Sosyal Destek Ağı 156
TÜRKİYE'DE YAŞLANMA VE SOSYAL GÜVENLİK 157
Sosyal Güvenlik ve Sosyal Politikalar 158
Yaşlı Bakımı Hizmetleri 159
Özet 161
Kendimizi Sınayalım 163
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 164
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 164
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar 165

7. ÜNİTE

Aile ve Sağlık 166

AİLE VE SAĞLIK (SAĞLIK, CİNSELLİK VE ÜREME) 167
Giriş 167
Aile, Sosyal Destek ve Sağlık 169
Sağlık ve Hastalık Sosyolojisi ile İlgili Farklı Sosyolojik Yaklaşımlar:
Sembolik Etkileşimcilik ve Sağlık 170
Sembolik Etkileşimcilik, Sağlık ve Aile 171
Sağlık ve Hastalık Sosyolojisi ile İlgili Farklı Sosyolojik Yaklaşımlar:
İşlevci Yaklaşım ve Sağlık 172
İşlevselci Yaklaşım, Sağlık ve Aile 173
Sağlık ve Hastalık Sosyolojisi ile İlgili Farklı Sosyolojik Yaklaşımlar:
Çatışmacı Yaklaşım ve Sağlık 175
Aile, Sağlık ve Çatışmacı Yaklaşım 176
Sağlık ve Hastalık Sosyolojisi ile İlgili Farklı Sosyolojik Yaklaşımlar:
Beden Sosyolojisi ve Sağlık 177
Beden Üzerine Görüşler 178
Sağlık ve Hastalık Sosyolojisi ile İlgili Farklı Yaklaşımlar:
Feminist Teori ve Sağlık 179
Özet 181
Kendimizi Sınayalım 182
Okuma Parçası 183
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 183
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 184
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar 185

Aile ve İlişkiler Ağı ..... 186 — 8. ÜNİTE
GİRİŞ 187
AİLE İÇİ GÜÇ İLİŞKİLERİ 188
Aile İdeolojisi 188
Aile Reisliği 188
Aile İçi Şiddet 189
AİLE/HANE VE ÜRETİM İLİŞKİLERİ 192
Kırsal Ailede/Hanede Kadın Emeği ve Güç İlişkileri 192
Kentsel Ailede/Hanede Kadının Çalışması ve Güç İlişkileri 195
AİLE/HANE ÜYELERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER 198
Aile/Hane İçi İlişkiler 198
Karı-Koca İlişkileri 200
Anne-Baba ile Çocuklar Arasındaki İlişkiler 201
AİLE VE AKRABALIK İLİŞKİLERİ 203
Özet 206
Kendimizi Sınayalım 208
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 209
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 209
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar 210

Aile ve Hukuk ..... 212 — 9. ÜNİTE
GİRİŞ 213
AİLE 214
HUKUK 217
SOSYOLOJİ VE HUKUK 219
SOSYOLOJİ AÇISINDAN AİLE HUKUKU 220
BAZI KAVRAMLAR 225
Aile Sözcüğü ve Çağrışım Alanı 225
Hukuk Kavramının Çağrışım Alanı 227
AİLE İLE İLGİLİ KANUNÎ DÜZENLEMELER TARİHİNDEN NOTLAR 228
Özet 230
Kendimizi Sınayalım 231
Yaşamın İçinden 232
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 233
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 233
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar 234

Aile ve Değişme ..... 236 — 10. ÜNİTE
TOPLUMSAL DEĞİŞME VE AİLE 237
Giriş 237
Toplumsal Değişme: Özellikleri ve Nedenleri 238
Kültür 238
Çatışma 239
İnançlar, Değerler, İdeolojiler 239
Çevresel Faktörler 239

Nüfus 239
Teknoloji 239
Ekonomi..... 239
Politik yapı 239
AİLE VE DEĞİŞME: KURAMLAR 240
Yapısal Fonksiyonel Kuram..... 241
Çatışmacı Kuram 242
MODERN AİLE YAŞAMINDA DEĞİŞİMLER VE ÇEŞİTLİLİKLER 244
TÜRKİYE'DE AİLE YAPISI VE DEĞİŞME..... 244
Aile Biçimi ve Büyüklüğündeki Değişmeler 245
Akrabalık İlişkilerindeki Değişmeler 246
GELECEKTE AİLE 249
Özet 250
Kendimizi Sınayalım 251
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 252
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 252
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar..... 253

Önsöz

Aile Sosyolojisi kitabı, uzaktan eğitim ile sosyoloji eğitimi alacak öğrenciler için hazırlanmıştır. Uzaktan eğitim aracılığıyla aile sosyolojisi ile ilgili konulara ulaşmanızı sağlayacak olan bu kitabın amacı yalnızca aile kuramlarını değil, aile ve hane yapısı, Türkiye'de aile yapısı, kadın, çocuk, yaşlılık, sağlık, ilişkiler ağı, hukuk ve değişme konularını da aile ile bağlantılı olarak tartışmıştır.

Kitabın birinci ünitesinde aile ile ilgili kuramsal tartışmaları bulacaksınız. Kitabın ikinci ünitesinde aile ve hane yapısının temel öğelerini bulurken, üçüncü ünitede Türkiye'de aile yapısının tarihsel bir bakış açısı ile yapılan açıklamalarını okuyacaksınız. Kitabın dördüncü ve beşinci ünitesinde ailenin kadın ve çocukla ilişkisinin ayrıntılı çözümlemesine ulaşacaksınız. Kitabın altıncı ve yedinci ünitelerinde aile ve yaşlılık, aile ve sağlık konularının açıklamasını bulacaksınız. Sekizinci ünitede aile içerisindeki ilişkiler ağının sosyolojik çözümlemesini, dokuzuncu ünitede ise aile ve hukuk ile ilgili tartışmaları okuyacaksınız. Onuncu ve son ünitede ise toplumsal değişme konusunun aile temelli çözümlemesini bulacaksınız. Her ünitenin sonunda yer alan Özet, Sıra Sizde ve Kendimizi Sınayalım bölümleri okuduğunuz konuları anlamanıza yardımcı olacak, kendinizi sınamanıza olanak tanıyacaktır.

Aile Sosyolojisi kitabının yazımında ünitelerin yazılmasında gösterdikleri çalışmadan dolayı, Prof.Dr. Birsen Gökçe'ye, Prof.Dr. Aytül Kasapoğlu'na, Prof.Dr. Aylin Görgün Baran'a, Doç.Dr. Nilay Çabuk Kaya'ya, Doç.Dr. Feryal Turan'a, Yrd.Doç.Dr. Fatime Güneş'e, Yrd.Doç.Dr. Oya Beklan Çetin'e, Yrd.Doç.Dr. Yonca Odabaş'a, Yrd.Doç.Dr. F. Ayşın Koçak Turhanoğlu'na ve Dr. Dursun Ayan'a, teşekkür ederiz. Ayrıca kitabın tasarımına katkılarından dolayı Yrd.Doç.Dr. D. Alper Altınay'a ve basım işlerinde çalışan A.Ö.F. Dizgi Birimine emeklerinden dolayı teşekkür ederiz.

Editörler
Prof.Dr. Aytül Kasapoğlu
Yrd.Doç.Dr. Nadide Karkıner

AİLE SOSYOLOJİSİ

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Sosyolojide var olan tüm kuramsal yaklaşımların aile araştırmalarında kullanılabileceğini tartışabilecek,
- Sembolik Etkileşim ve onun aile konusundaki görüşlerini açıklayabilecek,
- İşlevselci Yaklaşım ve onun aile konusundaki görüşlerini, özetleyebilecek,
- Çatışmacı Yaklaşım ve onun aile konusundaki görüşlerini saptayabilecek,
- Sosyolojiye meydan okuyan Feminist Yaklaşım ve onun aile konusundaki görüşlerini ayırt edebilecek,
- Farklı Feminist yaklaşımların aile hakkındaki görüşlerini değerlendirebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Felsefe
- Kuram
- Yaklaşım
- Sembolik Etkileşimcilik
- İşlevselcilik
- Çatışmacılık
- Feminizm

İçindekiler

Sosyolojik Yaklaşımlar Temelinde Aile Kuramları

AİLE SOSYOLOJİSİNDE FARKLI KURAMSAL YAKLAŞIMLAR VE NEDENLERİ

AMAÇ 1 ***Sosyolojide var olan tüm kuramsal yaklaşımların aile araştırmalarında kullanılabileceğini tartışabilmek.***

Giriş

Bilimsel yazılarda birçok kavram günlük kullanımlarından farklı yönler taşır. Bu farklılıklara yol açan faktörlerin başında onlara felsefi bazı anlamlar yüklenmesi gelir. Örneğin felsefenin temel dört çalışma alanı vardır. Bunlar sırasıyla "Metafizik", "Epistemoloji"(Bilgi Kuramı), "Ontoloji" (Varlıkbilim) ve "Ahlak"tır. Özellikle ontoloji ve epistemolojiden birçok bilimsel kavramı tanımlamada yararlanılır. Ayrıca Bilgi Kuramının da "bilginin kaynağı" ve "bilginin değeri" olarak iki temel alanı vardır. Bu bağlamda epistemolojik olarak, bilginin kaynağını "akıl" olarak görmek Rasyonalizm; "deney" olarak görmek Ampirizm; "sezgi" olarak görmek Intuitionism/Sezgicilik; "fayda" olarak görmek Pragmatizm olarak anılır. Hatta son yıllarda bir gelişme daha yaşanarak, bilginin kaynağının "kadının öznel deneyimleri" veya algıları olduğu ileri sürüldüğünden, Feminizm de böylelikle epistemoloji tartışmalarında yerini almış bulunmaktadır. Bu bağlamda Aile Kuramları konusuna başlamadan önce kavramsal açıklık sağlamak için kuram ve yaklaşım kavramlarını tanımlamak uygun olacaktır.

Örneğin H.Spencer, T.Parsons, R.Merton, N.Luhmann adlı sosyologların her biri ayrı ayrı kuramlara sahiptirler. Ancak onlar aynı zamanda taşıdıkları ontolojik ortak özellikleri açısından "Yapısal İşlevselcilik" şemsiyesi altında değerlendirilirler.

En genel çerçevede kuram, bilimsel çalışmaların yapılmasına olanak sağlayan en geçerli ve güvenilir yollarla ilgili epistemolojik (bilgi kuramsal) tartışmalardır. Yaklaşımlar ise daha çok toplumsal yaşamın temel ontolojik (varlık bilimsel) özellikleri ile ilgili temel kabul veya sayıltılara (assumptions) işaret eder. Çoğu zaman kuram ve yaklaşım kavramları aynı anlamda veya birlikte kullanılırsa da aralarında felsefi olarak ayrım bulunduğu ve kuramların daha çok epistemolojik; yaklaşımların ise, daha çok ontolojik içerik taşıdığı belirtilmelidir. Bu bağlamda genel olarak sosyal bilimlerde özel olarak sosyolojide çeşitli düşünürlerin adıyla anılan çok sayıda kuram ve göreli olarak sınırlı sayıda yaklaşım bulunur.

Burada önemli olan aile çalışmalarında birbirinden oldukça farklı çok sayıda kuramsal ve metodolojik yaklaşımın kullanıldığının bilinmesidir. Araştırmacıların mikro öznelden, makro nesnel boyutlara kadar uzanan geniş bir alanda araştırma yapması meşru olduğu gibi, aynı araştırmanın değişik aşamalarında da bunların bazılarından yararlanmaları mümkündür. Önemli olan kuram ve uygulama bütünlüğüne sahip bir araştırma planlamak ve yürütebilmektir.

Buradan hareketle başlangıçta tek tek kuramlar yerine yaklaşımlar esasında genel çerçeveyi bilmenin daha yol gösterici olduğu söylenebilir.

Diğer sosyolojinin pek çok alanında olduğu gibi aile çalışmalarında da mevcut tüm metodolojik (pozitivist, antipozitivist / yorumlayıcı, eleştirel) ve kuramsal yak-

laşımlardan yararlanıldığı gözlenmektedir. Sosyolojideki kuramsal yaklaşımların, modernist çerçevede "Sembolik Etkileşimcilik" gibi daha mikro yaklaşımlardan, "İşlevselcilik" ve "Çatışmacılık" gibi daha makro yapısal yaklaşımlara doğru genişlediği ve hatta son yıllarda sosyolojiye meydan okuyan feminist ve postmodernist yaklaşımlarla da zenginleştiği söylenebilir.

Ayrıca bu kuramsal yaklaşımların insan ve topluma ilişkin olarak daha baştan sayıltı olarak kabul ettikleri epistemolojik ve ontolojik özelliklere bağlı olarak bazılarının nitel, bazılarının ise nicel araştırma tekniklerinin kullanılmasına uygun olduğu veya bunları gerektirdikleri bilinmelidir. Bu nedenle bu bölümde belli başlı sosyolojik yaklaşımlar ve onların aile hakkındaki görüşleri temelinde aile kuramları hakkında bilgi verilmiştir (Bkz. Tablo 1.1).

Tablo 1.1
Sosyolojideki Temel Yaklaşımlar

(Henslin, 2001: 24)

Yaklaşımlar	Genel analiz düzeyi	Analiz odağı	Anahtar kavramlar	Örnek: ABD'de boşanma
Sembolik Etkileşimcilik / Symbolic Interactionism	Sosyal etkileşimin mikrososyolojik incelemeleri	Yüzyüze etkileşim ve insanların toplum yaşamı oluşturmak için sembolleri nasıl kullandıkları	Semboller Etkileşim Anlamlar Tanımlar	Sanayileşme ve kentleşme aile/evlilik rollerini değiştirerek; aşk, evlenme, çocuk ve boşanmanın yeniden tanımlanmasına yol açmıştır.
Fonksiyonel/ İşlevselci Analiz (Yapısal İşlevselcilik / Uyma/ Consensus da denilmektedir)	Toplumun makrososyolojik incelemesi	Toplumu oluşturan parçaların birbirleriyle olan olumlu (işlevsel) ve olumsuz (işlevsel olmayan ilişkileri)	Yapı İşlevler (gizil veya açık) İşlevsel olmayan Denge/tarafsızlık	Toplumsal değişmeler ailenin işlevlerini aşındırdıkça aile bağları zayıflamakta ve boşanmalar artmaktadır.
Çatışmacılık / Conflict Perspective (Çatışmacı yapısalcılık da denilmektedir)	Toplumun makrososyolojik incelemesi	Toplumda kıt olan kaynaklar için mücadele ve güçlü egemenlerin güçsüzleri nasıl kontrol ettikleri	Eşitsizlik Güç/iktidar Çatışma Rekabet Sömürü/istismar	Erkekler ekonomik yaşamı kontrol ettiğinde boşanmalar düşüktür. Boşanmalardaki artış, kadın ve erkek arasındaki güç dengesinin değiştiğinin göstergesidir.

Sembolik Etkileşimin pragmatizme dayanan üç temel ilkesi vardır:
i) İnsanlar kendileri tarafından anlam/önem atfedilen (yüklenilen) davranışlarda bulunurlar.
ii) İnsanların davranışları toplumdaki diğer insanlarla giriştikleri sosyal etkileşimden kaynaklanır.
iii) İnsanlar karşılaştıkları durumları yorumlarlar ve ulaştıkları sonuca bağlı olarak da davranışlarını değiştirirler.

Sembolik Etkileşimci Yaklaşım

Sembolik Etkileşim ve onun aile konusundaki görüşlerini açıklayabilmek.

Modernist çerçevede mikro öznel düzeyde sosyolojik çalışmalarda pek çok kuramdan söz edilse de bunların genel bir şemsiye altında toplanması mümkündür. İşte Sembolik Etkileşimcilik böylesine genel bir kapsayıcılığa sahiptir. Psikolojik gelenek içinde gelişen bir sosyoloji ekolü olarak da adlandırılan bu kuramsal yaklaşı-

mın tarihsel analizi onun epistemolojik olarak Amerika'da yaygın kabul gören pragmatizm içinde geliştiğini göstermektedir. Hatta bu yaklaşımın 18yy. İngiliz Ahlak felsefecilerine kadar izlerinin sürülebildiği ve William James (1842-1910) ve John Duvey (1859-1952) gibi 20. yüzyıl eğitimci ve psikologları tarafından geliştirildiği belirtilmelidir. Bu yaklaşımı sosyolojiye taşıyan en önemli savunucuların başında George Herbert Mead (1863-1931)ve onun öğrencisi Herbert Blumer gelmektedir. Ayrıca Charles Horton Cooley (1864-1929) ve William Thomas (1863-1947) da bulunmaktadır.

Herbert Mead'in izleyicisi olarak Blumer (1962)'in temel iddiası, insanların öncelikle karşılarındakinin davranışını yorumladıkları ve daha sonra eyleme karar verdikleri yönündedir. Ona göre insanlar araya yorum süreci girmeden doğrudan eyleme geçmezler. Bu yorumlama ve anlamlandırma sürecinde ise, kuşkusuz semboller ve işaretler önem kazanır. Bu yüzden bu yaklaşıma Sembolik Etkileşimcilik denilmiştir. Bu görüşün, klasik davranış/ Behaviorizm Kuramındaki "uyaran- tepki" ilişkisini ret ederek araya yorumlama sürecini koyması önemlidir. Çünkü insanlar her uyarana basitçe tepki veren robotlar değildir. Örneğin, bir genç kadın kendisine gelen her teklifi sonuçları itibariyle yorumlamadan evet demez. Teklifin masum bir yardım amacına mı yoksa daha ileri bir ilişki için bir ilk adım mı olduğunu anlamlandırmaya çalışır ve olasılıkları gözden geçirdikten sonra evet veya hayır der. İşte Sembolik Etkileşimcilik bu anlamlandırma ve yorumlama sürecinin nasıl inşa edildiğini, insanların kendilerini ve karşılarındakini nasıl konumlandırdıklarını inceler. Onlar, ontolojik olarak sosyal yaşamın dinamik olduğunu ve diyalektik olarak karşılıklı ilişki içinde bir bütün olarak sürekli değiştiğini kabul ederler.

Bu gelenek içinde yer alan sosyologlar çok sayıda farklı konularda ve değişik araştırma teknikleri kullanarak çalışmaktadırlar. Ancak çoğunluğun sosyal etkileşimi daha iyi çalışabilmek için katılarak gözlem gibi nitel teknikleri kullandıkları söylenebilir. Özellikle son yıllarda çalışılan konular arasında duygusal emek (Arlie Hochschild), sosyal hareketler ve kendine ayna tutma, izlenim yaratma ve yönetme, ortam tanımlama gibi konular gelmektedir. Ayrıca klasik yapısalcılığın "dil kuralları "na (language) vurgu yapan semiotik/ göstergebilimsel incelemeleri yerine, daha dinamik ve etkileşimsel olan "konuşma" (parole) üzerinde vurgu yapan semiotik çalışmalar yapıldığı söylenebilir.

Sembolik Etkileşimcilik ve Aile

Tüm dünyadaki geleneksel anlayış aile birliğinin bir kez kurulduktan sonra yaşam boyu sürdürülmesidir. Bu anlayışla uyumlu olarak boşanmalar ise ahlaken kabul edilmesi güç olmanın yanı sıra toplumun genel değer yargılarına bir meydan okuma ya da ebeveyn olarak sorumluluklardan kaçma olarak görülür. Ancak geleneksel birçok değer ve tutumlardaki genel değişmelere bağlı olarak aile konusundaki sembol ve değerlerde de bazı değişmeler olduğunu da kabul etmek gerekir. Bu bağlamda Sembolik Etkileşimci yaklaşımın aile ve boşanma konusundaki görüşlerini daha iyi anlayabilmek ve "duygusal doyum" ve "aşk sembolü" başta olmak üzere bazı kavramlardan yararlanarak yaşanan değişimleri görmek mümkündür (Henslin, 2001, 23):

- **Duygusal Doyum (Emotional Satisfaction):** Sembolik Etkileşimciler, 20.yüzyılın başlarından bu yana aile dayanışmasının temellerinde ortaya çıkan önemli değişmeleri gözlemişlerdir. Örneğin, eş seçiminde artık giderek kişilik özellikleri önem taşımaya başlamıştır. Eşler arasında duygusal tatmin beklentisi giderek yükselmektedir. Ayrıca bu eğilime bağlı olarak mahremi-

yet talebi de artmaya başlamıştır. Tüm bunlar olurken toplumda ilişkiler yüzeyselleşmeye ve geçici olmaya başlamıştır. Bu durumda evlilik toplumdaki karmaşık ve hızlı değişmeler sonucu ortaya çıkan gerilimi düşürmede bir çözüm olarak görülmeye başlamıştır. Eşlerin birbirleriyle arkadaş /dost (companionate marriage)olmak amacıyla evlenmeye başlamaları kadar; eşlerin birbirinden çok şey bekleyerek aradıklarını bulamaması boşanmalarda artışa yol açmıştır. Sonuç olarak evlilik kendisine gereğinden fazla yüklenilen bir kurum haline gelmiştir. Türkiye'de de benzer eğilimlerin arttığı, kırsal kesime nazaran eğitim düzeyi yüksek, kadının ev dışında gelir getiren işte çalıştığı kentsel ailelerde evlilik anlayışının farklılaştığı söylenebilir.

SIRA SİZDE 1

Türkiye'de son beş yıldaki evlenme ve boşanma istatistiklerini değerlendiriniz.

- **Aşk Sembolü (The Love Symbol):** Kadın veya erkek olarak sahip olunan aşk veya ilgi görme/gösterme sembolleri de evliliğin yükünü ağırlaştırmaktadır. Duygusal tatmin olabilmek için talep edilen gerçekçi olmayan beklentilerin karşılanmaması hüsranla sonuçlanmakta ve eşler birbirlerini suçlamaya başlamaktadır. Evlilikte aşk/ilgi sembolleri yüzünden eşler beklentilerinin gerçekçi olmadığını görememekte ve boşanmaktadırlar. Türkiye'de de özellikle medyanın da etkisiyle eşlerin beklenti seviyelerinin yükselmesine karşın, bunları karşılamada gösterilen direnç yüzünden gerilimin arttığı söylenebilir. Türkiye'de izleme raporları kıran bazı dizilerin Orta Doğu ülkelerine pazarlanması sonucu oradaki aile yapılarının da sarsıntı geçirdiği ve Arap kadınların eşlerinden beklentilerinin arttığı ve sosyologların bu konularda çalışmalar yaptıkları bilinmektedir.
- **Çocuğun Anlamı (The meaning of Children):** Tüm dünyada çocukluk ile ilgili görüşlerde köklü değişmeler ortaya çıkmıştır. Bazı aile tarihçilerine göre ortaçağdaki aile yapısında çocuk ve erişkinler arasında keskin farklar bulunmazdı ve çocuklar birer küçük/minyatür erişkin olduğu kabul edilirdi. O dönemlerde henüz ev ve işyeri ayrımı fazla olmadığı için erkek çocuklar aile işinde çıraklık ederken, kızlar da ev işlerinin yanı sıra eşlik rolünü öğrenirlerdi. A.B.D. bile ancak bundan üç kuşak önce bu durumun değiştiği ve artık 8.sınıfı bitiren ve işe giren çocuklara erişkin muamelesi yapıldığı belirtilmelidir. Daha küçük yaşlardaki çocukların masum ve hassas olduklarının kabulü zaman almıştır. Bu konuda Türkiye'de hem sınıfsal hem de bölgesel gelişmişlik farkları bulunmaktadır. Erkek çocuk hala kız çocuktan daha fazla önemsenmektedir. Kız çocuklar okutulmadan erken yaşta evlendirilerek çocuk kadınlar olarak adeta cezalandırılırken, erkek çocuklara tüm aile maksimum hizmet sunmaktadır. Buradaki en önemli çelişki, erkek çocuğun önemsenerek güçlendirilmesi kadar aile ve anne tarafından sürekli çocuk gibi şımartılması, tüm ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Bu durum ileride, yarı erişkin ya da büyümemiş "ana kuzusu koca" sendromuna yol açabilmektedir.
- **Ebeveynliğin Anlamı (The Meaning of Parenthood):** Çocukluk ve erişkinliğe geçiş konusundaki değişmelerin ebeveynliğin anlamı ile ilgili değişmelerle yakından ilişkisi bulunmaktadır. Günümüzdeki ebeveynler sadece ilgi ve şefkat göstermekle kalmamakta, çocuklarının sahip olduğu potansiyeli en yüksek düzeye ulaştırmaktan da sorumlu tutulmaktadır. Günümüzde çocuk yetiştirme çok daha uzun sürmekte ve çocuklar çok fazla talepte bulun-

duklarından, ebeveynlere geçmişte olduğundan çok daha fazla duygusal olarak da yüklenilmektedir. Türkiye'de durum benzer şekilde değişmektedir. "Çocuk merkezli" aileler artmaktadır. Sosyal psikolog Çiğdem Kağıtçıbaşı(1971)'nın "Çocuğun Değeri Araştırması" üzerinden çok fazla zaman geçmemesine rağmen, geçmişte özellikle kırsal kesimde ebeveynler için yaşlılıkta sosyal sigorta olarak görülen çocukların tarımda makineleşme ile birlikte yetişme maliyetlerinin artması yüzünden değerinde değişme olmuş ve bu durum ailenin sahip olmak istediği çocuk sayısında azalmaya yol açmıştır.

- **Evlilik Rolleri (Marital Roles):** Geçmiş kuşaklarda anne-baba veya karı koca olarak eşlerin ev, iş ve çocuklarla ilgili konularda sınırları çizilmiş sorumlulukları bulunurken, günümüzde belirsizlikler artmıştır. Kadın ev dışında çalıştığında ev işleri ve çocukların bakımı konusunda kocasından veya aile büyüklerinden destek beklemektedir. Ancak kadınların geleneksel cinsiyet rollerine ilişkin yükümlülüklerinin azalmak bir yana, iş ile birlikte yürütülmeye çalışılması, kadınların çok daha fazla ezilmesine yol açmıştır. Bu konuda devletin de sorumlulukları bulunduğundan tüm dünyada sosyal refah devleti olma iddiasında olan ülkelerde önemli bazı yasal düzenlemelere gidilmiştir. Türkiye'de çalışan kadınların durumlarının kolay olmadığı, muhafazakâr iktidarların daha fazla sayıda çocuk önererek adeta onları tekrar eve çekmeye çalıştıkları iddia edilebilir. Teknolojik gelişmeler ev işlerinde önemli kolaylıklar sağlamakla birlikte, işsizlik, yoksulluk sarmalı satın alma gücünü sınırladığından, yoksullar için evlilik rollerinde iyileşme yakın zamanda pek mümkün görünmemektedir.
- **Seçenekleri Algılama (Perception of Alternatives):** Aile ve evliliklerde ortaya çıkan pek çok değişmelere yol açan faktörlerin biri de giderek artan sayıda kadının ev dışında çalışmaya başlamasıyla ortaya çıkmıştır. Kadınların geçimlerini kazanmaya başlaması, onların ilk kez mutsuz olan evliliklerini sürdürme zorunluluğu karşısında seçeneksiz olmadıklarını görmelerine yol açmıştır. İşte Sembolik Etkileşimcilere göre, evliliğe bir seçenek bulunduğunun algılanması boşanmayı mümkün kılacak ilk önemli adımdır. Türkiye'de de çok kesin olmasa da bu tür bir genelleme kapsamında sayılabilecek, ekonomik bağımsızlık ve kendine güven artıkça boşanmanın bir seçenek olarak görülmesi yönünde eğilimlerinin arttığı söylenebilir.
- **Boşanmanın Anlamı (Meaning of Divorce):** Daha önce hiçbir şekilde kabul edilemez bulunan ve hatta ahlaki düşüklük veya başarısızlık olarak görülen boşanmanın anlamı değişmeye ve daha kabul edilebilir bir durum olarak algılanmaya başlamıştır. ABD'de nitekim bir asır önce sıfır olan boşanmanın yılda bir milyona çıktığına dair istatistiksel bilgiler bulunmaktadır. Boşanmalar arttıkça boşanmaya yüklenilen olumsuz anlamlar da daha azalmaya ve kişisel değişme ve yeni bir hayata başlama fırsatı olarak görülmeye başlanmıştır. Boşanmaya yüklenilen başarısızlık anlamındaki sembolik anlamın değişmesi ve bir damga olmaktan çıkması boşanmaların artmasında başlı başına önemli bir etken olmuştur. Türkiye'de de boşanmalar arttıkça ona yüklenen anlamın daha kabul edilebilir düzeylere çekildiği gözlenmektedir. Özellikle kadın açısından son derece tedirgin edici olan damgalanma anlamındaki negatif yüklemin oldukça azaldığı söylenebilir.
- **Yasal Değişiklikler (Changes in the Law):** Boşanma yasasının bizzat kendisi sembolik olarak boşanmayı teşvik edici olmuştur. Daha önce zina ve benzeri koşullara sıkıca bağlanan boşanmalarda artık bu koşulun aran-

maması ve geçimsizliğin boşanma için yeter koşul olarak görülmesi boşanmaların artmasında önemli rol oynamıştır. Özellikle ABD'de bazı eyaletlerde tarafların birbirini yaptıkları hatalardan dolayı suçlamadan ya da belirli bir neden gösterme zorunluluğu olmadan boşanma olanağının bulunması boşanmaları arttırmaktadır. Türkiye'de de yeni Medeni Yasada yapılan değişikliklerle aile birliğini korumak esas olmakla birlikte, taraflar anlaştıklarında boşanmaları kolaylaşmıştır denilebilir.

KİTAP

Türkiye'de Ailenin Korunmasına Dair Kanun, Türk Ceza Yasası ve Türk Medeni Yasası'ndaki değişiklikleri ayrıntıları ile birlikte Ankara Barosu Kadın Hakları Kurulu tarafından hazırlanan *Kadın Hakları El Kitabı*'nın (Ankara Barosu, Ankara, 2006) içerisinde bulabilirsiniz.

Sonuç olarak Sembolik Etkileşimci Yaklaşım evliliklerin boşanma ile sonuçlanmasını sembollerdeki değişme ile açıklamaya çalışmaktadır. İnsanların boşanma ile ilgili düşüncelerinin değişmesi, evlilikten tatmin olma, aşk, çocuk, anne-baba, karı koca rollerindeki değişmeler evli çiftler üzerinde önemli baskılar yapmaktadır. Tek bir nedene bağlı olarak gerçekleşmesi güç olmakla birlikte tüm değişmeler bir arada düşünüldüğünde boşanmaya itici faktörlerin güçlendiği söylenebilir. Önemli soru bu değişmelerin iyi mi yoksa kötü mü olduğudur. Ancak bu konu değerlerle ilgilidir ve Sembolik Etkileşim kendine böyle bir konum belirlemez. Çünkü tüm sosyologlar gibi onlar da değişmeyi incelemekle kendilerini sınırlandırmayı uygun bulurlar.

Bununla birlikte toplumun en temel birimi olan ailenin çözülmesini engellemek yönünde politikalar geliştirmeleri istendiğinde bunu uygulamacı sosyolog kimliğiyle rahatlıkla yapabilirler. Ancak sosyolojinin misyonun nerede başlayıp nerede sona erdiği konusunda uzun tartışmalar bulunduğu, bazılarının sadece durum saptama ile ilgilenmesine karşılık, oldukça geniş bir çoğunluğun bu misyonu yeterli görmeyerek halk/toplum için sorun çözmeye yönelik çalışmalar yaptığı söylenebilir.

Sembolik Etkileşimci Yaklaşımın aile konusundaki görüşlerinin daha iyi anlaşılması için başka örnekler vermek de mümkündür. Örneğin, Henslin (2001:450) boşanma konusundan ayrı olarak erkeğin ev işleri yapması durumunu da incelemiştir. Ona göre, eğer kadın ve erkek birbirine yakın gelirlere sahipseler ev işlerinde de daha eşitlikçi bir paylaşım beklenir. Ancak işin aslına bakılırsa, diğer erkeklere göre daha fazla ev işi yapsalar da adil bir paylaşım sergiledikleri söylenemez. Bu bulgu şaşırtıcı bir durumdur. Hatta işten çıkarılan kocaların çoğunun ev işi yapmayı azalttıkları gözlenmiştir. Öte yandan karısından daha az kazancı olanların en az ev işi yaptıkları belirlenmiştir. Bu durumun açıklaması nasıl yapılabilir. Aslında işten çıkarılan veya karısından daha az kazanan erkeklerin evde oturmak yerine dışarıda daha fazla zaman geçirerek durumlarını dengelemeye çalıştıkları düşünülebilir. Hochschild (1989)'e göre, sosyolojik açıdan bu durumun anlaşılmasındaki anahtar kavram "toplumsal cinsiyet" (gender) rolleridir. Çünkü kadının daha fazla kazanmasını koca geleneksel erkeklik rolüne bir tehdit olarak algılayacak ve ev işi yapmayacaktır. Ev işi yapmak erkeğin gözünde kadın işidir. Ev işi yapmaktan kaçınarak, kaybettiğini sandığı erkek temelli düzenini yeniden oluşturacaktır.

SIRA SİZDE 2

Türkiye'de arka arkaya yaşan ekonomik kriz dönemlerinde boşanma oranlarında ve kadına yönelik şiddette önemli ölçüde artış gözlenmiştir. İstatistikleri araştırarak tartışınız.

Sembolik Etkileşim ve aile denilince akla hemen gelen diğer bir örnek ise "bir evde iki ayrı evlilik"tir. Burada karı ve kocanın evliliklerini nasıl algıladıkları anlatılmaktadır (Sanchez, 1994). Örneğin, eşlerden her ikisi de ne kadar ev işi yaptıkları sorusu kendilerine yöneltildiğinde gerçekte olduğundan son derece farklı yanıtlar vermektedirler. Hatta ev işi yapma konusunda anlaşıp anlaşmadıklarına ilişkin fikirleri de farklıdır. Ayrıca ünlü bir aile sosyologu olan Jessie Bernard (1972) da boşanma eşiğine gelmiş, anlaşmazlık içindeki eşlerin çocukların sayısı, evlilik öncesi tanışıklık ve nişan süresi, evlendiklerinde kaç yaşında oldukları, ilk çocuklarının ne zaman olduğu, cinsel yaşamları, ev işleri, önemli kararlar hakkında son derece farklı yanıtlar vererek, sanki eşlerin aynı evde iki ayrı aile gibi yaşadıklarını gösteren klasik bir çalışma yapmıştır.

Jessie Bernard (1972) da, boşanma eşiğine gelmiş, anlaşmazlık içindeki eşlerin çocukların sayısı, evlilik öncesi tanışıklık ve nişan süresi, evlendiklerinde kaç yaşında oldukları, ilk çocuklarının ne zaman olduğu, cinsel yaşamları, ev işleri, önemli kararlar hakkında son derece farklı yanıtlar vererek, sanki eşlerin aynı evde iki ayrı aile gibi yaşadıklarını gösteren klasik bir çalışma yapmıştır.

Başka bir çalışmaya göre de evlilikte önemli bir konu olan cinsel yaşam hakkında neden eşler farklı yanıtlar vermektedir sorusunun yanıtı, onların aşk yapma konusunda sahip oldukları farklı beklentilerde gizlidir. Kadın daha fazla duygusal ilgi ve katılım beklerken, erkek daha fazla biyolojik tatmin aramaktadır (Komter, 1989). Ayrıca talebi karşılanmayan erkek konuyu önemsemez görünürken, ilişkiye isteksiz olan kadın konuyu daha fazla önemser görünebilmektedir. İşte Sembolik Etkileşimcilere göre evlilikte farklı köşelere konumlanan eşler evliliklerini de farklı olarak algılayabilmektedirler. Bu durumda eşlerin evliliklerinde yaşadıkları deneyimler tamamen birbirinden farklı olduğundan, aynı çatı altında iki farklı evlilik sürdürüldüğünü söylemek mümkün görünmektedir.

Sembolik Etkileşimci Yaklaşım ile kadın, erkek, çocuk, yaşlı, hasta veya her türden sosyal statünün ailedeki konumuna ilişkin çalışma yapabileceği unutulmamalıdır. Her şeyden önce değişen sembollerle ilgili olarak ortaya çıkan yeni yaşam biçimleri, tek eşli, eşcinsel veya lezbiyen çiftler veya yaşlılar hakkında çok zengin bir literatür bulunduğu belirtilmelidir. Özellikle son yıllarda evsizler üzerine araştırmalar yaygınlaşmıştır. Evsizlerin iletişim tarzlarıyla özellikle de sözel/konuşma ve sözel olmayan jestler (gestures)ve sessiz kalmaya(silence) yönelik araştırmalarla ilgilenirler.

Son olarak, Yorumlayıcı (Interpretive/ Verstehen), İnşacı (Constructionist), Dramatujikal ve Fenemenolojik yaklaşımlar olarak literatürde geçen çalışmaların da Sembolik Etkileşim genel çerçevesi içinde düşünülerek değerlendirilmesinin mümkün olduğu belirtilmelidir. Diğer bir ifade ile birçok çalışmada farklı etiketler kullanılarak benzer araştırmaların benzer amaçlara yönelik olarak yapıldığı dikkatten kaçmamalıdır. Tüm bu sözü edilen yaklaşımların ortak özelliği daha fazla yapı (makro) yerine, "birey" (mikro) üzerinde durmaları ve olgular yerine "süreçlere" odaklanmalarıdır. Süreçlerin incelenmesine bağlı olarak da nitel araştırma tekniklerinin kullanılmasının da diğer bir ortak özellik olduğu unutulmamalıdır.

İşlevselci / Fonksiyonalist Yaklaşım

AMAÇ 3 ***İşlevselci Yaklaşım ve onun aile konusundaki görüşlerini özetleyebilmek.***

Genel olarak sosyolojide modernist çerçevede en yaygın olarak kullanılan makro yaklaşım "Yapısal İşlevselcilik" olarak da anılan yaklaşımdır. Bu yaklaşım toplumu birbiri ile ilişkili parçaların görev yaptığı bir sistem olarak görür. Örneğin, Amerikalı ünlü sosyolog T. Parsons toplumun koruyucu, bütünleştirici, yönlendirici ve uygulayıcı alt sistemlerden oluştuğunu savunur. Aile de bu bağlamda toplumun bütünlüğünü sağlayan bir kurumdur.

Sembolik Etkileşimci Yaklaşımın birey üzerinde odaklaşmasının aksine İşlevselcilikteki vurgu daha çok yapı ve onun işleyişi üzerindedir. Yapıyı oluşturan elemanlar olarak normlar, adetler, gelenekler ve kurumlar analiz edilir. İşlevselciliğin tarihsel olarak kökeni, sosyolojinin kurucularından Auguste Comte ve onun pozitivist felsefesine kadar uzanır. İlk olarak Fransız Devrimi sonrası dağılma konumuna gelen toplumda birlik sağlamak amacıyla A. Comte ve daha sonra sanayileşmenin yarattığı "kuralsızlık /anomi" ve ahlaki bunalımların çözümü için "organik dayanışmayı" arttırmak denge ve istikrarı yeniden tesis etmek üzere E. Durkheim tarafından geliştirilen görüşlere dayanır. Durkehim'e göre, toplumu oluşturan parçalar işlevlerini gördüklerinde toplum normal konumdadır. Buna karşılık organlar görevlerini yapamaz durumda iseler bu "anormal" veya "hastalıklı /patolojik" durumdur. İşlevselcilik açısından hem bir organizma olarak yapıya hem de onu oluşturan parçaların işleyişine bakmak gereklidir. A. Comte ve H. Spencer'de toplumu bir tür yaşayan organizma gibi görürler. Bir organizma gibi toplumun da sağlıklı olması, onun oluşturan organların uyum ve ahenk içinde olmasına bağlıdır.

İşlevselci Yaklaşım epistemolojik olarak bilginin kaynağını deneyde gören Ampirizm'den ve sosyal dünyanın da fizik dünya gibi dıştan göründüğü gibi doğrudan inceleneceğini savunan Pozitivizm'den temellenir. Ancak tüm işlevselcilerin böyle olmadığı ve daha sonraki birçok işlevselcinin (T. Parsons ve N. Luhmann) antipozitivist oldukları bilinmelidir. Aslında işlevselciliğin değişme yerine mevcut durumun savunuculuğunu yapan muhafazakar bir ideolojiyi temsil ettiği yönünde görüşler de yok değildir. Çatışmacı Yaklaşımın sosyal problemler ve eşitsizlikler üzerinde durmasının tam aksine İşlevselciler toplumda istikrar, ahenk, bütünlüğü esas olarak gördüklerinden bu tür eleştirilere karşılaşmaları olağandır.

İşlevselcilik sadece sosyoloji ile sınırlı değildir. Onun Marcel Mauss, Bronislaw Malinovski ve Radcliffe-Brown gibi ünlü antropologlarla beslenen bir temeli de bulunmaktadır. Özellikle yapı ve işlev arasındaki ilişkiler üzerinde duran ve yapının oluşumunu açıklayan Radcliffe-Brown'ın katkıları önemlidir. Çünkü toplumda önce belirli bir ihtiyacın ortaya çıkması ve daha sonra bu ihtiyacı karşılayacak yapılaşmaya gidilmesi söz konusudur. Aslında yapı veya işlevden hangisinin önce geldiği tartışılan bir konudur. Bazen tam tersi oluşumlar da gözlenebilir. Nitekim günümüz tüketim toplumunda, kapitalist yapının zorladığı tasarlanmış sanal ihtiyaçlar yaratılabilmektedir.

İşlevselci Yaklaşımın önemli isimlerinden biri de R.Merton'dur. O, organik benzetmeler üzerinde fazla durmaz ve onun yerine işlevler ve çeşitleri üzerinde çalışır. Merton işlevselliği, toplumun dengede kalmasına hizmet etme koşuluna bağlar. Sistemin dengede bulunmasına hizmet etmeyen işlevler de bulunduğunu belirleyen Merton bunlara "işlevsel olmayan" (dysfunctions) sonuçlar adını verir.

Klasik işlevselciliğin biyolojik analoji yaparak bir sosyal evrim kuramına sahip olduğunu da belirtmek gerekir. Çünkü A. Comte ve onun ünlü "Üç Hal Yasası" dahil bazı sosyologlar topluma ve sosyal bilimlere en uygun model olacak bilimin biyoloji olduğunu düşünmüşlerdir. Sistem içinde yapı ve işlevleri anlatırken biyolojik benzetmeler kolaylık sağlamıştır. Örneğin, toplum bir insan bedenine, onun parçaları olan uzuvlar da kurumlara benzetilmiştir. Bedenin parçalarının işlevlerine benzeyen şekilde toplumsal kurumların uyum mekanizmaları ve işlevleri incelenmiştir. Aslında "Organizmacı" olarak adlandırılan bu modelin temeli, toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak organlar ve onların işleyişidir.

SIRA SİZDE 3

R. Merton'un gizil/latent ve açık/manifest işlevler arasında yaptığı ayrımı örneklerle tartışınız.

Bütün bunlara ek olarak niyetlenilmeyen olumsuz gizli işlevlerden de söz edilebilir. Örneğin, hükümet zamanında teşvikleri sona erdirmediği için, ileriki yıllarda ailelerin genişlediği, artan çocuk sayısının yoksulluğa ve işsizliğe yol açtığı, para desteğinin aynı zamanda uzun dönem için gizil ve fakat negatif bir işlevi olduğu anlaşılmıştır.

İşlevselcilik ve Aile

Temel görüşleri paralelinde İşlevselciler için aile daima toplumun temeli olarak görülür. Ayrıca toplumdaki değişmelere bağlı olarak aile yapısında da değişmeler olduğu kabul edilir. Örneğin Parsons (1960)'a göre, sanayi öncesi toplumda, aile temel üretim birimi olduğundan ve emek yoğun üretim yapıldığından, günümüzde daha yaygın olan ve anne-baba evlenmemiş çocuklardan oluşan "çekirdek aile" (nuclear family) yerine "geniş aile"ye (extended family) ihtiyaç vardı.

T. Parsons'a göre toplumlar değişip sanayileştikçe, teknoloji yoğun üretim ve ailenin üretim birimi olmaktan çıkarak tüketim birimi haline dönüşmesine bağlı olarak da geniş aileye ihtiyaç azalmıştır. Bunun yerine daha küçük ve hareketlilik/göç kabiliyeti fazla olan, üyelerinin belirli becerilere sahip olduğu ailelere ihtiyaç artmıştır. Üretkenlik esasında sanayi öncesi toplumun ayrıcalıklı statüye sahip sınıfları da değişmiştir.

İşlevselcilere göre sanayi toplumu ortak bazı değerleri paylaşan vatandaşlardan oluşan bir yapıyı gerektirir. Böylece sanayi toplumunda çekirdek aile, çocukların toplumsallaşması ve erişkinlerin istikrar kazanması gibi iki temel işlevi görmekten sorumlu birim olarak desteklenir. Sanayi öncesi toplumda geniş ailede akrabalar veya üyesi olunan kabile/aşiretin üyeleri tarafından toplumsallaşan çocuklar, artık çekirdek ailede sosyal bir varlık olmayı öğreneceklerdir. Erişkinler de daha önceki dönemlerin hiçbirinde yaşanmayan şekilde sanayi toplumunun acımasız çalışma koşullarında geçim derdine düşerek kentlerde son derece büyük gerginlikler içinde yaşadıklarından, aile, üyelerinin sorunlarını çözümleyerek onlara istikrar kazandırma işlevini üstlenmektedir.

Aile konusunda İşlevselci Yaklaşıma dayanarak çalışma yapmak yaygın bir gelenektir. Çünkü aile modern sanayi toplumunun ürettiği sorunlara karşı kurumsal emniyet supabı işlevi görmektedir. Ayrıca cinsellik aile yoluyla düzenlenmektedir. Sanayi toplumunda, küçük ailenin yer değiştirmesi, bir bölgeden diğerine göç etmesi pratik olarak da daha kolaydır. Çünkü artık insanlar sürekli iş ve yer değiştirerek aşama kaydeder hale gelmişlerdir. Giderek ilk başlangıç işinden emekli olmak başarısızlık olarak görülmektedir. Hatta bazı Alvin ve Heidi Toffler gibi gelecek okuyanlara (futurist) göre, aynı işte dört yıldan fazla kalınmayacak ve sürekli meydan okunarak yeni iş koşulları aranacaktır. Sonuç olarak daha önce tarımcı aşamada iken sahip olduğumuz ailenin özellikleri önemini kaybetmekte, nereden geldiğimiz, kimlerden olduğumuz sorgulanmamakta ve sanayi toplumundaki başarı ve refahımız için çekirdek aile ideal norm olmaktadır.

T. Parsons'ın 1950'li yıllarda ABD'nin Ortabatı bölgelerinde beyaz, orta sınıf ve kasaba ailesine yönelik gözlemlerinin sınırlılıkları her türlü eleştiriye açık olmakla birlikte halen belirli çerçevede önemini korumaktadır.

Sanayileşme ve kentleşmenin ailenin geleneksel işlevlerini zayıflattığı iddiasında bulunan İşlevsel Yaklaşımın sosyolojik araştırmalara nasıl uygulanacağını göstermek üzere ekonomik üretim, çocukların toplumsallaşması, yaşlı ve hasta bakımı gibi temel işlevler aracılığıyla konunun tartışılmasında yarar vardır (Henslin, 2001:27-28):

- **Ekonomik Üretim (Economic Production):** Sanayi öncesi dönemde aile ekonomik bir ekipti. Temel ihtiyaçları karşılamak birçok aile için çok güçtü ve aile üyeleri yaşamlarını sürdürebilmek için üretimde işbirliği yapmak zorundaydılar. Buna karşılık sanayileşme ile ev ve işyeri ayrımı orta çıkınca daha önce aynı ekip içinde oldukça sıkı olan aile bağları da zayıflamaya başladı. Özellikle baba ve koca olarak erkeğin evden iş için ayrılması ailenin eski gündelik rutin düzenini sarstı. Öte yandan anne ve kız çocukların aile geçimine olan ekonomik katkıları giderek azalmaya başladı. Türkiye'de de benzer şekilde kırda tarımsal faaliyetlerde üretken olan kadınlar, kentte bu olanağı bulamamaktadırlar.
- **Çocukların Toplumsallaşması (Socialization of Children):** Geniş ölçekte ortaya çıkan ekonomik değişmeler karşısında diğer güçlenen bir kurum olarak devlet, ailenin pek çok işlevlerini üstlenmeye başladı. Örneğin okullar açarak daha önce ailenin sağladığı eğitim işlevini üstlendi ve böylelikle onların toplumsallaşmasında da sorumluluk aldığını gösterdi. Çocukların okula gönderilmesini yasal zorunluluk haline getirerek, uymayan aileler cezalandırıldı.

SIRA SİZDE 4

Çocukların okula gönderilmesinin yasal zorunluluk haline gelmesinin Türkiye'de gerçekleşme biçimini anlatınız?

- **Yaşlı ve Hasta Bakımı (Care of Sick and Elderly):** Yasalarla kurulan tıp fakülteleri ve hastaneler aracılığıyla kurumlaşan tıp güçlenmiştir. Buna bağlı olarak da artık hastalar ev yerine hastanede bakım görmekte ve tedavi edilmektedir. Aynı şekilde yaşlı bakım sorumluluğunda da değişme olmuştur. Çeşitlenen derecelerde imkânlar sağlayarak sorumluluk üstlenen organizasyonlar çoğalmıştır. Türkiye'de de yaşlıların ailede bakımı yerine, giderek artan ölçüde yaşlı/huzur/dinlenme evi seçenekleri özellikle kentlerde kamusal veya özel olarak sağlanır hale gelmiştir.
- **Eğlenme/Dinlenme (Recreation):** Ailelerin gelir düzeyi yükseldikçe ev yerine eğlenme ve dinlenme için başka mekânlara gitme oranı da artmıştır. Eskiden evdeki imkânlarla sağlanan eğlencelerin yerini bedeli ödenerek alınan hizmetler almaya başlamıştır. Hizmet sektöründe birçok lokanta, kafeterya, spor kulübü bu hizmetleri sunmak için rekabet etmektedir. Türkiye'de de giderek daha fazla kentsel aile hafta sonlarında büyük alışveriş merkezlerine gitmekte, lokanta veya kafeteryalarda yemek yiyerek tüketimde bulunmaktadır. Ayrıca ailenin birliği beraberliği için birlikte yemek yemekte artık törenselliğini kaybetmekte, aburcubur yeme kültürü yaygınlaşmaktadır.
- **Üyelerin Cinsel Denetimi (Sexual Control of Members):** Diğer konularda olduğu gibi bu konuda da değişmeler olmuştur. Geleneksel olarak cinsel ilişki sadece evlilikte meşru görülürken, bu eğilimde de eskiye göre oldukça fazla zayıflama baş göstermeye başlamıştır. Özellikle sanayi toplumlarında "cinsel devrim" olarak adlandırılan değişmeler evlilik dışı cinsel ilişki seçeneklerine yol açmıştır. Türkiye'de de özellikle bazı eğitimleri her ne olursa olsun yüksek gelirli olanlar ve yüksek eğitimli bazı çevrelerde benzer eğilimler gözlenmektedir. Bekâret konusundaki geleneksel değerlere başkaldırılara sınırlı da olsa rastlanmaktadır.
- **Üreme/Çoğalma (Reproduction):** Yüzeysel olarak bakıldığında ailenin işlevleri arasında dokunulmayan tek konu çocuk sahibi olmadır. Hatta ABD'de tek ebeveynli ailelerin çoğunda çocuk bulunduğu ve evlenmemiş kadınların tüm doğumların %40'ını yaptıkları düşünülürse, üreme işlevinin hiçbir zaman sona ermeyeceği söylenebilir. Bu eğilimler karşısında, okullarda aile planlaması eğitimi yapıldığı, gebelikten ve çeşitli hastalıklardan koruyucu malzemenin dağıtıldığı veya eşine haber verme zorunluluğu olmadan kadının kürtaj yaptırmasına olanak tanındığı belirtilmelidir.

Türkiye'de de çocuk sahibi olmak önemsenmektedir. Sağlık Bakanlığı çeşitli projelerle aile planlaması hizmetlerini ülkenin her yerinde ücretsiz olarak sunmaktadır. İstendiği zaman istendiği sayıda çocuk sahibi olmak için kamusal hizmetlerin yaygın olmasına rağmen, geleneksel/kültürel ve ideolojik engeller yüzünden halen ailelerin çoğu bakabileceğinden daha fazla sayıda çocuğa sahip olmakla birlikte, nüfus artış hızında yaşanan düşmeler bu konuda bazı değişmeler olduğunu göstermektedir.

Murdock (1949)'un da belirttiği gibi, işlevselcilere göre yaşamak için toplum belirli ihtiyaçları karşılamak ya da belirli işlevleri görmek zorundadır. Aslında İşlevselcilerin aileye bakışı da onun toplumun diğer kısımlarıyla olan ilişkisi üzerinde odaklanır. Özellikle ailenin toplum refah ve mutluğuna yaptığı katkı ile ilgilenilir. Her ne kadar çeşitli sosyokültürel yapılarda farklı biçimler alsa da dünyadaki tüm toplumlarda aile "evrensel" olarak bulunur. Bunun sebebi, tüm toplumların refahı için temel olan altı ihtiyacı karşılamasıdır. Bunlar daha önce de ayrıntılı olarak incelendiği gibi sırasıyla ekonomik üretim, çocukların toplumsallaşması, hasta ve yaşlı bakımı, eğlenme, cinsel denetim ve üremedir. İşte bu ihtiyaçların karşılanmasını garanti altına almak için her toplumda aile vardır.

Öte yandan aile üyeleri arasında cinsel ilişkinin yasak olmasının (incest taboo) en önemli işlevi ailedeki rol karışıklığını engellemektir. Örneğin, baba ile kızı arasında cinsel ilişki onay görse, anne-kız ilişkisinde roller ikinci bir eş/kuma veya rakip olarak mı yaşanacaktır? Babası, aşığı mı yoksa babası mı olacaktır? Buradan hareketle aile dışından evliliğin de (exogamy) önemli birçok işlevi vardır. Özellikle antropologlara göre içten evlilik ailede ölümcül rekabete yol açabilmektedir. Buna karşılık aile dışından evlenme sosyal çevre ve ilişkilerin genişlemesine katkıda bulunmaktadır.

İşlevselcilere göre geniş aile ile karşılaştırıldığında çekirdek ailenin toplumsal izolasyona yol açarak negatif işlev görme olasılığını tartışınız.

SIRA SİZDE 5

Sonuç olarak İşlevselci Yaklaşımdan hareketle aile yapısındaki değişmeler çeşitli ampirik araştırmalar yapılarak, surveyler sonucu elde edilen istatistiksel veriler karşılaştırılarak incelenebilir. Birey temelli mikro analizler yerine, makro veya orta ölçekteki yapısal araştırmalar bu yaklaşım için daha uygundur. Değişmeyi ortaya koyan çocuk sayısında düşme, evlenme yaşı, boşanma oranı, yoksulluk, konut /barınma ve yüksek kiralar, işsizlik, enflasyon, hastalık, mevsimlik iş ve göç oranları konularında araştırmalar yaparlar. Ayrıca evsizlik (homelessness) oranındaki artışların aile yapısını nasıl etkilediğini araştırmak çok önemsenir. Evsizlerin iş bulamaması ve aile kuramamaları yüzünden sosyal yardımlara başvurmaları gelişmiş sanayi toplumlarının çözüm bekleyen en önemli sorunları arasındadır.

D. Cooper ve R. Laing'e göre erişkin kişiliklerin çekirdek ailede istikrar kazandıkları yönündeki işlevselci görüş kesinlikle hatalıydı. Onlara göre, aile tam aksine erişkinlerde istikrarsızlık yaratmaktaydı. Çekirdek aile kimliklerin birbiriyle rekabet ettiği ve güç oyunlarının oynandığı bir kazandı.

Radikal Psikiyatrlar

Son olarak 1960'lardan bu yana aile konusunda ortaya çıkan bir diğer yaklaşımdan söz etmek mümkündür. Bu yaklaşımın ilk bakışta sosyolojinin içinde yer alması garip görünse de geniş bir çerçevede mümkün görünmektedir. Nitekim Abbott (2010)'a göre 1960' ların savaş yerine Aşk ve Barış (Love and Peace) Hareketi ile birlikte insanlar birçok kurum, örgüt ve işleyişte değişiklik talebinde bulunmaya başladılar. Klasik geleneksel tıp da bu arada en çok eleştirilenler arasındaydı. David Cooper ve Ronald Laing özellikle psikiyatri alanında eleştiri yapanların başını çekmekteydi. Onların bu eleştirel saldırıları kısa zamanda çekirdek aile üzerine de yönlendi.

Çekirdek ailede üyelerin bireysel gelişimi negatif etiketleme ile bozulmakta ve adeta günah keçisi ya da şamar oğlanı (scapegoating) haline gelmekteydi. Aile ilişkileri işlevsel olmak bir yana bunaltıcı ve işlevsel olmayan hale dönüşmekteydi. Radikal psikiyatrların görüşleri İşlevselcilerin aile hakkındaki olumlu görüşlerine eleştiri getirmeleri açısından tarihsel öneme sahiptir.

İşlevselci Yaklaşım kullanılarak yapılmış bir araştırma örneği olarak Serim Timur'un Türkiye'de Aile Yapısı (Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1972) kitabına bakabilirsiniz.

KİTAP

Çatışmacı Yaklaşım

AMAÇ 4 ***Çatışmacı Yaklaşım ve onun aile konusundaki görüşlerini saptayabilmek.***

Sosyal bilimlerde Çatışmacı yaklaşım ve kuramlar, toplumdaki gruplar ve sınıflar arasındaki sosyal, siyasi ve maddi eşitsizlikler üzerinde vurgu yaparak mevcut sos-

İşlevselcilerin toplumu ahenk içinde bir bütün olarak görmelerinin aksine çatışmacılar, toplumun birbiriyle kıt kaynaklar için çatışan gruplardan oluştuğunu kabul ederler. Dıştan bakıldığında birlik ve beraberlik içinde görülen ilişkilerin ardında bir güç mücadelesi olduğunu savunurlar. Çatışmacı Yaklaşım da modernist kuramlara ve makro düzeyde yapısal analizlere dayanır.

yopolitik sistemi eleştirirler. Çatışmacılar özellikle sınıflar arasındaki güç mücadelesi ve birbirine tarihsel olarak karşıt olan hakim ideolojiler üzerinde dururlar. Bu çalışmaları güncel "barış ve çatışma çözümleme" (peace and conflic resolution) analizleriyle karıştırmamak gerekir.

Çatışma kuramı çoğu zaman Marksizm ile birlikte düşünülür. Marx'ın felsefesi "Diyalektik Materyalizm" (Dialectical Materialism) olarak anılırken; sosyolojisine "Tarihsel Maddecilik" (Historical Materialism) denilir. Bu bağlamda diğer tüm üretim biçimleri gibi kapitalizmin de diyalektik olarak kendini ortadan kaldıracak potansiyele (işçi sınıfı) sahip olduğu ve tarihin sınıf mücadelesine dayandığı savunulur.

Karl Marx Avrupa'yı dönüştüren Sanayi Devrimini gözleyerek çatışma kuramını geliştirmiştir. Kırdan göçen tarım işçilerin kentlerde karın tokluğuna çalıştırıldığını ve ortalama ömürlerinin 30 yaş olduğuna tanık olmuştur. Bu acımasız çalışma koşullarını anlayabilmek için tarihsel olarak toplumları incelemeye başladığında ise insanlık tarihinin sınıf çatışmasına dayandığını ve sınırlı sayıda güçlünün (burjuvazi) üretim araçlarına sahip olduğunu ve çoğunluğu oluşturan işçileri (proletariat) sömürdüğünü görmüştür.

Modern çatışma kuramının kurucusu C.W. Mills'e göre, ilk aşamada sosyal yapılar birbiriyle çıkar ve kıt kaynaklar için çatışan insanlar aracılığıyla yaratılır. Daha sonraki aşamada ise çıkar ve kaynaklar, insanlar tarafından yaratılan yapının yüceltilerek "şeyleştirilmesi"nden (reification) toplumdaki güç ve kaynakların eşitsiz dağılımından etkilenir. Bu şeyleştirme aslında insan ve onun yarattığı yapı arasındaki diyalektik bağın kopması ya da gözden kaçırılmasıdır. Ona göre Amerikan toplumundaki iktidar seçkinlerinin üç ayağı ordu (Pentagon), ekonomi ve yönetim/hükümetten oluşur. Aslında ordu ve ekonominin iç içe geçmişliği de göz ardı edilmemelidir. Savaş sanayi demek daha doğru bile olabilir. Bu yüzden iktidar seçkinlerinin temel politikası ülkeler ve toplumlar arasında çatışmanın yükselmesi, silahlanma, kitlesel yıkım ve insan ırkının yok edilmesine yöneliktir. Görüşleri yüzünden Amerika'da toplum dışı ilan edilen C.R.Mills'in tüm radikalliğine rağmen 1960'larda yaptığı kestirimlerin pek çoğunda haklı olduğunu söylemek mümkündür.

Çatışmacı Yaklaşım ve Aile

Günümüzde Marksist olmayan çatışma kuramcıları da bulunmaktadır. Örneğin, bunlardan biri olarak Ralf Dahrendorf çatışmanın "otorite" içeren her ilişkide söz konusu olabileceğini savunur. Meşru olan güç (power) olarak tanımlanan otorite (Weber, 1964) toplumun her kesiminde, ister küçük bir grup ister bir organizasyon ya da geniş toplum olsun her düzeyde bulunur. Otorite konumunda bulunanların diğerlerinde kendisine uymayı beklemesine karşılık diğerleri buna direnirler.

SIRA SİZDE 6

R. Dahrendorf'a göre otorite konumunda bulunanların kendilerine uyulmasını istemeleri ne gibi çatışmalar doğurur?

Aynı şekilde Lewis Coser'da Marx'tan farklı olarak, çatışmanın aralarında yakın ilişki bulunan herkes için söz konusu olduğunu savunur. Çünkü birbirleriyle yakın ilişki içinde olanlar arasında sorumluluk, güç ve ödüllerin paylaşımı sırasında ortaya çıkabilecek her türlü değişiklik diğerlerinde hayal kırıklığı yaratabilir. Bu durum aile içindeki mahrem (intimate) ilişkilerde de söz konusudur. Eş ve veya çocuklar arasında her an ya ev işlerinin paylaşımında ya da önemli kararların alınmasında anlaşmazlık çıkabilir.

L. Coser'a göre çatışmanın sosyal sistem açısından ne tür bütünleştirici ve uyum sağlayıcı işlevleri vardır?

SIRA SİZDE 7

Yapısal işlevselcilik gibi Çatışmacı Yaklaşımda modern ve makro bir yaklaşım olarak benzer bazı özelliklere sahiptir. Çünkü Çatışmacı Yaklaşıma temel oluşturan Marksizm de yapısalcı bir kuramdır. Örneğin, aile konusunda önemli çalışmalar yapan D. Abbott (2010)'a göre, Marksizm de çekirdek ailenin, kapitalist iş yerindeki gerilimlerden kaynaklanan tansiyonu düşürmede bir supap olarak modern toplum için daha uygun bir form olduğunu kabul eder. Ancak Marksist toplum hakkındaki görüşleri işlevselcilerden son derece farklıdır. Onlara göre modern toplumu karakterize eden özellik sadece sanayileşme değil, kapitalizmdir. Buradan hareketle de modern toplumda var olan eşitsizlikler yüzünden çekirdek ailenin sosyal ve coğrafi olarak hareket kabiliyetine sahip olduğunu iddia etmenin anlamsız olduğunu savunurlar.

Marksizme göre toplumlarda biri "alt -yapı "(infra structure) diğeri ise "üst-yapı"(super structure) olmak üzere ikili bir model bulunur. Bu bağlamda ekonomik alt yapı (kapitalizm) istisnasız diğer tüm üst yapı kurumları gibi aileyi de belirler. Bu bağlamda çekirdek aile hareket etmek bir yana, kuşaklar boyunca kapitalizmin tuzağına düşmüştür. Kapitalizmin ideolojik koşullama aracı olarak aile, kapitalizmin yeniden üretilmesinde kullanılır. Goldthorpe ve Nuffield'ın da belirttikleri gibi ailenin işlevi çocuklarını kendisi gibi eğiterek gelecekte yerini alacak yedek ucuz işgücünü yetiştirmektir. Aksi takdirde kapitalizmin varlığını sürdürmesi mümkün değildir. Bunun örneklerini sağlıksız çalışma koşullarının yaygın olduğu her ülkede görmek mümkündür ve böyle bir iddia sürmek hayalperestlik değildir. Öte yandan kapitalizmin sonu gelmeyen sanal ihtiyaçlar yaratarak insanları daha fazla çalışarak daha fazla kazanmaya ve kazandıklarını tüketmeye teşvik eden karakteri yüzünden ailenin, toplumdaki mal/eşya fetişizmiyle(commodity fetishism) bütünleşen bir parça haline gelmesi söz konusudur. Gençlerin tüketim çılgınlığı içinde olmaları, kapitalizm tarafından iştah açıcı bir piyasa olarak görülmeleri de aileye olan ilgiyi arttırmaktadır. Çünkü söz konusu gençliği sağlayan kaynak ailedir.

Marksistlere göre modern toplumda ailenin rolünü anlamak istiyorsak, onun kapitalizm içinde nasıl işlev gördüğüne ona ne tür katkıda bulunduğuna bakmamız gerekir. İşte bu yönden her iki yapısalcı yaklaşım arasında benzerlik olduğunu iddia etmek mümkündür. Ancak Çatışmacı Yaklaşımın vurgusunun sanayileşme yerine kapitalizm olduğu hiçbir zaman göz ardı edilmemelidir.

Çatışmacı Yaklaşımın aile incelemelerinde nasıl uygulanacağı konusuna açıklık getirmek isteyen Henslin (2001:31)'e göre, Çatışmacılar ABD'de boşanma oranlarının neden yüksek olduğunu açıklarken ilk olarak temel "eşitsizlikler"den hareket ederler. Çünkü toplumda kadınlar erkeklerin egemenliği altında istismar edilmektedir. Bu bağlamda Çatışmacılar evliliği toplumdaki eşitsiz erkek egemen ilişkinin muhafazasını temin eden bir araç olarak görürler. Bunun ötesinde kadının bir mülk olarak bir erkekten diğerine, diğer bir ifade ile babadan kocaya geçtiğini iddia ederler (Dobash ve Dobash,1981).

Kuşaklar boyunca kadın önce babasının sonra erkek kardeş ve kocasının ihtiyaçlarını karşılamaktan sorumlu tutulmuştur. Ancak kabul etmek gerekir ki, günümüzde artık bu bağımlılık/tabi olma ilişkisi köklü bir değişim içine girmiş bulunmaktadır. Çünkü gittikçe artan sayıda kadın ev dışında çalışarak ve dolayısıyla kamusal alana girerek daha önce kaçınılmaz görerek boyun eğdiği koşullara itiraz etmeye başlamıştır. Sonuç olarak güç ve eşitsizlik ilişkilerinde ortaya çıkan değişmeler boşanma oranlarını da etkilemiştir (Bernard, 1992). Kadının ev dışında çalışması ve kadın haklarını savunan örgütler arttıkça, kadın hakları ve sorumluluklarına ilişkin geleneksel dengeler de sarsılmaya başlamıştır. Ailede çatışma erkeğin azalan gücünü içine sindirememesi kadar kadının evlilikte erkeğin gücünü paylaşmaya yanaşmamasına içerlemesi ve hatta kızarak tepki göstermesinden kaynaklanmaktadır.

SIRA SİZDE 8

Çatışma kuramcıları neden evliliği kadın-erkek ilişkilerindeki eşitsizliğin yansıması olarak görürler?

İşlevselci Yaklaşımda çoğu zaman ailenin olumlu yönlerine vurgu yaparak pembe bir tablo çizmesi, boşanma ve istismarları ihmal etmesi nedeniyle eleştirilmektedir. Kaldı ki, üyelerin her birinin aileden sağladıkları yarar aynı derecede olmayabilir, kadın ve erkeğin konumları farklı olabileceğinden eleştirel olmakta yarar vardır. Ayrıca gerek işlevselci gerekse çatışmacılığın her ikisinin de determinist olması da dikkat çekmektedir.

Abbott (2010) ise, hem İşlevselcilik hem de Çatışmacılık tarafından artık günümüzde her toplumda çekirdek ailenin yaygın/baskın olduğunun iddia edilmesine karşılık, hiçbir zaman farklı aile yapılarının olabileceğinden söz edilmemesini eleştiri konusu yapar. Ayrıca her iki yaklaşımın da ailenin kendisinden beklenen işlevleri tam anlamıyla yerine getirdiğini varsaydıklarını; oysa ailenin başka işler yapabileceğinin de düşünülmesi gerektiğine işaret eder. Bu konuda R.Merton'un gizli ve açık işlev kadar işlevsel olmayan sonuçlar hakkındaki görüşlerinin tekrar önem kazandığı belirtilmelidir.

Öte yandan Marksizmin aileye ilişkin açıklamalarının sürekli ekonomik işlevle sınırlaması genel bir eleştiri konusudur. Bu her şeyi ekonomik nedenlere bağlamak bir tür ekonomik belirleyicilik/determinizmdir. Oysa din gibi kültürel faktörlerin de aile üzerinde etkileri vardır. Hatta bazı toplumlarda kültürel faktörler ekonomiden çok daha fazla önemli olabilirler. Aslında bu konudaki temel eleştiri Feminist Yaklaşımdan gelmekte olup daha sonra incelenecektir.

İşlevselciler toplumun ihtiyaçlarının aileyi belirlediğini savunurken, çatışmacılar kapitalizmin aileyi belirlediğini iddia ederek aşırı genelleme yapmış olmaktadırlar. Çağdaş kapitalist toplumlar içinde bile farklılıklar olduğu göz ardı edilmemelidir.

Sonuç olarak Çatışmacı Yaklaşım makro düzeyde ve çoğu zaman tarihsel karşılaştırmalar yaparak aile konusunda incelemeler yapar. Problem edindikleri konuların başında sınıf mücadelesi ve güçlü sınıfların işsizliğe ve evsizliğe nasıl baktığı gelir. Örneğin, Amerika'da Afrika kökenlilerin neden daha fazla işsiz olduğunu sorgular, hükümet politikalarını eleştirirler.

Türkiye'de de Osmanlı Aile Yapısı ile günümüzdeki aile yapısını karşılaştırmak, devletin aile politikalarındaki değişmeleri tarihsel olarak değerlendirmek, aile konusundaki yasal değişmeleri araştırarak eşitsizliklerin ne ölçüde ortadan kalktığını veya sürdürüldüğünü göstermek, geleneksel kültür ve modern toplumsal yapı arasında olduğu kadar kadın-erkek mücadelesini tarihsel olarak incelemekte Çatışmacı Yaklaşım kullanılabilir.

Feminist Yaklaşım

AMAÇ 5

Sosyolojiye meydan okuyan Feminist Yaklaşım ve onun aile konusundaki görüşlerini ayırt edebilmek.

Klasik sosyolojik yaklaşımlardan başka aile incelemelerinde giderek artan şekilde Feminist Yaklaşım da kullanılmaya başlamıştır. Ancak daha başlangıçtan feminist olarak adlandırılan pek çok kuram olduğu veya birbirinden farklı çok sayıda Feminizm bulunduğu belirtilmelidir. Bununla birlikte Feminist Yaklaşımın aileye ilişkin görüşlerini genel olarak ya da geniş bir çerçevede ana hatlarıyla ele almak mümkündür (Abbott, 2010):

- İlk olarak Feminizm hem İşlevselcilerin olumlu görüşlerini hem de Çatışmacıların görüşlerine eleştirel bakar. Bu eleştirinin altında tek fakat önemli bir neden yatar ki o da erkek egemenliği demek olan "ataerkilliktir" (patriarchy).

- Tüm Feminist kuramlar aileyi ataerkil bir kurum olarak görürler, bu konuda aralarında oldukça önemsiz farklar bulunur.
- Aileyi ataerkil olarak görmek ise oldukça kapsamlıdır. Örneğin Feministler, İşlevselcileri ailenin tüm üyelerine sağladığı olanakların ya da çıkarların eşit olduğunu iddia ettikleri için eleştirirler. Onlara göre bu yaklaşım toplumsal cinsiyet farklılıklarını görmezden gelmektir. Oysa tüm ev işleri ve çocukların yetişmesinden sorumlu olan kişi kadındır. Kadının temel rolü üreme ve çocuk yetiştiriciliktir. Her ne kadar artık birçok ülkede kadın ev dışında çalışmaya başlasa da Feministlere göre, bu kadının iki kez sömürülmesi ve baskılanmasıdır. Çünkü kadın meslek sahibi de olsa ev işleri ve çocukların yetiştirilmesi sorumluluğu halen onun üzerindedir.
- Feministler ayrıca İşlevselci Yaklaşımın toplum cinsiyet farklarına ilişkin görüşlerinde çelişki ve belirsizlik olduğunu iddia ederler. İşlevselcilerin toplumsal cinsiyet rollerinin doğal ve değişmez olarak görmelerini sorgularlar. Feministlere göre toplumsal cinsiyet rolleri kültürel olarak öğrenilerek aktarılırlar ve bu yüzden değiştirilebilirler.
- Feministler, Marksist aile görüşlerini de toplumsal cinsiyete kapalı ya da görmezden gelen tutumları yüzünden eleştirirler. Marksistler sadece bir sınıfın diğer sınıf üzerindeki güç mücadelesini sorun edinerek sermaye ve emek üzerinde odaklanarak ve toplumsal cinsiyeti ihmal ederler.
- Feminizm genel anlamda sosyolojiye de eleştirel bakar. Sosyolojinin toplumsal yaşam hakkında yanlı görüşlere sahip olduğunu savunur. Klasik anadamar (mainstream) sosyolojinin aslında erkekegemen (malestream) görüşlere sahip olduğunu iddia eder. Burada esas sorgulanmak istenen sosyolojinin değerlerden arınmış bir bilim olup olmadığıdır. Ancak günümüzde artık nesnellik konusundaki kesin ısrarlardan vazgeçildiği belirtilmelidir. Çünkü sosyolojide araştırmaya başlarken problemin seçimi değerlerle ilgilidir. Kurucu sosyologlar (örneğin M. Weber) araştırmacının bu öznel başlangıca rağmen nesnel bir araştırma yürütmesinin olanaklılığını savunmuşlarsa da artık büyük ölçüde bu tür iddialardan vazgeçilmiş bulunmaktadır. Çünkü incelenen ve inceleyen arasındaki ilişki, doğal bilimlerde olduğu gibi özne-nesne arasında değil, özne-özne arasındadır. Diğer bir ifade ile de inceleyen ve incelenen aynı toplumun üyeleri olduğu için de nesnellik aramak problemlidir. Ancak tüm bunlar sosyolojinin kadınlar konusunda yetkin araştırmalar yapmasına engel teşkil etmez ya da etmemelidir.

Feministlere göre aile sadece kapitalizmin ihtiyacı olan emeği üreterek onu destekleyen birim olmanın ötesinde ataerkilliği de yeniden üreten birimdir. Diğer bir ifade ile aile hem kapitalizmin hem de ataerkilliğin emniyet supabıdır. Kapitalist sistemde kadın hem yedek emek gücünü üretir hem de piyasanın ucuz emek ihtiyacını karşılar. Aksi takdirde aynı işi yapan kadına erkekten daha az ücret nasıl ödenebilir.

Farklı Feminist Yaklaşımlar

AMAÇ 6 ***Farklı Feminist yaklaşımların aile hakkındaki görüşlerini değerlendirebilmek.***

Feminist Yaklaşım içinde en önemlileri Marksist, Radikal, Liberal ve Sosyalist Feminizmdir. Bunlar hakkında önce kısa tanıtıcı bilgiler verdikten sonra aile hakkındaki görüşlerini irdelemek uygun olacaktır.

Marxist Feminizm

Adından da anlaşılacağı üzere bu kuram hem Feminist hem de Marksist görüşlerin bir karışımıdır. Feministler erkek egemenliğinin kapitalizmin bir sonucu veya özel mülkiyeti koruyan kapitalizmin yol açtığı bir durum olarak görürlerse de bu konu

Marksistler tarafından aile yaşamı ve evlilikte kadının sömürüldüğü kabul edilmekle birlikte, bunun ailenin kadın üzerinde etkisinden çok, aile ile kapitalizm arasındaki ilişkiden kaynaklandığının ileri sürülmesi önemlidir. Marksist feministler, Marksist kavramları kullanmakla birlikte kadının sömürüsünü aile yaşamının anahtar özelliği olarak görmektedirler.

son derece tartışmalı bir konudur. Çünkü bu durumda özel mülkiyet kalktığında ataerkilliğin de kalkması gerekecektir. Oysa başta eski Sovyetler Birliği, Çin ve Küba olmak üzere kapitalizm yıkıldığı halde ataerkillik yok olmamış, kadınlara yapılan baskı ve sömürüler aynen kapitalist ülkelerde olduğu gibi devam etmiştir. İslam ülkelerinde de ki, bazıları kapitalist bazıları değilken ataerkillik son derece yaygındır. Bu nedenle bu toplumlardaki ataerkilliği kapitalizme mi yoksa kültürel yapıya yani dine mi bağlamak gerekecektir. Tüm bu soruların yanıtları oldukça tuzaklı ve tartışmalıdır.

Örneğin Margaret Benston (1972) "Kadının Özgürlüğünün Politik İktisadı" adlı eserinde, "kadının yarattığı ücretsiz emeğin çok büyük olduğunu ve üretim araçlarının mülkiyetine sahip olanlarla karşılaştırıldığında çok daha karlı olduğunu" savunmaktadır. Minimum ücret ölçülerinde bile kadının emeğinin ödenmesi durumunda refahın yeniden dağılımında çok büyük artışlar sağlanacaktır. Bugün için ailenin desteklenmesi, ücretliler üzerinde gizli bir vergilendirme demektir. Diğer bir ifade ile şu andaki ücretler ile iki kişinin emeği satın alınmış bulunmaktadır.

SIRA SİZDE 9

M. Benston'a göre çekirdek aile kapitalist toplumda "ekonomik bir birim" olarak nasıl varlığını sürdürür?

Öte yandan Marksist feministlere göre ev kadını rolünde kadınlar, eşlerinin ücretli işçi olarak rollerini en iyi şekilde yerine getirmek için duydukları gereksinmeleri de karşılamaya çalışırlar. Ansley'e göre kadınlar, geleneksel rollerini oynarken, kocalarının meşru kızgınlıklarını, güçsüzlüklerinden kaynaklanan hayal kırgınlıklarını ve baskıyı sineye çekerler. Hatta birçok kocanın aileleri ve karısı üzerinde kurduğu diktatörlük, onlara sisteme hiç meydan okumaksızın kızgınlıklarını ifade etme olanağı sağladığı için de kapitalizm için vazgeçilmezdir.

Radikal Feminizm

Ataerkil ideoloji, kadını ikincil ve zayıf cins olarak görerek ev işi ve çocuk yetiştirme rolüne indirger. Ataerkillik farklı toplumsal yapılarda kültürel değerler ve inançların bir sonucu olarak görülebilir. Kültür toplumsal yapının bir parçasıdır; ancak, Marksistlerden farklı olarak sadece ekonomik ihtiyaçlarla belirlenemez. Ataerkillik bu nedenle farklı toplumsal yapılarda farklı biçimlerde ortaya çıkabilir.

Radikal feministler ataerkilliği kültürün bir sonucu olarak görürler. Ataerkillik demek, kadın rollerini doğal ve karma olarak görerek aile aracılığıyla kültürel olarak aktarılmasına yardımcı olmak demektir.

Örneğin kapitalist, komünist ve teokratik toplumlarda ataerkillik mümkündür. Ancak kültür değiştiğinde ataerkillik de değişebilir.

Sonuç olarak çok sayıda radikal feminizm olmasına rağmen onları diğer feminizmlerden ayıran iki temel özellik vardır. Bunlardan ilki kadınlar tarafından kadınlar için geliştirilmiş olmasıdır. Bu yüzden mevcut yaklaşımlar ve gündem ile uzlaşmaya gereksinim duymazlar. Diğer kuramlar örneğin Marksizm'in uyarlamasının yerine, yenilikçi olma eğilimindedirler. İkinci temel özellikleri, kadınların baskı görmesini, hükmetmenin en evrensel ve en temel biçimi olarak görmeleridir. Toplum kapitalist olmaktan çok ataerkil veya erkek egemen olarak görülür. Ayrıca kadını erkeklerden farklı çıkarlara sahip olarak görürler. Üzerinde fikir birliğine varmamış olmakla birlikte, Christina Delphy ve Diana Leonard (1992) gibi bazıları erkek egemenliğinin sürmesinden aileyi sorumlu tutarlar. Onlar aileyi temel olarak ekonomik bir sistem olarak görürler. Bu sistemde erkek çoğu kez kazançlı iken kadın ve çocuklar kaybedenler tarafındadır. Çünkü tüm aile fertleri aile reisi için çalışırlar. Kadının uğradığı baskı onun yaptığı işten ve bedeninin kullanımından gelmektedir. Bu yüzden de kadının pasif olarak yetiştirilmesi gibi ideolojik gerekçelerle değil, kadının aile içinde çalıştırılması uygun olduğu için kadın baskılanmaktadır görüşündedirler.

Liberal Feminizm

Liberal Feminizmin iki temel savından biri "erkekle eşitlik" diğeri ise, "kadının özgürlüğü" dür. Onlar için kamusal alanda çalışmak çok önemlidir. Çalışma yaşamında eşitlik, aile yaşamında eşitlik ve son olarak sosyal hayatta eşitlik sağlanmalıdır. Aile içindeki geleneksel işbölümü kadının çalışmasının en büyük engelidir. Kapitalizmin gelişmesi ve yeterli istihdam olanağının sağlanması ile aile dönüşüme uğrayacaktır. Onlar sosyalist ve radikal feministlerin aileyi köklü biçimde dönüştürme taleplerine eleştirel bakarlar.

Liberal Feministler yasal değişiklerle ailede ve toplumda kadının konumun iyileşebileceğini savunur. 1970'lerin eşit işe eşit ücret getiren Eşit Fırsatlar Yasasını savunurlar.

Liberal Feminizm aslında bilimsel bir yaklaşımdan çok politik özellikler taşır. Ataerkil yapının nasıl ortaya çıktığı veya ne olduğuyla ilgilenmek yerine nasıl olması gerektiğini sorgular.

Ancak bazı iyileşmeler sağlanmış olsa bile temel eşitsizliklerin hala mevcut olduğunu görmek gerekir. Bu nedenle Marksistler, fırsatlar ve seçeneklerin artmasının toplumsal yapının esnek ve değişebilir olarak görülmesine hizmet etmesine rağmen gerçekte daha güçlü olanlar (zenginler ve erkekler) tarafından bunun bir yol bulunarak engellendiğini görürler.

Sosyalist Feminizm

Kamusal ve özel alan kavramlarını özellikle vurgulayan sosyalist feministler, radikal feministlerden farklı olarak ataerkillik yerine kapitalizm üzerine eğilimleriyle dikkat çekerler. Onlara göre kapitalizm kadını "özel" erkeği de "kamusal alana" yerleştirmiştir. Savran (1985)'a göre kapitalizm, kadını özgürleştiriyor gibi görünürken, aslında bunun tam aksini yaptığı için, kadının özgürleşmesi ve kurtuluşu ancak sosyalizm ile mümkündür. Ailenin yıkılması ancak sosyalist bir toplumda gerçekleşebilir. Üretimin toplumsallaşması, ailedeki yeniden üretime gereksinim bırakmayacak ve ailenin önemi azalacaktır.

Sosyalist feministlere göre özel alan siyasaldır. Bu söyleme göre, özel bir kurum olan aile içindeki kişiliklerin, özel ilişkilerin, diğer bir ifade ile mahram sayılabilecek konuların tümü politik boyutlara sahiptir. Özel alan yani aile, kadının ezilmişliğinin, ikincilliğinin ortamını hazırlayan bir kurumdur. Önerilen ise, aile ilişkilerinin de siyasal alan içinde görülmesidir.

Siyasal alanın, kamusal alan ile sınırlandırılmış olması da böylece tartışılır hale gelmiş bulunmaktadır. Birleşmiş Milletlerin "Gender in Development" (1996) serisinde de "yönetişim" (governance) kavramının aile içi ilişkileri de kapsayan biçimde genişletildiği unutulmamalıdır. Sonuç olarak birçok yeni gelişme, ailenin erkek egemenliğine terk edilen özel bir alan olarak görülmesine karşı olunduğunu göstermektedir. Böylelikle kadın ve çocukların istismarı durumunda sivil toplum kuruluşları tarafından aile içi ilişkilere müdahale edilmesi meşrulaşmaktadır.

Bu konuda Prof. Dr. Yıldız Ecevit tarafından hazırlanan Türkiye Kadın Örgütleri Veritabanı'na, Türkiye'de kadın örgütleri rehberi adı altında http://supurge.bulupe.com adresinden ulaşabilirsiniz.

İNTERNET

Bu konuda Günnur Savran'ın Feminizmler (Yapıt, Toplumsal Araştırmalar Dergisi, 1985,Şubat 19)'e bakabilirsiniz.

KİTAP

Daha Farklı/Başka Feminizmler (Difference Feminisms)

Postmodern ve postyapısalcı görüşlerin etkisiyle bazı feministler kadının sosyal konumunda ortaya çıkan yeni değişikliklere işaret ederler. Aslında sınıf, etniklik, yaş ve din gibi faktörlere bağlı olarak her kadının toplumda aynı konumda olmadığı bilinen bir şeydir. Ancak yeni ve farklı olan, eşcinsel ve lezbiyenlerin de artık aile kurma taleplerinde bulunmalarıdır. Diğer bir ifade ile "Özcülüğün" (essentialism) değişmez, doğal, tek bir kadınlık rolü olduğunu iddialarına karşı, farklı femi-

nizmler durumun hiç de öyle olmadığını iddia ederler. Örneğin, "gay" ve "lezbiyen" evlilikleri artık bazı ülke ve eyaletlerde yasallaşmıştır. Bu kadınların da özcü görüşlere meydan okuyan hak talepleri vardır ve bazı feministler tarafından savunulmaktadır. Sonuç olarak, kadının ailedeki rolünün sürekli değişmeye açık olduğu tartışmaların odak noktasıdır. Örneğin, lezbiyen veya gay çiftler evlenmek ve evlat edinerek anne-baba olmak istemektedirler.

Postmodernizm

Sosyolojide son yıllarda önem kazanan postmodernizmin henüz aile sosyolojisi literatüründe çok fazla etkisi bulunduğundan söz edilemez. Modernizmin romantik ideallerinin toplumsal sorunları çözememiş olması, ekonomik gelişmelere rağmen toplumsal refahın yaygınlaşamamış olması, çok sayıda çocuğun yoksulluk ve sefalet içinde doğması ve büyümesi eleştirilerin temel kaynağıdır. Örneğin Norman Denzin (1987)'e göre, artık geleneksel aile kavramının postmodern topluma uygulanabilir olması tartışmalıdır ve çekirdek aile Amerikan toplumunda norm olmaktan çıkmıştır. Ona göre artık aile muhtemelen ilaç veya alkol bağımlısı bekar bir anne tarafından yönetilen tek ebeveynli bir ailedir ve şiddete eğilimli bir hanede yaşamaktadırlar. Ayrıca postmodern ailelerin iki önemli özelliğinden biri, çocukların ebeveynleri dışındaki kişiler tarafından büyütülmesi iken, diğeri ise çocukların sosyalizasyonunda televizyonun çok önemli rol oynar hale gelmesidir. Cheal (1991)'a göre de, yedi saatten fazla televizyon izleyen çocuklar tüm sosyo-kültürel mitleri buradan öğrenmektedirler. Aslında tüm bunların modernizmin yansımaları olduğunu tartışanlar da vardır. Çünkü çalışan kadın çocuğuna ya bakıcı tutmakta ya da kreşe vermektedir. Medyanın ise modernizmin en güçlü aygıtı olduğuna kuşku yoktur.

Özet

AMAÇ 1

Sosyolojide var olan tüm kuramsal yaklaşımların aile araştırmalarında kullanılabileceğini tartışabilmek.

Diğer sosyolojinin pek çok alanında olduğu gibi aile çalışmalarında da mevcut tüm metodolojik (pozitivist, antipozitivist / yorumlayıcı, eleştirel) ve kuramsal yaklaşımlardan yararlanıldığı gözlenmektedir. Sosyolojideki kuramsal yaklaşımların, modernist çerçevede "Sembolik Etkileşimcilik" gibi daha mikro yaklaşımlardan, "İşlevselcilik" ve "Çatışmacılık" gibi daha makro yapısal yaklaşımlara doğru genişlediği ve hatta son yıllarda sosyolojiye meydan okuyan feminist ve postmodernist yaklaşımlarla da zenginleştiği söylenebilir. Burada önemli olan aile çalışmalarında birbirinden oldukça farklı çok sayıda kuramsal ve metodolojik yaklaşımın kullanıldığının bilinmesidir. Araştırmacıların mikro öznelden, makro nesnel boyutlara kadar uzanan geniş bir alanda araştırma yapması meşru olduğu gibi, aynı araştırmanın değişik aşamalarında da bunların bazılarından yararlanmaları mümkündür. Önemli olan kuram ve uygulama bütünlüğüne sahip bir araştırma planlamak ve yürütebilmektir. Ayrıca bu kuramsal yaklaşımların insan ve topluma ilişkin olarak daha baştan sayıltı olarak kabul ettikleri epistemolojik ve ontolojik özelliklere bağlı olarak bazılarının nitel, bazılarının ise nicel araştırma tekniklerinin kullanılmasına uygun olduğu veya bunları gerektirdikleri bilinmelidir.

AMAÇ 2

Sembolik Etkileşim ve onun aile konusundaki görüşlerini açıklayabilmek.

Sembolik Etkileşim Yaklaşımının kurucusu olan Herbert Mead'in izleyicisi olarak Blumer (1962)'in temel iddiası, insanların öncelikle karşılarındakinin davranışını yorumladıkları ve daha sonra eyleme karar verdikleri yönündedir. Ona göre insanlar araya yorum süreci girmeden doğrudan eyleme geçmezler. Bu yorumlama ve anlamlandırma sürecinde ise, kukusuz semboller ve işaretler önem kazanır. Bu yüzden bu yaklaşıma Sembolik Etkileşimcilik denilmiştir. Sembolik Etkileşimci yaklaşım ile kadın, erkek, çocuk, yaşlı, hasta veya her türden sosyal statünün ailedeki konumuna ilişkin çalışma yapabilir. Her şeyden önce değişen sembollerle ilgili olarak ortaya çıkan yeni yaşam biçimleri, tek eşli, eşcinsel veya lezbiyen çiftler veya yaşlılar hakkında çok zengin bir literatür bulunduğu belirtilmelidir. Yorumlayıcı (Interpretive/ Verstehen), Inşaacı (Constructionist), Dramatujikal ve Fenemenolojik yaklaşımlar olarak literatürde geçen çalışmaların da Sembolik Etkileşim genel çerçevesi içinde düşünülerek değerlendirilmesinin mümkün olduğu belirtilmelidir. Tüm bu sözü edilen yaklaşımların ortak özelliği daha fazla yapı (makro) yerine, "birey" (mikro) üzerinde durmaları ve olgular yerine "süreçlere" odaklanmalarıdır. Süreçlerin incelenmesine bağlı olarak da nitel araştırma tekniklerinin kullanılmasının da diğer bir ortak özellik olduğu unutulmamalıdır.

AMAÇ 3

İşlevselci Yaklaşım ve onun aile konusundaki görüşlerini özetleyebilmek.

İşlevselci yaklaşımda vurgu daha çok yapı ve onun işleyişi üzerindedir. Yapıyı oluşturan elemanlar olarak normlar, adetler, gelenekler ve kurumlar analiz edilir. İşlevselciliğin tarihsel olarak kökeni, sosyolojinin kurucularından Auguste Comte'un pozitivist felsefesine ve E. Durkheim tarafından geliştirilen görüşlere dayanır. Durkehim'e göre, toplumu oluşturan parçalar işlevlerini gördüklerinde toplum normal konumdadır. İşlevselcilik açısından hem bir organizma olarak yapıya hem de onu oluşturan parçaların işleyişine bakmak gereklidir. A. Comte ve H. Spencer de toplumu bir tür yaşayan organizma gibi görürler. Bir organizma gibi toplumun da sağlıklı olması, onun oluşturan organların uyum ve ahenk içinde olmasına bağlıdır.

İşlevselci Yaklaşımdan hareketle, aile yapısındaki değişmeler çeşitli ampirik araştırmalar yapılarak, surveyler sonucu elde edilen istatistiksel veriler karşılaştırılarak incelenebilir. Birey temelli mikro analizler yerine, makro veya orta ölçekteki yapısal araştırmalar bu yaklaşım için daha uygundur. Değişmeyi ortaya koyan çocuk sayısında düşme, evlenme yaşı, boşanma oranı, yoksulluk, konut /barınma ve yüksek kiralar, işsizlik, enflasyon, hastalık, mevsimlik iş ve göç oranları konularında araştırmalar yaparlar.

AMAÇ 4

Çatışmacı Yaklaşım ve onun aile konusundaki görüşlerini saptayabilmek.

Yapısal işlevselcilik gibi Çatışmacı Yaklaşım da modern ve makro bir yaklaşım olarak benzer bazı özelliklere sahiptir. Çünkü çatışmacı yaklaşıma temel oluşturan Marksizm de yapısalcı bir kuramdır. Örneğin aile konusunda önemli çalışmalar yapan D. Abbott (2010)'a göre, Marksizm de çekirdek ailenin, kapitalist iş yerindeki gerilimlerden kaynaklanan tansiyonu düşürmede bir supap olarak modern toplum için daha uygun bir form olduğunu kabul eder. Ancak Marksistlerin toplum hakkındaki görüşleri işlevselcilerden son derece farklıdır. Onlara göre modern toplumu karakterize eden özellik sadece sanayileşme değil ve fakat kapitalizmdir. Ekonomik alt yapı (kapitalizm) istisnasız diğer tüm üst yapı kurumları gibi aileyi de belirler. Bu bağlamda çekirdek aile hareket etmek bir yana, kuşaklar boyunca kapitalizmin tuzağına düşmüştür. Kapitalizmin ideolojik koşullama aracı olarak aile kapitalizmin yeniden üretilmesinde kullanılır.

Çatışmacı Yaklaşım makro düzeyde ve çoğu zaman tarihsel karşılaştırmalar yaparak aile konusunda incelemeler yapar. Problem edindikleri konuların başında sınıf mücadelesi ve güçlü sınıfların işsizliğe ve evsizliğe nasıl baktığı gelir. Örneğin, Amerika'da Afrika kökenlilerin neden daha fazla işsiz olduğunu sorgular, hükümet politikalarını eleştirirler.

AMAÇ 5

Sosyolojiye meydan okuyan Feminizm ve onun aile konusundaki görüşlerini ayırtedebilmek.

İlk olarak Feminizm hem İşlevselcilerin olumlu görülerini hem de Çatışmacıların görüşlerine eleştirel bakar. Tüm Feminist kuramlar aileyi ataerkil bir kurum olarak görürler. Aileyi ataerkil olarak görmek ise oldukça kapsamlıdır. Örneğin Feministler, İşlevselcileri ailenin tüm üyelerine sağladığı olanakların ya da çıkarların eşit olduğunu iddia ettikleri için eleştirirler. Onlara göre bu yaklaşım toplumsal cinsiyet farklılıklarını görmezden gelmektir. Oysa tüm ev işleri ve çocukların yetişmesinden sorumlu olan kişi kadındır. Kadının temel rolü üreme ve çocuk yetiştiriciliktir. Her ne kadar artık bir çok ülkede kadın ev dışında çalışmaya başlasa da Feministlere göre, bu kadının iki kez sömürülmesi ve baskılanmasıdır. Çünkü kadın meslek sahibi de olsa ev işleri ve çocukların yetiştirilmesi sorumluluğu halen onun üzerindedir.

Feministler ayrıca İşlevselci Yaklaşımın toplum cinsiyet farklarına ilişkin görüşlerinde çelişki ve belirsizlik olduğunu iddia ederler. İşlevselcilerin toplumsal cinsiyet rollerinin doğal ve değişmez olarak görmelerini sorgularlar. Feministlere göre toplumsal cinsiyet rolleri kültürel olarak öğrenilerek aktarılırlar ve bu yüzden değiştirilebilirler.

Feministler, Marksist aile görüşlerini de toplumsal cinsiyete kapalı ya da görmezden gelen tutumları yüzünden eleştirirler. Feministlere göre aile sadece kapitalizmin ihtiyacı olan emeği üreterek onu destekleyen birim olmanın ötesinde ataerkilliği de yeniden üreten birimdir. Feminizm genel anlamda sosyolojiye de eleştirel bakar. Sosyolojinin toplumsal yaşam hakkında yanlı görüşlere sahip olduğunu savunur. Klasik anadamar (mainstream) sosyolojinin aslında erkekegemen (malestream) görüşlere sahip olduğunu iddia eder.

AMAÇ 6

Farklı Feminist yaklaşımların aile hakkındaki görüşlerini değerlendirebilmek.

Gay ve lezbiyen evliliklerine bazı ülke veya eyaletlerde izin verilmesine bağlı olarak bu çiftlerin hakları, çocuk sahibi olmak istekleri de araştırılmaktadır. Yasal olduğu kadar sosyal statü ve rollerdeki değişmeler önemsenmektedir.

Kendimizi Sınayalım

1. I. Çatışmacı
II. Sembolik Etkileşim
III. İşlevselci

Aile araştırmalarında yukarıdaki sosyolojik yaklaşımlardan hangileri kullanılır?

a. Yalnız I
b. Yalnız II
c. I ve II
d. I ve III
e. I, II, ve III

2. Aşağıdakilerden hangisi modernist yaklaşımlar içinde **yer almaz?**

a. Makro yaklaşımlar
b. Mikro yaklaşımlar
c. Sembolik Etkileşimcilik
d. Postmodernizm
e. İşlevselcilik

3. Aşağıdakilerden hangisi yapısalcı bir yaklaşım **değildir?**

a. Çatışmacılık
b. İşlevselcilik
c. Postmodernizm
d. Sembolik Etkileşimcilik
e. Yapısalcılık

4. Feminist yaklaşımlardan hangisi çözümlemelerinde ataerkilliği temel alır?

a. Marksist Feminizm
b. Liberal Feminizm
c. Radikal Feminizm
d. Postmodern Feminizm
e. Sosyalist Feminizm

5. Aşağıdaki önermelerden hangisi **yanlıştır?**

a. Sembolik Etkileşimciler mikro sosyolojik çalışmalar yaparlar.
b. Feministler nitel araştırmaları önemserler.
c. Çatışmacılar tarihsel analizler yaparlar.
d. Postmodernler bütüncül yapılarla ilgilenir.
e. İşlevselciler işlevleri önemser.

6. Çatışma kuramı ile ilgili aşağıdakilerden hangisi **yanlıştır?**

a. İşlevselciler çatışmayı patolojik sayarlar.
b. Çatışmayı işlevsel gören çatışmacılar vardır.
c. Çatışmacı ve işlevselcilerin her ikisi de yapısalcıdır.
d. İşbölümü çatışmayı bitirir.
e. Marksizmde çatışmacıdır.

7. Aşağıdakilerden hangisi düzenin kökten değişmesini **savunmaz?**

a. Sosyalist feminizm
b. Marksist feminizm
c. Radikal feminizm.
d. Liberal feminizm
e. Marksist radikal feminizm

8. Aşağıdakilerden hangisi feminist çalışmalar içinde yer alabilir?

a. Lezbiyen çalışmaları
b. Gay araştırmaları
c. Sınıf çalışmaları
d. Lezbiyen ve gay çalışmaları
e. Gecekondu çalışmaları

9. Aşağıdakilerden hangisi çatışmacı yaklaşımın kavramlarından biri **değildir?**

a. Eşitsizlik
b. Güç/iktidar
c. Çatışma
d. Semboller
e. Rekabet

10. Aşağıdaki feminist görüşlerden hangisi ataerkilliğe vurgu yaparak aileyi anlamaya çalışır?

a. Marksist feminizm
b. Sosyalist feminizm
c. Liberal feminizm
d. Radikal feminizm
e. Postmodern feminizm

Yaşamın İçinden

“Kâhtalı Medine Memi... Her gün dayak yediği dedesiyle babası diri diri kümesin yanına gömdüğünde 17'sine 2 ay vardı. Hiç fotoğrafı olmadı. Okula da gitmedi. Karakola gitti.

Dayaklarından bıktığı tarikatçı, kaçakçı dedesini şikâyet için her gördüğü polisi Arka Sokaklar'daki “Rıza Baba” sanıyordu. Ama o karakoldaki “Polis Rıza”lar koruyamadı Medine'yi. Karakoldan o çıkışı, eve son dönüşüydü...

Medine'nin ailesi, Kâhta'nın Bostanlı Köyü'nden. Hürriyet Mahallesi, 6'ncı Sokak'ta yaşıyorlar. Babası, Ayhan Memi'nin (40) doğuştan sağ ayağı kısa. 10 çocuk babası. Medine, üçüncü çocuğu. Mahallede ekmek fırını var. Babası Fethi (65) annesi Bedriye (65) ile aynı evde yaşıyor. Evde baba Fethi Memi'nin sözü geçiyor. Ailenin reisi. Menzil tarikatından. Her cuma gecesi yaşıtı 15 kişiyle tefli zikir ayini yapıyor.

Ramazan'da mahallenin teravih namazını evin avlusunda, Sıddık Cami'sinin imamı olmadığı zaman da imamın cüppesini giyip namaz kıldırıyor. Medine'nin dedesi Fethi Memi, SSK'dan emekli, babası fırıncı olsa da esas kazançları, sigara, çay ve kolonya kaçakçılığından. Mahalleliyle görüşmüyorlar. İçe kapalı bir hayat sürüyorlar. Komşular, yüksek duvarla çevrili avludan yükselen çığlıkları duyduğunda, “Yine Fethi Memi kimi dövüyor” diyorlar. Babasının sözünden çıkmayan Ayhan Memi, kızlarını okula göndermedi. Medine'yi, ablası Sohbet'i ve ilköğretim çağındaki iki kızını da. Medine, Kuran okuyan, namazında, orucunda, başı örtülü bir kızdı. Televizyonda “Arka Sokaklar” dizisini seyrediyordu.

Dizideki polis müdürü Rıza Baba, en büyük kahramanıydı. Annesi, babaannesi ve kız kardeşleri gibi dedesinden dayak yiyordu. Ama bir yıl önce susmamaya, mahalledeki Hürriyet Polis Merkezi'ne gitmeye karar verdi. Sadece biri kayda geçse de iddiaya göre, dört kez gidip dedesinin dayaklarından şikayetçi oldu. Polisi kötüleyen, gitmemesini tembihleyen akrabalarına, “Rıza Baba” örneğini verdi. Polisler, dedesinden korktuğunu söyleyen Medine'ye, “Korkma, biz devletiz. Sana bir şey yapamazlar” diyerek cesaretlendirdi.

Fethi Memi, torununun kendisini polise ihbar etmesine tahammül edemiyordu. Söylendiğine göre, son dayağında Medine'nin başına silahı dayamış, “Seni öldürürüm” demişti. Medine soluğu yine karakolda aldı. Dedesinin ruhsatsız silahları olduğunu ihbar etti. Kendisi henüz karakoldayken polis eve operasyon düzenledi. Yapılan aramada ruhsatsız bir av tüfeği ile ÇEK 16'lısı otomatik tabanca ele geçirildi. Olay yargıya intikal etti. Medine'nin ortadan kaybolduğu 2009 ekiminden kısa süre önce mahkeme sonuçlandı: Dede Fethi Memi, 10 ay hapis cezasına, 5 bin 500 ₺ para cezasına çarptırıldı. Kâhtalılar, polisi, Medine'ye sahip çıkmamakla eleştiriyor. “Polis, muhbiri korumadı. Medine karakoldayken baskın yapılır mı? Birkaç gün sonra yapsalardı, Medine'nin ihbar ettiği ortaya çıkmazdı. Polis aileyi kıza düşman etti” diyor.

Polis Merkezi Emniyet Amiri Mehmet Avcı ise silah ihbarını, Medine'nin Siverek'te yaşayan ablası Sohbet'in yaptığını söylüyor. Medine'nin ortadan kaybolduğu, komşular tarafından geç fark edildi. Bunun üzerine babası Ayhan Memi, yakın çevresine kızının evden kaçtığını söylemekle yetindi. 2 Aralık'ta yapılan bir ihbar üzerine, Medine'nin çürümeye yüz tutan cesedi, evin avlusunda, kümes duvarına bitişik ve üzeri beton kaplı bir çukurdan çıkarıldı.

Medine'nin cesedi bulunduktan sonra tutuklanan Fethi ve Ayhan Memi, “susma hakkı”nı kullanmıştı. Adıyaman Kapalı Cezaevi'ne gönderilen baba oğul, açık görüş ziyaretine giden akrabalarına olay gününü anlattılar. Dedesi, Medine'ye gözdağı vermek isterken, kazara merdivenden avluya düşmüştü.

Hiç kıpırdamadığı için öldü sanıp paniğe kapılmışlardı. Yenisi sipariş edilen demir merdivenin ayağı için önceden kazılan hazır bir çukur da vardı zaten. Gömüp üzerine beton dökmüşlerdi. Kocası ve kayınbabası böyle dese de o gün evde olmayan Medine'nin annesi İmmihan söylediklerine hiç inanmıyor. “Madem kazaydı, neden alıp hastaneye götürmediler? Yavrumu öldürdüler. Çeksinler cezalarını” diyor. Medine'nin hiç fotoğrafı olmadığı için yakın akrabalarına eşkalini sordum.

Dedesinin kardeşi ve mahallenin muhtarı Mustafa Memi, önce Medine'nin cesedini teşhis için çağrıldığı morgda, savcının tespitini aktardı: Boyu 1.60 cm, 55 kilogram. Sonra Medine'yi tarif etti; “Kumraldı, gözleri ve teni buğday rengiydi. Elmacık kemikleri çıkıktı, çenesi sivri. Burnu kibardı. Güzelce bir kızdı.””

Kaynak: 07 Şubat 2010 Pazar 18:09, http://www.habervitrini.com/haber.asp?id=444768

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. e	Yanıtınız yanlışsa Aile Sosyolojisinde Farklı Kuramsal Yaklaşımlar ve Nedenleri konusunu gözden geçiriniz.
2. d	Yanıtınız yanlışsa Aile Sosyolojisinde Farklı Kuramsal Yaklaşımlar ve Nedenleri konusunu gözden geçiriniz.
3. d	Yanıtınız yanlışsa Aile Sosyolojisinde Farklı Kuramsal Yaklaşımlar ve Nedenleri konusunu gözden geçiriniz.
4. c	Yanıtınız yanlışsa Feminist Yaklaşımlar konusunu gözden geçiriniz.
5. d	Yanıtınız yanlışsa Aile Sosyolojisinde Farklı Kuramsal Yaklaşımlar ve Nedenleri konusunu gözden geçiriniz.
6. d	Yanıtınız yanlışsa Aile Sosyolojisinde Farklı Kuramsal Yaklaşımlar ve Nedenleri konusunu gözden geçiriniz.
7. d	Yanıtınız yanlışsa Feminist Yaklaşımlar konusunu gözden geçiriniz.
8. d	Yanıtınız yanlışsa Daha Farklı/Başka Feminizmler konusunu gözden geçiriniz.
9. d	Yanıtınız yanlışsa Çatışmacı Yaklaşım konusunu gözden geçiriniz.
10. d	Yanıtınız yanlışsa Radikal Feminizm konusunu gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Türkiye'de son 10 yıldaki evlenme ve boşanma istatistiklerine (Tablo 1.2) baktığımızda evlenme sayısının oldukça fazla olduğunu görüyoruz. Yine de kaba boşanma hızında yıllara göre kaydedilen verilere bakıldığında önemli artış olduğunu görüyoruz. 2007 yılında 1.34 olan kaba boşanma hızı 2009 yılında 1.59'a yükselmiş, 2009 yılında ise 1.59 olarak kaydedilmiştir. Bu sonuçlar boşanmalar artıyor kaygısı uyandırmaktadır.

Sıra Sizde 2

http://www.habervitrini.com/haber.asp?id=30526 sitesinde 30 Mayıs 2002 Perşembe günü Fehim Ferik tarafından verilen haber şöyledir. Bursa'da, ekonomik kriz ile had safhaya ulaşan geçim sıkıntısının sonunda 4 bin 840 kadın, kocası tarafından şiddete maruz kalmış ve Bursa Valiliği bünyesinde kurulan Kadının Statüsü Birimi'ne sığınmıştır. "Kadının Statüsü Birimi Yürütme Kurulu Üyesi Şenay Önder, ekonomik krizin 20-30 yıllık evlilikleri bile sarstığını söyleyerek, son bir yılda geçim sıkıntısından dolayı eşlerinin şiddetine maruz kalan kadın sayısında yüzde 150 artış meydana geldiğini belirtti".

Sıra Sizde 3

R. Metron gizil/latent ve açık/manifest işlevler arasında da ayrım yapar. Örneğin ABD'de azalan doğumların artması için ailelere para desteğinde bulunulmuştur. Burada paranın açık işlevi çocuk sayısının artmasına katkıda bulunmaktır. Ancak doğum sayısının patlaması bebek bezi, bebek yatağı gibi birçok sanayinin de iş kapasitesini arttırmış; bu baştan niyetlenilmemiş gizil bir işlev olarak bazı sektörlerinin gelişimine katkı yapmıştır.

Sıra Sizde 4

Türkiye'de de özellikle okullaşma oranı, ilköğretimin yasal zorunluluğa bağlanması ile artmıştır. Ayrıca kız çocuklarını okutmayan ailelere devlet ve toplum çeşitli teşvikler sağlayarak onların sosyalizasyonuna ortak olmaktadır denilebilir. Kaldı ki medya, en büyük sosyalizasyon aracı olarak aile ve okulun önüne geçerek istendik veya istenmedik her türlü etkiyi yapmaktadır.

Tablo 1.2
Türkiye'de Yıllara Göre Evlenme ve Boşanma Sayıları

Türkiye	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010 I. yarısı
Boşanma	91.994	95.323	92.637	91.022	95.895	93.489	94.219	99.663	29 372	30 773
Evlenme	544.322	510.155	565.468	615.357	641.241	636.212	638.311	641.973	107.524	96.841

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Sıra Sizde 5

İşlevselciler, çekirdek ailede, geniş ailedeki paylaşımın olmamasına bağlı olarak da eşlerin üzerine aşırı duygusal yük bindiğine işaret etmektedirler. Öte yandan çekirdek ailelerde, ailenin "karanlıkta kalan yüzü" olarak da literatüre geçen şiddet, tecavüz, istismarın daha fazla olabileceği endişeleri bulunmaktadır. Çünkü geniş ailede olayların gizlenmesi zordur ve hemen ortaya çıkacağından toplumsal denetim daha fazladır. Hatta tecrübeli büyükler bazı öngörülerde bulunarak olası riskleri azaltabilirler.

Sıra Sizde 6

R. Dahrendorf'a göre toplumda her iki taraf arasında otorite adına sürekli çatışma yaşanır. Örneğin bir işyerinde farklı birimler arasında, okulda öğretmenler ve öğrenciler arasında, hastanede hekim ve hekim-dışı personel arasında, ailede karı-koca veya ana-baba ve çocuklar arasında sürekli otorite çatışması yaşanabilir.

Sıra Sizde 7

L. Coser çatışmanın bütünleştirici ve uyum sağlayıcı işlevi üzerinde durur. O'na göre çatışma yoluyla grup normlarının yeniden gözden geçirilmesine ve uyarlanmasına olanak sağlanır. Örneğin karı-koca arasında ev işlerinin paylaşımı çatışma yaratıyorsa, taraflar tutum ve davranışlarını gözden geçirerek yeni sorumluluklar üstlenebilirler. Sözgelimi baba çocuğu kreşe bırakmayı kabul edebilirken anne de faturaları ödeyebilir.

Sıra Sizde 8

Çatışma kuramcıları evliliği, toplumda kadın-erkek ilişkilerindeki eşitsizliğin yansıması olarak görmektedir. Zira yüksek boşanma düzeyleri kadın-erkek arasındaki değişen güç dengesinin bir göstergesidir. Erkek eski gücünü korumaya çalışırken kadın bu eşitsizliği azaltmaya çalışmaktadır. Öte yandan boşanmaların artması evliliklerin zayıfladığının bir işareti olmaktan çok, kadının tarihsel olarak erkekle olan mücadelesinde ilerleme göstermesinin bir göstergesidir.

Sıra Sizde 9

M. Benston çekirdek ailenin kapitalist toplumda istikrar sağlayan bir "ekonomik birim" olduğunu tartışmaktadır. Böylelikle evde yapılan üretim, baba ya da eşin kazancından ödenmekte ve onun emeğini piyasadan çekme olanağı çok daha azalmaktadır. Böylelikle yalnızca aile üretimi ve ucuz emek değil aynı zamanda işverenin masrafsız olarak idamesi de sağlanmaktadır (Horolombos ve Halborn, 1995).

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

Cheal, D. (1991). **Family and the State of Theory.** Tronto: University of Toronto Press.

Gökçe, B., Acar, A., Ayata, A., Kasapoglu, A., Özer, İ., Uygun, H. (1993). **Gecekondularda Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü.** Ankara: Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı.

Haralambos, M., Holborn, M. (1995). **Sociology: Themes and Perspectives.** London: Coolins.

Henslin, J.M. Sociology: A Down to Earth Approach. Boston: Allyn and Bacon.

Kasapoglu, A. (1997). **Günümüzde Aile Araştırmaları.** Ankara: Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı.

Kongar, E. (1986). **Türkiye Üzerine Araştırmalar.** Ankara: Remzi.

Savran, G. (1985). Feminizmler. Yapıt/**Toplumsal Araştırmalar Dergisi,** 19 Şubat.

Timur, S. (1972). Türkiye'de Aile Yapısı. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

UNDP (1996). **Urban Governance: Why Gender Matters.** Gender in Development Monograph Series, No 1.

2

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Evlilik türlerini ayırt edebilecek,
- Akrabalık kurumunun özelliklerini sıralayabilecek,
- Hane ve hane çalışma stratejilerini tanımlayabilecek,
- Evliliklerde görülen değişimleri açıklayabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Aile
- Evlilik
- İç ve dış evlilik
- Akrabalık
- Hane
- Tek ebeveynli hane
- Birlikte yaşama
- Komünal yaşam
- Boşanma
- Eşcinsellik
- Bekâr olma

İçindekiler

Aile Sosyolojisi → Aile, Evlilik, Akrabalık ve Hane →

- GİRİŞ
- EVLİLİK VE TÜRLERİ
- AKRABALIK VE DAYANIŞMA
- HANE VE HANE ÇALIŞMA STRATEJİLERİ
- EVLİLİKLERDE GÖRÜLEN DEĞİŞİMLER

Aile, Evlilik, Akrabalık ve Hane

GİRİŞ

Aile, tarihsel olarak en eski sosyolojik kurumlardan biridir. Aile kurumu tarihsel süreç içinde değişime uğrasa da varlığını ve işlevlerini hala sürdürmektedir. Geleneksel aileden çekirdek aileye, çekirdek aileden değişen ve dönüşen biçimleriyle (ör. tek ebeveynli aile gibi) hepimizin hayatını derinden etkileyen bu kurumun sosyolojik analizi; hem toplumsal ilişkilerin, hem de kişisel ilişkilerimiz ve deneyimlerimizin anlaşılması açısından önemlidir. Bu ünitede, aile sosyolojisinin alt başlıklarından **evlilik, akrabalık** ve **hane** hakkında genel bilgi verilecektir. *Birinci bölümde,* evliliğin tanımı ve evlilik türleri ele alınmaktadır. *İkinci bölümde,* akrabalık kurumunun özellikleri aktarılmaktadır. *Üçüncü bölümde,* hane ve hane çalışma stratejileri eleştirel bir şekilde analiz edilmektedir. Son olarak, evliliklerde görülen değişimler özetlenmektedir.

EVLİLİK VE TÜRLERİ

AMAÇ 1 ***Evlilik türlerini ayırt edebilmek.***

Evliliğin Tanımı

Giddens, evliliği şu şekilde tanımlamaktadır. **"Evlilik,** *iki yetişkin insan arasındaki, toplum tarafından tanınan ve onaylanan bir cinsel birlik olarak tanımlanabilir"* (Gidddens, 2000: 148). Evlilik genellikle ailenin çoğalmasını sağlayan bir birlikteliktir. Diğer bir deyişle, evlenen her iki çiftin çocuk yapması ve bu çocukları yetiştirmesi beklenir (Giddens, 2000: 617). **Tarihsel** ve **toplumsal bir ilişki biçimi olarak evlilik,** biyolojik yeniden üretimin ya da diğer bir deyişle soyun devamının sağlanmasında etkili bir kurumdur. Evlilik aynı zamanda toplum içinde aile ve akrabalık kurumlarının oluşmasını da sağlar. Yani toplum tarafından tanınan ve onaylanan cinsel birliktelik farklı toplumsal ilişkilerin ve bağların oluşmasına hizmet eder.

Evlilik iki yetişkin insan arasındaki, toplum tarafından tanınan ve onaylanan bir cinsel birlik olarak tanımlanabilir.

Tarihsel ve sosyolojik bir kurum olarak evlilik türleri ve evliliğin tanınma, gerçekleşme biçimi de zaman içinde toplumdan topluma farklılaşabilmektedir. Örneğin, modern toplumlarda iki insanın cinsel birlikteliğinin tanınması ve meşruiyetinin sağlanması ***resmi nikâh*** aracılığıyla sağlanmaktadır. Modern toplumun akıl ve rasyonellik ilkeleri evlilik ilişkilerinin gerçekleşmesi üzerinde de etkili olmuştur.

Bunun yanı sıra, modern toplumların birçoğunda resmi nikâhla beraber dini nikâhın da yapıldığı görülmektedir. Resmi ve dini nikâh temel olarak biyolojik yeniden üretimin ve cinsel birlikteliğin akılcı ve ahlaki şekilde onaylanması anlamına gelmektedir. **Evliliğin** eğlence, tören ve şölenler yapılarak kutlanması da iki insanın birlikteliğinin kültürel düzeyde kabullenişini ortaya koyar. Ancak evliliğin kültürel boyutu işin sadece kutlama ve eğlence kısmıyla ilgili değildir.

Evlilik, kadın ve erkeğin birlikteliğinden oluşan her türlü yetki ve sorumluluğu paylaşması ve meşrulaştırmasının toplumsal kurallar çerçevesinde kabul görmesidir.

Evlilik tek başına ve sadece cinsel bir birliktelik değildir. Evlilik, kadın ve erkek açısından karşılıklı duygu paylaşımı, birlikte bir yaşamı beraber geçirme kararı, beraber paylaşılması arzulanan bu yaşamın aynı zamanda sorumluluklarının beraber üstlenilmesi anlamına da gelmektedir. **Evlilik,** kadın ve erkeğin birlikteliğinden oluşan her türlü yetki ve sorumluluğu paylaşması ve meşrulaştırmasının toplumsal kurallar çerçevesinde kabul görmesidir (Bağlı ve Sever, 2005: 11). "İlkel veya uygar her kişi kendisine evlenmek için bir eş seçeceği zaman bazı kurallarla karşılaşır. Bunlar, kişilerden çok toplumsal taleplerin arzu ettiği kurallardır. Geleneksel toplumlarda bireyler, kişisel tercihlerini içinde bulundukları grubun dışına taşıyamadıkları için toplumsal grubun belirleyiciliğini dikkate almak zorundadırlar" (Lundberg, 1970; aktaran Bağlı ve Sezer, 2005: 11). Evliliğin işlevinin bütün toplumlar açısından aynı olduğu söylenebilir ancak evlilik çeşitleri toplumdan topluma, kültürden kültüre farklılık gösterebilmektedir. Örneğin, bazı toplumlarda bir erkek birden çok kadınla evlenirken, bazı toplumlarda ise kadın birden çok erkekle evlenebilmektedir. Bunlar çok **karılılık (polygyny)** ve çok **kocalılık (poliandry)** olarak isimlendirilmektedir (Sayın, 1990; aktaran Bağlı ve Sezen, 2005, s.12). Sosyolojik olarak, evlilik, yaş ve sınıfsal konum arasında ilişki kurmak mümkündür. Örneğin, Avrupa'da orta sınıfla karşılaştırıldığında, işçi sınıfında yer alan kadın ve erkeklerin daha erken evlendikleri belirtilmektedir (Abbott vd., 2005, s.153). İzleyen alt bölümde evlilik türleri başlığı altında tarihsel olarak evliliğin toplumdan topluma, kültürden kültüre nasıl farklılaştığını inceleyelim.

SIRA SİZDE 1

Dünya genelinde aile yapılarında meydana gelen değişimleri araştırınız.

Evlilik Türleri

Oturulan yere göre evlilik, matrilokal, patrilokal ve neolokal olarak üçe ayrılmaktadır: Erkeğin kadının ailesinin evinde oturmasına matrilokal denir. Patrilokal evlilik, kadının erkeğin evinde oturmasıdır. Neolokal evlilikte kadın ve erkek ailelerinden yanında kalmazlar ve onlardan ayrılarak kendilerine ayrı ev açarlar.

Eş sayısına göre evlilik monogami ve poligami olmak üzere ikiye ayrılır. Monogami tek eşle evlenme, Poligami ise çok eşle evlenmektedir. Poligami ikiye ayrılır: Poliandri ve Polijini. Bir kadının aynı anda birden fazla erkekle evlenmesine poliandri denir. Bir erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi ise polijini olarak adlandırılır.

Evlilik ve aile çeşitlerini beş başlık altında sınıflandırabiliriz. Evliliklerin bu sınıflandırması ilk olarak, **oturulan yere** göre; ikincisi, **eş sayısına** göre; üçüncüsü ise **eşin seçildiği gruba** göre; dördüncüsü, **otorite ilişkilerine** ve beşinci **soy ve secereye** göre yapılmaktadır (Lundberg, 1970; aktaran Bağlı ve Sezen, 2005: 12; Özkalp, 2011: 135-136).

1. **Oturulan yere göre evlilik,** *matrilokal, patrilokal* ve *neolokal* olmak üzere kendi içinde üçe ayrılmaktadır: Erkeğin kadının ailesinin evinde oturmasına, yani halk dilinde iç güveyliği olarak ifade edilen evlilik türüne *matrilokal* denir. *Patrilokal* evlilik türü kadının erkeğin evinde oturması anlamına gelmektedir. *Neolokal* evlilik türünde ise kadın ve erkek ailelerinin yanında kalmazlar ve onlardan ayrılarak kendilerine ayrı ev açarlar.
2. **Eş sayısına göre evlilik,** *monogami* ve *poligami* olmak üzere ikiye ayrılır. *Monogami* tek eşle evlenme anlamına gelmektedir. *Poligami* ise çok eşle evlenmektedir. Poligami de kendi içinde ikiye ayrılır: *Poliandri* ve *Polijini.* Bir kadının aynı anda birden fazla erkekle evlenmesine **poliandri** denir. Bu evlilik türüne az rastlanmaktadır. Genellikle Tibet ve Alaska'da bu evlilik türü görülmektedir. Bir erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi ise **polijini** olarak adlandırılır. Bu evlilik türü ise daha çok Afrika ve Orta Doğu'nun bazı bölgelerinde görülür.

3. **Eşin seçildiği gruba göre yapılan evlilik,** *endogami* ve *egzogami* olmak üzere ikiye ayrılır. Akraba arası yapılan evliliğe *endogami* yani **içevlilik** denir.

Eşin seçildiği gruba göre yapılan evlilik, endogami ve egzogami olmak üzere ikiye ayrılır. Akraba arası yapılan evliliğe endogami yani içevlilik denir. Dışevlilik (exogamy) ise, kadın ya da erkeğin evleneceği kişiyi üyesi olduğu grubun dışından seçmesidir.

"Kadın ya da erkeğin, üyesi olduğu sosyal gruptan bir kimse ile evlilik bağı kurmasının *zorunlu"* (Wells, 1984, aktaran, Altunek, 2001: 19) olmasına **içevlilik** (endogamy) denir. Burada sözü geçen toplumsal grup soy, kabile, mezhep, sosyal sınıf, köy gibi farklı sosyolojik kategorileri içermektedir. Bilindiği gibi, Hindistan'daki kast sisteminde insanlar evlilik yaparken sadece kendi kast grubu içinde evlenebilmektedir. Hindistan'daki kast içi evlilikleri içevlilik türüne örnek olarak verebiliriz. Bu örnek aynı zamanda sınıfiçi evliliğe de (class endogamy) örnek olarak verilmektedir (Wells, 1984, aktaran, Altunek, 2001: 19).

Dışevlilik (exogamy) ise, kadın ya da erkeğin evleneceği kişiyi üyesi olduğu grubun dışından seçmesidir. Diğer bir deyişle, dışevlilik kişinin eşini üyesi bulunduğu grubun dışından seçmesi kuralıdır. **Birbiriyle zıt olan, içevlilik ve dışevllik olgusunun ortak noktası şudur:** *Birincisi,* soy, kabile, mezhep, toplumsal sınıf, köy gibi farklı sosyolojik kategorilerin her iki evlilik biçiminde de belirleyici olmasıdır. *İkincisi,* kişinin kendi grubu içinden ya da dışından evlenmek zorunda kalmasıdır. Bu aynı zamanda evlilik yoluyla toplumsal gruplar arasındaki sınırların daha da netleşmesine hizmet ederken sosyolojik toplumsal kategorilerin yeniden üretilmesini sağlamaktadır. **"Zorunluluk,** yaptırım gücü son derece yüksek bir toplumsal norm olarak bireyin karşısında durur. 19. yüzyılda Kazak Başkurtlar'ında dışevIiIik kuralına aykırı davrananların toplumdan dışlanması, dağlı Başkurtlar'da ise ölümle cezalandırılması (İnan, 1952, aktaran, Altunek, :19) buna örnek olarak gösterilebilir".

4. **Otorite ilişkilerine göre:** Hemen hemen bütün toplumlarda erkeğin kadına göre daha üstün olduğu kabul edilir. Evliliklerde kocanın üstünlüğüne **patriyarki (atarerkil)** denir. Kadınlar da bu üstünlüğü kültürel ve ideolojik olarak kabul ederler ve benimserler. Matriyarki (matriarchy) evliliklerde kadının üstünlüğü ve otoritesi anlamına gelmektedir. Toplumların çoğunda evliliklerde erkeğin üstünlüğü ve otoritesi yaygındır (Özkalp, 2011: 135-136).

Evliliklerde kocanın üstünlüğüne patriyarki (atarerkil) denir. Kadınlar da bu üstünlüğü kültürel ve ideolojik olarak kabul ederler ve benimserler. Matriyarki (matriarchy) evliliklerde kadının üstünlüğü ve otoritesi anlamına gelmektedir.

5. **Soy ve secere ilişkilerine göre:** Evliliklerde mirasın nasıl bölüşüleceği konusunda soy ilişkileri önemli bir rol oynar. Patriliniyal (patrilineal) sistemde mirasın paylaşımı baba soyunun üstünlüğe göre yapılmaktadır. Matriliniyal (matrilineal) sistemde ise mirasın bölüşümü ana soyunun üstünlüğü ağır basmaktadır.Bilateral sistemde her iki taraf mirastan eşit hak alması öngörülmektedir. Patriliniyal (patrilineal) sistemde ana soyundan gelen kişiler, matriliniyal (matrilineal) sistemde ise baba soyundan gelen kişiler akraba olarak kabul edilmezler.

Görüldüğü gibi ailenin oluşumu farklı evlilik kurallarına bağlıdır. Dolayısıyla evlilik biçimi veya evlilik deneyi tek ve homojen değil tersine, toplumdan topluma ve kültürden kültüre farklılaşabilen bir niteliğe sahiptir. Yukarıda belirtildiği gibi, evlilik türleri ve analizi oturulan yer, eş sayısı, eşin seçildiği grup, otorite ilişkiler, soy ve secere gibi kriterler temelinde sınıflandırılmıştır.

Patriliniyal (patrilineal) sistemde mirasın paylaşımı baba soyunun üstünlüğe, matriliniyal (matrilineal) sistemde ise mirasın bölüşümü ana soyunun üstünlüğü ağır basmaktadır. Bilateral sistemde her iki taraf mirastan eşit hak alması öngörülmektedir. Patriliniyal (patrilineal) sistemde ana soyundan gelen kişiler, matriliniyal (matrilineal) sistemde ise baba soyundan gelen kişiler akraba olarak kabul edilmezler.

Altunek, "Türkiye Üzerine Yapılmış Evlilik ve Akrabalık Araştırmalarının Bir Değerlendirmesi" başlıklı makalesinde Türk toplumunda **soydışı** evlilik kuralının İslam'ın etkisiyle geçerliliğini yitirdiğini belirtmektedir. Altunek'in (2001: 25) değerlendirmesine göre, soyiçi evlilik tipi Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde, özellikle de Kürt ve Arap gibi etnik gruplarda tarihsel ve kültürel olarak devam etmektedir. Bunun yanı sıra bu evlilik türünün kentsel alanlarda zayıflama eğilimi göstermektedir. Altunek'e göre, kentlerde soyiçi evliliğin azalmasında ise eğitim ve meslek gibi faktörler etkili olmaktadır.

Tablo 2.1

Kaynak: *(Lundberg, 1970; aktaran Bağlı ve Sezen, 2005: 12.) ve (Özkalp, 2009: 135-136)*

1. Oturulan Yere Göre: a. Matrilokal: Erkeğin kadının ailesinin evinde oturması (iç güveyliği), b. Patrilokal: Kadının erkeğin ailesinin evinde oturması, c. Neolokal: Kadın ve erkeğin ailelerinden ayrılarak ayrı ev açmalarıdır.
2. Eş Sayısına Göre: a. Monogami: Tek eşle evlilik, b. Poligami: Çok eşle evlilik. Çok eşlilik de kendi içinde ikiye ayrılır: 1. Poliandri: Bir kadının aynı anda birden fazla erkekle evlenmesi, 2. Polijini: Bir erkeğin aynı anda birden fazla kadınla evlenmesi.
3. Eşin Seçildiği Gruba Göre: a. Endogami: Akraba arası evlilik, b. Ekzogami: Akraba dışı evliliklerdir.
4. Otorite ilişkilerine Göre: a.Patriyarki (patriarchy) b.Matriyarki (matriarchy)
5. Soy ve Secere İlişkilerine Göre: Patriliniyal (patrilineal) Matriliniyal (matrilineal) Bilateral

AKRABALIK VE DAYANIŞMA

Akrabalık kurumunun özelliklerini sıralayabilmek.

Akrabalık, evlilik yoluyla veya kan bağıyla (soy bağı) oluşan insan ilişkilerine verilen addır. Akrabalık insan toplumlarının temel düzenleyici kurumlarından biridir.

Akrabalık, evlilik yoluyla veya kan bağıyla (soy bağı) oluşan insan ilişkilerine verilen addır. Akrabalık insan toplumlarının temel düzenleyici kurumlarından biridir. Akrabalık hem sosyologların hem de sosyal antropologların analiz ettikleri bir yapıdır. Sosyal antropologlar devletsiz toplumlarda akrabalık sistemleri incelemektedirler. Bu tür toplumlarda akrabalık, toplumsal ilişkilerin düzenlenmesinde temel bir kurumdur (Marshall, 1999: 12-13).

Akrabalık sistemi;

- Birey ve gruplar arasındaki ilişkilere,
- Anne-baba ve çocuklar arasındaki ilişkilere,
- Kardeşler arasındaki ilişkilere,
- Evli eşler arasındaki, biyolojik ilişkilere **dayanmaktadır.**

Akrabalık kurumu;

- Anne, baba ile çocuklar arasındaki ilişkileri,
- Büyükanneler, büyükbabalar ve torunlar arasındaki ilişkileri,
- Kuşaklar arası siyasi ilişkileri,
- Evlilik biçimlerini (yasak ve izinleri),
- Oturma yerini,
- İnsanların birbirlerine hitap biçimlerini,
- Miras biçimlerini **belirler.**

Sınıfsız toplumlarda karı ve koca arasındaki ilişkiler aynı zamanda kadın ve erkeğin kendi soy grupları arasındaki ilişkileri de belirlemektedir. Bu ilişkiler bir bütün olarak akrabalık sistemini oluşturmaktadır. Akrabalık sisteminin analizi sınıfsız

toplumların siyasal, ekonomik ve toplumsal ilişkilerinin çözümlenmesi açısından oldukça önemlidir. Örneğin, akrabalık sistemleri kadınların cinsel, üreme, eviçi hizmetlerindeki işlevlerini belirlemektedir. **Babasoylu** toplumlarda, kadınların bütün hakları evlenene kadar babalarının, evlendikten sonra da kocasının üstüne geçmektedir. **Anasoylu** toplumlarda ise kardeş grubu daha önemlidir. Bu toplumlarda miras annenin erkek kardeşinden kız kardeşin oğluna, yani *dayıdan yeğenine* geçmektedir (Marshall, 1999: 12-13).

Antropolojide akrabalığı analiz eden **soy kuramına göre,** "Toplumlarda akrabalık sistemlerinin varoluş nedeni, hak ve görevlerin dağıtılmasıdır" (Marshall, 1999, s.14). İttifak kuramı ise, "Gruplar arasında evlilikle kurulan bağları düzenleyen kuralların nasıl ortaya çıktığıyla ilgilenir" (s.14). **İttifak kuramı,** akrabalık sistemlerini evliliklerin kurallarını belirleyen bir sistem olarak görmektedir. Yani akrabalık evliliklerin olup olamayacağını belirlemektedir. Örneğin, akrabalık sistemleri basitse evlilik (eş seçimi) toplumsal kurallar tarafından belirlenir. Diğer taraftan karmaşık sistemlerde, kiminle evleneceğine kişiler kendi karar vermektedir (Marshall, 1999: 14).

Türkçede ise, "akraba" sözcüğü günlük dilde geniş anlamda kullanılmaktadır. Örneğin, **"uzaktan akraba", "yakından akraba", "akrabadan birisiyle evlendim"** gibi ifadeler duyarız.Günlük dilde akrabalık kavramına yüklenilen anlamın dışında, örneğin, sosyal bilimler ve tıp bilimlerinde akraba evliliği kavramı kardeş çocuklarının ve kardeş torunlarının evliliği anlamında kullanılmaktadır. Kardeş çocukların evliliğine birinci derece, kardeş torunların evliliğine ise ikinci derece akraba evliliği denir. Antropolojik çalışmaların da ortaya koyduğu gibi akrabalık baba soyundan ve anne soyundan gelmektedir. Akraba evliliğinin baba soyundan (amca ve hala çocukları) ve anne soyundan (dayı ve teyze çocukları) akraba evliliği şeklinde iki ana karakteri olduğu belirtilmektedir. **"Paralel yeğen evliliği** (parallel-cousin marriage) ve **çapraz yeğen evliliği** (cross cousin marriage) şeklindeki ayrım da sosyolojik ve genetik çalışmalar için kuramsal anlamda önemli" (Ayan vd., 2001: 8) görülmektedir.

Türkiye'de akrabalık kurumu geniş sosyal ağları içeren ve ailenin ekonomik, toplumsal ve kültürel yaşamını doğrudan etkileyen bir işleve sahiptir. Türkiye'de özellikle kırsal bölgelerde birinci ve ikinci derecede kan bağı olmasa da aynı köyden olmak insanların birbirlerini yakın akraba olarak görmelerine neden olabilmektedir. Akrabalık gibi geleneksel destek ve dayanışma ilişkileri sayesinde aileler ekonomik zorluk yaşadıklarında birbirlerine destek olmaktadır. Örneğin, Türkiye'nin kentleşme sürecinde akrabalık kurumu oldukça önemli hale gelmiştir. 1950'lili yıllarda kırdan kente doğru yaşanan göç sürecinde akrabalık sistemi göç edilecek yerin belirlenmesinden, göç ettikten sonra oturulacak konut ve çalışılacak işe ulaşmaya kadar birçok önemli noktada etkili olmuştur. Kente yerleştikten sonra akrabalar arası toplumsal ilişkiler kentin karmaşık ve belirsiz ortamına karşı bireyleri ve aileleri yabancılaşmaya karşı korumaktadır. Akrabalık, ekonomik dayanışmanın yanı sıra toplumsal ve kültürel bağların korunması ve güçlenmesinde de önemli bir güce sahiptir.Dayanışma ve destek ağı olarak önemini vurguladığımız akrabalık sistemlerinin aile ve aile bireyleri üzerinde kontrol ve denetim kurma gibi işlevleri de bulunmaktadır. Türkiye'de göç eden hanelerin genellikle akrabalarının bulunduğu mahalleye yerleştiklerini belirtmiştik. Ancak mahallelerde özellikle kadınlar ve genç kızlar sadece kendi aileleri değil birinci ve ikinci derecede yakın olan akrabaları tarafından da sürekli kontrol edilmektedir. Akrabalık bir yanıyla karşılaşılan sorunlarla başa çıkmada önemli bir dayanışma ve destek kurumu iken; diğer yandan baskı, gözetleme ve denetleme mekanizmalarıyla da ciddi bir kontrol aracına dönüşebilmektedir.

Babasoylu toplumlarda, kadınların bütün hakları evlenene kadar babalarının, evlendikten sonra da kocasının üstüne geçmektedir. **Anasoylu** toplumlarda ise kardeş grubu daha önemlidir. Bu toplumlarda miras annenin erkek kardeşinden kız kardeşin oğluna, yani *dayıdan yeğenine* geçmektedir.

Soy kuramına göre, "toplumlarda akrabalık sistemlerinin varoluş nedeni hak ve görevlerin dağıtılmasıdır". **İttifak kuramı** ise, "gruplar arasında evlilikle kurulan bağları düzenleyen kuralların nasıl ortaya çıktığıyla ilgilenir".

Akrabalık baba soyundan ve anne soyundan gelmektedir. Akraba evliliğinin baba soyundan (amca ve hala çocukları) ve anne soyundan (dayı ve teyze çocukları) akraba evliliği şeklinde iki ana karakteri olduğu belirtilmektedir.

SIRA SİZDE 2

Dünya genelinde aile yapılarında meydana gelen değişimleri araştırınız.

HANE VE HANE ÇALIŞMA STRATEJİLERİ

AMAÇ 3 ***Hane ve hane çalışma stratejileri tanımlayabilmek.***

Hane aynı evde, aynı çatı altında veya yaşama mekânında oturan, hep birlikte düzenli olarak yemek yiyen ("ortak tencereyle") ve gelirlerini paylaşan insanlar için kullanılan bir kavramdır. Bu tanım çerçevesinde Marshall (1999, s.292) hanenin çoğunlukla, çekirdek aileden, geniş aileden veya birbirleriyle ilgisi olmayan gruptan oluştuğunu belirtmektedir. Aile her toplumda olamayabilir ancak haneye üretim, tüketim, çocuk bakımı, barınma işlevin gören bir birim olarak her yerde rastlanır. Hanede yaşayan insanlar arasında mutlaka kan bağı olması gerekmez. **Hane** çekirdek aileden, geniş aileden ve aralarında kan bağı olmayan insanlardan oluşmaktadır. Bu çerçevede **hane** "bazen birbirleriyle bağı olmayan, gelirlerini paylaşmada ya da ortak harcamalar yapmada çok değişken sınırlarda meydana getirdiği hanelerin dışlanması ya da dahil edilmesine göre değişiklik gösterir" (Marshall, 1999: 292).

Hane çalışma stratejileri, bilinçli veya bilinçsiz, üstü açık veya örtülü olsun hanede yaşayan bireyler arası işbölümünü anlatan bir kavramdır. Hane çalışma stratejileri hane bireylerinin zamanlarını *piyasa ekonomisi, evde yapılan üretim* ve *evde yapılan tüketim* alanlarında nasıl kullandıklarını ifade etmektedir. Piyasa ekonomisi, hanenin geçimini sağlamak için işgücü piyasalarında ve evde yapılan işleri anlatmaktadır. *Evde yapılan üretim,* eve yiyecek getirmek için ekilebilir bir araziyi işleme, hayvan yetiştirme ve evde geçimlik ürünlerin (salça, tarhana, ekmek vb.) üretilmesini ifade etmektedir. *Evde yapılan tüketim işleri* ise, yemek pişirmek, çocuk bakımı, evdeki tamir işleri, elbise dikme, onarım gibi faaliyetleri kapsamaktadır. Hanede çalışma stratejileri veya hane içi işler çoğunlukla toplumsal cinsiyete ve yaşa dayalı örgütlenmektedir. Hanelerin çoğunda kadınlar evde yapılan üretim ve tüketim işlerini üstlenmekte, erkekler ise genellikle piyasa da gelir getiren işlerde çalışmaktadır. Klasik iktisat anlayışına göre, hane bireyleri tarafından hayata geçirilen hane çalışma stratejileri maliyet-kazanç etrafında organize edilmektedir. Diğer bir deyişle, hane bireyleri arasında yapılan işbölümü hanenin faydasını çoğaltmak için akılcı ilkeler temelinde gerçekleşmektedir. Oysa yapılan sosyolojik araştırmalar, akılcı ilkeler etrafında sağlanan bu işbölümünün aslında eşitsizlikler ürettiğini ortaya koymaktadır. Birincisi, kadınların eviçinde üretim ve tüketim faaliyetleri, erkeğin piyasada gerçekleştirdiği işlerle karşılaştırıldığında; daha değersiz ve önemsiz görülmektedir. Bunun yanı sıra kadınlar piyasada gelir getiren işlerde çalışmaya başlasalar bile eviçinde yaptıkları üretim ve tüketim faaliyetlerinde vazgeçememekte ve erkekler bu işleri kadınlarla paylaşmamaktadır. Bu durum hane içinde kadınların daha fazla sömürülmesine ve ezilmesine neden olmaktadır.

Hane içinde bireyler arasında gerçekleştirilen işbölümünü maliyet-kazanç etrafında açıklayan yaklaşımın ihmal ettiği bir diğer konu ise, haneye aktarılan kaynakların kullanımı, bölüşümü ve tüketiminde yaşanan eşitsizliklerdir. Hanenin faydasını çoğaltmak için her bir bireyin davranışının rasyonel ekonomik ilkelere dayalı oluştuğunu varsayan bu yaklaşımın aksine; haneye aktarılan kaynakların kullanımı, bölüşüm ve tüketim ilişkilerinde önemli eşitsizlikler yaşanmaktadır. Örne-

ğin, haneye gelen paranın miktarı çoğaldıkça paranın "kontrolü" erkeğin eline geçmektedir. Oysa paranın miktarı azaldıkça "paranın idaresi" kadının sorumluluğundadır. Az olanın idaresi çaba ve emek isteyen zahmetli bir iştir. Paranın kontrolü ise erkeğin gücünü ve otoritesini ifade etmektedir. Haneye gelen kaynakların bölüşüm ve tüketiminde de yaşa ve cinsiyete dayalı eşitsizlikler yaşanmaktadır. Örneğin, özellikle düşük gelirli hanelerde kadınların çoğu kendi kişisel ihtiyaçlarından vazgeçmektedir. Yapılan birçok niteliksel araştırmada kadınların gıda tüketiminde önceliği çocuklarına ve kocalarına verdiği ortaya konulmaktadır. Sonuç olarak, hane cinsiyete ve yaşa dayalı eşitsizliklerin yaşandığı bir kurumdur.

EVLİLİKLERDE GÖRÜLEN DEĞİŞİMLER

AMAÇ 4 ***Evliliklerde görülen değişimleri açıklayabilmek.***

Geleneksel olarak evlilik yetişkin bir kadın ve yetişkin bir erkek arasında yasal geçerliliği olan bir ilişki biçimidir. Bu ilişki biçiminde karşılıklı hak ve yükümlülüklerin yerine getirilmesi beklenir. Yukarıda da belirtildiği gibi, bu hak ve yükümlülükler cinsel birliktelik, soyun devamı için çocuk dünyaya getirme, çocuğun yetiştirilmesi, kadın ve erkeğin birbirinden beklediği davranış ve tutumlar gibi bir dizi faaliyeti içermektedir.

Geleneksel olarak evlilik yetişkin bir kadın ve yetişkin bir erkek arasında yasal geçerliliği olan bir ilişki biçimidir. Bu ilişki biçiminde karşılıklı hak ve yükümlülüklerin yerine getirilmesi beklenir.

Birlikte Yaşamak

Modern toplumlarda evlilik daha özgür bir şekilde yorumlanabilmektedir. Örneğin "evli gibi yaşamak" cümlesi, evliliğin sadece birlikte yaşamak olarak anlaşılmasına neden olmaktadır (Marshall, 1999: 223). Giddens, birlikte yaşamayı, *bir çiftin evli olmadan cinsel bir birliktelik yaşaması olarak* tanımlamaktadır (2000: 175).

Birlikte yaşama, özellikle de Batı toplumlarında yaygınlaşmaktadır. Birlikte yaşamaya başlamak evliliğin başlangıç aşaması olarak da görülebilmektedir. Ancak, modern toplumda insanlar gerçek evlilik, düğün ve birlikte yaşamak arasında ayrım yapmakta ve bunlara farklı anlamlar yüklemektedir (Marshall, 1999: 223). **Birlikte yaşamak** evliliğin ilk evresi iken, düğün evliliğe daha gerçek bir anlam kazandırmaktadır. Buradaki gerçeklik kelimesi toplumsal onayın alınması anlamındadır. 1960'lı yıllardan bu yana özellikle Batı toplumlarında çiftlerin evlilik ve birlikteliklerinde köklü değişimlere tanık olunmaktadır. Birçok çift yasal evlilik yapmadan birlikte yaşamaktadır. Birlikte yaşamak genç insanlar arasında, hem evliliğin ilk başlangıcı hem de evliliğe karşı alternatif bir beraberlik olarak; yaygınlaşmaktadır (Abbott, 2005: 152). **Birlikte yaşamak** bir **"deneme evliliği"** olarak görülmektedir. Evlilik öncesi deneme aşaması olarak isimlendirilen birlikte yaşama, hesaplı ve planlı bir şekilde gerçekleşmez. Cinsel birliktelik yaşayan gençler bir süre sonra daha çok zaman geçirmeye başlar. Daha sonra eşlerden biri kendi evinden ayrılarak diğerinin yanına yerleşir ve çiftler birlikte yaşamaya başlar. Birlikte yaşamaya başlayan bu genç insanların çoğunun, gerçekleşmese bile; bir süre sonra evlenme beklentisi içine girdikleri fakat çok azının aynı evde yaşarken kendi kazanç ve harcamalarında da beraberliği veya ortaklığı benimsedikleri belirtilmektedir (Giddens, 2000: 176).

Birlikte yaşama, bir çiftin evli olmadan cinsel bir içinde birlikte yaşaması olarak tanımlamaktadır. **Birlikte yaşamak** bir **"deneme evliliği"** olarak görülmektedir. Evlilik öncesi deneme aşaması olarak isimlendirilen birlikte yaşama, hesaplı ve planlı bir şekilde gerçekleşmez.

1980'li yıllarda resmi evliliği olmadan aynı evi paylaşan kadın ve erkek sayısında artışların hızlı olduğu belirtilmektedir. Batı toplumlarında birlikte yaşama özellikle de kolej ve üniversite öğrencileri arasında yaygınlaşmaktadır. Örneğin, ABD'de

yapılan araştırmalara göre, yaklaşık her dört öğrenciden biri üniversite yaşamının bir döneminde cinsel ilişki içinde olduğu kişilerle birlikte yaşamaktadır. İngiltere'de ise son kırk yıl içinde birlikte yaşayanların oranında % 400 oranında bir artış yaşanmıştır. 1920'li yıllarda doğan kadınların sadece % 4'ü, 1940'lı yıllarda doğan kadınların ise % 19'unun, 1960'lı yıllarda doğan kişilerin yaklaşık yarısının birlikte yaşamayı seçtikleri belirtilmektedir (Giddens, 2000: 176).

Komün Yaşam Biçimleri

19. yüzyılda Amerika'da New England'da hayata geçirilen Oneida Topluluğu ve İsrail'deki Kibbutz Topluluğunu komünal yaşam tarzlarına örnek olarak verebiliriz.

Aileye yönelik yapılan eleştiriler farklı yaşam modellerinin oluşmasına neden olmuştur. Giddens 19. yüzyılda birçok düşünürün aileye karşı ortak ve/veya komün yaşam tarzlarını önerdiğini belirtmektedir. Aileye karşı geliştirilen yeni komünal yaşam biçimleri de hayata geçirilmiştir. 19. yüzyılda Amerika'da New England'da hayata geçirilen **Oneida Topluluğu** ve İsrail'deki **Kibbutz Topluluğunu** komünal yaşam tarzlarına örnek olarak verebiliriz. Amerika'daki Oneida Topluluğu dinsel inançlar temelinde kurulan bir yapıydı. Bu toplulukta yaşayan her erkek her kadınla evli sayılmaktaydı. Toplulukta yaşayan her çocuğun anne ve babası bütün kadın ve erkeklerdi. Birçok güçlüğe rağmen toplulukta yaşayan kişi sayısı yaklaşık 300 kişiye ulaşmıştı. Bu topluluk 30 yıl sonra da dağılmıştır. Bu yıllardan sonra da Amerika'da ve birçok Avrupa ülkesinde küçük küçük de olsa komünal yaşam tarzları hayata geçirilmiştir. Özellikle de "1960'larda, çokluk grup içindeki özgür cinsel ilişkilerle çocukların yetiştirilmesinde kolektif sorumluluk esasına dayanan çok çeşitli komünal gruplar kurulmuştu. Bunlardan küçük bir bölümü, hala varlıklarını sürdürmektedir" (Giddens, 2000: 175).

İsrail'deki Kibbutz'larda ise aileler çocukların yetiştirilmesinde işbirliği içindedirler. İsrail'de yaklaşık 100.000 üyesi olan 240'tan fazla Kibutz olduğu bilinmekte ve bu toplulukların bazılarının küçük, bazılarının da 2000 gibi yüksek sayıda üyeye sahip olduğu belirtilmektedir. Kibbutz'larda çocukların bakımı topluk üyelerinin sorumluluğundadır. Topluluk sanki tek bir ev tek bir aile gibidir. İlk kurulduklarında tarımsal üretimle geçinen bu topluluklar daha sonraları sanayiye dayalı üretimi temelinde geçimlerini sağlamaktadırlar. Kibbutz'ların yaşamı köktenci değerlere ve içeriğe sahiptir. Bu topluluklarda mülkiyet, çocuk bakımı ve yetiştirilmesi ortaktır ve bu durum modern kapitalist toplumun rekabetçi ve bireyci yapısıyla çelişmektedir. Giddens günümüzde Kibbutz'ların çocuk evlerinde yetişen çocukların en iyi yetiştirilmesinden öte, yetiştirme kolaylıklarını içerdiğini belirtmektedir (Giddens, 2000: 175).

Eşcinsel Aileler

Eşcinsel kavramı, aynı cinsten olan kişilerle cinsel birliktelik yaşayan veya aynı cinse eğilim duyan kişileri anlatmak için kullanılmaktadır. Erkek eşcinsellere "gay", kadın eşcinsellere de "lezbiyen" denmektedir.

Evliliğin hem geleneksel hem de modern tanımları eşcinsel birliktelikleri dışlamaktadır (Marshall, 1999: 223). **Eşcinsel kavramı,** aynı cinsten olan kişilerle cinsel birliktelik yaşayan veya aynı cinse eğilim duyan kişileri anlatmak için kullanılmaktadır. Erkek eşcinsellere "gay", kadın eşcinsellere de "lezbiyen" denmektedir. Tarihsel olarak bütün toplumlarda kadınların kadınlarla, erkeklerin de erkeklerle cinsel ilişkiye girme olasılıklarının, belgelenmemiş olmasına rağmen; yüksek olduğu belirtilmektedir. Ancak eşcinselliğin geçici bir olay olmadığı ve hatta toplumsal kimlik olarak kabul edilmesinin Batı'ya özgü olduğu kabul edilmektedir. Gay ve lezbiyen kimlikler damgalandığı ve toplumsal olarak görünmez olduğu için eşcinselliğin sayısı hakkında net bilgilere ulaşmak olanaksız hale gelmektedir (Marshall, 1999: 306).

Bununla birlikte, birçok eşcinsel birlikte yaşamayı tercih ederek ilişkilerini kalıcı hale getirmektedir. Bazı eşcinsel çift, yasal olmasa da birlikteliklerini törenlerle meşrulaştırarak birbirleriyle "evlenmektedir". Daha öncesine göre, özellikle de Batı toplumlarında eşcinsel birlikteliklere yönelik olumsuz yargılar azalmaktadır. Hatta bu toplumlarda mahkemelerde çocukların vesayetini eşcinsel annelere verme biçiminde kararlar da yaygınlaşmaktadır. Yapay döllenme tekniklerinin gelişmesi sayesinde eşcinsel kadınlarında heteroseksüel birliktelik olmadan hamile kalmaları sağlanmaktadır. Buda *eşcinsel ana babalardan oluşan ailelerin* oluşmasına neden olmaktadır. Giddens ayrıca Amerika'da 1960'ların sonlarıyla 1970'lerin başlarında sosyal güvenlik kurumlarının bazı kentlerde evsiz eşcinsel çocukların vesayetini eşcinsel erkek çiftlere verdiğini ve bu uygulamanın toplum tarafından tepkiyle karşılanmasından dolayı sürdürülemediğini belirtmektedir (2000: 177).

Boşanma

İnsanların evlenmesi gibi boşanması da sosyolojik bir olaydır ve aile, sosyoloji içinde yer alan önemli konulardan biridir. Özkalp **boşanmayı** *"taraflardan birinin veya her ikisinin kendi arzusu ile toplumda geçerli norm ve adetlere göre evlilik birliğini sona erdirmesi"* olarak tanımlamaktadır (Özkalp, 2011: 141). Marshall ise **boşanmayı,** *"hukuksal olarak kurulmuş bir evliliğin, yine resmi yasalar nezdinde ortadan kalkması"* olarak tanımlamaktadır (1999: 79). Modern toplumlarda boşanma gittikçe yaygınlaşan bir olguya dönüşmektedir. Evliliklerin boşanmayla sonuçlanmasına neden olan zorunlu koşullar kültürlere ve zamana göre değişmektedir. Ayrıca, Bazı toplumlarda kadınların ve erkeklerin boşanma konusunda sahip oldukları haklar da eşitsizdir (Marshall, 1999: 79). **Boşanma** eğilimin yükselmesi doğal olarak evlilik kurumunu sarsan nedenlerin incelenmesini beraberinde getirmektedir.

Özkalp **boşanmayı** *"taraflardan birinin veya her ikisinin kendi arzusu ile toplumda geçerli norm ve adetlere göre evlilik birliğini sona erdirmesi"* olarak tanımlamaktadır. Marshall ise **boşanmayı,** *"hukuksal olarak kurulmuş bir evliliğin, yine resmi yasalar nezdinde ortadan kalkması"* olarak tanımlamaktadır.

Abbott ve arkadaşları **boşanma eğilimin artmasını genel olarak şöyle açıklanmaktadır:**

- Boşanmanın geçmişe göre yasal olarak kolaylaşması.
- Bireyselci ideolojinin yaygınlaşması. Diğer bir deyişle kadınlar ve erkekler artık daha fazla kendi yaşamları üzerinde söz sahibi olmak istiyor ve kendi yaşamlarını kendileri kontrol etmek istiyor.
- Romantik aşk ideolojisi hem kadının hem de erkeğin beklentilerini yükseltmekte ve evlilikle beraber cinsel ve sevgiye dayalı tutkunun bitmesi boşanmayla sonuçlanmaktadır.
- Boşanma toplumsal olarak daha kabul edilebilir hale gelmiştir.
- Günümüzde evliliklerin, özelikle de çocuk sahibi kadın ve erkeğin dışarıda çalıştığı hanelerde; çok daha stresli hale geldiği belirtilmektedir. Stres ve çatışma evli çiftlerin boşanmasıyla sonuçlanabilmektedir.
- Kadınların gelir getiren işlerde çalışması ve maddi açıdan bağımsızlaşması da boşanmaları kolaylaştırmaktadır (Abbott vd., 2005: 154-155).

Özkalp (2011: 143) ise boşanma nedenleri bireysel ve yapısal olarak ikiye ayırarak şöyle özetlemektedir: **Boşanmanın bireysel nedenleri** arasında, *erken yaşta yapılan evlilikler, evlilik süresi ve evlenme kararının alınmasında yapılan hatalar* yer almaktadır. Erken yaşta yapılan evliliklerin erken boşanmayla sonuçlandığı belirtilmektedir. Evlilik süresi ile boşanma arasında şöyle bir ilişki kurulmaktadır. Çiftlerin uzun süre beraber yaşaması yani evli kalmasının boşanmaları engellediği düşünülmektedir. **Boşanmanın yapısal nedenleri** arasında, *ekonomik koşullar, kadınların ekonomik bağımsızlığını kazanması* ve *evlilik* ve *boşan-*

Boşanmanın bireysel nedenleri arasında, erken yaşta yapılan evlilikler, evlilik süresi ve evlenme kararının alınmasında yapılan hatalar, yapısal nedenleri arasında ise ekonomik koşullar, kadınların ekonomik bağımsızlığını kazanması ve evlilik ve boşanma konusunda değişen değer ve tutumlar yer almaktadır.

ma konusunda değişen değer ve tutumlar yer almaktadır. Boşanmaların ekonomik refah dönemlerinde artış gösterdiği, bunun tersine savaş ve durgunluk dönemlerinde azaldığı belirtilmektedir. Kadınların çalışma yaşamına katılarak ekonomik açıdan güçlenmesi ve bağımsızlaşması boşanma üzerinde etkili bir faktördür. Kadınlar güçlendikçe, aile içi geçimsizliğe, çatışmalara ve şiddete daha kolay karşı gelerek boşanmayı tercih etmektedir. Boşanmanın da evlilik kadar doğal bir olay olarak kabul edilip benimsenmesi, boşanan insanlara karşı toplumsal yargıların ve etiketlerin azalması, kısacası boşanmaya yönelik değer yargıları ve tutumlardaki değişimler de evliklerin bitmesini kolaylaştırmaktadır.

SIRA SİZDE 3

'Yeniden evlenme' ve 'üvey aile' terimlerini araştırınız.

Tek Ebeveynli Aileler/Haneler

Son yıllarda tek ebeveynli ailelerin sayısı gittikçe artmaktadır. Tek ebeveynli hane reisi sadece kadın veya hane reisi sadece erkek olan haneleri ifade etmektedir. Ancak fiili durum gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde tek ebeveynli ailelerin hane reisinin sadece çoğunlukla kadınlar olduğu göstermektedir. Diğer bir deyişle, çocuğu ile birlikte yalnız yaşayan reisi kadın olan ailelerin sayısı gittikçe artmaktadır. Bu ailelerin sayısındaki artışın nedenleri is şunlardır:

- Boşanma veya ayrılma
- Evlilik dışı doğumlar
- Kadının kocasının ölmesi

Çocuğu ile birlikte yaşayan ve reisi kadın olan ailelerin sayısı gittikçe artmaktadır. Bu ailelerin sayısındaki artışın nedenleri ise şunlardır: Boşanma veya ayrılma, evlilik dışı doğumlar ve kadının kocasının ölmesi.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kadın ve erkeğin boşanması durumunda çocuklar genellikle kadınla yani anneyle birlikte yaşamaya başlamaktadır. İsteyerek veya istemeyerek yapılan evlilik dışı doğumlar da tek ebeveynli hanelerin sayısını etkilemektedir. Kadınların erkeklere göre yaşam beklentisi göreli olarak yüksektir ve erkeğin ölümü de hane reisi kadın olan ailelerin sayısını etkilemektedir. Ayrıca günümüzde bölgesel düzeyde tanık olduğumuz savaşlarda erkek nüfusun azalmasına ve birçok kadının çocuklarıyla birlikte yaşamak zorunda kalmasına neden olmaktadır.

Tek ebeveynli hanelerin sayısındaki artış, "terk edilmiş kadın", "babasız aileler" ve "dağılmış aileler" gibi önyargı yüklü yaklaşımların ortadan kalmasını sağlamaktadır (Giddens, 2000: 162). Tek ebeveynli haneler kendi içinde farklılaşmaktadır. Boşanmış kadınlar evlilik süresine, eski eşinin ekonomik ve toplumsal konumuna bağlı olarak göreli bir şekilde bazı kazanımlarla yalnız yaşamaya başlayabilmektedir. Örneğin, nafaka alabilir, oturduğu eve kira ödemeyebilir, kendi çalışıyor olabilir. Ancak hiç evlenmemiş anneler için yalnız aile olmak çok daha zor bir durumdur. Gelişmekte olan ülkelerde yapılan araştırmalar yalnız yaşayan annelerin çoğunun kirada oturduğu ortaya koymaktadır. Tek ebeveynli hanelerin % 60'ının boşanma sonucu oluştuğunu belirtilmektedir (Giddens, 2000: 163).

"Tek anne olmayı seçme"kavramı aslında kadının toplumsal ve ekonomik konumuyla da ilgili bir durumdur. Gelir sahibi, eğitimli ve kentli kadınlar arasında tek anne olmayı seçme eğilimi daha fazladır.

Ancak sayıları az olsa da evlenmeden veya bir erkeğin yardımı ve desteği olmadan çocuk sahibi olan kadınlar da vardır. "Tek anne olmayı seçme" kavramı aslında kadının toplumsal ve ekonomik konumuyla da ilgili bir durumdur. Gelir sahibi, eğitimli ve kentli kadınlar arasında tek anne olmayı seçme eğilimi daha fazladır. Ayrıca "tek anne olmayı seçme" içinde bulunulan topumun sosyolojik yapısıyla, toplumsal ve kültürel değerleriyle de ilişkilidir. Toplumsal eğilim genel olarak çocuk sahibi olmayı aile kurumu içinde istemekte ve kabul etmektedir.

Çocuklarıyla yalnız yaşayan ve hane reisi kadın olan hanelerin yoksullaşma riskleri daha fazladır. Evli kadınlarla karşılaştırıldıklarında, tek ebeveynli haneler-

de kadınlar aileyi tek başına geçindirmek zorunda kalmaktadır. Bu hanelere gelen ortalama gelir miktarı düşmekte, kadın tek başına çocukların bakım işlerini üstlenmekte ve iş gibi kaynaklara ulaşmakta zorluklarla karşılaşmaktadır. Kadınların çocuklarına bakmak zorunda kalması tam zamanlı iş bulmalarını zora sokmaktadır. Amerika'da yaşamını yardım alarak sürdürenler arasında çocuklarıyla birlikte yaşayan kadınların oranı yüksektir. Bu da kadınların yalnız yaşamaya başlamasıyla yoksullaşma arsında bir ilişki olduğunu göstermektedir. "Yoksulluğun kadınlaşması" (feminization of poverty) tezi özellikle de Amerika'da yardım alan kadınlara dayandırılmaktadır. Türkiye'de de boşanma oranları artmasına rağmen, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi tek ebeveynli haneler görünür değildir. Çünkü boşanan, kocasını kaybeden ve özellikle de gelir kazanmayan kadınlar çoğunlukla kendilerinin veya kocalarının aileleri ile birlikte yaşamaya başlamaktadır.

Kadın, yoksulluk ve tek ebeveynli haneler arasında ilişkiyi araştırınız.

SIRA SİZDE 4

Bekâr Kalma

Geleneksel toplumla karşılaştırıldığında modern toplumlarda bekâr kalma oranları gittikçe artmaktadır. Toplumda bekâr sayısının artmasının nedenleri şöyle açıklanmaktadır: Birincisi insanlar erken yaşta evlenmek yerine daha geç evlenmeyi tercih etmektedir. Boşanma oranlarının artması toplumda bekârlarının sayısın artmasını sağlayan diğer bir faktördür. Bunun yanı sıra eşleri ölen yaşlı nüfus sayısın artması bekârların sayısını artırmaktadır. Giddens'a göre, bekâr olmak insan yaşamının farklı süreçlerinde farklı anlamları içermektedir. Daha önceleri yirmili yaşlarda evlenme eğilimi yüksek olduğu, günümüzde ise bu yaşlarda insanlar daha az evlendiği belirtilmektedir. Otuzlu yaşlarda çok az kadının ve erkeğin evli olmadığı, otuz ile elli yaş arasında bekâr insanların çoğunun boşanmış olduğu belirtilmektedir. Otuz ile elli yaş arasında bekâr insanların aynı zamanda "iki evlilik arasında" olduğu da düşünülmektedir (Giddens, 2000: 177).

Toplumda bekâr sayısının artmasının nedenleri şöyle açıklanmaktadır: Birincisi insanlar erken yaşta evlenmek yerine daha geç evlenmeyi tercih etmektedir. Boşanma oranlarının artması toplumda bekârlarının sayısın artmasını sağlayan diğer bir faktördür. Bunun yanı sıra eşleri ölen yaşlı nüfus sayısın artması bekârların sayısını artırmaktadır.

Peter Stein (1980, aktaran Giddens, 2000: 177) yaşı yirmi beş ile kırk beş yaş arasında olan altmış bekâr insanla yaptığı araştırmanın sonuçları bekâr kalma algısını ortaya koyması açısından önemlidir. Bu araştırmaya göre görüşülen kişiler;

- Bekâr olmanın kariyer için önemli bir fırsat ve yararlı olduğu;
- Bekâr olmanın çeşitli cinsel deneyimlere fırsat verdiğini,
- Bekâr olmanın özgürlük ve özerklik olduğunu düşünmektedirler.

Görüşülen kişiler bekâr kalmanın (onlara göre) yukarıda sıralanan olumlu sonuçlarının yanı sıra, evliliğin yaygın olduğu bir toplumda yalnızlık ve yalıtılmışlıktan rahatsızdırlar. Sonuç olarak, görüşülen insanların çoğu toplumsal olarak evlenmeleri yönünde daha çok baskı altında kaldıklarını ve bekâr kalmaya yönelik herhangi bir teşvikte bulunulmadığını belirtmiştir (Giddens, 2000: 177).

Sonuç

Bu ünitede temel olarak evlilik ve evlilik türleri, akrabalık sistemleri ve akrabalık dayanışma ilişkileri, hane ve hane çalışma stratejileri ve evliliklerde görülen değişimler üzerinde durulmuştur. Evlilik iki yetişkin insan arasında, toplum tarafından tanınan ve onaylanan; bir cinsel birlik olarak tanımlanmaktadır. Evlilikler oturulan yere göre, eş sayısına göre, eşin seçildiği yere göre, eşin seçildiği gruba göre, otorite ilişkilerine ve soy ve secereye göre sınıflandırılmaktadır. Akrabalık, evlilik yoluyla veya kan bağıyla (soy bağı) oluşan insan ilişkilerine verilen addır. Akrabalık insan toplumlarının temel düzenleyici kurumlarından biridir. Akrabalık sistemi; bi-

rey ve gruplar arasındaki ilişkilere, anne-baba ve çocuklar arasındaki ilişkilere, kardeşler arasındaki ilişkilere, evli eşler arasındaki, biyolojik ilişkilere dayanmaktadır. Akrabalık kurumu; anne, baba ile çocuklar arasındaki ilişkileri, büyükanneler, büyükbabalar ve torunlar arasındaki ilişkileri, kuşaklar arası siyasi ilişkileri, evlilik biçimlerini (yasak ve izinleri), oturma yerini, insanların birbirlerine hitap biçimlerini, miras biçimlerini belirler. Türkiye'de akrabalık kurumu geniş sosyal ağları içeren ve ailenin ekonomik, toplumsal ve kültürel yaşamını doğrudan etkileyen bir işleve sahiptir. Akrabalık bir yanıyla karşılaşılan sorunlarla başa çıkmada önemli bir dayanışma ve destek kurumu iken; diğer yandan baskı, gözetleme ve denetleme mekanizmalarıyla da ciddi bir kontrol aracına dönüşebilmektedir. Hane aynı evde, aynı çatı altında veya yaşama mekânında oturan, hep birlikte düzenli olarak yemek yiyen("ortak tencereyle") ve gelirlerini paylaşan insanlar için kullanılan bir kavramdır. Hanede yaşayan insanlar arasında mutlaka kan bağı olması gerekmez. Hane çekirdek aileden, geniş aileden ve aralarında kan bağı olmayan insanlardan oluşmaktadır. Hane çalışma stratejileri, bilinçli veya bilinçsiz, üstü açık veya örtülü olsun hanede yaşayan bireyler arası işbölümünü anlatan bir kavramdır. Hane çalışma stratejileri hane bireylerinin zamanlarını piyasa ekonomisi, evde yapılan üretim ve evde yapılan tüketim alanlarında nasıl kullandıklarını ifade etmektedir. Geleneksel olarak evlilik yetişkin bir kadın ve yetişkin bir erkek arasında yasal geçerliliği olan bir ilişki biçimidir. Ancak evliliklerde bazı değişimler görülmektedir. Evliliklerde görülen değişimler, birlikte yaşama, komün yaşam biçimleri, eşcinsel aileler, boşanma, tek ebeveynli aile/hane ve bekâr kalma başlıkları altında toplayabiliriz. Birlikte yaşamayı, *bir çiftin evli olmadan cinsel bir içinde birlikte yaşaması olarak* tanımlayabiliriz. Komün yaşam biçimleri, aileye karşı geliştirilen yeni komünal yaşam biçimleri de hayata geçirilmiştir. Bazı eşcinsel çift yasal olmasa da birlikteliklerini törenlerle meşrulaştırarak birbirleriyle "evlenmektedir". Boşanma,"taraflardan birinin veya her ikisinin kendi arzusu ile toplumda geçerli norm ve adetlere göre evlilik birliğini sona erdirmesi" ve "hukuksal olarak kurulmuş bir evliliğin, yine resmi yasalar nezdinde ortadan kalkması" olarak tanımlamaktadır. Tek ebeveynli aile/hane reisi sadece kadın veya hane reisi sadece erkek olan haneleri ifade etmektedir. Evlenmeden bekâr kalma eğilimi gittikçe artmaktadır.

Özet

AMAÇ 1

Evlilik türlerini ayırt edebilmek:

"**Evlilik** iki yetişkin insan arasındaki, toplum tarafından tanınan ve onaylanan bir cinsel birlik olarak tanımlanabilir". Evlilik genellikle ailenin çoğalmasını sağlayan bir birlikteliktir. Diğer bir deyişle, evlenen her iki çiftin çocuk yapması ve bu çocukları yetiştirmesi beklenir. Evlilik tek başına ve sadece cinsel bir birliktelik değildir. Evlilik, kadın ve erkek açısından karşılıklı duygu paylaşımı, birlikte bir yaşamı beraber geçirme kararı, beraber paylaşılması arzulanan bu yaşamın aynı zamanda sorumluluklarının beraber üstlenilmesi anlamına da gelmektedir. Evlilik, kadın ve erkeğin birlikteliğinden oluşan her türlü yetki ve sorumluluğu paylaşması ve meşrulaştırmasının toplumsal kurallar çerçevesinde kabul görmesidir. Evliliklerin bu sınıflandırması ilk olarak, **oturulan yere göre;** ikincisi, **eş sayısına göre;** üçüncüsü ise **eşin seçildiği gruba göre;** dördüncüsü, **otorite ilişkilerine ve beşinci soy ve secereye göre** yapılmaktadır. **Oturulan yere göre evlilik,** matrilokal, patrilokal ve neolokal olmak üzere kendi içinde üçe ayrılmaktadır: Erkeğin kadının ailesinin evinde oturmasına, yani halk dilinde iç güveyliği olarak ifade edilen evlilik türüne matrilokal denir. Patrilokal evlilik türü kadının erkeğin evinde oturması anlamına gelmektedir. Neolokal evlilik türünde ise kadın ve erkek ailelerinin yanında kalmazlar ve onlardan ayrılarak kendilerine ayrı ev açarlar. **Eş sayısına göre evlilik,** monogami ve poligami olmak üzere ikiye ayrılır. Monogami tek eşle evlenme anlamına gelmektedir. Poligami ise çok eşle evlenmektedir. Poligami de kendi içinde ikiye ayrılır: Poliandri ve Polijini. Bir kadının aynı anda birden fazla erkekle evlenmesine poliandri denir. Bir erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi ise polijini olarak adlandırılır. **Eşin seçildiği gruba göre yapılan evlilik,** endogami ve egzogami olarak üzere ikiye ayrılır. Akraba arası yapılan evliliğe endogami yani içevlilik denir. Dışevlilik (exogamy) ise, kadın ya da erkeğin evleneceği kişiyi üyesi olduğu grubun dışından seçmesidir. **Otorite ilişkilerine göre;** hemen hemen bütün toplumlarda erkeğin kadına göre daha üstün olduğu kabul edilir. Evliliklerde kocanın üstünlüğüne patriyarki (atarerkil) denir. Kadınlar da bu üstünlüğü kültürel ve ideolojik olarak kabul ederler ve benimserler. Matriyarki (matriarchy) evliliklerde kadının üstünlüğü ve otoritesi anlamına gelmektedir. Toplumların çoğunda evliliklerde erkeğin üstünlüğü ve otoritesi yaygındır. **Soy ve secere ilişkilerine göre;** Patriliniyal (patrilineal) sistemde mirasın paylaşımı baba soyunun üstünlüğe göre yapılmaktadır. Matriliniyal (matrilineal) sistemde ise mirasın bölüşümü ana soyunun üstünlüğü ağır basmaktadır.Bilateral sistemde her iki taraf mirastan eşit hak alması öngörülmektedir. Patriliniyal (patrilineal) sistemde ana soyundan gelen kişiler, matriliniyal (matrilineal) sistemde ise baba soyundan gelen kişiler akraba olarak kabul edilmezler.

AMAÇ 2

Akrabalık kurumunun özelliklerini sıralayabilmek:

Akrabalık, evlilik yoluyla veya kan bağıyla (soy bağı) oluşan insan ilişkilerine verilen addır. Akrabalık insan toplumlarının temel düzenleyici kurumlarından biridir. Devletsiz toplumlarda akrabalık sistemleri toplumsal ilişkilerin düzenlenmesinde temel bir kurumdur. **Akrabalık sistemi;** birey ve gruplar arasındaki ilişkilere, annebaba ve çocuklar arasındaki ilişkilere, kardeşler arasındaki ilişkilere, evli eşler arasındaki, biyolojik ilişkilere dayanmaktadır. Akrabalık kurumu; anne, baba ile çocuklar arasındaki ilişkileri, büyükanneler, büyükbabalar ve torunlar arasındaki ilişkileri, kuşaklar arası siyasi ilişkileri, evlilik biçimlerini (yasak ve izinleri), oturma yerini, insanların birbirlerine hitap biçimlerini, miras biçimlerini belirler. Sınıfsız toplumlarda karı ve koca arasındaki ilişkiler aynı zamanda kadın ve erkeğin kendi soy grupları arasındaki ilişkileri de belirlemektedir. Bu ilişkiler bir bütün olarak akrabalık sistemini oluşturmaktadır. **Babasoylu** toplumlarda, kadınların bütün hakları evlenene kadar babalarının, evlendikten sonra da kocasının üstüne geçmektedir. **Anasoylu** toplumlarda ise kardeş grubu daha önemlidir. Bu toplumlarda miras annenin erkek kardeşinden kız kardeşin oğluna, yani dayıdan yeğenine geçmektedir. Antropolojide akrabalığı analiz eden **soy kuramına göre,** "toplumlarda akrabalık sistemlerinin

varoluş nedeni hak ve görevlerin dağıtılmasıdır". **İttifak kuramı** ise, "gruplar arasında evlilikle kurulan bağları düzenleyen kuralların nasıl ortaya çıktığıyla ilgilenir". Türkçede ise, "akraba" sözcüğü günlük dilde geniş anlamda kullanılmaktadır: *"Uzaktan akraba", "yakından akraba", "akrabadan birisiyle evlendim"* gibi ifadeler duyarız.Akrabalık baba soyundan ve anne soyundan gelmektedir. Akraba evliliğinin baba soyundan (amca ve hala çocukları) ve anne soyundan (dayı ve teyze çocukları) akraba evliliği şeklinde iki ana karakteri olduğu belirtilmektedir. "Paralel yeğen evliliği ve çapraz yeğen evliliği şeklindeki ayrım da sosyolojik ve genetik çalışmalar için kuramsal anlamda önemli". Türkiye'de akrabalık kurumu geniş sosyal ağları içeren ve ailenin ekonomik, toplumsal ve kültürel yaşamını doğrudan etkileyen bir işleve sahiptir. Kırdan kente doğru yaşanan göç sürecinde akrabalık sistemi göç edilecek yerin belirlenmesinden, göç ettikten sonra oturulacak konut ve çalışılacak işe ulaşmaya kadar birçok önemli noktada etkili olmuştur. Kente yerleştikten sonra akrabalar arası toplumsal ilişkiler kentin karmaşık ve belirsiz ortamına karşı bireyleri ve aileleri yabancılaşmaya karşı korumaktadır. Akrabalık, ekonomik dayanışmanın yanı sıra toplumsal ve kültürel bağların korunması ve güçlenmesinde de önemli bir güce sahiptir. Akrabalık bir yanıyla karşılaşılan sorunlarla başa çıkmada önemli bir dayanışma ve destek kurumu iken; diğer yandan baskı, gözetleme ve denetleme mekanizmalarıyla da ciddi bir kontrol aracına dönüşebilmektedir.

AMAÇ 3

Hane ve hane çalışma stratejileri tanımlayabilmek.
Hane aynı evde, aynı çatı altında veya yaşama mekânında oturan, hep birlikte düzenli olarak yemek yiyen ("ortak tencereyle") ve gelirlerini paylaşan insanlar için kullanılan bir kavramdır. Hanede yaşayan insanlar arasında mutlaka kan bağı olması gerekmez. **Hane** çekirdek aileden, geniş aileden ve aralarında kan bağı olmayan insanlardan oluşmaktadır. **Hane çalışma stratejileri,** bilinçli veya bilinçsiz, üstü açık veya örtülü olsun hanede yaşayan bireyler arası işbölümünü anlatan bir kavramdır. Hane çalışma stratejileri hane bireylerinin zamanlarını *piyasa ekonomisi, evde yapılan üretim* ve *evde yapılan tüketim* alanlarında nasıl kullandıklarını ifade etmektedir. *Piyasa ekonomisi,* hanenin geçimini sağlamak için işgücü piyasalarında ve evde yapılan işleri anlatmaktadır. *Evde yapılan üretim,* eve yiyecek getirmek için ekilebilir bir araziyi işleme, hayvan yetiştirme ve evde geçimlik ürünlerin (salça, tarhana, ekmek vb.) üretilmesini ifade etmektedir. *Evde yapılan tüketim işleri* ise, yemek pişirmek, çocuk bakımı, evdeki tamir işleri, elbise dikme, onarım gibi faaliyetleri kapsamaktadır. Hanede çalışma stratejileri veya hane içi işler çoğunlukla toplumsal cinsiyete ve yaşa dayalı örgütlenmektedir. Hanenin faydasını çoğaltmak için her bir bireyin davranışının rasyonel ekonomik ilkelere dayalı oluştuğunu varsayan bu yaklaşımın aksine; haneye aktarılan kaynakların kullanımı, bölüşüm ve tüketim ilişkilerinde önemli eşitsizlikler yaşanmaktadır.

AMAÇ 4

Evliliklerde görülen değişimleri açıklayabilmek:
Geleneksel olarak evlilik yetişkin bir kadın ve yetişkin bir erkek arasında yasal geçerliliği olan bir ilişki biçimidir. Bu ilişki biçiminde karşılıklı hak ve yükümlülüklerin yerine getirilmesi beklenir. **Birlikte yaşamak,** *bir çiftin evli olmadan cinsel bir birliktelik içinde yaşaması olarak* tanımlanabilir. Birlikte yaşamak genç insanlar arasında, hem evliliğin ilk başlangıcı hem de evliliğe karşı alternatif bir beraberlik olarak; yaygınlaşmaktadır. Birlikte yaşamak bir "deneme evliliği" olarak görülmektedir. **Komün yaşam biçimleri:** Aileye karşı geliştirilen yeni komünal yaşam biçimleri de hayata geçirilmiştir. 19. yüzyılda Amerika'da New England'da hayata geçirilen *Oneida Topluluğu* ve İsrail'deki *Kibbutz Topluluğu* komünal yaşam tarzlarına örnek olarak verebiliriz. Özellikle de "1960'larda, çokluk grup içindeki özgür cinsel ilişkilerle çocukların yetiştirilmesinde kolektif sorumluluk esasına dayanan çok çeşitli komünal gruplar kurulmuştu. Bunlardan küçük bir bölümü, hala varlıklarını sürdürmektedir". **Eşcinsel kavramı,** aynı cinsten olan kişilerle cinsel birliktelik yaşayan veya aynı cinse eğilim duyan kişileri anlatmak için kullanılmaktadır. Erkek eşcinsellere "gay", kadın eşcinsellere de "lezbiyen" denmektedir. Bazı eşcinsel çift yasal olmasa da birlikteliklerini törenlerle meşrulaştırarak birbirleriyle "evlenmektedir". Yapay döllenme tekniklerinin gelişmesi sayesinde eşcinsel kadınlarında heteroseksüel birliktelik ol-

madan hamile kalmaları sağlanmaktadır. **Boşanma,** *"taraflardan birinin veya her ikisinin kendi arzusu ile toplumda geçerli norm ve adetlere göre evlilik birliğini sona erdirmesi" ve "hukuksal olarak kurulmuş bir evliliğin, yine resmi yasalar nezdinde ortadan kalkması"* olarak tanımlamaktadır. Boşanmanın bireysel nedenleri arasında, erken yaşta yapılan evlikler, evlilik süresi ve evlenme kararının alınmasında yapılan hatalar, yapısal nedenleri arasında ise ekonomik koşullar, kadınların ekonomik bağımsızlığını kazanması ve evlilik ve boşanma konusunda değişen değer ve tutumlar yer almaktadır. **Tek ebeveynli aile/hane** reisi sadece kadın veya hane reisi sadece erkek olan haneleri ifade etmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde tek ebeveynli ailelerin hane reisinin sadece çoğunlukla kadınlar olduğu göstermektedir. Bu ailelerin sayısındaki artışın nedenleri ise şunlardır: Boşanma veya ayrılma, evlilik dışı doğumlar ve kadının kocasının ölmesi. "Tek anne olmayı seçme"kavramı aslında kadının toplumsal ve ekonomik konumuyla da ilgili bir durumdur. Gelir sahibi, eğitimli ve kentli kadınlar arasında tek anne olmayı seçme eğilimi daha fazladır. Çocuklarıyla yalnız yaşayan ve hane reisi kadın olan hanelerin yoksullaşma riskleri daha fazladır. **Bekâr kalma,** geleneksel toplumla karşılaştırıldığında modern toplumlarda bekâr kalma oranları gittikçe artmaktadır. Birincisi insanlar erken yaşta evlenmek yerine daha geç evlenmeyi tercih etmektedir. Boşanma oranlarının artması toplumda bekârlarının sayısın artmasını sağlayan diğer bir faktördür. Bunun yanı sıra eşleri ölen yaşlı nüfus sayısın artması bekârların sayısını artırmaktadır.

Kendimizi Sınayalım

1. Evlilikler sınıflandırılırken aşağıdakilerden hangisi **kullanılmaz?**

a. Oturulan yere göre evlilik
b. Eş sayısına göre evlilik
c. Eşin seçildiği gruba göre evlilik
d. Yaşa göre evlilik
e. Otorite ilişkilerine göre evlilik

2. Aşağıdaki kavramlardan hangisi evliliklerde kocanın üstünlüğünü ifade etmektedir?

a. Monogami
b. Poligami
c. Polygyny
d. Poliandry
e. Patriyarki

3. İttifak kuramı akrabalık sistemlerini nasıl açıklamaktadır?

a. Akrabalık toplumsal dayanışma sistemidir.
b. Akrabalık miras paylaşımını belirleyen bir sistemdir.
c. Akrabalık evliliklerin kurallarını belirleyen bir sistemdir.
d. Akrabalık kan bağına göre belirlenen bir sistemdir.
e. Akrabalık dayanışmanın yanı sıra çatışma yaratan bir sistemdir

4. Evlilik yoluyla veya kan bağıyla (soy bağı) oluşan insan ilişkilerine verilen ad aşağıdakilerden hangisidir?

a. Komşu
b. Akrabalık
c. Hısım
d. Hemşehri
e. Hasım

5. Aynı çatı altında oturan ve hep birlikte düzenli olarak yemek yiyen ve gelirlerini paylaşan insanlar için kullanılan kavram aşağıdakilerden hangisidir?

a. Hane
b. Ev
c. Klan
d. Akraba
e. Akraba dayanışması

6. Klasik iktisada göre hane bireyleri arasında gerçekleşen işbölümü aşağıdakilerden hangisine dayanarak organize edilmektedir?

a. Maliyet-kazanç
b. Yaş-gelir
c. Maliyet-yaş
d. Cinsiyet-yaş
e. Kazanç-cinsiyet

7. İsrail'deki Kibbutz Topluluğu aşağıdaki yaşam biçimlerinden hangisine örnek teşkil eder?

a. Geleneksel yaşam biçimi
b. Bekar yaşam biçimi
c. Komünal yaşam biçimi
d. Eşcinsel yaşam biçimi
e. Tek ebeveyn yaşam biçimi

8. New England'da hayata geçirilen Oneida Topluluğu aşağıdaki yaşam biçimlerinden hangisine örnek teşkil eder?

a. Geleneksel yaşam biçimi
b. Bekar yaşam biçimi
c. Tek ebeveyn yaşam biçimi
d. Eşcinsel yaşam biçimi
e. Komünal yaşam biçimi

9. Aşağıdaki ülkelerden hangisinde kocası ölen kadın kendisini yakmaktadır?

a. Afganistan
b. Endonezya
c. Malezya
d. Irak
e. Hindistan

10. Türkaslan ve Suleymanov tarafından Türkiye'de yapılan bir araştırmada "evlenmeden birlikte yaşamayı onaylıyor musunuz?" sorusuna cevaplayıcıların (öğrencilerin) yüzde kaçı "Hayır" yanıtını vermiştir?

a. % 14
b. % 45
c. % 80
d. % 54
e. % 20

Okuma Parçası 1

LEVRAT VE SORORAT TİPİ EVLİLİKLER

Levirat: Dul kadının ölmüş olan kocasının erkek kardeşi ile evlenmesi/evlendirilmesidir. Bir erkek öldüğünde geride eşi ve çocukları kalıyorsa, bunlara daha iyi bakacak ve aile bütünlüğünü de bozmayacak bir evlilik yaptırılma amacına yönelik olarak yapılan bu evlilikler, genelde evliliği yapanlardan çok, ailenin kararı ile gerçekleşmektedir.

Sororat: Karısı ölen erkeğin ergen olan baldızı ile evlenmesine sororat denir. Sororat, çocuklara en iyi anneliği yapacak kişinin çocukların teyzesi olabileceği düşüncesinden hareketle yapılır ve burada da amaç kız alıp veren ailelerin arasında kurulmuş olan akrabalık ilişkisinin devamını sağlamaya yöneliktir. Evliliğin, bireysel işlevlerinden çok toplumsal işlevleri birinci düzeyde bir hedef olduğundan bu evliliklerde ailelerin kararı daha ön plandadır.

Levirat ve Sororat Tipi Evlilikler:

İçten evlenme (endogami), belirli bir grubun kendi üyeleri arasındaki ilişkiyi devam ettirmek ve grup içi uyumu korumak için yapılır. Kuşkusuz her toplumdaki içten evlenmenin çeşitli nedenleri vardır ama Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Bölgesindeki içten evlenmeler temelde "Mal/miras bölümünün engellenmesi" (Gökçe, 1996:166, Altuntek, 1993) ve "Sahip olunan sınıfsal yapıya denklik" esasında gerçekleşir. Bu nedenlerden ikincisi, sahip olunan sınıfsal yapıya denklik temelinde gerçekleşen evlilikler bireylerden çok sınıfsal yapının taleplerine ve uygunluğuna göre yapılır. Bireyin özgür iradesi aşiretin veya familyanın (geniş ailenin) dışında bir alanda kendini gerçekleştiremez.

Bu iki nedene bağlı olarak geçekleşen en yaygın evlenme biçimleri ise levirat ve sororattır. İçten evlenmenin en yaygın görevi, evlenmeler yoluyla iki aile arasında kurulmuş olan birlikteliğin devamlılığını korumaktır. Nitekim bu yörelerde evlilik için kullanılan "kız almak-kız vermek" ifadesi de aslında evliliğin kişilerden çok aileler veya kabileler arasında yapıldığı anlamına gelir ve evlenenlerin yaşamı ve evlilikleri üzerinde başkalarının (alış-veriş işlemini gerçekleştirenlerin) söz hakkı devam eder. Bu bağlamda bazı toplumlarda evli erkek öldüğünde dul kalan karısı ölenin kardeşi ile evlendirilir. Veya karsısı ölen erkek karısının kız kardeşi ile evlendirilir. Birinci uygulamaya levirat, ikincisine sororat denir (Lundberg, 1970:111).

Ailenin bütünlüğü ve devamlılığının esas olduğu ilkel toplumlarda ve geleneksel toplumlarda rastlanan bu evlilik, toplumsal alana yansımayan kimi sorunlara neden olabileceği kaçınılmazdır. En basit bir yönden konuya değinmek gerekirse her şeyden önce bireylerde ciddi ve keskin bir rol değişimine neden olduğudur. Kayınbirader olarak davrandığı ve buna göre ilişkide bulunduğu birisinin birden kocası olması doğal olarak kişiyi etkileyecektir. Günümüzde evliliklerin geleneksel evliliklerden temel bir farklılığı var ki o da; eş seçimidir. Geleneksel toplumlarda evliliği yapan bireyin, kendi başına karar verme imkânı ve şansı yoktur. Bu durum en çok da kadınlar için geçerlidir. Sözgelimi geleneksel evliliklerde kocası ölen kadınlar, ölen kocanın eşi olarak anılmaya devam ederler (Kirwen, 1979).

Hangi toplumlarda olursa olsun bu tip evlilikler; aile birliğini ve devamını korumaya yönelik fedakâr bir davranışın sonucudur. Bireyin topluluğa veya aileye kurban edilmesidir. Çünkü bu evliliklerde "evlenmeye" karar verenler genelde bireyler değil aileler veya toplumsal koşullardır. Aslında levirat ve sororat tipi evliliğin kökeni Museviliğe kadar dayanır. "Ölenin kardeşlerinden birisi dul olan yengesi ile evlenmelidir" (www.bartleby.com). Özellikle de levirat tipi evliliğin Yahudilikten kalma bir gelenek olduğu söylenir. Muhtemelen Yahudilerin "öteki"ler ile olan ilişkilerinin sınırlılığından kaynaklanmaktadır. Sosyolojik ve dini anlamda kapalı bir toplum olan Yahudilerde böyle bir geleneğin oluşmasını anlamlandırmak çok zor değildir. Kadın erkek arasındaki ayrımcılığın en açık belirlendiği alanlardan birisi de kuşkusuz evlilik ile ilgili olan konularda oluşan toplumsal değer yargıları ve geleneklerdir. Geleneksel toplumlarda kimi kadınlar, evlendikleri aile veya eşleri ile anıldıklarından kendilerine ait kimlik oluşturma noktasında ciddi sorunlar yaşamaktadırlar ve bu durum, sadece geleneksel toplumların sorunu olarak da görülmemelidir. Günümüzde de aynı sorunun devam ettiğini söylemek mümkündür. Özellikle Hindistan'da kocası ölen kadının kendini yakması ve diğer başka toplumlarda rastlanılan dul kadının bir daha evlenememesi (evlenmesine izin verilmemesi) bunun açık örnekleridir. Çağdaş toplumlarda da ciddi yasal düzenlemeler yapılmasına rağmen, toplumsal normlar bazında kadının statüsünü evliliğin belirlemesi temel bir sorun olarak devam etmektedir. Oysa evlilikle birlikte kazanılan statü değişken bir statüdür. Geleneksel toplumlardaki tutuculuğun aşılamaması ise geleneğin veya geleneklerin top yekun bir "toplum projesi" olarak değerlendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu tip toplumlar-

da toplumsal devamlılıktan çok devamlılığın hangi eksende kurulduğu önemlidir. Bu devamlılık için de her türlü yol meşru görülür.

Bu bağlamda geleneksel toplumlarda dul kalan kadının daha önce gelin olarak geldiği ailenin dışında bir birey ile evlenmesi bir ilke olarak doğru kabul edilmez. Çünkü evlenen kadın, bir aileye dahil edilmiş sayılmaktadır ve kimliği o aile ile varlık bulmaktadır. Çünkü bu tip topluluklarda birincil gruplara özgü ilişki biçimleri egemendir. Temeli Cooley tarafından atılan birincil grupta bireylerin ilişkisi toplumsal-duygusal düzeydedir. Yaygın ve kendi hatırları için desteklenen ilişkilere sahip ve üyelerinin yüz yüze temasının sağlandığı birincil grup özelliğine sahip olan topluluklarda (Kongar,1985:203-204) birey, topluluğun öngördüğü ilişki biçiminin dışında farklı bir ilişki düzeyi geliştiremez. Kadınların sahip oldukları statülerin kendilerinin oluşturdukları başarıdan değil, ait oldukları aileden geldiğini kabul eden bir anlayışa sahip olan geleneksel ilişkilerin ve yapıların egemen olduğu toplumlarda, doğal olarak kadının dul kaldıktan sonraki hayatına da yön verme eğiliminde olması kaçınılmazdır. Çünkü onların ait oldukları "klan" onlara bir kimlik ve şahsiyet kazandırmıştır. Bu ise hem cinsel tatmin ve hazzın gerçekleşmesini engellemekte hem de evliliğin sahip olduğu temel işlevin veya işlevlerin gerçekleşmesine engel olmaktadır. Çağdaş sosyolojik yaklaşıma ve antropolojik iddiaya göre kadınların sahip oldukları rollere kaynaklık eden asıl şey, cinsiyet esasında değil, toplumsal esasta gerçekleşendir (Mead, 1973). Bu konu tartışmalı olmakla beraber (Hellman, 1998: 201-219) doğal hukuk ilkeleri çerçevesinde ele alındığında kişilerin doğuştan sahip oldukları özelliklerden dolayı herhangi bir hak mahrumiyetinin kabul edilemezliği bağlamında bir eşitlik ve denklik olgusuna dayanılması hem teorik olarak hem de pratik olarak ortaya konulmaktadır.

Kaynak: Mazhar Bağlı ve Aysan Sever (2005)"Tabulaştırılan/tabulaşan kurumun (ailenin) kurbanlıklar edinme pratiği", **Aile ve Toplum Eğitim, Kültür ve Araştırma Dergisi,** Ocak-Mart, 2 (8):12-13.

Okuma Parçası 2

Üniversite Öğrencilerinin Evlenmeden Birlikte Yaşama Üzerine Görüşleri

Hızlı toplumsal değişim batı toplumlarını karakterize ettiği kadar Türk toplumlarını da karakterize etmektedir (Halilov, 2006:172). Toplumda değerler ve ahlak konusunda artmakta olan zıtlıklar farkında olmadan radikal düşünce tarzlarını da beslemektedir. Araştırmalar ve gözlemlerden de belli olduğu gibi çağdaş yaşam koşulları aileyi zayıflatarak onun değerler sistemi olmasına ilişkin gerçeği ortadan kaldırmaktadır. Bu bağlamda son dönemler Türk toplumlarında kaygı verici durumlardan biri de evlenmeden birlikte yaşayan çiftlerin sayının hızla artmasıdır (Suleymanov 2009, s. 9). Özellikle daha genç insanlar "evlenme cüzdanı olmayan evlilik" biçimini yeğliyor. Evliliğe bir alternatif şeklinde görülen ve bu açıdan da aile kurumunu tehdit eden evlenmeden birlikte yaşamaya ilişkin her iki ülkenin gençlerin tutumları şöyle olmuştur:

Araştırmanın sonuçları, Azerbaycanlı gençlerin büyük bir bölümünün (% 71,9) evlenmeden birlikte yaşamayı onaylamadıklarını ortaya koymuştur. Bu tür birlikteliği onaylayanlar oranı %12,5 olurken, "Bu konuda bir fikrim yok" diyenlerin oranı %14,7 olarak belirlenmiştir. Bu soruya verilen cevaplar arasında dikkat çeken hususlardan biri de bu tür birlikteliği onaylayanlar arasında Avrupa Lisesi mezunlarının ve liseyi Rusça bitirenlerin oranıyla, uzun süre yurt dışında yaşayanların oranının yüksek olmasıdır. Bu sonuçlar bu okullarda aile değerlerinin daha fazla tebliğ olunmaya ihtiyacı duyulduğunu gösterir (Suleymanov, 2009, s.99).

Türkiye'deki öğrencilerin "evlenmeden birlikte yaşamayı onaylıyor musunuz?" sorusuna % 27,8'i evet onaylıyorum, % 57,4'ü hayır onaylamıyorum derken, % 14,8'i "Bu konuda bir fikrim yok" şeklinde cevap vermişlerdir. Kız ve erkek öğrenciler tüm seçenekleri yaklaşık aynı oranda seçtikleri için bu yüzdeler cinsiyete göre de aynıdır (Türkarslan ve Yurtkuran 2007: 96).

Evlilik olmaksızın birlikte yaşama eğilimi ailenin devamını engelleyen bir eğilimdir. Her iki ülkenin üniversite gençleri evlilik dışı beraberliğe sıcak bakmamaktadır. Sadece dörtte biri bu tür beraberliği onaylamaktadır. Ancak kesinlikle onaylamayan % 58,1'dir ve geri kalan fikrim yok diyenleri de dikkate alırsak evlilik dışı birlikte yaşamanın gençler arasında onaylanması konusunun da hiç yabana atılmaması gerekir.

Kaynak: Türkaslan, N ve Suleymanov, A (2010). "Üniversite Son Sınıf Öğrencilerinin Evlilik Konusundaki Görüş ve Önerileri. Azerbaycan ve Türkiye", Karadeniz Dergisi, Sosyal Bilimler Dergisi, http://www.karadenizdergi.com.

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. d	Yanıtınız yanlışsa "Evlilik ve Türleri" konusunu gözden geçiriniz.
2. e	Yanıtınız yanlışsa "Evlilik ve Türleri " konusunu gözden geçiriniz.
3. c	Yanıtınız yanlışsa "Akrabalık ve Dayanışma" konusunu gözden geçiriniz.
4. b	Yanıtınız yanlışsa "Akrabalık ve Dayanışma" konusunu gözden geçiriniz.
5. a	Yanıtınız yanlışsa"Hane ve Hane Çalışma Stratejileri" konusunu gözden geçiriniz.
6. a	Yanıtınız yanlışsa "Hane ve Hane çalışma Stratejileri" konusunu gözden geçiriniz.
7. c	Yanıtınız yanlışsa "Evliliklerde Görülen Değişimler" konusunu gözden geçiriniz.
8. e	Yanıtınız yanlışsa "Evliliklerde Görülen Değişimler" konusunu gözden geçiriniz.
9. e	Yanıtınız yanlışsa "Okuma Parçası 1" konusunu gözden geçiriniz.
10. d	Yanıtınız yanlışsa "Okuma Parçası 2" konusunu gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Giddens (2000, s.151) dünya çapında aile yapılarında meydana gelen değişimleri şöyle özetlemektedir: Geniş aile ve akraba gruplarının etkileri gittikçe azalmaktadır. Kadın ve erkek evlenecekleri kişiyi seçerken artık daha özgürdür. Evliğin başlatılması ve aile içinde kararların alınmasında kadınlara tanınan haklar genişlemektedir. Akrabalar arası evlilik gittikçe önemini yitirmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde cinsel özgürlük artmaktadır. Çocuk haklarının genişletilmesi yönünde eğilim bulunmaktadır.

Sıra Sizde 2

İngiltere'de yapılan bir araştırma aile yapılarındaki farklılıkları *düzenlemeci, kültürel, sınıf, yaşam süreci* ve *birlik* terimleri etrafında ele almaktadır. *Düzenlemeci* aile tipi, aile bireylerinin sorumluluk ve yükümlülüklerini ifade etmektedir. Örneğin, 'Ortodoks' ailelerde kadın ev kadını, erkek eve ekmek getiren rolünü benimserken; her iki eşin kariyer sahibi olduğu ailelerde bu roller farklılaşmıştır. Ailelerin *kültürel* olarak eskiye göre daha fazla farklılaştığı belirtilmektedir. Etnik azınlıkların varlığı ve feminist hareket ailelerin kültürel olarak farklılaşmasını sağlamaktadır. *Sınıfsal* açıdan ailelere bakıldığında da önemli farklılıkların olduğu sonucuna varılmıştır. Yoksul aileler, vasıflı işçi aileleri ve orta sınıf aileler arasında ekonomik ve sosyal bakımdan önemli farklılıklar bulunmaktadır. Yaşam süreci de ailelerin farklılaşmasını etkilemektedir. Örneğin, bir kişi boşanmış bir aileden gelmesine rağmen kendisi boşanmadan bir evlilik sürdürebilir. Ayrıca anne ve babası boşanmamış bir kişi kendisi boşanabilir veya birden fazla evlilik yapabilir. Birlik kavramı ise kuşaklar arası ilişkileri anlatmaktadır. Anne, baba ve dede, nine arasındaki diyalog ve ilişkiler eskiye göre zayıflamaktadır. Bunun tersi de olabilmekte, yani üç aile, evlenmemiş torunlar, onların anne ve babaları ve dede ve nineleri yakın ilişkileri sürdürebilir.

Sıra Sizde 3

Yeniden evlenme boşanmış ve eşi ölmüş kişilerin başka biriyle tekrar evlilik yapmasıdır ve farklı durumları içermektedir. Yapılan araştırmalara göre, her yüz evlilikten yirmi sekizi yeniden evlenmedir. Bütün yaş gruplarında boşanmış erkeklerin yeniden evlenme oranı, boşanmış kadınların yeniden evlenme oranına göre daha yüksektir. Boşanmış altı erkeğin beşi ve boşanmış dört kadının üçü yeniden evlenmektedir. Araştırmalar ilk evliliklerin yeniden evliliklere göre daha başarılı olduğunu, diğer bir deyişle yeniden evliliklerin daha başarısız olduğunu ortaya koymaktadır. Üvey aile, ebeveynlerden birinin yani anne veya babanın birinin üvey olduğu ailelerdir. **Üvey aile** bu şekilde tanımlanınca üvey ailelerin sayıları da artmaktadır. Yeniden evlenen kişilerin evlendikleri kişinin çocukları da üvey ailenin bir parçası haline gelmektedir. Üvey aileye evlat edinmeyi de ekleyebiliriz. Evlat edinme, biyolojik olarak kendinden olmayan çocuğun kanunlar önünde bakım ve sorumluluğunu üstlenilmesidir.

Sıra Sizde 4

Yoksulluğun kadınlaşması terimi kadın, yoksulluk ve çocuğuyla yalnız yaşayan kadınların durumunu anlatan bir kavramdır. Yoksulluğun kadınlaşması tezi, Amerika'da çocuğuyla birlikte yalnız yaşayan ve yaşamı devletten aldığı yardım ve desteklerle sürdüren toplumsal kesim üzerinden geliştirilmiştir. Bu tez yoksulluğun gittikçe bir kadın sorunu haline geldiğini ifade etmektedir. Bu hanelerin daha fazla yoksulluk riski yaşamalarının nedenlerinden biri, haneye sadece kadının gelir getirmek zorunda kalması, hatta kadının çocuğun bakım ve sorumluluklarından dolayı kısa zamanlı ve düşük gelirli işlerde çalışması veya işsiz olmasıdır.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

Abbott, P., Wallace, C., ve T. Melissa (2005). **An Introduction to Sociology: Feminist Perspective.** London ve New York: Routledge.

Altunek, S. (2001). *"Türkiye Üzerine Yapılmış Evlilik ve Akrabalık Araştırmalarının Bir Değerlendirmesi", Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,* Cilt: 18, Sayı: 2: 17-28.

Ayan, D., Beder-Şen, R., Ünal, G., ve S. Yurtkuran (2001). "Ankara'da Akraba Evliliği", **Aile ve Toplum Eğitim, Kültür ve Araştırma Dergisi,** Eylül-Aralık, 1 (4): 7-26.

Bağlı, M ve A. Sever (2005). "Tabulaştırılan/tabulaşan kurumun (ailenin) kurbanlıklar edinme pratiği", **Aile ve Toplum Eğitim, Kültür ve Araştırma Dergisi,** Ocak-Mart, 2 (8):9-21.

Bozkurt, V. (2007). **Değişen Dünyada Sosyoloji: Temel Kavramlar Kuramlar.** Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Giddens, A. (2000). **Sosyoloji.** Ankara: Ayraç Yayınevi.

Marshall, G. (1999). **Sosyoloji Sözlüğü.** Çevirenler, Osman Akınhay ve Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları.

Mazhar, B. ve S. Sever (2005). "Tabulaştırılan/tabulaşan kurumun (ailenin) kurbanlıklar edinme pratiği", **Aile ve Toplum Eğitim, Kültür ve Araştırma Dergisi,** Ocak-Mart, 2 (8): 9-21.

Özkalp, E. (2011). **Sosyolojiye Giriş.** Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Sönmez, A. (2000)."Aile Dayanışması ve Kırsal Ekonomi: Orta Karadeniz Bölgesinde Fındık Üretimiyle Bağlantılı Aile Dayanışması Üzerine Niteliksel Bir İnceleme", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,** Cilt: 17, Sayı: 1: 61-80.

Türkaslan, N ve A. Suleymanov (2010). "Üniversite Son Sınıf Öğrencilerinin Evlilik Konusundaki Görüş ve Önerileri. Azerbaycan ve Türkiye", **Karadeniz Dergisi, Sosyal Bilimler Dergisi, http://www.karadenizdergi.com.**

3

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Ailenin temel yapısal özelliklerini özetleyebilecek,
- Türkiye'de ailenin genel durumu hakkında değerlendirme yapabilecek,
- Türk kadını ve çağdaşlaşma konusunu tartışabilecek bilgi ve becerilere sahip olacaksınız.

Anahtar Kavramlar

- Büyük aile
- Küçük aile
- Geçiş ailesi
- Gecekondu ailesi
- Türk ailesi
- Türk kadını
- Çağdaşlaşma

İçindekiler

Aile Sosyolojisi

Türk Toplumunda Aile Yapısı

- GİRİŞ
- AİLENİN ÖZELLİKLERİ, GÖREVLERİ VE AİLE TİPLERİ
- TÜRKİYE'DE AİLENİN GENEL GÖRÜNÜMÜ
- TÜRK KADINI VE ÇAĞDAŞLAŞMA

Türk Toplumunda Aile Yapısı

GİRİŞ

Bu ünitenin amacı, aileyi sosyolojik bir kurum olarak tüm özellikleri ile incelemek ve Türk toplumunun temelinde farklılaşan aile yapılarının çözümlemesini yapmaktır. Toplumun ve ailenin yapısından hareketle demokratikleşme ve çağdaşlaşma ile ilişkili olarak kadının toplum içerisindeki konumunun iyileştirilmesi için yapılan yapısal değişikliklere ışık tutmaktır.

Bir yaşam tarzı olan kültür ve ona ilişkin değerlerin ilk ve en somut göründüğü alan kuşkusuz aile kurumudur. Ailenin oluşumu ve varlığını sürdürmesi, diğer toplumsal etmenlerin yanında bu değerlerin de ortak bir ürünüdür. İki gencin aile kurmasında; iki ailenin çabalarına, eş, dost, akraba, konu komşunun da katılmasıyla evlenme bir toplumsal olay şekline dönüşmektedir. Böylece evlenme, çocuk sahibi olma, çocuğun okula ve askere gitmesi, ölüm gibi aile yaşamının önemli dönüm noktaları hep kültür örüntüleri içinde biçimlenir ve anlam kazanır.

Toplumsal yaşamın ana unsurlarından olan aile, ana-baba-çocuklar ve tarafların kan akrabalarından meydana gelmiş ekonomik ve toplumsal bir kurumdur. Aile toplumsal kurumlar içinde yaşamsal niteliği gereği birinci sırayı almaktadır. Çünkü ailenin görevlerinden biri insan türünü üretmek ve devam ettirmektir. Ailenin temel bir kurum olmasının bir başka nedeni de çocuğun toplumsallaşmasında oynadığı roldür. Böylece aile, çocuğun dünyaya getirilmesinde, yetiştirilmesinde, korunmasında ve topluma kabul edilmesinde çok büyük görev üstlenmektedir.

Çocuğun yeteneklerinin geliştirilmesi, alışkanlıklar edinmesi, tutum ve tepkiler geliştirmesi aile içinde gerçekleşir. Böylece çocuk toplum içinde yetişkinlikte oynayacağı rollere hazırlanır. Bu görevleriyle aile, bütün toplumlarda var olan ve evrensellik gösteren bir kurumdur. Ancak toplumların sahip oldukları sosyoekonomik koşullar, her toplumun kendine özgü bir aile yapısı oluşturmasına yol açar.

Kişinin çevresiyle ilk teması doğumla katılmış olduğu aile grubu içinde başlar. Çocukla aile üyeleri arasında başlayan bu etkileşim sürecine 'toplumsallaşma' denir. Toplumsallaşma ile kişinin içgüdüleri toplumdaki hakim değer yargıları ve davranış kalıpları içine yerleştirilir.

Aile, "Ana baba çocuklar ve tarafların kan akrabalarından oluşan (aile biçiminin gereğine göre) ekonomik ve toplumsal bir birliktir." (Gökçe, 1976: 48) Özellikle bu tanım modern ve topluluklardaki ailelerin yetişkin üyeleri açısından ele alınınca geçerliliği artmaktadır. Çünkü bu birlik, eşlerin açıkça belirttikleri amaçlarını gerçekleştirmek üzere bir araya gelmelerinden oluşmaktadır. Eşlerin çocuk sahibi olmalarıyla daha kapsamlı bir anlam taşıyan aile, aynı zamanda çocukları topluma hazırlayan küçük bir topluluk modelidir.

Sosyolojik literatürde aile tanımlanırken içerisine yerleştirilern kategorilerden bahsediniz.

SIRA SİZDE 1

Yukarıdaki tanıma göre ekonomik ve toplumsal bir birlik olan aile, üyeleri arasındaki ilişkiler yönünden **grup** tanımı içine yerleştirilebildiği gibi sosyal hayatın ana şekillerinden biri olması bakımından **topluluk ve örgüt,** birliğin yürütülmesinde başvurulan sistemleştirilmiş kurallar yönünden kurum ve toplumsal hayatın içindeki temel unsurlarından biri olması açısından da **toplumsal yapının** bir parçası olarak düşünülebilir.

AİLENİN ÖZELLİKLERİ, GÖREVLERİ VE AİLE TİPLERİ

Ailenin temel yapısal özelliklerini özetleyebilmek.

Toplumsal ve ekonomik koşullardaki farklılık, aile birliğinin varolmasını ve devamını sağlayan unsurlarda da farklılık yaratmaktadır. Bununla beraber kendine özgü birtakım özellikleri de söz konusudur. Ailenin evrenselliği, devamlılığı ve sosyal yapıda çekirdek özellik taşımasının yanında, aile üyelerinin sorumlulukları, üyeler arası ilişkilerin duygusal bir temele dayanıyor olması, şekillendirme özelliği ve kurallarla çevrili olması gibi hususlar her aile tipinde görülen yaygın özelliklerdir.

W.F. Ogburn'un bazı değişikliklerle üzerinde uzlaşılan ailenin görevlerinden bahsederek tanımlayınız.

Eğitim görevi kapsamına; üyelerin dini eğitimleri, dinsel pratiklerin organize edilmesi, özgür zamanın değerlendirilmesi ve aileye toplumsal statü kazandırılması yolundaki çabalar da girmektedir.

Toplumsal düzeyde meydana gelen değişmeler aileyi iki ayrı yönde etkilemiştir. Birincisi aile dışında yeni bir takım sosyal kurumların meydana gelmesi ve ailenin görevlerini yüklenmesi nedeniyle görevlerin farklılaşması, ikincisi de toplumsal sorunların ailenin iç dinamiğini etkileyerek aile içi sorunlara yol açmasıdır.

Aile tiplerine göre bu görevlerden bazılarının işlerliğini kısmen kaybettiğini ileri süren görüşler tartışılmakla beraber, her aile tipinin paylaştığı kaçınılmaz olan bazı temel görevlerden söz etmek olasıdır. Bunlar; biyolojik, psikolojik ve ekonomik görevlerdir. Ailenin oluşumunda rol oynayan cinsel güdülerle bütünleşen nesli devam ettirme duygusu öncelikle kadında analık duygusuyla birlikte ortaya çıkar. Bu istek, toplumsal baskı ve gereksinimlerle erkeğe de yansır. Erkek de baba ocağının devamı ve benzer toplumsal nedenlerle çocuk sahibi olmak ister. Böylece biyolojik, psikolojik ve sosyal faktörlerle yaratılmış aile birliğinin devamı için gerekli olan maddi olanakların sağlanması, başka bir deyişle ekonomik görev gündeme gelir. Değişik toplumlarda ve farklı aile tiplerinde bu temel görevlerin yerine getirildiği gözlenmektedir.

Aile, sosyal ilişkilerin en küçük ve en temel birimi olarak hem işlevleri hem biçimleri hem ekonomik faaliyetleri hem de aile içindeki liderlik konumları itibariyle değişime uğramaktadır. Özellikle kırsal alandan kentlere göç eden, tarımsal yapıdan kopan kadının iş-güç biçimlerinde ve emeğinin değerlendirilme sürecinde ortaya çıkan değişiklikler aile içi ilişkileri yakından etkilemektedir.

Biyolojik ve psikolojik görevler, aile dışında gelişen yeni kurumlar tarafından yerine getirilememektedir. Ailenin sürekliliğinin sağlanması ve varlığının korunması, duygusal ilişkilerin sağlıklı bir biçimde kurulması ve sosyalleşme sürecinin dengeli bir biçimde gerçekleşmesi konularında geçerli bir çözüm bulunamamıştır. Çağımızda görevlerin farklılaşması yerine ailenin iç dinamiğini etkileyen sorunlar üzerinde durulmaktadır. Özellikle aile çözümlemeleri ile ilgili 'sistem' ve 'rol' kuramları ailede, aile içi ilişkilere ağırlık tanıyarak yapılaşmış bir toplumsal bütün arasındaki etkileşimi birlikte ele almaya olanak sağlamaktadır (Sayın, 1990: 26).

Kırda görülen tarıma dayalı geleneksel yaşam, kentte son derece farklılaşmış, işbölümü ve ihtisaslaşmayı zorunlu kılan bir yaşam biçimine dönüşmüş ve bu durum yaşam koşullarını da etkilemiştir. Aile üyelerinin çoğunluğunun dışarıda çalışması nedeniyle aile ve akrabalık bağları gevşemekte, otorite sembolü değişmekte, kişi bağımsızlaştıkça dayanışma duygusu önemini kaybetmektedir. Sosyal kontrol ve toplumdaki kurumlar tarafından, değişik kalıplar içinde gerçekleştirilmektedir. Öte yandan ailenin değişen toplumda bazı temel işlevlerini yitirdiği fakat üyelerine manevi destek olma işlevinin eskiye kıyasla daha büyük bir önem kazandığını ileri süren yapısal işlevci görüş, ailenin bu işlevinin diğerleri gibi başka kurumlarca yüklenilemeyeceğini ve yalnız bu işleviyle ailenin toplumda varlığını sürdüreceğini savunmaktadır.

Bu yaklaşıma göre aile, yapı ve ilişkilerinde de bir değişime uğramış, ataerkil geniş aileden ana baba ve evlenmemiş çocukların bir arada bulundukları çekirdek aileye dönüşmüştür. Kısaca aile, işlevlerinin önemli bir bölümünü yitirmekle birlikte, kendi yapısında da bazı değişiklikler geçirerek endüstriyel toplumla olumlu ilişkiler kurabildiği bir dengeye ulaşmıştır. Bu yaklaşımın eleştiriye en açık olduğu taraf, sanayileşme sürecinin her toplumda aynı hız ve biçimde gerçekleşeceğini ve aynı gelişmişlik düzeyi yaratacağını varsaymasıdır. Buna bağlı olarak yapı ve ilişkilerdeki değişme sürecinde ailede ortaya çıkacak 'olası' iç ve dış çelişkilerin yanı sıra çatışmaları da göz ardı etmesidir.

Bugün aile kendisini etkileyebilecek iki temel sorun ile karşı karşıyadır. Birincisi toplumsal değişmelere paralel olarak çıkan toplumsal dinamizmin aileye olan etkisidir. İkincisi ise doğrudan ailenin iç mekanizmasında ortaya çıkan aksaklıklardır. Toplumsal dinamizmin etkisi ailenin yapısına değil, görevlerine yöneliktir.

Aile yapısını etkileyecek en önemli unsur da kendisini meydana getiren üyelerden herhangi birinin çeşitli nedenlerle aileden kopmasıdır. Bu durumda aile temel görevlerini gerçekleştiremez. Ana ya da babadan birini yokluğu ailenin biyolojik fonksiyonunu ortadan kaldırabileceği gibi aile birliğinin temelini oluşturan sevgi ve dayanışma duygusunun varlığından da söz edilmesini güçleştirir. Yukarıda özetlenen teorik çerçeve doğrultusunda Türkiye'deki aile tipleri Şekil 3.1'de şematik olarak gösterilmiştir (Gökçe, 1976) *(Aile tipleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.* ***Gökçe 1976*** *'Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme' adlı makale).*

Şekil 3.1

Üretim biçimindeki değişmeler, sanayileşme ve kentleşme süreci toplumlar arası farklılıklar gösterdiğinden her toplumun kendi iç dinamikleri ile orantılı olarak aile tipleri yaratması olağandır.

Türkiye'de varolan aile tipleri hanehalkı ölçüt olarak ele alınıp incelendiğinde büyük ve küçük olmak üzere iki ana grup ayırt edilebilir. Her iki grup da doğal olarak kendi içinde farklılaşmaktadır.

Büyük Aile

Büyük aile; kırsal alanda yaşayan, tarımla geçimini sağlayan, akrabalık bağları kuvvetli, aile adının önem ifade ettiği, erkeklerin karar almada ön planda olduğu, yaşlı erkeğin ya da erkeklerin aile sorumluluğunu üstlendiği, geleneklere bağlı bir aile tipidir. *(Büyük Aile" için* ***geleneksel aile, geniş aile, eski aile, köy (kır) ailesi*** *ifadeleri de kullanılmaktadır).*

Şekil 3.2

Bununla beraber ayrı oturulduğu halde aynı tencereden yiyen ancak büyük aileden sosyal ve ekonomik bakımdan kopmamış, sadece fiziksel koşullar açısından bir ayırımın söz konusu olduğu geleneksel ailenin uzantısı sayılabilecek küçük aile sayısında giderek artış gözlenmektedir. Hanehalkı sayısı düşmekle beraber geleneksel ilişkilerin sürdürülmesi kırsal alanda sıkça rastlanan bir durumdur.

Ayrıca alt gruplar içinde çok keskin bir ayırım yapmak olası değildir. Çeşitli aile tiplerinin de bir arada bulunduğunun not edilmesinde yarar vardır. Yurt dışı işçi göçü ile oluşan, yurt dışında yaşamakta olan ailelerde de bu tipler gözlenmektedir.

Küçük Aile

Küçük aile; kentsel alanda yaşayan, hanehalkı sayısı sınırlı sanayi, ticaret ya da hizmet sektöründe çalışan, akrabalık bağlarının görece önemini yitirdiği, karar alma mekanizmasının aile üyeleri arasında paylaşıldığı geleneksel yaşam tarzından uzaklaşılan bir aile tipidir. *("Küçük Aile" için* ***çekirdek aile, kent ailesi, modern/çağdaş aile, modern demokratik aile, dar aile*** *ifadeleri de kullanılmaktadır).*

Şekil 3.3

Küçük ailede hem sayı hem de görevler açısından sınırlılık söz konusudur. Bununla beraber Türkiye gibi toplumsal değişmenin hızla yaşandığı, gelişmekte olan bir toplum modelinde geleneksel geniş aile özelliklerinin de bir arada yaşanıyor olmasını doğal karşılamak gerekir.

Aile içi ilişkilerde karşılaşılan sorunlar aile yapısının ve görevlerin netleşmemesinden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda geleneksel cinsiyet rollerinin günümüz koşullarında yeniden değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Öte yandan çekirdek aileden tamamlanmamış aileye doğru hanehalkı kompozisyonunda küçülme görülmektedir.

Genellikle ülkemizde çekirdek aile dışındaki küçük aileler özellikle ekonomik ve toplumsal kökenli çeşitli sorunların üstesinden gelmek zorundadır. Boşanma, dul kalma, nikahsız çocuk sahibi olma ve de kadın ve erkek olarak tek başına yaşamanın bireylere yüklediği maddi ve manevi maliyet, ancak devlet desteği ve toplumsal güvenceyle aşılabilir.

Büyük aileden küçük aileye geçişte özellikle ülkemizde hızla yaşanan kentleşme süreci nedeniyle ara model olarak bir de geçiş ailesinden söz edilmektedir.

Geçiş Ailesi

Türkiye'de aile tipleştirmelerinde gerek kasaba (Kıray,1964) gerekse gecekondu ailesi (Yasa,1966) geçiş ailesi olarak kavramlaştırılmaktadır. Bilindiği üzere sanayi öncesi toplumlara 'geleneksel', sanayileşmekte olanlara da 'geçiş toplumu' denilmektedir. Bu bağlamda aile de 'geçiş ailesi' olarak kabul edilmektedir. Çünkü toplumlar sanayileşme ve kentleşme sürecine girdiklerinde toplumsal yapıları hemen hemen bütünüyle değişime uğramaktadır.

Gecekondu ortamında ve kasabalarda görülen geçiş ailesinde; büyük ve küçük ailenin çeşitli tiplerine de rastlanmaktadır. Çünkü geçiş ailesi büyük aile ile küçük ailenin kırılma noktasını oluşturmaktadır. Gerek gecekondu gerekse kasabadaki aileler arasında da çekirdek, parçalanmış ve tamamlanmamış aile gibi alt grupların özelliklerini yansıtan aileler de bulunmaktadır.

Geçiş ailesi, büyük aile özelliklerini koruyan ancak beklenti ve umutlarıyla küçük aile özelliklerini de özümsemeye çalışan özgün bir kimlikle varlığını sürdürmektedir.

Öte yandan kır kent arasındaki farklı yaşam, kır ailesinin kent ailesine dönüşüm sürecinde 'Gecekondu Ailesi' denilen gerek aile içi 'ilişki' gerekse toplumla 'ilişki' boyutunda çeşitli sorunlarla karşılaşan yeni bir aile tipini oluşturmaktadır.

Bu aile bir taraftan kır ailesinin alışkanlıkları, tutumları ve değer yargılarıyla çevrili diğer taraftan kent yaşantısının etkisinde kalan bir aile tipidir. Ne tam anlamıyla kır ailesinin ne de kent ailesinin özelliklerini taşımaktadır. Her iki aile tipinin özelliklerini bir arada göstermekte ve geçiş halindeki topluluk koşullarından etkilenmektedir.

Böylece tam anlamıyla kırsal yaşam alışkanlıklarından bir başka ifadeyle köylülükten kurtulamayan, öte yandan kentli olmaya özenen tutumlar sergileyen bir aile tipi söz konusu olmaktadır.

Gecekondu Ailesi

Türkiye'nin gündemine 1950 sonrasında giren ve 80'li yıllardan itibaren kendini iyice hissettiren, 90'lara varıldığında ise artık ülkenin sosyal, siyasal ve ekonomik yapısını doğrudan etkileyebilecek ölçülere varan gecekondulaşma, günümüzde hem nicel hem de nitel büyüklüğü ile başlı başına bir sorun alanı olmuştur. Bugün artık her yıl İstanbul'a yaklaşık bir Anadolu kentinin (500 bin kişi civarında) eklenmesi boyutuna ulaşan gecekondulaşma, kendine özgü kültürü, yapılaşması, sosyal, siyasal ve ekonomik ilişkileri ile öncelikli olarak gündemde yer almaktadır.

Türkiye'de kırdan kente göçün doğurduğu 'yığınlaşma' sürecini yaşayan göçenler; kent çevresini hızla saran gecekondu kuşağında oturmakta, bir taraftan kır özelliklerini kente taşımaya çalışan öte taraftan kent özelliklerine uyum sağlamak zorunda kalan kırla kent arasına sıkışmış, yaşamlarında zaman zaman kente 'tepki'yi, zaman zaman da kır 'özlem'i sergileyen yeni bir alt kültür oluşturmuşlardır.

Kent, gecekondu ve aile ile ilgili çeşitli araştırmalarda gecekondu mahallelerinin başka bir ifadeyle **'kır-kent'**lerin kent kültürüne ters düşen yaşam biçimlerine rağmen daha önce de değinildiği gibi kentle bütünleşmede bir tampon mekanizma görevi üstlendiği de gözlenmektedir.

Endüstriyel iş yaratma kapasite ve örgütlenmesini tam anlamıyla gerçekleştirememiş gelişmekte olan ülke kentleri, göç yoluyla kabul ettiği kırsal nüfusu özüm-

Kırsal-kentsel etkileşim sonucu ortaya çıkan büyük kentlerin fiziksel ve sosyal koşulları yeterli olmayan yerleşim birimlerinde kendine özgü bir yaşam biçimi geliştirmiş aileler 'gecekondu ailesi' olarak tanımlanmaktadır (Gökçe, 1976: 11).

semekte güçlük çekmektedir. Kısa dönemde yoğun göçmen akınına uğrayan belirli kent merkezleri kırsal kesimin bir uzantısı görünümünde olan gecekondularla bir kuşak gibi sarılmaktadır. Göçmenlerin yaşadığı gecekondu alanları, köy kültürünün ve kırsal yaşama modelinin göçmenlerce yeniden üretilmesine ya da korunmasına imkan vermektedir.

Ancak bütün bunlara karşın, kırsal yaşam biçimi belirli bir süre sonra direncini kaybetmektedir. Bu durum özellikle gecekondu ailelerinde daha da çarpıcı olarak kendini göstermektedir.

Kırsal bir toplumdan kentsel bir topluma geçiş toplumsal yaşamın her cephesinde büyük ölçüde değişiklikler meydana getirmektedir. Fiziki çevrenin değişmesi, ekonomik organizasyonun yeni şekiller alması yanında kentleşmenin kültüre, sosyal düzene, insanın düşünsel ve duygusal yapısının değişmesine dolayısıyla da davranış şekillerine kaçınılmaz etkileri olmaktadır (Kasapoğlu v.d., 1995). *(**Ailenin Çevre Eğitimindeki Rolü** konusunda yapılmış bu çalışma, davranışların eğitim ve özellikle aile eğitiminden etkilendiğini göstermektedir).* Bu durumda gecekondu ailesinin yapısal ilişkileri üzerinde önemle durmak gerekir. Üyelerinin sadece yetersiz koşullarda yaşamanın ötesinde birey olarak ekonomik, sosyal ve psikolojik birtakım sorunlarla karşı karşıya olduğu gözlenmektedir. Yapılan çeşitli gecekondu araştırmalarıyla da bu gözlemler doğrulanmaktadır. 'Apartman-gecekondularda' da aile içi ilişkiler yapısal mekanizmanın bu yönde işlediğini göstermektedir.

Gecekondu ailesi demografik yapısı ile de kırsal ve kentsel aile arasında bir konum sergilemektedir. Gerek ailedeki kişi sayısı yani hanehalkı büyüklüğü gerekse evlilik yaşı ortalamaları bu konuda verilebilecek önemli verilerdir. Öte yandan bu veriler değişim sürecinde olan gecekondu ailesinin demokratikleşmesinde, özellikle toplumsal katılım ve demokratik değerlerin benimsenmesinde önemli bir sosyal gösterge sayılabilir.

Türkiye'de alan araştırması 1988'de yapılmış bir gecekondu çalışması (DPT, 1991: 26) sonuçlarına göre ortalama hanehalkı büyüklüğü kırsal bölgelerde 5.57, kentlerde 4.61'dir. Böylece ülke ortalaması 5.21 olmaktadır. 1992 itibariyle gecekondularda bu oran 5.40 olarak saptanmıştır. Batı Anadolu'da düşük olan hanehalkı ortalaması Doğu'ya ve Güneydoğu'ya gidildikçe artış göstermektedir. Öte yandan kentte kalış ya da kentte yaşam süresi uzadıkça bu oranda azalma görülmektedir.

- Ailelerin yaklaşık %85'i sosyolojik anlamda ana, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek ailedir.
- Gecekondu ailesinde yaş ortalaması 27.4'tür. Bu oran gecekondu ailesinin çok genç bir nüfus yapısına sahip olduğunu göstermektedir. Kentte yaşam süresi uzadıkça yaş ortalamasında da yükseliş gözlenmektedir.
- Gecekondu ailesinin eğitim düzeyi düşüktür. Birinci sırayı % 46 ile ilkokul mezunları almaktadır. Gecekondu ailelerinde yüksekokul mezunu sadece % 1.8'dir. Diplomasız ortalaması % 32 iken, kadın nüfusta bu oran % 40'lara yükselmektedir. İkinci kuşakta bir başka anlatımla çocuk ve gençlerde birinci kuşağa kıyasla eğitim düzeyinde yükselme görülmektedir (Kasapoğlu, 1994: 295-302). Gecekondu ailesinde ortalama evlenme yaşı 20.6'dır. Genellikle kadınlar 18, erkekler ise 22 yaş civarında ilk evliliklerini yapmaktadır.

İşgücünün değişmesi ve çeşitlenmesi ile birlikte kentsel kurumlardan yararlanma artmaktadır.

- Gecekondu ailesinde işgücüne katılımın genellikle fabrika ve imalathane işçiliği, küçük girişimcilik, hizmet sektörü ve marjinal kesimde yoğunlaştığı

görülmektedir. Kadının dış piyasayla ilişkisi oldukça sınırlı kalmakla birlikte 'parça başı' iş olarak evde çalışma ve işgücüne katılma giderek artmaktadır.

- Evde pazar için üretim olayı hemen hemen yok denecek kadar azdır. Taksitle alış-veriş tüketim sürecinde başvurulan yaygın bir alışkanlık haline gelmiştir.
- Gecekondu ailesin % 70'nin hanehalkı kolaylıklarına (araç ve gereç) sahip olduğu görülmektedir (Özer,1994: 303-312). Konut türü olarak bahçeli ev isteği ağır basan gecekondu ailelerinde sorun alt yapı eksikliklerinde toplanmakta olup, özellikle sağlık ocağı hizmetlerinden yararlanamama da yaygın olarak görülen bir husustur.
- Çalışan kesimin üçte ikisinin sosyal güvenceye sahip olması kentlileşme sürecinin önemli adımlarından bir tanesidir.
- Gecekondu ailelerinin sosyal bakımdan da kentlileşme sürecinin içine girdikleri özellikle aile içi ilişkilerde eğitim düzeyi yükseldikçe kadının statüsü ve karar verme süreçlerine katılımında artış gözlenmektedir (Acar, 1994: 313-324).
- Akrabalık, hemşerilik ve komşuluk ilişkileri yoğun ve güçlüdür. Akraba evliliği azalmakta, iş kümeleşmesi ile komşuluk ilişkileri artmaktadır (Güneş-Ayata, 1994: 325-340).
- Başlık parasına 'karşı bir tutum' geliştirildiği ve aile planlamasına olumlu bakıldığı gözlenmektedir.
- Gecekondu ailesinde dayanışma sürmekte ve çözülme görülmemektedir. Ekonomik sıkıntılar vardır. Ancak aile üyeleri arasında çalışan, gelir getiren oranın giderek artması bu sıkıntıları belirli ölçütlerde dengelemektedir. İleriye yönelik gelir ve güvence istekleri yaygındır. Beklenti düzeyindeki değerlerde değişme olmayışı eğitim düzeyinin düşüklüğü ile sınırlı kalmaktadır.
- Akrabalık dayanışması gecekondu ailesinin en güçlü yanıdır. Komşuluk çevresi ile çakışması da geleneksel yaşam tarzının sürdürülmesinde etkili olmaktadır. Öte yandan çağdaş örgütlere katılım çok sınırlı, hemen hemen yok denecek kadar azdır. Akraba ve komşuluk ilişkileri içinde bir çeşit kapalı bir birim (cemaat-topluluk) oluşturarak kendi içinde tutarlı, ancak kent ailesinin açılım alanlarıyla çakışmayan bir görüntü sergilemektedir.

Bu bağlamda gecekondularda aile yapısı incelenirken ortaya çıkan veriler gecekondu ailesinin kent ailesinin bir alt grubu olduğunu düşündürmektedir. Bu yönde kentli toplum kategorisinin yeniden sorgulanması gerekir.

Aile bir toplumsallaşma aracı olarak demokratikleşmeye katkı yapar. Ailenin demokratikleşmesi toplumun demokratikleşmesi demektir. Öte yandan eğitim sistemine demokratikleşme yansıtıldığı ölçüde ailenin demokratikleşmesi de kendiliğinden gerçekleşecek ve 'demokratikleşme bilincinin' yerleşmesine katkı verecektir.

Mekansal bir sınıflamadan hareketle kentte ortaya çıkan farklı aile yapılarından örnekler veriniz.

SIRA SİZDE 3

Bu tür bir sınıflama kentli aile yapısına küresel bir görüş açısı getirecek ve gecekondulardaki yapısal özelliklere göre götürülmesi gereken hizmetlerin önemini daha açık ve kesin hatlarla ortaya koyacaktır.

Birleşmiş Milletler'in 1994 Aile Yılı sloganı **'Aile toplumun yüreğindeki en küçük demokrasi birimidir'** cümlesinde ifadesini bulmuştur. O halde toplumun en küçük birimindeki aileden başlayarak okulda, iş ve çalışma yaşamında ve yönetimde insan haklarına dayalı demokratik düşünce ve uygulama yaygınlaştırılmalıdır.

Eğitim düzeyinin yükselmesi bir başka deyişle okur-yazar oranının artması ve iş yaşamına katılım demokratikleşme sürecinin vazgeçilmez koşullarındandır. Türk toplum yapısı gerek aile gerekse yönetimde otoriteyle bütünleşmiş kültürel örün-

Demokratik davranışın aile içinde yaşama geçirilmesi gerekir. Adalet, eşitlik, insan hakları, dayanışma, sevgi, özveri gibi kavramlar aile içinde öğretilir ve benimsetilirse sağlıklı bir topluma doğru yol alış kendiliğinden gerçekleşir. Bu noktada gecekondu ailesine çeşitli örgütler ve programlar aracılığıyla ulaşılarak geçiş döneminin sorunlarının aşılmasında yardımcı olmak gerekir.

Özellikle okul-aile birlikleri, toplum merkezleri ve benzeri yerlerdeki etkinliklere katılmak çocuk ve gençler için olduğu kadar ebeveynler için de demokratik değerlerin benimsenmesine yol açacak bir ortam oluşturur.

tüleri bünyesinde barındırmaktadır. Özellikle geleneksel aile modeli ve uzantısı olarak hiyerarşik yönetim modeli demokratikleşme ilkeleriyle bağdaşmamaktadır.

- Çocuk ve gençlerin aile içi kararlara katılmaları konusunda ana-babaların bilinçlendirilmesi
- Ailenin yetişkin üyelerinin aile dışındaki örgütlere katılımlarının sağlanması,
- Kadınların çalışma hayatına katılma fikrinin topluma benimsetilmesi ve benzeri konularda eğitim programlarıyla aile içi demokratik ilkeleri yaşama geçirmek için gecekondu ailelerine destek sağlanmalıdır.

SIRA SİZDE 4

Geçiş ailelerinden birisi olan Taygeldi Ailesini tanımlayarak özelliklerini yazınız.

Berder Ailesi

Evlenebilecek yaşlarda hem kız hem de oğlu bulunan iki ailenin karşılıklı olarak kız ve oğullarını evlendirmeleriyle kurulan aile şekline berder ailesi denilmektedir (Beşikçi, 1969, Balaman, 1975).

Başlık usulünün yaygın olduğu bölgelerde görülen bir aile tipidir. Bu bakımdan ekonomik koşullarla şekillendiği söylenebilir.

Bu durumda iki aile başlık masrafından kurtulmakta daha doğrusu bu ekonomik sorun değişim (takas) usulüyle çözülmektedir (Tanyol, 1932: 66). Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da rastlanan bu aile tipinde kız ve oğullarını evlendiren aileler arasında anlaşmazlık ve geçimsizlik çok olmaktadır. Özellikle kızlarına iyi muamele yapılmıyorsa gelinlere de huzur verilmez. Ayrıca evlendirilen çiftlerden birinin ölümü ya da boşanma nedeniyle ayrılması diğer çiftin ilişkilerini de etkilemektedir. Bu bakımdan oldukça karışık sorunlara sahip bir aile şeklidir.

Başlık sorununa çözüm yolu getiren diğer iki tip evlenme biçimi de Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde görülmektedir.

1) Levirat (yenge ile evlilik): Kocası ölen kadının kayınbiraderiyle (kocanın erkek kardeşi) evlenmesi,
2) Sororat (baldızla evlilik): Karısı ölen kocanın baldızıyla (karısının kız kardeşi) evlenmesi.

Bu tip evlenmeler hem başlık konusunda tasarruf sağlamakta hem miras bölünmelerini önlemekte hem de babasız ya da annesiz kalan çocukların yabancı ellerde ezilmesi sorununu ortadan kaldırmaktadır. Evli bir erkeğin, erkek kardeşinin ölümü halinde yengesiyle evlenme zorunluluğu birden fazla kadınla evlenmeye yol açmaktadır. Yasalara aykırı olmakla beraber geleneksel yapının özellikleri bu uygulamada etkin olmaktadır.

Ender olmakla beraber kayınpeder gelin evliliğine de rastlanmaktadır. Oğlu ölen baba evlendirebileceği başka oğlu yoksa geliniyle kendisi evlenmektedir. Gelin kaynanasına ortak (kuma) olmakta böylece yenge ile evlilikte olduğu gibi yasal olmayan ve çok kadınla evliliğe geçilmektedir. Baba oğlunu gelin de eşini kaybetmiştir. Her ikisi de kendilerine en yakın olan kişiyi kaybetmekten dolayı içinde bulundukları bunalıma rağmen yeni bir evlilik yapmak durumuyla karşı karşıyadır. Bu evlilik taraflar için olduğu kadar yakın çevre için de büyük sorunlar yaratmaktadır. Kayınpeder gelinin kocası, torunlarının babası, gelin de kayınpederinin karısı olmaktadır.

Genellikle varlıklı ailelerde görülen bu evlenme tipleri miras bölünmesini önlemek, torunları aile içinde muhafaza edebilmek, gelin için ödenmiş başlığın değerlendirilebilmesi yani gelinin insan gücü olarak üretimdeki katkısını devam ettirmek amacıyla yapılmaktadır. Bu düşünce biçimi yani üretime katkıda bulunacak insan gücünü kaybetmeme eğilimi torunlar için de geçerlidir.

Evlilik biçimlerinde bölgesel bir takım farklılıklar olabileceği gibi sosyoloji literatürüne girmemiş, araştırmacılar tarafından saptanmamış çeşitli biçimlerin de varlığı olasıdır. Öte yandan toplumsal ve ekonomik yapıyla yakından ilişkili olan aile ve evlenme biçimlerinin toplumsal değişmeye paralel olarak zamanla değişikliğe uğramaları da söz konusudur.

TÜRKİYE'DE AİLENİN GENEL GÖRÜNÜMÜ

AMAÇ 2 ***Türkiye'de ailenin genel durumu hakkında değerlendirme yapabilmek.***

Türkiye'de 1990 yılı itibariyle yaklaşık 57 milyon nüfusun % 59.1'i kentsel alanda, % 40.9'u da kırsal alanda yaşamaktadır (DİE, 1990). Nüfus artış hızının yüksek oranda (% 21.7) gerçekleşmesinin toplumsal gelişme ve ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkileri bulunmaktadır. 2000 sayım sonuçlarına göre Türkiye'de yaklaşık 68 milyon olan nüfusun % 64,9'unun kentlerde, %35'inin kırsal alanda yaşadığı ve nüfus artış hızının da 18.28 olduğu saptanmıştır. TÜİK'in 2010 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçlarına göre ise yaklaşık 74 milyon olan nüfusun %76.3'ü kentsel alanda %23.7'si de kırsal alanda yaşamaktadır. Genel nüfus artış hız ‰15.9 iken kentsel alanda nüfus artış hızı ‰25.2, kırsal alanda ise ‰ -13.4'tür. Verilerden, on yıllık son dönemde de Türkiye genelinde nüfus artış hızının azalmasına rağmen kırsal alandan kentsel alana göçün devam ettiği anlaşılmaktadır. 1940'lı yıllardan başlayarak giderek hızlanan tarımsal yapıdaki değişim (makineleşme, toprak mülkiyetinde kutuplaşma vd.) kırsal alanda başlayıp kentlere yönelen iç göç hareketlerine yol açmıştır. Nüfus hareketleri ile birlikte ailenin yaşam biçimlerinde, evlenme, doğurganlık ve eğitim durumunda ortaya çıkan değişiklikler Türk ailesinin yeniden yapılanmasına neden olmuştur.

İçinde bulunduğu yapıya göre farklılık gösteren aile, Türkiye'de çeşitlenen tipleriyle bir mozaik oluşturmaktadır. Türkiye'de aile kompozisyonuna bakıldığında, geleneksel büyük aileden başlayıp, çağdaş küçük aile ve tek ebeveynli ailelere kadar çeşitlenen farklı aile tipleri ile karşılaşılmaktadır. Türkiye'de 1990 Genel Nüfus Sayımına göre hanehalkı sayısı toplam 11.188.636'dır. 1993 Gecekondu Araştırmasına göre (Gökçe vd., 1993:59) ortalama hanehalkı büyüklüğü 4.9 olup kırsal kesimde 5.4 kentte ise 4.2'dir. Ortalama hanehalkı büyüklüğü 1975'ten bu yana giderek azalmaktadır. Her iki araştırmada da bu durum doğrulanmakta, hanehalkı ortalaması 5.2'den (Alan çalışması 1988 'de) 4.9'a (Alan çalışması 1992'de) düşmüştür.

Tablo 3.1 *Hanehalkı Büyüklüğü**

Sayı	Kırsal%	Kentsel%	Türkiye Ortalaması %
Tek kişilik haneler	1.72	3.02	2.4
İki kişilik haneler	10.42	14.07	12.5
Üç kişilik haneler	10.80	18.15	14.0
Dört, beş kişilik haneler	33.80	43.53	40.0
Altı, yedi kişilik haneler	23.12	15.27	19.0
Sekiz ve daha fazla	20.08	5.96	12.0

* Tablo Türkiye Aile Yapısı Araştırması DPT 1993 verilerine dayanılarak hazırlanmıştır (Veriler 1988 yılı itibariyle toplanmıştır).

Göçlerle ailelerin kırdan kente aktığı ülkemizde nüfus, kentlerde yoğunlaşmakta, kıra gidildikçe bu yoğunluk azalmaktadır. Kentlerde hanehalkı sayısı 6.705.503 iken, bu sayı kırlarda 4.025.510'a düşmektedir. Aynı şekilde hanehalkı büyüklüklerinde de kırsal kesimde sayısal çoğunluk gözlenmektedir (Tablo 3.1). Altı ve daha fazla sayıda hanehalkı oranı kırsal kesimde 43.20 iken kentte bu oran 21.23'tür. Öte yandan tek kişilik haneler de kentsel kesimde artış gösterirken kırsal kesimde azalmaktadır. Ayrıca batı bölgelerinde ve kentsel kesimde oturanların daha az sayıda çocuk sahibi olmayı tercih ettiği gözlenmektedir. Ailelerdeki çocuk sayısı, okur-yazarlık durumu, yerleşim yerinin özelliği ve sosyoekonomik duruma göre farklılık göstermektedir. Türkiye genelinde 1980 yılında ortalama 3.41 olan doğurganlık hızı 2000 yılında 2.53'e, 2010 yılında da 2.11'e düşmüştür. TÜİK tarafından yapılan nüfus kestirimlerinde doğurganlık hızının giderek daha da düşeceği ve 2025 yılında 1.97'ye ulaşacağı öngörülmektedir (TÜİK, 2010b:93).

Türkiye genelinde 1993 (Tablo 3.1) ve 2000 yılına ait (Tablo 3.2) hanehalkı büyüklüğü verileri karşılaştırıldığında "tek kişilik hanelerin" yaklaşık %3 oranında arttığı görülmektedir. Ayrıca, toplam olarak bakıldığında 1993'te "üç ve daha az kişiden oluşan hanelerin" oranının %28.9 iken bu oranın 2000'de %36.3'e yükselmesi, hanehalkının giderek küçüldüğünü göstermektedir. Tablo 3.3'teki veriler de bu yorumu destekler niteliktedir.

Tablo 3.2
2000 Nüfus Sayımına Göre Hanehalkı Büyüklüğü

Hanehalkı Büyüklüğü	Sayı	%
Tek kişilik haneler	803 120	5.3
İki kişilik haneler	2 097 823	13.9
Üç kişilik haneler	2 578 281	17.1
Dört kişilik haneler	3 534 911	23.5
Beş ve daha fazla	6 055 958	40.2
TOPLAM	**15 070 093**	**100**

Yüzdelik oranlar, toplam hane sayısından hareketle yazar tarafından hesaplanmıştır.

Hanehalkı sayısı ve ortalama hanehalkı büyüklüğü Türkiye genelindeki dağılımda yıllara göre hanehalkı sayısı artmakta ancak hanehalkı büyüklüğü giderek azalmaktadır. Bu da çekirdek ailenin arttığını hanehalkı sayısında da düşüşün olduğunu göstermektedir.

Tablo 3.3
Yıllara Göre Hanehalkı Büyüklüğü

Yıllar	Hanehalkı sayısı	Hanehalkı büyüklüğü
1980	8.522.499	5.32
1990	11.188.636	4.97
2000	15.070.093	4.50

Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü ve TÜİK'in 2006 yılında birlikte yaptığı Aile Yapısı Araştırması verilerinden de, Türkiye'de çekirdek aileye doğru bir geçişin söz konusu olduğu anlaşılmaktadır (Tablo 3.4).

Aile Biçimi	%
Tek kişilik hane halkı	6
Geniş aile	13
Çekirdek aile	80.7
Diğer hanehalkı	0.3
TOPLAM	100

Tablo 3.4
Aile Biçimleri

Kaynak: *Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü ve TÜİK,* ***Aile Yapısı Araştırması 2006,*** *http//:www.tuik.gov.tr/(03.05.2011).*

Türkiye genelinde hanelerin %80.7'si çekirdek aile, %13'ü geniş aile, %6'sı ise tek kişilik hanehalkından oluşmaktadır

Türkiye genelinde yaşam koşulları bakımından kır/kent farklılığının hala çok yüksek oluşunun göçün temel nedenlerinden biri olduğunu unutmamak gerekir. Bunun bir göstergesi de hanehalkının sahip olduğu tüketim mallarıdır (Tablo 3.5).

Dayanıklı Tüketim Malı	1998			2010		
	Kent	Kır	Toplam	Kent	Kır	Toplam
Buzdolabı	96,2	86,7	93,2	98.5	95.2	97.6
Gazlı ya da elektrikli fırın	77,0	47,5	67,6	83.0	59.3	77.0
Bulaşık Makinesi	22,4	3,3	16,4	43.5	10.8	35.2
Çamaşır Makinesi	76,1	36,9	63,6	95.4	81.0	91.8
Ütü	-	-	-	92.6	73.2	87.7
Elektrik Süpürgesi	77,7	38,0	65,1	91.3	66.7	85.1
Televizyon	94,8	84,1	91,4	96.3	94.8	95.9
Video	14,3	3,7	10,9	13.2	3.8	10.8
Kamera	40,7	18,9	33,8	38.8	17.2	33.4
CD Çalar	19,8	5,0	15,1	44.7	22.3	39.1
Telefon	80,4	9,7	77,0	65.6	58.4	63.8
Cep Telefonu	17,9	3,5	13,3	94.8	83.0	91.8
Bilgisayar	6,0	0,4	4,2	-	-	-
Dizüstü bilgisayar	-	-	-	14.0	3.4	11.4
Masaüstü bilgisayar	-	-	-	35.0	10.4	28.8
Yukarıdakilerin hiçbiri	1,5	4,4	2,4	0.1	0.8	0.3
Hanehalkı sayısı	5.497	2.562	8.059	7,866	2,659	10,525

Tablo 3.5
*Kırsal ve Kentsel Alanlarda Hanehalkı Dayanıklı Tüketim Mallarına Sahip Oluş Oranlarının Dağılımı**

Kaynakça:
1) Sağlık Bakanlığı ve HÜNEE (1993). ***Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması****, Ankara: HÜNEE Yayını.*
2) HÜNEE (2001). ***Nüfus ve Kalkınma: Göç/Eğitim/Demografi/Yaşam Kalitesi****. Ankara: HÜNEE, s.79.*
3) HÜNEE (2009). ***Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması.*** *Ankara: (http://www.hips.hacettepe.edu.tr/06.05.2011.*
4) Birsen Gökçe (2007). ***Türkiye'nin Toplumsal ve Toplumsal Kurumlar****. 3.Baskı, Ankara: Savaş Yayınevi.*

1990 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları'na göre 56.473.000 olan toplam nüfus içerisinde, ülke nüfusunun % 37'si 15 yaş altındaki grupla genç bir nüfustan oluşmaktadır. 2010'da ise15 yaş altındaki grubun oranı %25.6'ya düşmüştür. Ağırlıklı ortalama yaş 1985'te % 25.5 iken 1990'da % 26.4'e yükselmiştir. Yetişkin yaşlardaki göçün fazla olması sebebiyle göç alan kentsel yerleşmelerde bu yaş daha da yükselmektedir. 12-64 arasındaki yaş grubunun tüm nüfusun % 60.4'ünü oluşturduğu belirlenmiştir. 2010 sayım verilerine göre de 15-64 arasındaki yaş grubu tüm nüfusun

%67.1'ini oluşturmaktadır. Çalışabilecek yaştaki nüfus (12-64 yaş) kırsal bölgelerde yaşayanların % 58'ini oluştururken bu oran kentsel bölgelerde % 62'ye ulaşmıştır (KSHM, 1994). Kırsal bölgelerdeki çalışabilir yaş grubunun düşük olmasının nedenlerinden birisi yine kırdan kente olan göçtür. Ülkemizdeki kentte yaşayanların oranı 1927 yılında % 24 iken, 1990 nüfus sayımı sonuçlarında % 59'a 2000'de yaklaşık % 65'e, 2010'da ise %76.3'e ulaşmıştır. Günümüzde toplumsal değişme ve gelişme sürecinin aileye yansıması sonucu yeni kavram ve değerlerin ortaya çıkmasıyla beraber ailenin yapı ve işlevlerinde de değişmeler gözlenmektedir.

Türkiye'de ailelerin medeni durumuna bakıldığında, nüfusun % 61'inin evli nüfustan oluştuğu görülmektedir. Giderek azalma eğilimi gösteren evlenme oranı 1990'lara gelindiğinde % 8.2'ye 2000'de ise % 7'ye düşmüştür. Bekar nüfus oranı ise % 34'tür. Boşanmış nüfus oranı, 2000'de % 1.6'dır. Eşi ölmüş nüfus cinsiyet açısından incelendiğinde, % 7.5'inin kadın ve % 1.2'sinin ise erkek nüfus olduğu görülmektedir. Eşi ölmüş nüfusun toplam nüfus içindeki oranı ise % 4'tür. TÜİK'in 2010 verilerine göre ise 15 ve daha yukarı yaştaki nüfusun %64.3'ü evli, %27.7'si hiç evlenmemiş, %2.4'ü boşanmış ve %5.6'sının da eşi ölmüştür. Boşanmış ve eşi ölmüş olan nüfus cinsiyet açısından incelendiğinde, 2010'da boşananların %2.3'ü erkek, %3.3'ü de kadındır. Eşi ölmüş olanlardan ise %2'si erkek, %9.2'si de kadındır. Gerek 2000 gerekse 2010 verilerinde hem eşi ölmüş hem de boşanmış olan kadınların oranlarının erkeklere göre daha fazla olduğu anlaşılmaktadır (Tablo 3.6).

Tablo 3.6
Cinsiyete Göre Medeni Durum

Kaynak: *2000 Genel Nüfus, D.i.E., s. 156.; 2010 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, TÜİK, s. 12-13.*

	2000			2010[2]		
Medeni Durum	**Erkek (%)**	**Kadın (%)**	**Toplam (%)**	**Erkek (%)**	**Kadın (%)**	**Toplam (%)**
Hiç evlenmemiş	38	30	34	31.7	23.5	27.7
Evli	59	61	60	64	64	64.3
Boşanmış	0.7	1.4	1	2.3	3.3	2.4
Eşi Ölmüş	1.2	7.5	4	2	9.2	5.6
Bilinmeyen	0.1	0.1	0.3	-	-	-
Toplam	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**

[2] Yüzdelik oranlar TÜİK'in "yasal medeni durum ve cinsiyete göre nüfus" verilerinden hareketle yazar tarafından hesaplanmıştır.

Türkiye nüfusunun % 61'inin evli olduğu saptanan 2000 nüfus sayımında, evliliğin gerçekleşmesinde farklı yapılanmalar gözlenmektedir. Örneğin ülkemizde evlilik biçimine bakıldığında, akraba evliliklerinin yüzdesinin oldukça fazla olduğu görülmektedir. Bebek ölümlerine etki eden faktörlerden biri olan akraba evlilikleri ülkemizde kırsal bölgelerde % 25 oranında iken kentsel alanlarda biraz düşüş göstererek % 16'lara inmektedir. Batı Anadolu'da her 9.8 kadından biri, Güney Anadolu'da 3.4, Orta Anadolu'da 4.5, Kuzey Anadolu'da 9.6, Doğu Anadolu'da ise 3 kadından biri akraba evliliği yapmakta olup bu uygulama sakıncalarına rağmen gelenekler doğrultusunda halen sürdürülmektedir.

Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü ve TÜİK tarafından birlikte yapılan "Aile Yapısı Araştırması 2006"dan elde edilen sonuçlardan bazılarının verilmesi 2000 yılı ile karşılaştırma yapılabilmesi açısından yararlı olacaktır. Buna göre (Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü ve TÜİK, 2006:8):

- Türkiye genelinde 18 yaş ve üzeri yaşta evli bireyler içinde akraba evliliği yapanların oranı %20.9'dur. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde ise evli bireylerin %40.4'ü akraba evliliği yapmıştır.
- Evlilik yapan kadınların %58.7'si, erkeklerin %58.2'si ilk evliliğini 18-24 yaşlar arasında yapmıştır. İlk evlenme yaşı kır-kent arasında anlamlı farklılık göstermektedir. Kırsal kesimde 18 yaş altı evlilikler %24.6 oranında görülürken, kentsel alanlarda bu oran %16.9'dur. Kırsal kesimde 25-29 yaş arası evlilik oranı %13.9 iken kentsel kesimde bu oran%19.7'dir.
- Kadınlar yapmış oldukları evliliklerin %36.2'sinde görücü usulüyle ve ailesinin kararıyla evlenirken erkeklerin %35.2'sinin yapmış olduğu evlilik, kendi seçimi ve ailesinin onayıyla olmuştur.
- Türkiye genelinde, evlenirken başlık parası verilme oranı %16.8'dir. Kırsal kesimde bu oran %25.5 iken, kentsel kesimde %13'tür.

Ailelerin, daha önceki yıllarda yapılan araştırmalarda sağlık durumunda da olumsuzluklar saptanmıştır. 1993 verilerine göre sağlıklı doğum oranı % 76'dır (Sağlık Bakanlığı ve HÜNEE, 1993). Sağlıksız doğum oranını (% 24) etkileyen nedenlerden önemli bir tanesi evde doğum yapma oranının yüksek oluşudur (% 40.2). Bebek ölüm hızının %o 43 olması ve anne ölümlerinin 100.000 doğumda 132 olması sağlık düzeyinin düşük olduğuna ait ciddi göstergeleridir.

Ancak bugün evde doğum yapma oranının azaldığı görülmektedir. HÜNEE tarafından yapılan Türkiye Nüfus Sağlığı Araştırması 2008 verilerine göre (2009:61-66): Türkiye'de araştırmadan önceki beş yılda yapılan doğumların yüzde 90'ı bir sağlık kuruluşunda gerçekleştirilmiştir. Doğumlarda kamu sektörüne bağlı sağlık kuruluşları (%70) özel sektördeki sağlık kuruluşlarından daha fazla kullanılmıştır. Doktorlar ya da eğitimli sağlık personeli tarafından yaptırılan doğumların oranı tüm doğumlar içinde yüzde 91'dir. Türkiye'de 1970'lerin sonunda 4 çocuğun üzerinde olan toplam doğurganlık hızı,1980'lerin sonunda 3 çocuğa düşmüş; 1990'lı yıllarda ise 3 çocuğun da altına düşerek 2.6 çocuk düzeyinde durağanlaşmıştır. Toplam doğurganlık hızında 1990'lı yıllarda gözlenen bu durağanlık, 2000'li yıllarda tekrar azalma eğilimine girerek 2.16 düzeyine kadar gerilemiştir. Bu sonuçlar, Türkiye'de toplam doğurganlık hızının son on yılda (1998-2008 döneminde) yüzde 18 azaldığını göstermektedir. Daha uzun dönemli bir karşılaştırma yapıldığında, Türkiye'de son otuz yılda (1978-2008 döneminde) toplam doğurganlık hızının 4.33'den 2.16'ya düştüğü, yani doğurganlık hızının yaklaşık olarak yarı yarıya azaldığı görülmektedir

Türk ailesinin kesin olarak küçük aile sınıfına girdiği toplumumuzda, aileye bağımlılık yaşının oranları incelendiğinde, bağımlılık oranının sayım yıllarına göre 1970-1985 döneminde sürekli azalma göstererek % 85.9'dan % 71.8'e düştüğü gözlenmektedir. Bu azalma eğilimi 1990 verilerine de yansımakta ve % 64.6'ya kadar inmektedir. 2000 yılı için bu oran 46.3'tür. Genç bağımlılık oranının batı bölgesinden doğuya gittikçe yükseldiği görülmektedir. Son yıllardaki bağımlılık yaşı oranının azalma eğilimine girmesi ülkemizdeki iktisaden faal olabilecek nüfusun sürekli arttığını göstermektedir (KSHM, 1994).

1990 Genel Nüfus Sayımı Sonuçlarına göre çalışabilecek yaştaki nüfus 38.586.000'dır. Bunun 17.440.000'ini işgücüne dahil olmayanlar oluşturmaktadır. Geriye kalan 21.146.000 ise iktisaden faal nüfus olup, istihdamda olanlara işsizlerden oluşan nüfusu göstermektedir. İşsizliğin iktisaden faal nüfusa oranı % 7.4'tür (KSHM, 1994). Sayım yıllarına göre 1955'ten bu yana % 83.6 olan iktisaden faal nüfus, 1970'lerde % 64.94'e inmiş, 1990 nüfus sayımında ise % 60.6 olmuştur. İktisa-

den faal olan nüfusun toplam nüfus içindeki oranının azalışı, eğitime devam eden genç nüfusun artmasıyla açıklanabilir. İktisaden faal olan nüfusun cinsiyet yapısına bakıldığında, % 65'inin erkek olduğu görülmektedir. Geleneksel yapının bir yansıması olarak, erkeklerin hanehalkı reisi ve aileyi geçindiren, evin ekmeğini getiren olarak kabul edilmeleri ve bu doğrultuda toplumun onlar üzerinde oluşturduğu sosyal ve ekonomik baskı sonucu bu oran oldukça yüksektir. Kadınların istihdam alanındaki durumuna bakıldığında ise % 74.7'sinin ücretsiz aile işçisi olarak çalıştığı görülmektedir. Türkiye için saptanan bu yüksek oranlı ücretsiz aile işçiliği statüsü, kırsal ve kentsel yerleşimlere yönelik ayrı değerlendirmeler yapıldığında, kentte yaşayan kadınların lehine azalma grafiği sergilemektedir. Kadının kentte işgücüne katılma oranının kıra göre çok düşük olması, kadının bu defa bir başka mekanda, evde 'ev kadını' olarak ücretsiz aile işçisi statüsü kazanmasına yol açmıştır. Ülkemizdeki hanelerin yaklaşık üçte birini oluşturan gecekonduda çalışan kadın oranı sadece % 14.2'dir (Gökçe v.d., 1993).

İktisaden faal olan nüfusun iktisadi faaliyet kollarına göre dağılımı incelendiğinde ise, Türkiye'deki ailelerin hangi alanlarda yoğunlukla çalıştığı görülmektedir. İktisaden faal olan nüfus 1955 yılında tarım sektörü için % 77 iken bu oran 1990 yılında % 50'ye düşmüştür. Aynı yıllar arasında sanayinin payı % 8'den 19'a, hizmetlerin payı da % 9'dan % 31'e yükselmiştir. Tarımın ekonomideki rolü sanayileşme ve kalkınma sürecindeki iyileşmelere bağlı olarak azalmakla birlikte başta sınai olmak üzere yatırım miktarlarında gerek sürekliliğin sağlanmaması gerekse tarımsal yapıyı hızla değiştirecek yatırım miktarlarının yeterli düzeye ulaştırılamaması, tarım kesimindeki işgücü fazlasının tarım dışı kesimlerce istihdam edilememesine neden olmaktadır. Türkiye'de istihdamdaki temel sorun, yeterince sanayileşememe ve hızlı nüfus artışı sonucu oluşan emek arzı fazlasıdır. Gelecek açısından iç göçün büyük hacimde olması ve informal sektörün istihdam içinde büyük bir yer tutması da bu temel sorunun yan sonuçları itibariyle büyük önem taşımaktadır.

Günümüzde üretim teknolojilerindeki değişim, işgücü talebinin biçiminde de değişime neden olmaktadır. İşgücünün niteliksel yapısının göstergelerinden en önemlisi eğitim düzeyidir. Devlet İstatistik Enstitüsü'nün 1990 yılı sayım sonuçlarına göre, işgücünün % 14.6'sı okur-yazar olmayan, % 8.1'i okur-yazar olup ilkokul mezunu olmayan, % 56.3'ü ilkokul, % 7.2'si ortaokul ve lise, % 4.6'sı yüksekokul mezunudur.

2000 yılı Nüfus Sayımı sonuçlarına göre 12 ve daha yukarı yaştakilerin işgücüne katılım oranı % 55 olup, erkek nüfus için bu oran % 71, kadın nüfus için ise % 40'tır. Erkek ve kadın nüfusunun işgücüne katılma oranları yaşlara ve yaşadıkları alana göre ciddi farklılık sergilemektedir.

Erkek nüfusun genç yaşlarda işgücüne katılım oranı düşük düzeylerde kalmakta 20-44 yaşları arasında ise en üst düzeyde yer almaktadır. Kentteki bu saptama kırda farklılaşarak 65 yaşına kadar işgücündeki yerini korumaktadır.

TÜİK'in 2010 verilerine göre Türkiye'de 15 ve üzeri yaş grubunun işsiz oranı %11.9'dur. 15 yaş ve üzeri kadınlarda işsizlik oranı %13, aynı yaş grubu erkeklerde ise 11.4'tür. 15-24 yaş arası kadınlarda işsizlik oranı %23, erkeklerde ise %21'dir (TÜİK 2010a, http://www.tuik.gov.tr /06.05.2011).

Kentte yaşayan kadın nüfusun yaşa göre işgücüne katılma oranı tüm yaşlarda erkek nüfustan çok aşağı düzeydedir. Kırsal alanda ise kadın her yaşta yüksek oranda işgücüne katılmakta ve 65 yaşına kadar bu katılım devam etmektedir.

İstihdamdaki erkek nüfusun % 43'ü hizmet, % 33'ü tarım sektöründe çalışmaktadır. Çalışan kadın nüfusun % 76'sı tarım sektöründedir. Kırsal alanda istihdamdaki kadın nüfusunun % 96'sı tarım sektöründe, kentte istihdam edilen kadın nüfusunun çoğunluğu ise hizmet sektöründe çalışmaktadır (2000 Genel Nüfus Sayımı: 171).

İşsizlik oranı Türkiye genelinde 2000 Nüfus sayımı sonuçlarına göre %8.9 olup bu oran erkek nüfusta %9.9'a yükselmekte kadın nüfusta ise % 7.2'ye düşmektedir. İşsizlik oranı İlçe merkezlerinde İl merkezlerinden daha yüksektir (2000 Genel Nüfus sayımı s. 172). İşsiz nüfusun büyük çoğunluğunu genç nüfus oluşturmaktadır. İşsiz nüfusun % 61'i 30 yaşından küçüktür.

Ancak kadın nüfusun okur-yazarlık oranı dikkatle irdelenmelidir. Bu oranı diplomasız okur-yazarlar yükseltmektedir, ayrıca ilk eğitimin zorunlu olması da bu oranın yüksekliğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Ortaokul ve daha üst eğitim düzeyine gidildikçe kadının eğitimden yararlanma ve katılma oranının düştüğü gözlenmektedir. 2010 nüfus verilerine bakıldığında da kadının eğitim acısından dezavantajlı konumunun devam ettiği görülmektedir (Tablo 3.7).

Türkiye'deki ailelerin eğitim durumuna bakıldığında ise ailelerin 1935'ten bu yana eğitime verdikleri önemin giderek arttığı gözlenmektedir. 1935'lerde okur-yazarlık oranı % 19.2 iken, 1960'larda % 39.5, 1970'de % 56.2 ve 80'li yıllarda % 77.4'e yükselen bu oran 1990 Nüfus Sayımında % 80.4'e, 2000 de ise % 87.3'e ulaşmıştır. Kadın nüfusun okur-yazarlık oranı % 80.6 iken bu oran erkek nüfusta % 93.8'dir.

Tablo 3.7 *Nüfusun Eğitim Durumuna Göre Dağılımı (6+ Yaş- 2010)*

Kaynak: *TÜİK, 2010a.*

Eğitim Durumu	Kadın	Erkek	Toplam
Okuma yazma bilmeyen	3.125.244	700.400	3.825.644
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	7.004.823	6.443.661	13.448.484
İlkokul mezunu	8.736.049	6.973.926	15.709.975
İlköğretim mezunu	4.738.678	6.081.367	10.820.045
Ortaokul veya dengi okul mezunu	1.180.460	1.946.744	3.127.204
Lise veya dengi okul mezunu	4.818.017	6.556.319	11.374.336
Yüksekokul veya fakülte mezunu	1.873.644	2.692.405	4.566.049
Yüksek lisans mezunu	147.899	217.892	365.791
Doktora mezunu	43.074	70.788	113.862
Bilinmeyen	1.310.993	1.471.078	2.782.071
Toplam	**32.978.881**	**33.154.580**	**66.133.461**

Tüm bu veriler ışığında Türkiye'de ailelerin sosyal güvenlik sistemindeki yerlerine bakıldığında, iktisaden faal nüfusun ancak 1/3'ünün aktif sigortalı olduğu görülmektedir. Sigorta bağımlılık oranının % 3.9 olduğu ülkemizde, 3 milyondan fazla aile sosyal güvenlik sistemi dışında kalmaktadır (KSHM 1994: 38).

Okul çağındaki kadınlardan okuma yazma bilmeyenlerin toplam nüfus içindeki oranı %4.7 iken erkeklerin %1.1'dir. Dolayısıyla okuma-yazma bilmeyen kadınların erkelere göre yaklaşık beş kat daha fazladır. Okuma-yazma bilmeyenlerin toplamı içerisinde ise %82'si kadın, %18'i erkektir.

Ülkemizde ailenin, özellikle sosyal güvenlik şemsiyesi altına girmemiş muhtaç ve yoksun ailelerin, ekonomik kökenli sorunlarına çözüm getirmeyi amaçlayan uygulamalara ağırlık verilmelidir. Bu uygulamalar içinde, 14.6.1986 tarihinde yürürlüğe giren Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu ve bu kanun ile kurulan vakıflar önemli görevler üstlenmişlerdir. Bunun yanında Türkiye'de çeşitli sosyal yardım uygulamalarının varlığı da söz konusudur. Ancak ailelerin sosyal refahının sağlanması amacıyla yürütülmekte olan sosyal yardım hizmetlerinin sistemleştirilmesi, etkili ve yeterli bir biçimde işleyişinin sağlanması, üzerinde önemle durulması gereken bir husustur.

Toplumsal yapının sağlıklı bir biçimde yürütülmesinde gelir dağılımı belirleyici bir fonksiyona sahiptir. Aile toplumsal yaşamın temel bir kurumu olarak, gelir dağılımıyla yakından ilgilidir. Türkiye'de 11 milyonu aşkın hanehalkını oluşturan ailelerin faktör gelirleri dağılımında birinci sırayı müteşebbis gelirlerin aldığı (% 57.6), bunu % 27 ile maaş ve ücret, % 13.2 ile gayrimenkul, % 2 ile menkul kıymet gelirlerinin izlediği görülmektedir. Gelir türlerine bakıldığında ise % 24 ile maaş-ücret ilk sırada, tarım gelirleri ikinci sırada (%22.8) gelmektedir (DİE, 1987).

Ailelerin gelirleri ile tasarruf yapma ilişkisi incelendiğinde ise ailelerin % 68.6'sının tasarruf yapmadığı saptanmıştır. Gelir ve eğitim düzeyi tasarruf eğilimini etki-

Ailenin ekonomik açıdan bir üretim birimi, sosyal açıdan toplumun temel taşı, biyolojik açıdan toplumun sürekliliğini sağlayan bir konumda olduğu düşünülürse, ailenin bu işlevlerini sağlıklı bir biçimde yerine getirebilmesinde ekonomik gereksinimlerinin karşılanması ve aile üyelerinin sosyal güvenlik garantilerinin sağlanmasının ne denli önemli olduğu anlaşılır.

leyen en önemli belirleyicilerdir. Türkiye'de tasarrufların en fazla gayrimenkul alımı şeklinde yapıldığı ve en çok tasarruf yapan yaş grubunun da 30-59 yaş grubu olduğu görülmektedir (DPT, 1992). Ailelerin eğitim düzeyi arttıkça tasarruf yapma eğiliminde artış gösterdiği gözlenmektedir.

Günümüz Türkiye'sinde ailelerin gelirlerinin büyük bir bölümü tüketim harcamalarına ayrılmakta olup tasarruf, çok sınırlı olmaktadır. Ortalama harcama eğiliminin % 78.4 olduğu Türk ailesinin ortalama tasarruf eğilimi ise % 21.5'lerde kalmaktadır. Kentlerde ve kırsal alanlarda tasarruf eğilimi ayrışmakta, kentte % 13.7 olan bu oran kırda artarak % 32.8'e yükselmektedir (DİE, 1987).

Hanehalklarının tüketim göstergesi olarak kabul edilen gelirin harcandığı kalemlere bakıldığında, kır ve kentte en yüksek harcamanın yapıldığı dilimin gıda olduğu görülmektedir. Yiyecek bütün gelir gruplarında ilk sırayı alırken, bunu giyecek, konut gibi kalemler izlemektedir. Eğitim, sağlık, kültür gibi giderlere ayrılan pay en düşük tüketim harcamalarını oluşturmaktadır (DPT, 1992).

Türk ailesinin genel profili sergilendikten sonra, gelecekten beklentilerine bakıldığında en önemli özlemin **'sağlıklı yaşam'** olduğu görülmektedir. Bu konuda ikinci sırayı **'çocukların geleceği kaygısı'** almaktadır (DPT, 1992).

Birleşmiş Milletler Genel Konseyi, 8 Aralık 1989 ve 44/82 sayılı kararıyla, 1994 yılını Uluslararası Aile Yılı olarak ilan etmiştir. Aile Yılı ilan edilirken Konsey, temel etkinliklerin; ailelere toplum içindeki sorumluluklarını kavramaları için destek vermek, sorunların ortaya konulmasına yardımcı olmak ve çözüm aramak, temel insan hak ve özgürlükleri çerçevesinde kadın ve erkek arasındaki eşitlik fikrinin desteklenmesi, eve ait sorumluluk kadar her iki cins için istihdam olanaklarının eşit paylaşımı gibi konuların gündemde tutulması için ilke kararı almıştır.

Genel özelliklerini yansıtmaya çalıştığımız Aile, diğer toplumlarda olduğu gibi Türk toplumunda da zaman içerisinde değişikliklere uğramış ancak etkinliğini ve önemini kaybetmemiş bir kurumdur.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde 'Aile, toplumun doğal ve temel birimi' olarak tanımlanmakta, ailenin toplum ve devlet tarafından korunması gerekliliği üzerinde durulmaktadır. T.C. Anayasası'nın 41.maddesinde ise "Aile, Türk toplumunun temelidir. Devlet ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar", ifadesi yer almaktadır. Ülkemizde ailenin toplumun temel taşı olarak kabul edilmesi, bunun yasalar ve normlar tarafından desteklenmesi sonucu aileye özel bir önem verilmektedir. Nitekim I. Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndan bu yana kalkınma planlarında, devletin doğrudan veya dolaylı olarak aile ile ilgili saptadığı tüm politika, karar ve icraatlar değerlendirilmekte ve yeni politikalar geliştirilmektedir. Bu politikaların yaşama geçirilmesi amacıyla 1989'da Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu oluşturulmuştur. Ancak aradan geçen 15 yıla rağmen bu kurumun yasal konumu belirlenemediği için etkin çalışmalar yaptığı söylenemez.

TÜRK KADINI VE ÇAĞDAŞLAŞMA

AMAÇ 3 ***Türk kadını ve çağdaşlaşma konusunu tartışabilmek.***

Dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi Türk toplumunda da kadın, yaşamının her döneminde **'kadın'** olması nedeniyle ortaya çıkan çeşitli sorunları çözmek için uğraş vermektedir. Kırsal kesimde ücretsiz tarım işçisi olarak çalışan köy kadınından kentteki ev kadınına, fabrikadaki işçi kadından büroda eli kalem tutan kadına kadar bütün kadınlar çalışmakta dolaylı ya da doğrudan üretime katkıda bulunmaktadır. Çalışma koşullarının değişik oluşu karşılaşılan sorunların kapsam ve niteliklerini etkilemekle beraber temel sorun kadının toplum içindeki yeri konusunda ortaya çıkmaktadır.

Yüzyıllardan beri kadın daima arka planda bırakılmış, erkeğin üzerinde söz sahibi olduğu bir 'meta' olarak düşünülmüş ve bu yönde düşündürülmeye olağanüstü çaba gösterilmiştir. Erkek sınıfsal konum içinde birinci sınıf, kadın ise ikinci sınıf vatandaş sayıla gelmiştir. Bu nedenle de kadının toplumdaki yeri daima tartışılagelen bir konu olmuştur.

Geleneksel toplumlarda cinsler arası işbölümünün kesin oluşu kadına sadece 'evinin kadını ve anası' olma sıfatını vermiştir. Erkek ise, 'evin ekmeğini getiren' her işte son sözü söyleyen ve zihinlerde otorite kavramıyla birlikte düşünülen bir tip olarak algılanmıştır.

Kadının üretime doğrudan ya da dolaylı katkıları hiçbir zaman bağımsız bir güç olarak düşünülmemiştir. Geleneksel kırsal toplumdan başlayarak günümüze kadar kadının işgücünden tarlada, bağda, bahçede ve evde çeşitli biçimlerde yararlanılmış, ancak gördüğü hizmetler yönünden erkeğe kıyasla genellikle arka planda sayılmış ve ekonomik gücü yardımcı bir güç olarak kabul edilmiştir. Kadının ürettiğine, fizik gücüne ek olarak bilgi ve beceri katmaya başlaması oranında ekonomik gücü artmış, sesini ve ekinliğini duyurmaya başlamıştır.

Kadının toplum içinde yerini alma çabaları ekonomik gücüyle doğrudan ilişkilidir. Bu durum özellikle toplumların sanayileşme ve kentleşme süreci içine girmeleriyle belirgin hale gelmiştir. İş bulmak üzere kente göç, geçim sıkıntısı kadının da dışarıda çalışmak zorunda oluşu, ilişki ve alışkanlıkları geleneksellikten uzaklaştırmıştır. Ancak henüz bu çabalar kadını yıllardır toplum içinde alışılagelen konumundan kurtaramamıştır. Özellikle cinsler arası 'üstünlük yarışı' günlük yaşamın her kesitinde kendini var kuvvetiyle duyurmaya başlamıştır. Bu belirgin durum evde aile üyeleri arasında, iş alanında amir-memur ve patron-işçi ilişkilerinde açıkça gözlenmektedir. Kısaca eşit olmayan bir yapılanma söz konusudur.

İnsanlığın gelişimini birlikte sağlayan, birlikte yürüten ve birbirlerini her alanda tamamlamaları toplumsal düzen bakımından zorunlu olan kadın ve erkeği farklılıklarından değil, benzerliklerinden hareket ederek ele almak gerekir.

Esasen toplumu insan öğesi ve toplumsal yapıyı da insanlar arası ilişkiler oluşturduğuna göre toplum içindeki görev ve sorumluluklar yönünden kadın erkek arasında ayırım yapmak sosyolojik açıdan hatalı bir yaklaşımdır. Kadın erkek ayırımı sadece doğanın her iki cinse tanıdığı ayrıcalıklar açısından ele alınabilir. Kadını ve erkeği birbirinden soyutlayarak her ikisinin birlikte oluşturduğu toplumu ya da toplumsal ilişkiler bütününü anlamak olanaksızdır. Bu nedenle kadının çağdaşlaşması, toplumun çağdaşlaşması olgusu ile beraber ele alınıp irdelenmelidir. Genellikle Türk kadının çağdaşlaşması söz konusu olduğunda gündeme derhal seçme ve seçilme hakkı gelmektedir.

Aslında hemen hemen her konuda çağımızın gerisinde kalırken seçme seçilme konusunda bir çok batılı ülkenin önünde yer alıyoruz. 1893'te seçme hakkının öncülüğünü Yeni Zelanda yapmıştır. Onu sırasıyla İskandinav ve bazı Orta Avrupa Ülkeleri, 1920'de Amerika, 1928'de İngiltere, 1934'te Türkiye, 1945'te Fransa, 1952'de Yunanistan, 1971'de İsveç, 1976'da Portekiz izliyor.

Kuşkusuz seçme ve seçilme hakkı çok önemli. Ancak yegane ölçüt olarak ele alındığında çağdaşlaşma sürecinin hangi noktasına varılabilir?

Kadının çağdaşlaşması konusunda öncelikle toplum içindeki yerine bakmak gerekir. Toplumsal yapı yani toplumdaki ilişkiler bütünü içinde kadının yeri, çağdaşlaşıp çağdaşlaşamadığının göstergesi olmaktadır.

Türk kadının tarihsel açıdan üç önemli dönem geçirdiği gözlenmektedir.

1- İslamiyet'in kabulünden önceki dönem
2- İslamiyet'in kabulünden sonraki dönem
   a- Tanzimat'a kadar olan Osmanlı dönemi
   b- Tanzimat dönemi
   c- Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet dönemi

Cumhuriyet döneminde kadının toplumsal konumu incelenirken ilk iki dönemin etkileri açıkça kendini göstermektedir. Birinci dönemin olumlu, ikinci dönemin olumsuz etkileri, Cumhuriyet döneminde kadının yeni bir kişiliğe bürünmesine yol açmıştır (Gökçe, 1982).

İslamiyetin kabulünden önce Türk toplumunda kadın ve erkeğe eşit değer verildiği ve bu durumun üretim alanına da yansıdığı; çini işlemeciliği, halı-kilim dokumacılığı gibi sanat eserlerindeki yazılı kaynaklardan da açıkça anlaşılmaktadır. Öte yandan Ziya Gökalp'in çeşitli yayınlarında da (Doğramacı, 1982: 72-79) eski Türklerde kadın ve erkeğe eşit değer verildiğine dair kanıtlar sergilenmektedir.

İbni Batuta, Seyahatnamesinde; "Türk kadınlarına toplum içinde önemli yerler verildiğini, erkeklerle bir arada çalıştıklarını ve yemek yediklerini ve kadınların mertebesinin erkeklerden yüksek olduğunu, Türk sultanlarının hatunlara saygı gösterdiklerini, ilk önce hatunu tutarak taht'a oturttuktan sonra sultanın oturduğunu" anlatmaktadır.

Grenard'ın "Türkistan ve Tibet" adlı eserinde de Ziya Gökalp ve İbni Batuta'nın görüşlerini doğrulayan örnekler vardır. "Türkistan'da çiftçi; buğday veya mısırını elinden çıkarmak istediği vakit karısıyla beraber pazara gider kadın alışveriş işlerini kontrol eder. Malı kadın isterse, dilediği fiyata satar. Ayrıca kadınlar yalnız olarak da pazara giderler. Asyanın başka tarafında olup bitenin tersine olarak nişanlanan gençler çoğu zaman birbirlerini uzun zamandan beri tanırlar. Bir köyde, bir mahallede beraber büyümüşlerdir".

Grenard'ın Müslüman olan bu bölgedeki incelemelerinde, özellikle kadınlara toplum içinde verilen yer ve haklar konusunda araştırmacının da beklemediği sonuçlarla karşılaşılmıştır.

Özetle tarihi belgeler İslamiyetten önce Türk kadının toplumda erkeklerle beraber yer aldığını ve kişisel haklar bakımından da iki cins arasında bir ayırım olmadığını göstermektedir. Kadının devlet idaresinde yeri vardır. Birden fazla kadınla evlilik yoktur. Yaşamda, giyimde kaç-göç gibi, çarşaf, peçe gibi alışkanlıklar da yoktur. İslamiyetin kabulü kadın haklarına çeşitli kısıtlamalar getirmiştir. Özellikle İran'da yaygın olan Zerdüşt dininin etkisiyle İslam dünyasında kadın hakları daha çok kısıtlanmaya başlanmıştır.

İslamiyetin kabulünden sonra Türk kadınının yaşamı üç ayrı dönem itibariyle ele alınabilir.

Osmanlı Dönemi

Osmanlı Döneminde 1453 İstanbul'un fethi kadın yaşamında bir dönüm noktası oluşturmuştur. 1453'ten önce kadın-erkek ayrılığı pek yoktu. Türklerin çoğu tek eşliydi. İmparatorluk sonrası Bizanslılardan **"harem"** kurumu örnek alınarak özellikle zengin kesimlerde yaşama geçirilmiş böylece çok eşlilik gündeme gelmiştir. 16. yüzyıldan sonra da kadınlar yaygın olarak peçe kullanmaya başladılar. Öte yandan yine bu dönemde Türk kadını kentlerde sağlık hizmetlerinde, ticarette ve ev hizmetlerinde çalışmışlardır. Kayıtlara göre Bursa'da yapılan bir araştırmada çalışanların % 35'inin kadın olduğu saptanmıştır. Bu kadınlar ev temizlikçisi, aşçı, terzi, dadı ve fabrikalarda işçi olarak çalışmışlardır. Kırsal bölgede ise; Osmanlı İmparatorluğunun bütün bölgelerinde "köylü kadın" üretime katılırdı. Tarımla uğraşır, hayvan bakar, kumaş-halı dokur, dikiş dikerdi. Yaşamları kentli kadınla karşılaştırıldığında dışa dönük bir yaşamdı ve onlara kıyasla daha özgürce hareket edebiliyorlardı.

Tanzimat Dönemi

19. yüzyılda başlayan batılılaşma hareketi kadınları da bir çok yönden olumlu bir şekilde etkilemiştir. İlk değişim eğitim alanında olmuştur. Evde özel eğitim gören kadınlar yanında kızlara eğitim veren okullar açılmış, kadın yazar ve öğretmenlerin de sayısında artış olmuştur. Bilinçlenen kadınlar ilk kadın örgütünü kurmuş ve 1869'da 'İleri' adlı bir kadın dergisi çıkarmışlardır. 1895'te Fatma Aliye'nin çıkardığı kadın gazetesi ise oldukça uzun ömürlü olmuştur. Ancak yenilikçi olmaktan çok gelenekselliği savunan yazılar gazeteye hakimdi.

20. yüzyılın başında ise kadın örgütleri kadınları bilinçlendirici çalışmalara ağırlık verdi; konferanslar ve okuma yazma kursları başlatıldı. Bu dönemin en aktif ve ünlü kadın örgütü 'Osmanlı Kadınlarının Haklarını Koruma Derneği'dir.

Şeriat yaşamının yumuşatılması ve kadın erkek eşitliği konusunda, Ziya Gökalp'in de önderliğini yaptığı kadınlara erkeklerle eşit haklar verilmesi gerektiğini savunan çalışmalar yapıldı. Kızlar Tıp Okuluna sadece dinleyici olarak alınırken 1914'te ilk kız Lisesi İstanbul'da açıldı. Üç yıl içinde lise sayısı 3'e yükseldi. Üniversitede kadınlar için özel kurslar verilmeye başlandı. 1914'te kadın üniversitesi olarak başlayan etkinlikler 1920'de genel üniversite kapsamına alındı. Böylece 1921'den itibaren kız ve erkek öğrenciler beraber eğitim gördüler.

1917 Aile Hukuku Kararnamesi de dönemi için oldukça ileri sayılabilecek bir yaklaşım içeriyordu. Nikah devlet memuru önünde yapılmaya başlanmış, kadına boşanma hakkı sağlanmış, kadınların üniversiteye kabulü, devlet dairelerinde çalışması bu yıllarda başlamıştır.

İslamiyet üzerindeki yanlış yorumlar nedeniyle içinde yaşadığımız yüzyıl başlarına gelindiğinde Türk kadını çarşaflı, peçeli, kafes arkasından dünyaya bakan, çarşı pazarda alış verişini yapamayan, çocuklarıyla evinin dışında bir yerde yemek yiyemeyen, otelde eşiyle birlikte kalamayan toplumun ve özellikle erkeğin istismar ettiği bir varlık halindeydi. **'Kadını'** istemek, evlenmek, boşamak erkeğe özgüydü. Hakim karşısındaki iki kadın bir erkek tanığa eşdeğerdi. Mirasta kızlar erkeğin yarısı kadar hak alırdı.

Kurtuluş Savaşı Dönemi

Türkiye'nin geleceğini tayin eden bu dönemde Türk kadının önemli katkıları olmuştur. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali ve İstanbul'un İngilizler tarafından ele geçirilmesi Türk kadınını da harekete geçirmiş, zamanın **'İlerici Kadınlar Derneği'** bir direniş mitingi gerçekleştirmiştir. Halide Edip Adıvar'ın öncülüğünde kadın öğretmenler, kadın örgütleri, kız öğrenciler ve tüm kadınlar mücadeleye maddi ve manevi katkıda bulunmuştur. Anadolu'nun kırsal kesimlerindeki köylü kadınlar cephane taşıyarak, yaralıların bakımını üstlenerek yurdu yabancı işgalinden kurtarma mücadelesinde aktif rol oynamışlardır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasını izleyen devrim hareketleri çeşitli alanlara yöneldiği gibi aile ve kadın konusunu da kapsamına almıştır. Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemal siyasal savaşım kadar toplumsal savaşıma da önem vermiştir. Atatürk özellikle Türk kadının içinde bulunduğu durumu, Türk ailesinin sorunlarını bir toplumbilimci yaklaşımıyla gözlemiş ve Türk kadınının toplum içinde gereken sosyoekonomik yerini alması ve bu konuda ortaya çıkan sorunları bertaraf etmek üzere büyük çaba sarf etmiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitim alanında alınan kararlar, Latin alfabesinin kabulü, okuma yazma seferberliği, medreselerin kapatılması, öğretim birliği yasası, ilköğretimin zorunluluğu gibi uygulamalar tüm nüfusa yönelik olmakla birlikte kadın nüfusunda toplum yaşamına girmesine olanak vermiştir.

Kurtuluş Savasını tüm gücüyle destekleyen kadın nüfusa karşı toplumdaki güçler Atatürk ve arkadaşları gibi düşünmüyordu. Cumhuriyet'in ilanından altı ay önce bu konudaki ilk deneme TBMM'de yapıldı. Toplumun "kadın" konusundaki yaklaşımını gösteren bu olayın genç kuşaklar tarafından bilinmesinin doğru olacağı görüşüyle olay kısaca özetlenecektir.

Mecliste milletvekili seçim yasası görüşülmektedir. Eskiden 50 bin erkek nüfus için bir milletvekili seçilirken bu defa 20 bin erkek nüfus için bir milletvekili seçil-

mesi öneriliyor. Yani seçimde kadın nüfus dikkate alınmıyor. Bolu Milletvekili Tunalı Hilmi Bey önergeye itiraz ediyor. Nüfusun yarısını oluşturan kadınları yok saymanın mümkün olamayacağını, onların da ülke yönetiminde söz sahibi olmaları gerektiğini söylüyor. Meclis birden karışıyor, sataşmalar, hücumlar içerisinde tasarının sahibi Hüseyin Avni Bey "Bu teklifi yapan arkadaşlarımız kadınlık mevkiini de nazarı itibare almışlardır ama, her şeyin bir derecesi, bir vesile-i tekemmülü vardır. Teklifçiler, kadınların tekemmül edip, yani olgunlaşıncaya kadar sayıma girmemelerini kararlaştırmışlardır." diyor. Tunalı Hilmi Bey'in tüm çabaları sonuçsuz kalıyor. Kadınların milletin bir ferdi sayılmaları yani vatandaşlık haklarına kavuşmaları Meclis tarafından engellenmiştir. Türk kadınını nüfus sayımında yok farz eden zihniyet 6 yıl sonra kadınların belediye seçimlerine katılmaları konusunda farklı bir tutum izlemiş ve bu defa olumlu oy verilmiştir.

Özellikle Atatürk toplumsal yaşamda kadınla erkeğin aynı haklara sahip olmasını istiyor ve bunu salt sözcüklerle değil kendi davranışlarıyla da ortaya koymağa çalışıyordu. Bu konudaki ilkeyi eşit hak-eşit görev olarak ifade etmişti. Kadın ve erkeğin batılı gibi düşünmesini istiyordu. 1925 yılında İzmir'de Cumhuriyet döneminin ilk balosu verilmiştir. Bu baloda kadın erkek ilk defa bir arada eğleniyor, dans ediyor ve bu hava kısa aralıklarla Trabzon, Mersin, Bursa'ya yansıyordu. Kuvvetli kişiliği yakın çevresindekileri de etkiliyor, batılı giyim, düşünce ve davranışlar günlük yaşama giriyor ve alışkanlık halinde toplumda yaygınlaşmaya başlıyordu. İlk kez kadın-erkek Ata'nın nikahında bir arada olmuştur. Ve evlenme rızası da konukların önünde Latife Hanımdan aracısız olarak alınmıştır. Daha önceleri kadın, akrabalarından birine vekâlet verir nikâh o suretle erkekler arasında kıyılırdı. Bu konuda yasal değişiklikler 1926'da Medeni Kanunun kabul edilmesiyle gerçekleştirilmiştir. Bu kanunla ailede kadın ve erkeğe eşit haklar verilmiş, çok eşli evliliğe son verilerek, imam nikâhının yerini resmi nikâh almıştır. Yine Medeni Kanun'la karı ve kocanın ayrı ayrı mal sahibi olabilmeleri, mirasın çocuklar arasında eşit olarak dağıtılması öngörülmüş ve aile üyelerinin kişilik haklarını koruyucu hükümler getirilmiştir.

Daha sonra çeşitli yasalarla kadın haklarında ilerlemeler kaydedilmiş ve son olarak 5 Aralık 1934 yılında **seçme ve seçilme hakkı** da kendisine tanınmıştır. Aslında bu hakkın kadınlara tanınmasıyla cumhuriyet tarihimizde demokrasiye ilk adım atılmıştır. 29 Ekim 1923 saltanatın kaldırıldığı ve ülkemizin cumhuriyet rejimine geçtiği tarihtir. Artık Türkiye'yi yönetecek kadrolar seçimle iş başına gelecekti. Ancak bu tarihlerde seçimle oy kullanacak ve seçilecek kişiler sadece erkeklerdi. Yani rejim cumhuriyet olmuş anma demokrasi gerçekleşmemişti. Çünkü nüfusun yarısı seçebilmekteydi. 5 Aralık 1934'de ise 1924 Anayasası'nın ilgili maddesindeki sadece erkekler ibaresi kaldırılarak nüfusun ikinci yarısını oluşturan kadınlara da ülkeyi yönetmek için aday olabilme ve oy verme olanağı sağlandı. Demokrasi bir katılım rejimidir. Sağlıklı bir demokrasi her türlü karar mekanizmasında kadınların daha fazla yer alması ile mümkün olabilir (Gökçe, 2010: 16-19).

1961 ve 1982 Anayasaları da kadın-erkek ayrımını ortadan kaldırıcı bir biçimde hazırlanmıştır. Çok özel hükümler dışında kadın-erkek kelimeleri her iki anayasada da kullanılmamıştır.

Bugün hukuk açısından Türk toplumunda kadınların erkeklerle eşitliğini engelleyen pek az neden kalmıştır. Türk Medeni Kanunu'ndaki "evlilik birliğinin reisi kocadır. Kadın kocasının soyadını taşır" gibi maddeler doğrudan eşitlik ilkesini zedelediği ve ayrıca 'mal ayrılığı' rejimi de (Erkeklerin mal varlığı % 73, kadınların % 8'dir) uygulamada kadının aleyhine işlediği için değiştirilmesi öngörülen ve bu konuda ça-

ba gösterilen maddelerdir. Medeni Kanun'un yanı sıra Türk Ceza Kanunu, İş Yasası ve Türk Kanunu'nda da kadın aleyhine bazı hükümler yer almaktadır. Medeni kanunda yapılan değişiklerle bu engellerin bir kısmı kalkmıştır. Ancak bu yasal nedenlerin kalkmış olmasıyla kadının sosyoekonomik statüsünde erkeğe eşit olacağı sanılmamalıdır. Öğrenim görmüş meslek kadınlarının dışında bu eşitlik geleceğe yönelik bir beklentidir.

Öte yandan yasaların öngördüğü bir çok açık ve kesin hükme rağmen kadınlarımızın pek az bir kısmının, sahip oldukları bu haklardan yararlandıkları görülmektedir.

Yasalar bir üst yapı kurumu olarak kadının toplumdaki ikincil durumunu değiştirmek için gerekli fakat yeterli değildir. Yasaların etkili biçimde uygulanması sağlanabilirse kadının toplumdaki konumunu değiştirmeye yönelik adımlar atılabilir. Türk kadının toplum içindeki statüsünün değişmesi hem biçimsel hem de öze ait birçok çelişkileri beraberinde getirmektedir.

Ülkemizde ilköğrenimin zorunlu olmasına karşın hala okuma yazma bilmeyenlerin oranı 1990 Nüfus sayımı sonuçlarına göre % 19.50; 2010 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verilerine göre ise %5.7 gibi küçümsenmeyecek bir düzeydedir. Özellikle okula gönderilmeyen kız çocuklar nedeniyle okuma-yazma bilmeyenlerin oranı kırsal alanda daha da yükselmektedir. Bu sonuç cinsiyet ayrımı yapılmaksızın ilköğrenim mecburiyeti getiren yasanın kentsel ve kırsal, çoğunlukla da kırsal yörelerde nüfusu kapsamadığını ve özellikle kadın nüfusta işlerlik kazanmadığını göstermektedir.

Öte yandan 1995-1996 öğretim yılı Milli Eğitim Bakanlığı İstatistikleri'ne göre ilkokuldan mezun olan kızların yarıdan çoğu orta öğretime devam etmemektedir. Sekiz yıllık ilköğretim bu konuda atılmış olumlu adımlardan biridir.

Kadının çalışma hayatına katılış biçiminin oransal düşüklüğü ile kadın emeğine erkeğe kıyasla az ücret ödeniyor olması ve Medeni Kanun'un tek evlilik koşuluna karşın, hala birden fazla evlilik biçiminin de toplumda var olması yasalarla tanınan hakların gerçek yaşama yansımadığını gösteren kapsamlı örneklerdir.

Kadına ilişkin konu ve sorunları toplumsal ve ekonomik yapıdaki ilişkiler bütünü içinde ele alıp değerlendirmek gerekir. Toplum salt ekonomik ilişkiler çerçevesinde yönlenen ve bu ilişkilere göre belirlenen bir yapı değildir. Eğitim, din, ideoloji, gelenek ve görenekler, değerler ve benzeri üst yapı öğelerinin toplumsal yapıyı belirlemede önemli rol ve katkıları vardır. Yani kadının sadece ekonomik özgürlük kazanması ya da yasal hak ve güvencelere kavuşması toplum içindeki konumunun erkeklerle aynı düzeye gelmesini sağlamaz. Kısaca kadının toplumda erkeklerle eşit konuma gelebilmesi için hem üretim sürecinde aktif bir rol alarak ekonomik bağımsızlığını kazanması hem de toplumda kadına verilen değerin, kadınerkek ilişkilerini belirleyen geleneklerin, kuralların kadının aile ve çeşitli toplumsal kurumlardaki yerinin ve işlevlerinin değişmesi gerekmektedir.

Toplumumuzda kız çocuğa harcanacak 'emek' ve 'para' boşa gidecektir düşüncesiyle hareket eden babaların sayısı azımsanmayacak düzeydedir (Gökçe, 1979). Nüfusun hala yarıdan fazlasının yaşadığı köy, kasaba ve hatta büyük kentlerin gecekondu bölgelerinde kız çocuk aile içinde fazlalıktır, istenmeyen bir varlıktır.

Özellikle kırsal alanda kız çocuk babanın gözünde sadece evlendirileceği zaman önemsenen bir varlık haline gelir. Çünkü artık onu satıp para kazanacaktır. Fiyatı, kızının niteliklerine ve çevre koşullarına göre saptanır. 6-7 yaşından itibaren kardeşlerine bakan, tarlada çalışan, zeytin toplayan kız, başlığı alınıp evlendirildikten sonra da kocasının evinde çalışmaya başlar, hayatı pahasına sayısız doğum ve düşüklere karşın yine çalışmaya devam eder. Bu koşullar altında erken yaşta yıp-

ranan kadının kuma (ortak) sorunu ile karşılaşması da onun bir başka yazgısıdır. Bu konulara ilişkin bakış açıları yumuşamakla beraber kırsal yörelerde genellikle geleneksel tutum ve davranışlar devam etmektedir. "Kadının yüzünün karası, erkeğin elinin kiri" felsefesi de kapsamlı bir diğer sorunu gündeme getirmektedir.

Özetle toplumun özellikle erkeğin gözünde kadın, her türlü sıkıntıya katlanacak, bulduğuyla daha doğrusu kendisine verilenlerle yetinecek, elde edemediğini aramaya sormaya hakkı olmayan, erkeğine ve hatta kumasına hizmet ve çocuklarına analık yapmakla görevli olan fakat hakları olmayan bir varlıktır. Bu görüşler hızlı değişim süreci içinde olan toplumumuzun kentsel bölgelerinde de kendini hissettirmektedir. Öğrenim görmüş erkeklerimiz arasında kadının kendisi ile aynı düzeyde çalışmasını, aynı parayı kazanmasını ve hatta daha üst düzeylere ulaşmasını kabul edemeyen ve buna tepki gösterenlerin sayısı da az değildir.

Bütün bunlara rağmen sanayileşme ve kentleşmenin doğal sonucu olarak kadının evinin dışında ücretli olarak çalışma hayatına girişi zorunlu bir olgudur. Bugün Türkiye'de kadını yaşadığı ortam bakımından dört grupta toplamak mümkündür. Toplumsal konumları da yaşadıkları ortamın koşullarıyla belirgin çizgiler kazanmaktadır.

1- Köylü Kadın
2- Kasabalı Kadın
3- Gecekondulu Kadın
4- Kentli Kadın

1- Kırsal kesimde yaşayan kadın aile işletmesinin üretimine tüm gücüyle katılır. Ancak üretimde harcadıkları emek hiçbir zaman değerlendirilmez. Statülerini belirleyen, geleneksel yaşam koşulları içinde çocuk doğurmak ve yaşlanmaktır. Ana olmak, torun sahibi olmak kadının toplu yaşamda önem kazanmasına yol açar. Tarımın makineleşmesiyle ekonomik açıdan hızla değişen ve kalkınan kırsal yörelerde, kentlere akın eden işgücü özellikle kadının statüsünde değişmeye olanak sağlamıştır. Aile içi ilişkilerde erkekte olan mutlak otorite ilişkisi çözülmeğe başlamıştır.

2- Kasabalı kadın ise, kırsal kesimde yaşayan kadına kıyasla daha kapalı (conservative) bir yaşam sürmektedir. Bu tutuculuğun nedeni kadın işgücünün ev işlerine bağımlı kalmasıyla açıklanabilir. Kadın genellikle sadece kocasının statüsü ile anılır. Bakkalın, kasabın, berberin, tuhafiyecinin karısı gibi. Sosyal kontrol çok sıkı bir biçimde kadını çevrelediğinden kasaba kadını oldukça tutucu bir tip olmuştur.

3- Bu bölgelerde yaşayan kadınlar her ne kadar geleneksel alışkanlıklarını sürdürmek istiyorlarsa da kentsel yaşama da ayak uydurma çabası görülmektedir. Böylece tam anlamıyla köylülükten kopamayan fakat kentli olmaya özenen bir kadın tipiyle karşılaşılmaktadır. Bunlar ekonomik açıdan üzere aile bütçesine katkıda bulunmak sosyoekonomik düzeyi yüksek kesimlerdeki evlerde gündelikçi olarak çalışmakta olup kent kadınının yaşamını yakından izlemekte ve etkilenmektedirler.

4- Kentli kadınlar ya da başka bir ifadeyle kentsel yörelerde yaşayan kadınların büyük bir kısmı ev kadını olmakla beraber, bu kesimde çalışan kadın sayısı giderek artmaktadır. Özellikle hızlı kentleşme kadın işçi sayısında da artışa neden olmaktadır.

2000 yılındaki hanehalkı işgücü anketi sonuçlarına ve 2010 yılı TÜİK'in nüfus verilerine göre 15 yaşın üstünde çalışan kadın ve erkek nüfusun tarım, sanayi ve hizmet sektörüne göre dağılımları karşılaştırmalı olarak Tablo 3.8'de verilmiştir.

Sektörler	2000		2010	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Tarım	56.8	25.2	42.4	18.3
Sanayi	14.4	29.5	15.9	30.3
Hizmet	28.8	45.3	41.7	51.4

Tablo 3.8
Çalışan Nüfusun Cinsiyete ve Sektörlere göre Dağılımı

Kaynak:
TÜİK, 2010a.

Türkiye'de kadın işgücü açısından en önemli gelişme endüstri sektörü yerine hizmet sektöründe özellikle kamu görevlileri alanında göze çarpmaktadır. Türkiye'de kamu görevlisi kadınlar üzerinde yapılan bir araştırmaya göre; 1938 yılında kamu da görev yapan kadınların oranı % 9.5 iken 1980'de bu oran % 23.3'e 1988'de % 30.5'e yükselmiştir (Çitçi 1992: 61). Kamu görevlileri arasında kadınlar lehine görülen bu artış erkeklerin kamu hizmetlerinden ayrılması, kadınların eğitim düzeyinin yükselmesi, kentleşme, kamu görevlerinin artışı ve çeşitlenişi gibi nedenlerle açıklanmaktadır.

Yıl	Kadın Sayı	%	Erkek Sayısı	%
1938	12.716	9.5	122.063	90.5
1970	123.812	18.9	531.933	81.1
1988	437.631	30.5	996.631	69.5

Tablo 3.9
Kamu Görevlilerinin Yıllar İtibariyle Cinsiyete Göre Dağılımı

Bütün olumlu gelişmelere karşın 1990'lara gelindiğinde kadın çalışanların kamu yönetimindeki payının hala % 30.5 olduğu görülmektedir. Emekli sandığı verilerine göre de 2001 yılında kamu görevinde çalışan kadın oranı % 33.1'e yükselmiştir. Bu genel görünüm çerçevesinde kadın çalışanların hizmet alanlarına ve kurumlarına göre dağılımında belli özellikler ağırlık kazanmaktadır.

Kamu kesiminde çalışan kadınlar bürokrasinin daha ziyade alt ve orta tabakasında yer almaktadır. Kadınların çoğunlukta olduğu kamusal hizmetler sırasıyla idari hizmetler, eğitim, sağlık ve sınırlı sayıda avukatlık hizmetleridir.

Hizmet Sınıfları	Kadın Sayısı	%	Erkek Sayısı	%	Toplam
Genel İdari Hiz.	126.914	32.1	268.095	67.9	395.005
Yardımcı Hiz.	42.394	16.1	193.606	83.9	263.000
Eğitim Hiz.	160.479	42.2	220.036	57.8	380.515
Sağlık Hiz.	82.319	68.3	38.320	31.7	120.602
Teknik Hiz.	11.447	14.0	70.447	86.0	81.984
Din Hiz.	2.449	4.1	58.009	95.9	60.438
Emniyet Hiz.	1.915	2.4	82.143	97.6	84.058
Avukatlık Hiz.	1.189	62.5	716	37.5	1.891
Mülki İdari Hiz.	-	-	1.241	100.0	1.241

Tablo 3.10
Kamu Görevlilerinin Cinsiyet ve Hizmet Alanlarına Göre Dağılımı

Kaynak:
Devlet Personel Dairesi, Ankara 1990.

Çalışan kamu görevlisi kadınların % 36.7'si eğitim, % 29.5'i genel idare ve % 18.8'i de sağlık hizmetlerinde görev yapmaktadır. Bu durum sayısal açıdan olumlu bir gelişme göstermekle beraber kadınların genel idari hizmetlerde çoğunlukla sekreter, daktilo ve büro memuru olarak görev yapmakta olmaları onları yönetsel sistemin dışında bırakmaktadır.

Bir başka yaklaşımla çalışan kadınların sektörler arası dağılımı incelendiğinde de aynı felsefenin hakim olduğu görülmektedir.

Tablo 3.11
Türkiye' de Kadının Konumu 1994 Kadının Statüsü Gn. Md.

Kaynak:
Türkiye'de Kadının Konumu 1994 Kadının Statüsü Gn. Md.

Yıllar	1980	1986	1990
1) Genel Yönetim	%	%	%
2) Yerel Yönetim	24	26.7	30.4
3) Yurt Dışı Görevler	11.8	13.8	18.0
4) Üniversite Öğr. Üyesi:	11.8	11.0	15.1
Prof.	13.9	15.8	20.4
Doçent	20.9	21.0	24.9
Yrd. Doçent	23.5	24.6	26.5

Türkiye'de Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008 verilerine göre (HÜNEE, 2009: 50-55) Çalışan her on kadından dokuzu özel sektörde, on kadından biri ise kamu sektöründe çalışmaktadır. Kamu sektöründeki kadın istihdamı, Batı Anadolu bölgesinde (% 25) yaşayan, lise ve üzeri eğitime sahip (% 39) ve hanehalkı refah düzeyinin en yüksek kategorisinde (% 36) yer alan kadınlarda en yüksek düzeydedir. Çalışan kadınların yaklaşık üçte biri ücretsiz aile işçisi iken, %17'si kendi hesabına çalışmaktadır. Çalışan kadınların %39'u düzenli veya geçici olarak ücretli işçi ve %10'unu da devlet memurudur. Kadınların sadece yüzde 2'si işverendir.

Genel yönetimde çalışan kadınların % 51.2'si eğitim, % 30'unu genel idare, % 6'sının da sağlık hizmetlerinde çalıştığı görülmektedir. Ancak her sektörde karar mekanizmalarına yükselen kadın yönetici sayısı çok azdır. 1985'de kamu yönetiminde kadın yönetici oranı % 6 iken bu oran 1990'da % 4.2'ye düşmüştür. 1995 yılına kadar 3 kadın müsteşarlık, 2 kadın rektörlük, 1 kadın valilik, 3 kadın da kaymakamlık görevinde bulunmuştur. 1994 yılında büyükelçilerin % 2.5'i, dekanların da % 3'ü kadındır.

1995 yılı itibariyle akademik kurumlarda kadın oranı % 32'dir. 2000 yılında bu oran % 35.9'a yükselmiştir. Eğitim düzeyinde eşitlik olmasına rağmen mevcut 58 üniversiteye sadece bir kadın rektör atanması da *(2003 yılı itiubariyle 73 üniversitenin sadece birine kadın rektör atanmıştır.)* hala toplumda kilit noktalara kadın atama konusuna sıcak bakılmayışından kaynaklanmaktadır.

Kadınların büyük çoğunluğu ekonomik gereksinimler nedeniyle aile bütçesine katkıda bulunmak, aileye ikinci bir gelir kaynağı sağlamak zorundadır. Meslek kadını için çalışma isteği ağır basmakla beraber iş ve aile hayatı arasında çatışma baş gösterdiğinde toplumdaki yerleşik kurallar ve yönlendirmeler nedeniyle genellikle kadın ailesini mesleğine tercih etmektedir.

Ücretli işçi veya maaşlı memur istihdam edilme lise mezunu ve daha yüksek eğitime sahip olan ve hanehalkı refah düzeyinin en yüksek kategorisinde yer alan kadınlar arasında daha yüksek iken, ücretsiz aile işçisi olarak çalışma kırsal alanlar ile Doğu Karadeniz, Kuzeydoğu Anadolu bölgelerinde yaşayan kadınlar arasında daha yaygındır.

Sosyal Güvenlik kayıtlarına bakıldığında çalışan kadının azlığı bu konuya yeterince açıklık getirmektedir.

Tablo 3.12
Kadının Sosyal Güvenlik kuruluşlarındaki Dağılımı

Kaynak:
TC Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Türkiye'de Kadın 2001, Ağustos, Ankara, s: 90.

Yıllar	1990		1999	
SSK*	376.802	34.1	571.913	35.8
Bağkur**	259.511	23.5	323.444	20.2
Emekli Sandığı***	469.560	42.5	703.419	44.0
TOPLAM	1.105.873	100.0	1.598.776	100.0

* *Bildirgede kayıtlı sigortalı sayısı*
** *1479 Sayılı Yasa ve tarım Sigortalarını kapsar.*
*** *İştirakçileri kapsar.*

Yine Türkiye'de Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008 verilerine göre (http://www.hips.hacettepe.edu.tr, 2009: 50-55) kadınların yüzde 69'u çalışırken bir sosyal güvenlik kapsamı içinde değildir. Yüzde 20 ile en yüksek sosyal güvenlik kapsamı SSK'da, daha sonra yüzde 9 ile Emekli Sandığı'ndadır. Kadınların sosyal güvenlik kapsamında olmalarının temel özelliklere göre değişimi kadınların çalışma ve işteki statülerinde olduğu gibi farklılık göstermektedir. Kentsel alanlarda, daha gelişmiş bölgelerde yaşayan, daha yüksek eğitim grubunda ve hanehalkı refah düzeyinin en yüksek kategorisinde yer alan kadınlar diğer gruptaki kadınlara oranla daha fazla sosyal güvenlik kapsamında yer almaktadırlar. Bölgesel farklılıklar dikkate alındığında, sosyal güvenlik kapsamında olmayan kadın oranının Doğu bölgesinde (% 84) ve özellikle Güneydoğu Anadolu bölgesinde (% 87) çok yüksek olduğu görülmektedir.

Kuşkusuz tüm İslam ülkeleri arasında Türkiye bugüne dek her düzeyde en fazla yükseköğrenim görmüş kadın yetiştirmiştir. Türk üniversitelerinde çeşitli kademelerde öğretim üyesi ve yönetici olan kadınların oranı, kadınlara özgürlük akımından çok önce, Avrupa'nın pek çok ülkelerinin de önünde idi. Bununla beraber Türkiye'nin sosyoekonomik yapısında olup biten köklü değişmeler diğer gelişmekte olan ülkelere benzer şekilde Türk kadınlarını da aşılması zor engellerle karşılaştırmaktadır. Bu engeller yasal sınırlamalardan değil yapısal eşitsizliklerden kaynaklanmaktadır. Ve daha önce de değinildiği üzere yapısal eşitsizliğin başlama ve gelişerek devam etmesinde İslamiyet dönüm noktası olmuştur.

Burada üzerinde durulması gereken bir başka konu da Türk kadınının siyasetle olan ilişkileridir. Siyasal hakların tanınmasını izleyen ilk seçim dönemi olan 1934 yılında Türk kadını parlamentoda % 4.5 ile temsil edilmiştir. 2002 seçim sonuçları itibariyle de kadınlarımız % 4.3 ile parlamentoda temsil edilmektedir. 2007'de bu oran kısmen biraz daha yükselmiş ve %9.1'e yükselmiştir (Tablo 3.10).

Seçim Yılları	Kadın Milletvekili	%	Milletvekili Toplamı
1935	18	4.5	395
1950	3	0.6	487
1965	8	1.8	450
1973	6	1.3	450
1983	12	3.0	400
1987	6	1.3	450
1991	8	1.8	450
1995	13	2.4	550
1999	22	4.0	550
2002	24	4.3	550
2007	50	9.1	550

Tablo 3.13
Parlamentoda Kadın Milletvekili Sayısı

Kaynak:
İstatistiklerle Kadın 1927-1999, DİE; TÜİK, 2010b

Kariyer olarak siyasetle ilgilenen kadın sayısı giderek azalmıştır. Bu ilgisizliğin temelinde de kadın erkek eşitsizliği sorunu yatmaktadır. Abadan'a göre, Atatürkçülük ilkelerinin ilk erozyon belirtileri, kendisini Atatürk'ün Türk toplumunda yerleştirmeye çalıştığı kadın-erkek eşitliği alanında göstermiştir (Abadan, 1984). Özellikle çok partili yaşama geçilen 1946 yılından sonra geleneksel aile değerlerini yaşatma ve dinsel yönlendirmelerle kadının tekrar eski konumuna döndürülmek istendiği gözlenmektedir. Toplumumuzda 'kadına özgü' cinsiyete bağlı ayrıcalıklı

Ülkemizde yapılan bir alan araştırmasına göre kentli kadın 'geleneksel cinsiyet rolü' tutumundan çok 'eşitlikçi rol' tutumuna sahiptir (Çelebi, 1990: 25). Eşitlikçi eğiliminin ilişkili olduğu değişkenler, bu eğilimin giderek artacağını göstermektedir. Araştırmacının bulgularına göre kadın, toplum içinde 'kadın kimliğini' koruyarak eşitlenmek dileğindedir.

rollerin oyun çağından başlayarak, sosyalleşme sürecinin bütün aşamalarında işlenmesi ve bireylerin bu yönde koşullandırılması kadının toplumsal rollerinin ikinci plana itilmesine neden olmaktadır. Kadının iş hayatına atılma, yüksek öğrenim yapma, üst düzey yönetime katılma ve parlamentoda temsil edilme oranlarının yükselmesi kadın hakları açısından önemli olmakla beraber sorunu çözmede yeterli değildir. Eşitsizlik sorununu kadın hakları sorununa indirgemek sorunun sadece bir bölümünü ele almak demektir. Çünkü eşitsizlik sorunu tüm toplumun sorunu olup kadın ve erkeğin birlikte eğitilmeleri ile çözüme kavuşturulabilir. *(Bu konuda önceki Sağlık Bakanlarından Sn. Prof. Dr. Türkan AKYOL'UN anlattığı kendi yaşadığı bir olayı okuyucularla paylaşmak istedim*

"Bir köylü, yanında çok güzel karısıyla muayenehanemden içeri girdi. Kadının yüzü solgun, ayakta zor duruyor. Muayene ettim. Kadın ileri derecede verem. İlaçları yazdım. 'Bu ilaçlar ne kadar tutar doktor hanım?' Söyledim ne kadar tutacağını. Duyunca yüzü değişti. Bir karısına baktı, bir reçeteye baktı, sonra bana döndü, 'Doktor hanım' dedi, 'bu fiyata ben bu karının yenisini alırım!')

Ülkemizde 1950'li yıllardan itibaren kendini hızla hissettiren kırdan kente göçün doğurduğu hızlı "yığınlaşma süreci", kadının evinin dışında ücretli olarak çalışma hayatına girişini zorunlu hale getirmiştir. Ancak iş piyasasında kadın genellikle vasıfsız işçi olarak kullanılmakta, düşük ücret ödenen, uzmanlaşmayı gerektirmeyen işlerde çalıştırılmaktadır.

Aslında kadınların özgürlük ve eşitlik arayışı kentlileşmeyle başlar. Endüstri devrimi, köylünün topraktan kaçmasına yol açmış ve geleneksel aile modeli tarihe karışmaya başlamıştır. Büyük aileden küçük aileye geçişle kadın ve erkek kent yapısı içinde yeni arayışlara girmişlerdir. İnsan hakları, kadın sorunları, toplumsal eşitlik gibi kararlar bu kapsamda gündeme gelmiştir. İlk defa 8 Mart 1857'de Newyork'ta dokuma işçisi kadınlar, kadının özgürlük mücadelesini başlatmışlar, sorunlarını dile getirmişler, bu nedenle 8 Mart bütün dünyada Kadınlar Günü olarak kutlanmaktadır. Türkiye'deki ilk kutlama da 1920'li yıllara kadar gitmektedir.

Kadın işçilere ana oluşlarına bağlı olarak özel haklar verilmektedir. Böylece kadının ücretli olarak çalışması toplum tarafından kaçınılmaz bir olgu olarak benimsenirken, öbür yönden genellikle din ve siyasal amaçlarla daima kendisine kadınlık ve analık görevleri hatırlatılarak sorunlarına bu çerçevede çözüm aranmaya çalışılmaktadır. Çocuklara kreş bulunması, ev hizmetleri için kolaylıklar sağlanması gibi *(Bu konuda ayrıntılı bilgi için **DPT**'nin **Türk Aile Yapısı** hakkında hazırlanan Özel İhtisas Komisyonu Raporu'na bakılabilir.)* Kuşkusuz bunlar sadece kadının değil, kadın ve erkeğin birlikte yüklenmesi gereken sorumluluklardır. Ancak bu gerçek, teorik olarak kabul edilmekle beraber uygulamaya yansımamaktadır. Buradaki çelişki de toplumun kadını nerede nasıl ne hangi görevlerle yüklü olarak görmek isteyişinde toplanmaktadır.

Böylece kadının ücretli çalışması, ekonomik bağımsızlığına kavuşması, toplum içinde çeşitli roller almasına, roller arası çatışmaların ve uyuşmazlıkların ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

Öte yandan günümüzde kadının toplum hayatından uzaklaştırılma politikası çeşitli şekillerde belirmektedir. Kadına erken emeklilik hakkı verilmesi, annelik görevinin ulviliğinin anımsatılması, yüksek öğrenim gören ve kamu hizmetinde görev yapan kadınların oransal artışlarına rağmen kadınlara yöneticilik görevi verilmemesi gibi daha nice saymakla bitirilemeyecek örnekler yaşanmaktadır.

Kadınlarımızın giyimi konusunda da son on yılda büyük bir gerileme olmuştur. 90'lı yılların Türkiye'sinde çarşaf, baş örtüsü ve uzun pardösü ile dolaşanların sayısının giderek artması, üniversitelerde giyim kuşam konusunun hala gündemde oluşu, çeşitli genelge ve kararlarla bu konuya dikkatin çekilerek çağdaş giyim konusunda tartışmaların sürmesi genç kızlarımızı yasalarla töreler arasında bir açmaza sürüklemiştir. İşte toplumumuzda kadın bir taraftan çağdaşlığa doğru yol alırken diğer taraftan tutucu güçlerin engellemeleriyle karşı karşıya kalmaktadır.

Sonuç olarak; kadının ücretli çalışması, ekonomik bağımsızlığına kavuşması, toplum içinde çeşitli roller almasına, roller arası çatışmaların ve uyuşmazlıkların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Buradaki temel sorun kadının toplum içinde alışılagelmiş yerinin değişmesi konusunda gösterilen kararsız tutum ve tepkilerden kaynaklanmaktadır. Bu tepkiler ortadan kalktığı anda doğal olarak toplumsal rolü değişecek ve sorunlar kendiliğinden çözüme kavuşacaktır.

Bu durum bizi kadın erkek eşitliği konusuna götürmektedir. Kuşkusuz bu eşitlik toplumun insanoğluna tanıdığı örneğin eğitimde fırsat eşitliği, eşit işe, 'eşit ücret', 'eşit izin', 'eşit emeklilik' gibi haklar ve fırsatlar yönünden ele alınmalı, doğanın iki ayrı cinse vermiş olduğu nitelikler ve yetenekler yönünden değil. Kadın-erkek eşitliği iki cinsin birbirlerinin eksikliğini tamamlaması yönünden düşünülürse bir anlam kazanır. İşte bu bağlamda kadın ve erkeğin birlikte eğitilmesi büyük önem taşımaktadır.

Toplumumuz açısından düşünüldüğünde cinsler arası eşitliği sadece sayfalar arasına sıkıştırılmış birkaç yasa maddesinden oluşan fikirler olarak değil, eski geleneği yıkıcı bir eylem olarak da görmek gerekir.

Günümüzde kadının yasal ve toplumsal haklarına kavuşması yönünde uluslar arası platformda yapılan çalışmaların ötesinde Birleşmiş Milletler ve alt kuruluşları tarafından (WHO, UNICEF, IAC... gibi) dünyanın çeşitli ülkelerinde kadını aşağılayan geleneksel uygulamalara karşı da mücadele verilmektedir (Armstrong, 1991: 42-48).

Ülkemizde ise kadın sorunlarını gündeme taşımak üzere önce Çalışma Bakanlığı bünyesinde kurulan sonra da Başbakanlığa bağlanan Kadının Statüsü ve Genel Müdürlüğü'nün yanında 1990'lı yıllardan bu yana üniversitelerde de kadın araştırmaları yapmak üzere merkezler/enstitüler kurulmuştur.

Genellikle kalkınmakta olan ülkelerde ve özellikle Türkiye'de bir taraftan bu hakların dışında kalmış olan kadınlar için büyük çaba gösterilmeli, öte yandan haklara sahip olanlar da bu hakları aşmak üzere uğraş vermelidir. Bu çabaya sadece bu hakları elde etmiş grupların sahip çıkması da yeterli değildir. Eşitlik kuşkusuz bir özgürlük sorunudur. Ve özgürlüğe kavuşmada özgür olanların rehberliği büyük önem taşımaktadır. Ancak unutulmaması gereken nokta eşitlik mantığının kadın-erkek farkı gözetilmeksizin kişiler tarafından benimsenmesi olayıdır.

Çağımız 'insan hak ve özgürlüklerinin' tanındığı ve her türlü ayrımcılığa karşı olunan bir çağdır. Cinsiyet ayrımı yapılan, eşitlikçi rol tutumu yaşama geçirilmeyen, kadının çalışması doğal karşılanmayan ve onu geleneksel ölçüler içinde yorumlayan bir toplumda çağdaşlıktan söz edilemez.

Özet

AMAÇ 1

Ailenin temel yapısal özelliklerini özetleyebilmek.

Türkiye'de varolan aile tipleri hanehalkı ölçüt olarak ele alınıp incelendiğinde büyük ve küçük olmak üzere iki ana grup ayırt edilebilir. Her iki grup da doğal olarak kendi içinde farklılaşmaktadır. Büyük aile; kırsal alanda yaşayan, tarımla geçimini sağlayan, akrabalık bağları kuvvetli, aile adının önem ifade ettiği, erkeklerin karar almada ön planda olduğu, yaşlı erkeğin ya da erkeklerin aile sorumluluğunu üstlendiği, geleneklere bağlı bir aile tipidir. Küçük aile; kentsel alanda yaşayan, hanehalkı sayısı sınırlı sanayi, ticaret ya da hizmet sektöründe çalışan, akrabalık bağlarının görece önemini yitirdiği, karar alma mekanizmasının aile üyeleri arasında paylaşıldığı geleneksel yaşam tarzından uzaklaşılan bir aile tipidir. Aile içi ilişkilerde karşılaşılan sorunlar aile yapısının ve görevlerin netleşmemesinden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda geleneksel cinsiyet rollerinin günümüz koşullarında yeniden değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Öte yandan çekirdek aileden tamamlanmamış aileye doğru hanehalkı kompozisyonunda küçülme görülmektedir.Genellikle ülkemizde çekirdek aile dışındaki küçük aileler özellikle ekonomik ve toplumsal kökenli çeşitli sorunların üstesinden gelmek zorundadır. Boşanma, dul kalma, nikahsız çocuk sahibi olma ve de kadın ve erkek olarak tek başına yaşamanın bireylere yüklediği maddi ve manevi maliyet, ancak devlet desteği ve toplumsal güvenceyle aşılabilir. Büyük aileden küçük aileye geçişte özellikle ülkemizde hızla yaşanan kentleşme süreci nedeniyle ara model olarak bir de geçiş ailesinden söz edilmektedir. Türkiye'de aile tipleştirmelerinde gerek kasaba (Kıray,1964) gerekse gecekondu ailesi (Yasa,1966) geçiş ailesi olarak kavramlaştırılmaktadır. Bilindiği üzere sanayi öncesi toplumlara 'geleneksel', sanayileşmekte olanlara da 'geçiş toplumu' denilmektedir. Bu bağlamda aile de 'geçiş ailesi' olarak kabul edilmektedir. Çünkü toplumlar sanayileşme ve kentleşme sürecine girdiklerinde toplumsal yapıları hemen hemen bütünüyle değişime uğramaktadır.

AMAÇ 2

Türkiye'de ailenin genel durumu hakkında değerlendirme yapabilmek.

Nüfus hareketleri ile birlikte ailenin yaşam biçimlerinde, evlenme, doğurganlık ve eğitim durumunda ortaya çıkan değişiklikler Türk ailesinin yeniden yapılanmasına neden olmuştur.

İçinde bulunduğu yapıya göre farklılık gösteren aile, Türkiye'de çeşitlenen tipleriyle bir mozaik oluşturmaktadır. Türkiye'de aile kompozisyonuna bakıldığında, geleneksel/büyük aileden başlayıp çağdaş/küçük aile ve tek ebeveynli ailelere kadar çeşitlenen farklı aile tipleri ile karşılaşılmaktadır. Türkiye'de 1990 Genel Nüfus Sayımına göre hane halkı sayısı toplam 11.188.636'dır. 1993 Gecekondu Araştırmasına göre (Gökçe vd., 1993:59) ortalama hane halkı büyüklüğü 4.9 olup kırsal kesimde 5.4 kentte ise 4.2'dir. Ortalama hane halkı büyüklüğü 1975'ten bu yana giderek azalmaktadır.

2000 yılına ait hanehalkı büyüklüğü verileri karşılaştırıldığında "tek kişilik hanelerin" yaklaşık %3 oranında arttığı görülmektedir. Ayrıca, toplam olarak bakıldığında 1993'te "üç ve daha az kişiden oluşan hanelerin" oranının %28.9 iken bu oranın 2000'de %36.3'e yükselmesi, hanehalkının giderek küçüldüğünü göstermektedir.

AMAÇ 3

Türk kadını ve çağdaşlaşma konusunu tartışabilmek.

Kadının çağdaşlaşması konusunda öncelikle toplum içindeki yerine bakmak gerekir. Toplumsal yapı yani toplumdaki ilişkiler bütünü içinde kadının yeri, çağdaşlaşıp çağdaşlaşamadığının göstergesi olmaktadır. Türk kadının tarihsel açıdan üç önemli dönem geçirdiği gözlenmektedir: 1- İslamiyet'in kabulünden önceki dönem; 2- İslamiyet'in kabulünden sonraki dönem; a- Tanzimat'a kadar olan Osmanlı dönemi; b- Tanzimat dönemi ve 3. olarak da Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet dönemidir. Cumhuriyet döneminde kadının toplumsal konumu incelenirken ilk iki dönemin etkileri açıkça kendini göstermektedir. Birinci dönemin olumlu, ikinci dönemin olumsuz etkileri, Cumhuriyet döneminde kadının yeni bir kişiliğe bürünmesine yol açmıştır (Gökçe, 1982).

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi kadınların toplumsal konumlarının yaşadıkları ortamın koşullarıyla belirlendiği düşüncesine aykırıdır?

a. Köylü kadın
b. Kasabalı kadın
c. Gecekondulu kadın
d. Kentli kadın
e. Göçmen kadın

2. Aşağıdakilerden hangisi Türk ailesinin yeniden yapılanmasına neden olan faktörlerden biri **değildir?**

a. Nüfus hareketleri
b. Evlilik
c. Doğurganlık
d. Feminist hareket
e. Eğitim

3. Aşağıdakilerden hangisi geçiş ailesinin özelliklerinden biri **değildir?**

a. Büyük aile özellikleri taşıması
b. Küçük aile özellikleri taşıması
c. Geniş aileye evrilmesi
d. Kasaba ailesi olması
e. Gecekondu ailesi olması

4. Aşağıdakilerden hangisi gecekondu ailesinin özelliklerinden biri **değildir?**

a. Akrabalık dayanışması güçlüdür.
b. Çağdaş örgütlere katılım yüksek düzeydedir.
c. Hemşehrilik ilişkileri yoğundur.
d. Kadın karar verme süreçlerine artan oranda katılır.
e. İşgücü katılımı marjinal ve hizmet sektöründe yoğunlaşır.

5. Aşağıdaki yapılardan hangisi kentle bütünleşmede bir tampon mekanizma görevi üstlenir?

a. Kırsal yapı
b. Kentsel yapı
c. Gecekondu mahallesi
d. Geniş aile
e. Çekirdek aile

6. Türkiye'de evlilik biçimine bakıldığında yüzdesi en fazla olan evlilik biçimi aşağıdakilerden hangisidir?

a. Görücü usulü
b. Akraba evliliği
c. Yabancılarla evlilik
d. Tanışarak evlenme
e. Berder evliliği

7. Kırsal kesimde yaşayan kadına kıyasla daha kapalı (conservative) bir yaşam süren, ev işlerine bağımlı ve genellikle kocasının statüsü ile anılan kadın aşağıdakilerden hangisidir?

a. Kırsal kadın
b. Kentli kadın
c. Kasabalı kadın
d. Gecekondulu kadın
e. Göçmen kadın

8. Aşağıdaki toplum tiplerinden hangisi kadına sadece 'evinin kadını ve anası' olma sıfatını verirken, erkeğe 'evin ekmeğini getiren', her işte son sözü söyleyen ve otorite kavramıyla birlikte düşünülen bir rol verir?

a. Geleneksel
b. Çağdaş
c. Postmodern
d. Modern
e. Kentsel

9. Aşağıdakilerden hangisi köyden kente göç sonucu oluşan "yığınlaşma"nın sonuçlarından biri **değildir?**

a. Gecekondulaşmayı doğurur.
b. Emek fazlalığına yol açar.
c. Nüfus planlaması gerektirir.
d. Yeni bir alt kültür oluşturur.
e. Kadını ev dışında çalışmaya iter.

10. Aşağıdakilerden hangisi ailenin yaşama düzeyi ve standardına ışık tutan özelliklerden biri değildir?

a. İstihdama katılma oranları
b. Ailenin gelir düzeyi
c. Sosyal güvenlik sisteminden yararlanma biçimleri
d. Ailenin çocuk sayısı
e. Ailenin tüketim ilişkileri

Okuma Parçası

Atatürk 1923'te Konya'da kadınlar ile yine aynı yıl İzmir'de ve 1925'te Kastamonu'da yaptığı çeşitli konuşmalarda İstiklal Savaşın da Türk kadının gösterdiği özverili çalışmaları halka anlatarak hem kadın konusunda görüşlerini açıklıyor hem de toplumu bu konuda daha sonraki yıllarda yapmayı düşündüğü yasal değişikliklere hazırlıyordu. Yukarıda değinilen konuşmalardan aşağıya alınan parçalar Atatürk'ün bu konudaki kesin tutumunu açıkça sergilemektedir: "Kadınlarımız aslında sosyal hayatta, erkeklerimizle her vakit yan yana yaşadılar. Bugün değil, eskiden beri, uzun zamandan beri, kadınlarımız erkeklerle baş başa savaş hayatında, maişet hayatında, erkeklerimizden yarım adım geri kalmayarak yürüdüler. Belki erkeklerimiz, memleketi istila eden düşmanlara karşı; süngüleriyle düşman süngülerine göğüs germekle varlıklarını gösterdiler. Fakat erkeklerimizin teşkil ettiği ordunun hayat kaynaklarını, kadınlarımız işletmiştir. Memleketin varlık sebeplerini hazırlayan kadınlarımız olmuş ve kadınlarımız olmaktadır. Kimse inkar edemez ki, bu harpte ve ondan evvelki harplerde milletin hayati kabiliyetini tutan hep kadınlarımızdır. Çift süren, tarlayı eken, ormandan odunu, keresteyi getiren, ürünlerini pazara götürerek paraya çeviren, aile ocaklarının dumanını tüttüren, bütün bunlarla beraber sırtı ile, yağmur demeyip kış demeyip, sıcak demeyip, cephanenin mühimmatını taşıyan hep onlar, hep o ulvi, o fedakâr, o ilahi Anadolu kadınları olmuştur."

"Daha selametle daha dürüst olarak yürüyeceğimiz bir yol vardır. Büyük Türk kadınını çalışmalarımızda ortak yapmak hayatımızı onunla birlikte yürütmek, Türk kadınını ilmi, ahlaki, içtimai, iktisadi hayatta erkek şeriki, arkadaşı, yardımcısı yapmak yoludur." Çok büyük şükranla görüyoruz ve görmekteyiz ki, her yerde hanımlarımız erkeklerle fikir ve nur yolunda yarışırcasına yürüyorlar. Yine şükranla ifade etmek lazımdır ki, hiçbir yerde kadınlarımız erkeklerden aşağı değildir. Kadınlarımızın daha müsait olmayan şartlar altında erkeklerden geri kalmayışı ve belki aynı şartlar altında erkeklerden ileri gidişi övünülmeyi gerektirir. Lakin, kadınlarımız bununla gururlu olmayı değil, özellikle aydın kadınlarımız; yabancıların, düşmanların ve içimizdeki kötü niyetlilerin kendilerine atf ve isnad etmek istekleri doğru olmayan ve haksız noktaların gerçekten de doğru olmadığını ve haksız olduğunu göstermek mecburiyetindedirler. Bunu fiili olarak, maddi olarak, teşebbüsleri ile, tavır ve hareketleri ile, her şeyleri ile göstermiş ve ispat etmişlerdir."

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. e	Yanıtınız yanlış ise "Türk Kadını ve Çağdaşlaşma" konusunu gözden geçiriniz.
2. d	Yanıtınız yanlış ise "Türkiye'de Ailenin Genel Görünümü" konusunu gözden geçiriniz.
3. c	Yanıtınız yanlış ise "Ailenin Özellikleri, Görevleri, Aile Tipleri" konusunu gözden geçiriniz.
4. b	Yanıtınız yanlış ise "Ailenin Özellikleri, Görevleri, Aile Tipleri" konusunu gözden geçiriniz.
5. c	Yanıtınız yanlış ise "Ailenin Özellikleri, Görevleri, Aile Tipleri" konusunu gözden geçiriniz.
6. b	Yanıtınız yanlış ise "Türkiye'de Ailenin Genel Görünümü" konusunu gözden geçiriniz.
7. c	Yanıtınız yanlış ise "Türk Kadını ve Çağdaşlaşma" konusunu gözden geçiriniz.
8. a	Yanıtınız yanlış ise "Türk Kadını ve Çağdaşlaşma" konusunu gözden geçiriniz.
9. c	Yanıtınız yanlış ise "Türkiye'de Ailenin Genel Görünümü" konusunu gözden geçiriniz.
10. d	Yanıtınız yanlış ise "Türkiye'de Ailenin Genel Görünümü" konusunu gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Sosyolojik literatürde aile hakkında yapılmış çok çeşitli tanımlar vardır ve her tanım onu değişik bir kategori içine yerleştirmiştir. Esas itibariyle bu tanımlardan her biri, aileyi sosyal hayatın ana şekillerinden biri olarak kabul etmekle beraber, onu sosyal bir **grup, birlik, örgüt, topluluk, kurum ve hatta sosyal bir yapı** olarak değerlendirmektedir. Bu farklı yaklaşımlar ailenin toplum için ne denli evrensel ve temel bir unsur olduğunun bir göstergesidir.

Sıra Sizde 2

W.F. Ogburn'un bazı değişikliklerle üzerinde uzlaşılan ailenin görevleri sıralaması aşağıdaki gibidir:

1. Ailenin varlığını koruyan, neslin devamını sağlayan **biyolojik görev.**
2. Aile üyelerinin her türlü maddi gereksinimlerine cevap veren **ekonomik görev.**
3. Aile üyelerini her türlü maddi ve manevi zararlara karşı koruyan **koruyuculuk görevi.**
4. Ailedeki duygusal dengenin geliştirilmesine olanak veren **psikolojik görev.**
5. Aile üyelerinin yetiştirilmesi ve sosyalleştirilmesini sağlayan **eğitim görevi.**

Sıra Sizde 3

Mekansal bir sınıflamadan hareketle kentte ortaya çıkan farklı aile yapıları banliyölerde yaşayan aileler, gecekondu bölgelerinde yaşayan aileler ve kent merkezinde yaşayan aileler olarak sıralanır.

Sıra Sizde 4

Yurdumuzun bir bölgesinde rastlanan ve **'karşı cinsten çocukları olan dulların evlenmesi'** ile meydana gelen bir aile şeklidir (Yasa,1973: 157). Dulların her yaştaki kız ve erkek çocuklarına **'tay'** denilmesi ve ailenin bu çocukları evlendirmek koşuluyla kurulmuş olması nedeniyle literatüre bu adla geçmiştir. Taygeldi ailesinin şekillenişini toplumsal ve ekonomik koşullar etkilemiştir. Özellikle köy topluluklarında görülen bu ailenin toplumsal yönü şöyle açıklanabilir: Köy topluluklarında aile tipi gelenekseldir. Görevleri modern ailede (kent ailesinde) olduğu gibi azalmamıştır. Kentte modern ailenin birçok görevleri aile dışındaki kurumlara devredilmiştir. Köyde bu tip kurumlar olmadığı için eşlerin boşanması ya da çoğunlukla eşlerden birinin ölümü sonucunda dağılan aileyi yeniden kurmak, gerek tek kalan eşin evlilik ilişkileri ve alışkanlıklarını, gerekse çocukların yoksun kaldığı ana ve baba modelini devam ettirebilmesi yönünden taygeldi ailesi sorunlara bir çözüm getirmektedir. Ayrıca çocukların birbiriyle evlendirilmeleri ya da evlenecek çağa gelmemişse evlendirilme fikri, üvey kardeşler ve torunlar konusunda da anlaşmazlıkların ortaya çıkmasını önlemektir. Diğer taraftan bu tip evlenme biçimi aileye maddi bakımdan bir takım kolaylıklar sağlamaktır. Toprağın ve malın parçalanması önlenmekte, toplumsal yaşantımızın etkin bir özelliği olan başlık sorununu da ortadan kaldırmaktadır.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

Abadan Unat, Nermin (1979). **Türk Toplumunda Kadın.** Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Yayını.

Abadan Unat, Nermin (1979). **Toplumsal Değişme ve Türk Kadını.** Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Yayını.

Acar, Feride (1994). "Bireylerarası İlişkiler ve Cinsiyet Rolleri". **Güncel Sosyolojik Gelişmeler.** Ankara: Sosyoloji Derneği Yayını III.

Aile Ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Ve TÜİK (2006). **Aile Yapısı Araştırması 2006.** Ankara: http//:www.tuik.gov.tr/(03.05.2011).

Akşit, Bahattin (1985). **Köy, Kasaba ve Kentlerde Toplumsal Değişme.** Ankara: Turhan Kitabevi.

Alkan, Türker(1979). **Kadın Erkek Eşitsizliği Sorunu.** Ankara:A.Ü. S.B.F. Yayını No: 475.

Balaman, Ali Rıza(1975). "Güneydoğu Anadolu'da Berdel Ailesi". **Türk Folklor Araştırma Dergisi,** S: 307.

Beşikçi, İsmail (1969). **Doğu'da Değişim ve Sosyal Sorunlar.** Ankara: A.Ü. DTCF Yayını.

Doğramacı, Emel (1979). **Türkiye'de Kadın Hakları.** Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Çabuk, Nilay(2003). **Kırda Kız Çocuklarının Eğitimdeki Eşitsizliği.** (Güneydoğu Örneği). Ankara: A.Ü. Basımevi.

Çelebi, Nilgün (1990). **Kadınlarımızın Cinsiyet Rolü Tutumları.** Ankara: Sebat Ofset.

Çitçi, Oya (1982). **Kadın Sorunu ve Türkiye'de Kamu Görevlisi Kadınlar.** Ankara: TODAİE Yay.

Folsom J Kırk (1948). **The Family and Democratic Society.** London: Routledge Kegan Paul.

Froukje, Santing (1985). **O Kadın Benim İşte.** Çev: Seyhan Turan. Rotterdam: Samen Wonen Samen Leven Derneği.

Gökçe, Birsen (1976). "Aile ve Aile Tipleri Üzerinde Bir İnceleme". Ankara: **H.Ü. Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi,** Cilt: 8, No: 1-2.

Gökçe, Birsen (1979). "Türk Toplumunda Kadın Üzerine". Ankara: **Ulusal Kültür,** sayı: 6.

Gökçe, Birsen (1990). "Türk Kadını ve Çağdaşlaşma". Ankara: **H.Ü. İ.İ.B.F.,** Cilt: 8, Sayı: 2.

Gökçe, Birsen (1991). "Evlilik Kurumu ve Aile Yapısı ile İlişkileri" **Aile Ansiklopedisi;** Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, 508-516.

Gökçe, Birsen v.d. (1993). **Gecekondularda Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü.** Ankara: Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı.

Gökçe, Birsen (1994). "Türkiye'de Gecekondu Gerçeği ve Gecekondu Ailesi" **HUMANA, Bozkurt Güvenç'e Armağan;** Ankara: Kültür Bak.

Gökçe, Birsen (2007). **Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar.** 3. Baskı, Ankara: Savaş Yayınları.

Gökçe, Birsen (2010). "Türk Kadınının Tarihsel Gelişimi ve Cumhuriyet Kazanımları", **Anıtkabir Dergisi.** Yıl: 10. Sayı.37: 16-19.

Güneş-Ayata, Ayşe (1994). "Geleneksel ve Modern Dayanışma" **Güncel Sosyolojik Gelişmeler,** Ankara: Sosyoloji Derneği, Yayın III.

Kasapoğlu, Aytül (1994). "Aile Yapısı ve Demografik Özellikleri". **Güncel Sosyolojik Gelişmeler,** Ankara: Sosyoloji Derneği, Yayın III.

Kasapoğlu, Aytül v.d. (1994). **Ailenin Çevre Eğitimindeki Rolü.** Ankara: Sosyoloji Derneği, Yayın IV.

Kıray, Mübeccel (1979). "Küçük Kasaba Kadınları", Türk Toplumunda Kadın, Ankara: **Türk Sosyal Bilimler Dergisi Yayını.**

Kongar, Emre (1972). **İzmir'de Kentsel Aile.** Ankara: Sosyal Bilimler Derneği A-3.

Lerner, Daniel (1964). **The Passing of Traditional Society.** Newyork: The Free Pres of Glence.

Ogburn, W. F (1948). "International Issue on the Family". **Marriage and Family Living:** 291-464.

Özen, Sevinç (1991). **Sanayi Kasabasında Yaşam Biçimi ve Aile Yapısında Meydana Gelen Değişmeler, Soma Örneği** İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.

Özen, İnan (1993). "Kentlileşme ve Kent Yapısı" **Güncel Sosyolojik Gelişmeler** Ankara: Sosyoloji Derneği, Yayın III.

Özgen, Neşe (1993). "Türkiye'de kadın Girişimciliği", Der.Necla Arat. Ankara: TES-AR Yayını.

Sayın, Önal (1990). **Aile Sosyolojisi,** İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, No: 57.

Tanyol, Cahit (1952). "Baraklarda Örf ve Adet Araştırmaları". İstanbul: **Sosyoloji Dergisi,** No: 7-8.

Tekeli, Şirin (1990). **Kadın Bakış Açısından 1980'ler Türkiye'sinde Kadınlar.** İstanbul: İletişim Yayınları.

Timur, Serim (1972). **Türkiye'de Aile Yapısı.** Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayını, D-15.

Winch, R. F. (1952). **The Modern Family.** Holt, Rinehart andWinston.

Yasa, İbrahim (1962). "Taygeldi Ailesi", **S.B.F. Dergisi,** s.2, 305.

Yasa, İbrahim (1966). **Ankara'da Gecekondu Aileleri.** Ankara: S.S.Y.B. Sosyal Hizmetler Gn. Müd. Yay.

Devlet istatistik Enstitüsü (DİE) Hanehalkı Geliri ve Tüketim Harcamaları Anketi.

Devlet istatistik Enstitüsü (DİE)(1990). **Genel Nüfus Sayımı.**

Devlet istatistik Enstitüsü (DİE). (2003). **2000 Genel Nüfus Sayımı**

Devlet Planlama Teşkilatı(1987). **Türk Aile Yapısı.** Ankara: VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı Ö.İ.K. Raporu.

Devlet Planlama Teşkilatı(1991). **Türk Aile Yapısı.** Ankara: DPT yayınları.

Devlet Planlama Teşkilatı(1994). **Kadın.** Ankara: Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu.

Devlet Planlama Teşkilatı(2000). **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005.**

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdleri Enstitüsü (HÜNEE)(1992). **Türkiye'de Nüfus Konuları.** Editör: Aykut Toros, Ankara: H.Ü. Nüfus Etüdleri Enstitüsü.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdleri Enstitüsü (HÜNE-E) (2001). **Nüfus ve Kalkınma: Göç/Eğitim/Demografi/Yaşam Kalitesi.** Ankara: H.Ü. Nüfus Etütleri Enstitüsü.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdleri Enstitüsü (HÜNEE) (2009).**Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008.** http://www.hips.hacettepe.edu.tr/. (06.05.2011).

Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Kadın ve Sosyo-Ekonomik Gelişme, Müdürlüğü (KSSGM) (1992). **Türkiye'de Kadının Konumu.** Ankara: Dördüncü Kadınlar Konf. Türkiye Ulusal Raporu.

Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı (KSHM) (1994). **Uluslar arası Aile Yılı Özel İhtisas Komisyonu Raporu.**

4

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Gelişmiş Ülkelerde Ekofeminist bakış açısından, kadın ve aile ilişkisini, doğa ile bağlantılı açıklayabilecek,
- Gelişmekte Olan Ülkelerde kadın ve aile ilişkisini doğayla temellendirerek açıklayabilecek,
- Kırsal toplumda aile, kadın ve doğa ilişkisini çözümleyebilecek,
- Kentte aile, kadın ve doğa ilişkisini değerlendirebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Aile
- Kadın
- Doğa
- Ekofeminizm
- Kır
- Kent
- Çevresel Yıkım
- Tahakküm
- Mekan

İçindekiler

Aile Sosyolojisi → Kadın ve Aile

- GİRİŞ
- GELİŞMİŞ ÜLKELERDE EKOFEMİNİST BAKIŞ AÇISINDAN AİLE, KADIN VE DOĞA İLİŞKİSİNİN TEMELLERİ
- GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE AİLE, KADIN VE DOĞA İLİŞKİSİNİN TEMELLERİ
- KIRDA AİLE, KADIN VE DOĞA
- KENTTE AİLE, KADIN VE DOĞA

Aile, Kadın ve Doğa

GİRİŞ

Kadınların, ataerkil kapitalist toplum içerisindeki eşitsiz konumları, onların aile içerisindeki statülerini doğrudan etkiler. Kadınlar aile içerisinde ki üretim ve yeniden üretim faaliyetleri nedeniyle ev içerisine hapsedilirler. Kadınlar biyolojik yeniden üretim nedeniyle toplumsal ve ekonomik hayattan soyutlanmış bir biçimde yaşarlar. Herhangi bir işte çalışıyor olsalar bile, çocuk doğurdukları için, onlardan öncelikle çocuğun sorumluluğunu almaları beklenir. Özellikle çocuk yetiştirme konusunda ailenin başta baba olmak üzere diğer bireyleri uzaklaşırken, anne "'analık sorumluluğu' söylemi içerisinde yalnızlaşır. Anne "çocuğun 'iyi' ve 'kötü' davranışlarıyla ilgili olarak hesap sorulacak tek kişidir (Bayraktar, 2011: 90). Kadının aile içerisinde karşı karşıya kaldığı toplumsal, ekonomik, politik ve kültürel eşitsizliğin temellerinden bir tanesi de kadın ve doğa ilişkisidir. Kadının eşitsiz, mülksüz ve sömürüye açık konumunun temelinde doğa ile ilişkisi yatar. Kadın sömürüsünün temelinde her ne kadar biyolojik özelliklerinin yattığı söylense de kadının toplumsal, tarihsel ve kültürel kuruluşu da hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde olanaklı hale gelir.

GELİŞMİŞ ÜLKELERDE EKOFEMİNİST BAKIŞ AÇISINDAN AİLE, KADIN, DOĞA İLİŞKİSİNİN TEMELLERİ

AMAÇ 1

Gelişmiş Ülkelerde Ekofeminist bakış açısından aile, kadın ve doğa ilişkisinin temellerini açıklayabilmek.

Gelişmiş ülkelerde Ekofeminist bakış açısı aile, kadın, doğa ilişkisinin temelini üç farklı biçimde açıklar: Birincisi, kadın, doğa ilişkisindeki ikili sömürünün temelleri kadının psiko-biyolojisinde bulunmaktadır. İkinci açıklamaya göre kadın-doğa ilişkinin temelleri ataerkillik tarafından tarihsel ve toplumsal süreçler içinde oluşturulmuştur. Üçüncü açıklamada kadın-doğa ilişkisinin temelleri ve ikili sömürüsü kadının biyolojik özelliklerinden kaynaklanmakla birlikte, tarihsel ve toplumsal süreçler içinde oluşturulmuştur.

Ekofeministler kadın sorunlarıyla çevre sorunları arasında ilişki kurarlar. Çevre sorunlarını kadın sorunları ve kadınların kurban edilmesi olarak görürler. Çünkü;

kadınlar zehirli atıklar ve kirlilik nedeniyle hastalanırlar, aç kalırlar, kıtlık ve kuraklık yaşarlar, ölürler, doğurganlıkları tehdit altındadır. Üstelik kadınlar ne kadar mağdur olurlarsa olsunlar çocukların, hastaların ve yaşlıların bakım ve desteklenmesinden sorumludurlar. Çevre sorunlarının kadın sorunları haline gelmesinin, kadınların mağduriyetinin nedeni, ataerkilliğin kadın ve doğa arasında yakınlık oluşturarak, her ikisini de tahakküm altına alınmasıdır. Ataerkillik tarafından kadın ve doğanın ikili sömürüsü, Ekofeminizmin temel bakış açısını oluşturur. Bu ünitede önce gelişmiş, daha sonra da gelişmekte olan ülkelerde, Ekofeminist yaklaşımın kadın ve doğa arasında kurulan ilişkinin nedenleriyle ilgili açıklamaları anlatılacaktır. Daha sonra kır kent farklılığı dikkate alınarak, kadının doğayla olan ilişkisini nasıl sürdürdüğü incelenecektir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde Ekofeminist yaklaşımları anlatan bölümler yazarın (Çetin, 2005: 61-76) *Ekofeminizm: Kadın-Doğa İlişkisi ve Ataerkillik* makalesinden alınmıştır.

Kadın ve doğa arasındaki ilişki nasıl oluşmuştur? Bu sorunun cevabı aynı zamanda Ekofeminist yaklaşım içindeki farklılıkları da ortaya koyar. Ekofeminizm içindeki birinci ayrım (Biehl, 1991: 5-19), kadınların erkeklerden farklı psikolojik ve biyolojik özellikleri olduğunun vurgulanmasıdır. Kadın ve doğa arasında kurulan yakınlığın temelinde, kadın psikolojisi ve biyolojisinin farklılığı bulunmaktadır. İkinci ayrım içinde yer alan ekofeministler kadın-doğa yakınlığının ataerkillik tarafından tarihsel ve toplumsal süreçlerde oluşturulduğunu savunurlar. Üçüncü ayrımsa her iki yaklaşımdaki temel zıtlıklar arasında köprü oluşturmaya çalışılmasıdır. Mellor ve Merchant gibi Ekofeministlerin yer aldığı bu ayrımda, kadın-doğa yakınlığının köklerinin kadın psikolojisi ve biyolojisinde bulunduğunu, ancak bu yakınlığı maddi temelinin, tarihsel ve toplumsal süreçler içerisinde oluşturulduğunu belirtirler. Üçüncü dalga feminizm olarak ortaya çıkan Ekofeminizmin içindeki görüş ayrılıkları, çevre yaklaşımları içindeki farklılıklarla eş zamanlı olarak belirmiş ve netlik kazanmıştır.

Kadının Psikobiyolojik Özellikleri, Tinsellik ve Ataerkillik

Ekofeminizm içinde yer alan bu bakış açısına göre kadınların kendilerine özgü şefkat, fedakarlık, şiddet, karşıtlığı, dayanışma, duygusallık, tinselliğe önem verme gibi psikolojik özellikleri ve yaşam üretme kapasiteleri, ataerkillik tarafından doğa ile özdeşleştirilerek her ikisi de tahakküm altına alınmıştır. Kadınlara ait olarak ele alınan şefkat, fedakarlık ve duygusallık gibi özellikler, kadının aile içerisinde taşıması gereken nitelikleri olarak ele alınır.

Doğum, ölüm, yaşam, tinsellik birbirlerinden ayrı kavramlar değildir. Bir bütün oluştururlar. İnsan dışındaki varlıklar, hatta yeryüzü, gökyüzü, toprak gibi cansız olarak kabul edilen varlıklar da bu bütünün bir parçasıdır. Cansız ve 'sessiz' kabul edilen yeryüzü, bu bütünün bir parçasıdır ve fiziksel, tinsel, zihinsel, duygusal, dişi bir varlıktır. Dünya bizim Annemiz, Büyükannemizdir. Dünya varlığını, yaşam verdiği hayvanlar, bitkiler, ürettiği mineraller, mevsimler ve meteorolojik görüngülerle ifade eder. Yeryüzü, doğa sessiz değildir. Bunu anlamak için yalnıca bakmak ve dinlemek yeterli olacaktır (Allen, 1990: 52-53).

Günümüzdeki kadın sorunlarının ve ekolojik krizin temelinde tarih öncesi toplumlardaki kadını ve yeryüzünü yücelten inancın yerini ataerkil dinlerin almasıdır. Bu toplumlarda yaşam veren ve her şeyi yaratan doğa tanrıçasına ve doğa güçlerine tapınılıyordu. Bu toplumlar daha adil, barışçı ve ekolojik bilinç adını verdiğimiz yeryüzüne saygı ve itinayla yaklaşılması gereğinin farkında olan toplumlardı. Yeryüzünün yaşam verme ve yaşamı destekleme gücüne duyulan saygı, kadınlar ve beslenme, bakım, şefkat, şiddet karşıtlığı gibi kadınsı değerlerin, erkekler ve fet-

hetmek, hükmetmek gibi eril değerler tarafından ikincil konuma itilmediği bir toplum yapısı vardı. Kadın bedenlerinde ortaya çıkan yaşam verme güçlerine en yüksek toplumsal değerler atfediliyordu (Eisler, 1990: 23-24).

Bu bakış açısını benimseyen Ekofeministler, kadın sorunlarının ve çevre sorunlarının çözümü için, kadının biyolojik ve psikolojik özelliklerini yücelten, yeryüzü tinselliğine dayalı yeni bir din anlayışı ya da en azından, kadınsı değerlerle uyum sağlayabilen dinlerin, bu değerler doğrultusunda yenilenmesini önerir.

Kadın-Doğa İlişkisinin Maddi Temelleri, İdeolojik Yapılanma ve Toplumsal Süreçler

Bu yaklaşımı benimseyen Ekofeministler, kadın-doğa yakınlığında, kadınların erkeklerden farklı biyolojik ve psikolojik özellikleri olduğunu kabul etmezler. Kadın ve doğanın ikili sömürüsünün maddi temellerini ortaya koyabilmek için ideolojik yapılanmaları ve toplumsal süreçleri incelerler. Kadının psiko-biyolojik özelliklerine vurgu yapan Ekofeministlerin geleneksel cinsiyet rollerini pekiştirici yaklaşımlarını eleştirirler. Bu ayrımda yer alan Ekofeministlerin yeryüzü tinselliği, tanrıça tapınması arayışları Ekofeminizmi irrasyonalite kaynağı haline getirmektedir. Böylece demokrasi; aklı, doğayı bilimsel olarak anlamanın getirdiği özgürlük göz ardı edilmektedir. Ayrıca kadın ve doğanın ikili sömürünün kaynağını, Batı kültüründe görmek, kadınların bu kültürel mirasın dışında kalmasını kabul etmek anlamına gelmektedir. Üstelik Ekofeminizmin doğum, besleme, çocuk ve yaşlıların bakımına önem vermesi tehlikelidir. Çünkü; geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini ve kalıplarını pekiştirir. Bu kalıplar kadınları, potansiyellerini tam olarak gerçekleştirmeye çalışan varlıklar olarak değil, yalnızca besleyen, büyüten varlıklar olarak dondurur (Biehl, 1991: 15; Bigwood, 1993: 134).

Kadın-doğa ilişkisini, kadının psiko-biyolojik özelliklerinde aramak, hangi açıdan geleneksel cinsiyet rollerini pekiştirici etki yapar?

SIRA SİZDE 1

İkinci ayrımda yer alan Ekofeministlere göre, Batı düşünce geleneğinde ve Feminizmde kullanılan ikili mantık, diğer bir deyişle insan doğa, kadın erkek ilişkisinin birbirinin zıttı ikililer olarak algılanması pek çok soruna neden olmaktadır. Sorunların altında yatan en önemli neden insan kimliğinin doğanın dışında yapılandırılmasıdır. 'Öteki'nin mantık yapısının oluşturulması ve dışlanmasındaki bu ikili anlayış, modernitenin mantıksal yapısını da oluşturmaktadır. Doğa politik bir kategoridir. Batı ruhunun pek çok alandan dışlamasıyla şekillenmiştir. Batı'nın akıl kavramı Doğa'nın tek ve karşıt tanımını sağlar. Batı geleneğinde akıl, doğayı, bir kadın ya da madde alanı olarak anlaşılacak, boyun eğdirilecek ve geçimlik sağlanacak bir alan olarak yapılandırır. Akıl yoluyla doğanın sürekli ve artan biçimde egemenlik altına alınmasına dayanan Batılı ilerleme ve kalkınma kavramını üretir. Benzer biçimde kadın da biyolojik üreme çerveçesinde erkeğin mülkiyeti altına girer, Çocuklar baba tarafından annenin rolünü inkar eden ve değersizleştirilmeye devam eden biçimde yetiştirilir. Dahası akıl doğa ikilisinin Ben Öteki, Özel Kamusal, Akıl Duygu, Evrensel Yerel, Doğa Kültür, Kadın Erkek, Beyaz Renkli kategorilerine genişletilmesi doğanın araçsal olarak anlaşılmasını sağlar. İşçi sınıfının, renkli insanların, kadın ve hayvanların sistematik olarak aşağılanmasının maddi temelleri, insan toplumundaki insanın insan, kadının erkek tarafından tahakküm altına alınmasında yatmaktadır (Plumwood, 1993:6; King, 1990:106-107). Aile ise bu tahakküme ortam sağlayan en önemli toplumsal kuruluştur.

Biyolojik Farklılıklar ve Toplumsal Süreçler

Ekofeminizmin iki temel yaklaşımı arasındaki uçurum, bir yandan kadın ve erkek arasındaki biyolojik ve psikolojiye dayanan farklılıkların yüceltilmesi, diğer yandan da doğaya yakınlık anlamında, kadın ve erkek arasındaki farklılıkların toplumsal ve kültürel olarak yapılandırıldığın düşünülmesi, üçüncü yaklaşımdaki Ekofeministler tarafından doldurulmaya çalışılmıştır.

Mellor'a (1992: 251-254) göre, ataerkil işbölümü, toplumda kadınlara, insan varoluşunun temel şartlarını yaratma sorumluluğunu yüklediğini, kadınların erkeklerle ve birbirleriyle olan ilişkilerinin ırk, sınıf ve kültürlere göre değiştiğini, ancak kadınlara yüklenen bu temel sorumlulukların ortak kadın deneyimini oluşturduğunu söyler. Kadın işleri hem bireylerin, hem de toplumun var olması için gereklidir, para kazanmak için yapılmaz. Kadın işlerine insan yaşamının anlam kazanması için ihtiyaç vardır. Bu işler sağlık, yiyecek ve sevgi için asgari standartları sağlar. Kadın işlerini mutlaka kadınların yapmasını gerektiren bir içgüdü yoktur. Yalnızca işleri herhangi birinin yapması toplumun bütününün devamı için gereklidir. Kadınların toplumsal yaşamdaki birincil sorumlulukları, biyolojilerinde genetik olarak saklı değildir. Kadınlar yaşam verir ve besler ancak, kadınların yaşam verme kapasitesi toplumsal bağlamdan öylesine etkilenir ki kadınların 'doğal' olarak fedakar, sevgi dolu ve destekleyici olup olmadığı konusu tartışmaya açılmaz. Biyoloji gerçektir ama, değiştirilemez kader değildir. Kadınlar doğurur ama, bunu çok farklı toplumsal bağlamlarda, farklı tutum ve sonuçlarla yaparlar. Ayrıca erkeklerin tümü kadın işlerinden kaçmaz. Önemli olan şey, erkek egemen toplumda, böyle bir durumu varsayan bir dünyanın yaratılmasıdır.

Kültürde kadının doğayla ilişkilendirilmesine evrenseldir, ne de tarihsel olarak homojendir. Bu ilişkilendirme Batı kültürünün temel karakteristiklerinden biridir ve tarihsel süreç içinde inşa edilmiştir. Hıristiyanlık düşüncesindeki yaradılış miti, kapitalizmin gelişmesi ve bilimsel devrim, bu ilişkinin ve kadın-doğa ikilisinin tahakküm altına alınmasının basamaklarını oluşturur. Hıristiyanlık düşüncesinde kadın ve doğa imajının ilişkilendirilerek kötülenmesinde, bir 'kadın' olan Havva'nın bir 'erkeğe, Adem'e, İyi ve Kötünün Bilgisi Ağacından meyve koparmayı öğretmesiyle başlar. Ancak iyi bir sonuç yerine, her ikisi de bahçeden kovulur ve çöle sürülür. Cennetten kovulma bir kadın yüzünden olmuştur. Erkekler yeryüzünde alınlarında ter akarak yiyecek üretmek zorundadır. Burada kadınlar sonu kötü biten bir eylemin baş oyuncusudur. Sonuç, başlangıçtakinden daha kötü olan doğa şartlarında yaşamaya mahkum edilmek olmuştur. Kadının nihai değeri kötüdür. Doğanın nihai değeri kötüdür (kaotik, düzensiz ve karanlık). Erkekler burada cennete dönüşü sağlayacak olan kişiler haline gelmiştir. Erkekler, yeryüzünde tarıma dayalı emekleriyle kayıp cenneti yeniden oluşturacak olan kurtarıcılardır. Cennete Dönüş üç alt basamağa dayanır: Hıristiyanlık dini, modern bilim ve kapitalizm. Yaradılış hikayesindeki kovulma başlangıcı, bilim ve kapitalizm orta kısmı, bahçenin ele geçirilmesiyle sonu oluşturur (Merchant, 1996: 28-29).

16 ve 17.yüzyıllarda, modern Avrupalılar Hıristiyan Cennete Dönüş projesine Aydınlanma söylencesini yaratmak için iki öğe daha eklemişlerdir: mekanik bilimler ve laissez faire kapitalizm. Mekanik bilimler yeryüzünde bahçenin yaratılması için araçsal bilgiyi sağlar, Bacon, Descarte, Newton projesi doğaya boyun eğdirme ve tahakküm altına almada teknolojinin gücüne, matematiksel kanunların kesinliğine ve tek bir açıklama çerçevesinde doğa kanunlarının birleştirilmesine dayanır. Simyacıların metali altına çevirmeleri gibi, bilim ve teknoloji de doğanın tahakküm

altına alınması ve kullanılması için araçlar sağlar. Kapitalizmin ortaya çıkış hikayesi, gelişmemiş doğayı medeniyete dönüştürecek çölden bahçeye dönüş hareketidir. Doğal kaynaklar insan emeğiyle metaya dönüştürülerek pazarda satılır. İyi devlet, düşmüş doğa ve insan doğası üzerinde düzen sağlayarak kapitalist üretime imkan sağlar. Thomas Hobbes'un ulus devleti, düzensiz ve başıbozuk doğaya sahip olan insanlar üzerinde, kontrol yaratmak için yapılan toplumsal anlaşmanın sonucudur. John Locke'un politik teorisinin temelinde gelişmemiş doğanın insan emeğiyle düzeltilmesi ve insanın yeryüzüne boyun eğdirmesi yatar (Merchant, 1996: 31-32).

Bu ayrımda yer alan Ekofeministler, yeni bir din önermeseler bile yeni bir etik anlayış, 'ortaklık etiği' önererek birinci ayrımda yer alan Ekofeministlere daha yakın dururlar.

Gelişmiş Ülkelerde Ekofeminizme Yöneltilen Eleştiriler

Batıda yapılan Ekofeminist çalışmalar, özellikle birinci ayrımda yer alan Ekofeministlerin temel olarak beyaz, orta sınıf, kentli ve Batılı kadının doğaya olan konumuyla ilgilendiği konusunda eleştirilir. Ekofeministlerin çevreye öncelik tanıyarak, mevcut kurumların etkisini dikkate almadan doğaya doğuştan gelen bir koruma duygusuyla yaklaşması, toplumsal cinsiyetin yapısını, ekonomik önemini, bağımlılık yollarını, değişime direncini göz ardı eder ve güç ilişkilerini çarpıtarak, toplumsal cinsiyet konusunda en önemli öğelerden birini çözümleme dışı bırakır (Zein-El Abdin, 1996: 29).

Agarwal (1992: 122-3) ise gelişmiş ülkelerdeki Ekofeminizmi beş noktada eleştirir:

- Kadınları tek bir kategori olarak konumlandırır, kadınlar arasında sınıf, ırk, etnik köken ve bunun gibi farklılıkları görmez. Böylece kadınların konumlarının çözümlenmesinde etkili olan toplumsal cinsiyet dışındaki diğer tahakküm formlarını göz ardı eder.
- Kadınların ve doğanın tahakküm altına alınmasını yalnızca ideolojide konumlandırır. Böylece bu tahakkümün bağlantılı olduğu ekonomik avantaj ve politik güç gibi maddi kaynakları ihmal eder.
- İdeolojik yapılanma alanındaysa bu yapılanmanın üretildiği ve dönüştürüldüğü toplumsal, ekonomik ve politik yapılar hakkında çok az şey söyler. Toplumsal cinsiyet, sınıf, ve bunun gibi yapılar üzerinde kendi çıkarları doğrultusunda ideolojik değişimler oluşturabilen ve bu değişimleri sabitleyebilen baskı gruplarının kullandıkları araçlar konusuna değinmez.
- Ekofeminist bakış açısı, kadınların doğayla olan maddi ilişkilerini, kendilerinin ve karşıt konumda olan diğerlerinin bu ilişkiyi, nasıl düşündüklerini dikkate almaz.
- Ekofeminizm kadın-doğa bağlantısını bir çeşit özcülüğü bağlar. Diğer bir deyişle, kadın-doğa bağlantısını değiştirelemez ve değişmez bir dişi öz anlayışı olarak görür. Bu çeşit bir formülasyon doğa, kültür, toplumsal cinsiyet gibi kavramların tarihsel ve toplumsal olarak yapılandırılması, farklı kültürler ve zamanlarda farklılık göstermesiyle ilgili geniş bulgular karşısında anlamını yitirir.

Kadınların ve doğanın tahakküm altına alınmasının yalnızca ideolojide konumlandırılması, böylece bu tahakkümün bağlantılı olduğu ekonomik avantaj ve politik güç gibi maddi kaynakların ihmal edilmesi ne anlama gelir?

SIRA SİZDE 2

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE KADIN-DOĞA İLİŞKİSİNİN TEMELLERİ

AMAÇ 2 ***Gelişmekte Olan Ülkelerde kadın ve aile ilişkisini doğa ile temellendirerek açıklayabilmek***

Gelişmekte olan ülkelerde, aile içinde kadın ve doğa ilişkisinin temellerini, ataerkilliğin her ikisi arasında kurduğu bağ oluştursa da, bu ikilinin birlikte sömürülmesinin nedeni gelişmekte olan ülkelere dayatılan batı tarzı ekonomik kalkınma modelleridir.

III. Dünya ülkelerinde Ekofeminizm yoğunlukla Batı tarzı ekonomik kalkınmanın kadın ve doğa üzerindeki etkisiyle, III. Dünya ülkelerine dayatılan Kalkınmada Kadın projelerinin bu ülkelerdeki olumsuz etkileri üzerine odaklanır. Örneğin; Vandana Shiva, Batı tarzı ilerlemeyi, kalkınma yoluyla sömürgeciliğin devamı ve Batı tarzı ataerkilliğin dayatılması olarak çözümler. Sömürge öncesi Hindistan'da insan-doğa ve kadın-erkek ilişkilerini şekillendiren Hint Kozmolojisinin etkisini, Batı tarzı kalkınmanın benimsenmesiyle değişen ilişkilerin kadınların ve doğanın durumunu nasıl değiştirdiğini inceler.

Asya dini geleneğini Hıristiyanlıkla karşılaştıran Shiva (1994: 38-47), Hint kozmolojisinde dişi ilkenin yaşam verici ve besleyici olarak tamamlayıcı bir öğe olduğunu söyler. Erkek doğadan koparılmamıştır ama karşılıklı bağımlılık ve ortaklık bağlamında birbirlerini tamamlar. Kadınlar yaşamın yalnızca biyolojik değil, geçimlik sağlayıcısı olarak da toplumsal üretici ve yeniden üreticidir. Bu ilişki Batı tarzı ekonomik kalkınma projesiyle kırılır. Ataerkil Batı ideolojisi olarak Batı tarzı kalkınma projesi yalnızca erkek ve doğa bağlantısını koparmakla kalmaz, III. Dünyayı bozar ve kadınları marjinalleştirir.

III. Dünya ülkelerinde doğanın kötü kullanımı, kadınların marjinalleştirilmesi ve kötü kullanımıyla el ele gider. Ekonomik kalkınmada üretkenlik endüstrileşme ve kapitalist büyüme için doğal kaynakların yararlı hale getirilmesi anlamına gelirken III.Dünya kadınları için, üretkenlik yaşamı üretme ve sürdürülmesini sağlama anlamına gelir. Yaşamın üreticisi olarak kadının ve doğanın maddi temellerini yok etmenin sonuçlarından ilki, kalkınmanın yanlış kalkınma süreci haline gelmesidir. Bu süreçte baskın düşünce modelleri, gelişme stratejilerinin altında yatan ataerkil varsayımsal homojenlik, tahakküm ve merkezileşmenin kök saldığı toplumsal yapı, kadın ve doğanın hor kullanımının kaynağıdır. Diğer sonuçsa yanlış kalkınmanın yarattığı krizin toplumdaki marjinal kategorilerin ekolojik eylemciliğin liderliğini yapmasına izin vermesidir. Akılları henüz ele geçirilmemiş, sömürgeleştirilmemiş ve yanlış kalkınma sürecinin dışında kalabilmeyi başarmış, dolayısıyla marjinalleştirilmiş kadınların, diğer III. Dünya halklarının ekolojik düşünce ve eylem için çeşitlilik açısından gen havuzları oluşturduklarını, marjinalliklerinin ataerkil gelişmenin neden olduğu felaketleri iyileştirmekte bir kaynak haline geldiğini belirtir.

Shiva'nın III. Dünya ülkelerinde Batı tarzı kalkınmanın kadın ve doğa üzerindeki etkilerini inceleyen çalışması üç noktada eleştirilir: Birincisi, Shiva'nın kırsal kadın örneği, esas olarak Kuzey Batı Hindistan'dan gelmektedir. Bu genelleme III. dünya kadınlarını tek bir kategori altında toplar ve farklı sınıflardan, kastlardan, ırklardan, ekolojik bölgelerden olan kadınların özelliklerini göz ardı eder. İkinci olarak Hindistan'da toplumsal cinsiyet ve doğanın ideolojik yapılandırılmasının hangi somut süreçler ve kurumlar vasıtasıyla olduğunu göstermez; etnik ve

dini farklılıkların birlikte yaşamalarını ve çeşitliliklerini göz ardı eder. Son olarak III. Dünya ülkelerine dayatılan sömürgecilik deneyimi ve modern kalkınma çeşitlerinin ekonomik, kurumsal ve kültürel olarak yıkıcı olmasına rağmen, bu ülkelerde Batı tarzı kalkınmadan önce mevcut olan ekonomik ve toplumsal eşitsizlikleri göz ardı eder (Agarwal, 1992: 124-5).

Oysa ki III. Dünya ülkelerinde, kadınların doğayla olan bağlantısının özel şartlarından dolayı ideolojik yapılandırılması, ekonomi politiğin kuramsal anlayışı içinde değerlendirilmelidir. Burada ki en önemli ideolojik yapılanma ailedir. Buysa belli söylemleri destekleyen çıkar grupları, çatışmalı söylemler, söylemleri desteklemek için kullanılan yollar, söylemlerin cisimleştirilmesi arasındaki karşılıklı etkileşimin incelenmesidir. Benzer biçimde kadınların doğayla olan ilişkisini ideolojiden başka bir düzeyde incelemek ve farklı sınıflardan, kastlardan, ırklardan kadınların maddi gerçekliklerinin çevresel yıkıma gösterdikleri tepkiyi nasıl etkilemiş olabileceğini incelemek kritik bir öneme sahiptir.

Diğer taraftan Zein-El Abdin (1996: 29-34) Shiva'yı, Batı tarzı kalkınmanın dayatılmasıyla dişi ilkenin kaybı, bu ilkenin daha sürdürülebilir bir biçimde kalkınmaya dönüşümünde kilit konumda olduğunu söymesi ve kadınlara ekolojik liderlik sorumluluğunu yüklemesini eleştirir. Böyle bir düşüncenin kadın ve doğa arasında metafizik ve madde ötesi bir ilişki oluşturmaya çalıştığını, bununsa kadın ve doğa arasındaki ilişkinin, kadının doğasında bulunduğu gibi bir sonucu getirdiğini söyler. Böyle bir yaklaşım kadın ve doğa arasındaki ilişkiyi açıklamaz; yalnızca kadın ve doğa arasındaki sembolik birliğin boyutlarını açıklar. Düşüncedeki bu zayıflıktan dolayı hangi tahakkümün öncelediğini anlamak için akıl yürütmek zorunda kalınır. Diğer bir deyişle, doğa dişi olarak mı algılandığı için tahakküm altındadır, yoksa kadınlar, doğayla birleştirildiği için mi tahakküm altına girmiştir?

Kadın ve doğa arasındaki ilişkinin maddi temellerini inceleyen çalışmalar, toplumsal cinsiyet ve kadın konusundaki bütün tartışmalar, kadınların kurumsal olarak ekonomide ve çevrede erkeklere olan göreceli konumlarını tanımlayan toplumsal cinsiyete odaklanarak yapılmalıdır. Ancak, kurum ve süreçlerin tarihsel ve kültürel özelliklerinden dolayı kadın, doğayla buluştuğu ve ilişkiye girdiği çoklu ortamların çözümlenmesi, yalnızca kalkınmanın gerçekleştiği yerde ve bu karşılıklı ilişkinin yer aldığı kurumsal bağlamda anlaşılabilir.

KIRDA KADIN VE DOĞA

AMAÇ 3 ***Kırsal toplumda aile, kadın ve doğa ilişkisini çözümleyebilmek.***

Ailede toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü, kırda kadının doğayla doğrudan ilişki içine girmesine neden olur. Kadının ve doğanın ikili sömürü de dolaysız biçimde gerçekleşir. Kadın emeği, hem ailenin geçimliği için, hem de pazar için yapılan üretimde yoğun olarak kullanılır. Buna karşılık kadının, yetiştirilen ürünler üzerindeki kontrolü, aile geçimliği için yetiştirdiği ürünler üzerindedir. Pazar için yetiştirilen ürünlerde meydana gelen değişimler, bu ürünlerin yetiştirilmesi için yapılan yardımlar ve destek, doğrudan erkekleri hedef aldığından, kadınların emeği, ekolojik bilgisi değersizleşmekte, ailelerinin geçimliği için ekim yapılacak alanlar daralmakta, ya kente, ya da nadir ormanların bulunduğu bölgelere yeni tarım alanları oluşturmak için göçe zorlanmaktadır.

Kadının biyolojik üreme ve besleme gücünden kaynaklanan, kadın bedenini doğayla ilişkilendiren ataerkil ideolojinin ötesinde, kırda kadının doğayla olan ilişkisi maddi temellere dayanmaktadır. Aileyi beslemek için bitki ve hayvani gıdaları toplamak, pazar için tarım ürünleri üretmek, yemek pişirebilmek için yakacak toplamak, kuyudan ya da kaynaktan su taşımak kırsal kesimde kadının günlük işleri arasında yer almaktadır. Günlük yaşamda bitki, hayvan, su ve toprakla sağlanan bu yakın ilişki, kadınları çevrede yaşayan bitki örtüsü ve hayvanlar konusunda bilgi sahibi olmasını sağlar. Ancak, kapitalist gelişme ve Batı bilimi kırsal kadının doğa bilgisini değersizleştirir ve bilginin kullanımını elinden alır.

III. Dünya ülkelerinde Batı tarzı kalkınma modeli ve milli ekonomilerin gereksinimleri kırsal kadının doğayla olan maddi ilişkisini önemli ölçüde değiştirmektedir. Dünyanın bir çok yerinde kırsal kadının toprağa girişi engellenmekte, kadın, yerel ekolojik bilgisini kullanamamaktadır. Sözü edilen girişin engellenme derecesi ve kadının yerel ekolojik bilgisinin değersizleştirilmesi, ülkeden ülkeye farklılık gösterse de genel eğilim, tarımın artan biçimde endüstriyel ürünlerin yetiştirilmesi, aileleri beslemek için yapılan küçük ölçekli tarımda düşüş ve ormanların yok olmasıdır. Bu eğilimler karşısında toprakla bağlantısı kopan kadınlar ya kentlere, ya da aileleriyle birlikte ormanlık alanları tarım arazisine çevirmek için, ormanlık alanların bulunduğu yerlere göç etmektedir. Bir yandan aç kalmamak için ormanların ve yöredeki nadir bitki örtüsünün tahribatı, diğer yandan ticari amaçla yapılan ağaç kesimleri yalnızca bölgesel değil, dünya çapında hızlı bir orman tahribatına yol açmaktadır. Oysa kadının günlük yaşamında doğayla olan ilişkisinin maddi temelleri, kadının aile gereksinimlerini karşılamasını sürekli kılabilmek için yerel ekolojik bilginin doğadaki çeşitliliği ve yeniden üremeyi destekleyecek biçimde kullanılmasını da içermektedir.

Toplayıcılık ve bahçe yetiştiriciliği, geleneksel olarak kadın işidir. Bahçe yetiştiriciliğinden tarıma geçişte, kadınların yetiştirilen ürün üzerindeki kontrolü zamanla yok olmuştur. Tarım geniş alanlarda, saban kullanımı, sulama ve gübreleme gibi uygulamaları da içermektedir. Bahçe yetiştiriciliğinden tarıma geçişte kadınların neden tarım ürünleri üzerindeki kontrollerinin kaybolduğu konusunda fiziksel güç gerektiren saban kullanımından, kadınların çocuk doğurma nedeniyle tarım teknolojilerinin kullanımlarında geri kalmalarına kadar bir dizi farklı görüş ileri sürülmüştür. Bununla birlikte tarımsal ürünlerde erkek kontrolünü açıklamak için tek faktör kullanılması yetersiz kalabilir. Dünyanın pek çok yerinde tarımsal üretim erkek kontrolünde olmasına rağmen, kadın emeği yoğun olarak kullanılmaktadır. Tarım ürünlerinin yetiştirilmesinde toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü bölge, sınıf ve ırk açısından farklılık gösterse bile, ortak noktaları toplumsal cinsiyete göre belirli ürünlerin yetiştirilmesi ve belirli işlerin yapılmasında gözlenen yaygın eğilimdir. (Sachs, 1996: 67-71, 103)

Toplumsal cinsiyete dayalı işbölümüne göre yetiştirilen ürünler, Erkek ürünleri ve Kadın ürünleri olarak ikiye ayrılır. Erkekler yiyecek olarak kullanılmayan endüstriyel ürünleri, tahılı, ağaçları ya da kahve, çay, şeker, tütün gibi ürünleri pazar için yetiştirirken kadınlar daha çok sebze ve kökleri ailenin yiyeceği için, fazlasını bölge pazarında satmak için yetiştirirler. Bu ayrım yaygın olarak gözlenmekle birlikte bir kural oluşturmaz. Örneğin; kadın ürünleri olarak adlandırılan mısır ve pirinç pazar için üretilebileceği gibi, hiçbir cinse bağlı olmayan ürünler de yetiştirilebilir.

Ürünlerin yetiştirilmesinde harcanan emeğin büyük çoğunluğunu kadın emeği oluşturur. Erkekler de tarlada çalışmakla birlikte çoğunlukla nereye, ne kadar bitki ekileceğine, kadın emeğinin nasıl kullanılacağına, ürünün pazarlama ve dağıtı-

mına erkekler karar verir. Kadınlar erkeklerin kontrolündeki ürünlerin yetiştirilmesinde yoğun olarak emek harcamakla birlikte, erkekler yiyecek olarak kadınların yetiştirdiği ürünler için nadiren emek harcarlar.

Erkeklerin kontrolündeki ihracata yönelik ürünlerin yetiştirilmesi kadınlar, yoksullar ve çevre üzerinde yıkıcı etkiler yaratmaktadır. İhracata yönelik ürünlerin yetiştirilebilmesi için toprak kalitesinin yüksek olması, yeterli su, gübreleme, ilaçlama, tarım makinaları, kısacası para gereklidir. Kadınlar nadiren yüksek kaliteli toprağa ve ihracata yönelik ürün yetiştirebilmek için gerekli araçları sağlayacak paraya sahiptir. Hükümet politikaları ihracata yönelik ürünlerin yetiştirilmesi konusunda bilgilendirme, eğitim ve gerekli krediyi sağlamada erkeklere yöneliktir. Böylece kadınlar hem para getiren ihracata yönelik ürünlerin yetiştirilmesinden dışlanırlar, hem de aileleri ve kendilerini beslemekte kullanacakları ürünlerin yetiştirilebilmesi için yeterli alan bulmakta zorlanırlar.

Hayvancılıkta hem kadın hem erkek emeği kullanılmakla birlikte, kadınlar düzenli olarak ev tüketimi ve yerel pazarlarda satmak üzere tavuk, ördek, domuz, koyun, keçi, inek yetiştirirler. Hayvancılıkta kadın işleri ve erkek işlerinin ayrılması devam eder. Kadınlar süt sağma, sürü gütme, yumurta toplama ve besleme gibi işleri üstlenirken erkekler, hayvanların kesimi, alım ve satım işlerini üstlenirler. Küçük çaplı hayvancılıktan büyük çaplı hayvancılığa geçildiğindeyse emeğin örgütlenmesi de değişir. Bazı durumlarda kadın emeği hiç kullanılmaz. Genel olarak, hayvancılıkta kadın emeği esastır ancak, iş süreci ve emek ürünleri üzerindeki kontrol erkeğin elindedir.

Gelişmekte olan ülkelerde kalkınma planlamacıları tarımda, hayvancılıkta kadın emeğinin, kadının yerel ekolojik bilgisinin öneminin göz ardı edilmesinin kadın ve çevre açısından olumsuz sonuçlarını araştırmalarla ortaya koymuşlardır. Örneğin; gelişmekte olan ülkelerde ve Kanada'da yaşayan yerliler arasında kadının konumu ile ilgili projelerde danışmanlık yapan Davidson (1993: 6-9), ekonomik kalkınma projelerinin kadının konumunu üzerindeki olumsuz etkilerini incelemiştir. Tüm kalkınma projelerinin gelişmekte olan ülke insanlarına dayatıldığını, projelerin çoğunda yerli halkın ve çevrenin ihtiyaçlarının dikkate alınmadığını, ve bu durumun kötü sonuçlar doğurduğuna değinmiştir. Barajlar gibi bazı projelerin uygulanması yaya olan kadınların pazar hareketlerini kısıtlarken, erkek egemenliğindeki taşımacılığın hareketliliğini arttırır. Üstelik hayli makineleşmiş endüstriyel ürün yetiştirilmesi kadını tarım uygulamalarının dışında bırakır. Tarım aktivitelerinin çoğunu kadınların gerçekleştirdiği III. Dünya ülkelerinde, tarımda yapılan resmi düzenlemeler, uluslararası krediler ve eğitim programları erkeklere yönelerek kadını tarımını dışında bırakmıştır.

Diğer taraftan kırsal kesimde kadın emeği ve ekolojik bilgisini dikkate almayan kalkınma projeleri başarısızlığa uğramaktadır. Örneğin; Malawi'de soya fasulyesinin ekimi için erkeklere eğitim verilirken kadınlara yalnızca, soya fasulyesinin pişirilmesiyle ilgili yemek tarifleri verilmiştir. Sonuçta, kadınlar bu yemek tarifelerini kullanmamışlardır. Çünkü; ev tüketimi için yiyeceği kadınlar yetiştirir ve kadınlara da soya fasulyesinin nasıl yetiştirileceği öğretilmemiştir. Erkeklerse soya fasulyesinin nasıl yetiştirileceğini öğrenmişlerdir ancak, sadece işçi olarak, çiftliklerde soya fasulyesinin yetiştirilmesinde çalışmaktadırlar (bkz. Birkeland, 1993: 33).

Kalkınma projeleri geliştirilirken uygulanacak olan bölgede yer alan toprak sahipliğindeki ataerkil yapı da göz ardı edilir. Sonuçta bu bölgelerde geleneksel kadın rolleri bazı alanlarda pekiştirilirken bazı alanlarda da dönüşüme uğrar. Örneğin; Okoko'nun (1999: 373-379) Nijer Deltası'nda petrol üretimi ve erkek göçüne bağlı olarak günlük yaşam kalıpları, kadınların geleneksel rolleri ve çevre üzerindeki de-

ğişimini inceleyen çalışmasında, erkek emeği kıtlığının bölgede kadınların toprağa girmesinde olduğu kadar, toplumsal cinsiyete dayalı işbölümünü de etkilediğini söyler. Nijer Deltasında toprak sahipliği geleneksel olarak erkek soyuna dayanır. Erkekler el değmemiş ormanları tarım için temizleyerek toprak sahibi olurlar. Kadınlar kocalarının ailelerine gelin giderler. Evlilik yoluyla oluşturdukları ailelerinde kadınlar toprak konusunda doğrudan hak iddia edemezler. Toprak, topluluğun ilk kurucularının erkek soyuna geçer. Toprak kiracılığı sistemi ve yerel adetler, kadınların doğrudan toprak sahibi olmasına izin vermese de erkeklerin yokluğu bir ölçüde bu uygulamayı kesintiye uğratmıştır. Erkek emeğinin yokluğu kadınlara kendi adlarına, ya da orada olmayan kocaları, yetişkin erkek çocukları adına toprak satın alabilmelerine izin vermiştir. Diğer yandan erkek göçü çocuk emeğinin önemini artırmıştır. Erkek emeğinin yokluğu tarımda yardımcı olmak üzere daha çok çocuk doğurmak için bahane haline gelirken kız çocukların kardeşlerine bakabilmek için okulu terk etmelerine ve geleneksel kadın rollerinin pekişmesine neden olmuştur.

Doğal kaynaklar üzerinde erkek göçünün olumlu ve olumsuz sonuçları toprağın verimliliğinin kaybolması, kadının doğal çevre kaynaklarının idareciliği konumunu güçlendirmesi ve ekolojik bilgisinin artmasıdır. Kadınlar, çalıları ve ağaçları temizleyemedikleri, kök dikmek için toprağı kazamadıklarından mevcut topraklar döngüsel olarak ve dinlendirilerek ekilebilmektedir. Buysa toprağın verimliliğinde ve elde edilen ürün miktarında düşüşe neden olmuştur. Kadınlar geçimlik için ormana daha fazla bağımlı hale gelmiş ve bundan dolayı doğal kaynakların idareciliğini yapmaya başlamışlardır..

SIRA SİZDE 3

Nijer Deltası'nda erkek göçünün kadın açısından olumlu ve olumsuz yönleri neler olmuştur?

Tarımdan koparılarak doğayla olan dolaysız ilişkisinin maddi temelleri ortadan kalkan ve kente göç etmek zorunda kalan kadın, kentte doğayla olan ilişkisini kentin aracılığıyla sürdürür.

KENTTE KADIN VE DOĞA

AMAÇ 4

Kentte aile, kadın ve doğa ilişkisini değerlendirebilmek.

Kentte kadının ailedeki rolü nedeniyle doğayla ilişkisi dolaylı yoldan gerçekleşmektedir. Kentin doğayı insan yapımı çevreye dönüştürmesi nedeniyle kentin izin verdiği ölçüde doğa parçalarını kullanabilmekte, toplumsal cinsiyete dayalı işbölümündeki eşitsizlik nedeniyle bir yandan tahakküm altına alınan konumu sürdürüken diğer yandan kent aracılığıyla doğayı tahakküm altına alan 'insan' konumuna gelmektedir.

Kadın-doğayla ilişkilendirilerek kadın işinin ve kadınsı değerlerin ikincil konumu kentte de devam etmektedir. Kent, Batı felsefesinde insan/doğa, kültür/doğa, erkek/kadın, düzen/kaos, akıl/duygu gibi karşıtlıkların doğa üzerinde somutlaştırıldığı bir mekândır. Kentsel alanının oluşturulması ve genişlemesi kaosun düzene dönüştürülmesini, kültürün yaratılmasını, cansız doğanın parçalara ayrılarak düzenlenmesini, canlı doğanınsa yaşam alanlarının insanların yaşam alanlarından ayrılmasını, belirli yerlerde toplanmasını ve diğerlerinin yok edilmesini içerir. Bu bölüm yazarın (Çetin, 2003: 497-502) *Kentsel Alanda Antroposentrizm ve Ataerkillik* makalesinden alınıştır.

İnsan merkezci bakış açısından kaosla ilişkilendirilen doğa, rastgelelik ve düzensizlik alanıdır. İnsan merkezci bakış açısı (antroposentrizm) insan olmayan dünyanın, di-

ğer bir deyişle doğanın, insanlar tarafından kullanılmak için yaratıldığı düşüncesidir. İnsanın ne doğaya, ne de diğer insan-olmayan canlılara saygı göstermek gibi bir sorumluluğu yoktur. İnsan olmayan dünyaya duyulan saygı, bu dünyanın diğer insan kullanıcılarının haklarına duyulan saygıyla sınırlıdır.

Doğanın kentsel alana dönüştürülme süreci insan ve insan-olmayan unsurların kesin bir ayrımını içerir. Toprağın, hayvanların ve vahşi bitkilerin varoluş şartları düzenlenerek, binalar, yollar, kanalizasyon sistemleri, alış veriş mekanları, parklar ve diğer düzenlemelerle doğa, insan yapımı bir çevreye dönüştürülür. Doğa, artık toplumsal kategorilerin etlikeşime girdiği insan yapımı düzenlenmiş bir çevredir. Kenti çevreleyen ve kısmi olarak düzenlenmiş doğa parçaları olan tarım arazileri, kentle düzenlenmemiş doğa arasında bir koridor oluşturur.

Modern kent, kentin kendisinden daha farklı bir alan olsa da her ikisinin ortak noktaları insan/doğa, kültür/doğa, düzen/kaos, kültür/doğa temel karşıtlıklarını bünyelerinde barındırmalarıdır. Modern kent, bu karşıtlıklara bir yenisi ekler: kent/kır. Kent sorunları, ülkelerin ve kentlerin gelişmişlik düzeylerine göre farklılık gösterir. Bu farklılıklar içinde ortak nokta; insana, erkeğe, kültüre, düzene ait olan kentle insan olmayan doğa öğelerinin sınırlandırılması, mümkün olduğu ölçüde bu öğelerden arındırılmasıdır. Kent sorunlarına üretilen hane bazındaki çözümlerde kadının ev içi emeği temel oluşturur. Ayrıca, belediye hizmetlerinin yetersiz kaldığı noktalarda da kadın emeği üzerinden çözüm oluşturulur.

Hane bazında kentsel problemler hane ve insan sağlığıyla ilgilidir: Ev atıklarının toplanması, hava-su-gürültü kirliliği ve salgın hastalıklar. Topluluk bazında kentsel problemler, toplanan atıkların depolanması, toprak kirliliği, yetersiz ve uygun olmayan teknolojinin kullanımı ve sel, fırtına gibi doğal afetlerdir. Kent bazında kentsel problemler, trafik yoğunluğu, tarihi mirasın kayboluşu, bina değerlerinin ve mülkiyetinin kısıtlanması, yetersiz vergi gelirleri, yeterli hukuki düzenlemelerin olmayışı, aşırı kalabalık, yanlış ve yetersiz kent yönetimi uygulamaları, elektrik tüketiminde kayıplar, hava-su-toprak ve gürültü kirliliği, tarım alanlarının yok olması ve çölleşmesi, zehirli atıkların depolanması, sel, su basması, kazalar ve diğer felaketlerdir. Bölgesel Ulusal bazda kentsel problemler, deniz kirliliği, bitki örtüsünün kaybı, bioçeşitliliğin kaybı ve bazı türlerin neslinin tükenmesi, toprak erozyonu, artan tuzluluk, asit yağmurları, toprak temizleme ve orman kayıplarıyla küresel ısınma ve iklim değişiklikleri olarak tanımlanırlar. Kentsel problemlerin yukarıdaki tanımlarına bakarak doğanın bir felaketler ve ölüm alanı olarak tanımlandığını söyleyebiliriz. Yaşam/Ölüm karşıtlığının Sağlık/Ölüm karşıtlığına dönüştüğü kentte, yaşamın kalitesi kent yönetiminin doğa üzerindeki etkinliğinin bir ölçüsü olan sağlığın kalitesiyle ölçülür.

Temizlik ve Hijyen

Kentin karşıtı olarak tanımlanan kırda problem olarak tanımlanmayan sinekler, çamur ve diğer hayvanların yok edilmesi modern kentlerde temel belediye hizmetlerinden sayılmaktadır. Asfalt yolların yapımı ve bataklıkların kurutulması yalnızca ulaşım sağlamak için değildir. Aynı zamanda bu, doğa unsurlarının da yok edilmesini amaçlar. Ancak, bunlar yalnızca 'görünebilen' parçalarının yok edilmesidir ve erkekler tarafından gerçekleştirilir. Belediye hizmetlerinin yetersizliği durumunda kadınların evlerinin önünü ya da sokakları süpürmeleri III Dünya ülkelerinde çarpık kentleşmenin göstergesi olarak kabul edilen gecekondu bölgelerinde ve az nüfuslu şehirlerde görülür. 'Görünmeyen' unsurların yok edilmesiyle hanede gerçekleştirilir. Kadınların kentsel alandaki doğa unsurlarının yok edilmesinde hemşehri olarak ve ev içi işbölümünde pisliklerin temizlenmesinden sorumlu kişi olarak önemli bir rolü vardır. Hijyen bu 'görünmeyen' doğa unsurlarının yok edilmesini içerir.

Modern bilimin bir kavramı olan hijyenin insan sağlığı için çok önemli olduğu varsayılır. Evde hijyen kadının ev içi emeğiyle sağlanır. Çocukların hastalık nedeni sayılan unsurlardan arındırılmış bir ortamda büyüyebilmeleri için gerçekleştirilen hijyen, doğanın kadın eliyle yok edilmesinin bir başka örneğidir. Hijyen ve temizlik farklı kavramlar olsalar da sağlık kavramıyla ilişkilendirilirler. Hijyen sağlama, insan yaşamından bütün doğal elementlerin yok edilmesiyle sağlığın elde edilmesidir. Bu noktada hijyenle temizliği birbirinden ayırmak gerekir. Temizlik bir nesneyi kullanım ya da yeniden kullanım için hazır hale getirmektir. Hijyense temizlik sırasında bütün görünmeyen elementlerin yok edilmesini öngörür.

SIRA SİZDE 4

Neden kırda hijyen bir sorun oluşturmaz?

İnsanların yaşam beklentilerini uzatmak ve hastalıklardan arındırılmış bir yaşam sağlamak, bütün ülkelerin en temel amaçlarından biridir. Bu amaç sağlıklı olmanın normal, hasta olmanın anormal bir durum olduğu varsayımına dayanır. Kamu sağlığını güçlendirme çabalarıyla işgücü kaybını önleme arasında bir ilişki olsa da, hijyen vasıtasıyla sağlıklı bir ortam yaratma düşüncesinin kökleri modern bilimin gelişmesinde yatar.

Kırsal topluluklarda kadının geleneksel bilgiye dayanarak bitkilerden elde ettiği ilaçlarla tedavi kentsel alanda sağlık kurumlarına devredilir. Sağlık kurumlarının dışında bu hizmet evde kadın eliyle görünmeyen doğa elementlerinin yok edilerek hijyen sağlanmasıyla devam eder. Çünkü; hijyen temizlik işinin bir parçası olarak tanımlanır.

Kırsal kesimde insanlarla hayvanların yaşam alanları kesin sınırlarla belirlenmemiştir. Hayvanlar yiyecek, giyecek, yük taşıma ve yakacak elde etme araçları olarak yaşamın bir parçasıdır. Sağlıklı ortam hijyenle ölçülmez. Hijyen vasıtasıyla doğal elementlerin bedenden, yaşanılan yerden ve ortak mekanlardan yok edilmesi kentte olduğu gibi problem olarak tanımlanmaz. Hayvanlarla birlikte yaşamak ve doğayla doğrudan temas, temizliği insan sağlığı için önemli hale getirse de bu temizlik bütün doğal unsurların yok edilmesini kapsamaz. Özetle hijyen, modern kent yaşamının ortaya çıkardığı bir kavramdır. İnsan doğa ayırımına, insanın doğa üzerindeki üstünlüğü düşüncesine dayanan modern bilimin bir ürünüdür ve kadının ev içi emeğine dayanır.

Beslenme

Kırsal alanda doğayla doğrudan kurulan ilişki vasıtasıyla yiyecek sağlama ve yiyecek üretme aktiviteleri, kentsel alanda mutfakta yemek pişirmeyle sınırlandırılır. Ev içi işbölümünde kadının yiyecek sağlayıcı rolü nedeniyle kentte hem kadınlar, hem de hayvanlar yiyecek hazırlama ve yiyecek olarak hazırlanmak üzere evcilleştirilirler (Gruen, 1993: 72).

İnsan bedeninin yalnızca hayvanlardan elde edilen bir tür proteine ihtiyaç duyduğu iddiası modern bilimin bir varsayımıdır. Dişil proteinler-süt ve süt ürünleri ile yumurta- ve hayvan eti bu tür proteinin kaynağıdır.

Ekofeminist yazarlara göre et yeme ve hayvanları ete indirgeme ne doğal ne de tarafsızdır. Öncelikle et yeme mutfakta erkek egemenliğini ortaya koyar. Adams'a göre (1987: 51-55, Gruen, 1993: 72 içinde), beslenme alışkanlıkları, sınıf farklılıkları ile ataerkil farklılıkların bir göstergesidir. Ataerkil kültürlerde kadınlar ve ikinci sınıf insanlar, ikinci sınıf yiyecekler olarak kabul edilen sebze, meyve ve tahılla beslenirler. Et yemedeki cinsiyetçiliğin sınıf farklılıklarıyla birleşmesi, etin eril bir yiyecek olduğu ve et yemenin erkekçe bir iş olduğu mitinde özetlenir.

Et yeme, kadınların ve hayvanların tüketilebilecek nesneler olduğu düşüncesine dayanan inanç sistemine göre oluşan tüketim hiyerarşisinde erkeklerin en üst noktadaki yerlerini almalarını sağlarlar. Gruen'a göre (1993: 74) kıtlık zamanlarında kadınlar açlık çekerken ya da yetersiz beslenirken, et erkekler tarafından yenilir. Farklı kültürlerde kadının beslenme alışkanlıklarıyla ilgili tabular, güç ilişkilerinin neyin tüketileceği ve kim tarafından tüketileceğini belirlemesinin bir göstergesidir.

İkinci olarak et yeme ne doğal ne de tarafsızdır. Adams (1993:200), insanın da diğer hayvanlar gibi yırtıcı olduğu düşüncesinin siyasetin doğallaştırılmasının bir örneği olduğunu söyler. Bu iddia hayvanların birbirlerini yemeleriyle insanın hayvan yemesi arasındaki farkı göz ardı etmektedir: İnsanın yırtıcı olması gerekmez. Et üretme çiftlikleri gibi insanlık dışı yapıların doğada, hayvanlar arasında karşılığı yoktur.

Üçüncü olarak, et yeme kişisel bir tercih olarak tanımlanamaz. Eti satın almak, yiyecek olarak hazırlamak ve tüketmek ev içi aktivitelere dahil olsa bile, ölü hayvanların pazarlanması, satın alınması, doğrudan pazarın taleplerine göre fabrika, çiftlikler kurarak hayvanların ucuz maliyetle üretimini de kapsar (Adams, 1993: 199).

Gelişmiş ülkelerdeki fabrika çiftlikler, diğer hayvan türlerinin yok edilerek yalnızca yiyecek olarak pazarlanabilecek bir kaç türün çoğalmasına izin verirler. Hayvan çiftliklerinde yetiştirilen hayvanların etlerinin pazarlarda alınıp satılması, bu hayvanların acılarını gözlerden saklar, görünmez kılar. Öldürme işlemi sırasında insanla hayvan arasındaki ilişki kesilir. Kadın psikolojisinde var olduğu iddia edilen şefkatin, bu görünmezlik nedeniyle marketlerde et olarak paketlenmiş hayvanları da içine almasına izin vermez.

Hasta, Çocuk ve Yaşlıların Bakımı, Şefkat

Toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü kadınları hem kır hem de kentte hasta, çocuk ve yaşlıların bakımlarından sorumlu tutar. Böylece kadınlara bedenden dışarı atılan ve arzu edilmeyen beden parçalarına, kokan, akan, kabuk tutan, çürüyen insan bedenlerine dokunma, dışkıları ve diğer atıkları temizleme ve sağaltma görevi verilir. Kadınlar adet dönemi, hamilelik, doğurma, süt verme gibi biyolojik döngülerinden dolayı erkeğin egemenliğinde olan kutsal alandan dışlanırken erkek, kendi bedeninden çıkan kokular, akanlar ve arzu edilmeyen beden atıklarıyla ilgisi yokmuş gibi davranma ayrıcalığına sahiptir.

Kırda sorun olmayan kadın bedenindeki kirlerin ve doğal kokuların yok edilmesi, kentte kadın için önemli bir sorundur. Medyanın kentli kadın imajı, doğal görünümünü kozmetik ürünleriyle değiştiren, temizlik ürünleriyle vücudunu özel olarak koku ve kirlerden arındıran, statü ve şıklık göstergesi olarak kürk giyen kadındır. Hijyen sağlayan temizlik ve kozmetik ürünler çevreye zarar verirler. Satışa sunulmadan önce hayvanlar üzerinde test edildiklerinden milyonlarcasının ölümüne ya da sakat kalmasına neden olurlar (Gruen, 1993: 69-70).

Kırsal kesimde hayvanlar ve bitkilerle kurulan ilişki, besin ve giyecek sağlamaya, onların güçlerinden yararlanmaya yöneliktir. Ancak kentlerde hayvanlar ve bitkilerin yeni bir sınıflandırılması yapılır. Hayvanlar, dokunulabilen, sevgi gösterilebilen, yenilebilen ve kullanılabilen hayvanlarla insan sağlığına zararlı ve vahşi olanlar olarak ayrılırlar. Bitkilerse estetik olanlar ve yenilebilenler olarak kentlerde kadının insan-olmayan varlıklarla kurduğu ilişkiyi oluştururlar.

Dokunulabilen ve sevgi gösterilebilen hayvanlar ev hayvanları olarak, yenilemeyen bazı bitkilerse estetik oluşlarından dolayı evcilleştirilirler. Bu evcilleştirme ve kategorileştirme kültürel olarak belirlenir. Örneğin; Çin ve Kore'de köpek, yenilebilir hayvanlar sınıflandırmasında yer alırken. Batı'da ve pek çok gelişmekte olan ülkede, ev hay-

vanı olarak kullanılırlar. At ve deve gibi bazı hayvanlar da bir kısım ülkelerde yenilebilen, kas gücünden yararlanılan hayvanlar olarak kabul edilirler. Bunların dışında kalan hayvan ve bitkiler, insan sağlığı için zararlı olarak sınıflandırılırlar.

Ataerkil ideolojinin tanımladığı kadın psikolojisinde, kadının biyolojik yapısında bulunduğu varsayılan 'şefkat', yalnızca modern bilimin hijyen kurallarına göre yaşam alanları sınırlandırılan, belirli kurallara bağlanan bu homojenleştirilmiş ve evcilleştirilmiş doğa parçalarına yönlendirilir.

Evcil hayvan kategorisi genel olarak insanın insan olmayan üzerindeki üstünlüğünü, özel olarak da doğanın sınırlandırılması ve homojenleştirilmesini yansıtır. Ev hayvanı besleme ya da çiçek yetiştirme, kentlerde doğayla doğrudan ilişki kurmada izin verilen tek aktivitedir. Ev hayvanı olarak beslenecek türlerin seçiminde kullanılan ölçütler bile insanın insan olmayan üzerindeki üstünlüğünü yansıtır. Bir ev hayvanının tercih edilmesinde, besleme ve bakım maliyetinin düşüklüğü, çiftleşme ve üremesinin kontrol edilebilirliği, hareketlilik derecesi, doğrudan temasta hastalık nedeni olan bakteri ve virüsleri taşıma riskinin azlığı, insan hareketliliğini kısıtlama derecesi, insan davranışlarına tepki verme seviyesinin düşüklüğü kullanılan belli başlı ölçütlerdir.

Bu ölçütler ev hayvanı olarak sınıflandırılan hayvanlar arasında da tercih edilirlik derecelerini belirler. Örneğin; yukarıdaki ölçütlere göre kuşlar ve balıklar, kedi ve köpeklere oranla ev havyanı olarak daha fazla tercih edilen türlerdir. Buna karşılık süs bitkileri ev hayvanlarından daha fazla rağbet görür. Kent insanı açısından bir süs bitkisiyle ev hayvanı arasındaki en büyük fark, süs bitkilerinin hareket edememesi ve sadece suya gereksinim duymalarıdır. Ev hayvanları arasındaysa, insan davranışlarına benzer tepkileri daha az olanlar daha fazla tercih sebebidir. Diğer hayvanların tamamı ya ölü ve yiyecek olarak kullanılırlar ya da görünmez ve zararlı olduklarından çözülmesi gereken bir problem olarak tanımlanırlar.

Estetik değerlere atfedilen doğa sevgisi akla ve ideolojiye aittir. Uygulamadaysa doğa sevgisi, boş zamanları değerlendirme aktivitesi olan doğa yürüyüşlerine çıkma, doğayı sanat çalışmalarının nesnesi haline getirme ve ev hayvanları beslemeye dönüştürülür. Bu uygulamaların çevre bilinci olarak belirmesi tanımlanmış bu parçalara 'zarar vermeme' olarak algılanır.

Modern bilim aynı zamanda hayvanları birer makina olarak kabul eder. İnsan sağlığını güçlendirme adına hayvanlar üzerindeki deneyleri onaylar. Aslında hayvanlar üzerinde yapılan deneyler büyük bir iş kolu oluşturmaktadır. Büyük şirketler inanılmaz kârlarla özel araçlar, elektrikli kafesler, ameliyat aletleri satarlar. Hayvanların kendileri de büyük şirketler tarafından üretilerek pazarda özel alıcıların tüketimine sunulurlar (Gruen, 1993: 65-66).

Modern bilim kadın bedenini de hayvan bedeni gibi denek olarak kullanır. Kadın bedeni ve hayvan bedeni, erkekler tarafından kontrol edilen ilaç şirketlerinde gebelikten korunma araçları araştırmalarında riske atılırlar. Dünyadaki nüfus artışının problem olarak tanımlanması, III. Dünya ülkelerindeki kadınların gerçek deneylerle, üreme seçimleri yönledirilerek, acı çekmelerine neden olurlar. Yeni üreme teknolojilerinden az sayıda doğurgan olmayan orta sınıftan kadınlar yararlanırken bu teknolojilerin üretilmesinde denek olarak kullanılan kadınlar acı çekerler, sakatlanırlar (Diamond, 1990: 206; Gruen, 1993: 66-68). Kadının doğurganlığının gebelik önleyici araçlarla düzenlenmesi ve sınırlandırılması, doğanın hayvanlar ve vahşi bitkiler yoluyla yaşam üretme yeteneğinin sınırlandırılması ve düzenlenmesiyle benzerlik taşır.

Özet

AMAÇ 1

Gelişmiş Ülkelerde Ekofeminist bakış açısından aile, kadın ve doğa ilişkisinin temellerini açıklayabilmek.

Gelişmiş ülkelerde Ekofeminist bakış açısı aile kadın-doğa ilişkisinin temelini üç farklı biçimde açıklar: Birincisi kadın-doğa ilişkisinde ki ikili sömürünün temelleri kadının psiko-biyolojisinde bulunmaktadır. İkinci açıklama kadın-doğa ilişkinin temelleri ataerkillik tarafından tarihsel ve toplumsal süreçler içinde oluşturulmuştur. Üçüncü açıklama kadın-doğa ilişkisinin temelleri ve ikili sömürüsü kadının biyolojik özelliklerinden kaynaklanmakla birlikte tarihsel ve toplumsal süreçler içinde oluşturulmuştur.

AMAÇ 2

Gelişmekte Olan Ülkelerde kadın ve aile ilişkisini doğayla temellendirerek açıklayabilmek.

Gelişmekte olan ülkelerde kadın-ve ailenin doğa ile ilişkisinin temellerini, ataerkilliğin her ikisi arasında kurduğu bağ olsa da bu ikilinin birlikte sömürülmesinin nedeni, gelişmekte olan ülkelere dayatılan batı tarzı ekonomik kalkınma modelleridir.

AMAÇ 3

Kırsal toplumda aile, kadın ve doğa ilişkisini çözümleyebilmek.

Ailede toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü, kırda kadının doğayla doğrudan ilişki içine girmesine neden olur. Kadının ve doğanın ikili sömürüsü de dolaysız biçimde gerçekleşir. Kadın emeği hem ailenin geçimliği için, hem de pazar için yapılan üretimde yoğun olarak kullanılır. Buna karşılık kadının yetiştirilen ürünler üzerindeki kontrolü, aile geçimliği için yetiştirdiği ürünler üzerindedir. Pazar için yetiştirilen ürünlerde meydana gelen değişimler, bu ürünlerin yetiştirilmesi için yapılan yardımlar ve destek, doğrudan erkekleri hedef aldığından, kadınların emeği ve ekolojik bilgisi değersizleşmekte, ailelerinin geçimliği için ekim yapılacak alanlar daralmakta, ya kente ya da nadir ormanların bulunduğu bölgelere yeni tarım alanları oluşturmak için göçe zorlanmaktadır.

AMAÇ 4

Kentte aile, kadın ve doğa ilişkisini değerlendirebilmek.

Kentte kadının ailedeki rolü nedeniyle doğayla ilişkisi dolaylı yoldan gerçekleşmektedir. Kentin doğayı insan yapımı çevreye dönüştürmesi nedeniyle kentin izin verdiği ölçüde doğa parçalarını kullanabilmekte, toplumsal cinsiyete dayalı işbölümündeki eşitsizlik nedeniyle bir yandan tahakküm altına alınan konumu sürdürüken, diğer yandan kent aracılığıyla doğayı tahakküm altına alan 'insan' konumuna gelmektedir.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi, ev hayvanlarının seçiminde kullanılan tercihler arasında yer **almaz?**

a. Besleme ve bakım maliyetinin düşüklüğü
b. Çiftleşme ve üremenin kontrol edilebilirliği
c. Hareketliliğinin derecesi
d. Virus, bakteri taşıma riski
e. Fiyatı

2. Aşağıdakilerden hangisi Dişil protein olarak kabul edilir?

a. Süt ve süt ürünleri, yumurta
b. Kümes hayvanlarının eti
c. Balık
d. Sebze
e. Tahıl

3. Aşağıdakilerden hangisi, hijyenin özelliklerinden biri **değildir?**

a. Modern bilimin ürünüdür
b. Kadının ev içi emeğine dayanır
c. Doğal elementlerin korunmasını sağlar
d. Kent yaşamının özelliğidir
e. İnsan sağlığı için önemlidir

4. Aşağıdakilerden hangisi, Zein-El Abdin'in, Shiva'ya yönelttiği eleştiriler arasında yer **almaz?**

a. Kadınlara ekolojik liderliğin sorumluluğunu yükler.
b. Toplumsal yapıları kullanarak kadın-doğa ilişkisin açıklar.
c. Kadın-doğa arasında metafizik ve madde ötesi bir ilişki oluşturur.
d. Kadın ve doğa arasındaki sembolik birliğin boyutlarını açıklar.
e. Çalışmasında hangi tahakkümün öncelediğini anlamak zordur.

5. Aşağıdakilerden hangisi, gelişmekte olan ülkelerde kadın-doğa ilişkisini **incelememiştir?**

a. Shiva
b. Okoko
c. Mercant
d. Agarwal
e. Zein el-Abdin

6. Aşağıdakilerden hangisi Nijer Deltası'nda yaptığı çalışma ile tanınır?

a. Shiva
b. Okoko
c. Mercant
d. Agarwal
e. Zein el-Abdin

7. Aşağıdakilerden hangisi gelişmiş ülkelerde kadının erkeklerden biyolojik ve psikolojik olarak farklı olduğunu, ancak bu farklılığın, toplumsal ve tarihsel süreçler içinde inşa edildiğini savunur?

a. Mellor
b. Shiva
c. Zein-el Abdin
d. Agarwal
e. Davidson

8. Aşağıdakilerden hangisi, kadın ve doğanın ikili sömürüsünü ortadan kaldırmak için, kadınsı değerlerin yüceltildiği yeni bir arayışı ifade **etmez?**

a. Agarwal
b. Eisler
c. Mellor
d. Merchant
e. Zein-el Abdin

9. Aşağıdakilerden hangisi ikinci ayrımda yer alan Ekofeministlere göre akıl'ın doğayı tanımlamasını ifade **etmez?**

a. Akıl doğa'nın tek ve karşıt tanımını sağlar
b. Akıl, doğayı bir kadın ya da madde alanı olarak anlaşılacak şekilde yapılandırır.
c. Akıl, doğa'nın sürekli biçimde kontrol altına alınmasına dayanan Batılı ilerleme ve kalkınma kavramını üretir.
d. Akıl, kadını ve doğa'yı boyun eğdirilecek ve geçimlik sağlanacak bir alan olarak tanımlar
e. Akıl, doğa'yı kültürle özdeşleştirir.

10. Aşağıdakilerden hangisi, Gelişmiş ülkelerde ikinci ayrımda yer alan Ekofeministlerden biri **değildir?**

a. Biehl
b. Bigwood
c. Plumwood
d. King
e. Merchant

Yaşamın İçinden

Kadınlar plastik poşetlere savaş açtı!

1 Nisan 2010 Yeşil Gündem

Denizli Belediyesi Kent Konseyi Kadın Meclisi, şehirde plastik poşet kullanımının çevreye zarar verdiğini açıklayarak plastik poşetlere savaş açtı.

Plastik atıkların çevreye verdiği zararı önlemek için radikal karar alınmasını talep eden Denizli Belediyesi Kent Konseyi Kadın Meclisi, Denizli'de plastik poşet kullanımının yasaklanmasını istedi.

Kamu kurum ve kuruluşlarının temsilcileriyle bir araya gelen Denizli Belediyesi Kadın Meclisi Çevre ve Sağlık Grubu, kurumlar arası işbirliği yapılarak ve belediye meclisinde alınacak bir kararla plastik poşetlerin kullanımının yasaklanmasını istedi. Denizli Vali Yardımcısı Mehmet Çınar, Kent Konseyi Başkanı ve Belediye Başkan Yardımcısı Şamil Çınar, Kadın Meclisi Başkanı Ayşe Gökşin, Pamukkale Üniversitesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Ali İhsan Bozkurt, Sağlık İl Müdürü Erdoğan Taş ile diğer kamu kurum ve kuruluşların temsilcilerinin katıldığı toplantıda Çevre ve Sağlık Grubu Başkanı Ayten Bahtiyar, Pamukkale Üniversitesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı ile birlikte hazırladıkları 'Yeşil Adımlar-1 Projesi' hakkında bilgi verdi.

Uzun süredir plastik poşet kullanımını azaltmak için çalışmalar yürüttüklerini dile getiren Bahtiyar, "Kamuoyunun dikkatini bu konuya çekmek için çeşitli girişimler yaptık. Plastik poşet kullanımını azaltmak için bez torbalar hazırlattık ve dağıttık. Uyarıcı nitelikte yayınlar ve bilgilendirme toplantıları yaptık. Ancak sorunu tamamen ortadan kaldırmak için plastik poşetlerin kullanımının yasaklanması, bunun yerine doğada yüzde 100 yok olma niteliğine sahip taşıma poşetlerine dönüştürülmesi gerekmektedir.

Büyük marketlerde kullanılan poşetler doğada yok olma özelliği taşırken pazarlarda ve dükkanlarda kullanılan poşetlerinde bu özelliği taşıyan malzemeden üretilmiş olması sağlanmalı. Denizli'deki bütün mağaza ve dükkanların pazar esnafının plastik poşet yerine kağıt, bez torba ya da doğada çözünebilen doğa dostu biobozunur poşet kullanması için meclisin karar almasını talep ediyoruz. Bu konuda da diğer kurumlardan destek talep bekliyoruz" dedi.

Bu güne kadar gerçekleştirdikleri çalışmalardan dolayı Kadın Meclisi üyelerini kutlayan Vali Yardımcısı Mehmet Çınar, sağlıklı bir çevre için atılacak her türlü adıma sınırsız destek vermeye hazır olduklarını söyledi. Kent Konseyi Başkanı ve Belediye Başkan Yardımcısı Şamil Çınarda yaptığı konuşmada en kısa süre içinde konunun Denizli Belediye Meclisi gündemine alınması için girişimlere başlayacaklarını dile getirdi. Denizli Belediyesi'nin çevre konusunda gösterdiği hassasiyetin geçen yıl alınan 'En Çevreci Belediye' unvanıyla tescillendiğini dile getiren Çınar, "Plastik torbaların hem doğaya hem de insanlara zararlı olduğu ortada.

Doğada yok olmaları 400 ile bin yıl sürüyor ve kanserojen özellik taşıyorlar. Ancak bilip de umursamadığımız pek çok şey gibi hala kullanmaya devam ediyoruz. Kadın Meclisimizin uzun süredir yürüttüğü bez torba kulanılması konusundaki çalışmaları bir adım daha ileriye götürmek için gerekli girişimleri yapacağız. Konunun en kısa sürede meclise gelmesini sağlamaya çalışacağız. Plastik torbalara karşı en kararlı adımı atmaya hazırız" dedi.

Kaynak: http://www.naturalhaber.com/haber_detay.asp?haberID=5040. Erişim Tarihi: 05.06.2011

Kadınlar Silahla Doğa Nöbeti Tutuyor

Malatya'nın Hekimhan ilçesine bağlı İğdir Köyünde, kadın ve erkekler, köyün yakınlarındaki dağlarda yaşayan keçi, geyik ve kuşları yasa dışı avlamaya gelenleri engellemek amacıyla tüfekli nöbet tutuyor.

MALATYA- Köyde nöbet tutan kadınlar, dağlarda doğal ortamda yaşayan çok sayıda yaban keçisi, ayı, domuz ve kuş türlerinin avlanmasını engellemek için uğraş veren erkeklere destek vermek için silahlanarak nöbet tutmaya başladı. Yasa dışı avlanmaya gelenleri fark eden kadınlar havaya ateş ederek köylüyü haberdar ediyor.

Avlanmaya gelenlerin doğal yaşama zarar verdiğini ve katliam yaptığını iddia eden kadınlar, doğal ortamda yaşayan hayvanların öldürülmesine seyirci kalmayacaklarını kaydetti.

Gece köye yakın bölgelerde nöbet tutan kadınlardan en yaşlı olanı Elif İğdir (78), nöbet tutmanın zor olduğunu, ancak hayvanların öldürülmesini istemedikleri için buna katlandıklarını belirtti.

''DEVLETİN KÖKLÜ BİR ÇÖZÜM BULMASI GEREKİR'

İğdir Köyü Muhtarı Hıdır Ekici de uzun süreden beri yetkili kurumlara ve kaymakamlığa yazı yazarak bölgede avlanmanın önüne geçilmesini talep ettiklerini, devletin bölgede, tedbir amaçlı hiç bir çalışmasının olmadığını savundu.

Yaban keçilerinin sürekli olarak avlanması nedeniyle olaya kendi olanaklarıyla müdahale etmeye başladıklarını dile getiren Ekici, bir süreden beri nöbet uygulamasına başladıklarını vurgulayarak, kadınların da köye yakın bölgelerde nöbet tuttuğunu ifade etti.

Çiftçilik yaptıklarını, sürekli tuttukları nöbetler nedeniyle işlerinin de aksadığını bildiren Ekici, şöyle konuştu:''Kaymakamlığa, ilgili kurumlara defalarca yazı yazarak bölgede çok sayıda yaban keçisi, ayı ve domuzun doğal ortamlarda çoğaldığını ve koruma altına alınması gerektiğini ifade ettim. Buna rağmen şu ana kadar devletin hiçbir kurumundan bir destek alamadık. Sürekli olarak başka ilçelerden hatta başka kentlerden gelenlerin katliamlarına şahit oluyoruz. Çok sayıda yaban keçisini öldürdüler. Bölgede yaptığımız çalışmalarda çok sayıda yaban keçisi kafası bulduk. Bu katliamın sona ermesi için bir süredir nöbet uygulaması başlattık. Nöbetlere köyün kadınları da katılıyor. Kadınlar genellikle köye yakın bölgelerde nöbet tutuyor. Devletin ilgili kurumlarından bir destek alıncaya kadar doğanın korunması için biz çalışacağız.''

''BÖLGENİN MİLLİ PARK OLMASINI İSTİYORUZ''

Bölgedeki yaban keçilerinin özel olarak yetiştirilmediğine dikkati çeken Ekici, devlet desteğiyle bazı bölgelerde üretim çiftlikleri kurulduğunu hatırlattı.Özel olarak üretilen dağ keçileri sayesinde çok sayıda insanın istihdam edildiğini ifade eden Ekici, şöyle konuştu:''Devletin üretim çiftlikleri var. Buralarda dağ keçisi yetiştirmek için çok sayıda insan çalıştırılıyor. Ancak köyümüzde doğal ortamda hayvanlar kendiliğinden çoğalıyor. Bizler kış aylarında dağlara yem bırakıyoruz. Yazın da tuz ihtiyaçlarının giderilmesi için kayalara tuz bırakıyoruz. Bu bölgenin milli park olmasını istiyoruz.''

Kaynak: http://www.ntvmsnbc.com/id/25015244/. Erişim Tarihi: 05.06.2011

Okuma Parçası

Hayvan Hakları Günü'nde Sorular/Sorunlar: "İsterik Kadınlar"dan Baskı-Sömürü-Tahakküme

23 Temmuz 1920'de *Woman's Leader*'da Virginia Woolf'un "The Plumage Bill" başlıklı bir yazısı yayımlanır. Şapkalarını rengarenk tüylerle süsleyebilsinler diye işkencelerle öldürülen kuşların akıbetine kayıtsız kalan moda tutkunu kadınları alttan alta aşağılayan bir yazıya cevaben kaleme aldığı bu metinde, o kuşların kadınların değil erkeklerin elinden öldüğünü anlatan Woolf, geçim derdinde olmakla şapkasını süslemek arasındaki farkı teslim etmekle birlikte, kuşları koruyacak yasanın çıkarılmasının da yine erkekler tarafından engellendiğine dikkat çeker ve yazısını şu sözlerle noktalar:

"Fark ettim ki kuşların çektiği acılardan ziyade kadınlara edilen haksızlık üzerine yoğunlaşmışım. Yoksa kadınlara haksızlık etmek, kuşlara işkence çektirmekten daha ağır bir suç mu?"

**

"Akılsız hayvana gösterilen ihtimam akıllılara fazla gelir. Batı uygarlığı bunu kadınlara terk etmiştir" (Adorno ve Horkheimer, *Aydınlanmanın Diyalektiği*).

Bugün dünya çapında hayvan hakları hareketinin yüzde sekseni kadınlardan oluşuyor. Türkiye'de kendini gösterdiği biçimiyle hayvan hakları faaliyetleri, kadınların, hepsi de neredeyse istisnasız erkek olan belediye görevlileriyle, itlaf ekipleriyle, yasa koyucularla düpedüz tırnaklarıyla verdikleri bir mücadele şeklinde yürütülüyor. Kadınların özgül olarak hayvan haklarıyla, genel olarak da merhamet duygularıyla özdeşleşmesi, ister feminist yazarlar Carol Adams ile Josephine Donovan'ın öne sürdükleri gibi biyolojik bir temele dayansın, isterse de erkek egemen toplumun kadına biçtiği rolün sonucu olsun, ortada inkar edilemeyecek bir manzara var: Özellikle Türkiye'de hayvanlar için yürütülen mücadele, büyük oranda kadınların erkeklere karşı ya da onlara rağmen yürütmeye çalıştıkları bir mücadele ve ana-akım feminizm ya da herhangi başka bir muhalif hareket, hayvan haklarını temel bir mesele olarak görmemesi bir yana, kadınları bu zorlu mücadelede biraraya getiren saikleri ya merak etmiyor ya da küçümsüyor. Diğer taraftan, her gün erkeklerle cebelleşen bu kadınlar da, neden "erkeklerle cebelleşmek" zorunda kaldıkları hakkında -en azından göründüğü kadarıyla- kafa yorma gereği duymuyorlar; "tırnaklarıyla" yürüttükleri mücadelenin bütünsel bir soruna dayandığını, bu sorunu kökünden hedef almadıkça hep tek tek hayvanları kurtarmaya çalışmak ve hep yorulmak zorunda kalacaklarını göz ardı ediyorlar.

**

Temelde baskıya ve sömürüye karşı çıktığını söyleyen felsefeci Peter Singer'ın *Hayvan Özgürleşmesi* adlı kitabı 1975'te yayımlanmış. Hayvan özgürleşmesini, siyah özgürlük hareketinin ve kadın özgürleşmesinin mantıki sonucu olarak kuran, hissetme yetisine sahip varlıkların insan amaçlarına hizmet eden araçlar olarak muamele görmesinin günümüzde kabul edilen değerler çerçevesinde hiçbir meşruiyeti olmadığını gösteren, tür ayrımcılığının da ırk ve cinsiyet ayrımcılığından farksız olduğunu savunan Singer'ın kitabı, o tarihten bugüne hay-

van hakları hareketinin en temel esin kaynağı olmuş ve milyonlarca insanı vejetaryenliği benimsemeye teşvik etmiş. Carol Adams, Josephine Donovan, Alice Walker gibi feministler hayvan hakları konusunda tezler geliştirmişler. Anti-kapitalist hareket içerisinde, hayvan haklarını yoksulluk, küreselleşme ve çevresel tahribat gibi meselelere eklemleyerek ele alan pek çok aktivist ve yazar var.

Artık Batı'da hayvan hakları, gerek kuramsal gerek pratik düzeyde, "düzeni sarsıcı" hamleler gerçekleştiren, hayvan deneyleri ve sınaî hayvancılık gibi alanlar başta olmak üzere tedrici de olsa bazı iyileştirmeleri kabul ettirmeyi başaran bir hareket. Pek çok üniversitenin hukuk fakültelerinde, felsefe bölümlerinde hayvan hakları dersleri mevcut. Hayvan haklarını savunan hukukçular, vejetaryen yemek seçeneği talepleri karşılanmayan mahkûmların, hayvanlar üzerinde deney yapmak istemeyen tıp ya da veterinerlik öğrencilerinin dava açma seçeneklerinden söz ediyor. Sınaî hayvancılığın ve hayvan deneylerinin beşiği olan Batı, hayvanlar üzerindeki şiddeti sınırlarına vardıran ve böylece bu şiddetin -ne kadar kapalı kapılar ardına gizlemeye çalışsa da- çok daha çıplak şekilde ifşa edilmesine yol açan teknolojisiyle, kendi yarattığı canavarı yok etmeyi dert edinen bir hareketi de yaratmış. Elbette pek çok Avrupa ülkesinde hukuki düzeyde benimsenen anlayış, hayvanların "daha az acılı" ve daha "medeni" yollarla öldürülmesi ilkesinden ibaret. Ama en azından "ciddiye alınan" ve taleplerini dayatabilen bir özgürleştirme hareketi var. Bu hareketin 30 yıllık geçmişi, kuramsal altyapıyla beslenen pratiğine dayanıyor.

**

Hayvan Özgürleşmesi Türkçe'de 2005 yılında basıldı. Bunun ardından *Birikim* dergisi Temmuz 2005 sayısında Peter Singer'dan Tom Regan ve Gary Francione'ye, Carol Adams ve Donovan'dan Vandana Şiva'ya kadar, modern hayvan hakları hareketinin öncü tezlerine yer veren bir dosya yayımladı. *Birgün* gazetesinin Pazar ekinde hayvanlara ayrılan bir sayfa var. Türkiye'de hayvan hakları, yavaş yavaş da olsa, "isterik kadınlar-cani belediye ekipleri" formatındaki magazinel sunumun, ya da "Avrupa Birliği yolundaki medeni" görüntümüzü bozduğu için eleştirilen kanlı kurban bayramı sahnelerinin ötesinde, özellikle sol perspektife dayanan, "baskı", "sömürü", "tahakküm" gibi terimler çerçevesinde dillendirilen siyasi bir mesele olarak ifade edilmeye başlıyor. Elbette ana-akım medyanın dışındaki mecralarda, küçük kıpırdanmalar şeklinde...

Bu noktada şu soruları sormak anlamlı görünüyor: Feminizm, hayvanlara yönelik şiddeti ve medya temsillerinde ya da dilde hayvanların kadınsılaştırılması/kadınların hayvansılaştırılması olgusunu temel meseleleri arasına dahil edebilir mi? Kadınların (da) tükettiği gerçek piliçlerden, erkeklerin tükettiği "piliç"lere uzanan yolu kendi perspektifiyle ifşa edebilir mi? Türkiye'de ve dünyada hayvan haklarının kadınlarca sahiplenilmesi olgusuna dişe dokunur bir açıklama getirmeyi dert edinir ve o kadınların mücadelesini, magazinel temsillerin ötesine taşıyıp bütün muhalif kesimlerin kucaklaması gereken, anti-militarizm gibi bir harekete dönüştürecek bir zemin sunabilir mi? Kadınlara haksızlık etmenin de, kuşlara işkence çektirmenin de ağır suçlar olduğunu kabul edebilir mi? Şiddete, tahakküme, insan ya da insandışı bütün varlıkların nesneleştirilmesine karşı çıkan sol, yeşil, çevreci vs. bütün muhalif hareketler, bu hareketin kuramı ve pratiği üzerine eleştirel de olsa fikir geliştirmeyi, çözüm bekleyen "daha acil" sorunlar olduğu gerekçesiyle bir "lüks" olarak görmekten vazgeçebilir mi? Acı çekebilen, mutlu olabilen, kendine özgü bir duygusal-sosyal hayatı ve insanlar kadar özgürleşmeye ihtiyacı olan diğer hayvanları birer nesne olarak görmemeyi salık veren hayvan hakları kuramlarının, kendi ideallerine temel oluşturan etik değerlerin bir uzantısı olduğunu görebilirler mi? Değiştirmeye çalıştıkları dünyanın hayvanları mahkûm ettiği konumu sorgulamakla, aslında ne kadar çok şeyi sorgulayacaklarını fark edebilirler mi?

Elçin Gen (07.10.2005)

Kaynak: http://ecotopianetwork.wordpress.com/2011/01/25/hayvan-haklari-gununde-sorular-sorunlar-isterik-kadinlardan-baski-somuru-tahakkume/. Erişim tarihi: 5.06.2011.

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1.e	Yanıtınız yanlış ise "Kentte Kadın ve Doğa" konusunu gözden geçiriniz.
2.a	Yanıtınız yanlış ise "Kentte Kadın ve Doğa" konusunu gözden geçiriniz
3.c	Yanıtınız yanlış ise "Kentte Kadın ve Doğa" konusunu gözden geçiriniz
4.b	Yanıtınız yanlış ise "Gelişmekte Olan Ülkelerde Kadın-Doğa İlişkisinin Temelleri" konusunu gözden geçiriniz
5.c	Yanıtınız yanlış ise "Gelişmekte Olan Ülkelerde Kadın-Doğa İlişkisinin Temelleri" konusunu gözden geçiriniz
6.b	Yanıtınız yanlış ise "Gelişmekte Olan Ülkelerde Kadın-Doğa İlişkisinin Temelleri" konusunu gözden geçiriniz
7.a	Yanıtınız yanlış ise "Gelişmiş Ülkelerde Ekofeminist Bakış Açısından Kadın-Doğa İlişkisinin Temelleri" konusunu gözden geçiriniz.
8.b	Yanıtınız yanlış ise "Gelişmiş Ülkelerde Ekofeminist Bakış Açısından Kadın-Doğa İlişkisinin Temelleri" konusunu gözden geçiriniz.
9.e	Yanıtınız yanlış ise "Gelişmiş Ülkelerde Ekofeminist Bakış Açısından Kadın-Doğa İlişkisinin Temelleri" konusunu gözden geçiriniz
10.e	Yanıtınız yanlış ise "Gelişmiş Ülkelerde Ekofeminist Bakış Açısından Kadın-Doğa İlişkisinin Temelleri" konusunu gözden geçiriniz

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Geleneksel cinsiyet rolleri kadınları besleyen ve büyüten varlıklar olarak tanımlar. Bu durum kadınların insan olarak toplumda potansiyellerini gerçekleştirmelerine engel olur.

Sıra Sizde 2

Kadınların ve doğanın tahakküm altına alınmasının yalnızca ideolojide konumlandırılmasının anlamı, kadın ve doğanın ikili tahakkümünün yalnızca ataerkil ideolojiden kaynaklandığını iddia etmektir. Oysa ki, bu tahakkümden bazı gruplar/sınıflar v.s ekonomik avantaj ve politik güç sağlamaktadır. Yalnızca ataerkil ideolojiye odaklanmak bu grupların kimler olduğunu, hangi yollarla ve hangi araçları kullanarak tahakkümden ekonomik avantaj ve politik güç elde edildiğinin anlaşılmasını engeller.

Sıra Sizde 3

Erkek emeğinin kıtlığı nedeniyle daha önceden toprak mülkiyetinden dışlanan kadınlar kendi adlarına da toprak satın alabilmeye başlamışlardır. Buna karşın tarımda yardımcı olmak üzere daha fazla sayıda çocuk yapmakta ve kız çocukları kardeşlerine bakmak için okulu terk etmektedir.

Sıra Sizde 4

Hijyen insan yaşamından özellikle gözle görülmeyen doğal elementlerin yok edilmesidir. Gözle görülebilen ya da görülmeyen tüm doğal elementlerin yok edilmesi ya da sınırlandırılması kente özgüdür. Kırda doğa ile doğrudan ilişkide oluşan, gözle görülebilen ve nesnelerin üzerini kaplayarak yeniden kullanımını engelleyen maddeler yok edilir.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

Adams, C.J. 1993. "The Feminist Traffic in Animals", G. Gaard (der.) **Ecofeminism: Women, Animals, Nature.** (Der. G. Gaard), Philadelphia: Temple University Press. 195-218

Agarwal, B. (1992). "The Gender and Environment Debate: Lessons from India", **Feminist Studies,** 18(1): 119-158.

Allen, P.C. (1990). "The Woman I Love Is a Planet", (der.), **Reweaving The World: The Emergence of Ecofeminism.** (Der. I.Diamond ve G.F. Orenstein), San Francisco: Sierra Club Books, s.52-57.

Bayraktar, S. (2011). **Makbul Anneler Müstakbel Vatandaşlar.** Ankara: Ayizi Kitap.

Biehl, J. (1991). **Finding Our Ways: Rethinking Ecofeminist Politics.** Montreal, New York: Black Rose Book.

Bigwood, C. (1993). **Earth Muse.** Philadelphia: Temple University Press.

Birkeland, J. (1993). "Ecofeminism: Linking Theory and Practice", **Ecofeminism: Women, Animals, Nature.** (Der. G. Gaard), Philadelphia: Temple University Press, s. 13-59.

Çetin, O.B. (2003). "Kentsel Alanda Antroposentrizm ve Ataerkillik", **Almanak 2002,** İstanbul: SAV Yayınları, s. 497-502.

Çetin, O.B. (2005). " Ekofeminizm: Kadın-Doğa İlişkisi ve Ataerkillik", **Sosyo Ekonomi,** 1(1): 61-76.

Davidson, S. (1993). "Women and Environment in developing countries: Issues and Linkage", **Women & Environment,** 13(3-4): 6-9.

Diamond, I (1990). "Babies, Heroic Experts, and a Poisoned Earth", **Reweaving The World: The Emergence of Ecofeminism.** (Der. I.Diamond ve G.F. Orenstein), San Francisco: Sierra Club Books, s. 201-210.

Eisler, R. (1990). "The Gaia Tradition And The Partnership Future: An Ecofeminist Manifesto", **Reweaving The World: The Emergence of Ecofeminism.** (Der. I.Diamond ve G.F. Orenstein), San Francisco: Sierra Club Books, s. 23-34.

Gruen, L (1993). "Dismantling Oppression: An Analysis of the Connection Between Women and Animals", **Ecofeminism: Women, Animals, Nature.** (Der. G.Gaard), Philadephia: Temple University Press,s. 60-90.

King, Y. (1990). "Healing the Wounds: Feminism, Ecology, And The Nature/Culture Dualism", **Reweaving The World: The Emergence of Ecofeminism.** (Der. I.Diamond ve G.F. Orenstein), San Francisco: Sierra Club Books, s. 106-121.

Mellor, M. (1992). **Breaking The Boundaries.** London: Virago Press, Ltd.

Merchant, C. (1996). **Earthcare: Women and the Environment.** New York, London: Routledge.

Okoko, E. (1999). "Women and Environmental Change in the Niger Delta: Evidence from Ibeno", **Gender, Place & Culture: A Journal of Feminist Geography,** 6(4): 373-379.

Plumwood, V. (1993). **Feminism And The Mastery Of Nature.** New York, London: Routledge.

Sachs, C.E. (1996). **Gendered Fields: Rural Women, Agriculture, and Environment.** Boulder, CO: Westview Press.

Shiva, V. (1994). **Staying Alive.** London, New York: Zed Books Ltd.

Zein-El Abdin, E. (1996). "Development, Gender, and the Environment: Theoretical or Contextual Link?", **Journal of Economic Issues,** 30(4): 929-948.

5

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Aile ve çocuk olgusu arasındaki ilişkiyi açıklayabilecek,
- Tarihsel açıdan çocuk ve çocukluk kavramının gelişimine ilişkin görüşleri sıralayabilecek,
- Ailenin çocuğun sosyalleşme sürecindeki rolünü farklı sosyalizasyon kuramları bağlamında açıklayabilecek,
- Çocuk yetiştirme üzerinde aile özelliklerinin etkisini belirleyebilecek,
- Ailede farklı ana-baba tutumlarına ilişkin görüşleri saptayabilecek bilgi ve becerilere sahip olacaksınız.

Anahtar Kavramlar

- Çocukluk
- Sosyalizasyon Süreci
- Sosyalleşme
- Çocuk Yetiştirme
- Kırsal Aile
- Gecekondu Ailesi
- Kentsel Aile
- Ana-babalık Stili
- Otoriter Ana-baba Tutumu
- Demokratik Ana-baba Tutumu
- İzin verici Ana-baba Autumu

İçindekiler

Aile Sosyolojisi → Aile ve Çocuk

- AİLE VE ÇOCUK
- ÇOCUK VE ÇOCUKLUĞA BAKIŞ
- FARKLI BAKIŞ AÇILARINDAN ÇOCUĞUN SOSYALİZASYONU
- ÇOCUK YETİŞTİRMEDE AİLE ÖZELLİKLERİNİN ETKİSİ

Aile ve Çocuk

AİLE VE ÇOCUK

AMAÇ 1 ***Aile ve çocuk olgusu arasındaki ilişkiyi açıklayabilmek.***

Aile, yetişkin eşlerden ve çocuklardan oluşan, birbirine duygusal açıdan bağlanmış, ekonomik, sosyal duygusal hak ve sorumlulukları paylaşan bir toplumsal sistemi oluşturmaktadır (Hetherington, Parke, Guavin ve Locke,2006).

Diğer toplumsal sistemlerden farklı olarak bir aile sisteminin bireyi olabilmek doğum, evlat edinme veya evlilik aracılığıyla gerçekleşmekte ve aile üyeleri ancak ölüm sonucu sistemden ayrılmakta, aile bağlarının başka bir yolla kopması mümkün olmamaktadır (Richman ve Lansdown,1988).

Aile normal şartlarda çocuğun doğuştan üyesi olduğu en küçük toplumsal kurumdur. Aile çocuğun içinde yaşadığı toplumsal çevreye uyarlanması için gereken kültür kodlarının (normlar ve kuralların) öğrenildiği yerdir. Gökçe (1996), aileyi anne, baba, çocuklar ve eşlerin kan akrabalarından oluşan ekonomik ve toplumsal bir birlik olarak ele alır. Ona göre ailenin neslin devamını sağlama, üyelerinin her türlü maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılama, duygusal dengeyi geliştirme ve eğitim yoluyla üyelerini yetiştirme gibi biyolojik, ekonomik, psikolojik ve toplumsal işlevleri bulunur.

Aile, çocuk açısından ilk ve en uzun süreli sosyal ilişki kurma kaynağını oluşturmaktadır. Çocuğun çevresine ilişkin ilk deneyimleri çoğunlukla ailesinin aracılığıyla oluşmakta ve çocuk büyüdükçe daha geniş çapta sosyal etkileşimler ailenin yerini almaktadır. Ailenin çocuğun fiziksel dünya, ilişkiler ve sosyal yaşama ilişkin fikirler edinmesinde önemli bir işlevi bulunmaktadır (Richman ve Lansdown, 1988).

Aile, sosyalizasyon sürecinin temel ajanlarından biridir. Birincil bir küme niteliğine sahip olan ailenin çağdaş toplumdaki temel işlevi, çocuğun sosyalizasyon sürecine olan katkısıdır. Diğer bir deyişle çocukların bakımı ve toplumsal çevreye hazırlanmalarında ailenin önemi ortaya çıkar. Çocuk için yeri doldurulamayan bir eğitim kurumudur.

Aile, üyelerine birtakım davranış biçimleri kazandırır. Kazandırdığı davranış örüntülerinin, toplumsal normlar ve değerlerle çatışmamasına özen gösterir. Bu anlamda ahlak kurallarına dayalı bir kümedir. Ayrıca, toplumda görülen birtakım istenmedik davranışları da denetler. Böylece üyelerin toplumdaki kötü davranışla-

rın etkisinde kalmasını önlemeye çalışır. O halde aile, bireylerin kural ve ölçülere duyarlı olarak yetiştirildiği, toplumsal cinsiyetçi davranışlarını düzenleyen, aynı zamanda da kuvvetli bir toplumsal denetimin var olduğu toplumsal kurumdur.

Çocuk ilk toplumsal davranışlarını, aile üyeleri ile etkileşim kurarak ve onları taklit ederek öğrenir. Ailenin temel bir kurum olmasının nedenlerinden biri de "sosyalleşme" üzerinde en etkili kurum olmasıdır" (Tezcan, 1995: 44). Aile tüm toplumlarda toplumun sürekliliğini sağlayan, çocukların bakımı ve eğitimi açısından önemli bir toplumsal kurumdur.

Yıllar öncesinde aile çocuk ilişkisi bağlamında aile yapısı ile çocuk yetiştirme arasında farklılıkların olduğu bir çok bilimsel çalışmalarla ortaya konmuştur. (Elder and Bowerman, 1963; Bossard, 1956; Rosen, B 1961; Birim, O. 1958). Aile yapısı kavramı, ailedeki eksikliği (parçalanmış, bütünleşmemiş aile), hane üyelerinin sayısını, kardeş sayısı ve kardeşler arası sıralanma gibi farklı yapılanmaları ortaya koymaktadır (leFlore,1988). Ailenin işlevleri üzerinde de aile yapısının etkileri görülmektedir (Martin ve Colbert,1997). Aile içindeki çocukların sayısı ve özellikle de çocukların doğum sırası ana-babalık tarzlarındaki değişimlere neden olmaktadır. Çünkü aile içindeki grup sayısı ve komposizyonu değiştiği zaman kaynakların kullanımı ve ana- babalık icraatı da farklı olmaktadır.

Ekonomik yönden kendine yeterli ailelerde ekonomik faaliyetler, aile üyeleri arasındaki işbölümüne dayalı yürütülmektedir. Bu tip ailelerde çocuklar küçük yaştan itibaren aile içi faaliyetlerde üzerine düşen görevleri yapmaya başlar. Geniş aile olarak adlandırılan yapılarda anne-baba- çocuklar, çocukların eş ve çocukları, anne ve babanın kardeşlerinin eş ve çocuklarını kapsamaktadır. Bu tür ailelerde erkek çocuklar küçük yaştan itibaren tarım işlerini babalarından öğrenerek çalışmaya başlarlar, kız çocukları da ev işlerini öğrenerek evde anneye yardımcı olurlar. Çocuk ekonomik bir güç olarak görüldüğünden aile üyeleri onların eğitim kurumlarına devam etmesini çok istemez ve çocuğun eğitimi aile tarafından verilenlerle gerçekleşir.

Günümüzde ailenin hem ekonomik hem de eğitim işlevlerini toplum içinde yer alan bazı kurumlara devrettiği görülmektedir. Ancak bu durum ailenin ekonomik ve eğitim işlevinin tamamen bittiği anlamına da gelmemektedir. Çünkü yetişmekte olan çocukların üretici olma niteliğini kazanana kadar tüm ekonomik gereksinmelerinin karşılanması, günümüz ailesinin en önemli ekonomik işlevi olarak düşünülmelidir.

Eğitim kurumlarının yaygınlaşması ve çocuğun eğitim işlevlerinin aileden eğitim kurumlarına geçmesi özellikle endüstrileşme ile birlikte zorunlu hale gelmiştir. Endüstrileşme sonucu aile de yapısal bir dönüşüm geçirmiştir. Genellikle ailedeki yetişkinler topraktan koparak fabrikalarda çalışmaya başlayınca, aileler ekonomik birim olmaktan çıkmış geniş aileler, anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek ailelere dönüşmüştür. Ekonomik faaliyetlerin ev dışına taşınması, toplumda birçok yeni mesleğin ortaya çıkmasına, dolayısıyla da bu mesleklerin özel bilgi ve beceri gerektirmesi sonucunda ailelerin çocuğun eğitim işlevini istenilen şekilde yerine getiremez duruma gelmesine neden olmuştur.

Yetişkinlerin yaşamını biçimleyen laikleşme, kentleşme, endüstrileşme, bireyselleşme gibi sosyal değişme olguları çocuklarında yaşamını etkilemektedir. Çocuklar için sosyal değişmenin birçok etkisi aile yaşamı bağlamında görülmektedir.

Ayrıca çocuk toplum denilen karmaşık dünyaya ailede başlayan bir sosyalizasyon ile adım atmaktadır. Ailede başlayan bu sosyalizasyonun niteliği çocukların toplumsal yaşamda başarılı, başarısız, mutlu ya da mutsuz olmalarını belirlemektedir. Dolaysıyla çocukların ve gençlerin günümüzde karşılaştığı sorunların kaynaklarından biri de yanlış ve yetersiz sosyalleşme ve bunun yol açtığı bunalımlar olarak görülmektedir (Tolan ve diğerleri, 1986).

SIRA SİZDE 1

Aile yapısının çocuk ilişkisine olan etkilerini tartışınız.

Geçmişten Günümüze Çocuk ve Çocukluğa Bakışı

Tarihsel açıdan çocuk ve çocukluk kavramının gelişimine ilişkin görüşleri özetleyebilmek.

Çocukluk yaşam sürecimizin doğal ve değişmez halkalarından biridir. Çocukluk bebekliğin tersine doğal bir gerçeklik değil, sosyo-kültürel bir kavramdır. Bu nedenle öteki toplumsal kavramlar gibi norm ve değerlere göre göreli olarak belirlenir. Hem çocukluk yaşantısı hem de çocukluk kavramı yüzyıllar boyunca değişim göstermiştir.

Çocuk ve çocukluğa ilişkin literatür incelendiğinde (Frones,1994; Preffer,1996; Prout ve James,1997) çocuğa ilişkin genel geçer bir tanımlama oldukça güçlük taşımaktadır. Bunun nedeni de çocuğun farklı gelişim aşamalarından geçerek olgunlaşmasından değil, genelde çocukluk döneminin başlangıç ve bitiş zamanı arasındaki görüş farklılıklarıdır. Tanımlamalarda çeşitlilik yaratan bu farklılaşma aynı zamanda var olan sosyo-ekonomik, kültürel ve politik yapılarla da ilişkilidir. Yaşamın diğer aşamaları gibi, çocukluk sosyal ve kültürel güçler tarafından yapılandırılmış ve inşa edilmiştir. Çocukluk kavramını belirleyen ekonomik, kültürel ve sosyal yapının oluşturduğu üçlü bir kombinasyondur (Frones,1994).

Çocukluk, oyun oynanabilecek, büyüyüp gelişebilinecek, yetişkinlerinkinden farklı olarak ayrı ve güvenli bir ortam gerektirir. Çocukluk, salt doğum ile yetişkinlik arasındaki dönem olmanın ötesinde bir anlama sahiptir. Bu kavram, bir çocuğun yaşamındaki durumu ve koşulları, belirtilen dönemi oluşturan yılların kalitesini anlatır (UNICEF, 2005).

Türkiye'de erken evlilik ve çocuk gelinler sorununu araştırınız

Günlük dilde çocuk kavramına çeşitli anlamlar verilir. Bu kavram, yaşa ilişkin olarak küçüğü yetişkinden ayırmak için kullanılır. Çocukluk ve yetişkinlik yaşını ayıran sınır, bölgeye, sosyal çevreye, dinsel ya da kişisel görüşlere göre değişmektedir. Buna göre çocukluk, belli bir yaşa ulaşmak, reşit olmak, okulun bitirilmesi, çıraklık eğitimine başlamak gibi sosyal olayla bitmektedir.

Tarihsel süreç içinde ise çocuk kavramını ele aldığımızda; Antik Yunan döneminde özel bir yaş kategorisi olarak çocukluğa oldukça az ilgi gösterilmektedir. Bu dönemde çocuk ve genç için kullandıkları kavramlar o kadar belirsizdir ki bebeklik ile yaşlılık arasında kalan hemen her çağı içermektedir. Modern anlamda çocuk ve çocukluk kavramlarına orta Çağda da rastlanmamaktadır.

Orta Çağın aile ve çocukluk tarihi üzerine çalışan Fransız Philippe Aries 1962 yılındaki *Yüzyıllar Boyunca Çocukluk* adlı çalışmasında, modern ailenin çocuğa ilişkin tutumunun farklı olduğunu ortaya koymaktadır. Orta Çağda çocukluk nosyonun bulunmadığını ileri süren Aries, çocukluğu oldukça dar bir açıdan ve Batı orta sınıf toplumlarının temsil ettiği şekilde ele almaktadır. Çocukluk kavramının 15 ve 16. yüzyıllardan önce olmadığını savunarak çocukları yetişkinlerden ayrı tanımlayacak sözcüklerin yokluğundan söz etmektedir. Çocuğa ilişkin tutumların zamanla yavaş yavaş ekonomik değişim ve sosyal gelişime bağlı olarak aşama aşama ilerleyip geliştiğini belirtmiştir. Onyedinci yüzyılın başında çocukluk kavramının, aile yaşamının bir parçası olarak kabul edilmeye başladığını ileri sürmüştür. Bu dönemde çocuk aile içinde önem kazanmaya başlar; ancak merkez olacak kadar değildir. Çocuk, anne sevgisi ile ancak 18. yüzyılda tanışabilmiştir. Çünkü bu zamana kadar çocuk korku ve-

Ortaçağ Batı toplumlarında modern anlamda bir çocukluk kavramının bulunmadığını ileri süren ve aynı zamanda bağımlılık kavramı ile eşanlamlı gören Aries'e göre çocukluk, bağımlılıktan kurtulma olarak yaklaşık 5-7 yaşlarında sona ermektedir. Başka bir anlatımla, çocuk anasının ya da babasının sürekli gözetimi olmaksızın yaşayabilecek hâle gelir gelmez yetişkin toplumuna katılmaktadır.

Aries, 10. yüzyılda sanatçıların çocuğu minyatür bir yetişkin olarak görüntülediklerini belirtmekte ve çocukluk konusundaki bu bilgisizlikten 19. yüzyıldaki çocuk merkezli aileye nasıl gelindiğini izleyebilmek için sanatta, dilde, edebiyatta, giysilerde, oyunlarda, okulda çocuk kavramının yansımalarına ilişkin ayrıntılı tarihsel örnekler vermektedir.

ren, hatta günah unsuru sayılan bir varlıktır. Eşleri birbirinden uzaklaştırdığı düşünüldüğünden kurtulunması gereken bir yük olarak görülür. Kız ve erkek çocuklar arasında da ayrım vardır; kız çocuklar hiçbir şey kazandırmayan, üstelik evlendirmek için drahoma ödenen bir yüktür. Bu nedenle ya hizmetçiliğe ya da manastıra gönderilirler. Erkeklerde ise sadece büyük çocuk önemlidir ve miras ona bırakılır.

Aries'e göre, çocukluğun keşfi süreci 13. yüzyılda başlamış ve yansımaları da 15-16. yüzyıl sanat tarihinde görülebilmiştir. Örneğin, 13. yüzyıl sanatında çocuğa benzer şekiller belirmeye başlamışsa da bunlar gerçek değil melekler gibi dini içerikli figürlerdir. 15.ve 16. yüzyıllara gelindiğinde Meryem'in kollarındaki küçük İsa gibi anne-çocuk ilişkisini yücelten resimlerde modern çocuk kavramına benzer şekiller yer almaktadır. 17. yüzyılın başlarından itibaren, çocuklar kendilerine özgü giysilere, oyunlara, öykülere, müziğe ve resimlere sahip olmaya başladılar.

Aries, Orta Çağ Batı toplumlarında çocukluk kavramının olmadığını söylemenin, çocukların ihmal edildiği ya da sevilmediği anlamına gelmediğini de belirtmektedir. Ona göre çocukluk kavramını çocuk sevgisiyle karıştırmamak gerekir. Çocukluk kavramı, daha çok çocukların kendine has özelliklerin bulunduğu, bu özelliklerin onu yetişkinden ayırdığı yolundaki bilinç ile ilgilidir. İşte Orta Çağ toplumlarında eksik olan bu bilinçtir. Rönesans'la birlikte kültürel düşünsel ortamda başlayan değişim 19. yüzyılda da sürmüş ve çocukların diğer yetişkinlerden farklı bir grup olduğu anlayışı iyice pekişmiştir. Aydınlanma döneminde "çocuk" kavramı bugünkü içeriğini kazanmıştır. Hatta günümüz literatüründe "modern çocukluk" ve "post-modernitenin çocukları" kavramlarının kullanıldığını görmekteyiz (Jenks,1996, Kennedy, 2006).

Bu değişimde ekonominin tarımdan sanayiye kayması, orta sınıfın gelişmesi, ailenin yapısının ve rolünün değişmesi, çocuk ölümlerinin azalması, boş zamanların artması, ana-baba-çocuk ilişkisinde duygusal bağın önem kazanması gibi etkenlerin de rolü olmuştur. Aydınlanma çağı düşünürleri, çocuk ve çocuk eğitimi konusunda yeni görüşler ileri sürmüşlerdir. Böylece, kendine özgü ve gittikçe gelişen bir çocukluk anlayışı ortaya çıkmıştır. Gelişen bu anlayış doğrultusunda çocuklar göçlerin, sanayileşmenin, şehirleşmenin olumsuz etkilerinden korunmaya çalışılmış, sağlık ve refahlarıyla ilgili önlemler alınmıştır. 20. yüzyılda ise çocuk, toplumun geleceğini belirleyen en önemli insan kaynağı olarak değerlendirilmiştir.

Görülüyor ki çocukluk bilincinin bulunmadığı bir çağdan hukuksal, toplumsal ve eğitsel kurumlar çerçevesinde korunan bir çocukluk kavramına geçiş yüzyıllar sürmüştür. Ne var ki günümüzde çocuklukla yetişkinliğin yeniden birleşmekte olduğunu, aydınlanma çağı öncesindeki, bu iki dönem arasındaki sınırların belirsizliğine geri dönüldüğünü savunan yazarlar da bulunmaktadır. Bu yazarlardan Postman, *"Çocukluğun Yok Oluşu"* (1982) adlı eserinde, çocuklukla yetişkinlik arasındaki göreceli ayrımın giysilerden, dil, tavır, tutum, davranış ve beklentilere varıncaya kadar önemli ölçüde azaldığını ileri sürmekte ve günümüzdeki teknolojik ve sosyo-kültürel değişimin çocukluğu, korunması güç bir toplumsal yapıya nasıl getirdiğini ayrıntılı örnekler vererek açıklamaktadır. Ona göre medya, özellikle de TV, analitik becerilerin yerine ilkel algılamaları geçirerek düşünsel ve toplumsal hiyerarşinin çökmesine, çocuk ve yetişkin gruplar arasındaki farkların ortadan kalkmasına neden olan bir ortam yaratmıştır. Bu ortam gizlerin ortadan kalktığı, yetişkin dünyasındaki şiddet, sıkıntı, çürümüşlük, yolsuzluk ve güvensizliklerin sınırsız biçimde sergilendiği, yetişkinlerin cinsel fantezilerinde çocukların kullanıldığı bir ortamdır.

Batının klasik ailesinde ise çocukların evde, fabrikada, tarlada, çiftlikte uzun ve zorlu çalışmalarda kullanılması göze çarpmaktadır (Ingoldsby ve Adams, 1977). Günümüz küresel dünyasında ise aile içinde çocukların ve gençlerin yaşamları da de-

ğişmektedir. Geçmişin tam tersi gözlemler yer almaktadır; çocuklar okul ödevleri dışında çalışmamakta, onların yükümlülükleri çocukluklarının tadını çıkarmaktır. Artık günümüz çocukları modern aile yaşamı içinde evin günlük işlerine, ayak işlerine, hanelerin işleyişindeki diğer işlere katkı sağlamamaktadır (Boocock, 1975: 421). Frones (1994)'inde belirttiği gibi Batı dünyasında ailelerin gelişen demokratik yapıları öncelikli olarak hayal edilmeyecek şekilde çocukların sesine sahiptir. Örneğin, bu ailelerde çocukların kendi yaşamlarına ilişkin düşünceleri sorulmakta ya da isteklerinin açıklanması istenmektedir. Bu durumun da giderek yaygınlaştığı belirtilmektedir.

Kimileri bu durumu geçmişteki durumla karşılaştırıp kınarken, bazıları da açıkça bu işlerin çocuklar için bir yük olduğunu belirterek, çocuğu sömürmek ya da ihmal etmek olarak görmektedir. Literatür çalışmalarının önemli bir bölümünde annenin evin dışında çalıştığı ailelerde çocuklar daha çok evde iş yüküne maruz kalmaktadır (Hedges ve Barnett, 1972, Propper,1972). Bulguların sıklıkla yorumlamalarında, çocuğun bu iş yükünün onun sosyal yaşamındaki ya da okuldaki başarısı engellenmekte olduğu da vurgulanmaktadır (Roy, 1961).

Türkiye'de Çocuğun Değeri konusunu araştırınız.

SIRA SİZDE 3

AİLE VE ÇOCUĞUN SOSYALLEŞMESİ

AMAÇ 3 ***Ailenin çocuğun sosyalleşme sürecindeki rolünü farklı sosyalizasyon kuramları bağlamında özetleyebilmek.***

Aile içinde çocuk, kültürel normları (adet, gelenek, töre vb.) alarak topluma uyumlu olarak sosyal yaşama katılmaya hazırlanır. Ailenin insan toplumları için temel bir örgütlenme biçimi olmasında, insan yavrusunun uzun süreli bir bakıma ihtiyacının olması ve çocuğun yetişkinliğe, biyolojik donanımının sunduğu yeteneklerin ötesinde, bir soyutlama ve üretme etkinliği yoluyla hazırlanması gereği rol oynamıştır.

Aile çocuğun sosyalizasyonu sürecinde yer alan çeşitli kaynaklardan (okul, akran grubu, medya, yasal sistem, kültürel inanç sistemi, vb) sadece biri olmasına karşın, sosyalleşme açısından en önemli araç olarak görülmektedir (Arnett,1995, Maccoby,1992).

Sanayileşen toplumlarda, ekonomik işlevlerinden arınan aile kurumu, artık daha çok çocuğun/çocukların kültürleme yoluyla sosyalizasyonu temelinde işlevselliğini ortaya koymaktadır. Sanayi toplumlarında geniş aile yapıları çoğunlukla ortadan kalmış ve kapitalist üretim ve tüketim ilişkilerine uygun olan ebeveyn ile az sayıda çocuktan oluşan çekirdek aile yapısı yaygınlaşmıştır.

Sosyalizasyon Süreci ve Kuramları

Sosyalizasyon bir süreçtir ve bu süreç içinde birey, sosyal olmayı ve toplumun bir üyesi olmayı öğrenir (Hyman, 1973:529). Sosyalizasyon süreci insanın gelişiminde önemli bir faktördür ve insanın içinde yaşadığı toplumun kültürel norm ve değerlerini öğrenerek sosyal bir varlık haline gelmesini sağlar.

Bir başka deyişle sosyalizasyon, bireyin doğumundan ölümüne kadar kendi toplumunun kültürel özelliklerini öğrenme, toplum tarafından istek ve beklentilerine uygun bir insan olarak yetiştirilmesi sürecidir. Bu bağlamda sosyalizasyon, en geniş anlamıyla toplumsal boyutlu eğitimi ifade eder. Sosyalizasyonun yaşı ve sınırı yoktur. İnsanın doğumundan itibaren ailesinde başlayan sosyalizasyon süreci, okulda ve okul sonrası yaşamı boyunca devam eder (Güvenç, 1999: 286-287).

Sosyalizasyon sürecinin ilk anı insanın doğumu ile başlar. Çocuğun doğumundan itibaren ebeveyni ile girdiği ilk iletişimi, en basit düzeyde işaretler ve sembollerle kurulduğu bilinmektedir. (Kağıtçıbaşı 1999: 326). Sosyalleşme, bir öğrenme süreci olarak yaşadığı toplumun istediği şekilde bir toplum üyesi haline gelmesi için toplumun sosyo-kültürel değerlerini çocuğa aktarmasıdır.

Birey grupların yardımı ile kendi sosyal olma sürecini yaratır, geliştirir. Kişinin bu sosyal olma hallerini yaşadığı sürece ise *sosyalleşme/sosyalizasyon süreci* denir. Sosyalizasyon sürecinde toplumun düşünce, değer ve davranış örüntüleri kültür ve dil vasıtasıyla bireye aktarılır. Sosyalizasyon, doğuştan biyolojik bir varlık olan çocuğun sosyal varlığa doğru geçişini meydana getiren bir dizi süreçler toplamıdır.

Sosyalizasyon sürecinin amaçları;

- Doğru ve yanlışı anlamak, güdüleri kontrol etmek,
- Bizleri toplumsal cinsiyetçi, mesleki ve ana-babalık gibi sosyal rollerimize uygun hazırlamak,
- Bizlerin toplumsal yaşama saygı, sorumluluk ve değer atfederek yaşamak için koruyucu ve onaylayıcı bireyler olmamızı sağlamaktır (Arnett, 1995).

Sosyalizasyon çocuğun, içinde yaşadığı topluma uyum sağlaması, toplumla bütünleşmesi ya da özdeşleşmesidir. Sosyalizasyon çocuğun belirli amaçlar doğrultusunda, bazen serbestçe bazen de planlı ve programlı bir şekilde eğitilmesidir. Sosyalizasyon, aynı toplumda bulunan bireyler arasında sosyal kontrol oluşturur.

Kısacası, sosyalizasyon bireysel ve toplumsal öğelerin karşılıklı etkileşimini içerir. Bu nedenle sosyalizasyon kuramı bunlardan yalnızca biri üzerinde temellenemez. Ancak insan gelişimini inceleyen psikolojik kuramlar konunun bireysel yönünü, sosyalizasyonun sosyolojik kuramları da konunun toplumsal yönünü ön plana çıkarmaktadır.

Sosyalizasyon kuramlarına ilişkin bir çok ayrımlaştırma görebiliriz; işlevlerine göre kendi aralarında olumlu/uyuşumlu, açıklayıcı ve eleştirel ya da post-modern kuramlar olarak. Olumlu kuramlar hangi tip toplumsallaşmanın gerektiğini sorgularken; açıklayıcı teoriler belirli bir toplumun, hangi tür toplumsallaşmayı ürettiğini araştırır ve post-modern kuramlarda genelde güç, eşitsizlik, hâkimiyet ve şiddet gibi konuları ele alır.

Çocuğun Sosyalizasyon Sürecine Farklı Yaklaşımlar

Çocuk açısından sosyalleşme, bir "öğrenme" ve "öğretme" sürecidir. Sosyalleşme süreci içerisinde çocuk aile, okul, toplumsal çevre ve kitle iletişim araçları aracılığı ile toplumun kendisinden beklediği rol ve beklentileri öğrenir. Aynı zamanda öğrendikleri sayesinde ailesini ve toplumsal çevresini sosyalleştirir.

Sosyologlar sosyalleşmenin genellikle iki aşamada gerçekleştiğinden söz etmektedir. Birincil sosyalleşme, bebeklik ve çocukluğun ilk döneminde gerçekleşir. Bu sosyalleşme süreci birincil grup olarak adlandırabileceğimiz ailede başlar. İkincil sosyalleşme ise çocukluktan sonraki dönem ile olgunluk döneminde gerçekleşir. Bu aşamada sosyalleşmenin ilk aracı olan aileden sorumluluğun bir kısmını alır ve bunu okullara, toplumsal gruplara ve iletişim araçlarına devreder (Giddens, 2005: 25-28).

Sosyalizasyon konusunda yapılan çalışmalarda, farklı düzey ve farklı perspektiflerden konuyu değerlendiren çeşitli kuramsal modeller ile değişik görüş açılarının bulunduğunu görmekteyiz. Çocuğun sosyalizasyon sürecine ilişkin çalışmalar genelde eğitim, sosyal psikoloji ve sosyoloji disiplinleri içinde daha sıklıkla yer almaktadır.. Diğer disiplinler içinde olduğu gibi, sosyoloji içerisinde tek ve bütünlüklü bir yaklaşımdan söz etmek mümkün değildir. Farklı sosyolojik yaklaşımlar bu sürece ilişkin farklı analiz birimlerine odaklanarak farklı toplumsal dinamikleri gözler önüne sermişlerdir. Burada söz edilen farklı sosyolojik yaklaşımların bazı noktalarda ortaklaşabildiğinden söz edebiliriz. Örneğin, hemen her sosyolojik yaklaşım çocuğun sosyalizasyon sürecinde ailenin merkezi önemde olduğu ve sosyalizasyon sürecinin ailede başladığını vurgular. Ancak, birbirini eleştirerek ve farklı ontolojik varsayım-

lara dayanarak geliştirilen analizler ve kuramlar, çocuğun sosyalizasyon sürecinde ve aile sosyolojisinde bir çeşitlilik arz eder. Bu başlık altında, bu farklı yaklaşımların çocuğun sosyalizasyonuna nasıl yaklaştığı ana hatlarıyla tartışılacaktır.

Sembolik Etkileşim ve Sosyalizasyon

Ailenin çocuğun sosyalleşmesindeki rolünü açıklayan sembolik etkileşimcilik kuramı Herbert Mead tarafından geliştirilmişse de Mead'in öğrencisi Blumer'ın çalışmaları da kuramın daha ileriye götürülmesine katkıda bulunmuştur. Mead (1934), dünyayı semboller aracılığıyla temsil ettiğimizi belirtmiştir. İnsanlar dünyayı temsil etmek üzere sembollerden oluşan bir anlam sistemi geliştirmekte, bu semboller ise yalnızca diğer kişiler bizim gibi tepki verdiklerinde anlamlı hale gelmektedir. Sosyal etkileşim, ortak bir anlama sisteminin gelişimiyle mümkün olabilmektedir.

Sembolik etkileşimciliğin temel odak noktası, anlamın üretilmesi ve kazanılmasıdır. Aile ve diğer sosyal gruplarla ilgili çalışmalarda görüldüğü üzere, bireyler kendi davranışlarına ve içinde bulundukları ortama atfettikleri anlamlar doğrultusunda düşünmekte ve davranmaktadırlar.

Sembolik etkileşimciliğin insanın toplumsal yaşamına yönelik akıl yürütmeleri, daha çok mikro süreçlere odaklanarak bireyin gündelik yaşamda toplumla ilişkisi, bu ilişki çerçevesinde geliştirdiği benliği ve anlamlandırma süreçlerine odaklanır. En kaba tarifiyle bireyin toplumla girdiği ilişki, çevresiyle bir uyum arayışı sürecine işaret eder (Berberoğlu, 2009, 68). Ancak sembolik etkileşimci yaklaşımın en ayırt edici özelliği, bu uyum sürecini açıklarken bireyi toplum karşısında pasifleştirmeyen, aksine onu aktif bir özne olarak kabul eden ontolojik varsayımlara dayandırmasıdır. George Herbert Mead'in bu varsayımları anlamak için sunduğu *ben (I)* ve *kendim/beni-bana (me)* kavramsallaştırması oldukça açıklayıcı ipuçları sunar.

İngilizce metinlerde *me* olarak geliştirilen "beni-bana" kavramı Türkçe metinlerde farklı çevirileriyle karşımıza çıkmaktadır. Bazı Türkçe metinlerde *beni/bana* olarak çevrilirken, *me* kavramının *kendim* olarak çevrildiğine rastlamak da mümkündür.

Ben, düşünen ve eyleyen özne toplumsal sembollerin anlamlarının kurulması sürecinin aktif bir bileşenidir. Öte yandan *kendim* (ya da *beni/bana*) gündelik yaşamda ötekiyle girilen ilişkide benliğin toplumsal nesne olarak konumuna işaret eder. Bu konum, bir toplumsal grubun ortaklaşmış unsurlarını ifade ettiğinden yerleşik toplumsal düzenle uyumlulaşmış bir benlik kurgusunun bileşenidir. Sembolik etkileşimci yaklaşım, benliğin oluşumunu bu iki bileşenin sürekli etkileşimiyle açıklar (Swingewood, 1998: 312). Benliğin oluşumu ne düşünen ve eyleyen özne *ben*in tek belirleyici olduğu bir süreçtir ne de kendimin toplumsal nesne olarak toplumsal gruplara verdiği pasif yanıtlarla gerçekleşir.

Sembolik etkileşimciliğin, insanın toplumsal kurgusunda benliğin oluşumuna yönelik bu vurgusu oldukça merkezi bir önemdedir. Gündelik yaşamda, bireylerin toplumsal aktörler olarak etkileşimi, sembollerin kazandığı anlamlar ve benliğin bu süreçte itici bir güç olarak oynadığı rol temel odak noktasını oluşturur. Bu bağlamda, sembolik etkileşimcilik benliğin oluşumunu açıklarken, çocukluk dönemi ve çocuğun sosyalizasyon sürecine yoğunlaşır. Sembolik etkileşimcilik, çocuğun *ben* olarak toplumsal sembollere kattığı anlamlar ve çeşitli rol alma (role taking) süreçleriyle toplumla deneyimini açıklayarak hem aile sosyolojisi ve çocuğun sosyalizasyon süreci hem de genel sosyolojik (ve sosyal psikolojik) yaklaşımlara oldukça önemli katkılar sağlamıştır. Özellikle 1920 ve 1930'ların aile çalışmalarına önemli bir kuramsal bakış sağladığı görülmektedir (LaRossa ve Reitzes, 1993). Öte yandan günümüzde de sembolik etkileşimci bakış ile aile araştırmalarında, ailede çeşitli rol tipleri üzerinde analizlerin yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmaların analiz alanları genellikle şu konulardan oluşur: aile yaşamı boyunca kocalık ve karılık rollerinin nasıl tanımlandığı, toplumsal cinsiyet rolleri kavramsallaştırmalarından

karı-koca rollerinin nasıl etkilendiği, çocuğun aileye katılımı ile birlikte ailede ebeveyn rollerindeki değişim ve rol kümelenmelerinin nasıl olduğu, aile dışı olayların (örn: ana-babanın istihdamı, doğal afetler, göç) ve aile içi olayların (örn: doğumlar, ölümler, boşanmalar) rol tanımlamalarını, performansı, stres ve çatışmayı nasıl etkilediği, role özgü bu değişkenlerin aile üyelerinin tutumlarını, yatkınlıklarını ve benlik kavramlarını nasıl belirledikleridir (Hutter, 1985).

Çiğdem Kağıtçıbaşı ve diğerlerinin (2005) çocuğun değeri üzerine yaptığı kapsamlı araştırma, çocuğun sembolik değerinin farklı kültürel ve sosyal ortamlarda farklı anlamlandırma süreçleriyle oluşturulduğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir. Kağıtçıbaşı'nın belirttiği gibi, kentsel yoksulluk ya da kırsal alanda yetişmekte olan çocuklar oyun ortamından uzak bir biçimde ve aileye ekonomik katkı sağlamak üzere çeşitli işlerde çalışarak yaşamlarını sürdürmektedir.

Kağıtçıbaşı ve diğerlerine göre, çocuk düşük sosyo-ekonomik düzeydeki ve kırsal yaşamdaki hanelerde faydacı bir değerle anlamlandırılır. . Bunun dışında, orta ve üst-orta düzey kentsel ailelerde çocuğun duygusal değerine verilen önemden ve psikolojik faktörlerin ağır basmasından söz edilir. Buradan hareketle denebilir ki çocuğun sembolik değeri yaşanılan ortamla ve kültürel/sosyal farklılıklarla değişkenlik göstermektedir.

Sembolik etkileşimci yaklaşıma göre çocuğun sosyalizasyonu, çeşitli toplumsal sembollerin, inanışların ve kültürlerin öğrenildiği karmaşık bir süreçtir. Burada çocuklar rol alma süreciyle, kendi benliğine mesafe alarak kendisine dışarıdan bakar (Berberoglu, 2008: 64). Çeşitli oyun sembolleriyle başka başka benliklere bürünen çocuk, kendisini bir toplumsal aktör konumuna yerleştirir. Basit bir taklit süreciyle bir çocuğun polis memuru, anne, öğretmen ya da hemşire rolüne bürünmesi ve onun toplumsal rolünü tekrar etmesi, toplumsal bir benlik kazanması, bunun gerekliliklerini ve beklentilerini öğrenmesi ve içselleştirmesini beraberinde getirir. Dahası bu rol alma süreci, "genel öteki"nin beklentilerinin de öğrenildiği, gündelik yaşamdaki çeşitli toplumsal beklentilerin aktarıldığı, yaygınlaştığı ve yerleşik hale geldiği bir süreci doğurur (Klein ve White, 1996: 96). Ancak bu sosyalizasyon süreci, yukarıda vurgulandığı üzere, toplumun çocuğun benliğini şekillendirdiği, çocuğun pasif bir alıcı olduğu öğrenme deneyimi değildir. Çocuğun doğumundan itibaren gülmek ve ağlamakla başlayan ve sonrasında iletişimsel becerilerinin gelişimiyle daha da karmaşıklaşan bir etkileşim söz konusudur (Baldwin, 1986: 89). Sembolik etkileşimcilik, bu etkileşimli öğrenme sürecini açıklamak için oyun sembolünü, çocuğun sosyalizasyonunda merkezi önemde bir öğrenme süreci olarak önerir. Burada iki oyun türü vardır. *Oyun (role-play)* ve *Grupla oyun (games)* hem rol alma pratiği hem de toplumsal normların, beklentilerin ve inanışların oluşturulduğu ve anlamlandırıldığı semboller olarak kavramsallaştırılır.

Ailelerin de anlamın oluşturulması ve doğrulanması konusunda çok önemli bir rolleri bulunmaktadır. Çok küçük yaştaki çocuklar için çeşitli nesnelerin anlamları, ana-babalarının veya diğer aile üyelerinin bu nesneleri ne oranda kullandıkları ve çocukların bunlara ne kadar maruz kaldıklarıyla bağlantılı olarak gelişmektedir. Ana-babalar ise pek çok şeyi küçüklüklerinde kendi ana-babalarından öğrendikleri için aslında pek çok şeyin anlamı nesilden nesile aktarılmaktadır (White ve Klein, 2008).

Oyun: Bir çocuğun farklı rolleri devralarak yetişkinlerin dünyasını taklit ettiği oyunlar, çocuğun sosyalizasyon sürecinde sembolik bir öneme sahiptir. Oyun pratiği sayesinde, çocuğun dünyası toplumsal dünyanın sembolik bir temsili halini alır. Bu sayede, çocuğun farklı meslek grupları, toplumsal roller ve davranış biçimlerini öğrenmesi söz konusudur (Baldwin, 1986: 95). Ayrıca, çocuğun kendi benliğinden uzaklaşarak başka rollerle kendisini sunduğu bu süreç kendi benliğine mesafe koymasını mümkün kılar. Burada bahsedilen oyun kurguları, aslında katı kurallarla sınırlandırılmış, belirlenmiş bir oyun alanını sunmaz. Bu oyun kurgusunda, çocuğun kendi anlam dünyasında devraldığı rolleri yeniden yorumlayıp farklılaştırma kapasitesinden söz edilebilir (Baldwin, 1986: 95). Elbette rol alma, çocuğun gündelik yaşamında karşılaştığı kimlikler ve rollerin taklit edildiği bir süreçtir, dolayısıyla yerleşik toplumsal düzenden bağımsız düşünülemez. Ancak, kontrolün ve normatif tanımların daha az belirleyici olduğu, çocuğun anlam dünyasının daha itici güçte bulunduğu bir sosyalizasyon süreci söz konusudur.

Grupla oyun: Grupla oyun her ne kadar rol alma sürecinin devamlılık arz ettiği bir sosyalizasyonu ifade etse de burada daha farklı ve daha karmaşık toplumsal süreçler vardır. Öncelikle grupla yürütülen oyun pratiği farklı düzeylerde esneklik-

leri olsa da çeşitli kurallarla sınırlandırılmıştır. Bu grupla oyun pratiği çocuğun bir rol içerisinde kalmayı ve sınırları belirlenmiş bu rolü devam ettirebilmeyi öğrenmesini mümkün kılar (Baldwin, 1986: 95). Çocuk, grupla oyun sürecinde dışsal olarak belirlenmiş olan kuralların sınırları dahilinde kendi davranışlarını nasıl belirleyebileceğini içselleştirir. Bunun yanı sıra oyunun pratiğinin bir toplumsal grup içerisinde, örneğin diğer çocuklarla, gerçekleştiriliyor oluşu çocuğun zihin dünyasında öteki benliklerin de oluşmasını sağlayan bir öğrenme deneyimidir. Farklı oyun kurguları içerisinde rekabetçi ya da dayanışmacı bir ilişkiyi mümkün kılsa da bu öteki benliklerin öğrenilmesi grup etkinlikleri içerisinde öz deneyim ve kontrolü getirir (Baldwin, 1986: 100). Oyun pratiğinin geliştirildiği bu topluluk etkinliği, bireyin zihin dünyasında belirleyici bir faktör olmaya başlar. Çocuk bu sayede dahil olduğu topluluğun beklentileri, normatif tanımları ve uygun olan/olmayan davranışları öğrenir ve buna uyumlu hale getirdiği belli davranış kalıplarını sunar (Klein ve White, 1996: 99). Grupla oyun çocuğun sosyalizasyonunda genel öteki kavramının oluştuğu, toplum fikrinin yerleştiği, kendisinin de bu toplum içerisinde hareket eden bir birey olduğu fikrinin süreklilik kazandığı bir sosyalizasyon sürecidir.

Sembolik etkileşimciliğin, mikro süreçlere odaklanarak benliğin oluşumu, toplumsal davranış kalıplarının ortaya çıkışı ve toplumsal rolleri açıklaması, sosyolojik yaklaşımlara, şüphesiz, çok önemli katkılarda bulunmuştur. Bu yaklaşım gündelik yaşam içerisinde rollerin ve davranış kalıplarının akışkanlığını, esnekliğini, yerleşik kurallarla nasıl etkileştiğini anlamak için çok önemlidir (Klein ve White, 1996: 105).

Ancak, toplumsal aktör olarak birey üzerine bu denli vurgu yapılması toplumsal kurumların ve yapıların birey üzerindeki belirleyiciliğini açıklamakta oldukça yetersizdir. Örneğin, çocuğun sosyalizasyonunda toplumsal bir kurum olarak işlev gören ailenin ve bu kurum içerisinde yapısal olarak tanımlı annelik ve babalık gibi rollerin ihmal edilmesi bu yaklaşımın en önemli eksikliklerindendir.

İşlevselcilik ve Sosyalizasyon

İşlevselci yaklaşım açısından sosyalizasyon, sistemin zaman içinde sürekliliğini açıklamaya yarayan araçtır. Genel anlamda işlevselci kuram, toplum içindeki grup, rol, norm ya da değerlerin, toplumsal sistemin bir gereksinimini karşılayan işlevsel bir niteliği olduğuna inanır. Karşılıklı bağımlılık temeline göre işleyen bu unsurlar, sistemin ayakta durmasını sağlayan uyuşum ve bütünleşmeyi sürdürmekle yükümlüdürler. Dayanışma içindeki unsurların birinde meydana gelebilecek değişmenin diğerini de etkileyeceği kabul edilerek, sistemin işlevsel bütünlüğünü ve dengesini bozan durumlar işlevselsizlik taşır ve bunlar olumsuz algılanır. Bu nedenle uyuşumcu/bütünleştirici modelde, sisteme destek veren bireyler yetiştirmek çok önemlidir. Bireyleri yetiştirme açısından da sosyalizasyon süreci işlevsel görülmektedir. Sosyalizasyon, sistemlerin zaman içerisinde sürekliliğini açıklayan bir araç konumundadır.

İşlevselci yaklaşım, toplumu ortaklaşmış değerler etrafında örgütlenmiş olan, kendi içerisinde bir tür hareketli denge üzerine kurulu ve total bir birlik içerisinde işleyen bir sistem olarak görür (Swingewood, 1998: 277). Burada her bir toplumsal grubun ya da bireyin sistemle organik bağları vardır ve bir işlevle bu sistem içerisinde yerini alır. Hareketli bir denge olarak tarif edilen bu sistemli yapı vurgusu, toplumun çatışmalardan uzak bir örgütlenme tarzıyla bir arada durduğuna, bileşenlerinin o toplum içerisinde birer konum edindiğine işaret etmek içindir. Bireyin, toplumsal sistem içerisindeki yeri karmaşık bir sosyalizasyon süreciyle öğrenilir ve her bir birey toplumsal kontrol süreciyle kendi değer yönelimini öğrenir (Berberoğlu, 2009: 114). Bireyin sosyalizasyon süreci, toplumun bu total birliği ve hareketli dengesi için çok önemlidir.

Sürekli istemleri karşılanmakta zorluk çeken ve bunalım dönemlerinden geçen sistemler varlıklarını sürdürebilmek için sürekli bir destek araçlarına ihtiyaç duyarlar. Çocuğun sisteme bağlılığının gelişmesi ve çocukluk dönemindeki sosyalleşme, sistem açısından önemli destek mekanizmalarıdır. Bu yaklaşım çerçevesinde sistem özellikle, aile, okul gibi bireylerin sisteme bağlılığı sağlayan ve uyumcu bir eğitim veren toplumsal kurumlara sisteme koşulsuz destek veren bireyler yetiştirme sorumluluğu yüklemiştir.

Buradan hareketle işlevselci yaklaşımın sistem vurgusu bizi ailenin toplumsallığına ve değerlerin öğrenilmesine getirir. Toplumsal sistemin oluştuğu en önemli alt sistemlerden biri olan akrabalık sistemi, asıl toplumsallaştırıcı unsuru oluşturur (Swingewood, 1998: 276). Aile yaşamı ve aile içerisinde çocukların sosyalizasyonu toplumun sapkınlıklardan arınmış, hareketli denge üzerine kurulu bir bütün olarak işlerlik kazanmasında işlevsel süreçler olarak kavramsallaştırılır. Bu bağlamda, işlevselci sosyolojinin en önemli kuramcılarından Talcott Parsons toplumsal sistemlerin sürekliliği için çocukların sosyalizasyonuna özel bir vurgu yapar. Parsons'a göre (1991: 142), çocuğun sosyalleşmesinin işlevsel önemde olmasının temelinde yatan gerçek, çocuğun bu yolla tamamlayıcı rol beklentilerini öğrenmesi ve uyum sağlamasıdır. Rol beklentilerinin öğrenilmesi ve uyum sağlama becerisinin kazanılması çeşitli öğrenme mekanizmalarıyla mümkün olur. Bu öğrenme mekanizmasını basit bir işleyişmişçesine tarif etmek çok mümkün olamasa da, bazı itici güçleri tanımlanabilmiştir. Yeni nesneleri ya da ilişki biçimlerini öğrenmenin birden fazla yolu ve formu vardır. Parsons'a göre (Parsons, 1991: 142), 144) bir çocuk çeşitli hazlar, ihtiyaçlar ya da yoksunluklar nedeniyle başka nesnelere ya da ilişki biçimlerine yönelebilir. Bunların dışında, amaçsız bir taklit pratiğiyle kültürün, bilginin, becerinin ya da bir sembolik davranış alınması da söz konusu olabilir. Ancak Parsons'ın üzerinde en fazla durduğu ve çocuğun sosyalizasyon sürecinde önem atfettiği öğrenme mekanizması özdeşleşimdir (identification). Özdeşleşim olarak kavramsallaştırılan bu mekanizma, çocuğun model olarak benimsediği bireyin değerlerini içselleştirerek öğrenmesidir.

Çocuğun sosyalizasyonunda öğrenme mekanizmaları çok önemli bir yer tutsa da, diğer bireylerle -özellikle diğer aile üyeleri ve en çok da ebeveynlerle - etkileşim süreci çok daha önemli bir yerde durmaktadır. Hangi değerlerin hangi kişiler tarafından çocuğa aktarılacağında bu süreç belirleyicidir ve Parsons'un belirttiği türden, uyum ve öğrenme süreci ancak bu etkileşim sayesinde gerçekleşir. Parsons'ın "alter" olarak kavramsallaştırdığı, çoğunlukla yetişkin ebeveynler, çocuğun taklit ve özdeşleşim süreci için rol modelidir. Çocukların *alter* (diğeri) ile girdiği etkileşim, değerlerin aktarılmasının beklendiği ideal ilişki biçimidir. Bu ilişki biçimiyle ödül-ceza mekanizması devreye sokulur ve çocuğun önceden tanımlı davranış kalıplarına uyumu ve her tür sapkınlığın önlenmesi sağlanır (Parsons, 1991: 145). Çocuğun toplumsal olarak tanımlanmış olan uygun davranış kalıpları, roller ve toplumsal beklentileri içselleştirmesini sağlayan bu ilişki biçimi karşılıklı bir bağlılığın oluşturulmasıyla gerçekleşmektedir. İşlevselci sosyoloji bu değer aktarımı ve özdeşleşim sürecini alterin dışsal ve zorlayıcı bir gücüyle işlettiğini söylemez. Aksine burada tamamlayıcılık vurgusu önem taşımaktadır.

Parsons'a göre (Parsons, 1991: 147) bu özdeşleşim süreci birkaç temel unsura dayanır. Birincisi, çocuklar sosyalizasyon sürecinde farklı düzeylerde yoğrulabilirliğe (plasticity) sahip olup, gerekli öğrenme kapasitesiyle ilişkiye girerler. Bu her ilişki biçimine duyarlı oldukları ve yanıt verdikleri anlamına gelir. Öte yandan, çocuğun alterle kurduğu bağımlılık ilişkisi bu ödül-ceza mekanizmasını işler kılan en önemli unsurlardan biridir. Çocukların temel bakım ihtiyaçları, güvenlik kaygısı ve

ödül motivasyonu alterin beklentilerine yanıt vermesinin temel itici gücüdür. Bu bağımlılık ilişkisi içerisinde çocukların alterle kurduğu ilişkinin simetrik bir nitelik kazandığı savunulur. Aynı zamanda, bağımlılık ilişkisi çocuğun alterle kurduğu ilişkiyi tekil eylemlerden öteye taşır ve değer aktarımı süreci genelleştirilebilir (Parsons, 1991: 148). Ortak değer kalıpları, uygun olan/olmayan davranışların normatif tanımları ve toplumsal varılmış olan normlar sürekli bir biçimde aktarılmış olur. İşlevselci yaklaşımın en ayırt edici özelliği çocuğu sosyalizasyon sürecinde değerler sisteminin pasif alıcısı olarak görmesidir. Çocuğun bu süreç içerisindeki rolünü bir toplumsal aktör olarak görmekten uzaktır ve bunun yerine pasif alıcı olarak varsayar.

İşlevselci yaklaşım sosyalizasyon sürecini açıklarken çocuğun alterle ilişkisinde cinsiyetsiz bir süreçten söz etmez. Burada, örtük bir biçimde babanın rolü minimal olarak tarif edilir. Çocuğun bu değer aktarım sürecinde daha çok anneyle doğrudan teması konu edilir. Ancak bu babanın rolünün göz ardı edildiği anlamına gelmez. Burada Talcott Parsons 20. yy'ın en önemli psikoloji kuramcılarından Freud'e başvurarak babanın rolünü cinsiyet rolünün özdeşleşimi ve erotik bir faktör olarak kavramsallaştırır (Parsons, 1991: 151). Modern aile kurgusunun heteroseksüel kurumsallaşması, homoseksüelliğin tabulaştırılması ve ensest yasağının öğrenimi sürecinde babanın çok önemli bir rolü olduğunu savunur. İşlevselci sosyoloji geleneksel cinsiyet rollerine dayalı ve heteroseksüelliğin kurumsallaştığı bu aile kurgusunu, toplumun total birliği ve hareketli dengenin en önemli bileşenlerinden biri olarak tanımlar.

Küntay'ın (2010, 25) çalışmasında belirttiği gibi, çocuk yaşta seks endüstrisiyle tanışmış olan çocukların aile içindeki sosyalizasyon sürecinde yaşadıkları çeşitli travmalarla, evden kaçarak seks işçisi olarak çalışmaları arasında doğrudan bir ilişki vardır. Küntay kız çocuklarının aile içerisinde fiziksel, cinsel, duygusal yönden sömürüldüğü için evden kaçtıklarını söyler. Buradan hareketle denebilir ki aile içerisinde gizli ve görünür olmayan şiddet ilişkisi kız çocuklarının toplumsal yaşamla entegrasyonunda bir anomi doğurur.

Bu aile değerlerinin aktarımında da yerleşik cinsiyetçi işbölümünün toplumsal işlevine vurgu yaparken total birlik ve hareketli denge vurgusu bu cinsiyetçi işbölümünü evrensel bir ideal olarak tarif etmiş olur. Buradan hareketle, işlevselci sosyoloji toplumun bütününü gördüğü gibi aile kurumunu ve bu kurum içerisindeki toplumsal rolleri de hareketli bir denge üzerine oturtulmuş olan bir alt sistem olarak tarif etmektedir. Sistem eşitsizlikler ve çatışmalardan çok birbiriyle uyumlu ve karşılıklı bağımlı parçalardan oluşan bireyler ve gruplarla tanımlanır (Berberoğlu, 2009, 117). Bu haliyle işlevselci sosyolojinin aile içerisindeki cinsiyet eşitsizlikleri, iktidar, eşitsizlik ve çatışma ilişkilerini göz ardı ettiği, dolayısıyla da muhafazakar bir yaklaşımla aileyi ve çocuğun sosyalizasyon sürecini analiz ettiği belirtilmelidir.

Sosyalizasyon Sürecine Eleştirel Yaklaşımlar

Çatışmacı Yaklaşım

Hem genel sosyoloji kuramlarında hem de özel olarak aile sosyolojisinde görece daha güncel olan yaklaşım, eleştirel yaklaşımdır. Amerikan sosyoloji geleneğinde "çatışmacı yaklaşım" olarak da adlandırılan, ancak Kıta Avrupa'sında Eleştirel Sosyoloji geleneği olarak kategorize edilen bu yaklaşımın beslendiği pek çok kuram ve model söz konusudur. Aile sosyolojisinde de bu kuramsal çeşitliliği görmek mümkündür. Ancak, Klein ve White'ın (1996: 183) belirttiği gibi, bu çeşitliliğin ortaklaştığı nokta aile içerisinde eşitsizlikler ve bir çatışma ortamını tanımlıyor olmasıdır. Bu eşitsizliklerin açıklanmasında farklı farklı yaklaşımlar mevcuttur. Bazıları eşitsizliğin sebebini yapısal nedenlerle açıklarken, bazıları da eşitsizliğin nedenini kaynakların eşitsiz dağılımı olarak görür. Ayrıca, bu eşitsizliklerin çözümüne yönelik de farklı yaklaşımlar söz konusudur. Bazı kuramcılar eşitsizlikleri daha mikro ölçekte analiz ederek çeşitli pazarlık süreçlerini eşitsizliklerin ve çatışmaların yönetimi için çözüm olarak görmektedir. Diğerleriyse eşitsizliklerin nedenini makro süreçlerle açıkladığından, yapısal dönüşümler ya da devrimleri bu eşitsizlikleri ortadan kaldırmak için tek ön koşul olarak önerirler.

Genel anlamda çatışmacı model, değişen alt yapının kendine özgü bir üst yapı değişikliği gerçekleştirerek, din, hukuk, siyaset, kültür alanlarına yeni boyutlar kazandıracağını vurgular. Aynı zamanda kişinin davranışını etkileyen bu yeni boyutlar toplumdaki üretim ilişkilerinin birer ürünü oldukları için toplumun kültürüne yön verdikleri ve değişen üretim ilişkileri ile birlikte kültür ve davranış kalıplarının da değişeceğini kabul eder.

Eleştirel/çatışmacı yaklaşım aileyi kendi içerisinde hareketli bir denge oturtmuş bir bütün olarak incelemez. Aksine aileyi, tanımı iktidar örüntüleriyle kurulmuş, eşitsiz ve asimetrik ilişkilerin olduğu bir yapı olarak tarif eder. Bu eşitsiz ilişki biçimi karar mekanizmalarının nasıl işletildiğinden kaynakların dağılımına, ev içi üretimin nasıl düzenlendiğine değin bir çok dinamiği içerir. Aile içerisindeki eşitsizlik tanımının üzerinde en çok durduğu nokta toplumsal cinsiyet eşitsizliğidir. Bu da şüphesiz, çocuğun sosyalizasyonu sürecinde çok merkezi bir rol oynar.

Jenny White'ın (2010: 118) Türkiye üzerine yaptığı araştırmaya göre aile içerisindeki ilişkilerin düzenlenmesi, kadınları kız çocukları ve erkek çocuklarına duygusal ve fiziksel olarak muhtaçlık ilişkisiyle bağlar. Ancak bu muhtaçlık ilişkisi kız çocukları ve erkek çocukları arasında da ciddi bir farklılaşmayı barındırır. Kız çocukları hane içerisinde yardımcı anne rolünü üstlenerek ev içi hizmetleri annesiyle paylaşmakla yükümlüdür.

Çatışmacı yaklaşım, sosyalleşme konusunda özellikle modern toplumlardaki güç dengesi ve iktidar ilişkilerine yönelik çözümlemeler yapma olanağı tanımıştır. Sosyal yapıda birbirleriyle çelişen pek çok unsurun varlığını göstererek, işlevselci yaklaşımın ihmal ettiği dinamik yapıyı ortaya koyma şansı sunmuştur. Dolayısıyla bu yaklaşım, özellikle modern toplumların karmaşık sosyal yapısı içerisinde sınıf ilişkileri analizi olanağı vererek farklı sosyo-kültürel yapılarda çocuğun sosyalizasyon sürecine ilişkin değerlendirmelere katkı sağlayacak önemli bir kuramsal model sunmuştur.

Feminist Yaklaşım

Aile içerisinde çocuğun sosyalizasyon sürecine eleştirel bakan en önemli yaklaşım feminist eleştiridir. Bu eleştiri geleneği aileyi çok katmanlı bir yapı olarak tanımlar (Connell, 1998: 168). Aile içerisindeki iktidar örüntülerinin kadınları ve çocukları değersizleştirdiği ve ezdiği fikrinde ortaklaşır. Bunun temelinde iki argüman vardır. Birincisi, çocuğun sosyalizasyonunda da çok önemli bir yeri olan çocuk bakımının kadının toplumsal görevi olarak görülmesine yöneliktir. Feminist yaklaşım, kadınlık kimliğinin ev ve ev dolayımıyla tanımlanmasının çocuk bakımının birincil muhatabı olarak görülmesinin kadını özel alana bağımlı kıldığını, toplumsal yaşamda güçsüzleştirdiğini ve kadının ev içi emeğini sömürdüğünü söyler (Connell, 1998: 169). İkincisi, modern aile kurgusu içerisinde çocuğun sosyalizasyon sürecidir. Çocuğun sosyalizasyon süreciyle eril ve dişil rollerin yeniden üretildiği fikri feminist yaklaşımın temel savlarından birisidir (Hirata, Laborie, Doaré ve Senotier, 2009: 31). Geleneksel işbölümüne dayalı, kadını özel alan dolayımıyla tanımlayan, annelik gibi rollerle kuşatan, kamusal alanla ilişkisini sınırlandıran ve dolayısıyla kadını toplumsal yaşamda güçsüz kılan cinsiyet rollerinin aile içerisinde öğrenilerek içselleştirildiğini söyler.

(White, 2010: 116-117)'a göre, erkek çocuklarla olan ilişkileri, kadınları hane içerisinde dolaylı olarak kendilerini var edebildiklerinin göstergesidir. Anneler oğulları ile kurdukları ilişkide her ihtiyaçlarını karşılayıp şımartırlar ve hiçbir isteğini geri çevirmediği bir role bürünürler. Bu şüphesiz, yaşam boyu sürerliği olan ve karşılıklılık beklentisiyle geliştirilen bireysel güçlenme stratejisidir. Kadınlar erkek çocuklarının toplumsal yaşamdaki avantajlı konumları nedeniyle oğullarını güvence olarak görürler.

Feminist yaklaşıma göre, erkekler karşısında mutlak bir boyun eğişle tanımlanabilen, erkeklerin çıkar ve arzularına hizmet eden "öne çıkarılmış kadınlığın" (Connell, 1998: 246) içselleştirildiği en önemli uğraklardan biri aile içerisinde kız çocukların sosyalizasyon sürecidir. Bu sayede kız çocuklarına öğretilen ideal kadınlık toplumsal yaşamda dezavantajlı bir konumun aktarımı olarak görülür. Kız çocuğunun sosyalizasyonu toplumsal cinsiyet eşitsizliğini yeniden üreten ve derinleştiren bir süreç olarak kavramsallaştırılır.

SIRA SİZDE 4

Türkiye'de kız çocuklarının yaşadığı eşitsizlikleri araştırınız?

Bunun dışında, feminist yaklaşım, erkek çocukların sosyalizasyonunu erkeklere gündelik yaşamın her alanında hakimiyet kuran ve denetleyen bir konumun at-

fedildiği, "hegemonik erkeklik" (Connell, 1998: 245) idealinin öğretildiği bir süreç olarak görür. Fiziksel güç ya da akıl yoluyla denetim sağlama, söz sahibi olma ve ister şiddet yoluyla ister ikna yoluyla üstünlük kurma olarak tanımlanan "hegemonik erkeklik" idealine her erkek sahip olmasa da her erkeğin zihninde bu idealin imgesel olarak yerleştiğini söyler. Bu sebeple, üstünlüklerle tanımlanmış olan erkeklik kimliğinin öğretildiği sosyalizasyon süreçlerine eleştirel bir mesafe alır.

Pınar Selek'in (2008) çalışmasında belirttiği gibi, çeşitli erkeklik ritüelleri çocukluk döneminden başlar. Sünnet düğünleri erkekliğin kamusal alanda erkekliğe 'ilk adım' olarak duyurulmasına en çarpıcı örneklerden biri olarak verilebilir.

Psikanalitik Yaklaşım ve Çocuğun Sosyalizasyonu

Psikanalitik yaklaşım çocukluk döneminde edinilen bazı tutumların kalıcı olduğu görüşünü ileri sürmektedir. Çocukluk döneminde edinilen bazı çelişkiler, yaşam boyu devam etmekte ve bu çocuğun davranışlarına yansımaktadır. Aile içi ilişkiler, çocuğun psikopatolojileri ve sosyal-duygusal gelişimleri üzerinde önemli bir role sahip olduğu gibi, aile içinde yer alan etkileşimlerinde çocuğun aile dışı ortamlarda kurduğu ilişkilerde belirleyici olduğudur (Stadelman, Peren ve Klitzing 2007; Du Rocher Schudlich, Shamir ve Cummings,2004; Gottman ve Katz,1989). Bu yaklaşım çocukların genelde davranışlarını çocukluk dönemi deneyimlerine ve aile çevresine indirgemektedir. Bu yaklaşımda bireyin bütünüyle aile ve yakın çevrenin ürünü olduğu ve bireye bu birincil ilişkiler tarafından kazandırılan değer ve davranışların yaşam boyu kalıcılığını sürdürdüğü iddia edilmektedir. Psikanalitik yaklaşım, söz konusu bu bakış açısı ile ana-baba dışındaki sosyalizasyon aktörlerine ilgi gösterilmesini de engellemektedir. Bireyin birçok davranışını sadece çocukluk dönemiyle sınırlandırılması, ileri yıllara ait deneyimlerin göz ardı edilmesi ve sosyalleşme sürecini basite indirgemesi anlamına gelmektedir.

Selek (2008: 18)'e göre Türkiye gibi ülkelerde sünnetin bir şölene dönüştürülmesi yerel erkeklik kodlarıyla çokça ilişkilidir. Erkeklik şöleni olarak sünnet düğünlerini, aslında erkeklikle doğrudan ilişkili olmayan bir operasyonun ironik bir biçimde yeni anlamlar kazandırılması olarak görür. Pek çok erkek çocuğun korkuyla ve kaygıyla karşıladığı operasyon, çocuklara gücün, denetimin ve kontrolün simgesi olan kıyafetler giydirilerek kutlamaya dönüştürülür. Sünnet düğününde çocuklara paşa, subay, polis ya da padişah kıyafeti giydirilir.

ÇOCUK YETİŞTİRMEDE AİLE ÖZELLİKLERİNİN ETKİSİ

AMAÇ 4

Çocuk yetiştirme üzerinde aile özelliklerinin etkisini belirleyebilmek.

Çocukların yetiştirilmesinde tek ebeveyn ya da evlatlık ailelerin diğer öz ve ikisi bir arada olan ailelerle karşılaştırıldığında çeşitli göstergeler üzerinden dezavantajlı oldukları görülmektedir (bkz. Chae-Lansdale ve Hetherinton,1990; Demo ve Acock,1988; Emery,1998; McLanhan ve Booth,1998). Aile yapısı ve sosyalizasyon süreci, çocuk yetiştirme üzerine yapılan çalışmaların çoğunda, tek ebeveynli ailelerde çocuklar üzerinde kontrolün zayıflığı ve çocuğa ilişkin zorlama ve talepkârlığın diğer her iki ebeveyni bir arada olan ailelere göre çok daha düşük düzeyde olduğu ya da evlatlık edinen ailelerin de diğer öz ebeveynlere göre çocuklarla daha az sıcak ilişki ve iletişim içinde oldukları ortaya konulmaktadır (bkz. Amato,1987; Astone ve McLanahan,1991; Furstenberg ve Nord,1985; Hetherington, Cox ve Cox,1982).

Bilindiği gibi çocuğun sağlıklı bir gelişimi için ana-baba ve çocuklar arasında, yeterli kontrol, akla yatkınlığı olan yüksek talep, içtenlik, sıcaklık ve açık bir iletişim gereklidir (Baumrind, 1966; Maccoby ve Martin,1983). Öte yandan tek ebeveynli ailelerde eğer sürekli bir başka yetişkin de (büyükanne, vb) aile içinde yaşıyorsa, bu yetişkinin etkisiyle ailesel kontrol ve talepler üzerinde bir dönüşüm olmaktadır. Anne ve büyükannesi ile birlikte yaşayan çocuklarla, öz ana-babasıyla birlikte yaşayan çocuklarda bağımsız karar verme/özyönetiminde benzerlik görülmekte olup, annesi ile tek yaşayan çocuklarla karşılaştırıldığında daha düşük düzeyde bir karar verme bağımsızlığına sahiptiler (Dornbush et.al.1985).

KİTAP

Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (ASAGEM)'nün 2010 yılındaki İstanbul, Ankara, İzmir, Samsun, Adana, Şanlıurfa ve Erzurum'da 473 tek ebeveynli aile bireylerinden veri toplanarak oluşturulan "Tek Ebeveynli Aileler" araştırmasına bakılabilir.

Genellikle ana-babaların çocuklarına ilişkin sitemlerinde sıklıkla şu sözlere rastlanır; "benim çocuğum her şeyi öğreniyor, ama nerede nasıl davranacağını bilmiyor". Kendilerine her şeyin öğretildiği çocukların bu geniş bilgilenme süreçlerine koşut olarak nasıl davranacaklarını da bilmemeleri ana-babaları üzmektedir. Gerçekte ana-babaların bu konuda ortaya çıkan bu kaygılarının temeli toplumsaldır. Bilindiği gibi bir ailenin olduğu kadar bir toplumun üyesi olan çocuk aile aracılığıyla topluma hazırlanmaktadır. Aile önemli bir eğitim görevini, çocuğu topluma uyum sağlayacak şekilde hazırlamakla getirmektedir.

Canlılar içinde doğduğu andan itibaren en hassas şekilde yoğun bir bakıma gereksinim duyan ve en uzun sürede olgunlaşan varlık insanoğludur. Bu nedenle çocukların uzun yıllar korunup kollanması, desteklenmesi ve yönlendirilmesi gereklidir. Çocuk ancak aile sevgisi ve ilgisi ile ihtiyaçları karşılandığında sağlıklı büyüyebilmektedir. Bunlardan yoksunluk yaşayan çocukların duygusal gelişimleri sağlıklı olmamaktadır.

Genellikle uyumlu ilişkiler içinde güvenli bir aile ortamında sevgi ve anlayışla büyüyen çocuklar olgunlaşır, kişilik kazanır ve sorumluluk sahibi olur. Çocuklar sevildikçe güven duyguları gelişir, desteklendikçe de kendilerine saygıları artar. Anlayış gördükçe hoşgörüleri gelişir, sorumluluk aldıkça da bağımsız davranmayı öğrenirler.

Aile içinde benimsediği davranışlar toplum içinde onu yönlendirir. Doğuştan olma bazı ruhsal sorunlar dışında bir çocuğun ruh sağlığını da sağlıksızlığını da belirleyici öğeler içinde aile önemli bir işleve sahiptir. Ailede babanın alkol kullanımı, kumarı, eşini aldatması, dövmesi, işsiz kalması aile dengesini bozar ve bu durumda çocuklarda derin izler bırakabilir (Yörükoğlu, 1989).

Aile içi ilişkiler, tüm kişiler arası ilişkiler ve sosyal bağlar ele alındığında en yoğun olanı ve en uzun süregelen ilişkilerdir. Aile üyeleri aile içi ilişkiler kapsamında temel ve değişmez olan barınma, koruma, yiyecek temin etme gibi belli görevleri içeren rolleri gerçekleştirmekle yükümlüdürler. Bir kişinin ailesi, onun en yakın psiko-sosyal alanında yer alan insan ağı olarak düşünülmektedir (Carr, 2006).

Ailenin özellikleri ve etkileşimi, ailenin ana-babalık tarzını çocuk yetiştirmeye yönelimlerini, kısaca sosyalizasyon sürecini etkilemektedir. Sosyal psikolojik çalışmalar içinde ana-baba şefkati kontrolü çocuk yetiştirmede oldukça önemlidir. Ailesel denetim ve şefkatle ilgili çalışmalarda, özellikle Amerika ve Almanya'da yapılan araştırmalarda, ana-babanın çocuğu sıkı denetiminin çocuklarca ana-baba tarafından reddedilme olarak algılanmaktadır.

Ayrıca çocuk yetiştirmede ortaya çıkan sorunlar daha çok sosyo-ekonomik ve kültürel yapılara bağlı olarak değişmektedir. Bu konuya en güzel örnek Sanay'ın (1990) Almanya'daki Türk ailelerinde çocukların yetiştirilmesi ve sosyalizasyonuna ilişkin çalışmasıdır. Almanya'daki Türk ailesindeki çocukların ilk sosyalizasyonları aile ve Alman çevre arasındaki gerilimli bir ortam içinde gerçekleşmektedir. Bunun sonucunda ailenin sorunsal yükünü öncelikle çocuklar üstlenmektedir. Türk çocuklarının sosyalizasyonu, çoğunlukla aile içinde genellikle çalışmayan anne tarafından gerçekleştirilir. Çalışmayan annenin ailevi ve toplumsal izolasyonları nedeniyle büyük problemleri olduğu ve bunları da sosyalizasyon sürecinde çocuğa aktarıldığı ileri sürülmektedir. Ailenin diğer üyeleri dışarıda hazır buldukları ve aile içine taşıdıkları Alman çevrenin etkisine daha çok maruz kalmaktadır. Örneğin, okul çağındaki çocuklar evdeki küçük kardeşler için ciddiye alınacak sosyalizasyon ajanlarıdır. Bu çocuklar Alman çevreyle ilişkilerinde fonksiyonel olarak tecrübeyle öğrendikleri tutum stratejilerini ailenin öteki küçük çocuklarına aktarmakta ve onların sosyalizasyonlarına katkı sağlamaktadır.

Genel olarak diyebiliriz ki çocuğun her yönden iyi yetişmesinde ana-babanın eğitim, kültür ve ekonomik düzeyi çok etkili olmaktadır. Bu çocukların ana-babalarına karşı davranışlarında da önemli olmaktadır.

Aile ortamı çocuğun yalnız bedensel, duygusal ve toplumsal gelişimini etkilemez, aynı zamanda sağladığı uyarılar oranında çocuğun zihinsel gelişimi ile dil gelişimini de belirler (Üstünoğlu, 1987). Çocuğun kalıtımla getirdiği zihinsel potansiyelin ne kadar gelişeceği, çocuğun doğum öncesi ve sonrası çevresinin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel niteliği, beslenme, sağlık, geçirdiği deneyimler, çocuk yetiştirme tutumları gibi çocuğun aile ortamı ile ilgili pek çok değişkene bağlıdır. Okul öncesi dönemde çocuğun çevresinde gösterilen sevgi ve güvenle birlikte verilen zihinsel uyarılar, onun erken duygusal ve zihinsel gelişimine temel oluştururlar. Bloom'a göre (1964) insan yaşamının ilk dört yılı zihinsel gelişmenin en kritik dönemi olup, insan zekasının %50'si bu dönemde (0-4 yaş arası). %30'u 4-8 yaş arasında, %20'si de 8-17 yaş arasında gelişmektedir.

Diğer başka araştırmalarda, çocuğun zihinsel gelişiminin, onun kalıtımla getirdiği zihinsel potansiyelin, çevre ile sürekli etkileşimi sonucunda geliştiğini ve çevrenin etkisinin yaşamın ilk yıllarında daha sonraki yıllara oranla daha etkili ve kalıcı olduğunu ortaya koymaktadır.

Piaget (1952) düşüncenin birden ortaya çıkmadığını, çocuğun zihinsel gelişmesinin, fiziksel olgunlaşmasının yanı sıra, çevresine, deneyimlerine ve toplumsal aktarmalara (çocuğun çevresindeki kişilerden dil aracılığı ile bir şeyler öğrenmesi) bağlı bulunduğunu ve erken uyarı ve etkileşimle geliştirildiğini ileri sürmektedir.

Çocuklar içinde yetiştikleri ortamın sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel özelliklerine göre farklı uyarılara hedef olmakta ve farklı deneyimlerden geçmekte ve sonuçta sınırlı çevresel uyarılarla çocuğun gelişimi de sınırlı olmaktadır (Weikart, 1973; Ataman ve Epir, 1972; Şemin,1975; Kağıtçıbaşı, 1979, 1973; Stensel, 2006).

Buraya kadar yapılan açıklamalarla da ortaya konulmaya çalışıldığı gibi, aile ortamı, aile türleri, aile yapısı, ailenin toplumsal konumu, aile içi ilişkiler, ailenin geçimi gibi bir çok aile özelliklerinin çocuğun gelişiminde ve yetiştirilmesinde önemli belirleyici öğeler olduğu görülmektedir.

Konuya Türkiye açısından bakıldığında şöyle bir değerlendirme yapılabilir; genel çizgileriyle, çocukların yetiştirilmesindeki aileleri geleneksellik ve modernlik boyutlarında ve yapısal yönden üç tür aile yapısı içinde ele alabiliriz.

a) Kırsal Aileler: Geleneksel ailedir. Çoğunlukla ana-baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile ve azınlıkta da evlenen çocukların aileden ayrılmaması nedeni ile birden fazla ailelerin bulunduğu geniş ailelerden oluşmaktadır. Geniş ailelerin varlığını sürdüren etkenler daha çok ekonomiktir. Kırsal ailelerde çocuklar, küçük yaşlardan başlayarak, aileye ekonomik güç olarak katkıda bulunurlar. Çocuk sayısı fazladır. Bunun nedenleri ekonomik yararlar sağlamak ve ana-babanın geleceğinin güvenceye almak istemesidir. Bu ailelerde eğitim olanaklarından yararlanma oldukça sınırlıdır. Özellikle kız çocukları erkeklere göre daha dezavantajlıdır.

b) Gecekondu Aileler: Gelenekselliğin ve modernliğin birlikte yaşandığı geçiş süreci aileleri. Genel olarak, köylerden kopup kentlere gelenlerin barındıkları mekansal alanların ailelerdir. Bu ailelerin kentsel bütünleşme sorunları bulunmaktadır ve genellikle de yalnızlığa itilmişlerdir. Bu ailelerde ortalama çocuk sayısı kırsal aileye bakarak az, kentsel aileye bakarak daha çoktur. Toplumsal dayanışma ve toplumsal baskı, gecekondu bölgelerde köylere bakarak daha azdır. Çocuklar, aile ve yakın çevresi dışında daha başıboş davranmakta, çocuk suçlarına ve kötü alışkanlıklara daha elverişli ortam bulmaktadır. Çocuklar, aileye ekonomik yönden katkıda bulunduğu için, okul ikinci planda kalmaktadır.

c) Kentsel Aileler: Modern ailelerdir. Çekirdek aile türü egemendir. Çocuk sayısı ortama 2-3'dür. Kentsel ailelerde başka ailelerle görüşme çok az olabilmektedir. Bu nedenle büyük kentlerde çocuklar toplum baskısından oldukça arınmış bir

yaşam sürmektedir. Kentsel ailelerde, çocukların aileye ekonomik yönden katkıda bulunmak üzere çalışması zorunluluğu kalkmış gibidir. Çocukların görevinin okullara devam etmek olarak belirlendiği görülmektedir. Çocukların, en büyük sorunu ise çoğunlukta yaşamlarını apartman içinde sürdürmek zorunda olduklarından, okul dışındaki zamanların değerlendirmede güçlük çekmeleri ve toplumsallaşmalarında en önemli yararı sağlayan oyun arkadaşlarından yoksun kalmalarıdır.

Çocuk yetiştirmede önemli bir sorumluluğu olan aile yapısının çocuk üzerindeki etkilerini şu şekilde sıralayabiliriz;

- Aile yapısı ve aile içi ilişkiler çocuk ve gençlerin kişilik oluşumunda etkilidir,
- Aile yapısı ve aile içi ilişkiler çocuk ve gençlerin psikofizyolojik ve cinsel gelişmelerini belirler, mevcut sorunları pekiştirir,
- Aile, çocuk ve gençlerin ekonomik durumunu belirler,
- Çocuk ve gençlerin boş zamanlarını değerlendirmelerinde aile yapısı, aile içi ilişkiler ve ailenin beklentileri etkili olmaktadır (Bilhan, 1986).

Ayrıca ailenin sahip olduğu kültürel ortam ve sosyal sermayenin de beklentileri biçimlendirmede son derece etkili olduğu unutulmamalıdır. Diğer bir deyişle ailenin olayları değerlendirme biçiminden topluma ve nesnelere bakış açısına kadar bir dizi konuda aileye egemen olan genel kültürel ve entelektüel görüntü, çocuğu doğrudan etkilemektedir. Aile ortamında yaşanan bu kültürel doku, eş ve meslek seçiminden eşya seçimine; tutulan futbol takımından insan ilişkilerine kadar birçok tercih ve eğilimlerinde çocuğu etkilemektedir.

Ailede Ana-Baba Tutumları ve Çocuk Yetiştirme

AMAÇ 5 ***Ailede farklı ana-baba tutumlarına ilişkin görüşleri saptayabilmek.***

Ailede ana-baba tutumu çocuk yetiştirme açısından önemli faktördür. Bu konuda farklı kuram ve görüşler çocuk yetiştirme açısından en iyi yolları ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu konuda özellikle ana-babaların çocuk yetiştirme tutumları ele alınmıştır. Bu konuda ana-babaların çocuk yetiştirme tutumlarına ilişkin kuramsal bir temel oluşturabilecek çalışmalar, Baumrind (1968, 1971) tarafından ortaya konulmuştur. Baumrind, yaptığı çalışmalarda ana-baba çocuk arasındaki etkileşimi incelemiş ve çocuk yetiştirme konusunda ana-baba stili (Baumrind, çalışmasında tutum yerine stil kavramını kullanmaktadır) ile ilişkili dört temel boyut belirlemiştir.

Bu boyutlar;

1) Kontrol
2) İletişimde açıklık
3) Olgunluk beklentisi
4) Bakım-destektir.

Ana-babanın kontrolü boyutu: Ebeveynler tarafından konulan kurallara çocukların ne oranda uymak zorunda olduklarını gösterir.

İletişimde açıklık boyutu: Ana-babaların verilecek kararlarda çocuklarının fikirlerine ve düşüncelerine ne derecede saygı gösterdiklerini, bu konuda çocuklarının ne derece teşvik ettiklerini ve çocuklarının davranışlarına sınırlar getiriliyorsa bunun nedenlerini ne oranda açıkladıklarını gösterir.

Olgunluk beklentisi boyutu: Ana-babaların çocuklarının zihinsel, sosyal ve duygusal alanda başarılı olmaları için ne derece teşvik ettiklerini gösterir.

Bakım destek boyutu: Ana-babaların çocuklarına bakarken ve onlarla ilişki kurarken ne derece yakın sevecen ve sıcak davrandıklarını gösterir.

Baumrind (1971) yukarıdaki bu dört boyuta bağlı olarak temel olarak ana-babanın çocuk yetiştirmeye yönelik tutumların üç kategoride sınıflamıştır. Bunlar;

1) Otoriter ana-baba tutumu
2) Demokratik ana-baba tutumu
3) İzin verici ana-baba tutumu

Otoriter ana-baba tutumu: Kontrol ve olgunluk beklentisi boyutlarında yüksek, açık iletişim ve bakım boyutlarında düşük olan ebeveynler otoriter olarak adlandırılmaktadır. Sıklıkla geleneksel aile yapımızda bu tutuma rastlanmaktadır. Bu tutumda ana-baba çocuğa katı bir disiplin uygular. Çocuk her kurala uymak zorundadır. Ebeveynlerinin baskısı altında olan çocuk sessiz, uslu, dikkatli olmasına karşın çekingen, başkalarının etkisinde kolayca kalabilen, aşırı hassas bir yapıya sahip olabilmektedir. Bu tutum çocuğun kendine olan özgüvenini ortadan kaldıran bir tutumdur. Çünkü çocuğun kişiliği hiçe sayılmakta ve istekleri önemsenmemektedir. Yine bu çocuklar asi ve isyankâr davranışlarda da bulunabilirler.

Demokratik ana-baba tutumu: Bütün boyutlarda anılan özelliklere yüksek derecede sahip olan anne - babalar demokratik olarak adlandırılmaktadır. Demokratik tutum çoğu zaman ailelerce yanlış anlaşılmakta ve demokratik tutumla gevşek tutum karıştırılmaktır. Demokratik tutumda, çocuk tüm yönleriyle kabul edilir. Çocuğa yol gösterilir ama alacağı kararlar konusunda serbest bırakılır. Aile içinde kurallar, sınırlar herkes için ve hep birlikte belirlenir ve bu sınırlar içinde çocuk özgürdür. Kuralların mantıklı açıklaması yapılır. Aileyi ilgilendiren kararlar beraber alınır. Her konuda çocuğun düşünce ve fikirleri dinlenir.

Demokratik ve güven verici bir ortamda yetişen çocuk, kendisine ve çevresine saygılı, sorumluluk sahibi, sınırlarını bilen, aktif, katılımcı, hoşgörülü ve mutludur. Ana-babanın tutarlı ve kararlı tutumu da çocuk da güven duygusunun gelişmesine yardımcı olur.

İzin verici ana-baba tutumu: Kontrol ve olgunluk beklentisi boyutlarında düşük, açık iletişim ve bakım boyutlarında yüksek olan ana-babalar ise izin verici olarak adlandırılmaktadır. Bu tarz ana-babalar da çocuklarına çok fazla özgürlük verirler, çocuklarını hiçbir şekilde kontrol etmezler ve bazen de ihmale varan bir hoşgörü ile davranırlar. Aynı zamanda çocuklarına karşı sıcak ve sevecendirler. Çocuklarının bütün kararlarını kendilerinin vermesine beklerler. Bu tür ebeveynlerin çocukları istedikleri zaman yemek yerler, yatarlar, televizyon seyrederler ve sokağa oynamaya çıkarlar (Yılmaz, 1999).

Ayrıca Schaefer ve Bell'de ana-baba tutumları konusunda çalışmalar ortaya koymuştur. Onların çalışmasında ortaya konulan modellemede ise iki temel boyut söz konusudur. Bir ucunda sevgi - düşmanlık diğer ucunda ise bağımsızlık - kontrolün var olduğu iki boyutlu modellemedir. Buna göre ana- baba tutumları boyutlarından biri ana - babanın baskı ve kontrolüdür. Bu tutumun bir ucunda aşırı kontrollü ve aşırı baskılı ana baba tutumu diğer uçta ise aşırı serbest ve her şeye izin veren ana baba tutumu yer almaktadır. Öteki boyutta ise ana - babanın sevgi tutumu yer almaktadır. Bunun da bir ucunda sevgisiz anne-baba tutumu, diğer uçta ise aşırı seven ana baba tutumu vardır.

Bu iki temel boyuta göre anne-baba tutumları genel olarak dört tipte kendini göstermektedir:

1) Aşırı koruyucu ana-baba tutumu (aşırı sevgi ve aşırı baskı arasındaki tutum)
2) Diktatör ana-baba tutumu (aşırı baskı ve aşırı sevgisizlik arasındaki tutum)

3) Çok seven, baskısız, serbest ve demokratik ana-baba tutumu
4) Aşırı serbest ve sevgisiz ana-baba tutumu, yani sevgisizlik ve baskısızlık boyutları arasındaki tutum (Akt: Çok, 1993).

Berzonsky (1981) ise ana-baba tutumlarını beş kategoride ele almaktadır:

1) Otoriter,
2) İlgisiz,
3) Aşırı koruyucu,
4) İzin verici - gevşek,
5) Esnek / demokratik (tatlı - sert disiplin)

Berzonsky'e göre, otoriter tutum sahibi ailelerde koşullu kabul vardır. Bu aile ortamında yetişen çocuk oldukça gelenekseldir ve otoriteye bağımlı, düşüncelerinde esnek olmayan, katı kişilerdir.

İlgisiz ana-baba tutumunda gevşek disiplin ve kontrol söz konusudur. Bu aile ortamında yetişen çocuklar, düşmanca duygular içindedir ve genellikle bu düşmanlığı anti-sosyal saldırganlık olarak dışa vurur. Genellikle toplumda suçlu gençlik olarak ele alınan gençlerin böyle aile ortamlarından geldiği gözlenmektedir.

Aşırı koruyucu ana-baba tutumlarıyla karşılaşan çocuklar, ana-babalarından sevgi ve sıcaklık görmektedir. Çocuğun ne zaman ne yapması gerektiğine de ana-baba karar vermektedir. Bu tutumla büyüyen çocuklar ise bağımlı, pasiftir. Bu çocukların kendine güveni düşük, utangaç ve çekingen oldukları gözlenir.

İzin verici - gevşek ana-baba tutumlarında ise ana-babalar çocuğa karşı çok az talepkârdır ve çoğunlukla da çocuğun isteklerini yerine getirmeye çalışmaktadırlar. Bu tutum içerisinde yetişen çocuklar, kendini merkez alan, disiplinsiz, sorumsuz ve bozucu davranış özellikleri gösterirler. Dikkat çekmek isteyen ve kendini kontrol edemeyen kişilerdir.

Demokratik ana-baba tutumlarında çocuğa esnek bir disiplin söz konusudur. Bu tutumda sıcaklık ve kabulle birlikte çocuğa bağımsızlık kazandırmak amaçlanmaktadır. Bu tutumlarla karşılaşan çocukların etkin, toplumsal açıdan atılgan, bağımsız, arkadaşça, yaratıcı ve başkalarına karşı düşmanca duyguları olmayan, kendine güvenen, girişimci ve toplumsal sorumluluğu yüksek kişiler oldukları söylenebilir.

Kağıtçıbaşı (1996) ise, ana-baba tutumlarını etkileşimsel yapı içerisinde;

- Otoriter,
- Serbest
- Yetkin olma

temelinde aileleri üç şekilde modeller;

1) Karşılıklı bağımlılık (maddi ve duygusal) gösteren geleneksel aile modeli,
2) Nesillerarası bağımsızlık temeline oturan bireyci (bağımsız) aile modeli,
3) İkisinin sentezini oluşturan, maddi bağımsız ve duygusal karşılıklı bağıntılı aile modeli.

Kağıtçıbaşı'na göre karşılıklı bağımlılık yapısı geleneksel tarım toplumunda yaygın olmakla birlikte, sadece oraya ait kalmamıştır. Bu tür toplumda ailenin devamlılığı için nesiller arası karşılıklı bağımlılık önemlidir. Çocuklar hem genç yaşta hem de ileri yaşlarda aileye maddi katkılarda bulunurlar ve ana-babalarına yaşlılıklarında maddi güvence sağlarlar. Bu yüzden geleneksel ortamda, çocuğun ekonomik/faydacı değeri aile için önemlidir ve yüksek doğurganlık vardır. Çünkü çocuğun ekonomik değeri, çocuk sayısı ile bağlantılıdır. Bu modelde çocuğun bağımsızlığı işlevsel değildir, hatta ailenin devamlılığına bir tehdit olarak bile görülebilir. Çünkü bağımsız çocuk ileride ailesinin yararı yerine kendi yararını gözetebilir. Bağımsız aile modeli ise bunun tersi bir yapı ortaya koyar. Bu model, batının

orta sınıf çekirdek ailesinde görülür. Burada nesiller arası bağımsızlığa değer verilir ve çocuk yetiştirme, çocukta özerklik ve kendine yeterlilik geliştirilir. Genel refah artışıyla nesnel koşulların ailede karşılıklı bağımlılığı gereksiz kıldığı böyle bir bağlamda, bireyselleşme-ayrışma, sağlıklı insan gelişimi için gerekli görülür. Bağımlılık aile modelinde çocuk yetiştirilmesinde itaat önemlidir. Çünkü itaatkar çocuk, ileride ailesine sadık bir yetişkin evlat olmaya daha yatkındır. Bağımsız aile modelinde, büyümekte olan çocukta özerklik ve ayrışıklı işlevsel iken burada özerklik ve bağıntılılığı birleştiren bir çocuk yetiştirme tarzı vardır ki diğer iki modelin sentezi de buradadır. Bu modelde gelişen benlik, ilişkisel benliktir. Bu nedenle bağlantılılık ve edilgenlik özellikleri gösterir. Bağımsız aile modelinde ortaya çıkan benlik ayrışmış benlik olup özerklik ve ayrışmışlık içerirken, bu modelde ortaya çıkan benlik özerk-ilişkisel benlik olup, özerkliği ve bağıntılılığı birleştirir. Buradaki otoriter ve itaate yönelik çocuk yetiştirme tutumu, ilişkisel benliğin gelişmesini sağlar.

Ülkemizde yapılan çocuk yetiştirmeye yönelik ana-baba tutumları çalışmalarına ilişkin Kağıtçıbaşı (1972) önemle bir noktaya araştırmacıların dikkatini çekmektedir. Kağıtçıbaşı'na göre, ana-baba tutumlarına ilişkin gerek standardize edilen gerekse geliştirilen ölçekler kullanılırken, tanımlar daha çok batı kültürleri incelenerek ve bu kültürlere uygun olarak yapılmaktadır yani kültürel farklılıklar gözetilmemektedir. Örneğin, kontrolün yüksek olduğu otoriter Türk ailelerinde sevgi ve duyarlılığın düşük olduğunu söylemek çoğu kez haksızlık olmaktadır. Çünkü Türk toplumunda sevgi birbirinden bağımsız değildir ve kontrol sıkça birlikte görülebilmektedir.

Aynı konuya dikkat çeken Bahar ve Bayık'a (1985) göre Batı'da ve Türkiye'de çocukları yoğun şekilde disipline etmek de farklı yaşlarda başlamaktadır. Batı'da çocuklar okul öncesi dönemde disipline edilir, uyku ve yemek saatlerinin düzenli olmasına özen gösterilir. Çocuklar ilkokul çağına geldiklerinde ise bağımsızlık kazanmaları desteklenir. Türkiye'de ise çocuk ilkokula kadar korunur, nispeten şımartılır, ilkokulda ise sıkı şekilde disipline edilmeye çalışılır. İlkokullarda konuşmayan, uslu duran çocuklar ödüllendirilir. Bu nedenlerle çalışmaların ve çalışmalarda yer alan tanımların, toplumun kültürel özellikleri göz önünde bulundurularak değerlendirilmesinde yarar görülmektedir.

Özet

AMAÇ 1

Aile ve çocuk olgusu arasındaki ilişkiyi açıklayabilmek.

Aile diğer sosyal kurumlara göre en başta gelen bir kurumdur. Çünkü toplumun devamını sağlayacak olan yeni nesillerin meydana getirilmesi ve yetiştirilmesi aileye bağlıdır Aile ve çocuk olgusuna ilişkin değerlendirmeleri göz önüne aldığımızda; çocuğun, normal şartlar altında, doğuştan üyesi olduğu en küçük toplumsal kurumdur. Bu kurum birincil ilişkilere dayalı bir yaşam ortamı sağlamaktadır. Çocukların bakımı ve toplumsal çevreye hazırlanmalarında ailenin önemi daha da belirginleşmektedir. Çocuk için yeri doldurulmayan bir eğitim kurumu niteliği taşımaktadır.

AMAÇ 2

Tarihsel açıdan çocuk ve çocukluk kavramının gelişimine ilişkin görüşleri özetleyebilmek.

Tarihsel süreç içindeki tartışmalarda görüldüğü gibi,. "çocukluk" olarak isimlendirdiğimiz dönemin sabit olmadığı açıktır. Farklı toplumların "çocukluk" dediği dönem, süre olarak farklılık göstermektedir. Çocukluğun doğasını ve süresini anlamadaki bu farklılıklar, toplum içindeki diğer değişimlerle ve örüntülerle ilişkilidir. Çocukluğun yaşam zincirinin doğal ve değişmez haklarından biri olduğu ve bunun doğal bir gerçeklik değil sosyokültürel bir kavram olduğu görülmektedir. Bu nedenle toplumsal kavramlar gibi norm ve değerlere göre göreceli olarak belirlenmektedir. Sonuç olarak, sosyo-kültürel yapıya bağlı olarak da çocukluk kavramı yüzyıllar boyunca değişiklik göstermiştir ve belli bir zamana ve topluma özgü tek bir çocukluk anlayışından söz edilemeyeceği görülmektedir.

AMAÇ 3

Ailenin çocuğun sosyalleşme sürecindeki rolünü farklı sosyalizasyon kuramları bağlamında özetleyebilmek.

Kişinin çevresiyle ilk ilişkisi doğumla katılmış olduğu aile grubu içinde başlar. Sosyolojik literatürde çocukla aile üyeleri arasında başlayan bu etkileşim sürecine sosyalleşme denir. Çocuk aile içerisinde konuşma becerilerini, beden kontrolünü ve duygusal kontrolünü, toplumsal düzene uymayı ve manevi değerleri öğrenmektedir. Sosyalizasyon ajanı olarak tabir edilen aile kurumu, toplumun kültürel atmosferi içinde bireyin davranışlarını yönlendirir veya şekillendirirler. Bir başka deyişle, sosyalizasyon, bireyin doğumundan ölümüne kadar kendi toplumunun kültürel özelliklerini öğrenme, toplum tarafından istek ve beklentilerine uygun bir insan olarak yetiştirilmesi sürecidir. Bu süreçte yaşanan sosyalleşme sosyologlar tarafından birincil ve ikincil sosyalleşme aşamaları olarak incelenmektedir. Sosyalizasyon konusunda yapılan çalışmalarda, farklı düzey ve farklı yaklaşımlardan konuyu değerlendiren çeşitli kuramsal modeller görmekteyiz. Diğer disiplinler içinde olduğu gibi, sosyalizasyon konusuna sosyoloji içerisinde tek ve bütünlüklü bir yaklaşımdan söz etmek mümkün değildir. Farklı sosyolojik yaklaşımlar bu sürece ilişkin farklı analiz birimlerine odaklanarak farklı toplumsal dinamikleri ele almışlardır. Bu kuramlardan biri olan sembolik etkileşimcilik kuramı ailenin çocuğun sosyalleşmesindeki rolünü açıklamaya çalışmıştır. Sembolik etkileşimciliğin temel odak noktası, anlamın üretilmesi ve kazanılmasıdır. Sembolik etkileşimcilik benliğin oluşumunu açıklarken, çocukluk dönemi ve çocuğun sosyalizasyon sürecine yoğunlaşır.

İşlevselci yaklaşım açısından ise sosyalizasyon, sistemin zaman içinde sürekliliğini açıklamaya yarayan araçtır. Bireyleri yetiştirme açısından da sosyalizasyon süreci işlevsel görülmektedir. Toplumun total birliği ve hareketli dengesi için çok önemlidir. İşlevselci yaklaşımın sistem vurgusu bizi ailenin toplumsallığına ve değerlerin öğrenilmesi yönlendirmektedir.

Sosyalizasyon sürecine uyumcu bakışa eleştirel yaklaşımlar olarak, çatışmacı ve feminist yaklaşımları görmekteyiz. Eleştirel/çatışmacı yaklaşım aileyi kendi içerisinde hareketli bir denge oturtmuş bir bütün olarak incelemez. Aksine, aileyi tanımı iktidar örüntüleriyle kurulmuş, eşitsiz ve asimetrik ilişkilerin olduğu bir yapı olarak tanımlanır.

Aile içerisinde çocuğun sosyalizasyon sürecine eleştirel bakan feminist yaklaşım aileyi çok katmanlı bir yapı olarak tanımlar. Aile içerisindeki iktidar örüntülerinin kadınları ve çocukları değersizleştirdiği ve ezdiği fikrinde ortaklaşır.

Ayrıca çocuğun sosyalleşmesi olgusuna, psikanalitik yaklaşım içinden de bakıldığında; çocukluk döneminde edinilen bazı tutumların kalıcı olduğu görüşü ileri sürülmektedir. Bu yaklaşımın temel savı, çocukluk döneminde edinilen bazı çelişkilerin, yaşam boyu devam ettiği ve bununda çocuğun davranışlarına yansıdığıdır. Aile içi ilişkiler, çocuğun psikopatolojileri ve sosyal-duygusal gelişimleri üzerinde önemli bir role sahip olduğu gibi, aile içinde yer alan etkileşimlerinde çocuğun aile dışı ortamlarda kurduğu ilişkilerde belirleyici olduğudur.

AMAÇ 4

Çocuk yetiştirme üzerinde aile özelliklerinin etkisini belirleyebilmek.

Bilindiği gibi, hangi toplumda olursa olsun, her yeni doğan çocuk çaresizdir, dışarıdan verilecek bakıma son derece bağımlıdır. Fakat çocuğa verilen bakım tarzı toplumdan topluma, aileden aileye büyük çapta değişebilmektedir. Ailenin özellikleri ve etkileşimi, ailenin ana-babalık tarzını, çocuk yetiştirmeye yönelimlerini, kısaca sosyalizasyon sürecini etkilemektedir. Ayrıca çocuk yetiştirmede ortaya çıkan sorunlar daha çok sosyoekonomik ve kültürel yapılara bağlı olarak değişmektedir

AMAÇ 5

Ailede farklı ana-baba tutumlarına ilişkin görüşleri saptayabilmek.

Ailedeki ana-baba tutumunun çocuk yetiştirme açısından önemli bir faktör olduğu birçok çalışma ile ortaya konmaya çalışılmış ve modeller geliştirilmiştir. Bu konuda Baumrind'in ana-baba çocuk arasındaki etkileşime dayalı ortaya koyduğu ana-baba stili bir çok çalışmanın temeli olmuştur. Bu çalışmada dört temel boyutta ana-babanın çocuk yetiştirmeye yönelik çocukla kurduğu ilişki incelenmiştir. Bu boyutlar; kontrol, iletişimde açıklık, olgunluk beklentisi ve bakım-destektir. Bu boyutlara dayalı olarak ana-baba tutumları değişmektedir; kimi ailede otoriter ana-baba, kimi ailede demokratik ana-baba, kiminde de izin verici ana-baba tiplerine rastlanmaktadır. Ama önemli olan bu türden çalışmalarda yer alan tanımların toplumun kültürel özellikleri göz önünde bulundurularak değerlendirilmesi gereğidir.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi ailenin temel bir kurum olmasının nedenlerinden biridir?

a. Sosyalizasyon aracı
b. Çocuklar
c. Din
d. İşbölümü
e. Eviçi emeği

2. Aşağıdaki sosyal değişme olgularından hangisi çocukların yaşamını etkilemez?

a. Sekülerleşme
b. Kentleşme
c. Endüstrileşme
d. Bireycileşme
e. Kamusallaşma

3. Toplumsallaşmayla ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır**?

a. Bir etkileşim sürecidir
b. Birey ve toplum arasında bir bağ oluşturur
c. Toplumun sosyo-kültürel değerlerinin çocuğa aktarılmasıdır.
d. En önemli dönemi yetişkinlik ve yaşlılık dönemidir
e. En önemli dönememi çocukluk dönemidir.

4. Aşağıdakilerden hangisi çocuğun sosyalleşmesi bakımından sembolik etkileşimci yaklaşımın temel odak noktasıdır?

a. Anlamın üretilmesi ve kazanılması
b. Bireyler arası çatışma
c. Makro düzey analizler
d. İktidar örüntüleri
e. Ataerklik

5. Aşağıdakilerden hangisi işlevselci yaklaşım açısından Sosyalizasyon süreci ile ilgili **değildir?**

a. Sistemin zaman içinde sürekliliğini açıklamaya yarayan araçtır.
b. Total bir birliği sağlamaktır
c. Sürekli bir destek aracıdır.
d. İktidar ve Eşitsizliğe dayalı ilişkilerde farkındalık yaratma
e. Yetişkin kişiler sabitlenir.

6. Feminizm ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır**?

a. Feministler çocuğun sosyalizasyon sürecine eleştirel bakar.
b. Feministler aile içindeki iktidar örüntülerinin kadınları ve çocukları ezdiklerini düşünür..
c. Feministler çocuk bakımının kadını özel alana bağladığını iddia eder.
d. Kız çocuğunun sosyalizasyonu toplumsal cinsiyetçi eşitsizliği yeniden üretir.
e. Feministler için alie ataerkliğin yeniden üretilmesi için önemlidir?

7. Aşağıdakilerden hangisi ana-baba stilleri üzerine çalışmıştır?

a. Baumrind
b. Aries
c. Mead
d. Blumer
e. Marks

8. Aşağıdakilerden hangisi kırsal ailelerde çocuğun sosyalizasyonu için bir dezavantaj olarak görülmez?

a. Çocuğun tarımsal faaliyetlere katılarak aileye ekonomik katkı sağlaması
b. Çocuğun ekonomik değeriyle değerlendirilmesi nedeniyle çok çocuklu haneler olması
c. Kalkınma problemleri nedeniyle kırsal alanlardaki çocukların eğitim olanaklarına kısıtlı erişimi
d. Kır yaşamındaki üretim faaliyetlerinin sınırlı olması
e. Kırsal yaşamdaki yeniden üretim faaliyetleri

9. Aşağıdakilerden hangisi anne-babanın çocuk yetiştirmede sahip olması beklenen tutumlarından **değildir?**

a. Kontrol sağlaması
b. Her konuda bağımsız davranması
c. Açık bir iletişim kanalı kurması
d. Anne-babanın olgunluk düzeyi
e. Bakım ve destek sağlaması

10. Kağıtçıbaşı'nın üç model olarak ele aldığı ana-baba tutumları nasıl bir yapı içinde incelenir?

a. Etkileşimsel
b. Çatışmacı
c. Post-modern
d. Post-yapısal
e. İşlevsel

Yaşamın İçinden

“**Güneydoğuda yaşanan dram. Genç kızların intiharı.** Günahsız kızlarımızın töre baskısıyla olan zorlamalar sonucunda 60 yaşındaki bir adama 4. eş olarak zorla evlendirilmeye çalışılan zavallı genç kızımız çaresizlik içinde intihar etti. Eğitimsizliğin, olmaz olası törelerin baskısı ile onlarca kızımızda ölümü seçti. Bu bir cinayettir ve modern Türkiye Cumhuriyeti imajına hiç yakışmamaktadır. 2000'li yıllarda hala neler oluyor. Devletimiz bu gidişe önlem almak mecburiyetindedir, hem de acilen. Yoksa bu bağnaz gerici fikirlerle mücadele edilmez, kanuni tedbirler alınmaz ve bu konuda ailelere eğitim verilmezse devlet görevini yerine getirmiş olamaz. Size kritik bir soru yöneltiyorum. Genç kızlar neden intihar ediyor? Bunun tek bir yanıtı olmadığı bölgedeki araştırmalar sonucunda ortaya çıkan bir gerçek.

Batman Barosu'nun yaptığı araştırma sonuçlarına göre, intiharlar en çok Batman'ın 3. bölge adı verilen varoş, göçle oluşmuş, gelişmemiş bölgelerinde görülüyor. Baronun raporuna göre intiharların nedeni sayılabilecek durum şöyle özetleniyor: “Mahalle ve çevre, yakın akrabalardan oluşmakta. Eski otorite, olduğu gibi şehre taşınmış. Dışarıdaki gelenek otoritesi, ev içindeki mutlak baba otoritesi, yoğun bir biçimde hissediliyor. Ev içindeki otorite olan baba, ev dışı şehirde, sokakta özgürlüğü savunuyor. Ancak, aynı savunmayı evinde yapmıyor. Zira evin içinde eşi ve kızı bulunmakta, sokakta ise kendisi ve oğlu kalmaktadır. Savunulan özgürlük, erkek için olmakta, kadın için özgürlükten söz edilmemektedir. Şehir yaşamının doğal sonucu olan özgürlük, kendini yaşama, yaşama katılma arzusu, otoritelerin tepkisi ve baskısı altında ezilmekte, kendini yaşayamayan, ifade edemeyen birey bunalıma girmektedir.”

Batman intiharlarının tartışmalı bir yönü daha var. Bu tartışma da intiharların aslında birer cinayet olduğu yönünde. Özgür olmak, hayatını yaşamak isteyen, baskılara direnemeyen genç kızların, aslında aileleri tarafından öldürüldükleri iddiası. Bu iddia Batman Kadın Dayanışma Merkezi tarafından da açıkça “İntihar değil cinayet” şeklinde yorumlanıyor. Çünkü yemeklerine fare ilacı atılan, balkondan itilerek intihar süsü verilen vakaların sıkça görüldüğünün altı çiziliyor. Genç kızların ölümünde bölgedeki temel sorun olarak dikkat çeken bir nokta daha var: Bölgede sözü dinlenen, kendilerine şeyh ya da imam denilen kişilerin verdiği fetvalar. Bölge halkı hâlâ imamlara, kızlarını öldürmeyi bile göze alacak bir bağlılık içinde bulunuyor. Batman kadınları yoğun bir baskı altında.

Kadınlar özgürlüklerini elde etmek için yoğun bir bunalım içinde. En önemlisi, Diyarbakır'da merkezi bulunan KAMER ve Batman Kadın Danışma Merkezi, bölgede büyük bir kampanyaya hazırlanıyor. İntiharları engelleme amaçlı kampanyaya sitemiz olarak en azından yazılarımızla destek verelim.

http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=31462” (Sal 26 Eyl 2006, 01:50)

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. a	Yanıtınız yanlış ise “Aile ve Çocuk” konusunu gözden geçiriniz.
2. e	Yanıtınız yanlış ise “Aile ve Çocuk” konusunu gözden geçiriniz.
3. d	Yanıtınız yanlış ise “Aile ve Çocuğun Sosyalleşmesi” konusunu gözden geçiriniz.
4. a	Yanıtınız yanlış ise “Sembolik Etkileşim ve Sosyalizasyon” konusunu gözden geçiriniz.
5. d	Yanıtınız yanlış ise “İşlevselcilik ve Sosyalizasyon” konusunu gözden geçiriniz.
6. e	Yanıtınız yanlış ise “Sosyalizasyon Sürecine Eleştirel Yaklaşımlar -Feminist Yaklaşım” konusunu gözden geçiriniz.
7. a	Yanıtınız yanlış ise ailede “Ana-Baba Tutumları ve Çocuk Yetiştirme” konusunu gözden geçiriniz.
8. d	Yanıtınız yanlış ise “Çocuk Yetiştirmede Ailenin Özelliklerinin Etkisi” konusunu gözden geçiriniz.
9. b	Yanıtınız yanlışsa “Ana-Baba Tutumları ve Çocuk Yetiştirme”konusunu gözden geçiriniz.
10. a	Yanıtınız yanlış ise “Ana-Baba Tutumları ve Çocuk Yetiştirme” konusunu gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Aile içindeki çocukların sayısı ve özellikle de çocukların doğum sırası ana-babalık tarzlarındaki değişimlere neden olmaktadır. Çünkü aile içindeki grup sayısı ve komposizyonu değiştiği zaman kaynakların kullanımı ve ana- babalık icraati de farklı olmaktadır. Ayrıca ekonomik yönden kendine yeterli ailelerde ekonomik faaliyetler aile üyeleri arasındaki işbölümüne dayalı yürütülmektedir. Bu tip ailelerde çocuklar küçük yaştan itibaren aile içi faaliyetlerde üzerine düşen görevleri yapmaya başlar.

Sıra Sizde 2

Bireyin ruhsal ve fiziksel gelişimini tamamlamadan yaptığı evlilikler erken evlilik olarak tanımlanmaktadır. Çocuk Hakları Sözleşmesi gibi uluslararası belgelere göre, on sekiz yaşının altında yapılan her evliliğe "çocuk evliliği", evlenen kız çocuklarına da "çocuk gelin" denilmektedir. Türkiye'de, Medeni Kanun'da evlenme yaşı on yedi olarak belirtilse de, bahsedilen erken evlilikler zaten hukuki anlamda gerçekleşmemekte, gelenekler ve dini ritüellerle gerçekleşmektedir.

Çocuk yaşta yaptırılan evlilikler, ülkemizin en önemli toplumsal sorunlarından biridir. Sadece Türkiye'de değil, dünyanın birçok yerinde, özellikle de gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde, karşılaşılan bir olgudur "çocuk gelinler". Bazen, babası, hatta dedesi yaşındaki adamlarla "başlık parası" karşılığında zorla evlendirilen, bazen evlendirildikleri kişilerin ikinci, üçüncü eşi olan, bazen koca adamların baskılarına, şiddetine maruz kalan, daha on'lu yaşlarında doğum yapan çocuk gelinler. Maddi ya da manevi çeşitli sebeplerle, daha çocukluklarını yaşayamadan genellikle de kendilerinden yaşça çok büyük olan erkeklerle evlendirilen bu çocuklar, hem büyük bir toplumsal sorun olarak karşımıza çıkmakta, hem de diğer birçok sorunun ortaya çıkmasına sebep olan dinamikleri hazırlamaktadır.

Erken evliliklerin ortaya çıkmasındaki nedenlerin başında kültürel değerler gelmektedir. Ataerkil değer ve alışkanlıkların, küçük yaşta evliliği olumlayan, normalize eden güçlü bir yanı bulunmaktadır. Geleneksel toplumlarda özellikle kız çocuklarının erken yaşta evlendirilmesi bir gelenek haline getirilerek pekiştirilmektedir. Erken yaşta ve zorla yapılan evlilikler bugün dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi ülkemizde de yaygın bir sorun olmasına karşın, toplumsal değerler sebebiyle sorun olarak nitelendirilmemekte, geleneklerin bir parçası olarak kabul görmektedir.

Türkiye'ye baktığımızda özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerimizde erken yaşta evlilik, başlık parası gibi uygulamalar adet niteliğine bürünmüş ve uygulanmaya devam edilmektedir. Geleneksel toplum, evlilikte erkeğin yaşının ileride olmasını uygun görmektedir. Erkeklerin belirli bir düzeyde eğitim görüp, askerliğini yapıp bir iş sahibi olduktan sonra evlenmesi toplumun genel eğilimi doğrultusunda gerçekleşmektedir. Dolayısıyla erkek evlenene kadar zaten çocukluk dönemini geçirmektedir. Bununla birlikte erkeğin kadınla arasındaki yaş farkının önemli olmaması ve çok eşliliğinin normal görülmesi sebebiyle de küçük yaştaki kız çocukları, büyük yaşlardaki erkeklerle evlendirilebilmektedirler. Fakat aynı geleneksel toplumlarda kızların öğrenimleri erken yaşta bırakılmakta, zaten askerlik gibi sorumlulukları olmadığı ve çalışma hayatına katılmaları da tasvip edilmediği için bir an önce evlendirilmektedirler

Küçük yaşta evliliklerin ortaya çıkmasına etken olan bu geleneksel ve ataerkil düşüncenin yanı sıra bir diğer önemli faktör de ekonomik zorluklar, geçim sıkıntılarıdır. Çocuk gelinlerin görülme sıklığı ile ailenin yoksulluğu arasındaki ilişkileri inceleyen ulusal ölçekli araştırmalar sonucunda bu iki faktör arasındaki ilişkinin doğru orantılı olduğu ortaya konulmuştur. Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler gibi küresel ölçekteki örgütler tarafından yapılan araştırmalarda da, ülkenin gelişmişlik düzeyi ile erken yaş evlilikler arasında doğru orantılı ilişki ortaya konmaktadır.

Birleşmiş Milletler İktisadi ve Toplumsal İşler Birimi tarafından 2000 yılında yapılan Evlilik Modellemeleri Araştırması'nda ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ile çocuk gelinlere rastlanma oranları arasındaki doğrudan bağ ortaya konulmuştur. Örneğin, 15-19 yaş aralığındaki kızlarda evlenme oranı Kanada'da %0,6, İngiltere'de %1,7, Almanya'da % 1,2, ABD'de %3,9 şeklinde seyrederken, çocuk gelinlere en yüksek oranda rastlanan Batı-Doğu-Orta Afrika ülkelerinde ve Güney Asya'da ise oranlar çok yüksek düzeylere ulaşmaktadır. Bu oranlar Nijer'de %61,9, Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde %74,2, Afganistan'da %53,7, Bangladeş'te %51,3'tür. Aynı araştırmada Türkiye'ye dair oran %15,5 olarak verilse de, bu oranın gerçeği yansıtmadığını belirtmek gerekir. Çünkü yapılan araştırmada Türkiye'ye dair veriler, Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü'nden alınan bilgilerle belirlenmiştir (Aydemir, 2010).

Sıra Sizde 3

Bu konuda yapılan farklı çalışmalardan bazıları; Çiğdem Kağıtçıbaşı'nın **"Çocuğun Değeri: Türkiye'de Değerler ve Doğurganlık (1981)"** çalışması, TÜİK, Aile Yapısı Araştırması, 2006, Bölüm III- Çocuğa Bakış; , ASAGEM, Türkiye'de Aile Değerleri Araştırması, 2010.

Sıra Sizde 4

Avrupa Komisyonu'nun hazırladığı "Eğitim ve Öğretimde Ortak Avrupa Hedeflerine Doğru Gelişme 2010-2011" başlıklı yıllık rapora göre Türkiye'de kız çocuklarının yarısı liseye ulaşamıyor. Rapor'a göre Türkiye'de 2009 yılında ilköğrenimden sonra okumayı bırakan erkek çocukların oranı %37,9 iken kızların oranı %50,2. Kısaca, Türkiye'deki kız öğrencilerin yarısı, çeşitli sebeplerle eğitim yaşamından vakitsiz biçimde kopuyor ve liseye gidemiyor.

Yine UNDP'nin 2008 raporuna göre; Türkiye'de Cinsiyet Ayrımcılığı Kız çocuklarını Eğitimden Yoksun Bırakıyor. Yine bu rapora göre erkek çocuklar ergenlikte hoş görülüyor, kız çocukları görülmüyor. Raporda "ergenliğin, o yaşlara has öngörülemez mizacı, derin fiziksel ve psikolojik değişimlerle bir mücadele olduğu, ergenlikte erkek çocuklarının 'delikanlı' olarak görüldüğü, aynı yaş ve durumdaki kız çocuklarının ise aynı anlayışla karşılaşmadığı" vurgulanıyor.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

Ataman, .& Epir,S. (1972). "Age, Socio-economid Status and Classificatory Behavior Among Turkish Children", (Der. L.J. C. Cronbach and P.J.D. Drent), **Mental Tests and Cultural Adaptation, the Hague, Mouton**, s.329-337.

Amato, P. R. (1987). "Family Processes in One-Parent, Stepparent, and Intact Families: The Child's Point of View", **Journal of Marriage and the Family**, 49: 327- 337.

Arnett, J. J. (1995). "Broad and Narrow Socialization: The Family in The Context of A Cultural Theory", **Journal of Marriage and the Family**.

Astone, N. M. & McLanahan, S. S. (1991). "Family structure, parental practices, and high school completion, **American Sociological Review**, 56: 309-320.

Aydemir, E. (2010). **Türkiye'de Erken Evlilik ve Çocuk Gelinler Sorunu.** USAK Sosyal Araştırmalar Merkezi, http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=1702.

Bahar, Z.& Bayık, A. (1985). "Çocuk Eğitiminde Annelerin Ödül ve Cezaya İlişkin Tutumları" **Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu (HYO) Dergisi**, 1-13: 31-42.

Baldwin, J.(1986). **Georger Herbert Mead: A Unifying Theory for Sociology**. London: SAGE.

Baumrind, D. (1966). "Effects Of Authoritative Parental Control On Child Behavior". **Child Development**, 37, 887-907.

Baumrind, D. (1968). "Effects of Authoritative Control on Child Behavior", **Child Development**, 37: 887-907.

Baumrind, D. (1971). "Harmonious Parents and Their Preschool Children", **Developmental Psychology**, 4: 99-102.

Berberoglu, B. (2009). **Klasik ve Çağdaş Sosyal Teoriye Giriş: Eleştirel bir Perspektif**. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Bilhan, S. (1986). **Eğitim Sosyolojisi**. Ankara: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayını.

Boocock, S. S. (1975). "The Social Context Of Childhood." **Proceed-ings of the American Philosophical Society**, 119 (December): 419-429.

Bossard, J.H.S (1953). **Parent and Child**. Philadelphia: University of Pennsyvania Pres.

Brim, O. (1958). "Family Structure and Sex Role A Learning by Children: A Further Analysis of Helen Koch's Data", **Sociometry**, 21 March.

Carr, A. (2005). **The Handbook of Child and Adolescent Clinical Psychology: A Contextual Approach**. NY: Brunner-Routledge.

Chase-Lansdale, L. & Hetherington, E. M. (1990). "The Impact of Divorce on Life-Span Development: Short and Long-Term Effects." (Der: P. B. Baltes, D. Feather- man, & R. M. Lerner), **Life Span Development and Behavior.** Vol. 10: 105-150, Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbau.

Connell, R. (1998). **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar**. İstanbul: Ayrıntı.

Çelik, V., (1987). "Türkiye'de Korunmaya Muhtaç Çocuklar Sorunu", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. C:1, S:2.

Çok, F. (1993). **Üniversite Öğrencilerinin Arkadaşlık İlişkileri ve Bunun Ana-Baba Tutumlarıyla İlişkisi**. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Demo, D. H., & Acock, A. C. (1988). "The İmpact of Divorce on Children", **Journal of Marriage and the Family**. 50: 619-648.

Du Rocher Schudlich, T., Shamir, H. & Cummings, E.M. (2004). "Marital Conflict, Children's Representations of Family Relationships and Children's Dispositions Towards Peer Conflict Strategies", **Social Development**. 13 (2):171-192.

Elder, G.H, & . Bowerman, C. (1963). "Family Structure and Child-Rearing Patterns: The Effect of Family Size and Sex Composition", **American Sociological Review**, 28: 891-905.

Emery, R. E. (1988). **Marriage, Divorce, & Children's Adjustment.** Newbury Park, CA: Sage.

Frones, I .(1994). "Dimensions of Childhood," (Der. J. Qvortrup, M. Bardy, G. Sgritta and H Wintersberger), **Childhood Matters-Social Theory, Practice and Politics**, Aldershot: Avebury.

Giddens, A., (2005). **Sosyoloji**. (Haz. Cemal Güzel), Ankara: Ayraç Yayınevi.

Gottman, J.M. & Katz, L.F.(1989). "Effects of Marital Discord on Young Children's Peer Interaction and Health", **Developmental Psychology**. 25 (3): 373-381.

Gökçe,B., (1996). **Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar**. Savaş

Güvenç, B., (1999). **İnsan ve Kültür**. 8.Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Hedges, J. N., and J. K. Barnett (1972). "Working Women And The Division Of House-Hold Tasks", **Monthly Labor Review**, 95 (January).

Hetherington, E. M., Cox, M., & Cox, R. (1982). "Effects of Divorce on Parents and Children". (Der. M. E. Lamb), **Nontraditional Families: Parenting And Child Development**. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum, s. 233-285.

Hetherington,E.M., Parke,R.D., Gauvain,M. V& Locke,V.O (2006). **Child Psychology: A Comtemporary Viewpoint** (6th Ed). NY: McGrawHill Publication.

Hirata, H.; Laborte, F.; le Doaré, H.; Senotier, D. (2009). **Eleştirel Feminizm Sözlüğü**. İstanbul: Kanat.

Hutter, M. (1985). "Symbolic Interaction and the Study of the Family", (Der. H. A. Farberman and R. S. Perinbanayagam), **Foundations of Interpretive Sociology: Studies in Symbolic Interaction**. Greenwich: CT: JAI Press.

Hyman, H.H. (1973). "Mass Communication and Socialization", **Public Opinion Quarterly**, 37.

Ingoldsby, B. B., and G. R. Adams (1977). "Adolescence and work experiences:A brief note", **Adolescence**, 12 (Fall):339-343.

James, A., & Prout, A., (1990). **Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in the sociological Study of Childhood**. London: Falmer Press.

Jenks, C. (1996). **Childhood**. New York: Routledge.

Kağıtçıbaşı, Ç., (1972). **Sosyal Değişmenin Psikolojik Boyutları**. Ankara: Social Science Association Publications.

Kağıtçıbaşı,Ç., Ataca, B., & Diri, A. (2005). "Turkish family and the value of children: Trends over time", (Der. G. Trommsdorff & B. Nauck), **The value of children in cross-cultural perspective. Case studies from eight societies**. Lengerich: Pabst Publishers, s. 91-119.

Kennedy, D., (2006). **Changing Conceptions of the Child from the Renaissance to Post-Modernity: A Philosophy of Childhood**. Edwin Melen Press.

Klein, D.; White, J.(1996). **Family Theories: An Introduction**. London: SAGE.

LaRossa, R., ve Reitzes, D. C. (1993). "Symbolic Interactionism and Family Studies", (Der. P. G. Boss; W. J. Doherty; R. LaRossa; W. R. Schumm; and S. K. Steinmetz), **Sourcebook of Family Theories and Methods**. New York: Plenum.

LeFlore, L. (1988)."Delinquent Youths and Family", **Adolescence**, 23: 629-642.

Maccoby, E. E., & Martin, J. A. (1983). "Socialization in The Context of The Family: Parent-Child Interaction",(Der. E. M. Hetherington), **Handbook of Child Psychology** ,4th ed., Vol. 4: 1-101, New York: Wiley.

Maccoby, E.E. (1992). "The Role of Parents in The Socialization of Children: An Historical Overview, **Developmental Psychology**, 2.

Martin, C. A., & Colbert, K. K. (1997). **Parenting: A Life-Span Perspective**. New York: McGraw-Hill.

McLanahan, S. S., & Booth, K. (1989). "Mother-Only Families: Problems, Prospects, and Politics", **Journal of Marriage and the Family**. 51: 557-580.

Parsons, Talcott (1991). **The Social System**. London and New York: Routledge.

Philippe Aries (1962). **Centuries of Childhood**. New York: Vintage Boks.

Postman, Nefl (1982). **The Disappearance of Childhood, Newyork.** Delacorte Pres.

Propper, A. M. (1972). "The Relationship of Maternal Employment to Adolescent' Roles, Activities, And Parental Relationships", **Journal of Marriage and the Family**, 34: 417-421.

Richman, N&Landsdown, R (1988). **Problems of Prescchool Children**. NY: John Wiley & Sons.

Rosen, B (1961). "Family Sturcture and Achievement Motivation", **American Sociological Review**, 26(4): 574-585.

Roy, P. (1961). "Maternal Employment And Adolescent Roles: Rural-Urban Differences." **Marriage and Family Living**, 23 (November):340-349.

Sanay, E., (1990). "Türk Ailesinin Eğitim Yapısı", **Türkiye'de Aile Yıllığı**. T.C Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.

Selek, P. (2008) **Sürüne Sürüne Erkek Olmak**. İstanbul: İletişim.

Stadelmann, S., Perren, S., Wyl, A. V., Klitzing, K.V. (2007). "Associations Between Family Relationships And Symptoms/Strengths At Kindergarten Age: What Is The Role of Children's Parental Representations ?", **Journal of Child Psychology and Psychiatry.** 48 (10): 996-1004.

Steensel, R. V. (2006). "Relations Between Socio-Cultural Factors, The Home Literacy Environment and Children's Literacy Development in The First Years of Primary Education, **Journal of Research in Reading**, Volume 29, Issue 4: 367-382.

Swingewood, Alan (1998). **Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi**. Ankara: Bilim ve Sanat.

Şahin, H. (1995). "Yetiştirme Yurtlarında Kalan ve Aileleriyle Yaşayan Liseli Gençlerin Stresle Başa çıkma Stratejileri", **Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi**, S:3, Yıl: 3.

Şemin, R. (1975). **Okulda Başarısızlık**. İstanbul Üniversitesi Basımı.

Tolan, B., Ünver, Ö., Bulut, I., Dağdaş, C., (1986). **12-24 Yaş Gençlerin Sosyo-Ekonomik Sorunları**. Ankara: MEGSB Yayını.

UNICEF, (2005). **Dünya Çocuklarının Durumu: Çocukluk Tehdit Altında**. New York: UNICEF House.

Wei kart, D. (1973). **Development of Effective Prescchool Programs: A Report on The Results of The High/Scopeypsilanti Pre-school Projects**. Ypsilanti, MI: High Scope Research Foundation.

White, M & Klein,D.M. (2008). **Family Theories**. (3rd Ed.). UK: Sage Publications.

Woodhead, M. & Montgomery, H. (eds) (2002). **Understanding Childhood: An Interdisciplinary Approach**. John Wiley High Education.

Yılmaz, A.,(1999). "Çocuk Yetiştirme Tutumları Kuramsal Yaklaşımlar ve Görgül Çalışmalar", **Türk Psikoloji Yazıları**, 1 (3): 99-118.

Yörükoğlu, Atalay (1989). **Değişen Toplumda Aile ve Çocuk**. İstanbul.

6

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Yaşlanma kavramının hangi anlamlarda tanımlandığını öğrenebilecek,
- Yaşlanmanın nasıl bir tarihsel süreçten geçtiğini açıklayabilecek,
- Yaşlanmaya ilişkin teorilerin ne olduğunu özetleyebilecek,
- Feminizmin yaşlanmaya ilişki görüşlerini değerlendirebilecek,
- Türkiye'de yaşlanmaya ilişkin sosyal politikaları değerlendirebilecek gerekli bilgi ve becerilere sahip olacaksınız.

Anahtar Kavramlar

- Yaşlanma/Yaşlılık
- Kronolojik yaşlanma
- Psikolojik yaşlanma
- Yaş ayrımcılığı
- Yaşamın kadınlaşması
- Yaşam akışı
- Biyolojik yaşlanma
- Sosyolojik yaşlanma
- Ekonomik yaşlanma
- Başarılı yaşlanma

İçindekiler

Aile Sosyolojisi → Aile ve Yaşlanma

- GİRİŞ
- YAŞLILIK/YAŞLANMA NEDİR?
- YAŞLILIĞA TARİHSEL BAKIŞ
- YAŞLANMA TEORİLERİ
- FEMİNİZM VE YAŞLANMA
- BAŞARILI YAŞLANMA MODELİ
- TÜRKİYE'DE YAŞLILARIN DURUMU

Aile ve Yaşlanma

GİRİŞ

Yaşamın kaçınılmaz gerçeği olarak kabul edilen yaşlanma/yaşlılık zannedildiği gibi yalnızca modern yaşamın bir sonucu değildir. Yaşlanma, insanoğlunun var olduğu günden bu yana toplumlarda mevcut olan bir durumdur. Yaşlılık zamanın hemen hemen her döneminde zor ve sağlıksız bir dönem olmuştur. Fiziksel ve mental kapasitelerdeki azalmalar yaşlı bireyin artık eskisi gibi davranmasını ve yaşamasını engellemektedir. Yaşlının hücre kayıplarının hızlanması ve sağlığın bozulması bir başkasına olan bağımlılığını gündeme getirmektedir. Ancak eski toplumlarda yaşlının sözünün daha çok dinlenilmesi, deneyimlerinden yararlanılması ve otorite olması bugüne oranla daha fazla önemsenirken, günümüzde bu durum önemini yitirmektedir. Çünkü gencin yenilik ve değişim ile ilgili niteliklerine yapılan vurgu, bunun karşıtı olarak toplumda yaşlının eskimiş, geride kalmış olarak anılmasına ve öneminin azalmasına yol açmaktadır.

Bu durum ***yaş ayrımcılığı*** konusunu gündeme getirmektedir. Bu kavramı ilk kez ABD'de Ulusal Yaşlılık Enstitüsü Başkanı Robert Butler yaşlı bireylere karşı önyargıları ifade etmek için kullanmıştır. Yaşlının hasta, cinsiyetsiz, çirkin, güçsüz, depresif olduğu yönündeki önyargıları oluşturmaktadır. Bu önyargı yaşlı bireyin kimlik bakımından ötekileştirilmesine de yol açmaktadır. Önyargılar, sosyal pratikler aracılığı ile bireyler tarafından hem öğrenilmekte hem de yeniden üretilmektedir. Örneğin, 30-35 yaşın üzerinde olan bir bireyin doğum günü kutlamasının yapılamayacağına ve artık yaşlanmakta olduğuna dair mesajlar verilerek bu kutlamanın gereksiz olduğunun vurgulanması. Dolayısıyla bu türden düşünceler yaygınlaşarak bireylerde yaşa ilişkin zihinsel bir şema oluşturmaktadır. Bu söylemler insanların yaşlanmaktan ve ölümden korkmalarına yol açmaktadır. Bu duruma ***"gerontofobi"*** adı verilmektedir (Hablemitoğlu ve Özmete, 2010: 150).

Yaş ayrımcılığı tıpkı cinsel ayrımcılık ve ırk ayrımcılığı gibi bir ideolojik durumu ifade eder. Yaşlılara yönelik önyargılardan yola çıkarak bir ayrımcılık söz konusudur. Özellikle 65 yaş üzerindeki insanların huzur evlerinde bulunması ve bakılması dikkate alındığında bu insanların bunak, beceriksiz ve işlerinin bitik oldukları biçiminde nitelemelerine neden olmaktadır. Bu inanışların birer hata olduğu vurgulanmaktadır. Bytheway, yaş ayrımcılığı konusunda yaşlı ve ileri yaş kavramlarının evrensel bir gerçeklik taşıdığı varsayımından hareketle insanları bu tür kategoriler içinde değerlendirmek her halükârda ayrımcılığa yol açmakta ve yaşlıyı ötekileştirerek bunun bir inşa süreci olduğunu belirtmektedir. Toplumun gerçek-

lik olarak gördüğü ya da anladığı şeyin kendisinin bir inşa olduğu vurgulanır (Giddens, 2008: 236-237,190).

Öte yandan yaşam sürecinde dikkatimizi çeken bir başka nokta yaşlanma ile hastalığın sıklıkla birbirine karıştırılmasıdır. Fiziksel ve mental kapasitelerdeki kısıtlılık genellikle sağlığın bozulmasını da beraberinde getirmektedir. Tabii bu unsurlara sosyoçevresel faktörleri de eklemek gerekmektedir. Fakat yaşlanma, hastalık demek değildir. Aksine yaşlanmayı "altın çağ" olarak niteleyenler bile bulunmaktadır. Bu niteleme sağlık sorunları olmayan ya da çok az oranda sorunu olanlar için anlamlı gözükmektedir. Öyleki bu durum bizleri, ileri yaşa kadar yaşamanın sırrının ne olduğunu sormaya kadar götürmektedir. Günümüzde anti-aging konusunda geliştirilen teknolojik ürünler bir bakıma yaşlanmayı geciktirmenin mümküm olabileceği konusunda umut ışığı olmaktadır. Ancak bu türden gelişmeler yaşlanmanın korkutucu bir dönem olduğu konusunu da peşinden getirmektedir. Hatta bazen bireylerin yaşlılığı kabullenmeme durumu ile karşılaşılmaktadır. Bu duruma ***yaşlanmayan benlik*** (the ageless self) adı verilmektedir. Sürekli kendini bulunduğu yaştan daha genç hissetme halidir (McHugh, 2000: 104-106).

Giddens'ın (2008: 226), ifade ettiği gibi yaşlanma yeni olasılıklar sunan bir süreç olmakla birlikte, bilinmedik ve beklenmedik risk ve zorlukları da beraberinde getirir. Bu zorluklarla baş etmenin güç olduğu birçok fiziksel, duygusal ve maddi sorunlarla karşı karşıya kalır. Yaşlılık zor bir dönem olsa bile bundan kaçış söz konusu değildir. Özellikle çocukluk ve gençlik dönemlerini kaliteli yaşayan bireylerin genleri de el verdiği ölçüde sağlıklı yaşlanmaları olası gözükmektedir. Günümüzde "sağlıklı yaşlanma" terimini sık sık kulanmakla birlikte bazıları buna "başarılı yaşlanma" adını vermektedir. Dolayısıyla yaşlanmayı geciktirme ya da sağlıklı yaşlanma genel olarak insanın kendisine iyi bakması ile anlamlı gözükmektedir.

DİKKAT

Dünya nüfusunun bir "yaşlı patlaması" yaşadığını vurgulayan Giddens, doğum ve ölüm oranının düşmesi karşısında giderek yaşlandığını belirtmektedir. Bu da demografik anlamda *"dünya nüfusunun grileşmesi"* olarak yorumlanmaktadır. Öte yandan yapılan araştırmalarda kadınların erkeklerden daha çok yaşama eğiliminde olduklarını ortaya koymuştur. İngiltere'de 2003 yılında doğumdaki yaşam beklentisinin erkeklere göre kadınlarda beş yıl daha uzun bulunmuştur. Bu nedenle dulluk yaşlı kadınlar için bir normdur. Kadınların yaşlılık dönemindeki bu sayısal üstünlüğü *"yaşamın geç döneminin kadınlaşması"* olarak nitelenmektedir (Giddens, 2008: 230-237).

Bu ünitede yaşlılığın, yaşlanmanın ne anlama geldiği, yaşlanmanın tarihsel süreci, yaşlanmaya ilişkin hangi teorilerin bulunduğu, feminizm ve yaşlanma, yaşlının aile ilişkileri ve sosyal ilişki ağlarını nasıl düzenlediği yönündeki başarılı yaşlanma modeli, sosyal destek uygulamaları Türkiye'de yaşlının durumu ve yaşlılığa yönelik politikaların neler olduğu konuları üzerinde durulmaktadır.

KİTAP

Sibel Kalaycıoğlu ve diğerlerinin (2003) "Yaşlılar ve Yaşlı Yakınları Açısından Yaşam Biçimi Tercihleri" kitabı ile Aylin Görgün Baran ve diğerlerinin (2005) "Yaşlı ve Aile İlişkileri Araştırması: Ankara Örneği" yayını Türkiye'de sosyolojik perspektiften yapılan geniş çaplı araştırmalar olup, öğrenciler yaşlanma konusunda bu kitaplardan daha detayı bilgiye ulaşılabilir.

YAŞLILIK/YAŞLANMA NEDİR?

Yaşlanma kavramının hangi anlamlarda tanımlandığını öğrenebilmek.

Kronolojik Perspektiften Yaşlanma

Akademik ve popüler kullanımda, hayatın ileriki safhalarını yaşayan insanlar 'yaşlı insan', 'ihtiyar' olarak tanımlanır. Ancak, yaşlılığın ne olduğu ve ne zaman başladığı problematiktir. Söz konusu grup homojen olmadığından 65 ila 105 arası ortalama 40 yıllık bir süreci kapsadığı ileri sürülmektedir (Victor, 2005: 5).

Yaşlılığın ne zaman başladığını belirlemenin ve söz konusu grubu en azından teoride, tanımlamanın çeşitli yolları vardır. Yaşlanma ya da yaşlılığın üzerinde görüş birliğine ulaşılmış biyolojik bir tanımı yoktur. Biyolojik yaşlanmanın fizyolojik belirtileri farklı kişilerde farklı oranlarda görülür. Yaşlı birey biyolojik emarelerini işlevsel olarak kullanma potansiyeline sahip olsa bile bu durum teorik, kavramsal ve teknik nedenlerden dolayı problematiktir. Çünkü yaşlanma yalnızca biyolojik etmenlerle ölçülemez. Bireyin yaşadığı toplumun kültürel anlamlandırmaları yine onun yaşlı olarak algılanmasına yol açar. (Victor, 2005: 6).

Bu nedenle yaşlılığın en kolay ölçüsü 'kronolojik' ya da takvim yaşıdır. Kronolojik yaş, doğum günü sayıları hesaplanarak bulunur. Bunu yapabilmek için toplumun üyelerinin doğum günlerini bilecekleri şekilde iyi organize olması gerekir. Bu yaşlılığın başlangıcını hesaplamak için kullanılsa da biyolojik anlamda yaşlanma bireysel çeşitlilik ve farklılık gösterdiğinden yine de kabataslak bir kılavuzdur. Üstelik kronolojik yaş, doğal/ doğuştan gelen bir 'anlam' taşımamakta, içinde bulunduğu toplumsal ve tarihsel bağlamdan türemektedir. Dolayısıyla kronolojik yaşın anlamı ve yorumu tarihsel ve kültürel açıdan değişiklik gösterir. Bilgiye ulaşımın kolaylığı itibariyle kronolojik yaş, yaşlılığın en kolay elde edilebilen tanımı olsa da bu yaklaşımın kısıtlılıklarına karşı tetikte olmalıyız (Victor, 2005: 6).

Yaşlılık tanımı ile ilgili diğer yaklaşım, ***yaşam döngüsü***/ lifecycle ya da ***yaşam akışı aşamaları***/lifestage kavramı ile ilgili olandır. Orta yaş ya da yaşlılık, (çocukluktan yetişkinliğe) roldeki değişikliği, fiziksel değişiklikleri ve diğer toplumsal dönüşüm şekillerini (büyük anne-büyük baba olmak) kapsayan toplumsal kategorilerdir (Victor 2005:6). Yaşam akışı aşamaları birbiri ardına gelen toplumsal roller bütünü olarak kabul edilse de aslında oldukça karmaşık bir kavramdır. Yaşam akışı çocukluktan yetişkinliğe ve nihai olarak ölüme kadar giden süreçte doğası gereği biyolojik olduğu oranda toplumsaldır. Hem kültürel farklılıklardan hem de belli toplum tipleri içinde yaşayan insanların ekonomik koşullarından etkilenir (Giddens, 2008: 226).

Yaşam döngüsü perspektifinden birini yaşlı (ya da genç) olarak tanımlamak onları belirli rolleri bekleyen fırsatlar veren ve kısıtlamalar getiren bir toplumsal atmosfere konumlandırmak anlamına gelir. Hayatın aşamalarının tanımı gibi, yaşam süresini kavramlaştırma yolları uygulamada kısıtlı ve kimi zaman imkânsız olabilir. Tüm kısıtlamalara rağmen, kronolojik yaş kullanımı yasal olarak tercih edilmektedir (Victor, 2005: 7).

Yaşam döngüsü içerisinde birbirinden farklı yaşam alt döngüleri mevcuttur, aile ve iş gibi. Aile boyutu bile yeni evli, yeni ebeveyn, genç ebeveyni, çocuksuz ve dul gibi çeşitli dönüşümler içerir. Bu aşamaları herkes yaşamadığı gibi bu dönüşümleri yaşama zamanı da değişir (Victor, 2005: 6). Örneğin, bazıları 18 yaşında evlenir ve 25 yaşında üç çocuk sahibi olur bazıları ise 30 yaşında evlenip diğerleri büyük anne-büyük baba olurken çocuk sahibi olurlar (Görgün-Baran, 2001: 16-17). Bu yaklaşım tek eşlilik nosyonuna dayanır. Neugarten, yaşam döngüsünün 'gençlik', 'okul öncesi' ve 'orta yaş' alt gruplarının ortaya çıkışıyla ufak dilimler şeklinde farklılaştığını savunur. 17. ve on 18. yüzyılda sanayileşme dönemine kadar çocukluğun yaşam süresinin belirli niteliklere ve farklı ihtiyaçlara sahip bir dönemi olduğu fikri

henüz ortaya çıkmamıştır. Gençlik ise 20. yüzyılın başlarına kadar tam olarak fark edilmemiştir. Son olarak da orta yaş diğer dönemlerden ayırt edilmiştir ve bununla birlikte de 'genç' orta yaş/ 'young' elderly (65-74 yaş arası) ve 'yaşlı' orta yaş/ 'old' elderly (75 yaş üzeri) birbirinden ayırılmıştır. Ayrıca 'thirdage/ üçüncü yaş' (50-74 yaş arası) ve 'fourthage/ dördüncü yaş' arasında (75 ve üzeri) da fark vardır (Victor, 2005: 6-7).Bu tür kategorilendirmelerin yaş ayrımcılığına yol açtığı söylenebilir.

SIRA SİZDE 1

Yaşlılık tanımı ile ilgili olarak geliştirilen yaşam döngüsü ve yaşam akışı aşamaları neyi ifade etmektedir?

Biyolojik Perspektiften Yaşlanma

Biyolojik yaklaşım fizyolojik sistemlerin geçen zamandan nasıl etkilendiğiyle ilgilenir. Anahtar soru; beyaz saç ve kırışıklık gibi fiziksel değişiklikler yaşlanmanın ya da ihtiyar olmanın sonucu mudur yoksa sosyal ve çevresel faktörlerin neticesinde meydana çıkan, müdahale etmenin mümkün olduğu değişimler midir? Örneğin, kırışıklıkların nedeni yaşlanma olarak görülse de güneşe maruz kalmak ve sigara içmek gibi çevresel faktörler ve yaşam tarzıyla belirli oranda ilintilidir ki bu da bu tür faktörlere müdahale etme olasılığını ortaya koyar (Victor, 2005:2).

Biyologlar yaşlanmayı (ageing) 'ihtiyarlık' olarak kabul ederler. Bu da bir organizmanın, patoloji ve hastalık olmaksızın doğal süreçlerin sonucu olarak etkili işlevselliğindeki düşüşü tanımlar. Bütün yaşam formlarında yaşlanmayla birlikte oluşan biyolojik değişiklikleri tanımlamaya yönelik pek çok girişim olmuştur. Strehler yaşlanmayı, yaşamın üreme sonrası safhasında ortaya çıkan değişiklikler olarak tanımlar. Bu safha, bedenin göreli dengesini sürdürme yani bedenin hayatta kalmak ve işlev görmek için gerekli olan sınırlar içerisindeki işlevlerini düzenleme yeteneğindeki azalmanın sonucudur. Sonuçta bedenin, fizyolojik strese uyum sağlama kapasitesi gibi hastalık ve patolojilere karşı olan direnci de azalır (Viktor 2005: 2).

Yaşlanma, biyolojik açıdan organizmanın gelişiminde, uyum sağlama kapasitesinde azalmaya ve sonunda ölüme neden olan istem dışı bir safha olarak kabul edilir (Victor, 2005:2).

Böylece **Biyolojik yaşlanma,** ana rahminde döllenme ile başlayan ve organizmanın ölümüne kadar süren fiziksel değişimleri ifade eder (Görgün-Baran, 1996: 40).

Fizyolojik Perspektiften Yaşlanma

Yaşlanmanın biyolojik tanımı hala tartışılsa da Strehler, 'yaşlanmayı' diğer biyolojik süreçlerden ve 'hastalık'tan ayırmak için dört kıstas geliştirir. Fizyolojik bir değişme yaşlanma olması için şu özelliklere sahip olmalıdır; **(i)** evrensellik (bir evrenin tamamının başına gelmelidir); **(ii)** içsellik (içsel süreçlerin sonucu olmalı, yaşam tarzı ve çevresel faktörleri yansıtmamalıdır); **(iii)** ilerleyicilik (kümülatif etkili ve akut değil ilerleyicidir); **(iv)** zararlılık (zararlıdır, organizmanın içinde değil üzerinde, çevresine uyum sağlama yeteneği bakımından etkilidir) (Victor, 2005: 2-3). Dolayısıyla fizyolojik **yaşlanma,** yaşın ilerlemesi ile bendende sinir sisteminin işlevinin zayıflaması, sinirin geçirgenlik özelliğinin yavaşlaması ve nöronların kaybı ile nörolojik kontrolde değişikliklerin olmasıdır. Fizyolojik işlevlerin yavaşlaması kişiler arasında farklılık gösterse bile yaşın ilerlemesi ile işlev bozukluğun artışı paralellik gösterir (Büker ve Karaduman, 2003: 177).

Psikolojik Perspektiften Yaşlanma

Psikolojik yaklaşım kişilik, akılsal işlev, benlik ve kimlik kavramlarına odaklanır. Psikolog, bireyler arasındaki farklı davranışlarla ve zaman içerisinde bireylerin geçirdiği değişimle ilgilenir. Bu nedenle bu perspektif, biyoloğun hücre/ organ sistemi yaklaşımından ve sosyoloğun yapısal/ toplumsal etmenler yaklaşımından farklılaşır.

Biyomedikal model bu konuya gerileme ve kayıp yönelimli bakış açısı anlamında negatif yönde etkilemiştir. Yaşamın ileriki dönemlerinde kişisel gelişim nosyonu gibi daha olumlu tarafları da vardır (Victor, 2005: 4). Bu bağlanmda **Psikolojik yaşlanma,** yaşın ilerlemesine bağlı olarak bireyin algılama, öğrenme, problem çözme gibi bellek kapasitesi ile kişilik kazanma özellikleri arasında uyum sağlama konusundaki değişmelerle ilişkilidir. Öte yandan "birey hissettiği yaştadır", anlayışının vurgulaması da bu perspektif için önem taşır (Görgün-Baran, 1996: 40).

Psikolojik yaşlanma, bilişsel işlev, sağlık psikolojisi (sağlık inanç ve davranışı), akıl hastalığı, kişilik ve uyum gibi konulara eğilir.

Ekonomik Perspektiften Yaşlanma

Ekonomik yaklaşım bireyin yaşlanması ile birlikte meydan gelen ekonomik gelir düzeyindeki kayıplardır. Özellikle emeklilik döneminin başlaması ile birlikte bireyin maaşı/aylığı azalmakta bu bağlamda toplumsal statüsü düşmektedir. Dolayısıyla gelirin azalması yoksulluğu tetiklemekte hem sosyal hem de ekonomik olarak kayıpları beraberinde getirmektedir. Gelir düşüklüğü, geçim sıkıntısına sağlıklı beslenememeye, sosyal etkinliklerden uzaklaşmaya ve prestijinin düşmesine neden olmaktadır. Günümüzde yaşlı bireyin sağlık ve bakım hizmetlerinin masraf düzeyinin artması ve devletin bu masrafları karşılamaktaki payı azaltması, yaşam kalitesini etkilemekte ve böylece yaşlının refah düzeyi düşmektedir (Hablemitoğlu ve Özmete, 2010: 20).

Sosyolojik ve Sosyal Gerontolojik Perspektiften Yaşlanma

Yaşlanma sosyolojisi, yaşlanmayı sosyolojik perspektif kullanarak açıklar. Sosyal gerontoloji, sosyolojik teori ve kavrayış geliştirmek yerine, yaşlanmaya sosyal bilimler perspektiflerinden yaklaşarak yaşlanmayı ve yaşlılık dönemini açıklamaya çalışır. Sosyal gerontoloji üç farklı perspektifi -birey, sosyal ve toplumsal/social and societal-, konunun karmaşıklığını ortaya seren mikro ölçekli ve makro ölçekli iki analiz seviyesini birleştirir. Üçlü perspektifte bireyin hem statüsel, sınıfsal, cinsiyet kategorileri ve etnik grup içindeki sosyal ilişkilerini hem de toplumsal kurumlar ve demografik dönüşümler bağlamındaki ilişkilerini birleştirmeye çalışır. Dolayısıyla bireyi temel alan **mikro ölçekli ilk yaklaşım,** yaş kimliği ve bireysel süreçler gibi konuları araştırarak yaşlılığı bireysel bir deneyim olarak açıklar. Yapmaya çalıştığımız, günümüz toplumunda yaşlı olmanın nasıl bir şey olduğunu açıklığa kavuşturmaktır (Victor, 2005: 4-5).

Toplumdan izole/tecrit edilmiş şekilde yaşlanan çok az insan vardır; yaşlanma, mikro ölçekli aileden makro ölçekli tüm toplum ya da kültür ya da küresel dünya toplumsal bağlamından gerçekleşir. Toplumu temel alan **makro ölçekli ikinci yaklaşım,** yaşlanmayı tanımlayan toplumsal bağlamı inceler ve yaşlı insanların toplum içindeki konum ve deneyimleri ile bunların, sınıf, cinsiyet ve etnisite gibi temel yapısal faktörlerce nasıl şekillendirildiğini anlamaya çalışır. Yaşlı yetişkinin karşılaştığı kısıtlamaların anlam ve etkileri, bireyin yaşadığı toplumsal çevreye bağlıdır. Yaşlanma, aynı toplumdaki her bireyi monolitik şekilde etkileyen homojen bir deneyim değildir. Her 'yaşlı' aynı değildir. Sınıf ve cinsiyet gibi yaşlılık öncesi nitelikler yaşam süresi üzerinde etkilidir. Yaşlılık farklılaşan bir deneyimdir. Yaşlılık deneyimi, maddi, sağlık ve toplumsal pek çok kaynakla ilintilidir ve bunlar, 'yaşlılık' öncesi deneyimlerden oldukça etkilenir. Özellikle 'başarılı/successful yaşlanma' ile ilgili fikirlerin gelişmesiyle (Rowe and Kahn, 1999), yaşlılık deneyimini şekillendirmede toplumsal bağlam önem arz etmektedir. Bu yazarlar, başarılı/successful yaşlanmanın hem uzun ömürlülük hem de yaşam kalitesiyle tanımlandığı-

nı ve bunların da üç faktörün etkileşimiyle desteklendiğini belirtir; ***(i)*** toplumsal katılım ve sözleşme, ***(ii)*** hastalığın önlenmesi, ***(iii)*** fiziksel ve akılsal faaliyetin teşviki (Victor 2005:5). İleride bu konu daha ayrıntılı ele alınmaktadır.

Sosyal gerontolojinin kurumuları temel alan **mezo ölçekli üçüncü yaklaşım** 'toplumsal yaşlanma/ societalageing'; toplumdaki 'yaşlı' insanların artan sayısıyla meydana gelen demografik, yapısal, kültürel ve ekonomik dönüşüm ile ilgilenir. Toplumsal kurumlar, nüfusun doğası ve kompozisyonundaki değişmelere nasıl tepki verir? Toplum, yaşlı insanların artan sayısı ve görünürlüğüne nasıl cevap verecektir? Sorularına yanıt arar (Victor, 2005: 5). Böylelikle Sosyal Gerontoloji disiplinlerarası bir yaklaşımı gerektirir.

Sosyolojik yaşlanma, bireyin statü ve rol kayıpları çerçevesinde, içinde bulunduğu toplumun yaşa ilişkin olarak geliştirdiği normlar ve değerler bağlamındaki yargılarıdır, değerlendirmeleridir.

Böylece sosyolojik yaşlanma; sosyal kontrol mekanizmaları dediğimiz değerler ve normlar aracılığı ile bireyin beklediği ve bireyden beklenilen davranış kalıpları olarak ifade edilen rolleri kapsadığı gibi toplumsal yapı olarak bilinen kurumlarla olan ilişkileri de içermektedir. Dolayısıyla toplumda bireyler ve kurumlar arasında kurulan toplumsal ilişkinin hak ve sorumluluk zincirine göre bir düzen içinde akışına vurgu yapar (Görgün-Baran, 2011 a: 18). Yaşlanma sosyolojisi, mikro ve makro düzeyde bir fail olarak yaşlı bireyi ve ilişkileri ile yapısal olarak kurum ve ilişkileri çerçevesinde yaşlanma/yaşlılık olgusunu araştırır ve politikalar üretir (Görgün-Baran 2004: 38-43).

YAŞLILIĞA TARİHSEL BAKIŞ

AMAÇ 2 ***Yaşlanmanın nasıl bir tarihsel süreçten geçtiğini açıklayabilmek.***

Antik dönemlerden kapitalizmin doğuşuna yani modern dönemlere oradan da postmodern zamanlara kadar geçen süreçte, yaşlıların toplumsal konumunu ve yaşlılığın değişen anlamını kısaca tartışmak faydalı olacaktır. Harris (2000), Johnson ve Phane'in (1998) derlediği, antik dönemden postmodern dönemlere kadar olan süreçte yaşlılığın tartışıldığı yazıların olduğu kitap üstüne yaptığı değerlendirmede, bu tarihsel sürecin durak noktalarını sunuyor. Değerlendirmesine, son yıllarda dünya düzeyinde demografik anlamda çok önemli değişimlerin olduğunu, çalışan nüfusun yaşlı nüfusa oranının gittikçe azaldığını söyleyerek başlamaktadır. Bu dönüşümle yaklaşık aynı zamanda, tarih yazımında da kültürel süreçlerin daha fazla önemsendiği bir değişimin yaşandığını belirtmektedir. Antik dönem ile ilgili yazılarda ortaya çıkan en önemli gerçeğin, bir zamanlar düşünüldüğü gibi Harris (2000) yaşlıların ne tamamen toplumdan dışlandığı bir durumun olduğunu ne de yaşlıların yüksek bir statüde olduğu bir "altın çağın" söz konusu olduğunu aktarmaktadır. Orta Çağda da benzer bir statü devam etmiştir. Kapitalist üretim tarzının hızla yayıldığı 18. yüzyıl İngiltere'sinde ise tarımsal dönüşümle birlikte, özellikle yaşlı kadınların hayat standartlarında ve statülerinde önemli bir düşüş olmuştur. 20. yüzyıla geldiğimizde ise hem demografik dönüşüm hem de sosyal devletin oluşumuyla ilgili olarak, yaşlılara harcanan sağlık hizmetlerinin tarihte hiç olmadığı kadar yükseldiğini görmekteyiz.

DİKKAT

Harris (2000), geçmişten bugüne yaşlıların toplumsal konularının yaşadığı dönüşüme bakıldığında hem sürekliliklerin hem de önemli kesintilerin olduğunu belirtmektedir. Tarihteki sürekliliklere bakıldığında 3 nokta ön plana çıkmaktadır. *(i)*. Öncelikle yaşlılığın erişilmek istenen bir statü olmasına rağmen, kimsenin yaşlı olmak istememesi gerçeğinin

eskiden bugüne geçerli olduğu kabul edilebilir. *(ii)*.İkinci olarak, antik çağlardan bugüne yaklaşık olarak 60 yaş üstünün yaşlı olarak kabul edilmiş olmasıdır. *(iii)*. Son olarak da yaşlıların bakım işlerinin dönem dönem değişimler olmakla birlikte genellikle cemaat ve aile tarafından ağırlıklı olarak üstlenildiği söylenebilir. Tarihteki kesintilere odaklanıldığında ise *(i)* ilk göze çarpanın, kapitalizmin yaygınlaşmasından itibaren en önemli değişimin, yaşlıların genel nüfusa oranının hiç olmadığı kadar artmasıdır. *(ii)* Ayrıca, yaşlıların sağlık durumlarının ve yaşam koşullarının özellikle gelişmiş ülkeler göz önünde tutulduğunda tarihte olmadığı kadar iyi durumda olduğuna bu duruma eklenebilir. *(iii)* Son olarak yaşlılar için kamusal sağlık ve sosyal harcamaların tarihteki en üst düzeyde olduğu gerçeğini görmek gerekmektedir.

19. yüzyıldan itibaren kapitalist üretim tarzının yaygınlaşması beraberinde kırsal yapıların çözülmesini ve kent nüfusunun artmasını getirmiştir. Kitleler köylerden kentlere göç etmeye başlamışlardır. İngiltere'de, 19.yüzyılın ortalarında dünya tarihinde ilk defa bir ülkenin kentsel nüfusunun oranı kırsal nüfusu geçmiştir. Kentsel alanlarda informel bağlara dayalı eski cemaatsel bağların çözülmeye ve yerine daha formel sosyal ilişkilerin yerleşmeye başladığı görülmüştür. Bu durum, yaşlıların konumunu da etkilemiş, eskiden aile ve cemaat bakımıyla yaşamlarını sürdüren yaşlıların yeni gelişen sosyal kurumlardan yardım almaları gerekliliği ortaya çıkmıştır. Batı kapitalizminin ücretli emek sistemi üretkenliğe dayandığından, emekli olmuş yaşlı insanları yük olarak gören bir anlayış bu dönem yerleşmeye başlamıştır (Marshall, 1999). Fakat diğer yandan yaşlılığın bir kamu meselesi haline gelmesi de bu döneme rastlar. Özellikle 20. yüzyılın başından itibaren yaşlılık konusu akademik dünyanın da ilgi gösterdiği bir konu haline gelir ve "sosyal gerontoloji" ve "yaşlanma sosyolojisi" gibi alanlar gelişmeye başlar. Matcha'ya göre (1997), yaşlılığın sadece kronolojik bir olgu olmadığının, aynı zamanda ve daha önemli olarak sosyal bir olgu olduğunun anlaşılmasıyla birlikte, yaşlanmanın "sosyal bir sorun" olarak görülmeye başladığını belirtmektedir. Yaşlılığın kişisel bir mesele olmadığı: daha makro dönüşümlerle beraber anlaşılması gerektiği de kabul edilmiştir. Matcha (1997) yaşlanmanın kendisinin bir sorun olmadığını, yaşlanmanın başlı başına bir sorun olarak kabul edilmesinin aslında sosyal bir inşa olduğunu eklemekte ve bu kabulün belirli nedenlerini sıralamaktadır: Yaşlılara harcanan kamu bütçelerinin artışının, yaşlılığın kişinin hayatı boyunca düşünmesi ve bunun için gerekli adımları atması gerektiği algısının ve yaşlılar ile ilgili politikaların yaşlıları dışlayarak oluşturulmasının "yaşlanma olgusunun" "sosyal bir sorun" olarak yaratılmasına etki ettiğini vurgulamaktadır. Matcha (1997) son olarak, yaşlığın sosyal bir sorun olarak görülmesinin aslında toplumda iktidar ilişkileriyle yakından ilgili olduğu savunmaktadır. Toplumdaki belli grupların diğer kesimlerle olan ilişkilerinin altında yatan iktidar olgusunun ve eşitsizliğin hem yaşlılığın sosyal bir sorun olarak kabul edilmesinde hem de bu soruna getirilen çözümlere etkileri olmaktadır.

Son yıllarda yaşanan tanım değişikliklerini daha doğru bir şekilde anlayabilmek için dünya genelinde sosyal ve ekonomik sistemin yaşadığı dönüşümleri akılda tutmak yerinde olacaktır. Bu noktada, yaşlılık olgusunun tarihsel olarak dönüşümünde gözden kaçırılmaması gereken eşitsizlik olgusundan bahsetmek gerekecektir. O'Rand ve Henretta (1999), yaşlılık ve eşitsizlik konusunu işledikleri kitaplarında temel olarak yaşlanan kuşakların sosyoekonomik olarak homojen gruplar olarak görülmemeleri gerektiğini ileri sürüyorlar. Kişilerin sosyoekonomik kökenleri ve eğitim başarıları büyük oranda yaşlılık dönemlerinde yaşayacakları deneyimlere etki etmektedir. Bu da farklı sınıflardan kişilerin yaşlılık dönemlerinde farklı tarzda eşit-

sizlik ve ayrımcılık yaşayacaklarını göstermektedir. Diğer bir deyişle işgücü piyasalarındaki konum, aile yapıları ve devletin sosyal politikaları bir ülkedeki yaşlı gruplar arasında sosyoekonomik farklılaşma yaratabilmektedir. O'Rand ve Henratta (1999) bu durumu "kuşak içi ayrışma ve eşitsizlik" olarak adlandırmaktadırlar. Bu durum, son dönemde refah devleti kavramının gerçeklik ve söylem düzeyinde zayıflaması ve yaşlı kuşakların oranlarının artması nedeniyle daha görülür bir hal almaktadır. Küreselleşmenin ulusdevletlere getirdiği yüklerin, kişiselleşme ve özelleştirme yönünde açığa çıkması bu durumla ayrıca yakından ilgilidir. Sonuç olarak O'Rand ve Henratta (1999), yaşlılık olgusunun ve olgunun içerdiği eşitsizlik boyutunun sınıf ve toplumsal cinsiyet gibi olgularla beraber ele alınmasını önermektedir.

Yine son yıllarda küreselleşmenin yaşlılarının konumuna etkileri üzerine çalışmalar sıklıkla yapılmaktadır. Vincent (2003: 76-78), yaşlılık olgusunun değişik boyutlarını tartıştığı *Yaşlılık* isimli kitabında, küreselleşmenin etkilerinin herkese eşit düzeyde olmadığını vurgulamaktadır. Görünür bir şekilde, üçüncü dünyada yaşayan yaşlıların bu dönüşümden daha ağır şekilde etkileneceklerini belirtmektedir. Küresel piyasaların kırılgan yapısı ve süreklik arz eden finansal sorunlar, yaşlıları bir "yük" olarak gören ve onlara harcanan bütçenin "göze battığı" bir ortamı yaratmaktadır. Vincent, bütün bu sorunların bir yanda vatandaşlık ve cemaat gibi meseleleri diğer yandan da sosyal devlet ve sağlık arasındaki bağlantıları hatırlattığını söylemektedir. Ne var ki Vincent (2003: 164-169), yaşlılığın bu tarz olumsuz algısının kırılabileceğini, yaşlılık döneminin, yaşlıların kendileri için özgür ve kendilerini geliştirebilecekleri bir dönem olarak geçirilmesi için çaba gösterilmesi gerektiğini ısrarla vurgulamaktadır. Yaşlılığın, orta yaşın iş, ekonomik yükümlülükler, çocuk yetiştirme gibi sosyal sınırlamalarından kurtulma olanağının bulunduğu bir dönem haline getirilebileceğini belirtmektedir. Modern dönemlerde oluşan yaşlılık algılarından farklı olarak, böylesine bir yaşlılık algısının oluşup oluşmayacağını bugün uygulanacak politikalar belirleyecektir.

Bugün yaşlıların karşılaştığı en büyük sorun sosyal ve sağlık güvencesindeki uygulamalardır. Özellikle küreselleşme süreci, gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan toplumların yaşlılarının yaşamlarını riskli hale getirmiştir. Çünkü bilim ve sağlık teknolojisindeki yenilikler hem bebek ölümlerinin azalmasına hem de yaşlı nüfusunun oranının artmasına neden olmuştur. Gelişmiş ülkelerde refah devleti anlayışının sosyal adalet ilkesi bu toplumlarda ekonominin durgunlaşmasını getirdiği noktasından hareketle neoliberal politikların devreye sokulması ile bireysel emeklilik ve özel sağlık sigortacığının gelişimine ağırlık verilmiştir. Ancak özel sigortacılık uygulamaları, ekonomik kaynağa sahip olan marjinal bir nüfus için söz konusu olurken, nüfusun geniş kesimleri açısından sorun daha riskli hale gelmiştir (Giddens, 2000: 16-19; Görgün-Baran 2010: 16-17). Bugün küreselleşme bağlamında yaşlı nüfusun sosyal güvenlik ile ilgili sorunları arasında sağlık, gelir dağılımındaki adaletsizlik ve yoksullaşma önemli bir yer tutmaktadır.

YAŞLANMA TEORİLERİ

AMAÇ 3 ***Yaşlanmaya ilişkin teorilerin ne olduğunu özetleyebilmek.***

Yaşlanmaya ilişkin farklı teorik çerçeveler vardır. Bireyin ve onunla bağlantılı toplumun yaşlanmasından söz edildiğinde toplumsal bağlam önem taşır ve teoriler sosyolojik perspektif ağırlıklıdır. Yaşlanmayı toplumsal bağlamda açıklamayı

amaçlayan çalışmalar, bireylerin uyumu gibi mikro ölçekli ve yaşlanmanın toplumsal yapılar üzerindeki etkisi ya da tersi gibi makro ölçekli sorulardan hareket eder. Yaşlanma ile ilgili sosyal teoriler, açıklama seviyeleri ve onları destekleyen varsayımlar ve ideolojilere göre karakterize edilir (Victor, 2005: 16). Bu bölümde Yaşlanma sosyolojisi açısından yapısal-işlevselci teoriler, çatışmacı teoriler ve sembolik etkileşim teorileri adı altında farklı yaklaşımlardan söz edilmektedir. Yaşlanma teorileri hem yaşlanma sosyolojisi hem de sosyal gerontoloji bakımından benzer kuramlarla çalışırlar. Ancak bizim burada açıklamaya çalıştığımız bu kuramlar sosyolojinin temel teorileridir ve sosyolojide aynı isimle anılmaktadır. Dolayısıyla burada sosyolojinin temel teorileri içinde yaşlanma teorileri konusuna yer verilmektedir.

Yapısal-İşlevselci Teoriler ve Yaşlanma

Bu teoriler, söz konusu alanın gelişmesinde etkili olmuştur. Yaşlanmayla ilgili çözülme ve aktivite teorisi, devamlılık teorisi, rol teorisi ve modernleşme teorisi gibi teoriler yapısal işlevselci öncüllerinden türetilmişlerdir. Yapısal işlevselcilik toplumun yapısını ele alan makro ölçekli bir teoridir, toplumun bir düzen içinde nasıl oluşup geliştiğini inceler. Beden analojisi kurar, bedenin işlevselliğini anlamak için organların nasıl çalıştığını, birbirleriyle nasıl bağlantılı olduğunu ve bedenin tümüyle nasıl ilişkili olduğunu anlamaya çalışır. Yapısal işlevselciler toplumu anlamak için de aynı yolu benimserler. Öncelikle toplumun bir sistem olarak bütün olduğunu ve bu sistemi oluşturan alt sistemlerin/parçaların bulunduğunu kabul ederler. Toplumun alt sistemleri/parçaları birbiriyle karşılıklı işlevsel bağımlılık içerisindedir, birey ve toplum arasındaki dengeyi korumaya çalışır. Toplumun alt sistemleri; aile, eğitim, siyaset, ekonomi ve dindir. Bu nedenle tüm alt sistemlerin birbiri ile uyumlu olması istenir. Çünkü bu alt sistemlerde meydana gelecek bir değişim diğerlerinin de işleyiş mekanizmasını bozacağından, değişme istenilen bir durum değildir. Bunun için toplum ile biyolojik sistem arasında bir analoji kurulur. Her bir parça diğerlerinde meydana gelen değişikliğe tepki verir. Toplum 'açık' bir sistemdir, her parça uyum sağlar ve işlev görür ve sistemi bütün, basit ve değişmez tutmaya çalışır. Bir toplumsal sistemde belirli davranış kalıpları işlevsel ya da bozuk işlevlidir. İşlevsel örüntüler bütünleşme ve devamlılığı sağlarken bozuk işlevli örüntüler çözülmeye neden olur. Toplumdaki işlevsel organ ya da birim (yaşlı insanlar gibi) toplumun bütün olarak refahıyla bağlantılıdır. Toplumda, toplumsal düzeni koruyan hedef ve normları belirleyen evrensel değerler olduğunu savunurlar. Toplumsal düzen, uzlaşım aracılığıyla sağlanır. Toplumsal düzen, sosyalizasyon süreci ile içselleştirilir ve toplumsal normlar aracılığıyla korunur ve devamı sağlanır (Victor, 2006: 16-17). Dolayısıyla sosyalizasyon toplumda uyumu sağlayan temel sosyal kontrol aracı olarak kabuledilir. Çünkü topluma uygun birey yetiştirme, toplumsal normların içselleştirlmesi ile olasıdır. Buna göre yaşlılar nüfusun bir parçası olarak toplumla uyum içinde olmalıdır. Ancak bu uyum toplumsal sistem denilen bütünün yaşlı bireylere sağladığı olanak ve hizmetlerle yakından ilgilidir. Bu bağlamda toplum göreli bir denge halindedir.

İşlevselciliğe getirilen eleştiriler, denge ve statükonun korunması noktalarında yoğunlaşır. Eleştirilere rağmen bu yaklaşım Yaşlanma Sosyolojisi ve Sosyal Gerontoloji için önemlidir, çünkü yaşlılığa kişisel ve toplumsal uyumu, toplumsal rollerdeki değişikliği açıklamada faydalıdır. Gerontolojiyi etkilemiş başlıca işlevselci teoriler aşağıdadır (Victor, 2005: 17).

Çözülme Teorisi

Çözülme teorisi ***yaşamdan geri çekilme*** anlamına da gelmektedir (Görgün-Baran, 2004: 48).Yaşlanma çalışmalarında makro ve mikro teorileri birleştirir. Yaşlanmayı net bir şekilde ilk kez ele alan sosyal teoridir. Cumming ve Henry'nin *Growing Old* çalışmasından üretilmiştir. Bu teoriye göre, sağlığı bozuk ya da yoksulluk gibi diğer bağımsız etmenlerden bağımsız olarak yaşlanma, birey ve onun toplumsal bağlamla olan bağının tedricen fakat kaçınılmaz olarak çözülmesini içerir. Oysa bu çözülme işlevsel görülebilir, çünkü gücün yaşlılardan gençlere geçmesini sağlar. Bu açından bakılınca emeklilik de firmaların çalıştırıp emekli edebilecekleri kişiler ve gençlere açacakları yeni fırsatlar hakkında planlar yapmasına olanak sağlar. Aynı zamanda çözülme, toplumdaki dengenin korunması ve sosyal gücün kuşaklar arasında geçiş yapmasını mümkün kılar (Victor, 2005: 18).

Bireyler çalışma alanından ayrılarak ya da toplumsal anlamda çözülme yaşayarak kendileri ölüme hazırlarlar. Ayı şekilde toplum da etkin olma baskısını azaltarak ve gençlerin topluma dahil olmasını sağlayarak bireyi yaşamın ileriki safhalarına hazırlar, böylece ölümün birey üzerindeki etkileri azalmış olur. Çözülme üçlü bir kaybı temsil eder; rollerin kaybı, toplumsal çevrenin küçülmesi ve toplumsal norm ve değerlere olan yükümlülük ve bağlılığın azalması. Bu bakış açısına göre nitelikli yaşlanma, bireyin geçmiş aktivitelerinden geri çekilene ve ölümle haşır neşir olana dek faaliyet derecelerinin azalması ve dahil olma oranının düşmesi anlamına gelir. Bu süreçten hem birey hem de toplum kârlı çıkar. Bireyin toplumsal baskı ve stresten, rekabetten kurtulması anlamına gelir. Toplum için ise yeni üyelerin toplumda boş kalan yerleri doldurması demektir. Bu karşılıklı geri çekilme hem nitelikli yaşlanma hem de toplumun düzenli bir şekilde devamı için gereklidir (Victor, 2005: 18).

Bu teori hem ilk temel gerontoloji teorisidir ve hem de 'nitelikli' yaşlanmanın yollarına dikkat çekmiştir. Nitelikli yaşlanmaya negatif bir yaklaşımdır ve diğer nitelikli yaşlanma yollarından kavramsal olarak farklı değildir (Victor, 2005: 18-19).

Bir yaşlanma teorisi olarak bu teorin ampirik gelişimi üç temel öğeye işaret etmektedir: ***(i)*** İlki, çözülme yaşam boyu devam eden bir süreçtir, pek çok birey için birden bire gelişmez süreç içerisinde gelişir. Yine de bu 'yaşam boyu' perspektifine göre bir araştırma tasarlamak problematik bir durumdur. ***(ii)*** İkincisi, çözülmenin kaçınılmaz olduğuna dair içkin bir ifade vardır, çünkü çözülmenin doğası ve zamanlaması bireyler arasında, tarihsel ya da kültürel olarak ölüm ve biyolojik gerilemeyi kaçınılmaz kılar. Azalan sosyal çözülmenin kaçınılmazlığını saptamak metodolojik olarak çaba gerektirir. 'Kaçınılmaz'lık, bir çözülme olarak görülür ise bu durum yoksulluk ya da hastalık sonucu azalan toplumsal katılımdan nasıl ayırt edilebilir, sorusu akla gelir. ***(iii)*** Üçüncüsü, çözülme hem toplum hem de birey için uyarlanabilir olarak kabul edilir. Azalan toplumsal çözülme yararlı görülür. Çözülmeyi ölçmek için nasıl bir ölçü geliştirilir? Çözülme hâlihazırda mevcutsa önceden var olan bir standart nasıl geliştirilir (bireyin önceki faaliyet seviyeleri ya da bazı popülasyon normları mı), gibi sorular önem taşır (Victor, 2005: 19).

Problematik metodolojik konular ampirik olarak ancak bir teoriyle test edilebilir. Çözülme teorisini destekleyecek bazı ampirik kanıtlar vardır; eşlerinin ölmesi ya da çocuklarının evden ayrılmasıyla bireyler yaşlandıkça bazı rollerini kaybederler. Fakat bu kaybedilen rollerin yerini farklı şeylerle doldururlar. Örneğin, dul kalanlar yeniden evlenebilirler. Ampirik veri azalan toplumsal aktiviteyi göz önüne serebilir, fakat bu değişimlerin kaçınılmazlığı, zorunluluğu ve uyarlanabilir doğası ispatlanmamış kalır. Teorinin doğruluğu tartışmalıdır, çünkü çözülmenin pek çok

çeşidi vardır; evrensel olabilen zorunlu emeklilik ve başarısız çözülme gibi. Daatland, yaşlanmayı hayatın farklı ve önemli bir aşaması olarak tanımlayan ve multidisipliner bir perspektifle açıklanabileceğini savunan çözülme teorisinin gerontolojinin gelişmesinde önemli bir basamak olduğunu belirtir (Victor, 2005: 19).

Pek çok eleştirmen, toplumsal ve sağlık politikalarının formulasyonundaki etkisinden dolayı teorinin yaşlı insanlar üzerinde negatif bir etkisi olduğunu savunur. Blau, çözülme teorisinin, Amerikan toplumunda yaşlı insanların marjinalliği konusuyla ilgilenmekten ve bununla yüzleşmekten kaçınmak için kullanıldığını savunur. Estes, teorinin popülerliğinin, Birleşik Devletler'de yaşlılarla ilgili politikalar üzerinde etkili olduğunu belirtir. Buna göre söz konusu yaşlılık anlayışı, ya yaşlılarla ilgili hiçbir politika oluşturulmamasına ya da yaşlıların toplumun diğer yarısından ayrılmasına neden olmuştur. Benzer bir durum İngiltere için de geçerlidir. Yaşlılar için gerçekleştirilen hizmetler diğerlerinden ayrı tutulur. Örneğin, yaşlılar için sağlık hastanelerin merkez binalarından uzağa, mümkünse en eski binalara kurulur. Yaşlıları tecrit etmeyle ve diğer refah oluşumlarından uzak tutma ile ilgili politikaların entelektüel temelini çözülme teorisi oluşturur. Bu tür tecrit gibi uygulamalara ve negatif klişeleri rasyonelleştirmeye meşru zemin teşkil eder. Teori, yaşlılar ile diğer gruplar ve kendileriyle ilgilenen profesyoneller arasında 'sınırların' oluşmasını getirir ki bu da hizmetlerin kalitesinin düşmesine ve onlarla çalışacak kişilerin yeteri kadar eğitilmemesine neden olur. Ayrıca, yaşlıların yaşadığı sorunlara ve bunlara yönelik geliştirilen politikaların sahip oldukları farklılığın gerekçelendirilmesini sağlar. Hizmet kalitesindeki zayıflık, düşük emekli maaşları ve yetersiz bakım standartları yaşlılığın bir çözülme zamanı olduğu teorileştirilerek haklı gösterilmeye çalışılabilir. Dolayısıyla onlara marjinal ve standardın altında ilgi ve bakım sağlamak kabul edilebilir kılınır (Victor, 2005: 20). Bu sonuç ise yaşlı bireyin yaşamını devam ettirmesi bakımından problemli bir süreç oluşturur.

Aktivite Teorisi

Çözülme teorisi pek çok akademik eleştiriye maruz kalmıştır. Çözülme teorisine karşı bir tepki olarak geliştirlmiştir. Bunlardan en önemli ikisi aktivite ve süreklilik teorileridir. Bu iki teori bireyin yaşlanmasıyla ilgilidir ve hem mikro hem de mezo ölçekli teorik perspektiflerdir. Yine de yapısal işlevselci paradigma dahilindedir ve dolayısıyla toplumdaki dengeyi gözetir. Nitelikli yaşlanma konusunda, toplumsal sisteme uyum ve bütünlüğe odaklanır (Victor, 2005: 20-21).

Çözülme teorisinin tam karşıtı aktivite teorisidir. Havighurst tarafından gerçekleştirilen bu perspektif, orta yaştaki davranışların olabildiğince sürdürülmesini içerir. Burada orta yaş 'başarının' nirvanasıdır ve her zaman onu geri kazanmaya çalışırız. Yaşlılıkla kaybedilenlerin yerine başka şeyler koymak gerekir. Örneğin, emekli olan kişi kaybedilen rol yerine, gönüllü çalışmalar gibi yenilerini koymalıdır. Burada farklı faaliyetlere yüklenen anlam ve değerlerin aynı olduğu ve toplumun tüm üyelerince paylaşıldığı varsayılır. Bu varsayımlar temelsiz olabilir. Bu yaklaşım, faaliyet ve uğraşların nitelikli yaşlanmaya olanak sağladığını savunur (Victor, 2005: 21).

Aktivite teorisinin temel iki varsayımı söz konusudur. Birincisi, manevi tatmin ve yaşamdan elde edilen tatminle toplumsal uyum ve toplumsal ağlara dâhil olmak arasında olumlu bir ilişki vardır; daha çok faaliyette bulunanlar ve uyum sağlayanlar daha çok tatmin olur. İkincisi, rol kaybı tatminle ilgilidir ve yerlerine yenileri konmalıdır. Bu varsayımların ampirik kanıtları muğlaktır (Victor, 2005: 21).

Aktivite teorisi ölçme, araştırma ve tasarlama sorunları açısından sıkıntılıdır. Aktif olma ve tatmin arasındaki bağlantı ölçülebilse de, faaliyetin tatmine yol açıp açmadığını saptamak zordur. Yüksek faaliyet oranı ve yaşam kalitesinin tatmin doğurabildiği tartışılsa da azalan eylemle de tatmine ulaşılabildiği söz konusu olabilir. Bu teorinin sosyal politikaya yansımaları çözülme teorisinden daha olumludur, en azından yaşlı insanların topluma tam üyeler olarak uyumundan bahseder (Victor, 2005: 21).

Devamlılık ya da Süreklilik Teorisi

Devamlılık/süreklilik teorisi, yaşlanmayla başa çıkmada diğer teorilere oranla daha elverişlidir. Bireyin hangi rollerden vaz geçip hangilerini sürdüreceğine karar vermesinde gelir ve sağlık gibi yapısal etmenlerce şekillenen, bireyin geçmişi ve tercih ettiği yaşam tarzı etkilidir (Victor, 2005: 22).

Atchley, tarafından geliştirilen bu teoriye göre birey, yaşlanma sürecinde yaşamı boyunca sahip olduğu istikrarı devam ettirmek ister. Bunlara alışkanlıklar, öncelikler ve yaşam standartları dâhildir ve birey yaşlandıkça bunlar da evrilir. Teori, bireyin alıştığı yaşam tarzını mümkün olduğunca uzun süre korumaya çalışacağı önermesiyle başlar ve uyumun, bireyin değişen statüsünü algılama şekline göre farklı ve çeşitli yönlerde meydana geleceğini savunur (Victor, 2005: 22).

Teori, bireyin seçebileceği pek çok nitelikli yaşlanma örüntüsü sunma avantajına sahiptir. Teoriyi ampirik olarak test etmeye çalışma konusu belli ölçüde sıkıntılı olsa bile birey odaklı çalışmalar için uygun perspektif sunar. Örneğin, her bireyin yaşlılığa ya da emekliliğe uyumu birer vaka araştırması teşkil eder ve araştırmacı ancak bu vaka araştırmasının sonucunda hangi bireyin yaşamının önceki safhalarındaki yaşam tarzını sürdürebilmeye muktedir olduğunu söyleyebilir. Bu bağlamda yaşlılarla bu konuda "hayat hikayesi" çalışması önem taşır. Perspektif olarak, bireyin ileriki yaşamını anlayabilmek için onun biyografisini ve yaşam sürecini anlamak gerekir. Birey merkezlidir ve 'yaşlılık' dönemi ile yaşamın önceki safhaları arasındaki bağlantılara vurgu yapar (Victor, 2005: 22). Bu çerçevede mikro ölçekli bir teori olarak kabul edilebilir.

Toplumsal Rol Teorisi

Çözülme ve faaliyet/aktivite teorileri yapısal işlevselci teorinin rol tanımlarını benimser. Toplumsal rol teorisi, antropolojiden ve yukarıda adı geçen teorilerden türemiş olan bir perspektif sunar. Çözülme, aktivite ve devamlılık teorileri, toplumsal rollerdeki kayıp ve değişmelere bireyin nasıl uyum sağladığıyla ilgilenir. Hepsi yaşlılığın negatif taraflarına odaklanır ve büyükanne-büyükbaba olmak gibi olumlu taraflarına çok az değinilir (Victor, 2005: 22).

Tek bir birey birden fazla role sahip olabilir ve roller üç açıdan farklılaşır; birincisi çeşitli niteliktedirler; ikincisi karşılığında alınan ödüller farklıdır; üçüncüsü, toplumun değerlerine göre değişirler. Yaşamın ileriki dönemlerini anlamak için yaşlı insanların oynadığı rolleri ve bu rollerin kendileri için ne ifade ettiğini anlamalıyız (Victor, 2005: 23).

Toplumsal rol teorisi belirli kural, düzenleme ve rollerin var olduğu ön kabulünden hareket eder ve yaşlandıkça bireylerin rollerinin sayısında bir değişme yaşanır. Burada roller Parsonsçı anlamda ele alınır ve rol beklentileri ve uyuma odaklanılır. Rol, belirli bir toplumsal statüde bulunan bireyin -buradaki örnekte yaşlı kişidir- sergilemesi gereken davranış örüntüleridir (Victor, 2005: 22-23). Parsons 1960'larda sağlıklı bir olgunluğa ulaşmak için yaşlı bireylerin kendilerini değişen koşullara uyarlamalarının ve toplumunda yaşlı bireylerin sahip olduğu toplumsal rollerini yeniden tanımlamasının gerektiğini belirtir. Buna göre bireyler eski rollerinden ayrılırken yeni üretken faaliyetlerin de belirlenmesi ve buna göre bir rol tanımının yapılması gerekir (Giddens, 2008: 225).Öte yandan yaşlı bireyin rolüne ilişkin toplumun beklentisi norm ve değerlere göre oluşur. Örneğin, emekli olmuş bir birey, toplum tarafından doğrudan yaşlı tanımlamasına girebilir. Bazan olgun yaşlı bireylerin parkta, alışveriş merkezlerinde dolaşması yadırganabilir. Bu durumları anlamlandırma tamamen toplumdaki normlarla bağlantılıdır ve kültürel olarak inşa edilmektedir. Bu nedenle emeklilik sonrası yeni rollere geçmek ve bu rollere uyum yapmak önemlidir. (Görgün-Baran 2001 a: 19) Aksi takdirde yeni rollerinin (gönüllü kuruluşlarda çalışmak ya da hobi olarak sanatını sürdürmek gibi) gereklerini yerine getiremeyen yaşlılar yine toplum tarafından işe yaramaz olarak nitelenebilir. Bu bağlamda rol teorisi yaşlı bireylerin rol kayıpları karşısında yeni roller edinebileceği ve yaşama aktif olarak katılıbileceği mesajını vermesi bakımından önem taşır.

Modernleşme Teorisi

Yaşlıların 'altınçağı' olarak tanımlanan sanayi öncesi dönem, yaşlılığın saygı ve otorite olarak kabul edildiği dönemdir. Yaşlıların bu geçmiş durumu, günümüz modern toplumunda aileleri ve genç kültür tarafından göz ardı edilen yaşlıların durumunun tamamen zıttıdır. Modernleşme teorisinin başlıca tezi, toplumlar kırsaldan kentsele dönüştükçe yaşlı insanların konumu gerilemekte ve kötüleşmektedir. Kentleşme ve sanayileşme, toplumun en küçük birimleri olarak geniş aile yerine çekirdek aileleri koyar ve yaşlı insanları hem toplumdan hem de aileden izole eden bir durum yaratır (Victor, 2005: 25).

DİKKAT

Modernleşme süreci dört parametre tarafından betimlenir; (i) tıp teknolojisindeki gelişmeler, (ii) bilim ve teknolojideki uygulamalar, (iii) kentleşme ve (iv) örgün eğitim. Tıptaki gelişmelerin toplumun yaşlanmasına olanak sağladığını belirtirler. Yaşlanıp ölenlerin sayısı azaldıkça, çalışan nüfus yaşlanır ve gençlere sağlanan yeni iş olanakları da azalır. Bunun sonucunda da kuşaklar arası çatışma artar. Ekonomik ve teknolojik gelişmeler, yaşlıların iş alanındaki ustalıklarının değerini düşürür. Kentleşme, gençlerin göç etmesine ve geniş aileden kopmasına neden olur. Son olarak da örgün eğitimin gelişmesi yaşlıların gençler üzerindeki kontrolünün azalmasıyla sonuçlanır. Bu dört faktör, yaşlıların modern toplumdaki statülerinin zayıflamasının nedenidir. Gelişme halindeki toplumlarda yaşlıların deneyimleri anlamını yitirir ve yaşlıların marjinal gruplar olarak toplumun kenarına itilmesine neden olur (Victor, 2005: 25-26).

(i) İlk olarak bu teoride içkin olan şey, sanayi öncesi toplumların bütünleşmiş olduğu ve yaşlılara olumlu davranışın sergilendiği kabulüdür. ***(ii)*** İkincisi, toplumlarda yaşlıların konumunun öncesi ve sonrası halinin olduğunu ve toplumların düz ve çizgisel dönüşümler geçirdiğini varsayar. ***(iii)*** Üçüncüsü, geniş ailenin varlığının yaşlılara statü ve bakım sağlayacağının garantisi olmadığını ortaya koyan ampirik araştırmaların varlığıdır. Aslında, sanayi öncesi toplumlarda, yaşlılara yönelik davranışların çeşitli olduğu ve homojen olmadığı belirtilmelidir (Victor, 2005: 25-26).

Modernleşme teorisinde en önemli nokta aile yapısının çekirdek aile tipine dönüşmesi ve aile kompozisyonunun değişmesidir. Küçülen aile ile birlikte yetişkin üyelerin üretime aktif katılımı olanaklı olurken, evde bırakılan yaşlının bakımı sorun yartır. Bu nedenle yaşlılar için huzurevi ve bakım evleri açılma girişimi modernleşme ile gelişen bir düşünce olmuştur. Ancak modernleşme yaşlının evinden uzaklaşmasını ve yalnızlaşmasını getirmiştir. Bugün yaşlı nüfusun artması ile birlikte yaşlılara sunulan sosyal güvenlik harcamalarının yüksekliği karşısında hükümetlerin neoliberal politikaları gerği maliyeti daha düşük olduğu savunulan evde bakım sisteminin geliştirilmesi için çaba harcadığı da görülmektedir. Evde bakım sistemi yalnızca yaşlının evde ailesi tarafından bakımının sağlanması değil, aynı zamanda hükümetlerin sosyal politikaları gereği yaşlıya sosyal destek sağlayarak (sağlık hizmeti, alışveriş, bakım hizmeti gibi profesyonaller aracılığı ile yapılan tüm görevler) hizmetlerinin karşılanması anlamına gelmektedir. Böylece tüm hizmetlerin evde görülmesi amaçlanmaktadır. Ancak bu durum kadının iş yükünü iki misli hale getirdiği için feministler tarafından evde bakımın kadın lehine üretim olarak değerlendirilmesi ve emeğinin ücretlendirilmesi önerilir.

SIRA SİZDE 2

Modernleşme teorisine göre modernleşmenin yaşlanma üzerindeki etkileri nelerdir? Açıklayınız.

Çatışma Teorisi ve Yaşlanma

Neo-Marksist ve neo-Weberyen sosyolojik bakış açılarından yaşlanma için türetilen çatışma teorisi, uyumsuzluk ve çatışmaya vurgu yapar. Toplumsal gruplar karşıt görüşlere sahip olarak kabul edilir ve toplumsal kaynaklara ulaşım ve bu kaynakların denetimi konularında birbirleriyle çatıştıkları ifade edilir. Makro ölçekli bir teoridir. Toplum belirli grup ve sınıflar halinde tabakalaşmıştır ve toplum bu farklı gruplar arasındaki çatışma sonucu meydana gelmiştir. Neo-Marksistler, çatışmayı ekonomik eşitsizliklere dayandırır. Güç ve iktidar ilişkileri, sınıf çatışmaları ve ideolojiyi inceler. Neo-Weberyenler ise daha geniş bir bakış açısıyla sadece ekonomik değil, toplumsal statü ve siyasal grupları ele alır. Bu teorinin gerontolojiye uygulanması işlevselci teoriye oranla daha az yaygındır fakat yapısal bağımlılık teorisi ve politik iktisat teorisi yaşlanma üzerinde etkili olmuştur. Bu perspektif, İngiliz gerontolojisinin 'radikal' boyutunun gelişmesinde ve Amerika ile Avrupa'daki gelişmelerde de etkili olmuştur (Victor, 2005: 26). Çatışma teorisi başlığı altına yapısal bağımlılık ve politik iktisat teorisi ile yaş tabakalaşması teorisi ele alınmaktadır.

Yapısal Bağımlılık Teorisi ve Politik İktisat Yaklaşımı

Çatışma teorisine göre, yaşlılıktan önce yaşanan eşitsizlikler yaşlılık döneminde de devam eder. Yoksullar yaşlandıklarında da yoksul hatta daha yoksulken, zenginler her zaman zengin kalır. Yapısal bağımlılık teorisi Townsend tarafından ortaya atılmış, Estes, Walker, Myles ve Pampel tarafından devam ettirilmiştir. Bu teori İngiliz gerontolojisinde 20. yüzyılın ikinci yarısında etkili olmuştur (Victor, 2005: 27).

Politik iktisat kuramı toplumdaki güç ilişkileri ve eşitsizlikleri biçimlendiren ve yeniden üreten ekonomik ve siyasal yapılara odaklanır. Sosyal güvenliğe yönelik gelir ve sağlık gibi faydaya dönük sosyal politikaları, toplumsal mücadele, çatışma ve egemen güç ilişkilerinin sonuçları olarak kabul edilir. Yaşlı bireyleri etkileyen bu politikalar toplumun toplumsal cinsiyet, ırk ve sınıfa göre tabakalaşmasını getirir. Dolayısıyla yaşlanma ve yaşlılık olguları direkt içinde yaşadıkları toplumla ilişkilidir ve toplumsal güçlerden yalıtılarak anlamak mümkün değildir (Giddens, 2008: 226).

Politik ekonomik yaklaşım yaşlılığı kronoloji ya da biyoloji ile değil yaşlı insanlar arasındaki ilişkilerle ve genelde üretim araçları ve özelde de sosyal siyasa/politika ile tanımlar (Victor, 2005: 27).

Politik iktisat, devlet, ekonomi ve toplumsal olarak tanımlanmış bazı gruplar (burada yaşlılar) arasındaki etkileşimle ilgilidir. Özelde ise 'toplumsal ürünlerin' gruplar arasında dağılımı ve onları dağıtan mekanizmalar ile ilgilidir. Bu alanda çalışanlar dört temel alandan beslenir; çatışma teorisi, eleştirel teori, feminizm ve kültürel teori. Yapısal bağımlılık ve politik ekonomi, yaşlıların bağımlı toplumsal konumları ve karşılaştıkları sorunlar toplumsal olarak yapılandırılır ve yaşlanma ve sağlık kavramlarından türer. Her ne kadar Estes, söz konusu yaklaşımın mikro ve mezo ölçekli yaşlanma çalışmalarında kullanılabileceğini iddia etse de teori yapısaldır ve makro ölçeklidir. Yapısalcı teorilerin, biyomedikal yaklaşım ve onun kayıp ve zayıflama zamanı olarak algıladığı yaşlılıktan tamamen farklı bir yaşlılık algısına sahiptir. Politik ekonomi teorileri buna karşı çıkmış ve biyolojik değil toplumsal yaş tanımının yapıldığı teorik bir çerçeve geliştirmiştir. Yaşlılığı şekillendiren sosyal politikalar, ekonomik, sosyal politik ve kültürel güçler olarak kabul edilir (Victor, 2005: 27).

Toplum tarafından takip edilen üretim organizasyonu, sosyal ve politik kurumlar, toplumsal süreçler ve sosyal siyasalar anahtar ilişkilerdir. Yaşlılar ve toplumun geri kalanı arasındaki yapısal bir ilişki bulunduğunu, toplumun yaşlılığın tanımlandığı ve deneyimlendiği kurallar ve kurumlar inşa ettiğini varsayar. Victor'a (2005: 27-

28) göre Estes, yaşlılığın tanımlanmasında ve deneyimlenmesinde devletin önemli olduğunu; çünkü ***(i)*** devlet, güç ve kaynak dağılımında önemli role sahiptir, ***(ii)*** farklı toplumsal gruplar arasındaki ilişkide ara bulucu rolü oynar ***(iii)*** toplumun düzenini tehdit eden koşulları iyileştirmek için müdahalede bulunur. Bu perspektife göre, yaşlılar sadece toplumsal bağlamın dışında görülmekle kalmaz, aynı zamanda toplumun marjinal bir parçası olarak kabul edilir. Devlet ve kapitalizm yaşlıları marjinalleştirir ve üzerinde hâkimiyet kurar. Yine de bu teoriye göre yaşlıların içinde yaşadıkları toplumdan izole edildikleri söylenemez (Victor, 2005: 27-28).

Bu perspektifin merkezinde yapısal bağımlılık anlayışı bulunur. Teoriye göre, yaşlılar gibi belli grupların bağımlı durumlarını anlamak için bu statünün 'toplumsal olarak inşa edilmiş' doğasını anlamalıyız. Bağımlılık toplumsal olarak inşa edilmiş varsayılır ve bağımlı grup ile kapitalizm ve devlet arasındaki ilişki bağlamında anlaşılabilir. Bu bağımlılık, yaşlıların (ya da genç annelerin) iş yaşamından uzaklaştırılması ile artırılır ve pekiştirilir. Böylece emekli maaşı ve yardıma daha çok ihtiyaç duyan yaşlılar yoksullaşarak daha da marjinalleşir. Bu uzaklaştırma ve marjinalleştirmenin üstesinden gelmenin yolu emekli maaşlarının artırılmasından geçer (Victor, 2005: 28).

Bu iki yaklaşımın pek çok olumlu yönü vardır. Birincisi, artan yaşlı nüfusu toplumsal ve ekonomik bir kabus olarak gören demografik yaklaşıma karşı argüman geliştirir. Ayrıca yaşlanmanın homojen bir deneyim olmadığını belirtir. Yaşlılara sunulan hizmetlerin doğası ve kalitesine soru yöneltmeye araç olmuştur. İkincisi, yapısal bağımlılık, yaşlıların topluma tam uyumuna odaklanır, çözülme ve dolayısıyla erken gerontoloji araştırmalarının niteliklerine tamamen zıt bir yaklaşım sergiler. Gerontolojide oldukça etkili olmuştur (Victor, 2005: 28).

Yaklaşımın güçlükleri de vardır. Kavramsal olarak makro ölçekli bir teorik çerçevedir, sosyal sistem ve problemlerinin çözümüyle ilgilenir. Yapısal bağımlılığın anahtar kavramı deterministiktir, bireylerin sınıflama ve kontrol mekanizmalarını başarma güçlerine değinmede başarısızdır. İşgücü ve emeklilik konularıyla ilgilenirken cinsiyet meselelerini ele almada yetersiz kalır. Daha da önemlisi yaşlanma deneyiminin anlamı ve amacıyla ilgili soruları göz ardı eder. Teoriyle ilgilenenler, yaşlılıkta yoksulluk sorununu çözmek için yaşlıları homojenleştirme yoluna giderler ve 'tek ölçü herkese uyar' yaklaşımını benimserler. Bu, yaşlı grupları arasındaki sınıf ve cinsiyet farklılıklarının keşfedilmesiyle çürütülmüştür. Buna karşılık olarak yaşlılığın tarihiyle ilgili bir dikotomi geliştirilmiştir. 1970'lerde refah devleti ve emeklilik, 'güvenli' yaşlılığın merkeziyken, daha sonra refah devleti anlayışı tamamen değişmiştir. Bu durum, yaşlı nüfusun kendi içerinde farklılaşmasıyla aynı döneme denk gelmiştir. Böylece politik ekonomi ile sınıf, cinsiyet ve biyografinin öneminin farkındalığının birleşmesiyle 'eleştirel gerontoloji' ortaya çıkmıştır. Victor'ın (2005: 28-29) belirttiğine göre, Estes, çok seviyeli, karmaşık analitik bir çerçeve oluşturarak bu teoriyi geliştirmiştir. Bileşenleri ise şunlardır; (a) finansal/ sanayi sonrası kapitalizm ve küreselleşme, (b) devlet, (c) cinsiyet sistemi, (d) vatandaş/ kamu, (e) yaşlanma/ medikal sanayi kompleksi olarak beş kategoride toplamıştır.

Yaşlanma için geliştirlen Politik İktisat teorisinin ilgi alanı nedir?

SIRA SİZDE 3

Yaş Tabakalaşması Teorisi

Bu teori de yaşlı bireyin değil, grupların adaptasyonunu ele alır. Toplumsal uyuma odaklanır fakat yaş bazlı gruplardan hareket eder. Toplum, tabakalaşmış ya da bölünmüş, sınıf statü ve etnik gibi alanlara sahip olarak kabul edilir ve toplumsal roller de bu alanlara göre tahsis edilir. Riley'in belirttiğine göre, rol değişkenini be-

lirlemede kronolojik yaşı kullanır. Bu teoriye üç temel konu hâkimdir; **ilki,** yaşın anlamı ve yaş gruplarının toplumsal bağlamdaki yerleri; **ikincisi,** bu yaş tanımlarından dolayı bireylerin yaşam boyu geçirdikleri dönüşümler ve **üçüncüsü,** bireyler arasındaki rollerin dağıtımını düzenleyen mekanizmalardır (Victor, 2005: 23).

Yaş tabakalaşması teorisi işlevselci bir teori olmaktan çok gruplardaki eşitsizlikleri temel aldığı için çatışmacı teori içinde değerlendirilir. Riley, her yaş grubu (genç, orta yaşlı, yaşlı), üyelerinin toplumda oynadığı roller açısından analiz edilebileceğini belirtir. Örneğin, işçiler genç ve yaşlı olarak ayrılabilir ve gençlere, daha üretken oldukları için daha yüksek maaş ödenir. Sosyal rol dağıtımında kronolojik yaş kullanımı evrenseldir. Fakat yaş normları doğası gereği toplumların kültürlerini, tarihini, değerlerini ve yapısını yansıtır (Victor, 2005: 23-24).

Davranıştaki bu yaş normları gelenekten, sosyalizasyon sürecindeki öğrenmelerden ya da etkileşim süreçlerinden kaynaklanabilir. Kaynağı ne olursa olsun yaşla bağlantılı yetenek ve kısıtlamalar hakkındaki varsayımlara dayanır. Bu normlar tarihsel ya da kültürel olarak sınıf, etnisite ve cinsiyete göre değişebilir. Örneğin, çalışan sınıfın üyeleri profesyonel sınıfların üyelerine oranla daha erken yaşta evlenirler. İlk evlilik yaşı kadınlarda erkeklerden daha erkendir. Yaş normları değişse de rol düzenlemesinde yaş evrensel bir kıstastır (Victor, 2005: 24).

Yaş tabakalaşması sistemi yaş farklılıkları ve eşitsizlik yaratır. Her yaş grubu, baskın sosyal değerlere göre, kendi kendini değerlendirir ve diğerleri tarafından değerlendirilir. Bu değerlendirme, yaş kategorileri arasında güç ve prestijin dağılımında eşitsizliklerin oluşmasına neden olur. Değerlerin bilgelik ve deneyimde odaklandığı toplumlarda yaşlılık saygı gören bir dönemdir. Victor'ın (2005: 24) aktardığına göre, Riley ve Riley, **yapısal geri kalma/gecikme** terimini geliştirdi; buna göre, bireylerin yaşamları yaşla bağlantılı roller bağlamında, toplumsal norm ve kurumlardan daha hızlı değişir. Toplumsal kurumların, resmi emekliliğin kurumsallaşması gibi temel toplumsal değişimlerin arkasında kalırlar. Kişiler, toplumsal rol ve fırsatlar gelişmeden onbeş ya da yirmi yıllık bir emekliliği öngörebilirler. Bu yaklaşım, emeklilik gibi yerleşmiş yaş normlarının tartışılmasında kullanılabilir. Bu kuram emeklilik politikaları kapsamında toplumsal yapıların rolünü ve bireysel yaşlanma süreci ile toplumdaki yaşlı insanların daha genel tabakalaşması üzerindeki etkisini inceler. Bu kuramda yapısal gecikme kavramının önemli rol oynadığı görülür. Toplumun yapıları ile nüfus içindeki bireylerin yaşamlarındaki değişmelerin nasıl olurda birlikte değişmediklerine ilişkin bir anlayış sunar (Giddens, 2008: 226).

Bu yaklaşım, gerontolojistin, demografik özellikler açısından herhangi yaş grubunu ve bu grubun diğer gruplarla olan ilişkisini ele almasını olanaklı kılar. Yaş tabakalaşması sistemi karmaşık ve dinamiktir ve sınıf ya da etnisite gibi diğer tabakalaşma sistemleriyle ilintilidir. Bu yaklaşımın faydası, topluluk üyeliğini tanımlamada 'fiili' yaş yerine kronolojik yaşı kullanmasıdır; yaşın 'anlamı' tarihsel ya da kültüreldir. Makro ölçekli bir yaklaşımdır ve farklı gruplara yönelirken bireysel davranışı açıklamada sınırlı kalır. Yaklaşım deterministik olarak kabul edilebilir. Ayrıca bireye toplumsal aktör olarak çok az eylem özgürlüğü tanır çünkü makro ölçekli özellikler taşır ve politik süreçleri göz ardı eden statik bir teoridir (Victor, 2005: 24-25).

Yorumsamacı Teori ve Yaşlanma

Makro ölçekli teorilerin aksine, mikro ölçekli teoriler bireyi merkeze alır. Phillipson'ın (1998) eleştirel gerontoloji nosyonunun gelişiminde belirtildiği gibi, bu farklı teorik yaklaşımları daha bütünleşik bir biçimde bir araya getirme çabaları mevcuttur. Etkileşimci perspektifin farklı özelliklerinin merkezinde, üzerinde çalıştıklarımı-

zı anlamamız gerektiği ve bunu da dünyayı onların algıladığı ve gördüğü gibi yapabileceğimiz anlayışı yer alır. Bu yaklaşımlar bireye vurgu yaparak yapısalcı perspektifte farklı teori oluşturma yolları sunarlar. Bu perspektife göre, toplumsal hayat, toplumsal eylem ve toplumsal süreçler, dışsal faktörlerce değil, tabandan tavana doğru gelişir ve pek çok bireyin eylemlerinin birleşiminden türer. Toplum, dışsal bir güç olarak değil, birbiri üstüne binen gruplar serisi olarak görülür. Bu yorumsamacı yaklaşımın yaşlanma ve ileri yaşlarla ilgili pek çok söylemi vardır ve aşağıda özetlenmiştir. Bu yaklaşımların araştırma soruları, yaşlı insanların sosyal dünyasına odaklanır (Victor, 2005: 29-30). Özellikle "hayat hikâyesi" yolu ile yaşlıların geçirmiş oldukları deneyimler ve yaşam koşullarının neler olduğunun ortaya konması önem taşır. Bu her bir yaşlının dünyasını anlamak ve öğrenmek anlamına gelir.

Sembolik Etkileşim

Mead (1956) tarafından geliştirilen sembolik etkileşim, diğerleriyle kurulan iletişimin, kültürel norm ve değerlerin aktarımı ve kabulünün aracı olduğunu belirtir. Bireyler sembollerin iletişimi yoluyla toplumsal anlam ve davranış şekillerini öğrenir, yani pek çok yetişkin davranışı, değerler ve anlamlar sembolik iletişim aracılığıyla yani başkalarından öğrenilir. Toplumsal etkileşim sürecinde birey bir aktör olarak aynı zamanda tepki verendir. Bireyler, diğerleriyle girdikleri etkileşim sürecinde sosyal dünyayı ve gerçekliği inşa ederler. Anlamlar toplumsal olarak tanımlanmıştır fakat sosyal aktör sosyal dünyayı hem tanımlar hem de bu dünya tarafından tanımlanır (Victor, 2005: 30). Dolayısıyla birey çok çeşitli aile ilişkileri, çok çeşitli siyasal ve ekonomik ilişkiler, belli bir mekan ve zaman içinde bir ulus bağlamında toplumda "beni" inşa ederken toplumsal normlardan (bana) ne kadar çok beslendiğini ortaya koyar. Dolayısıyla benlik, ben ve bana'nın birleşimi olarak inşa edilir. Böylece yaşlanmaya ilişkin tavır ve davranışlarımız geçmişteki yaşantımızda edindiğimiz bilgi ve deneyimlerimizle yakından ilgilidir. Mead'ın, "zihin, toplumsal sürecin bireysel ithalatıdır" ifadesi, bireyin toplumdan öğrendiklerini yeniden toplumda oynamaya ve üretmeye başlaması anlamına gelir. Böylece bireyler, toplumdan öğrendiklerini yine yapacakları davranışlara yükledikleri anlamdan dolayı eylemlerde bulunurlar, hem etkileyen hem de etkilenendirler, hem nesne hem de öznedirler (Coser, 2010: 299-300).

Yaşlanma alanında sembolik etkileşimci perspektif, birey ve etrafındaki sosyal ortam arasındaki karşılıklı ilişkiyi ele alır. Yaşlılar da diğer aktörler gibi kendi sosyal gerçekliklerini inşa ederler.

Sembolik etkileşimci yaklaşım, yaşlanmayı yapısal ve normatif bağlama ve bireysel kapasite ve kabullere duyarlı dinamik bir süreç olarak görür.

Mikro ölçekli bir yaşlanma perspektifidir, bireysel seviyede, yaşlanmanın doğası ve etkisini anlamak gerektiğini vurgular. Bunu yapabilmek için ise yaşlılığın beraberinde getirdiği deneyimlerine ilişkin anlamının yorumunu gerektirir (Victor, 2005: 30). Yaşlılığın algılanması, kendini gerçekleştirme, kendini anlama gibi konulardan yola çıkarak grubun kültürel kodlarının önemli olduğunu vurgular. Bu teori yaşlı bireyler olarak, kendilerini, başkalarını ve genel olarak yaşamlarını algılama ve anlamlandırma temelinde yorumlar. İlişkilere dayalı sosyal psikolojik bir teoridir (Güngör-Baran 2004: 52).

Etiketleme Teorisi

Yaşlanmanın etiketleme teorisi dahilinde kavramsallaştırılabileceği savunulmuştur. (Victor, 2005: 30).

Etiketleme teorisi, diğer grupların, bireylere ve/ veya grupları, damgalanma/stigma ya da sapkın davranışı pekiştirmek için negatif yönde etiketleyerek onlara sosyal statü atfettiklerini öne sürer

Foksiyonları ve sağlık bilinci yerinde olan yaşlı insanlar, toplumsal değerlendirmeler bakımından sapkın ya da stigmalı olarak tanımlanıp etiketlenebilirler. Hatta

etiketlenmiş gruplarla çalışanlar da onlarla birlikte etiketlenir. Teorinin temel varsayımından hareketle, yaşlı insanların davranışları, genel olarak diğerlerinin tepkilerine, onların yaşlıları nasıl tanımlayıp sınıflandırıp değerlendirdiğine dayanır. Böyle etkileşimler, yaşlılarla ilgili işe yaramaz, bağımlı ve marjinal gibi klişelerle bağlantılı olabilir. Bu negatif etiketlemeyi benimseyen kişi, yaşlıların negatif yönde bağımlı, geçmişte sahip olduğu yetenekleri, güvenini ve bağımsızlığını yitirmiş kişiler olarak görür; sonuçta kişi dışarıdan gelen etiketi kabul eder ve kendini bu şekilde görür. Bu nedenle insanlar emekli oldukları için yaşlı olarak etiketlenir ve emekli rolünü oynamaları, emekli maaşlarını kabullenmeleri ve iş aramamaları beklenir. Etiketlenmiş yaşlı insanları diğer bir etkileme şekli, yaşlı bireylerin yaşadıkları sağlık sorunlarından dolayı doktora gitmemeleri, bunların hastalıktan değil yaşlılıktan kaynaklandığını düşünmeleridir. Verilen bu örneklerin dışında, olumlu etiketleme de olumlu etki yaratır (Victor, 2005: 30-31). Olumlu etiketlemenin yaşlının yaşam kalitesini artıracağı ve sosyal ilişkilerini geliştireceği açıktır. Olumsuz etiketlemenin en belirgin örneği ise yaş ayrımcılığıdır.

Sosyal Alışveriş Teorisi

Bireylerin belirli koşullarda sergiledikleri davranışların nedenini sembolik etkileşimden daha ayrıntılı şekilde açıklar. Sosyal davranışta alışveriş nosyonu, Mauss'un antropolojik çalışmalarına kadar geri gider, ona göre etkileşim, maddi ve maddi olmayan ürün ve hizmetin alışverişinden oluşur. Bu teorik duruşun dört anahtar varsayımı; ***(i)*** bireyler faydayı maksimuma, zararı minimuma getiren etkileşimleri seçerler, ***(ii)*** bireyler geleceği öngörmek için geçmiş deneyimleri kullanırlar, ***(iii)*** etkileşim, eğer kârlı ise sürdürülür, ***(iv)*** güç, sosyal etkileşimdeki dengesizlikten ortaya çıkar. Yaşlı insanların ilişkisinde alışverişin merkezi konumu artık daha iyi anlaşılmaktadır (Victor, 2005: 31). Böylece yaşlı bireyler, yetişkin çocukları, akrabaları ve arkadaşlarıyla sosyal alışverişe girişirler. Örneğin, büyükanne-büyükbabaların torunlarına bakması, çalışan yetişkin çocuklarının yemeğini hazırlaması, evin ufak tefek işlerini görmesi buna karşılık ise yaşlı anne-babanın onlarla/çocuklarıyla birlikte etkinliklere katılma, seyahate çıkma, doktora götürme, ilaçlarını alma birer sosyal alışveriş olarak yorumlanmaktadır (Görgün-Baran ve Diğerleri, 2005; 226-277). Buna göre iki taraf arasında bir karşılıklılık vardır ve her iki taraf da karşılıklı değiş tokuş içindedir.

Bu üç teorinin hepsi, insan davranışının ve etkileşiminin detaylarına odaklanır. Bütün toplumsal bağlamı ele alan makro ölçekli analizle hiçbir ilişkisi yoktur. Yapısal teoriler gibi, bu yaklaşım da tarih dışıdır/ahistorical, yani yaşam deneyimlerinin etkisini göz ardı eder ve biyografik ve yaşam süreci perspektiflerinden yoksundur ve sınıf ve cinsiyet konularına değinmez (Victor, 2005: 31-32).

SIRA SİZDE 4

Yorumsamacı teorinin yapısal işlevselci ve çatışmacı teoriden farkları nelerdir? Belirtiniz

FEMİNİZM VE YAŞLANMA

AMAÇ 4 ***Feminizmin yaşlanmaya ilişki görüşlerini değerlendirebilmek.***

Gerontoloji kadınların önemli katkılarda bulunduğu disiplinler arası bir alandır. Gerontolojide feminist bakış ve yaş bilincini kullanma henüz çok yenidir. Reinharz (1986: 503), Feminizm ile gerontoloji arasındaki kavramsal bağlantıları beş kategoride ele alınır:

1. Grubun biyoloji ya da sosyal koşullar ile tanımlanma ölçüsüne ilişkin mücadele
2. Eşitsizliğin olduğunu göstermek ve politika değişiklikleri yapılması yönünde baskı kurulması için istatistiğin sratejik biçimde kullanılması
3. Grubun bir bütün olarak mı yoksa en fazla eşitsizlik yaşayan alt grupların mı ele alınmasına ilişkin mücadele
4. Grubun güçlü yönlerini ya da adil olmayan şekilde davranmalarını gösteren stratejinin seçimine ilişkin verilen mücadele
5. Güçlü ya da güçsüz gruplar arasında ortaya çıkan boşluğu önlemeye yönelik mücadele

Feminizm ile gerontolojinin ortak yönü belli bir grubun yaşam şansını artıracak, iyileştirecek sosyal bilinç, sosyal kuram ve sosyal politika yaratma çabasıdır. Feminist kuramcılar uzun süredir kadınların farklı bir grup oluşturduğunu belirtir. Gerontoloji ise yaşlıları toplumda tek bir grup olarak ele alır ancak alt gruplar olduğunu da belirtir. Sosyoekonomik sınıf, evlilik, iş, etnik köken gibi değişkenlerin yaşlılar arasında farklı alt gruplar yarattığı kabul edilmektedir. Gerontolojistler ilişkiler üzerinde durur, örneğin karşılıklı bağımlılık, düşmanlık, aşk vb. bu ilişkiler kadınlar arasında olabileceği gibi kadınlar ile erkekler arasında da olabilir (Reinharz, 1986: 503-504).

Gerontoloji ve feminizmin hedefleri ortaktır: eşitsizlikler hakkında sosyal bilincin geliştirilmesi, yetkin şekilde yaşam deneyimlerini gösteren kuram ve yöntemlerin kullanılması, yaşlıların ya da kadınların olumsuz etkilenmesine neden olan koşullarda değişim yapılmasını desteklemek (Garner, 1999: 6). Hem gerontoloji hem de feminizm kadınların içsel değerini, eşit davranılma hakkını ve birey olarak görülme haklarını tanır. Ancak feminist çalışmaların büyük bölümünü doğum hakları ve çocuk bakımı gibi genç ve orta yaşlı kadınların ilgili olduğu konular üzerinde odaklanmıştır. Son zamanlara dek gerontoloji çalışmaları cinsiyet ayrımı yapmadan yaşlılara yönelmiştir. Günümüzde feminist gerontolojinin ivme kazanması şaşırtıcı değildir. Bunun nedeni bazı feministlerin yaşlanmasıdır (Garner, 1999: 7).

Feminist kuram ve uygulamada önemli olan güçlendirme kavramı gerontoloji içinde geçerlidir. Güçlendirme odaklı uygulamalrın temelini oluşturan ilkeler şunlardır: eşitlikçi danışman-çalışan ilişkileri, güçlü yönlere odaklanan değerlendirme, eğitim ve beceri geliştirme, bilinç oluşturma, kendi kendine yardım, kollektif ve sosyal eylemin kullanımı yolu ile güçlendirmenin desteklenmesi ilkeleridir. Feministler kadınların güçlendirilmesi yönünde mücadele verdikleri için yaşlı kadınların yeni roller üstlenerek, bilgilerinden faydalanılanarak onların da güçlendirilmesi önemlidir. Feminist uygulama kişisel ve toplumsal değişim arasındaki ilişkileri tanımlar ve kadınların yaşantılarında anlamlı değişiklikler yapılması için kadınların güçlendirilmesine yönelik strateji ve yöntemler sunar (Garner, 1999: 7).

Mason 'a göre kadınların birlikte çalışması için güçlendirilmesi iyileştirme sürecinin ilk adımıdır. Feministlerin yardımıyla yaşlı kadınlarüretkenliğe yönelik yeni seçenekleri araştırmak üzere birleşirler. Toplumdaki ön yargılara ilişkin bilincin artması ve kadınların başarısının önündeki engeller hakkında bilinç oluşturulması kadınların uygunsuz şekilde kendini suçlamasına son verecektir. Yaşlı kadınlarla çalışırken insan olarak değerli olduklarını hissettirmek önemlidir. Eşitlikçi, ortaklık ilişkileri, uygulamacı ile danışman arasındaki farklı güç dengesi gerçeğini tamaman ortadan kaldırmaz ancak güç farklılığı en aza iner ve aktif danışman katılımı sağlanır. Güçlü yönlerin değerlendirilmesi ve tanınması ortaklığı kolaylaştırır, danış-

manın sahip olduğu problem çözme becerilerini belirlemesine destek olur ve "değerli olduğu" duygusunu artırır (Garner, 1999: 8).

Feminist yaklaşımın yaşam incelemesi araştırmasında yaşlı kadınlar hayatlarını birbirlerine anlatarak bağlantı kurmakla kalmaz aynı zamanda kollektif problem çözme becerileriyle ve paylaşılan yaşam öykülerinde belirlenen güçlü yönlerle değerlerini geçerli hale getirir. Cox ve Parsons güçlendirmeye yönelik uygulamaların yaşlı kadınların yaşam kalitesini artırdığını bulmuştur. Ayrıca araştırmalarında küçük grup kullanılmasının kendilerini kırılgan hisseden kadınlar da dahil olmak üzere yaşlı kişilerle çalışmada olası bir strateji olduğu sonucuna varmışlardır (Garner, 1999: 9).

Hangi feminist kuram olursa olsun, yaşlılığa ilişkin feminist bakış açısına göre yaşlılık eşitsizlik(cinsiyetcilik, ırkçılık, anti-semitizm vb.) bağlamında ele alınmalıdır. Eşitsizlik gücü kullanma noktasında kendini gösterir. Bazan küçük bir grubun elinde olan güç onların ödüllenmesine yol açarken bazan da eksiklikleri nedeniyle kınanırlar. Feminist kuramın bu çatışma bakış açısını yaşlılık aktivistleri de benimsemişlerdir. Yaşlılık aktivistleri tüm sosyal sistem bağlamında yaşlılara karşı ayrımcılığı inceler. Anatominin kader olmadığını savunurlar ve pasif olarak tanımlanmanın grup için yeterli olmadığını ancak bunun sürdürüldüğünü belirtirler (Reinharz, 1986: 505).

Epidemiyologlar ve demografyacılar kadınların daha uzun süre yaşadığını göstermiştir. Bilindiği üzere alkolizm, suç, trafik kazası yapma, kalp hastalıkları, kanser ve intihar erkekler arasında daha yüksektir. Kadınlar yaşlı nüfusunda daha yoğun olduğu için yaşlılıkla ilgili kuramların kadınları daha fazla inceleme konusu yapması istenilmektedir. Bazı feministler kadın bedeninin bilgi, erdem kaynağı olduğunu belirtmişlerdir. Bedenlerimizin erdem kaynağı olduğu için korunması gerektiğini vurgularlar. Bu nedenle kadınların doktorlara daha az bağımlı olmasıve bedenleri hakkında daha fazla bilgi sahibi olmaları gerektiğini savunurlar (Reinharz, 1986: 506).

Feministlerin cinsiyetçi dile ilgi göstermeleri sonucunda zararlı görülen sözcükler yeniden tanımlanmıştır. Bu anlamda gri sözcüğünün yerine gümüş sözcüğünü kullanmışlardır. Dolayısıyla yaş ayrımcılığına yol açan ön yargılı sözcükler olumlu anlam içeren sözcüklerle değiştirlmiştir. Bu bağlamda yaşlıların istismara ve ayrıma uğramasına karşı verilen mücadelenin ilkeleri cinsiyet ayrımcılığına karşı verilen mücadele ilkelerinden alınmıştır. Yaşlanan feminstler feminizm görüşüne "yaş bilincini" ilave etmişlerdir. Benzer biçimde yaşlanan kadınlar da bilinçlerine feminizmi katmışlardır. Bazı feministler kadınları azınlık grubu olarak nitelemiş ve yaşlılar da bu grubun içinde kavramsallaştırılmıştır. Unutulan yaşlılar yeniden keşfedilmiş ve yaşlı kadın ve erkek kahramanlar belirlenmiştir (Reinharz, 1986: 507).

Yaşlıları savunanların bazıları, feministlerin yaşlılara karşı duyarsız olduğunu ileri sürerler. Feministler yaşı dikkate almadan kadınları bir grup olarak ele aldıkları için eleştirilmektedirler. Bu eleştiri bir ölçüde haklılık taşımaktadır. Çünkü feministlerde hepimiz gibi yaşlanmaktan korkan bir toplumda sosyalleşmektedir (Reinharz, 1986: 507).

BAŞARILI YAŞLANMA MODELİ

Yaşlılık ile ilgili geliştirilen birçok başarılı yaşlanma modeli bulunmaktadır (Hansson&Carpenter, 1994, Caron, 2005). Bu modellerin ortak noktası sağlık, sosyal, fiziki durum ve yaşlı bireyin iyilik hali etrafında toplanmaktadır. Bu bağlamda başarılı yaşlanmayı "bireyin kendini yaşlılığa hazırlama sürecinde sosyal çevresini ve ilişkilerini canlı tutmak, sağlık sorunlarını en aza indirmek için koruyucu önlemler almak, bellek ve fiziksel işlevlerini geliştirici çabalar içinde olmak ve yaşama pozi-

tif bakmasını becerebilmek" biçiminde tanımlamak mümkündür (Görgün-Baran, 2007: 237). Başarılı yaşlanmadan söz edebilmek için bireyin yaşlılık dönemine gelmeden önce kendisini yaşlılığa bilinçli olarak hazırlaması gerekir. Bu hazırlık bireyin yaşlılık dönemine uyumunu kolaylaştırır. Gerek bireysel gerekse toplumsal açıdan kendini yaşlılığa hazırlayan birey başarılı yaşlanmayı becermiş ve yaşam kalitesini yükseltmiş demektir (Görgün-Baran, 2007a: 150). Başarlı yaşlanma modeline ilişkin Rowe ve Kahn'ın geliştirdiği modeli incelemeye çalışalım:

Rowe ve Kahn (1997: 433), tarafından geliştirilen Model **I'e** göre başarılı yaşlanmanın sağlık, sosyal ve fizyolojik olmak üzere üç boyutu bulunmaktadır. **Sağlık boyutunda** hastalıktan korunma ve hastalıkla ilgili güçsüzlükleri asgariye indirme yollarını öğrenme bulunmaktadır. **Sosyal boyutta** yaşama aktif katılmanın hem bireyler arası ilişkileri canlı tutma hem de yararlı aktivitede bulunma yer almaktadır. **Fizyolojik boyutta** ise yaşın ilerlemesine bağlı olarak öğrenme ve bellek kapasitesi, öz bakım gereksinmelerini karşılayabilmesi ve bağımsız hareket edebilmesi ifade edilmektedir. Başarılı yaşlanmaya doğru gidebilmek için geliştirilen bu modelin temel noktaları şunlardır:

1. Yaşlanmadan önceki süreçte mümkün olduğu kadar sağlıkla ilgili koruyucu önlemler almak
2. Bilişsel ve fiziksel işlevlerin kalitesini yükseltmek için bedeni ve beyni aktif tutacak etkinliklerde bulunmak
3. Sosyal ilişkileri canlı tutacak biçimde yaşama bağlanmak adına aktif katılımı sağlamak
4. Bu üç değişken arasındaki uyumu gerçekleştirmeye, dönüştürmeye çalışmak

Şekil 6.1

MODEL I: Başarılı Yaşlanma Modeli

Kaynak: *Rowe J. W., Kahn R.L., Successful Aging, Gerontologist 1997, 37 (4): 433-440. (Aktaran Görgün Baran 2007: 238)*

YAŞLILIKTA SOSYAL DESTEK VE AKRABALIK

Aile üyelerinin ekonomik, duygusal ve araçsal olarak birbirlerine yardımcı olmaları "sosyal destek" terimiyle ifadelendirilmektedir. Bu konuya ilişkin bir dizi araştırma yaşlı kimselerin evlat desteğinden en çok faydalanan kişiler olduğunu göstermektedir. Buna bağlı olarak gelecek yüzyılda gerontologların ilgisini çekeceğini düşündüğümüz şu husus bulunmaktadır: Sosyal destekte karşılıklılık, cinsiyet ve geniş destek ağı (Bengtson& Silverstein, 1993: 23).

Sosyal Destekte Karşılıklılık

'Geç yaşta alınan sosyal destek' araştırmalarında hâkim olan paradigma bakıcı modelidir. Bu modele göre yaşlı kimse alıcı olarak kabul edilmektedir. Fakat günümüz koşullarında yaşlı kimselerin sosyal desteğin tek alıcıları olmadığı görülmektedir. Sosyal destek görevleri tek tek incelendiğinde, finansal destek, konut edinme, çocuk bakımı, duygusal destek ve tavsiye gibi hususlarda yaşlı kişilerin yetişkin çocuklarına yardımcı oldukları görülmektedir. Bengtson& Silverstein'in belirttiğine göre, Morgan, Schuster, and Butler rol değişiminin -yaşlılar ile onların sosyal ağlarındaki kişiler arasındaki destek akışının dengesinde meydana gelen bir tersine dönüşün- yalnızca en yaşlı yaşlılar arasında meydana geldiğini saptamışlardır. Bu durumun duygusal değil araçsal destek biçimleri için geçerli olduğunu belirtmektedirler. İleri yaştaki karşılıklılık durumunu daha iyi anlayabilmek için sosyal desteğin maddi ve bağlamsal yönleri göz önünde bulundurulmalıdır. Özellikle politika belirleme noktasında nesiller arası karşılıklılığın farkına varılması ve belgelenmesi gelecek on yılda önemli bir gündem olacaktır (Bengtson& Silverstein, 1993: 23-24). Öte yandan sosyal destek konusunda yetişkin çocukları anne-babalarına bakım verme konusunda ciddi sorunlar yaşadıkları yapılan çalışmalarla belirlenmiştir. Buna göre yetişkin çocuklar yaşlılarına bakım verirken aynı zamanda kendi işlerini, evlerini, çocuklarını ve eşlerini ihmal etmemek için yoğun çaba göstermektedirler. Yetişkin çocukların yaşadıkları bu problematik durumu, iki nesil arasındaki sıkışıklığı vurgulamak için ***sandviç nesil*** (the sandwich generation) olarak kavramsallaştırmışlardır (Steinberg-Nichols&Junk, 1997: 301-302).

Sosyal Destekte Cinsiyet Farklılıkları

Cinsiyet, yaşlı ailelerde sosyal desteği inceleyen gerontologlar açısından büyük bir ilgi alanı olmaya devam edecektir ve yaşlanan ebeveynleri ile genç çocuklarına bakmakla sorumlu olan kadınlara yönelik ilgi oldukça fazladır. Nesilsel olarak arada sıkışıp kalmış olan bu kadınların yaşadığı baskı, ev dışında çalışan annelerin ve tek başına çocuk yetiştiren bekâr ebeveynlerin sayısındaki artış ile birlikte artmaktadır. Kız çocukları ailelerinin bakımını sağlamada erkek çocuklarına nazaran daha aktif olsalar da erkeklerin de bu tür destek olma rollerinden uzak kaldıkları söylenemez. Ailenin nesiller arası yapısal birleşiminde meydana gelen yapısal değişimler, erkek evlatlar üzerinde fazladan bir baskı yaratma ihtimali taşımaktadır, özellikle de kendisine yardımcı olabilecek bir kız kardeşi ya da eşi olmayan erkekler açısından. Bu yapısal değişimin bir sonucu da sosyal destek aktivitelerinde cinsiyetler arası katı işbölümünün yumuşama eğilimidir. Bununla birlikte fiziksel olarak engelli eşe destek sağlama konusunda yaşlı kocalarla yaşlı kadınlar arasında farklar bulunmaktadır. Yaşlı kadınlar kocaları için her şeyi yapmaya daha eğilimli iken yaşlı erkekler eşlerine destek sağlama konusunda kendilerine yardımcı olmaları için resmi ya da gayri resmi kaynaklara başvurabilmektedirler (Bengtson& Silverstein, 1993: 24).

Daha Geniş Sosyal Destek Ağı

Daha geniş aile ağının yaşlı yetişkinler açısından önemini fark eden araştırmacılar son on yıldır dikkatlerini ebeveyn-çocuk ikilisinden aile ağına doğru genişletir ve ortaya iki tür sosyal destek modeli çıkar. **Birincisi,** telafi edici hiyerarşik destek modelidir ve bu modele göre yaşlı insanlar destek kaynağını (sırasıyla eş, çocuklar, diğer akrabalar, arkadaşlar ve komşular) seçmek için bir tercih hiyerarşisi kullanırlar ve gerekli olan ihtiyaca göre hiyerarşinin en üstündeki kaynak kişiden en altındakine doğru bir başvuru sıralaması izlerler. **İkincisi** ise eyleme özgü modeldir ve

Litwak tarafından öne sürülmüştür. Bu modele göre sosyal gruplar bir işbölümü içerisinde kendi grup yapılarına uygun olan hizmetleri sağlayanlarla ilişki kurarlar. Bu iki model arasındaki tartışma yaklaşık on yıldan fazla bir süre önce başladığı için birçok araştırma yaşlı yetişkinlere yapılan sosyal desteği araştırmaktadır (Bengtson& Silverstein, 1993: 25). Yaşlı ailelerdeki desteğe odaklanan araştırmalar, ebeveyn-çocuk ilişkisine doğru genişledikçe iki araştırma alanı bilhassa önem kazanmıştır: kardeş ve büyükbaba-torun ilişkileri. Kardeş ilişkilerinin yaşlıların sosyal ağlarında "gizli bir kaynak" olarak ortaya çıkmasının sebebi bu tip ilişkinin uzun süredir devam ediyor olmasıdır. Yaşlı kardeşler ömürleri boyunca birbirlerine karşı yüksek seviyede sorumluluk taşırlar ve psikolojik destek açısından önemli birer kaynaktırlar. İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş arasındaki dönemde doğmuş olanlar, bir sonraki yüzyıla daha küçük ailelerle fakat görece daha fazla kardeşle girecekleri için kardeşlerle ilgili meseleler daha da önem kazanacaktır. Belki de üç ya da daha fazla nesildir var olan ailelerin üremesinin sonucu olarak (büyük-büyük-büyük babalar ve anneler de dâhil) birbirine yakın olmayan kuşaklardaki kişilerin ilişkileri sonradan çok daha fazla akademik önem kazanmıştır. Büyükanne/baba rolünün önemli bir özelliği, bağlılıktan/muhtaçlıktan uzaklaşmaya kadar uzanan çeşitli işlevsel biçimlere bürünebilmesidir. Büyükbabaya/anneye sağlanan ve onun sağladığı sosyal desteğin büyük bir kısmı, bu rolün kendisinde içkin olan muğlâklıktan kaynaklanmaktadır: yetişkin çocuğun ailesine en uygun katılım seviyesini neyin belirlediğine dair net bir emare yoktur. Bir dizi araştırma, orta kuşakta bir kriz ya da aksama meydana geldiğinde ebeveynlere geçici ya da sürekli olarak vekâlet eden büyük anne ya da babalarla ilgilidir. Bu araştırmalar aile büyüklerinin yaptığı müdahalenin yeni rol yükümlülüklerine uyum sağlama ve bu rolleri yerine getirme ile ilgili konularda strese neden olduğunu öne sürmektedir (Bengtson& Silverstein, 1993: 26).

TÜRKİYE'DE YAŞLANMA VE SOSYAL GÜVENLİK

AMAÇ 5 ***Türkiye'de yaşlanmaya ilişkin sosyal politikaları değerlendirebilmek.***

Türkiye'de aile yapısı çekirdek özelliğine sahip olsa da aile ilişkileri geleneksel formlarını korumaktadır. Geleneksel formlar, aile bireyleri arasındaki bağın sık dokulu olmasını getirmekte ve yaşlıların yaşadıkları mekânları belirleme tercihlerinde etkili olmaktadır. Yapılan araştırmalarda yaşlıların çocukları ile birlikte oturma veya çocuklarına yakın olma bağlamında aynı binada, sokak ve mahallede oturma eğilimde olduklarını göstermiştir (Kalaycıoğlu ve Diğerleri 2003: 76-77). Türkiye'de 1982 Anayasasının 61. maddesinde, sosyal hizmet alanına giren korumaya, bakıma, yardım ve rehabilitasyona muhtaç olan çocuk, sakat ve yaşlılara öncelik verildiği belirtilmekte ve bu alanda gerekli teşkilat ve tesisleri kurması görevini devletin üstleneceği belirtilmektedir. Devlet, bu görevi 2828 sayılı kanunla kurulan Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumuna (SHÇEK) vermiştir (DPT, 2007: 12).

Günümüzde yaşlı nüfus oranlarına bakıldığında, 65 yaş ve üzeri kategorisinde Avrupa Birliği ülkelerinin %16.3 Japonya'nın %19 ve ABD'nin %12.3 olduğu görülür. Yaşam beklentisi ise 2000-2005 verilerine göre gelişmiş ülkelerde 76, Asya ülkelerinde 67, Afrika ülkelerinde ise 49'dur. Bu durum Türkiye'de 2005 yılı verilerine göre 71.3'dir. Türkiye'de 2050 projeksiyonuna göre 65 ve üzeri nüfus oranının %17.6 ya ulaşılacağı tahmin edilmektedir (Danış, 2009: 3-4). Bu açıklamalara göre Türkiye'nin genç olan nüfusu aslında giderek yaşlanmaktadır. Yaşlanan nüfusun

gereksinimlerini karşılamak ve sosyal güvenlik haklarını geliştirmek için gerek bireyleri gerekse hükümetleri büyük görevler beklemektedir.

Sosyal Güvenlik ve Sosyal Politikalar

Türkiye'de sosyal güvenlik sisteminin standartları, 1948 yılında BM tarafından temel insan hakkı olarak ilan edilen ve genel hatları uluslar arası Çalışma Örgütü (İLO) sözleşmesi ve Avrupa Sosyal Şartı ile belirlenenmiştir. Bu kapsamda sosyal güvenlik kısa ve uzun vadeli ekonomik ve sosyal risklere karşı sigorta oluşturmakta ve belirlenen koşulları sağlayan hak sahiplerine aylık bağlanmakta ya da diğer ilgili ödemeler yapılmaktadır. Uzun vadeli sigorta sistemine genellikle emeklilik sigortası sistemi adı verilmekte ve kapsamına yaşlılık, ölüm ve malullük sigortaları girmektedir. Gündemde kamuoyu tarafından tartışılan sosyal güvenlik sisteminin esasını da bu konular oluşturmaktadır (Gümüş, 2010: 4; Akt. Görgün-Baran 2010:16).

DPT'in (2007: 18-19) Ulusal Eylem Planında ve Görgün-Baran'ın (2001) araştırmasında, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin sosyal devlet olduğu vurgulanmakta ve sosyal güvenliği sağlama görevi 1982 Anayasasının 60, 61, ve 62. maddelerinde yerini bulmaktadır. Hızlı toplumsal değişmeler nedeni ile sosyal güvenlik kapsamına alınan yaşlıların maddi risklere karşı korunmaları gereğince yaşlılara aylık gelir, bireysel sağlık yardımları ve bakmakla yükümlü olduğu kişilere sağlık yardımlarının yapılmasından söz edilmektedir. Bu çerçevede, II. Dünya Savaşı sonrası süreçte sosyal refah anlayışı birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de benimsenmiştir. Keynesyen refah devleti olarak da adlandırılan bu rejim 1980'lerde bir krize girmiş ve küreselleşme ile birlikte kamusal açıkların artması karşısında sosyal güvenlik sistemlerinde sorunlar baş göstermeye başlamıştır. Böylece 1980'lerden itibaren liberal eksende sosyal kurumların yeniden yapılandırılmasına yönelik reform çalışmaları ağırlık kazanmıştır. Devletin küçülmesi gerektiği söylemi liberaller tarafından daha fazla dile getirilmeye başlanmış ve özelleştirmenin kaçınılmazlığından söz edilmiştir. Dolayısıyla 1980 sonrası soysal güvenlik alanında yaşanan en önemli gelişme bireysel ve özel sigortacılık sektörün bu alana girmiş olmasıdır (Görgün-Baran, 2010: 14-15).

Türkiye'de özel sigortacılık sektörü uygulamaları son beş yılın bir gerçeğidir. 1980 öncesi dönemde de özel sektörün bu alanda olduğu bilinmektedir. Ancak 1980 sonrasında bu şirketler son dönemde özellikle bireysel emeklilik ve sağlık sigortasının gündeme gelmesi ile birlikte toplumda önemli aktörler haline gelmişlerdir. Bu oluşuma rağmen Türkiye'de sosyal güvenlik ve sosyal politika alanındaki yapısal dönüşümlerin üç açıdan yürütüldüğü belirtilmektedir (Özbek, 2006: 343-344; Akt. Görgün-Baran 2010: 16-17).

(i) Birincisi genel sağlık sigortası ve emeklilik sigortası gibi uygulamalarla kamu sektöründeki sosyal güvenlik sisteminin tek bir çatı altında toplanmasıdır. Bu nedenle Sosyal Güvenlik Kurumu; devlet memurları, hizmet akdine göre ücretle çalışanlar, tarım işlerinde ücretle çalışanlar, kendi hesabına çalışanlar ve tarımda kendi hesabına çalışanları kapsayan beş farklı emeklilik rejiminin, aktüeryal olarak hak ve yükümlülüklerin eşit olacağı tek bir emeklilik rejimine dönüştürülmesi için Sosyal Sigortalar Kurumu Başkanlığı, Bağ-Kur Genel Müdürlüğü ve Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü'nü aynı çatı altında toplayan 20.05.2006 tarihli ve 26173 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 5502 sayılı Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu ile kurulmuştur (http//:sgk.gov.tr). Daha sonra ise çalışmalarda Türkiye'de sağlık ve emeklilik sigortasının bireyselleştirilerek özel hale getirilmesinde önemli mesafeler kaydedildiği belirtilmektedir (Özbek, 2006:402-405).

(ii) İkincisi gelir dağılımı dengesizliğinin ve yoksulluğun derinleşmesi durumunda devletin sosyal yardım ve sosyal hizmet uygulamalarında önemli bir artış ve yeniden yapılandırma arayışları belirgin hale gelmiştir. Örneğin, yeşil kart uygulaması ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu kapsamında yürütülen çalışmalar bu türdendir.

(iii) Üçüncüsü ise sosyal yardım ve sosyal hizmet alanında gönüllü kuruluşların faaliyetlerinin önemli ölçüde artmasıdır. Bu konuda sivil toplum kuruluşlarının hizmetlerine önem verilmekte, hatta teşvik edilmektedir. Bu örgütlenmeler yalnızca Türkiye için değil, uluslar arası faaliyetlere yönelik çalışmalar da yapmaktadırlar.

Türkiye'de **1990'lı** yıllardan başlamak üzere sosyal güvenlik sisteminin yeniden düzenlenmesine gidilmiştir. Bu konuda İLO'nun (Uluslar Arası Çalışma Örgütü) reform önerileri dikkate alınmıştır. 4447 sayılı kanun ile ilk kez işsizlik sigortası fonu oluşturulmuş ve uygulanmasına geçilmiştir. Bu kanun prim ödemelerinin ne şekilde olacağını belirlemiş ve emekli aylıklarının hesaplanmasında çok prim ödeyenin göreli olarak yüksek emekli aylığı alması sağlanmıştır. Yine bu yasa ile kademeli olarak emeklilik yaşı yükseltilmiştir. Buna göre emeklilik yaşı kadınlarda 58, erkeklerde 60 olarak belirlenmiş ve 5510 sayılı kanun ile 2035 yılından itibaren kademeli geçiş sağlanarak 2048'de emeklilik yaşı cinsiyet ayırtedilmeksizin 65 olarak kabul edilmiştir. Bugün Türkiye'de emekli olma yaşı genel olarak 50-52 dolayındadır (Gümüş, 2010: 19; Akt. Görgün-Baran 2010: 17-18). Sonuç olarak Türkiye'de yaşlılara ilişkin sosyal güvenlik uygulamaları üç alanda kendini göstermektedir. Bunlar: ***(i)*** sağlık desteği, ***(ii)*** emeklikik aylığı ve ***(iii)*** sosyal yardımlardır.

Türkiye'de sosyal güvenlik ve sosyal politika alanında yürütülen yapısal dönüşümler nelerdir? Belirtiniz.

SIRA SİZDE 5

Yaşlı Bakımı Hizmetleri

Günümüzde bilimsel ve tıbbi teknolojinin ilerlemesi nedeniyle insan ömrünün uzaması karşısında yaşlı nüfusunun oranı giderek artuş göstermiştir. Sanayileşme ve kentleşme süreçleri toplumsal değişme bağlamında geniş aileden çekirdek aileye dönüşümü, kırsal alanlardan kentlere göçün artmasını ve kadının üretime aktif katılımını getirmiştir. Bu yöndeki toplumsal değişme sosyal ilişkilerin ve yaşam tarzının değişmesini de beraberinde getirmiştir. Ekonomik anlamda üretim biçimindeki bu değişmeler yeni bazı kurumların devreye girmesini zorunlı kılmıştır. Dolayısıyla tarımsal üretimin yaygın olduğu dönemlerde yaşlının bakımı evde sağlanırken, sanayi ve kentleşme ile birlikte yaşlının kurumda bakımına ihtiyaç duyulmuştur. Bu çerçevde Türkiye'de 2828 sayılı kanunla SHÇEK'e 3., 4., 9., 10., 34. ve 35. maddelerinin farklı fıkraları gereğince yaşlılarla ilgili sosyal hizmet uygulamalarını gerçekleştirme görevi verilmiştir. SHÇEK, 1997 yılında ise Özel Huzurevleri ve Yaşlı Bakımevleri Yönetmeliği geliştirerek görev alanı genişletilmiş, görev ve sorumluluk tek bir çatı altında toplanmıştır (DPT, 2007: 22). Türkiye'de bugün Özel Huzurevi hizmeti veren kuruluşlar üç kategoride değerlendirilmektedir. Bunlar:

1. Dernek ve Vakıflara ait huzurevi sayısı 32; kapasitesi (yatak sayısı) 2.459'dur.
2. Azınlıklara ait huzueevi sayısı 7; kapasitesi (yatak sayısı) 961'dir.
3. Gerçek kişilere ait huzurevi sayısı 121; kapasitesi (yatak sayısı) 5.785'dir.

Özel huzurevi hizmeti veren toplam 9205 kapasiteli 160 adet huzurevi bulunmaktadır. (www.shcek.gov.tr/yasli.bakim.hizmetleri.aspx).Bunların dışında kamu kurumlarının bünyesinde kurulan huzurevi hizmetleri de bulunmaktadır. T.C.

Emekli Sandığı 5434 sayılı kanun gereğince yaşlılara yönelik hizmet uygulamaları Dinlenme ve bakımevileri aracılığı ile yürütmektedir. Bunlar ise;

1. Bakanlıklara bağlı huzurevleri sayısı 6; kapasitesi 2.442'dir.
2. Belediyelere ait huzurevleri sayısı 21; kapasitesi 2.039'dur.

Kamu kurum ve kuruluşlarına ait toplam 4.481 kapasiteli 27 adet huzurevi bulunmaktadır (www.shcek.gov.tr/yasli.bakim.hizmetleri.aspx).Bu hizmetlerin dışında SHÇEK'e bağlı Gündüzlü Bakımevleri projesi de uygulamaya konulmuştur. Türkiye'de son on yıldır gerek bazı üniversitelerde geriatri merkezleri gerekse sivil anlamda Yaşlı Sorunları Araştırma Merkezleri kurulmuştur. Bu kuruluşlar seminer, konferans ve sempozyum gibi bilimsel etkinlikler yapmanın yanı sıra bütçe olanakları ölçüsünde yaşlı ve yaşlanma araştırmalarıda yapmaya devam etmektedirler. Öte yandan T.C. Sağlık Bakanlığı tarafından yürütülen yaşlı hizmetlerinin iyileştirilmesine ilişkin çalışmalar sürmektedir. Yaşlanma ve yaşlı konusunda çalışan tüm sivil kuruluşlarının temsilcilerini bir araya getiren Ankara'da kurulan "Yaşlılık Platformu" da etkinliklerini devam ettirmektedir. Türkiye'de TUİK'in verilerine göre %7,1 oranında yaşlı bulunduğu ve bu oranın giderek artacağı projeksiyonları yapıldığı dikkate alınır ise yaşlılara hizmet sunan kuruluşların hem sayısının hem de hizmet kalitesinin arttırılmasında yarar görülmektedir. Bu nedenle Türkiye'de daha sağlıklı sosyal politiklar oluşturmak ve Türkiye'nin yaşlı profilini ortaya çıkartmak için araştırmaların desteklenerek artışının sağlanması gerekmekedir.

Özet

AMAÇ 1

Yaşlanma kavramının hangi anlamlarda tanımlandığını öğrenebilmek.

Yaşlanma kavramının tanımında farklı perspektifler söz konusudur. Bunlar kronolojik, biyolojik, fizyolojik, psikolojik ve sosyolojik perspektiflerdir. Yaşlılığın en kolay ölçüsü 'kronolojik' ya da takvim yaşıdır. **Kronolojik yaşlanma,** doğum tarihi üzerinden hesaplanarak bulunur. Bu bağlamda sosyal güvenlik uygulamaların başlangıç yaşı 65 olarak kabul edildiğinden 65 ve üzeri yaşta bulunanlar yaşlı sayılır. **Biyolojik perspektif** yaşlanmayı ana rahminde döllenme ile başlayan ve organizmanın ölümüne kadar süren fiziksel değişimler olarak tanımlar. **Fizyolojik yaşlanma,** yaşın ilerlemesi ile bendende sinir sisteminin işlevinin zayıflaması, sinirin geçirgenlik özelliğinin yavaşlaması ve nöronların kaybı ile nörolojik kontrolde değişikliklerin olmasıdır. **Psikolojik perspektif yaşlanmayı,** bilişsel işlev, sağlık psikolojisi (sağlık, inanç ve davranışı), akıl hastalığı ve kişilik ve uyum gibi konuları inceler. **Ekonomik perspektif,** bireyin yaşlanması ile birlikte meydan gelen ekonomik gelir düzeyindeki kayıplarını ifade eder. Özellikle emeklilik döneminin başlaması ile birlikte bireyin maaşı/aylığı azalmakta bu bağlamda toplumsal statüsünü yitirdiğine değinir. **Sosyolojik perspektif,** yaşlanmayı tanımlayan toplumsal bağlamı inceler ve yaşlı insanların toplum içindeki konum ve deneyimleri ile bunların, sınıf, cinsiyet ve etnisite gibi temel yapısal faktörlerce nasıl şekillendirildiğini anlamaya çalışır. Dolayısıyla sosyolojik yaşlanma, bireyin statü ve rol kayıpları çerçevesinde, içinde bulunduğu toplumun yaşa ilişkin olarak geliştirdiği normlar ve değerler bağlamındaki yargılarını ifade eder. Bugün dünya ölçeğinde en çok kullanılan yaşlanma tanımı kronolojik perspektiften yapılan tanımdır. Dünya Sağlık Örgütü'nünde tanımı sosyal güvenlik uygulamalarının başlangıç yaşı olarak kabul edilen 65 yaştır. Ancak yaşlı bireylerin içinde yaşadıkları toplumun sosyokültürel koşullarının bireylerin kendilerini yaşlı olarak algılayıp algılamamalarında önemli bir faktör olduğu unutulmamalıdır.

AMAÇ 2

Yaşlanmanın nasıl bir tarihsel süreçten geçtiğini açıklayabilmek.

Antik dönemden günümüze bakıldığında yaşlıların içinde bulundukları kültürlere göre değişik biçimde anlamlandırılıdığı görülmektedir. Eski toplumlarda yaşlıların deneyim ve bilgi birikiminden yararlanıldığı, onların otorite kabul edildiği ve sözlerinin dinlenildiği dolayısı ile saygılı davranıldığı bilinmektedir. Yaşlının bakımı aile içinde geleneksel yollarla çözülürdü. Modernleşme ile birlikte kırsal alandan kente göçler artmış, sanayi sektöründeki istihdam ihtiyacı ailenin yetişkin üyelerinin özellikle kadının üretime aktif katılmasını gerktirmiş ve yaşlının bakımında sorunun yaşanmasına neden olmuştur. Böylece yaşlı bakımının yapılacağı yeni organizasyonlara ihtiyaç duyulmuştur. Günümüz toplumlarında ise bilgi ve deneyim yaşanmışlığın dışında örgün eğitim ve öğretim yolu ile teknolojik gelişmeler neticesinde bilgiye kolay ve çabuk yoldan kazanılıp, ulaşıldığından yaşlıların deneyimlerinin sorun çözmede yeterli olamadığını ortaya koymaktadır. Özellikle endüstri sonrası tüketim toplumu anlayışının yaygınlaşması sonucunda gençliğin tüketime özendirilmesi, gençliğe vurgunun daha fazla yapılması yaşlının önyargılarla anılmasına neden olmaktadır. Öte yandan yaşlanan bireyin karşılaştığı sağlık sorunları günlük aktivitelerini yerine getirmede zorlanmasına yol açtığından yaşlılığın değeri düşmekte ve bakım konusunda zorluklar yaşadıkları görülmektedir. Bu nedenlerden dolayı günümüzde yaşlılara ilişkin sosyal politikaların geliştirilmesi önem kazanmaktadır.

AMAÇ 3

Yaşlanmaya ilişkin teorilerin ne olduğunu özetleyebilmek.

Yaşlanma konusunda sosyolojide ve sosyal gerontolojide geliştirilen kuramlar kullanılmaktadır. Yaşlanma sosyolojisi bakımından; yaşlının ve yaşlanma sorunlarının toplum içindeki durumlarını inceleyen yapısal işlevselci kuramlar içinde sistem yaklaşımı, rol teorisi, çözülme ve aktivite teorileri, yaş tabakalaşması ve modernleşme teorileri bulunmaktadır. Yapısal işlevselci teoriler yaşlının ve yaşlanma sürecinin sistem ile

ilgili uyumunu konu edinir. Yaşlıların rol kayıpları karşısında sahip oldukları yeni rollerinin onları yaşama bağlamada önemi vurgulanır. Daha çok statükocu bir anlayışa sahiptir. Çatışmacı teori yaşlıların eşitsiz konumlarının tespitinden hareketle sınıf, etnisite ve kimlik açısından konuya bakmaktadır. Yapısal bağımlılık ve politik iktisat çatışmacı teoriler arasında yer almakta, özellikle sosyal politikaların geliştirilmesinde bu teorilerle ilgili çalışmaların etkili olduğu görülmektedir. Yorumcu yaklaşımlar içinde ise sembolik/simgesel etkileşimciklik, etiketleme ve sosyal alışveriş teorileri yaşlının kimlik ve benlik algısını, yaş ayrımcılığına ilişkin önyargıları ve yaşlı istismarı konularını incelenmktedir.

AMAÇ 4

Feminizmin yaşlanma konusundaki görüşlerini değerlendirebilmek.

Gerontoloji ve feminizmin hedefleri ortaktır: Eşitsizlikler hakkında sosyal bilincin geliştirlmesi, yetkin şekilde yaşam deneyimlerini gösteren kuram ve yöntemlerin kullanılması, yaşlıların ya da kadınların olumsuz etkilenmesine neden olan koşullarda değişim yapılmasını desteklemek. Hem gerontoloji hem de feminizm kadınların içsel değerini, eşit davranılma hakkını ve birey olarak görülme haklarını tanır. Ancak feminist çalışmaların büyük bölümünü doğum hakları ve çocuk bakımı gibi genç ve orta yaşlı kadınların ilgili olduğu konular üzerinde odaklanmıştır. Son zamanlara dak gerontoloji çalışmaları cinsiyet ayrımı yapmadan yaşlılar üzerine odaklanmıştır. Günümüzde feminist gerontolojinin ivme kazanması şaşırtıcı değildir. Bunun nedeni bazı feministlerin yaşlanmasıdır

AMAÇ 5

Türkiye'de yaşlanmanya ilişkin uygulanan sosyal politikaları değerlendirebilmek.

Türkiye genç bir nüfusa sahip bir ülkedir ve Avrupa Ülkelerindeki gibi hızla artan bir yaşlı nufusa sahip olmasa da nüfusu giderek yaşlanmaktadır. Bu nüfusunun %75'i kentlerde yaşamaktadır. Bu oran nüfusun demografik yapısında önemli bir değişimin olduğunu göstermekte ve uygun sosyal politikaların oluşturulmasının kaçınılmazlığını vurgulamaktadır. Türkiye'de TÜİK'in 2010 verilerine göre yaşlı nufus oranı %7,1'dir. Ancak yapılan nüfus artışı projeksiyonlarına göre bu oranın 2025 yılında %17 olacağıdır. Türkiye'nin küresel gelişmelerden etkilendiği dikkate alınır ise neoliberel politikalar gereği devletin desteğinden çok özel sektör aracılığı ile bireysel emeklilik ve sağlık sigortası uygulamaları ağırlık kazanmaktadır. Türkiye'de sosyal güvenlik uygulamaları da bu yöne doğru kaymaktadır. Bugün Sosyal Güvenlik Kurumu hizmetlerini, emeklilik aylığı, sağlık desteği ve sosyal yardımlar biçiminde oluşturmaya çalışmaktadır. Yaşlılara bakım hizmeti anayasa'da belirtilen maddeler gereğince devlet tarafından görevlendirilen kuruluş SHÇEK'tir. Bu bağlamda özel huzurevi hizmeti veren toplam 9205 kapasiteli 160 adet huzurevi, kamu kurum ve kuruluşlarına ait ise toplam 4.481 kapasiteli 27 adet huzurevi bulunmaktadır.

Kendimizi Sınayalım

1. Yaşlılık hangi nedenlerden dolayı sorun olarak algılanmaktadır?
a. Ailenin küçülmesi
b. Kadının çalışma yaşamına katılması
c. Kırsal alandan kente göç
d. Yaşam süresinin uzaması
e. Tümü

2. Yaşlanma tanımlarında yasal olarak hangi tanım geçerlidir?
a. Yaşlı bireyin kendini hissetiği yaş
b. Fiziksel fonksiyonların azalması
c. Mental kapasitenin azalması
d. Kronolojik yaş
e. Orta yaşın üzeri

3. Biyolojik yaşlanma nedir?
a. Bedenin işlev görememesi
b. Algılama ve öğrenmede kayıplara uğraması
c. Doğum anından itibaren organizmanın yaşlanmaya başlaması
d. Bellek kapasitesinin azalması
e. Hiçbiri

4. Sosyolojik yaşlanmayı aşağıdakilerden hangi önerme en iyi tanımlamaktadır?
a. Yaşlının gruptan dışlanması
b. Bilişsel faaliyetlerde kayıplar
c. Sosyal ilşikilerde azalmalar
d. Statü ve rol kayıpları ile ortaya çıkan toplumsal değerlendirmeler
e. Yaşlının yanlızlaşması

5. Yapısal işlevsel teori yaşlılığı nasıl inceler?
a. Yaşlının ilişkilerinin işlevsel olduğunu inceler
b. Yaşlının sistemle olan ilişkisini inceler
c. Maddi açıdan durumunun iyileştirilmesini inceler
d. Yaşlının karalara katılımını inceler
e. Tümü

6. Rol teorisinin yaşlı için önemi nedir?
a. Rol kayıpları karşısında yeni roller kazanacağı
b. Aile içi rollerinin önemli olduğu
c. İş yaşamındaki rolünün önemli olduğu
d. Grup içindeki rollerinin vurgulanması
e. Hiçbiri

7. Çatışmacı teori yaşlılığın incelenmesinde en çok neye önem verir?
a. Yaşlıların çatışma içinde olduğunu
b. Yaşlılığı iktidar, güç ve sınıf bağlamında inceler
c. Bireyleri yaş tabakalarına göre ayırır
d. Yaşamın akış içinde sürekli değişime uğradığını
e. Tümü

8. Rowe and Kahn'ın başarılı yaşlanma modelinin yaşlı açısından önemi nedir?
a. Hastalıkların önlenmesi
b. Fiziksel işlevlerin devamlılığı
c. Hem uzun ömürlü olma hem de yaşam kalitesini yükseltme
d. Bellek gücünün artması
e. Moral düzeyinin yüksekliği

9. Yorumsamacı teori ve yaşlanma konusunun ana noktası nedir?
a. Yaşlı insanların sosyal dünyasına odaklanmak
b. Kendilik algısına vurgu yapması
c. Toplumsal ilişkilerin önemli olduğuna
d. Statüsel kimliğin önemine
e. Yaşlı algısını yorumcu bir yaklaşımla incelemesi

10. Türkiye'de yaşlılar için uygulanan sosyal politikaları aşağıdaki önermelerden hangisi en iyi ifade eder ?
a. Yaşlılara bakım hizmetinin verilmesi
b. Çalışana emekli olduktan sonra maaş/aylık bağlanması
c. Sağlık hizmetleri harcamalarının bir kısmının devletçe karşılanması
d. Yoksul yaşlılara maddi yardım ve sağlık hizmetlerinden yaralandırma
e. Tümü

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. e	Yanıtınız yanlış ise "Giriş" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
2. d	Yanıtınız yanlış ise "Kronolojik Perspektiften Yaşlanma" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
3. c	Yanıtınız yanlış ise "Biyolojik Perspektiften Yaşlanm" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
4. d	Yanıtınız yanlış ise "Sosyolojik Perspektiften Yaşlanm"bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
5. b	Yanıtınız yanlış ise "Yapısal İşlevsel Teori" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
6. a	Yanıtınız yanlış ise "Yapısalcı Teoride Toplumsal Rollerin Önemi" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
7. b	Yanıtınız yanlış ise Çatışmacı Teori" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
8. c	Yanıtınız yanlış ise "Rowe ve Kahn'ın Başarılı Yaşlanma Modeli" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
9. a	Yanıtınız yanlış ise "Yorumsamacı Teori ve Yaşlanma" bölümünü gözden geçiriniz.
10. e	Yanıtınız yanlış ise "Türkiye'de Yaşlanma ve Sosyal Güvenlik" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Yaşlılık tanımımına ilişkin bir yaklaşım da yaşam döngüsü/lifecycle ya da yaşam akışı aşamaları/lifestage kavramı ile ilgili olandır. Orta yaş ya da yaşlılık, (çocukluktan yetişkinliğe) roldeki değişikliği, fiziksel değişiklikleri ve diğer toplumsal dönüşüm şekillerini (büyük anne büyük baba olmak) kapsayan toplumsal kategorilerdir. Yaşam akışı aşamaları birbiri ardına gelen toplumsal roller bütünü olarak kabul edilse de aslında oldukça karmaşık bir kavramdır. Yaşam akışı çocukluktan yetişkinliğe ve nihai olarak ölüme kadar giden süreçte doğası gereği biyolojik olduğu oranda toplumsaldır. Hem kültürel farklılıklardan hem de belli toplum tipleri içinde yaşayan insanların ekonomik ve siyasi koşullarından etkilenir.

Sıra Sizde 2

Modernleşme süreci dört parametre tarafından betimlenir; *(i)* tıp teknolojisindeki gelişmeler, *(ii)* bilim ve teknolojideki uygulamalar, *(iii)* kentleşme ve *(iv)* örgün eğitim. Tıptaki gelişmelerin toplumun yaşlanmasına olanak sağladığını belirtirler. Yaşlanıp ölenlerin sayısı azaldıkça, çalışan nüfus yaşlanır ve gençlere sağlanan yeni iş olanakları da azalır. Bunun sonucunda da kuşaklar arası çatışma artar. Ekonomik ve teknolojik gelişmeler, yaşlıların iş alanındaki ustalıklarının değerini düşürür. Kentleşme, gençlerin göç etmesine ve geniş aileden kopmasına neden olur. Son olarak da, örgün eğitimin gelişmesi yaşlıların gençler üzerindeki kontrolünün azalmasıyla sonuçlanır. Bu dört faktör, yaşlıların modern toplumdaki statülerinin zayıflamasının nedenidir. Gelişme halindeki toplumlarda yaşlıların deneyimleri anlamını yitirir ve yaşlıların marjinal gruplar olarak toplumun kenarına itilmesine neden olur. Bu durum yaşlıların bakımı için yeni kurumların kurulmasını gerektirir.

Sıra Sizde 3

Politik iktisat kuramı toplumdaki güç ilişkileri ve eşitsizlikleri biçimlendiren ve yeniden üreten ekonomik ve siyasal yapılara odaklanır. Sosyal güvenliğe yönelik gelir ve sağlık gibi faydaya dönük sosyal politikaları, toplumsal mücadele, çatışma ve egemen güç ilişkilerinin sonuçları olarak kabul edilir. Yaşlı bireyleri etkileyen bu politikalar toplumun toplumsal cinsiyet, ırk ve sınıfa göre tabakalaşmasını getirir. Dolayısıyla yaşlanma ve yaşlılık olguları direkt içinde yaşadıkları toplumla ilişkilidir ve toplumsal güçlerden yalıtılarak anlamak mümkün değildir.

Sıra Sizde 4

Yorumsamacı teoriler mikro ölçekli ve yaşlı bireyi temel alan teorilerdir. Dolayısıyla insan davranışının ve etkileşiminin detaylarına odaklanan anlamacı bir yaklaşıma sahiptir. Yapısalcı işlevselci teoriler ile çatışmacı teoriler ise makro ölçekli analizlere girişir. Yapısal teoriler ile yorumsamacı teorilerin yaklaşımı benzerlik gösterir ve tarihsel perrspektife dayanmaz. Yapısal işlevcelci teoriler yaşam deneyimlerinin etkisini göz ardı eder, biyografik ve yaşam süreci perspektiflerinden yoksundur ve sınıf ve cinsiyet konuları ile ilgilenmezler. Yapısalcı işlevsel teori yaşlanmanın sistem içindeki uyumunu araştırdığından statükocu olarak eleştirilir. Yaşlanmada çatışmacı teoriler ise makro ölçekli olarak güç ve iktidar temelinde ki konularla ilgilidir. Sınıf, statü ve cinsiyet eşitsizlikleri üzerinde durur, tarihsel perspektife sahiptir ve sosyal politikaların geliştirilmesine hizmet eder.

Sıra Sizde 5

Birincisi genel sağlık sigortası ve emeklilik sigortası gibi uygulamalarla kamu sektöründeki sosyal güvenlik sisteminin tek bir çatı altında toplanmasıdır. İkincisi gelir dağılımı dengesizliğinin ve yoksulluğun derinleşmesi durumunda devletin sosyal yardım ve sosyal hizmet uygulamalarına ağırlık vermesidir. Üçüncüsü ise sosyal yardım ve sosyal hizmet alanında gönüllü kuruluşların faaliyetlerinin önemli ölçüde artmasına yönelik çalışmalardır.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

Bengtson, Vern L. & Merril Silverstein (1993). "Families, Aging, and Social Change: Seven Agendas for 21st-century Researchers", (Der.). G. Maddox and M.P. Lawton, **Focus on Kinship Aging and Social Change.** New York: Springer Publishing Company Inc. s.15-38.

Caron, C. (2005). "Conceptual framework for community interventions in successful aging",

Ottowa: Published Heritage Branc.Pdf: http://Proquest.uni.com

Coser, L. (2010). **Sosyolojik Düşüncenin Ustaları.** Çev. H. Hülür-S. Toker- İ.Mazman, Ankara: De Ki Basım Yayım Ltd

Danış, Zafer (2009). **Kurumlarda Kalan Yaşlıların-Yaşam Kalitesi ve Bunu Etkileyen Faktörler: Ankara Örneğinde Bir Alan Araştırması.** Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

DPT (2007). **Türkiye'de Yaşlıların Durumu, Yaşlanma Ulusal Eylem Planı**. Ankara.

Garner, D. J. (1999). "Feminism and Feminist Gerontoloji", **Journal of Women&Aging,** Vol.11, No. 2/3, The Haworth Pres.

Giddens, A. (2008). ***Sosyoloji.*** İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Giddens, A. (2000). **Üçüncü Yol: Sosyal Demokrasinin Yeniden Dönüşü.** Çev: M. Özal. İstanbul: Birey Yayıncılık

Görgün-Baran, A. (1995) "Değişen Toplumda Yaşlının Yeri ve Aileiçi İlişkileri," **Sosyal Devlet Yaklaşımında 2000'li Yıllara Doğru Olgun Gençlik Sempozyumu içinde.** Ankara. A.Ü. Ziraat Fak. Ev Ekonomisi Yüksekokulu ve Yaşlıları Koruma Derneği Ortak Yayını: Ankara, s. 39-54.

Görgün-Baran (2001). "Türkiye'de Yaşlılık Politikalarının Sosyolojik Analizi", (Der: V. Kalınkara). **1. Ulusal Yaşlılık Kongresi Kitabı.** Ankara: Yaşlı Sorunlarını Araştırma Derneği Yayınları. s.256-276.

Görgün-Baran, A. (2004). "Yaşlılık Sosyolojisi," **YAŞLILIK.** (ed. V. Kalınkara). Ankara: Odak Yayınevi, s. 35-57.

Görgün-Baran, A. Ve Diğerleri (2005). Yaşlı ve Aile İlişkileri: Ankara Örneği. Ankara: T.C.Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü.

Görgün-Baran (2007). *"Başarılı Yaşlanma Modellerinin Sosyolojik Analizi"* (Der: V. Kalınkara). **1. Ulusal Yaşlılık Kongresi Kitabı.** Ankara: Yaşlı Sorunlarını Araştırma Derneği Yayınları. ss. 236-245,

Görgün-Baran, Aylin (2007a). "Sosyolojik Açıdan Yaşlanma. **GEBAM ve Türk Eczacılar Birliği Semineri, Geriatri ve Gerontoloji,** Ankara: TEB Eczacılık Akademisi Yayını, s.147-153.

Görgün-Baran, A. (2010). "Yaşlanmanın Sosyolojik Boyutu", **Sosyal Devlete Ne Oldu? Sosyal Güvenlik ve Yaşlılık Politikaları, Geriatri ve Gerontoloji.** Ankara: GEBAM Yayınları, s. 13-19.

Gümüş, E. (2010) Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sistemleri: Mevcut Durum Sorunlar ve Öneriler SETA Analiz: Ankara

Hablemitoğlu, Ş. ve E. Özmete (2010). **Yaşlı Refahı.** Ankara: Kilit Yayınları.

Hansson, R. O.&B.N. Carpenter (1994). **Relationships in Old Age.** New York: The Guilford Press.

Harris, B. (2000). *"Old Age from Antiquity to Post-modernity"* isimli kitabın değerlendirmesi, **Social History of Medicine,** Vol.13(3): 555-582.

Kalaycıoğlu, S. Ve Diğerlerinin (2003). "Yaşlılar ve Yaşlı Yakınları Açısından Yaşam Biçimi Tercihleri". **Türkiye Bilimler Akademisi Raporu,** Ankara.

Marshall, G. (1999). **Sosyoloji Sözlüğü.** Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Matcha, D.A. (1997). **The Sociology of Aging: A Social Problems Perspective.** Boston: Allyn and Bacon.

McHugh, K.E. (2000). *"The "ageless self"? Emplacement of Identities in Sun Belt Retirement Communities".* **Journal of Aging Studies,** 14(1): 103-115.

Meltzer, Bernard M. (2003). **Mead's Social Psycology, Symbolic Interaction.** First Alta Mira Press.

O'Rand, M.A ve J.C. Henretta (1999). **Age and Inequality: Diverse Pathways Through Later Life.** Oxford, England: Westview Press.

Reinharz, S. (1986). *"Friends or Foes: Gerontological and Feminist Theory",* **Women Studies,** Vol. 9, No. 5, pp.503-514, Printed in Great Britain.

Rowe J. W., Kahn R.L. (1997). "Successful Aging", **Gerontologist,** 37 (4) :433-440.

Steinberg-Nichols, L., Junk, V.W. (1997). *"The Sandwich Generation: Dependency, Proximity, and Task Assistance Needs of Parents".* **Journal of Family and Economic Issues,** 18(3): 299-326.

Victor, R. C. (2005). **TheSocial Context of Ageing.** London: Routledge.

(www.shcek.gov.tr/yasli.bakim.hizmetleri.aspx (09.05 2011)

AİLE SOSYOLOJİSİ

7

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Sağlık ve Hastalık Sosyolojisi içinde yer alan kuramları kullanarak aile ile ilgili tartışmaları yapabilecek,
- Sembolik Etkileşimcilik ve onun aile ve sağlık konusundaki görüşlerini özetleyebilecek,
- İşlevselci Yaklaşım ve onun aile ve sağlık konusundaki görüşlerini özetleyebilecek,
- Çatışmacı Yaklaşım ve onun aile ve sağlık konusundaki görüşlerini özetleyebilecek,
- Beden Sosyolojisi ve onun sağlık konusundaki görüşlerini özetleyebilecek,
- Feminist Yaklaşım ve onun sağlık konusundaki görüşlerini ayırt edebilecek bilgi ve becerilere sahip olacaksınız.

Anahtar Kavramlar

- Kurum
- Sağlık ve Hastalık sosyolojisi
- Sembolik Etkileşimcilik
- İşlevselcilik
- Çatışmacılık
- Beden Sosyolojisi
- Feminizm

İçindekiler

Aile Sosyolojisi → Aile ve Sağlık →

- SAĞLIK VE HASTALIK SOSYOLOJİSİ
- FARKLI KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

Aile ve Sağlık

AİLE VE SAĞLIK (SAĞLIK, CİNSELLİK VE ÜREME)

AMAÇ 1 ***Sağlık ve Hastalık Sosyolojisi içinde yer alan kurumları kullanarak aile ile ilgili tartışmaları yapabilmek.***

Giriş

Sosyolojinin temel inceleme alanlarından birisi olan kurumlar, genel olarak "kalıplaşmış davranış örüntüleri" şeklinde tanımlanmaktadır. Aile, eğitim, ekonomi, din, siyaset ve boş zamanları temel kurumlar olarak kabul eden bu bilim dalı, son dönemlerde bu listeyi daha da genişleterek sağlık (Henslin, 2008) ve orduyu (Kasapoğlu, 2010) da bu sınıflamaya dahil etmiştir.

Sağlık olgusu ile ilgili en kapsamlı tanım Dünya Sağlık Örgütü (1946) tarafından yapılmaktadır. Bedenen, ruhen ve sosyal olarak iyi olma hali şeklinde ifade edilebilen bu kavram, sosyolojinin önemli çalışma alanları arasında yer almaktadır. Buna ek olarak insan yaşamının temel unsurlarından biri olması nedeni ile sağlık, farklı disiplinlerin ilgi alanlarında da yer almaktadır. Diğer bir deyişle, disiplinler arası bir nitelik göstermektedir. Ayrıca, diğer temel kurumlar gibi sağlık kurumu da, sosyoloji disiplini içinde farklı uzmanlık alanlarının ortak buluşma noktalarından bir tanesidir. Bu nedenle "aile ve sağlık" başlıklı bu bölümde öncelikle, sağlık sosyolojisi ve ona temel oluşturan sosyolojik yaklaşımlar hakkında kısaca bilgi vermek oldukça anlamlı olmaktadır.

Sağlık ve Hastalık Sosyolojisi'nin ilk örneği olarak kabul edilen "Medikal Sosyoloji"nin 1940'lı yıllarda ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Bugün özellikle İngiltere ve Kuzey Amerika, bu alanda önemli çalışmalar yapmaktadırlar. Kasapoğlu (1999)'na göre, sağlık sosyolojisinde sıklıkla kullanılan kavramların "Tıpta Sosyoloji" (sociology in medicine) ve "Tıbbi Sosyoloji" (sociology of medicine) olduğunu söylemek mümkündür. Sosyologlar tarafından sosyoloji bölümlerinde yapılan çalışmalar tıbbi sosyolojisi olarak kabul edilir; tıp fakülteleri ya da sağlık kuruluşlarında çalışan sağlık personelleri/uzmanları ya da sosyologlar tarafından yapılan çalışmalar ise tıpta sosyoloji olarak nitelendirilmektedir. Tıpta sosyoloji kavramsallaştırması içinde, sosyologların sağlık personeline göre ikincil ve bağımlı konumlarını göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Sağlık ve hastalık olguları sosyoloji için neden önemlidir? İnsana içinde yaşadığı toplumsal gerçekliğe dair her şey, sosyolojinin konusunu oluşturmaktadır. Mills

(1959), kamu sorunları ve bireysel sıkıntılar şeklinde yaptığı ayırımda, birkaç kişiyi ilgilendiren bir durumun bireysel sorunlar düzeyinde ele alınabileceğini ifade ederken, geniş nüfus kesimlerini etkileyen bir durumun da kamu sorunları olarak kabul edildiğini ve sosyolojinin ilgi alanına girdiğini belirtmektedir (akt. Wallace ve Wolf, 2004). Sağlık ve hastalık olguları da bu duruma örnek olarak kabul edilebilir. Sağlık hizmetlerinden geniş nüfus kitlelerinin yararlanmaması, sağlık skandalları, politikalarının yetersizliği, beden üzerine kontroller, etiketleme (AIDS, engelliler, ruh sağlığı vb.), dışlama, ayrımcılık, yaşam kalitesi, medikalizasyon/tıbbileştirme (normal kabul edilebilecek çeşitli durumların-hamilelik, menopoz, yaşlanma gibi- bütünü ile tıp alanı içine dahil edilmesi), sağlık hizmetlerinin teknolojileşmesi, sağlık profesyonelleri arasında ayrımcılık, yaşlanma, hasta-sağlık personeli ilişkisi, hastalık yönetimi, sağlık ve hastalık olgularının ticarileşmesi, alternatif tıp gibi başlıkları da bu listeye eklemek mümkündür. Bu konular Sağlık ve Hastalık Sosyolojisinin ilgi alanına girmektedir.

Tıp disiplini alanında kabul gören ilk yaklaşım "Biyomedikal Model"dir. Modern toplumun akıl ve bilime verdiği değerin bir yansıması olan bu model (Giddens, 2008:32), sağlık ve hastalık olgularını biyolojik unsurlara indirgemektedir. Farklı bir deyişle, hormonlar, kan değerleri gibi biyolojik bileşenler ile kişilerin sağlık ve hastalık durumları ortaya konulabilmektedir. Bu yaklaşımda hasta, kişi değil bir nesne olarak kabul edilmekte ve sağlık profesyonellerine bağımlı olarak değerlendirilmektedir. Tıbbi tedavi süreci sonunda hasta kişi eski sağlığına kavuşacaktır. Sıklıkla eleştirilen bu yaklaşım günümüzde de bu eleştirilere rağmen yine de yaygın bir şekilde kabul görmektedir. 1970'li yıllarda ortaya çıkan bir diğer yaklaşım ise, "Biyopsikososyal Model"dir (Engel, 1977) Bu model, sağlık ve hastalık süreçlerinin, biyolojik unsurlara ek olarak, psikolojik ve sosyal öğeler tarafından da belirlendiğini ifade etmektedir. Kırk yılı aşkın bir süredir var olmasına rağmen, daha yeni yeni bu yaklaşım değer kazanmaya başlamaktadır ve bu durum biyomedikal modelin ne derece güçlü olduğu hakkında bize ipucu vermektedir.

20. yy.'dan itibaren hastalık olgusunda niteliksel değişimler gözlemlenmektedir. Akut hastalıklar olarak kabul edilen ve hayati tehlikesi bulunan salgın, verem gibi hastalıklar, günümüzde yerini ağırlıklı olarak yaşam kalitesini tehdit eden, yaşam boyu süren kronik hastalıklara bırakmıştır. Kronik hastalık olgusu ise beraberinde hasta kişinin niteliğinde değişimleri getirmiştir. Biyomedikal modelin yetersizliği bu durumda daha netleşmiş, hasta yakınları da hastalık ve sağlık olguları içinde yer almaya başlamıştır.

Hamile kalmak gibi aile içi mahrem ya da özel konular olarak kabul edilen durumlar bile günümüzde giderek tıbbi alan içinde ele alınmaya başlanılmaktadır. Tüp bebek uygulamaları, sperm bankaları, taşıyıcı annelik konularındaki tartışma ve uygulamalar bu durumun canlı örnekleri olarak kabul edilebilir. Buna ek olarak, hormonların durumuna yönelik yapılan testler ile kadının hamile kalacağı en uygun dönemin belirlenmesi; hamile kalındıktan sonra sürecin ve doğumun doktor kontrolünde olması da bu eğilimin diğer örnekleri arasında sayılabilir. Tüm bu uygulamaların kadınlar üzerinden olması, kadının toplumsal cinsiyet rollerinin tıbbi alanda da kabul edildiğinin bir işareti olarak kabul edilebilir.

Sağlık ve hastalık olguları özelinde yaşanan kavramsal değişimleri Nettleton (1995) şu şekilde ifade etmek mümkündür:

Hastalık (disease)	Sağlık (health)
Hastane (hospital)	Topluluk (community)
Akut (acute)	Kronik (chronic)
Bakım/iyileştirme (cure)	Koruma (prevention)
Müdahale (intervention)	Gözetim (monitoring)
Tedavi (treatment)	Bakım (care)
Hasta (patient)	Kişi (person)

Buna ek olarak, sağlık kavramı üzerinde yeni bir paradigmadan da bahsetmek mümkündür(Castels, 1991'den akt. Nettleton, 1995):

Tehlikelilik (dangerousness)	Riske geçiş
Belirtiler (tıbbi bakımın hedefi)	Kişinin özelliği
Konu/özne kliniği	Epidemiyolojik klinik
Doktor hasta ilişkisi	Uzmanlar/ekip ilişkisi (teknoloji, uzmanlaşma)
Teşhis ve tedavi birlikte	Teşhis ve tedavi ayrı
Bakım işlevi bilirkişi/expertise	Müşteri değerlendirme (assess their clients)
Hekimler özerk	Hekimler idarecilerin astı
Sağlık yöneticileri	Stratejist halinde

Aile ve sağlık kurumları daha önce de belirtildiği gibi birbirlerinden ayrı iki kurum değildir. Geleneksel öğelerin ağır bastığı topluluk ya da toplumlarda, aile ve akrabaların doğumdan ölüme kadar tüm yaşam süreçlerinde gerekli olan bilgileri ve uygulamaları belirlediklerini ileri sürmek yanlış bir değerlendirme olmayacaktır. Modern tıp bilimi ve teknolojinin gelişmesi ile birlikte aile ve akrabaların bu başat rolü, tıp biliminin sorumluluğuna girmiştir. Tıbbileştirme (medicalisation) olarak kavramsallaştırılan bu süreç, günlük yaşamın hemen hemen her boyutunda deneyimlenmeye başlanmıştır.

Sağlık olgusundaki kavramsal değişimlerin neler olduğunu tartışınız

SIRA SİZDE 1

Aile, Sosyal Destek ve Sağlık

Sağlık durumu ile ilgili olarak, ailenin de içinde bulunduğu sosyal grupların önemli bir bileşen olduğu oldukça kabul gören bir görüş olarak karşımıza çıkmaktadır (Gabe ve ark.,2004). Bu nedenden dolayı sosyologlar, sosyal destek (social support) kavramı üzerine çok sayıda araştırmalar gerçekleştirmektedirler. Sosyal destek, kriz zamanında kişilerin bu sorunlarla baş etmeleri konusunda yardımcı olan farklı kaynakları ifade etmektedir. Diğer bir deyişle kavram, genel olarak sosyal ilişkileri ve sosyal ilişki ağlarını kapsamaktadır ve kişiyi stresin ya da ona sebep veren farklı sorunların olumsuz etkilerinden kurtarmayı hedeflemektedir. Bu noktada sosyal destek ile iyi olma hali ve algısı arasında pozitif yönde bir ilişkinin varlığından bahsetmek mümkündür. Aile ve arkadaşlar, sosyal destek konusunda ilk dereceden kaynaklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Aldıkları ya da algıladıkları sosyal destek seviyesi yüksek olan kişilerin stres seviyelerinin düşük olduğu ve sağlık durumlarının diğerlerine göre daha iyi olduğu farklı araştırmalar (Quah, 2010) ile ortaya konulmuştur. Sosyal destek, kişinin öz güveninin ve öz saygısının artması yönünde olumlu bir işleve sahip bulunmaktadır. Hastanın iyileşmesi sürecinde oldukça etkilidir. Bütün bu olumlu etkilere ek olarak, sosyal desteğin olmadığı ya da düşük olduğu durumlarda kişinin psikolojik ve biyolojik iyi olma halinde olumsuz gelişmelerin yaşanıldığı da farklı araştırmalardan (Wainwright, 2008; Quah, 2010) elde edilmiştir. Sosyal desteklerin etkisi, sadece hastalığın ortaya çıkışından sonrası ile sınırlı değildir. Diğer bir ifade ile sosyal ilişkilerin sahip oldukları yaşam tarzı anlayışı ve alışkanlıkları- ki genel anlamda kültürel ve sosyal sermaye başlığı altında toplamak mümkündür- da sağlık olgusunu etkilemektedir. Spor yapmak, düzenli yemek, yediklerine dikkat etmek gibi kültürel bir mirasa sahip olanların sağlık durumları diğerlerine göre daha iyi seviyelerde olabilmektedir.

Schmitt ve Schmitt (2008)'e göre aile, sosyal hayatın özel bir alanını oluşturmaktadır ve bu alan içinde birincil ilişkiler olarak kabul edilen yakın ilişkiler ve ai-

le üyeleri arasında karşılıklı bağımlılık bulunmaktadır. Bu bağımlılık ilişkisi özellikle aile üyelerinin sosyal ve biyolojik olarak varlıklarını devam ettirebilmek açısından oldukça önemlidir. Bu noktada sağlık olgusu da hem aile üyelerinin hem de ailenin varlığını sürdürülmesinde anahtar bir konumda bulunmaktadır. Diğer bir deyişle aile hem aile bireylerinin sağlıklı olmalarını hem de neslin devamlılığının sağlanmasında işlevsel bir role sahiptir. Söz konusu işlevlerin yerine getirilmesinde ise özellikle kadınların yükümlülükleri oldukça fazladır. Geleneksel roller olarak da kabul edilen pratik ihtiyaç ve roller, kadının aile üyelerinin bakımından ve neslin yeniden üretilmesinden sorumlu olduğunu ifade etmektedir. Söz konusu bakım, ideal olarak üyelerin biyolojik, psikolojik ve sosyal olarak sağlıklı olmasını kapsamaktadır. Bununla birlikte pratikteki bakımın biyolojik boyuta ağırlık verdiğini unutmamak gerekmektedir.

Sağlık ve Hastalık Sosyolojisi ile İlgili Farklı Sosyolojik Yaklaşımlar: Sembolik Etkileşimcilik ve Sağlık

AMAÇ 2

Sembolik Etkileşimcilik ve onun aile ve sağlık konusundaki görüşlerini özetleyebilmek.

Sağlık ve Hastalık Sosyolojisinde, Parsons ve yapısal işlevselciliğin etkinliliğini azaltan ilk sistemli yaklaşım Sembolik Etkileşimcilik olarak kabul edilmektedir. Önemli temsilcileri arasında Herbert Mead ve Herbert Blumer'in bulunduğu bu yaklaşıma göre sosyal gerçeklik, paylaşılan sembollerin anlamı temelinde gerçekleşen bireyler arası etkileşim üzerine inşa edilmiştir. Kişi, durumları değerlendirme ve yorumlama süreci sonucunda karar verme ve eylemde bulunma kapasitesine sahiptir. Bu yaklaşımın savunucularına göre sağlık, sağlık algısı ve kavramsallaştırması kültürel bir inşadır.

Tablo 7.1 *Sembolik Etkileşimcilik ve Sağlık (Kasapoğlu, 2010:103)*

Özellikler	Örnek
Sağlık ve hastalık nesnel olarak tanımlanamaz	Kültürden kültüre değiştiği için tek bir sağlık hastalık tanımı yapılamaz
Sağlık ve hastalık onu tanımlayana göre değişir	Farklı kültürler içinde yaşayanlar durumlarını sağlıklı ve hastalıklı olarak tanımlamada farklılaşırlar
Sağlık ve hastalık bir inşadır	Sonuç olarak neyin sağlık, neyin hastalık olduğu kültürel olarak inşa edilir
Bu inşa sürecinin incelenmesi önemlidir	Toplumsal gerçekliğin hastalık olarak inşa sürecinin nasıl olduğunu anlamak önemlidir

1980'lerden itibaren ise, Sembolik Etkileşim, Sağlık ve Hastalık Sosyolojisi içindeki etkinliliğini göreli olarak kaybetmeye başlamıştır. Özellikle, küçük gruplar ile çalışmayı olanaklı kılan bu yaklaşım, geniş toplumsal ölçekleri kapsayacak şekilde genelleştirilememesi nedeni ile kısıtlı kalmıştır. Bununla birlikte bu yaklaşım, duygular sosyolojisi gibi yeni bir çalışma alanının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sosyal faktörler ve duygular arasında bağlantı kurmaya çalışan bu yeni alan, duyguların sosyal ilişki ya da durumlara yanıt olarak verildiğini ifade etmektedir.

Sembolik Etkileşimcilik yaklaşımı çatısı altında yer alan bir diğer yaklaşım ise "Etiketleme Teorisi" (Labelling Theory) dir. Cockerham (2010) bu yaklaşımın temelinde kişinin bir kere başkaları tarafından etiketlendiğinde, farklı durumlarda yeni-

den etiketlenmesinin oldukça yüksek bir durum olduğu iddiası yer almakta demektedir. Farklı bir deyişle etiketlenmiş bir kişiye karşı toplumun geri kalanlarının tutum ve davranışları, etiketlendiği duruma paralel olarak gerçekleşir ve böylelikle bu etiketlenme yeniden üretilmiş olur. Etiketleme kavramı ile sıklıkla karıştırılan bir diğer sosyolojik kavram ise "Damga" (Stigma)'dır. Goffman, bu kavramı, üç aşamalı olarak ele almaktadır: ilk olarak normatif çerçeveden birincil bir sapma söz konusudur. Daha sonra bu sapmaya yönelik olumsuz nitelikteki toplumsal tepki ortaya çıkar ve son olarak da bu olumsuz duruma karşı sapma eylemini gerçekleştiren kişinin tepkisi gelişir. Normatif çerçeve ile Goffman, inşa süreci sonunda oluşan topluluğun baskın kültürünü ifade etmektedir (Quah, 2010). Yorumlayıcı sosyolojinin önemli isimlerinden biri olan Goffman, sağlık ve hastalık sosyolojisi üzerine uzmanlaşmamasına rağmen özellikle stres, akıl sağlığı ve akıl hastaları ile ilgili pek çok araştırma gerçekleştirmiştir. Akıl hastaneleri, okul, hastane gibi bütüncül kurumlar aracılığı ile kişilerde yeni kimliklerin inşa edildiğini ileri sürmektedir. Ona göre, doktor-hasta etkileşimi sonunda kişi hasta olduğunu kabul etmek durumunda kalmaktadır.

Sembolik Etkileşimcilik, Sağlık ve Aile

Sembolik Etkileşimcilik kuramının Sağlık ve Hastalık Sosyolojisindeki uygulama alanlarından bir tanesi, irrasyonel olarak kavramsallaştırılan eylemlerin (özellikle hasta davranışı) incelenmesidir. Blackburn ve Graham (1993)'ın, sigara içen düşük ekonomik seviyedeki anneler üzerine yaptığı araştırmanın sonuçlarına göre, kadınların bu eylemlerinin iki açıdan irrasyonel olduğu ortaya çıkmaktadır. Ekonomik olarak verdiği sıkıntıya ek olarak, çocuklarının yanında sigara içerek onların sağlıklarını da tehlikeye sokan annelerin bu davranışı, bununla birlikte eylemi yapan kadınlar için bir anlam ifade etmektedir. Sigara içerek psikolojik olarak rahatlayan kadınlar böylelikle kendi anlam dünyalarında bunu meşrulaştırmaktadır. Burada Weber'in özsel rasyonalite kavramını görmek mümkündür.

Rawlins (2006), toplumlarda kadınların sağlık ile ilgili sorunlara karşı daha eğilimli olduğu yönünde bir görüşün yaygınlığını kabul etmekle birlikte, bazı durumlarda kadınların her zaman sağlıklı ve güçlü olması gerektiğinin önemsendiğini ifade etmektedirler. Cinsiyet rolleri ile bağlantılı olan bu beklentilerin kadınlar tarafından da içselleştirildiğini ifade eden yazar, bu özelliklere sahip kadınların kendilerinde hasta olma hakkı bulunmadığına inandıklarını ve ailelerinin bakımı için çaba gösterdiklerini ileri sürmektedir.

Sosyal inşacı perspektif, hastalıkların sosyal ilişkiler içine derin bir şekilde yerleştiğini vurgulamaktadır. Hastalık olgusunun kültürden kültüre değişmesi bu durumun bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bazı kültürlerde akıl ve ruh hastalıklarının toplum içinde göreli olarak daha kolay kabul edilmesine karşılık, bazılarında bu sorunu yaşayan kişilerin deli olarak damgalanması söz konusu olabilmektedir (Kasapoğlu, 2010: 102). Zayıflık, fit olmak, sağlıklı yaşam, sağlıklı bireyler gibi kavramsallaştırmalar, toplumdan topluma kültürden kültüre farklılıklar gösterebilmektedir. Kilolu bebeklerin daha sağlıklı olarak kabul edildiği toplumların varlığına ek olarak tersini kabul eden toplumlar da bulunmaktadır. Bu örnekler, sağlık ve hastalık kavramlarının sosyal olarak üretildiğine iyi örnek olarak verilebilir.

Damgalama ile ilgili olarak ise, kadınların psikolojik rahatsızlıklara daha eğilimli olduğu yönündeki görüşleri örnek olarak vermek mümkündür. Kadınlara özgü bir hastalık olarak kabul edilen histeri (Holmes, 2009) 19.yy'.da, kadınların kamusal alana çıkmasını engelleme yönündeki ideolojik bakış açısı ile tıbbi bilginin bu alanda kullanılması, sosyal ilişkilerin tıp aracılığı ile yönlendirilmesinin tipik bir örneğini oluşturmaktadır. Söz konusu dönemde kadın ve erkekler beyin faaliyetleri açısından farklı olarak algılanmakta ve kadının geleneksel rolleri ile bedensel özellikleri (beyin de dahil) özdeşleştirilmektedir. Kadının eğitim ve çalışma hayatına girmesi onun kapasitesinin zorlanması anlamına gelmekte bu nedenle yaşadığı gerilim histeriye neden olmaktadır.

Sağlık ve Hastalık Sosyolojisi ile İlgili Farklı Sosyolojik Yaklaşımlar: İşlevci Yaklaşım ve Sağlık

Sağlık ve Hastalık Sosyolojisi içindeki sosyolojik yaklaşımların tarihsel gelişimini incelerken öncelikle işlevselci ya da yapısal işlevselci yaklaşımdan da bahsetmek gerekmektedir. İşlevselci yaklaşım, toplumu yaşayan bir organizma olarak kabul etmektedir. Temel kavramları arasında "uyum" ve "denge" ilk sıralarda yer almaktadır. Her kurumun bir işlevi (toplumun belirli ihtiyaçlarını karşılamak gibi) bulunmaktadır. Bireyin topluma sorunsuz bir şekilde uyum göstermesini sağlamak temel işlev olarak kabul edilmektedir. Bu işlevlerin yerine getirilmesi, toplumsal düzenin devam etmesini sağlamaktadır. Temel hedefi bu uyumun ve düzenin sürmesi olan işlevselci yaklaşımda Kasapoğlu (2010)'nun da belirttiği gibi aile ve evlilik gibi kurumların varlığı büyük önem taşımaktadır. Kişilerden ziyade bu kurumların varlıkları esastır.

Bu yaklaşımın sağlık ve hastalık olguları hakkındaki temel görüşlerinin amacı, hastanın doktora tabi olmasını sağlamaktır. Bu uyumu sağlamada etkili olan güç çeşitleri ile ilgili olarak French ve Raven (1965'ten akt. Kasapoğlu, 1999) tarafından geliştirilen sınıflamayı da kullanmak mümkündür:

Zorlayıcı güç: Ceza korkusuna dayanır. Burada algılanan ceza önemlidir.

Ödüllendirici güç: Ödül beklentisi yaratma temeline dayanmaktadır. Burada da algılanan ödül önemlidir.

Uzmanlık gücü: Etkileyen kişiye üstün bilgi ve yetenek atfedilmesinden kaynaklanmaktadır. Uzman kişinin verdiği bilgiler, diğerleri için bilgiye pratik bir şekilde ulaşma imkanı vermektedir. Doktorun söylediklerini yapmak bu duruma örnek olarak verilebilir.

Sevgi ve özdeşim gücü: Gücü kullanan kişinin kişisel özellikleri temelinde, karşıdaki kişinin algısına dayanmaktadır. Diğer bir deyişle doktorun, hastanın kendisi tarafından sevdiği kişilerin yerine konulması söz konusudur. Bu durum ise, hastanın doktorun önerilerini dikkate almasına neden olabilmektedir.

Meşru güç: Meşru olmasından kaynaklanan güçtür. Ataerkil sistemde kadının kocasına itaat etmesi, meşru olan davranışları yerine getirmesi anlamına gelir.

Bilgi gücü: Tarafların birbirlerini sahip oldukları bilgi aracılığı ile etkilemeleridir. Bu noktada uzmanlık gücü ile benzerlik gösterdiğini ileri sürmek mümkündür

Bu yaklaşım içinde öncelikle anılması gereken isimlerden bir tanesi, Talcott Parsons (1951)'dur. Ona göre, çağdaş toplum kapitalist olarak kavramsallaştırılmamalıdır. Modern toplum olarak kabul ettiği bu toplumsal oluşum kapitalist ekonomiyi içermekle beraber kapitalist olmayan sosyal unsurları da barındırmaktadır. Bunun en iyi örneği tıpta görülmektedir. Tıp profesyonelleri fedakarlık içinde, etik kuralları çerçevesinde çalışmaktadırlar ve bu durum ekonomik kaygılardan uzaktadır. Buna ek olarak, Parsons, hastalığın salt biyolojik bir olgu olarak kabul edilmesine karşı bir duruş sergilemektedir. Bununla beraber hasta olmanın, hasta rolüne girmeyi ve tıp profesyoneli tarafından kontrol edilmeyi gerektirdiğini ifade etmektedir. Genel olarak Parsons (1951)'un yaklaşımının Marksist bakış açısına alternatif olarak ortaya konulduğu ileri sürmek mümkündür. Çatışmadan ziyade bir araya gelmeyi sağlayacak unsurlara vurgu yapmaktadır. Sosyal yaşamın bütünü ile ekonomik temelli olması durumunda, Durkheim'in dediği gibi kişilerin kendi çıkarlarını maksimize etme girişiminde bulunacaklarını ve bunun sonucunda ise dayanışmanın ortadan kalkacağını ileri sürmektedir. Ancak, sosyal hayatta durum bu şekilde değildir. Tıp bunun en iyi örneğidir. Toplum, rollerini yerine getiren çeşit-

Kişilerin davranmaktan ziyade eylemde bulunduklarını göstermek amacı ile "hasta rolü" kavramını geliştiren Parsons (1951)'a göre kişilerin hasta olma ya da olmama konusunda seçenekleri vardır. Diğer bir deyişle, kendi rızaları ile hastalık sürecine girerler. Hasta rolünü kabul etmeleri bu sürecin sonu olarak kabul edilir. Kişilerin eylemde bulunmak için tercih hakları bulunmaktadır. Kişiler hasta olmaya karar verebilirler. Bu durum ise Parsons için önemli bir soruna yol açmaktadır: kişiler gönüllü olarak hasta olmaya karar verebilirler ve bu durumda sapkın bir şekilde sosyal hayatın gereklerini yerine getirmeden kaçabilirler. Bu durum en uç örnekte, sosyal yaşamın oluşmamasına bile neden olabilmektedir. Bunu engellemek için hastanın hakları ve görevleri arasında ayrım yapar (akt. White, 2002).

li aktörlerden oluşmaktadır. Bu aktörlerin rolleri yerine getirmede, insani duygular önemlidir. Bu sıralamanın genel değerlendirmesinde, doktorların iş adamlarından farklı olduğunu, hastalarını müşteri olarak değerlendirmediklerini ileri sürmektedir (akt. White, 2002).

Tablo 7.2
Tıbbi Mesleğin Özelikleri

Doktorlar mesleki pratiklerinde evrensel bir nitelik göstermektedirler. İdeal olarak, hastanın sınıfsal, etnik, toplumsal cinsiyet, din vb. özellikleri arasında ayrım yapmazlar
Doktorlar nötrdürler.
Doktorlar topluluk ve toplumun iyiliği için çalışmaktadırlar.
Doktorlar bedensel işlevler üzerine uzmanlaşmışlar, diğer etmenleri dikkate almamaktadırlar.

Parsons(1951), bireylerin pasif varlıklar olmadığını, farklı bir deyişle davranmaktan ziyade eylemde bulunduklarını ifade etmektedir. Bu görüşten yola çıkarak, sağlık ve hastalık sosyolojisi için önemli olan bir katkıda bulunmuştur. Hastalık, biyolojik unsurlara indirgenemez. Böyle olsa, hasta olan kişinin iyileşmek için yapabileceği çok az şey vardır demektedir. Burada Weber'den etkilenerek, insanın yorumlama yeteneğini önemsemekte ve hastalık ve sağlık olgularının sosyal, politik ve ekonomik boyutunu da ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Bunu yaparken özellikle tıbbın bilimselliğini sorgulamaktadır. Büyüler vb. aracılığı ile iyileşen (burada psikolojik faktörleri de ihmal etmemek lazım) kişileri örnek verir (akt. Cockerham ve Schambler, 2010).

Tablo 7.3
Hastanın Hak ve Sorumlulukları: Hasta Rolü

Hasta olmak, rollerden uzaklaşmanın meşru bir yoludur
Kendi sorumluluklarından serbest olma anlamına gelir. Kendi kendine iyileşemezsin
Bununla birlikte iyi olmayı istemelisin
Uzman yardım aramalısın

Kişi, meşru bir şekilde hasta olarak tanımlandığında hasta olmaktadır, hasta rolüne girmektedir. Bu durum doktorun meşru gücü ile bağlantılıdır.

French ve Raven tarafından geliştirilen "güç çeşitlerini" örnekler ile açıklayınız

SIRA SİZDE 2

İşlevselci Yaklaşım, Sağlık ve Aile

AMAÇ 3

İşlevselci Yaklaşım ve onun aile ve sağlık konusundaki görüşlerini özetleyebilmek.

Uyum üzerine vurgu yapan İşlevselci Yaklaşım, toplumun temel kurumlarından olan ailenin devamlılığını hedeflemektedir. Üyelerin statüleri ve rollerine uygun olarak davranmaları durumunda söz konusu düzenin sağlanmasının mümkün olduğundan bahsetmektedir. Bireyin toplumda işgal ettiği yer olarak tanımlanan statünün gerekleri ise rollerdir ve aile üyeleri olarak kadın, erkek ve çocuklar başta olmak üzere diğer kişilerin toplum tarafından kendilerinden beklenen rollere uygun olarak davranmaları gerekmektedir. Her ne kadar mekansal ve zamansal farklılıklar olsa da genel olarak bu rollerin evrensel bir nitelik gösterdiğini söylemek mümkündür. Ataerkil değerlerin içselleştirildiği toplumlarda hane reisi olarak kabul edilen erkek, ailenin geçimini sağlamak ile birinci derecede sorumludur. Kadın ise aile üyelerinin bakımını üstlenmektedir. Bu bakım, özellikle biyolojik sağlık üzerine vurgu yapmaktadır. Aile üyelerinin statülerinden kaynaklanan rolleri

yerine getirmemesi durumunda ise anomi ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, her aile anne, baba ve çocuklar ile yakın akrabalar olarak kabul edilen diğer büyüklerden oluşmayabilir. Parçalanmış aile ya da tek ebeveynli ailelerin de sayısı günümüz toplumlarında giderek artış göstermektedir. Bu noktada, toplumsal cinsiyet (gender) temelinde yapılan hane içi işbölümü farklılaşabilmekte, kadının hane reisi olduğu ailelerde kadın bakım sorumluluğuna ek olarak, ekonomik kaynakların sağlanmasını da üstlenebilmektedir. Böylesine ağır yük ile karşı karşıya kalan kadınların sağlık durumları da bu koşullardan olumsuz olarak etkilenebilmekte; bu olumszluk ise organik bağ ile birbirlerine bağlanmış olan diğer aile üyelerini etkileyebilmektedir.

Toplumsal cinsiyet üzerinden yapılan bir değerlendirmede Batı toplumlarındaki kadınların ortalama ömürlerinin erkeklere nazaran daha yüksek olduğunu ifade eden Gabe ve ark. (2004), bununla birlikte, yine kadınların hastalık oranlarının erkeklerinkinin çok üstünde olduğunu gözlemlemişlerdir. Bu çelişkinin açıklaması ile ilgili olarak ise yine aynı otoriteler, kadınların hastane gibi resmi sağlık kurumlarından yardım alma konusunda erkekler ile kıyaslandığında daha istekli olduklarını belirtmişlerdir. Kasapoğlu(2010)'nun da belirttiği gibi, toplumda erkeklerin daha güçlü ve sağlıklı olmaları beklenmekte ve hastalıklı ya da zayıf olmanın daha fazla kadınlar ile özdeşleştirildiği görülmektedir. Böyle bir değerin varlığı ise, kadınların tıbbi yardım alma konusunda daha fazla istekli olmalarını ve girişimde bulunmalarını desteklemektedir. Buna ek olarak, kadınların doğurganlık özellikleri de onların daha fazla tıbbi müdahaleye maruz kalmalarına neden olabilmektedir (Kasapoğlu, 1999). Toplumsal cinsiyet üzerinden yapılan rol ayrımı ve bunun sağlık olgusu ile ilişkisini ele alırken Lee ve Frayn (2008), erkekler üzerindeki geleneksel değerlerin baskısının toplumun sağlık düzeyini geriye çektiğini ileri sürmektedirler. Diğer bir deyişle erkeklerin tıbbi yardım alma konusunda olumsuz tutum ve davranış sergilemeleri nedeni ile hem kendilerinin hem ailelerinin hem de toplumun genelinin sağlık seviyesinde azalma yaşanmaktadır.

Aile, akrabalık ve dayanışma üzerine İngiltere'de yapılan araştırmalarda (Wheelock ve Jones, 2002; Gray, 2005; Hansen, 2005), çalışan annelerin evdeki sorumluklarını özellikle çocukların bakımını sağlamada kendi annelerinden yardım almayı tercih ettikleri ortaya çıkmıştır. Türkiye gibi geleneksel bağların göreli olarak daha güçlü olduğu toplumlarda yaygın olan bu uygulama, bireyselciliğin ağırlıklı olarak deneyimlendiği Batı toplumları için yeni bir olgu olarak kabul edilmektedir. Söz konusu bu araştırmalarda, akrabalık ilişki ağlarında bir farklılaşmanın bu eğilimi ortadan kaldırabileceği yönündeki görüşlerin çürütülmüş ve çalışan annelerin ısrarlı bir şekilde çocuklarının bakımı konusunda akrabalarından destek almayı tercih ettikleri sonucu çıkmıştır (akt. Charles ve ark.,2008).

Sağlık ve hastalık olguları ile aile arasında doğrusal bir ilişki kuran Schmitt ve Schmitt (2008), ailenin sağlıklı olmaya vurgu yaptığını ve önemsediğini; buna karşılık aile bireylerinin sağlıklı olmasının aile kurumunun devamlılığını sağladığını ifade etmektedir. Aile üyelerinden birisinin hasta olması durumunda diğer üyeleri de bu durumdan maddi ve manevi olarak olumsuz etkileneceklerdir. Aile üyeleri tarafından sağlanan sosyal destek, sağlıklı ailelerin oluşması ve varlıklarını devam ettirmelerinde önemli işlevlere sahiptir. Bununla birlikte, aile içi uyumsuzluk ve çatışmalar, sosyal destek mekanizmalarına nazaran sağlıklı olma durumu üzerinde daha fazla etkili olmaktadır ve sağlığı olumsuz etkilemektedirler. Kronik hastalıklara sahip olan aile bireylerinin, yaşlı aile üyelerinin bakımı konusunda da ailedeki diğer kişiler tarafından sağlanan sosyal destek önemli işlevlere sahip bulunmaktadır.

Medeni durum ile sağlık arasında ilişki kurmaya çalışan çalışmaların (Stolzenber ve Waite, 2005) büyük bir kısmında, evli kişilerin bekar ya da dul olanlara nazaran daha sağlıklı oldukları ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, evli kişilerin de kendi aralarında homojen bir grup olmadığını belirtmek gerekmektedir. Diğer bir deyişle, evlilik süresi, toplumsal cinsiyet, çocuk sahibi olup olmama, yaş gibi demografik faktörlere bağlı olarak sağlıklı olma düzeyinde farklılıklar gözlemlenebilmektedir.

Sağlık ve Hastalık Sosyolojisi ile İlgili Farklı Sosyolojik Yaklaşımlar: Çatışmacı Yaklaşım ve Sağlık

Çatışma teorisi, toplumun birbirleri ile çatışan çıkarlara sahip gruplardan oluştuğunu ileri sürmektedir ve çıkar çatışmasının özünde, bazı grupların diğerlerine göre daha az kaynaklara ulaşabilmesi yatmaktadır. Bu bakış açısı, sağlık ve hastalık kavramsallaştırmalarında, bireyin kontrolü dışında yer alan sosyal, politik ve ekonomik etmenlere vurgu yapmaktadır (Kentsel alanlardaki fiziksel yapılanmalar, çevre kirliliği, sağlık hizmetlerinden faydalanamama, fast food kültürünün yaygınlığı bu etmenlere örnek olarak verilebilir). Çatışmacı Yaklaşıma göre hastalık ve sağlık durumlarının belirlenmesinde sosyal sınıf en önemli etkendir. Hastalık, yapısal, ekonomik ve politik gelişmeler ile bağlantılıdır. Diğer bir deyişle sağlık ve hastalık ekonomik sistemden bağımsız değildir. Bu ekonomik sistem bireylerin sağlık ve hastalık durumları üzerinde temel belirleyendir (Adak, 2002).

Çatışmacı Yaklaşım içinde yer alan Marksist analize göre tıp mesleği, işçi sınıfının kontrol edilmesinde kullanılan bir araç olarak kabul edilmektedir. Tıbbi bilgi ve teknolojinin kapitalizmin iki aynı görünümü olduğunu ifade eden Navaro (1983), bu nedenle tıp uygulamalarının sınıfa dair önyargılardan, daha genel olarak kapitalizmden ayrılamayacağını belirtmektedir. Sağlığın küresel kapitalizm nedeni ile eşit dağılmadığını da görüşlerine ekleyerek Navarro (1976'dan akt. Kasapoğlu, 2010), sağlığın veya tıbbın sermaye tarafından işgalinin dört göstergesini şu şekilde sıralamaktadır:

- "Tıp, artık bireysel doktor-hasta ilişkisi olmaktan çıkarak şirket mantığı ile yönetilir hale gelmiştir.
- Biyomedikal model ve uzmanlaşma kaçınılmaz olarak hiyerarşik bir yapı oluşturmuştur.
- Tıp bir endüstri haline dönüştüğünden ilaçlar ve tıbbi teçhizatların üretim ve bakımı çok büyük bir istihdam alanı oluşturmaktadır.
- Hekimler işçileşmiştir (proleterleşmiştir), hastane yöneticileri hekimlerden daha üst kademede çalışmaya başlamıştır"

Sosyoloji literatüründeki temel eşitsizlik alanları da çatışma olgusunun gözlemlendiği birimler olarak kabul edilebilir. Sınıf temelli eşitsizliklere ek olarak, toplumsal cinsiyet, etnisite ve yaş (özellikle yaşlılar) alanlarında gözlemlenen eşitsizliklerin sağlık ve hastalık kavramsallaştırma ve uygulamalarında örneklerini görmek mümkündür. Genel olarak çatışma teorisinin, sağlık reformu politikaları, tıp profesyonelleri, sigorta şirketleri, ilaç şirketleri, sağlık hizmetlerine ulaşmada eşitsizlik, çalışan sınıf sağlığı, çalışma ortamı (ki burada çalışma çevresi sadece iş yapılan alan değil çalışanların yaşam alanlarını da kapsayabilir), doktor-hasta ilişkisinde kapitalist ideoloji gibi konuların ele alınmasında oldukça uygun bir zemin sağlayacağı ileri sürülebilir.

Tablo 7.4
Çatışmacı Yaklaşım ve Sağlık (Kasapoğlu, 2010:101)

Özellikler	Örnekler
Sağlığın tekelleşmesi (monopoly)	Belirli okullardan mezun olanların, erkeklerin sağlık yasalarını ve uygulamalarını belirlemesi
Sağlığın profesyonelleşmesi	Topluma ve insanlığa hizmet yerine, kendi çıkarlarını düşünen mesleklere dönüşmesi
Sağlığın metalaşması	Kamu hizmeti yerine piyasada yüksek fiyatlara satılan güçlü bir iş sektörüne dönüşmesi
Sağlıkta eşitsizliğin artması	Parası olan zenginlerin daha fazla yararlandığı bir hizmete dönüşmesi
Denetimsiz ve seçkinci hale gelmesi	Hastaların anlayamayacağı şekilde hekimler tarafından yazılan ve ancak eczacıların okuyabildiği reçetelerle işlemlerin görülür hale gelmesi

Aile, Sağlık ve Çatışmacı Yaklaşım

AMAÇ 4 ***Çatışmacı Yaklaşım ve onun aile ve sağlık konusundaki görüşlerini özetleyebilmek.***

Özelikle toplumsal cinsiyet temelinde gerçekleşen eşitsizlikler, aile ve sağlık tartışmalarının ilgi noktasını oluşturmaktadır. Schmitt ve Schmitt (2008), ailenin sosyal yaşamın özel alan olarak kabul edildiğini ve bu alan içinde üyeler arasında karşılıklı bağımlılık ilişkisinin var olduğunu belirtmektedir. Ancak, bu karşılıklı bağımlılık, her zaman eşitler arasında gerçekleşmemektedir. Kadının toplumun genelinde var olan erkeğe göre ikincil konumu, hiyerarşik bir yapılanmayı işaret etmektedir. Kadının erkeğe göre alt kademede yer alması, ona ve çocuklarına yönelik olan her türlü şiddet ve kısıtlamanın da toplumun büyük bir kısmı tarafından meşru kabul edilmesine neden olabilmektedir. Boşanma ya da ölüm nedeni ile tek ebeveynli olan ailelerde ise, çocukların bakımı önemli bir sorun olabilmektedir. Ekonomik olarak alt seviyelerdeki bu tür aileler, çocukların sağlık ve bakımı için gerekli olan kaynakların temininde önemli engeller ile karşılaşmaktadırlar. Bu bağımlılık ilişkisinin bir diğer göstergesi olarak ise genel sigorta ile ilgili uygulamalardan bahsetmek mümkündür.

Doyal ve Pennel (akt. Adak, 2002) kapitalizm aracılığı ile kişilerin kendilerine ve sağlıkların nasıl yabancılaştıklarını tartışmaktadırlar. İş ortamının bireyi dışlaması, onun ihtiyaçlarını göz ardı etmesi, kadın ve erkek olmak üzere çalışanlarda hoşnutsuzluk, genel duyumsamazlık yaratmaktadır. Böylelikle, kişinin bedensel sağlığına ek olarak zihinsel sağlığına da olumsuz etkilerde bulunmaktadır. Özellikle, kapitalizmin emek ihtiyacı, kadınların hem evde hem de ev dışında çalışmasına neden olmaktadır. Bu durum ise kadınlarda yüksek anksiyete ve depresyona ek olarak bedensel sıkıntılara da yol açmaktadır.

Ekonomik, politik, sosyal, hukuksal ve kültürel boyutlarda gözlemlenen eşitsizlik olgusunun aile sağlığı üzerine etkilerinin deneyimlendiği alanlardan bir tanesi de anne ve bebek ölümleri olarak kabul edilebilir. Gelişmekte olan ülkelerde anne ve bebek ölümleri önemi bir sorun olarak etkinliliğini sürdürmektedir (Gabe ve ark., 2004). UNICEF (2011), bu ülkelerdeki kadınlar arasında sanayileşmiş ülkelerdeki hemcinslerine oranla 300 kat daha fazla ölüm olaylarının yaşan-

dığını belirtmekte ve bu ölüm oranının azaltılmasının oldukça basit teknikler ile mümkün olacağını ifade etmektedir. Bununla birlikte, bu önlemlerin hayata geçirilmesi konusunda ekonomi, politika ve kültür kökenli çok sayıda engelin var olduğunu ileri sürmek mümkündür.

Türkiye'deki anne, bebek ve çocuk ölümleri ile ilgili istatistikleri tartışınız

SIRA SİZDE 3

2010 yılında UNICEF tarafından New York'da yapılan kadın ve çocuk ölümlerinin azaltılması amaçlı toplantı sonuçlarına göre, Sahara altı ve Güney Asya ülkeleri başta olmak üzere dünyadaki 68 ülkenin yarısından fazlasında kadınlar, eğitim görmüş ve uzman olan sağlık personeli olmadan doğum yapmaktadır. Sağlıklı koşullarda ve uzman kişilerin kontrolünde gerçekleşmeyen doğum olayları nedeni ile anne ve bebek sağlığı ciddi riskler ile karşı karşıya bulunmaktadır. Buna ek olarak, bebek ve çocuk gelişimi süreci içinde yeterli beslenme imkanlarından yoksun olma nedeni ile önemli sağlık sorunlarının yaşandığı bilinmektedir. Tüm bu olumsuz gelişmeler, küresel ölçekteki bir eşitsizliğin yansımaları olarak kabul edilmektedir (UNICEF, 2010).

Aile ve sağlık konusunda Çatışmacı Yaklaşım içinde yer alacak gruplardan bir diğer ise "yaşlı nüfus" tur. Her ne kadar, ilaç sektöründe olumlu yönde yaşanan gelişmeler söz konusu olsa ve özellikle gelişmiş ülkelerde kronik hastalıkların kontrolünde bir ilerleme gözlemlense de (Schmitt ve Schmitt, 2008), bu ilerlemeleri küresel ölçekte yaşanan bir durum olarak ele almak mümkün değildir. Buna ek olarak, emeklilik sisteminin ve sağlık sigortasının gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde önemli sorun olduğunu ileri sürmek mümkündür. Bu durumda, aile "tampon kurum" (Kıray, 1964;2000) olarak araya girmektedir.

Türkiye'de yaşlı nüfusun durumunu kısaca tartışınız

SIRA SİZDE 4

Sağlık ve Hastalık Sosyolojisi ile İlgili Farklı Sosyolojik Yaklaşımlar: Beden Sosyolojisi ve Sağlık

Sağlık ve Hastalık Sosyolojisi özelinde, bedenin ilgi odağı olmasının arkasında yatan nedenlerden bir tanesi, temel kavramlar olan sağlık ve hastalık olgularının beden üzerinden tanımlanıyor olmasıdır. Sağlıklı olmak için yapılması gerekenler, çalışma yaşamı ve beden sağlığı, fitness, zayıflama ilaçları, sigara kullanmama, alkol kullanmama gibi tartışma ve uygulamalar bu duruma örnek olarak verilebilir.

Nettleton (2001) sağlık ve hastalık sosyolojisi için beden olgusunun bir başka önemini, biyomedikal modelin "beden" üzerinden iktidar alanını oluşturmasında aracılık yapması ile ilişkilendirmektedir. Buna ek olarak, tıbbın teknolojileşmesi, sosyal yaşamın tıbbileştirilmesi süreçleri de beden üzerine yoğunlaşmaktadır. Tıbbın teknolojileşmesi ve beden üzerindeki yansımalarına örnek olarak, plastik operasyonları, organ nakillerini vermek mümkündür. Sosyal yaşamın tıbbileştirilmesi ve beden üzerindeki yansımalarına en güzel örneklerden bir tanesi kadın ve onun biyolojik yeniden üretim kapasitesi örnek olarak verilebilir. Burada sınırların nasıl bulanıklaştığına dikkat çekmek gerekir: tüp bebek uygulaması, taşıyıcı anne uygulaması, erkeklerin hamile kalması, anne karnında bebeğin sağlık durumuna müdahale edebilme vb. teknoloji ve tıbbileştirme arasındaki sınırın belirsizliğine işaret eder. Tüm bu gelişmeler beraberinde etik tartışmaları da getirmektedir.

Beden olgusunun sosyoloji ile tanışmasına etkili olan toplumsal değişmeleri şu şekilde ele almak mümkündür (Nettleton, 2001):

1. Kadınların, kendi bedenleri üzerinde daha fazla hak iddia etmeleri. Sağlık ve hastalık sosyolojisi bakımından ise tıbbi müdahalelere kadın bedeninin erkek bedeninden daha fazla açık olması ve bunun ötesinde tıbbin erkek egemen ideoloji ile sıkı ilişki içinde olması bu eleştirinin arka planında yer alır.
2. Daha önce de bahsedilen tıbbın teknolojileşmesi ve özellikle kadın bedeni üzerindeki etkisi.
3. Nüfusunu giderek yaşlanması ve buna bağlı olarak bu nüfusun bedensel sorunlarının çözümü için yapılan çalışmalar ya da ötenazi hakkı üzerine tartışmalar bu madde ile bağlantılı olarak değerlendirilebilir.
4. Tüketim toplumu. Üreten bedenler artık tüketen bedenler olarak karşımıza çıkmaktadırlar.
5. AIDS özelinde, hastalığın çözümü için ciddi anlamda bir şeylerin yapılamaması tıbbi teknolojinin sınırlarını ortaya koymaktadır.
6. Son olarak ise etik tartışmaları ele almak gerekir. Yaşam hakkı, ölme hakkı, bedenin üzerinde söz söyleme hakkı gibi.

Beden Üzerine Görüşler

AMAÇ 5 ***Beden Sosyolojisi ve onun sağlık konusundaki görüşlerini özetleyebilmek.***

Bu konu üzerindeki tartışmaları iki başlık altında ele almak mümkün: naturalistik açıklamalar ve sosyal inşacı açıklamalar. Son dönemlerde ise inşacı perspektif içinde de sayılabilecek olan fenomenolojik yaklaşım da etkili bir şekilde bu alanda kullanılmaya başlanılmıştır (Nettleton, 2001):

1. Naturalistik perspektif: Onsekizinci yüzyılda ortaya çıkan bu yaklaşım, günümüz Batı söyleminde etkin olarak varlığına devam etmektedir. İnsan eylemleri ve ilişkileri, biyolojik unsurlar aracılığı ile açıklanabilir. Diğer bir deyişle bedenin özellikleri eylem ve ilişkilerde başattır. Sosyobiyoloji, bu perspektif içinde yer alan bir disiplin olarak karşımıza çıkar. İnsan eylemleri ve sosyal ilişkileri, biyolojik, genetik ve evrimsel olarak belirlenmiştir. Farklılıklar, biyolojik farklılıklarından kaynaklanır (kadın ve erkek örneğinde olduğu gibi). Asabi olmak, zeki olmak, homoseksüel olmak biyolojik farklılıklardan kaynaklanmaktadır.
2. Sosyal İnşacı Perspektif: Fiziksel bedenin algısı, sosyal beden aracılığı ile olmaktadır. Diğer bir deyişle beden fiziksel olarak var ama onun algısı sosyal pratikler aracılığı ile gerçekleşir. Kadın ve erkek bedeni arasındaki farklılıklar nedeni ile kadınlar kirli erkekler temiz kabul edilir. Pozitivistik yaklaşım düzen ister. Erkek düzendir, kadın ise değil. Sosyal İnşacı yaklaşıma göre tüm bu naturalistik açıklamalar aslında maddi beden üzerine inşa edilir.
3. Fenomenolojik yaklaşım: Sosyal İnşacı bakış açısı içinde de yer alan bu yaklaşım, yaşayan beden üzerine odaklanır. Yaşayan bedenin en önemli özelliği kasıtlılıktır. Beden, sadece dünya üzerinde var olan fiziksel bir obje değildir. Buna ek olarak niyetleri, hedefleri, amaçları aracılığı ile dünyaya anlam veren bir varlıktır.

4. Foucault ve Beden: Foucault'nun temel ilgisi, modern öncesi ve sonrası toplumları güç kavramı çerçevesinde incelemektir. Ona göre, modern öncesi toplumlarda monarkın bedeni üzerinde somutlaşan bir egemen güç vardı. Modern toplumda ise güç daha geniş kitlelerin kendi bedenleri içinde bulunmaktadır ve disiplin edici güç olarak kavramsallaştırılmaktadır. Disiplin edici güç iki seviyede çalışmaktadır. 1. Bireysel bedenler eğitilir ve gözlenir. 2. bazen daha geniş kitleler gözlenir. Güç olgusunda yaşanan dönüşümün temelinde Foucault'a göre nüfus artışı yatmaktadır. Böylece nüfusun düzenlenmesi ihtiyacı doğmuştur. İstatistik ortaya çıkmış ve bireylerin bedenleri ile nüfusun bedeni birer değişken haline gelmiştir. Bu gözlemi sağlayan tüm kurumlar-okul, hastane, hapishane- bu bilgilerin sağlanmasında kullanılmaktadır. Özellikle modern toplumlarda bu süreç hızlı bir şekilde yaşanmaktadır. Hamilelik ve aylık kontroller, bebeklerin aylık kontrolleri, normalden sapma durumunda düzenleyici programlar aracılığı ile sağlanan kontrol bu uygulamalara örnek teşkil etmektedir. Güç ve kontrolün üç temel aracı bulunmaktadır: hiyerarşik kontrol (panoptikon gibi); normalleştirici yargılar (genel ile-normal ile karşılaştırma, doktorlar, öğretmenler hepsi yapıyor). İnceleme (hiyerarşik gözlem ve normalleştirici yargıyı birleştirir). Kişilerin içselleştirme süreçlerine odaklanır. Aylık sağlık kontrolleri gibi uygulamalar örnek olarak verilebilir.

Sağlık ve Hastalık Sosyolojisi ile İlgili Farklı Yaklaşımlar: Feminist Teori ve Sağlık

AMAÇ 6

Feminist yaklaşım ve onun sağlık konusundaki görüşlerini özetleyebilmek.

Sağlık ve Hastalık Sosyolojisinde Feminist Teori, özelikle kadın bedeninin sosyal inşası ve erkek egemen toplum tarafından bu bedenin düzenlenmesi konularını ağırlıklı olarak tartışır. Sosyal ve kültürel ön kabuller, beden algısı üzerinde etkilidir. Örnek olarak tıp eğitiminde erkek bedeninin kullanılması, sosyal olarak az talep gören fiziksel ve duygusal durumların kadına atfedilmesi verilebilir. Buna ek olarak Sembolik Etkileşimcilik ya da Eleştirel Teori'den de beslenen Feminist Teori, erkek doktorlar tarafından kadın hastaların cinsel obje olarak değerlendirilmesi, sağlık uzmanları arasında toplumsal cinsiyet üzerinden bir hiyerarşinin varlığı gibi konulara eğildiği görülmektedir. Kadının doğal bir özelliği olan hamilelik ve doğum süreçlerinin tıbbileştirilmesi süreçlerinin de erkek egemen bir bakış açısının ürünü olduğunu ifade etmektedir.

Kadın ve erkek arasındaki ayrımın ortaya çıkışının temelinde biyolojik farklılıkların yer aldığını ifade eden Flechter (2005), bu eğilimin devamında kamusal alan ve özel alan dikotomisinin ortaya çıktığını belirtmektedir. Bu iki alan ve içerikleri yine fizyolojik farklılıklar temelinde şekillendirilmiştir. İlk bakışta nötr olduğu izlenimi veren bu sınıflamanın, daha dikkatli bir inceleme ile arka planda bazı çıkar ilişkilerini içerdiğini belirten Flechter, güç kavramının bu noktada anahtar bir rol oynadığını ileri sürmektedir. Böylelikle özel alandaki tüm sorumluluklar biyolojik olarak erkeğe nazaran daha eksik ya da yetersiz niteliklere sahip olan kadınlara yüklenmiş, daha zor koşulları, mücadeleyi içinde barındıran kamusal alan ise güçlü niteliklere sahip olan erkeğin yaşam alanı olarak belirlenmiştir. Böylesi bir durum, toplum genelinde toplumsal cinsiyet üzerinden eşitsizliğin temelinde yer almaktadır.

Tablo 7.5
Ayrı Alanlar Perspektifleri (Flechter, 2005:333)

Mesleki Alan (Occupational Sphere)	Hane Alanı (Domestic Sphere)
İş, yapılması zorunlu olan bir şeydir	İş, yapmak istenilen bir şeydir
Motive edici unsur paradır	Motive edici unsur sevgidir
Çalışmanın parasal karşılığı vardır	Çalışmanın parasal karşılığı yoktur
Rasyonel olarak şeyleştirmek söz konusudur	Duygusal olarak şeyleştirme söz konusudur
Soyut	Somut
Zaman aralığı (çalışma saatleri) tanımlanmıştır	Zaman aralığı belirsizdir
Pazarlanabilir ürün, hizmet ve para çıktısı vardır	Kişi, sosyal ilişkiler, topluluğun yaratılması gibi çıktıları bulunmaktadır
Farklılaşmış ödül sistemi bireyselliğe odaklanmaktadır	Kolektif yaratımı anlayışı topluluğa odaklanmaya neden olmaktadır
Beceriler eğitim ile kazanılabilir	Becerilerin kazanılması için eğitime gerek yoktur

Kadının hane içi sınırların dışına çıkmasının bir göstergesi olan ücretli emek sürecine dahil olması ile ilgili olarak Hochschild (1994) "Duygusal Emek" kavramını ortaya koymaktadır. Ücretli emek olarak duyguların ele alındığı bu kavramsallaştırmada, bu emeği içeren işlerin ortak noktaları şu şekilde ifade edilmektedir: Bu işi yapan ile halk arasında yüz yüze ya da karşılıklı sesli temas söz konusudur; bu işi yapan kişi, karşısındaki kişide minnettarlık, korku ya da şükran gibi duygusal durumlar yaratmalıdır; son olarak ise, işverenin çalışanların duygusal hareketleri üzerinde belirli ölçüde denetimi söz konusudur. Bu türden bir emeğin, toplumsal cinsiyet temelli içeriğe sahip olduğunu ileri sürmek mümkündür. Belirli duygular ile kadın ya da erkek olmak arasında bağ söz konusudur. Hocschild (1989), uçuş hostesliği gibi mesleklerin kadınsı duyguları içerdiği ve vergi toplayıcılığı gibi mesleklerin ise erkeksi duyguları barındırdığı konusunda genel bir kanının varlığına işaret etmektedir (akt. Wallace ve Wolf, 2004). Bu kavramdan hareketle çoğu toplumlarda var olan, öğretmenlik, hemşirelik, çocuk doktorluğu gibi mesleklerin kadınlar için daha uygun olduğu şeklindeki tutumların nedeni hakkında yorum yapmak mümkündür. Tüm bu mesleklerin annelik statüsü ve rolleri ile uyum gösterdiği ileri sürülebilir.

Bununla birlikte, kadının erkeğe ikincil ve bağımlı olan konumunun, kadın emeğinin ücretli hale gelmesi ile birlikte ortadan kalkmadığını ifade eden feminist görüş, kadına yönelik hane içinde olan baskının iş hayatında da devam ettiğini belirtmektedirler. Çift taraflı baskıya mazur kalan kadınların bu yoğun süreç sonunda fiziksel ve ruhsal olarak yıpranmaları söz konusudur.

Sonuç olarak, feminist perspektifinin temelinde, ataerkil öğelerin toplumun her bileşeninde gizil de olsa var olduğu görüşü yer almaktadır. Söz konusu bileşenlerin içinde aile, sağlık, hukuk, iş yaşamı da yer almaktadır.

Özet

AMAÇ 1 *Hastalık Sosyolojisi içinde yer alan kurumları kullanarak aile ile ilgili tartışmaları yapabilmek.*

İnsan yaşamının temel unsurlarından biri olması nedeni ile sağlık, farklı disiplinlerin ilgi alanlarında da yer almaktadır. Sağlık ve hastalık olguları sosyoloji için neden önemlidir? İnsana, içinde yaşadığı toplumsal gerçekliğe dair her şey sosyolojinin konusunu oluşturmaktadır. Kamu sorunları ve bireysel sıkıntılar şeklindeki ayırım da sosyolojinin temel ilgisinin ne olduğu konusunda yol gösterici bir niteliğe sahip bulunmaktadır. Birkaç kişiyi ilgilendiren bir durum bireysel sorunlar düzeyinde ele alınabilinirken, geniş nüfus kesimlerini etkileyen bir durum da kamu sorunları olarak kabul edilmektedir. Sağlık ve hastalık olguları da bu duruma örnek olarak kabul edilebilir. Sağlık hizmetlerinden geniş nüfus kitlelerinin yararlanmaması, sağlık skandalları, politikalarının yetersizliği, beden üzerine kontroller, etiketleme (AIDS, engelliler, ruh sağlığı vb.), dışlama, ayrımcılık, yaşam kalitesi, medikalizasyon/tıbbileştirme (normal kabul edilebilecek çeşitli durumların-hamilelik, menopoz, yaşlanma gibi- bütünü ile tıp alanı içine dahil edilmesi), sağlık hizmetlerinin teknolojileşmesi, sağlık profesyonelleri arasında ayrımcılık, yaşlanma, hasta-sağlık personeli ilişkisi, hastalık yönetimi, sağlık ve hastalık olgularının ticarileşmesi, alternatif tıp gibi başlıkları da bu listeye eklemek mümkündür. Bu konular sağlık ve hastalık sosyolojisinin ilgi alanına girmektedir.

AMAÇ 2 *Sembolik Etkileşimcilik ve onun aile ve sağlık konusundaki görüşlerini özetleyebilmek.*

Bu yaklaşıma göre sosyal gerçeklik, paylaşılan sembollerin anlamı temelinde gerçekleşen bireyler arası etkileşim üzerine inşa edilmiştir. Kişi, durumları değerlendirme ve yorumlama süreci sonucunda karar verme ve eylemde bulunma kapasitesine sahiptir. Bu yaklaşımın savunucularına göre sağlık, sağlık algısı ve kavramsallaştırması kültürel bir inşadır. Aile ve sağlık olgularının bu yaklaşım çerçevesinde ele alınması durumunda, aile içi rollerin kültürel olarak nasıl inşa edildiğini incelemek mümkündür.

AMAÇ 3 *İşlevselci Yaklaşım ve onun aile ve sağlık konusundaki görüşlerini özetleyebilmek.*

İşlevselci Yaklaşımın temelinde denge söz konusudur. Toplumu bir organizmaya benzeten bu bakış açısı, her bir unsurun bir işlevi olduğu ve bu işlevi yerine getirirken uyum içinde hareket etmeleri gerektiğini ifade etmektedir. Toplumun bir öğesi olarak aile ev aile üyelerinin de kendilerine düşen görevleri yerine getirebilmeleri için sağlıklı olmaları gerekmektedir.

AMAÇ 4 *Çatışmacı Yaklaşım ve onun aile ve sağlık konusundaki görüşlerini özetleyebilmek.*

Çatışma teorisi, toplumun birbirleri ile çatışan çıkarlara sahip gruplardan oluştuğunu ileri sürmektedir ve çıkar çatışmasının özünde, bazı grupların diğerlerine göre daha az kaynaklara ulaşabilmesi yatmaktadır. Bu bakış açısı, sağlık ve hastalık kavramsallaştırmalarında, bireyin kontrolü dışında yer alan sosyal, politik ve ekonomik etmenlere vurgu yapmaktadır. Çatışmacı Yaklaşıma göre hastalık ve sağlık durumlarının belirlenmesinde sosyal sınıf en önemli etkendir. Hastalık, yapısal, ekonomik ve politik gelişmeler ile bağlantılıdır. Aile ve sağlık ile ilgili tartışmaların çatışmacı yaklaşım çerçevesinde ele alınmasına örnek olarak, aile üyelerinin sağlık hizmetlerinden yeteri kadar faydalanamamaları verilebilir.

AMAÇ 5 *Beden Sosyolojisi ve onun sağlık konusundaki görüşlerini özetleyebilmek.*

Sağlık ve hastalık sosyolojisi özelinde, bedenin ilgi odağı olmasının arkasında yatan nedenlerden bir tanesi, temel kavramlar olan sağlık ve hastalık olgularının beden üzerinden tanımlanıyor olmasıdır. Bu konuda farklı görüşler olsa da, ortak noktalarının beden üzerinden bir kontrol ve denetleme mekanizmasının varlığı konusundaki fikir birliği olduğu ileri sürülebilir.

AMAÇ 6 *Feminist yaklaşım ve onun sağlık konusundaki görüşlerini özetleyebilmek*

Sağlık ve Hastalık Sosyolojisinde feminist teori, özelikle kadın bedeninin sosyal inşası ve erkek egemen toplum tarafından bu bedenin düzenlenmesi konuları ağırlıklı olarak tartışır. Sosyal ve kültürel ön kabuller, beden algısı üzerinde etkilidir. Feminist yaklaşımın temelinde, bilim dahil olmak üzere toplumsal gerçekliğin tüm boyutlarında, erkek egemen (ataerkil) bir bakış açısının egemen olduğu görüşü yer almaktadır. Tıp alanı ve aile kurumu da bu genellemenin içinde yer almaktadır.

Kendimizi Sınayalım

1. I. Çatışmacı
II. Sembolik Etkileşim
III. İşlevselci
IV. Feminist
V. Hepsi

Aile ve sağlık ilişkisini ele alırken yukarıdaki sosyolojik yaklaşımlardan hangileri kullanılır?

a. Yalnız I
b. Yalnız II
c. I ve II
d. I, II ve III
e. I, II,III ve IV

2. Aşağıdakilerin hangisi Sembolik Etkileşimcilik Yaklaşımının temel özelliklerinden biridir?

a. Sağlık ve hastalık ile ilgili deneyimler evrenseldir.
b. Sağlık ve hastalık, onu tanımlayana göre değişir
c. Sağlık ve hastalık bir inşadır
d. b ve c
e. a, b ve c

3. Aşağıdakilerden hangisi Parsons'a göre tıp mesleğinin özelliklerinden biri **değildir?**

a. Mesleki pratikleri evrensel bir nitelik göstermektedir.
b. Doktorlar tarafsızdırlar.
c. Doktorların uzmanlık alanı bedensel işlevler üzerinedir.
d. Doktorlar, belirli bir grubun çıkarları için çalışmaktadırlar.
e. Doktorlar, toplumun genelinin çıkarları için çalışmaktadırlar.

4. Aşağıdakilerden hangisi Çatışmacı Yaklaşımın temel özelliklerinden biri **değildir?**

a. Sağlıkta eşitliğin artması
b. Sağlığın profesyonelleşmesi
c. Sağlığın metalaşması
d. Sağlığın denetimsiz hale gelmesi
e. Sağlığın seçkinci hale gelmesi

5. I. Naturalist
II. Sosyal İnşaacı
III. Fenamolojik

Yukarıdakilerden hangisi beden üzerine görüşlerdedir?

a. Yalnız I
b. Yalnız II
c. I ve II
d. II ve III
e. I, II ve III

6. Aşağıdakilerden hangisi beden olgusunun sosyoloji ile tanışmasının arkasında yatan etmenlerden birisi **değildir?**

a. Kadınların, kendi bedenleri üzerinde daha fazla hak iddia etmeleri
b. Nüfusunu giderek yaşlanması
c. Tüketim toplumu
d. Etik tartışmalar
e. Estetik ameliyatlar

7. Aşağıdakilerden hangisi duygusal emek olarak **kavramsallaştırılamaz?**

a. Doktorluk
b. Hemşirelik
c. Beton işçiliği
d. Öğretmenlik
e. Yöneticilik

8. Aşağıdakilerden hangisi Navaro'ya göre tıp ve sermaye arasındaki işbirliğinin göstergesidir?

a. Tıbbın şirket mantığı ile yönetilmesi
b. Uzmanlaşma ve hiyerarşik yapılanma
c. İlaç ve tıbbi malzeme üzerine sektör oluşumu
d. a ve b
e. a,b ve c

9. Aşağıdakilerden hangisi Flechter'in mesleki alan tanımlamasının özelliklerinden birisi **değildir?**

a. İş, yapılması zorunlu olan bir şeydir.
b. Motive edici unsur paradır.
c. Çalışmanın parasal karşılığı vardır.
d. Rasyonel olarak şeyleştirmek söz konusudur.
d. Duygular çalışmaktan önemlidir.

10. Aşağıdakilerden hangisi Flechter'in hane alanı tanımlamasının özelliklerinden biri **değildir?**

a. İş, yapmak istenilen bir şeydir.
b. Motive edici unsur sevgidir.
c. Çalışmanın parasal karşılığı yoktur.
d. Duygusal olarak şeyleştirme söz konusudur.
e. Zaman aralığı (çalışma saatleri) tanımlanmıştır.

Okuma Parçası

Tüp bebek yönteminin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde kadının ''kuma'' ve ''boşanma'' korkusunu azalttığı belirtildi.

Diyarbakır Jinofertil Merkezi'nde görevli Tüp Bebek Uzmanı Dr. Hakan Kadirağa, Kızıltepe Belediyesi Konferans Salonu'nda düzenlenen "Kısırlık ve Tüp Bebek" konulu toplantıda yaptığı konuşmada, çocuk sahibi olamayan çiftlere uygulanan tüp bebek yönteminin her geçen gün artış gösterdiğini ifade etti.

TÜP BEBEK KUMAYI ETKİLİYOR

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde de açılan tüp bebek merkezleri sayesinde çiftlerin artık çocuk sahibi olabildiğini kaydeden Dr. Kadirağa, şöyle konuştu: "Bölgemizde çocuğu olmayan çiftler, toplumsal baskı nedeniyle büyük sıkıntı yaşıyor. Bu toplumsal baskının oranı kırsala gidildikçe en yüksek seviyeye çıkıyor. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde çocuk, batı toplumlarındaki gibi sadece eşlerin talebiyle ilişkili bir durum değil. Çocuksuzluk, çiftleri hatta çiftlerin bağlı bulunduğu aileleri de aşarak, toplumsal bir soruna neden oluyor. Evlenen ve aradan geçen 2-3 yıl sonunda çocuk sahibi olamayan kadın, kayınvalide, kayınpeder, görümce ve elti hatta yaşadığı mahalle ve köydekiler tarafından hor görülüp, aşağılanıyor. Eşini sevdiği için ikinci evliliği yapmak istemeyen erkekler dahi, bu baskı nedeniyle ikinci evlilik yapıyordu. Tüp bebek tedavisi bu sıkıntıyı artık gideriyor. Tüp bebek tedavisi sayesinde çocuk sahibi olan kadınlar, bu sıkıntıdan kurtuluyor. Tüp bebek bölgede çok eşli evlilikleri azalttı. Eskiden çocuğu olmayan kadının üzerine kuma getiriliyordu. Bu yöntem sayesinde bölge kadının kuma korkusu sona erdi. Yakın zamana kadar yine bölgemizde çocuğu olmadığı için çiftler boşanıyordu. Tüp bebek sayesinde bu nedene bağlı boşanmalarda azaldı."

BÖLGEDE YAŞANANLAR

Dr. Kadirağa, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaşanan sıkıntılardan birinin de çocuk sahibi olmayan çiftlerin sağlık merkezlerine başvuruda bulunmaktan çekinmesi olduğuna dikkati çekerek, bu nedenle çok sayıda çiftin anne ve baba olmaktan mahrum kaldığını anlattı. Vatandaşın, sağlık kuruluşlarına sorununu bilerek gitmesinin, tedavide önemli bir aşama olduğuna işaret eden Kadirağa, "Bilim ve teknolojideki gelişmeler sayesinde çocuk sahibi olmak artık hayal değildir. Ebeveynlerimiz bu konuda kendilerini mahrum etmesin. Çekinmeden sağlık kuruluşlarına başvursunlar" çağrısında bulundu. Kadirağa, daha sonra tüp bebek tedavi yöntemleri hakkında katılımcıları bilgilendirdi.

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. e	Yanıtınız yanlış ise Sağlık ve Hastalık Sosyolojisi konusunu gözden geçiriniz.
2. a	Yanıtınız yanlış ise Sembolik Etkileşimcilik ve Sağlık konusunu gözden geçiriniz.
3. d	Yanıtınız yanlış ise İşlevselci Yaklaşım ve Sağlık konusunu gözden geçiriniz.
4. a	Yanıtınız yanlış ise Çatışmacı Yaklaşım ve Sağlık konusunu gözden geçiriniz
5. e	Yanıtınız yanlış ise Beden Sosyolojisi konusunu gözden geçiriniz
6. e	Yanıtınız yanlış ise Beden Sosyolojisi konusunu gözden geçiriniz
7. c	Yanıtınız yanlış ise Feminist Teori ve Sağlık konusunu gözden geçiriniz
8. e	Yanıtınız yanlış ise Çatışmacı Yaklaşım ve Sağlık konusunu gözden geçiriniz.
9. e	Yanıtınız yanlış ise Feminist Teori ve Sağlık konusunu gözden geçiriniz
10.e	Yanıtınız yanlış ise Feminist Teori ve Sağlık konusunu gözden geçiriniz

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Sağlık ve hastalık olguları özelinde yaşanan kavramsal değişimleri Nettleton (1995) şu şekilde sıralamaktadır:

Hastalık (disease)	Sağlık (health)
Hastane (hospital)	Topluluk (community)
Akut (acute)	Kronik (chronic)
Bakım/iyileştirme (cure)	Koruma (prevention)
Müdahale (intervention)	Gözetim (monitoring)
Tedavi (treatment)	Bakım (care)
Hasta (patient)	Kişi (person)

Sıra Sizde 2

French ve Raven'in güç çeşitleri şu şekildedir:

Zorlayıcı güç: Ceza korkusuna dayanır. Burada algılanan ceza önemlidir. Belirlenen tedavinin hasta tarafından uygulanmaması durumunda hastanın iyileşmeme olasılığı hastada caydırıcı bir etki yaratabilir.

Ödüllendirici güç: Ödül beklentisi yaratma temeline dayanmaktadır. Burada da algılanan ödül önemlidir. Belirlenen tedavi sonrasında iyileşmenin gerçekleşmesi ödül olarak algılanabilir.

Uzmanlık gücü: Etkileyen kişiye üstün bilgi ve yetenek atfedilmesinden kaynaklanmaktadır. Uzman kişinin verdiği bilgiler, diğerleri için bilgiye pratik bir şekilde ulaşma imkanı vermektedir. Doktorun söylediklerini yapmak bu duruma örnek olarak verilebilir.

Sevgi ve özdeşim gücü: Gücü kullanan kişinin kişisel özellikleri temelinde, karşıdaki kişinin algısına dayanmaktadır. Diğer bir deyişle doktorun, hastanın kendisi tarafından sevdiği kişilerin yerine konulması söz konusudur. Bu durum ise, hastanın doktorun önerilerini dikkate almasına neden olabilmektedir.

Meşru güç: Meşru olmasından kaynaklanan güçtür. Ataerkil sistemde kadının kocasına itaat etmesi, meşru olan davranışları yerine getirmesi anlamına gelir. Doktorun eğitim süreci sonunda kazandığı statü, onun meşru gücü olarak ifade edilebilmektedir.

Bilgi gücü: Tarafların birbirlerini sahip oldukları bilgi aracılığı ile etkilemeleridir. Bu noktada uzmanlık gücü ile benzerlik gösterdiğini ileri sürmek mümkündür. Doktorun eğitimi sonucunda kazanmış olduğu bilgisinden kaynaklanan gücü bu duruma örnek olarak verebilir.

Sıra Sizde 3

2009 yılı sonu itibariyle Türkiye'nin nüfusu 72.561.312'dir. On yıllar süren hızlı artışın sonrasında 1990'lardan bu yana doğurganlıkta görülen azalma ile birlikte yıllık nüfus artış hızı, Avrupa standartlarına göre hala yüksek olmakla birlikte, 2000 yılındaki yüzde 1.7'lik düzeyden yüzde 1.3-1.4'e düşmüştür. 2006 yılı tahminlerine göre yaşam beklentisi kadınlar için 75.3, erkekler içinse 71.1'dir. Nüfus hala gençtir; ortalama yaş kadınlarda 19'un biraz üzeri, erkeklerde ise 28'dir. 0-14 yaş grubundaki nüfus toplam nüfusun yüzde 26'sını oluşturmaktadır. Oysa AB nüfusu içinde bu yaş grubunun payı yaklaşık yüzde 16'dır. Yaklaşık 22.6 milyon kişi veya nüfusun yüzde 31.1'i BM tanımına göre çocuk, başka bir deyişle 18 yaşın altındadır. Bununla birlikte, yukarıda sözü edilen eğilimler nüfusun giderek yaşlanmakta olduğuna işaret etmektedir. Bu eğilimlerin süreceği varsayılırsa, nüfus içindeki çocuk oranı önümüzdeki yıllarda önemli ölçüde azalacak, buna karşılık çalışma çağındaki yetişkinlerin oranı artacaktır. Nüfus bileşimindeki değişim daha şimdiden görünür durumdadır ve nüfus piramidinin alttaki dilimi küçülmektedir. 0-4 yaş grubundaki çocukların sayısı 5-9 yaş grubundakilerden daha az, 5-9 yaş grubundakilerin sayısı da 10-14 yaş grubundakilerden daha azdır.

Doğurganlıktaki düşüş, nüfus artışı ve nüfus içinde küçük çocukların oranı, önemli coğrafi farklılıklar göstermektedir. Tüm bölgelerde düşmekle birlikte doğurganlık kimi yerlerde başka yerlere göre çok daha yüksektir. Demografi ve Sağlık Araştırması için belirlenen beş geniş coğrafi bölge arasında en yüksek doğurganlık hızı 3.26 ile doğudadır ve diğer bölgelerde bu hız 1.73 ile 2.20 arasında değişmektedir. Daha küçük bölgeler, iller veya ilçeler bazında ayrıştırılmış veriler de bir kez daha büyük farklılıklar göstermektedir. Başka bir deyişle, ülkede kimi bölgelerde ve toplum kesimlerinde nüfus artışı hızlıdır, ortalama yaş düşüktür ve nüfusun tamamına göre çocuk sayısı hayli fazladır - ki bu durum ailelerin, toplumların ve yetkililerin kaynakları üzerinde bir baskı oluşturmaktadır. Güneydoğu'da ve kimi Doğu illerinde 18 yaşından küçüklerin toplam nüfus içindeki payı yüzde 40-50 iken batıdaki kimi küçük illerde bu oran yüzde 20-25'e inmektedir.

Sıra Sizde 4

Radikal Gazetesi'nin 14/03/2010 tarihli basımında çıkan bir habere göre Türkiye'deki yaşlı nüfusunun büyük bir çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır. 2009'da Türkiye nüfusunun yüzde 7,01'inin 65 yaş üzerindedir ve yaşlı nüfusun yüzde 56'sını kadınların oluşturmaktadır. Yaşlı kadın nüfusun önemli bir bölümünün gelir sahibi değildirler ve eğitim seviyeleri düşüktür. Haberin belirttiğine göre, Nüfusbilim Derneği Yönetim Kurulu Başkanı Prof. Dr. Hilal Özcebe, Türkiye'de yaşlı nüfusun artmasının yanında aile yapısının da değiştiğini, endüstrileşme, kentleşme, işgücü göçü, doğurganlıkta meydana gelen düşüş, boşanma oranlarının artması ve bireysellik gibi etmenlerin, Türkiye'de geleneksel geniş aile yapısının yaygınlığının azalmasına yol açtığını belirtmektedir. Buna ek olarak Özcebe, yaş ilerledikçe dul olan yaşlıların oranında artış görüldüğünü ve kadınlarda dul olma oranı erkeklere göre daha yüksek seviyede olduğunu ifade etmektedir.

Kaynak: http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=985572&CategoryID=77

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

Adak, N.Ö. (2002). S**ağlık Sosyolojisi Kadın ve Kentleşme** İstanbul: Birey.

Blackburn, C. and Graham, H. (1993). **Smoking Among Working Class Mothers: Information Pack.** Warwick: University of Warwick.

Charles, N., Charlotte, A.D., Harris, D. (2008). F**amilies in Transition: Social Change, Family Formation, and Kin Relationships.** Bristol: The Policy Press.

Cockerham, W.C. ve Schabler, G. (2010). **Medical Sociology and Sociological Theory, iç. The Blackwell Companion to Medical Sociology.** Der. W. C. Cockerham. Oxford: Blackwell Publishing.

Engel, G. (1977). "The need for a new medical model: a challenge for biomedicine". **Science.** 196(4286):129-136.

Faber, A.D., Wasserman, S.(2002). "Social Support and Social Networks: Synthesis and Review". **Social Networks and Health.** Der. J.A. Levy ve B.A. Percosolido. Oxford: Elsevier Science.

Flechter, J.K. (2005). "Gender Perspectives on Work and Personal Life Research". **Work, Family, Health, and Well-Being.** Der. S.M. Bianchi, L. M. Casper, R. B. King. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Gabe, J., Burry, M., Elston, M.A. (2004). **Key Concepts in Medical Sociology.** London: Sage.

Giddens, A. (2008). **Sosyoloji.** İstanbul: Kırmızı.

Henslin,J.M.( ). **Sociology :A Down to Earth Approach.** Boston:Allyn and Bacon.

Holmes, M. (2009). **Gender and Everyday Life.** New York:Routledge.

Kasapoğlu, A. (1999). **Sağlık Sosyolojisi: Türkiye'den Araştırmalar.** Ankara: Sosyoloji Derneği.

Kasapoğlu, A. (2010). **Kurumlar Sosyolojisi.** Ankara: Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları.

Kıray, M. (1964;2000). **Ereğli Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası.** İstanbul: Bağlam.

Lee, E. ve Frayn, E. (2008). **The 'Feminisation' of Health, iç. A Sociology of Health.** Der. D. Wainwright. London: Sage.

Mumford, E. (1983). **Medical Sociology: Patients, Providers, and Policies.** New York: Random House.

Netteleton, S. (1995). **Sociology of Health and Illness.** Cambridge:Polity Press.

Nettleton, S. (2001). "The Sociology of the Body". **The Blackwell Companion to Medical Sociology.** Der. W. C. Cockerham. Oxford: Blackwell Publishing.

Pescosolido, B.A. ve Levy, J.A. (2002). "The Role of Social Networks in Health, Illness, Disease and healing: The Accepting Present, The Forgetten Past, and The Dangerous Potential for a Complacent Future". **Social Networks and Health.** Der. J.A. Levy ve B.A. Pescosolido. Oxford: Elsevier.

Quah, S. (2010). "Health and Culture". **The Blackwell Companion to Medical Sociology.** Der. W. C. Cockerham. Oxford: Blackwell Publishing.

Rawlins, J. (2006). **Mildlife and Older Women: family Life, Work and Health in Jamaica.** Kingston: University of the West Indies Press.

Schmitt, M.N. ve Schmitt, J. (2008). "Definition of Public Health". **Encyclopedia of Public Health.** Der. W.Kirch. New York: Springer.

Stolzenber, R. M. ve Waite, L.J. (2005). "Effects of Marriage, Divorce, and Widowhood on Health". **Work, Family, Health, and Well-Being.** Der: S.M. Bianchi, L. M. Casper, R. B. King. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.

UNICEF (2010). **Women Deliver 2010.** http://www. unicef.org/health/index_53817.html.

UNICEF (2011). **Healthy Women Better World.** http://www.unicef.org/maternalhealth./

Wainwright, D. (2008). "The Changing Face of Medical Sociology". **A Sociology of Health.** Der. D. Wainwright. London: Sage.

Wallace, R.A. ve Wolf, A. (2004). **Çağdaş Sosyoloji Kuramları: Klasik Geleneğin Geliştirilmesi.** İzmir: Punto.

White, K. (2002). **An Introduction to the Sociology of Health and Illness.** London: Sage.

AİLE SOSYOLOJİSİ

8

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Aile içi güç ilişkilerinin temel unsurlarını açıklayabilecek,
- Kırsal ve kentsel ailenin/hanenin üretim ilişkilerini özetleyebilecek,
- Aile/hane üyeleri arasındaki ilişkileri değerlendirebilecek,
- Aile ve akrabalık ilişkilerinin önemini açıklayabilecek gerekli bilgi ve becerilere sahip olacaksınız.

Anahtar Kavramlar

- Aile ideolojisi
- Aile reisliği
- Aile ücreti
- Aile içi şiddet
- Kadın emeği
- Annelik-babalık
- Akrabalık

İçindekiler

Aile Sosyolojisi → Aile ve İlişkiler Ağı

- GİRİŞ
- AİLE İÇİ GÜÇ İLİŞKİLERİ
- AİLE/HANE VE ÜRETİM İLİŞKİLERİ
- AİLE/HANE ÜYELERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER
- AİLE VE AKRABALIK İLİŞKİLERİ

Aile ve İlişkiler Ağı

GİRİŞ

İşlevselci yaklaşımın tanımladığı ideal aile tipi ve bu aile biçiminin işlevleriyle toplumsal bir kurum olma özelliği, 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar yaygın olarak kabul görmüştür. Bu yaklaşım doğrultusunda evrensel olduğu ileri sürülen anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile, Parsons'a göre iki ana ve indirgenemez işleve sahiptir. Bunlar çocukların birincil toplumsallaşması ve yetişkin kişiliklerin istikrarının sağlanmasıdır. Endüstrileşme süreciyle birlikte aileler geniş akrabalık ilişkilerinin bir parçası olmaktan çıkarak yapısal bir farklılaşma geçirmiştir. Bu anlamda Parsons, yalıtılmış *(isolated)* çekirdek ailenin, modern endüstriyel toplumun tipik aile biçimi olduğunu ileri sürmektedir.

Bu geleneksel bakış açısının aileye yönelik iddiaları 1960'lı yılların sonlarından itibaren sosyal bilim alanında aile üzerine yapılan yeni çalışmalarla sorgulanmaya başlanmış, özellikle Marxist ve feminist kuram tarafından eleştirilmiştir. Ailenin Marxist çözümlemesi, kapitalist üretim sürecinin kadının ev içi emeğiyle olan ilişkisini ortaya çıkarmakta, feminist hareket ise aile içinde kadınların ezilmişliğine dikkat çekmektedir.

Bu anlamda diğer yaklaşımlardan farklı olarak feminist yaklaşımlar, aile çalışmalarında 'ev işleri', 'aile içi şiddet' gibi konuları sosyolojinin gündemine getirmişlerdir. Ailede erkek egemenliğini, üstünlüğünü ve aile hayatının eşitlikçi olduğu görüşünü sorgulamışlardır. Ailede kadının ev içi emeğinin topluma ekonomik katkısını gündeme getirmişlerdir. Feminist kuram, ailenin güç ilişkileri içeren bir kurum olarak görülmesini sağlayarak sosyolojiye katkıda bulunmuştur. Aile hayatının işbirliği, ortak çıkarlar, sevgiye dayalı imajını sorgulamışlardır. Bazı aile üyelerinin özellikle erkeklerin diğerlerine göre aileden daha büyük yararlar sağladığını göstermeye çalışmışlardır (Haralambos ve Holborn, 1995: 329).

Toplumsal cinsiyet, kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılıklar temelinde kültürel ve toplumsal olarak inşa edilen kadınlık ve erkeklik durumunu ifade etmektedir.

Bu eleştirel bakış açısına bağlı olarak bu ünitede, aile içi güç ilişkileri, ailenin üretim ilişkileri ve akrabalık ilişkileri, toplumsal cinsiyet temelli bir yaklaşım çerçevesinde ele alınmaktadır.

DİKKAT

Aile ve toplumsal cinsiyet ilişkileri hakkında Aksu Bora ve İlknur Üstün'ün " 'Sıcak Aile Ortamı': Demokratikleşme Sürecinde Kadın ve Erkekler" (2008, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı, TESEV Yayınları) adlı kitaplarında daha fazla bilgiye ulaşabilirsiniz.

AİLE İÇİ GÜÇ İLİŞKİLERİ

AMAÇ 1 ***Aile içi güç ilişkilerinin temel unsurlarını açıklayabilmek.***

Aile üyeleri arasındaki ilişkiler, cinsiyete dayalı işbölümü eşitsizlikleri üzerine kurulan kadın ve erkeğin rol ve sorumlulukları aracılığıyla belirlenmektedir. Bu anlamda öngörülen erkek egemen/ataerkil aile biçiminde, erkeğin aile reisiliği ve otoritesi, aile ücretine dayalı kadının bağımlılığı ve aile içi şiddet, aile ideolojisi tarafından meşrulaştırılmakta ve aynı zamanda aile içi güç ilişkilerinin temelini oluşturmaktadır.

Aile İdeolojisi

İdeal aile olarak tanımlanan aile, cinsiyete dayalı işbölümü temelinde belirlenen kadın ve erkek rollerini içermektedir. Kadın ev merkezli, "anne" ve "eş" rolleri çerçevesinde ev işleri ve çocuk bakımından sorumlu ev kadını olarak tanımlanmaktadır. Erkek ise ev dışında ücretli çalışmasıyla evi geçindiren ve aile reisi konumunda kabul edilmektedir.

Barrett (1980 aktaran Ecevit, 1991: 10), ailenin ideolojik bir yapı olarak inşa edildiğini belirtmektedir. Aile ideolojisi, ideal ailenin yaşam biçimini oluşturan değerler ve normlar ileri sürmektedir.

Aile ideolojisi, "tek ve bir örnek bir aile" modeli ve aile yaşamı sunmakta, bu modele uymayan aileler dışlanmakta ve böylece aile ideolojisi devlet ve din gibi diğer kurumların desteği ile bireyler üzerindeki toplumsal kontrolü sağlamaktadır (Ecevit, 1991: 10).

Aile içinde tanımlanan kadın ve erkek konumlarının, doğal ve normal olduğu iddia edilmektedir. Bu anlamda annelik, kadınlar için doğal ve içgüdüsel olarak kabul edilmektedir. Oysa doğum biyolojik bir olayken annelik toplumsal olarak inşa edilmekte, farklı kültürlere göre farklı şekillerde tanımlanmaktadır.

Bu anlamda aile, var olan belli bir biçimdeki cinsiyet rollerinin ve ilişkilerinin sonucu ortaya çıkan toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklerin yeniden üretildiği ve geliştirildiği alanın maddi çerçevesini oluşturmaktadır (Dedeoğlu, 2000: 141).

"Aile içinde var olan cinsiyete dayalı işbölümü ve bireylerin hiyerarşik konumları nedeniyle, ailenin devamlılığını sağlamaya ilişkin üretim, yeniden-üretim gibi faaliyetler" ve var olan kaynaklar, gelirler ve mülkiyet, aile bireyleri arasında eşitsiz olarak dağılmaktadır (Dedeoğlu, 2000: 141). Bu bağlamda aile ideolojisi, aile içi güç ilişkilerini belirleyen unsurlara temel oluşturmaktadır.

DİKKAT **Aile ideolojisi hakkında Diana Gittins'in "Aile Sorgulanıyor" (1985, Çeviren Tuna Erdem, Pencere Yayınları, İstanbul) adlı kitabında daha fazla bilgiye ulaşabilirsiniz.**

Aile Reisliği

Aile ideolojisi, cinsiyete dayalı işbölümü eşitsizliği temelinde bir taraftan erkeğin evin geçindiricisi konumu ile aile reisliğini ve otoritesini, diğer taraftan ise kadının ev içi konumuna bağlı "ev kadını" olmasını meşrulaştırmaktadır.

İşlevselci aile yaklaşımı çerçevesinde kadının konumu her zaman aile kurumu içerisinde ve ona bağlı bir şekilde ele alınmış ve "roller analizinde, erkek aile içinde olduğu kadar dış dünya ile kurduğu ilişkileri açısından da incelenmiş, kadın ise sadece aile içinde oynadığı roller bağlamında bu analize girmiştir" (Ecevit, 1991: 11).

Ecevit'e göre, erkeği gelir sağlayan ve ailenin geçiminden sorumlu kişi olarak tanımlayan işlevselci yaklaşım, erkeğin 'aile reisi' olarak kavramsallaştırılmasında, aile ve endüstrileşme arasında kurulan tarihsel ilişkiden güç almaktadır:

Tarihsel incelemeler gösteriyor ki, sanayileşmenin başlarında ... uzun çalışma saatlerinin, sağlıksız iş koşullarının ve yetersiz beslenmenin tüm işçi ailelerini olumsuz etkilediği ve çalışma kapasitesine sahip bir işçi neslini yeniden üretme olasılığının giderek azaldığı anlaşıldığında, sanayi işçilerinin yaşam ve sağlıklarını korumakla ilgili önlemler almak kaçınılmaz görülmüştür. ... Bu önlemlerin arasında çalışan erkeklere 'aile ücreti' verilmesi düşüncesi [ortaya atılmış ve uygulanmıştır] (Ecevit, 1991: 11-12).

'Yaşama ücreti' olan aile ücreti, bir erkeğin kendisini, karısını ve çocuklarını 'doğru dürüst' bir düzeyde yaşatabilmesini sağlayan ücrettir (Ecevit, 1991: 12).

Erkeğin aldığı aile ücreti gerçek anlamda ailenin geçimini sağlamakta mıdır?

SIRA SİZDE 1

Aile ücreti, erkeği aile içinde güçlü ve egemen kılmakta ve kadının erkeğe bağımlı kalmasını sağlayan ilişkilere yol açmaktadır:

Sosyal güvenlik kapsamında yapılan düzenlemeler, kadının, erkeğe ekonomik bağımlılığını meşrulaştırıcı ve eşler arası eşitsizlik ilişkisini güçlendirici bir rol oynar. Sağlık sigortasından emeklilik aylığına kadar birçok konuda yapılan düzenlemelerde, erkeğin 'aile reisliği' ve kadının 'ev kadınlığı' tanımlamalarının etkisini görmek mümkündür (Ecevit, 1991: 13).

Aile İçi Şiddet

İşlevselci bakış açısı temelinde modern endüstriyel toplumun tipik aile biçimi olan yalıtılmış çekirdek aile, ideal aile tipi olarak kabul edilmektedir. Aile içi ilişkilerde, çocukların kültürü içselleştirmesi ve kişiliklerinin yapılanmasını içeren "başarılı" bir toplumsallaşma süreci öngörülmektedir. Bununla birlikte, evlilik ilişkisinde, karı-kocanın karşılık duygusal destek ve güven sağladığı bir aile ortamı vurgulanmaktadır. Bu anlamda tanımlanan cinsiyet rolleri, ayrı fakat eşit oldukları yönünde bir imaj yaratmaktadır. Oysa bu imaj, cinsiyete dayalı işbölümü eşitsizliği üzerine kurulan kadın ve erkek rollerinde, karı-koca arasındaki çatışmayı gizlemektedir. Bu nedenle aile üyelerinin varsayılan ilişki biçimleriyle oluşturduğu ideal aile yaşamı, bu yaklaşıma yönelik eleştirilerin odak noktalarından birini oluşturmaktadır.

Antropolog Leach, endüstrileşmiş Batı toplumuna yönelik geliştirilen yalıtılmış çekirdek aile tipinin, toplum ve bireyleri için "bütün hoşnutsuzlukların kaynağı" olduğunu belirtmektedir (Haralambos ve Holborn, 1995: 325).

Endüstrileşmemiş küçük ölçekli toplumlar üzerinde araştırma yapan Leach, bu toplumlarda ailelerin daha geniş akrabalık biriminin bir parçası olarak oluştuğunu ve akrabaların bireylere pratik ve psikolojik destek sağladığını belirtmektedir. Buna karşın, modern endüstriyel toplumlarda ise çekirdek aile büyük ölçüde daha geniş akrabalık ilişkilerinden yalıtılmıştır. Bunun sonucu olarak psikolojik desteği alamayan karı-koca ve çocuk arasında aşırı ilgi ve sevgi bağı oluşmaktadır. Yalıtılmış olan aile, içine kapanmakta ve bu nedenle aile üyeleri birbirlerinden çok şey talep eder hale gelmektedir (Haralambos ve Holborn, 1995: 324-325).

Leach, bu durumun aynı zamanda baskı ve gerginliğe yol açtığını belirtmektedir: "Kendi yalnızlıklarında karı-koca kavga etmekte, çocuklar isyan etmektedir." Sorunlar sadece aileyle sınırlı kalmayarak aile içinde üretilen gerilim ve düşmanlık, toplumda da ifade edilmektedir. Ailenin bu 'özel' kabul edilen konumu, dış dünyaya karşı şüphe ve korkuya yol açmaktadır. Bunun sonucunda aile üyeleri kendileri gibi olanlar ve olmayanlar arasında bir engel oluşturmalarıyla aile yaşamının sıkı bağları, bo-

ğucu ve sınırlayıcı hale gelmektedir. Böylece mahremiyet, korku ve şiddetin kaynağı olmaktadır (Haralambos ve Holborn, 1995: 325). Ailenin "özel" ve "mahrem" olarak korunması, aile içi şiddetin açığa çıkmasını ve görünür kılınmasını engellemektedir.

Aile içi şiddet, aile üyeleri arasında var olan güç ilişkilerinin önemli bir göstergesidir. Ecevit'e göre, kadın ve aile üzerine yapılan araştırmalar, farklı bakış açıları geliştirerek aile içi ilişkilerin, her zaman dengeli ve destekleyici ilişkiler olmadığını göstermiş ve kontrol, çatışma, şiddet ve eşitsizlik kavramlarının da aileyi tanımlamada belirleyici olduğunu ortaya çıkarmıştır: "Aile, kaynakların adil paylaşılmadığı, güç dengesinin kadın aleyhine bozulduğu, kocaların, karıları üzerinde otorite kullandığı ve kontrol sağladığı bir kurum da olabilmektedir" (Ecevit, 1991: 17).

Aile içi şiddet, aynı çatı altında yaşayan aile bireylerinden birine karşı diğer aile bireylerinden birinin şiddet uygulaması olarak tanımlanmaktadır.

Aile içi şiddet, "aynı çatı altında yaşayan aile bireylerinden birinin, diğer aile bireyine karşı, tehdit, aşağılama, sözlü ya da fiziksel saldırı yoluyla aile bireyinin fiziksel, cinsel ve psikolojik bütünlüğüne zarar verebilecek her türlü davranışına" denmekte ve bu tanıma göre "kanunda bahsedilen aile kavramı, aynı çatı altında oturmak kaydı ile eşler (karı-koca), çocuklar, kayınvalide, kayınpeder, görümce, gelin, elti, amca, dayı, hala, teyze, enişte vs.'yi" kapsamaktadır (Ekşioğlu, 2002).

SIRA SİZDE 2

Aile içinde uygulanan şiddet çeşitleri nasıl tanımlanmaktadır?

Günümüzde aile içi şiddet önemli bir çalışma alanıdır. Akademik çalışmaların yanı sıra, kadın kuruluşları, bazı devlet kurumları ve sivil toplum örgütleri tarafından uluslararası ve ulusal seminerler, toplantılar, anlaşmalar, yayınlar, haberler, protestolar, kampanyalar ve benzeri faaliyetler yapılmaktadır. Yapılan feminist çalışmalar, "şiddeti fiziksel gücü çok olanla, zayıf olan arasındaki ilişkiyi temel alarak açıklayan biyolojik determinist yaklaşımlara karşı çıkmış; şiddetin toplumsal yapılanması ve ideolojik meşrulaştırılması boyutlarını vurgulamıştır" ve "bu sorunun kişisel, özel ve gizli bir sorun olmayıp, kadınların ortak ve çok yaygın bir sorunu olduğunu göstermiştir" (Ecevit, 1991: 18).

Uluslararası Af Örgütü (2004) "Türkiye, Aile içi Şiddete Karşı Mücadelede Kadınlar" başlıklı raporunda Türkiye'deki kadınların en az üçte biri ile yarısı kadarının, aile içi fiziksel şiddete maruz kaldığını, dövüldüğünü, tecavüze uğradığını, öldürüldüğünü ya da intihara zorlandığını belirtmektedir.

İNTERNET

"Türkiye, Aile İçi Şiddete Karşı Mücadelede Kadınlar" (2004) raporuna, Uluslararası Af Örgütü'nün http://www.amnesty.org.tr sitesinden ulaşabilirsiniz.

Ecevit'e (1991: 18) göre, "aile içi şiddetin çalışılması, fiziksel şiddet ve cinsel taciz yoluyla erkeklerin kadınları ev içinde kontrol edebildiklerini ve kadınların kamusal alandaki kontrollerinin de yine şiddet kullanma tehdidi ile olduğunu ortaya çıkarmıştır."

Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'nün (KSGM) (2008) "Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması", Türkiye'de 10 kadından 4'ünün eşi ya da birlikte yaşadığı kişiden fiziksel ve cinsel şiddet gördüğünü göstermektedir.

Araştırmanın sonuçlarına göre, eşi ya da birlikte olduğu kişi(ler) tarafından şiddet yaşayan her 4 kadından birinin yaralandığı ve her 10 kadından birinin gebeliği sürecinde dayağa maruz kaldığı belirtilmektedir. Eşi ya da birlikte olduğu kişi(ler) tarafından fiziksel veya cinsel şiddete uğramış kadınların, şiddete uğramamış kadınlardan üç kat daha fazla oranda intiharı düşündüğü ve dört kat daha fazla oranda intihara teşebbüs ettiği ortaya çıkmıştır.

"Kadına Yönelik Şiddet Araştırması"na (2008) Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'nün http://www.ksgm.gov.tr sitesinden ulaşabilirsiniz.

İNTERNET

Ecevit (1991: 18), aile içi şiddet üzerine yapılmış çalışmaların birleştiği ortak görüşleri şu şekilde sıralamaktadır:

1. Aile içi şiddetin nedeni bireysel değil, toplumsaldır; şiddet ailenin yapısı ve işlevlerinden, aynı zamanda bu aileyi içinde barındıran toplumun yapısından kaynaklanır (Nichols, 1986: 191 aktaran Ecevit, 1991: 18).
2. Özel alanda ortaya çıkan şiddet, erkek egemenliğinin meşrulaştırılmasından, erkeğin daha değerli görülmesinden ve kamusal alandaki ataerkil siyasi ve ekonomik kurumların egemenliğin bağımsız düşünülemez.
3. Şiddete maruz kalan veya kalabileceklerini düşünen kadınlar, toplumsal kontrole daha çok boyun eğmekle kalmaz, kendi üzerlerindeki kontrolü kendileri artırırlar.
4. Erkeklerce kadınlara uygulanan şiddet, ancak kadınların kendilerinin ekonomik ve siyasal gücü olduğunda ve kamusal alanda durumlarını düzeltme araçlarına sahip olduklarında azalacak veya sona erecektir.

Aile içi şiddet konusuyla ilgili olarak Ayşegül Altınay ve Yeşim Arat'ın "Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddet" (2008, Metis Yayınları, İstanbul) adlı kitaplarında daha fazla bilgiye ulaşabilirsiniz.

DİKKAT

Aile içi şiddet çalışmalarının bir bölümünü de anne ve babaları ya da ailenin diğer üyeleri tarafından şiddet gören çocuklar hakkında yapılan çalışmalar oluşturmaktadır. Çocuklara yönelik şiddet eylemlerinin, aileler tarafından gizlenmesi nedeniyle bu konuda çalışanların bilgiye ulaşmaları zorlaşmaktadır.

Çocuğa uygulanan şiddet, aile içinde veya aynı çatı altında yaşayan anne-baba ya da diğer aile bireyleri tarafından ihmal, dayak, duygusal ve cinsel istismar, ensest, reddetme, aşağılama, yalnız bırakma gibi farklı şekillerde görülmektedir.

Öktem, çocuğa yönelik şiddetin sadece evde veya aile içinde değil, okullarda ve eğitim ortamlarında, çocuğun bakımından ve gözetiminden sorumlu kurumlarda, toplulukta ve sokaklarda ve çalışma ortamlarında da gerçekleştiğini belirtmektedir. Dünyada her bir dakikada yaklaşık 500 çocuğun tacize ya da cinsel şiddete uğradığını, yaklaşık 500-600 çocuğun aile içi şiddete tanık olduğunu, her bir saatte 230 çocuğun yaralanarak hastanelik olduğunu ve yaklaşık altı çocuğun öldürüldüğünü ifade etmektedir (BİA, 2008).

Ecevit'e (1991: 19) göre birçok ülkede yasalar, aile üyeleri arasındaki ilişkilere müdahale edilmemesi ve ailenin mahremiyetine girilmemesi gerektiği amacına yönelik olarak düzenlenmektedir. Bu konu kamuoyunda yaygın bir şekilde tartışılmakta ve aile danışma merkezleri ve kadın sığınakları aile içi şiddet konusuna bu konuya çözümler üreten en önemli kurumlar arasında yer almaktadır. "Ailede kadın-erkek ve çocuklar arasındaki hiyerarşik ilişkiler ve güç, otorite ve kontrol yapıları değişmeye uğramadıkça aile içi şiddetin devamı kaçınılmaz görülmektedir" (Ecevit, 1991: 19).

AİLE/HANE VE ÜRETİM İLİŞKİLERİ

AMAÇ 2 ***Kırsal ve kentsel ailenin üretim ilişkilerini özetleyebilmek.***

Endüstrileşme sürecinde fabrika üretiminin gelişimi ile iş ve aile yaşamının birbirinden ayrıldığı ve bu anlamda endüstri öncesi toplumlarda görülen ailenin temel üretim birimi olma konumundan çıkarak ekonomiden ayrı özel bir alan olduğu ileri sürülmektedir. Buna karşın eleştirel yaklaşımlar ailenin, kadının ücretsiz ev emeği aracılığıyla üretim sürecinde önemli bir rol oynadığını ifade etmektedir. Aile aynı zamanda kadının ev dışında ücretli bir işte çalışmasında da belirleyici olmaktadır. Bu nedenle ailenin üretim süreciyle ilişkisinin çözümlenmesi, öncelikle kadın emeğinin incelenmesini gerektirmektedir.

Dedeoğlu'na (2000: 144) göre, kadının işgücü piyasasına katılımını etkileyen çok çeşitli ve çok yönlü faktörler arasında aile kurumu, "gerek kendi kurumsal yapısı, gerekse aile içindeki kaynak dağılımı ve karar alma mekanizmalarının belirlediği ölçü anlamında kadın emeğinin konumunu" yakından etkilemektedir.

Kadın emeği ve cinsiyete dayalı işbölümü eşitsizlikleri temelinde tanımlanan erkek egemen aile ilişkilerinde erkek, kadının emeği üzerinde baskı ve kontrol sahibi olmaktadır. Bu anlamda kadın emeğinin ücretsiz ya da ücretli olması, erkek egemen aile yapısı içinde mülkiyete ve karar verme sürecine dayalı güç ilişkilerini etkilemektedir. Bununla birlikte, kadının emek kullanımına bağlı olarak girdiği üretim ilişkilerinin, kırsal ve kentsel alanda farklılaştığı görülmektedir.

DİKKAT **'Kadın emeği' hakkında yapılan tartışmalar ve çalışmalar geniş bir literatür oluşturmaktadır. Bu ünitede kadın emeği, sadece aile ve üretim ilişkileri çerçevesinde kısaca yer almaktadır.**

Kırsal Ailede/Hanede Kadın Emeği ve Güç İlişkileri

Kırsal alanda kadının, kentten farklı olarak aile ilişkileri ve emek kullanım biçimlerine sahip olduğu görülmektedir. Ecevit (1994: 95-96), kırsal alanda kadının toplumsal konumunu açıklayan ilişkileri şu şekilde ifade etmektedir:

- Kadınlar, tarımsal ilişkiler içerisinde çok yönlü eşitsizliklerle karşılaşmaktadır.
- Kadının içinde bulunduğu toplumsal ilişkiler, kadının ezilmişliğini yansıtmaktadır.
- Farklı emek kullanım biçimlerine rağmen, kadınlar kendi emeğinin getirisine sahip olamamaktadır.
- Kadınlar toplumsal ilişkilerin, özellikle ekonomik ve politik alanlardaki güç/iktidar kaynağı olarak kabul edilen ilişkilerin dışında bırakılmışlardır.
- Kadınlar ailenin/hanenin kontrolü altına aldığı bütün değerli maddi kaynakların mülkiyet ve sahipliğinden yoksun bırakılmışlardır.
- Kadınlar, kırsal ilişkileri geniş ölçüde kapsayan, güçlü, engelleyici ve eşitsiz temelde ataerkil ilişkiler içerisinde yaşamlarını sürdürmek zorunda bırakılmışlardır.

DİKKAT **Aile ve hane kavramları genellikle birbirlerinin yerine kullanılmalarına karşın farklı anlamlar içermektedirler. Hane, birlikte oturan birden fazla aileden oluşan, ekonomik işbirliği, yiyeceklerin hazırlanması ve tüketilmesi gibi belli faaliyetlerin beraber yürütüldüğü örgütsel bir birimi ifade etmektedir (Duben, 2002: 68).**

Kırsal alanda kadının tarımsal üretimle ilişkisinin çok yönlü eşitsizlikler üzerine kurulu olduğu görülmektedir. Kadınların ekonomik ve politik anlamda güç ilişkilerinin dışında bırakılmalarının, mülkiyet sahipliğiyle yakından ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. (Tablo 8.1).

Türkiye tarımında mülkiyet yapısının genel anlamda ataerkil olduğunu belirten Karkıner (2006: 28), kırsal alanda toprak mülkiyeti sorununun, kadının sorunu olduğunu ve bu sorunun tarihsel olarak kadının mülksüzlüğü biçiminde ortaya çıktığını ifade etmektedir. Kadının mülksüzlüğü, miras yoluyla paylaşım biçimlerine dayanmaktadır:

> *Yöresel olarak oldukça çeşitlilik gösteren toprağın miras yolu ile paylaşılma biçimleri, kadınlar açısından farklı eğilimlerin oluşmakta olduğunu göstermektedir. Kadınların miras yolu ile kendilerine kalacak topraktan vazgeçmelerinin; intikal eden toprağın erkek kardeşlere değerinin çok altında, ayni veya nakdi bir ödeme ile satılmasının; karşılıksız verilmesinin ve benzeri yolların maddi ve ideolojik gerekçeleri vardır (Ecevit, 1994: 98).*

Bu bağlamda kadınların mülkiyet ilişkileri üzerinde kontrol sahibi olmamaları, onların kendi emekleri üzerinde de kontrol sahibi olmalarını olanaksız kılmakta ve bu durum kadınların hanenin karar verme süreçlerindeki konumlarının zayıflamasına yol açmaktadır (Karkıner, 2006: 26).

Tablo 8.1

Bireylerin Üzerine Kayıtlı Gayrimenkul/Araçların Cinsiyete Göre Oranı

Kaynak: *Türkiye İstatistik Kurumu (2006)* ***Aile Yapısı Araştırması.*** *Ankara.*

Tablo 8.1, kır ve kentte mülkiyetin kadın ve erkekler açısından nasıl bir dağılıma sahip olduğunu göstermektedir. Kır ve kent ayrımı yapılmadığı için kırsal alanda kadının mülkiyet sahipliği durumu açık olarak görülmese de bu tablo, cinsiyete göre mülkiyet dağılımındaki eşitsizliğin anlaşılmasını belli bir ölçüde sağlamaktadır. Bu anlamda erkekler gayrimenkul ve araç sahipliğinin %60'ına sahip iken, bu oran kadınlarda %20 olarak görülmektedir.

Mülkiyet ilişkilerinde dışarıda bırakılan kadının ücretsiz aile/hane emeği, tarımsal üretim sürecinde özellikle emek yoğun ürünlerdeki iş yükünün yanı sıra çocukların bakımını ve ev işlerini kapsayan geçimlik üretimi de içermektedir. Bu anlamda Özbay (1984: 47 aktaran Karkıner, 2006: 27) geçimlik üretimi, "kırsal kesimde piyasaya çıkmamış ve bu nedenle aile emeği ile gerçekleştirilen, fakat 'ev işi' olarak nitelendirilen" işler olarak değerlendirmektedir. Bu işler salça, bulgur, tarhana gibi besin maddelerinin hazırlanması, hayvanların bakımı, yatak-yorgan kilim yapımı gibi oldukça çeşitlilik göstermektedir. Ecevit'e (1994: 101) göre ataerkil ide-

oloji, "geçimlik üretimi ve ev içi faaliyetlerini mülkiyet ilişkilerinden soyutlayarak" bu alanların sorumluluğunu kadına yüklemektedir:

> *Kadının, geçimlik ve ev içi sorumlulukları, onu mülkiyet temelli güç ilişkilerinden ve ona bağlı karar alma süreçlerinden uzaklaştırır ve dışında bırakır. Aynı ideoloji, erkeği üretici olarak, üretimi örgütleyen ve işbölümünü düzenleyen dolayısıyla kadın emeğini kontrol eden ve ataerkil yapıyı, hane reisi erki ile gerçekleştiren ve sürdüren kişi olarak topluma kabullendirir ve meşru kılar. Böylece erkek, toplumsal gücü kendinde kolayca tekelleştirme olanağına kavuşur.*

Tarımın makineleşmesi ve piyasa ürünlerine yönelimin "küçük köylü işletmesini tek başına elverişli bir biçim" olmaktan çıkardığını vurgulayan Kandiyoti (1997: 27), tarımsal üretimde işletmelerin yetersizliği ve aile/hane üyelerinin geçimini topraktan sağlayamaması sonucunda başka gelir kaynaklarına yöneldiklerini, ağırlıklı olarak da ücretli işe başvurmak zorunda kaldıklarını belirtmektedir. Bu durumda kadınlar ya sadece ev işlerine ve geçimlik üretime devam etmekte ya da kırsal alanda ücretli bir işte çalışmaya başlamaktadır. Görülen bir diğer durum ise aile reisi erkeğin tek başına veya aile üyelerinin birlikte kente göç etmeleridir.

Kandiyoti'ye (1997: 27) göre, ekonomik ve coğrafi koşullara dayalı olarak bir taraftan "bazı kadınlar kendilerini tamamen ev işlerine ve piyasa öncesi bir ekonomide dikkate değer ölçüde yük teşkil eden hane içi üretime verirler", diğer taraftan "kimi kadınlar halı dokuma gibi geleneksel zanaatlerle uğraşır";

> *Başkaları tarım mevsimi boyunca bütün gün erkeklerle birlikte tarlada çalışır; kimileri erkeklerin kırdan kentlere göç ettikleri Karadeniz gibi bölgelerde tüm tarımı özellikle de harmanı üstlenir. Ancak ekonomik katkısının büyüklüğüne karşın kadın emeği toplumsal kabul görmez. Kadınların eve kapanması ve etkinliklerini günlük ev işleriyle sınırlandırmaları, daha saygın ve kentli kabul edildiği içindir ki köylü erkekler kimi zaman 'kadınların çalışmadığını' öne sürer.*

Kırsal alanda kadının ücretli bir işte çalışması, kadının emeği üzerindeki erkeğin kontrolü ve baskısı açısından önemli bir değişiklik göstermemektedir. Berik (1995: 159), kırsal kesimde halı dokumacılığının yaygınlaşmasını, tarımsal dönüşüm bağlamında incelediği çalışmasında "bu sürecin kadın-erkek ilişkileri ve erkek egemenliği üzerindeki etkilerini" araştırmakta ve emeğin ve gelirin üzerindeki denetimde ve iş yükünde bölgeler arası görülen belirgin farklılıkları, tarımsal yapı ve egemen aile örgütlenmesi açısından açıklamaktadır.

Berik'e (1995: 174) göre, "tahıl tarımının makineleşmiş olduğu veya tarımın geçim sağlayabilmekten uzak olduğu köylerde, iş yükünde ve tüketiminde cinsiyet eşitsizliğinin daha keskin ve cinsiyete dayalı işbölümünün daha katı olduğu" görülmektedir. Çalışma düzeninin, akrabalık ilişkilerinin bir uzantısı olduğunu ve kadınlar arası yaş hiyerarşisini içerdiğini ifade eden Berik (1995: 174-176), kadınların iş yükünün erkeklere göre daha fazla olduğunu ve kadınların emeği üzerindeki, karar verme sürecinden dışlanma gibi, kontrol ve baskının tarımsal yapıların farklılığına göre değişen oranlarda görüldüğünü belirtmektedir.

Tarımsal üretimin yetersizliği ve topraktan geçimin sağlanamaması durumunda aile/hane üyelerinin başka gelir kaynaklarına ulaşma amacıyla kente göç etmeleri, hanenin işleyiş biçimini de etkilemektedir.

Kentsel Ailede/Hanede Kadının Çalışması ve Güç İlişkileri

Kadınlar, Türkiye'nin kentli işgücüne düşük oranda katılım göstermekte ve işgücü piyasasında yer alan kadınlar kategorisi de "vasıfsız kadınlardan oluşan geniş bir taban, göreli olarak güçlü, yüksek nitelikli meslek kadınları ve az sayıda yarı vasıflıların" dağılımından oluşmaktadır (Kazgan, 1981 aktaran Kandiyoti, 1997: 36). Bora ve Üstün'ün (2005: 106) çalışmasında, ücretli çalışmanın "meslek sahibi eğitimli kadınlar için bir hak olarak tanınmasına karşın, eğitimsiz ve 'vasıfsız' kadınların ücretli çalışmasının geçim sıkıntısı koşuluna bağlı olarak" kabul edildiği ifade edilmektedir.

Kadının kentte işgücü piyasasına katılımını etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Kandiyoti (1997: 37), Türkiye'de kadınların işgücüne katılım oranlarının düşük olmasına neden olan faktörler olarak "işçilerin görece istikrarlı gelire sahip olmaları, kadınların erken yaşta evlenmeleri, okul öncesi yaştaki çocuk sayısındaki fazlalık, kreş ve yuva yokluğu ve kadın akrabaların yetersiz desteği"ni göstermektedir.

Ailenin, kadının işgücü piyasasına katılımı üzerinde etkili olan özellikleri nelerdir?

SIRA SİZDE 3

Kırdan büyük kentlere göç eden erkeklerin eşlerinin sadece %2'si istihdam edilmektedir (Kandiyoti, 1997: 37). Bu göçmen kadınlar, ücretli iş piyasasında ancak "sanayideki emek yoğun üretiminden gelen, düşük ücret ödeyen, monoton veya evde yapılan parça başı işler bulmakta, ya da servis sektöründe kötü çalışma koşullarında" istihdam edilmektedir (Dedeoğlu, 2000: 162). Kadınların, ağırlıklı olarak enformel sektörde, çocuk bakımı, temizlik gibi işlerde yoğun olarak çalıştıkları görülmektedir.

Kadınların işgücü piyasasına katılımını etkileyen faktörler arasında kadın ve erkeğin aile içinde geleneksel olarak tanımlanan rol ve sorumlulukları önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu yaklaşım doğrultusunda kadın ev merkezli olarak, ev işleri ile yaşlı ve çocuk bakımından sorumlu, erkek ise iş merkezli olarak "aile ücreti" kazanan, "evin geçindiricisi" ve aile reisi konumunda tanımlanmaktadır. Bu durum kadınların ev dışında ücretli bir işte çalışmasını zorlaşmaktadır. Geleneksel yaklaşımlarda kadının ev dışında çalışmasının, aileyi olumsuz yönde etkilediği ifade edilmektedir. Kadının ailesini ihmal ettiği, başka bir deyişle ev işlerini, çocuklarını ve kocasını ihmal ettiği yönündeki görüş yaygınlık göstermektedir. Bu görüşü destekleyen önemli bir unsur ise erkeğin, karısının ve çocuklarının geçimini sağlayan "aile ücreti" aldığının öngörülmesidir.

Erkeğin aldığı "aile ücreti"nin öngörülen şekilde karısının ve çocuklarının geçimini sağlayamadığının görülmesi oldukça yaygın bir durumdur. Ailenin ekonomik sıkıntısı ve gelire ihtiyaç duyması, aile üyelerinin çalışmasını gerektirmekte ve bu durum kadının ev dışında çalışmasının toplumsal olarak kabul görmesini sağlamaktadır. Buna karşın, erkeğin ailenin geçindiricisi ve aile reisi rolünün geçerliliğini koruması nedeniyle kadının işinden aldığı ücret her zaman 'bütçeye katkı' ya da 'ek gelir' olarak tanımlanmaktadır. (Tablo 8.2).

Cinsiyet	Genel %	Kent %	Kır %
Erkek	97.20	96.37	98.32
Kadın	2.80	3.63	1.68
Toplam	100.0	100.0	100.0

Tablo 8.2 *Kent-Kır Ayrımında Asıl Geliri Kazanan Kişinin Cinsiyeti*

Kaynak: *T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu (1995)* ***Aile içi Şiddetin Sebep ve Sonuçları.*** *Ankara.*

Tablo 8.2'de, erkeğin, evin geçindiricisi olmasını ve aile reisliğini onaylayan bir şekilde, kırda %98 ve kentte %96 oranında haneye asıl geliri getiren kişi olduğu görülmektedir.

Kadının hane halkının geçim yükünü önemli ölçüde üstlendiği kentli işçi aileleri üzerine bir çalışma yapan Bolak (1995: 235), bu ailelerde yaşanan dinamiklerin "geleneksel ataerkil aile düzeni bakımından nasıl bir süreklilik ve değişim gösterdiğini" ele almaktadır. Bu çalışmasında hem kadınlar ve erkekler arasındaki hem de kuşaklar arasındaki ilişkiler ile ev içi ve ev dışında yüklenilen sorumlulukların karşılıklı etkileşimine duyarlı bir çerçeve geliştirmenin önemini vurgulamaktadır.

Bolak'a (1995: 245) göre, kentli işçi ailelerinde, kadınların çalışması ve ev geçindirmesi, parasal özerkliklerini ve ev içi rollerini her zaman etkilememesine karşın, çalışan kadınlar için "erkek otoritesinin geleneksel zemini ideolojik düzeyde zorlanmakta" ve böylece, "erkek sorumluluğu giderek ev içi rolleri de içerecek şekilde tanımlanmaktadır." Bolak, bu zorlamanın boyutlarının, bir taraftan evliliğe yönelik beklentilerin ne ölçüde olumlandığına, diğer taraftan kadınların içinde bulundukları ilişki ağının niteliğine bağlı olduğunu ifade etmektedir. Ancak genel olarak, aile içinde müzakere dili değişmekte ve "ailedeki güç ilişkilerinin giderek kocanın gösterdiği sorumluluk ve kadının gösterdiği saygının karşılıklı etkileşimi" (Bolak, 1995: 240) ile belirlenmektedir.

Bir diğer açıdan, Bolak'a göre, kent ortamında erkekler arası kontrollerin ve geleneksel bağların zayıfladığı görülmektedir. Bu durum, karı koca arasındaki sınırların zorlanarak daha esnek bir müzakere zemininin oluşmasına katkıda bulunmaktadır: "Süreç içinde ortaya, erkeklerin klasik sorumluluklarını yerine getirmemelerinin kadınlara bindirdiği eşitsiz yük ve kadınların artan müzakere güçlerinin bileşkesi olan paradoksal bir durum çıkabilmektedir" (Bolak, 1995: 245).

Bazı yaklaşımlara göre, kadının işgücü piyasasına katılımı, aile içindeki güç ilişkilerini belli bir düzeyde etkilemektedir. Bu durum kadının ev dışında çalışmasının toplumsal olarak ne derece kabul gördüğü ve aile bütçesine yaptığı "katkı"nın aile içinde nasıl algılandığı ile yakından ilişkilidir. Kadınların yaptıkları işlere verilen değere bağlı olarak kadının ev içindeki söz hakkının arttığı ve aynı zamanda kadınların kendi kendilerine biçtikleri değerin ve özgüvenin de arttığı ileri sürülmektedir (Dedeoğlu, 2000: 147-148).

Bora ve Üstün, 'Sıcak Aile Ortamı': Demokratikleşme Sürecinde Kadın ve Erkekler" adlı geniş çaplı araştırmalarında, kadınların ücretli çalışma konusuna da yer vermektedirler. Bora ve Üstün'e (2005: 77) göre, "fiziksel şiddet, engelleme ve baskı yoluyla çok dar yaşam alanlarına hapsedilme tecrübeleri olan kadınların bu alanları genişletmek için kullandıkları araçların başında, ücretli çalışma" gelmektedir:

> *Kadınlar ücretli çalışmaya katıldıklarında bu onların aile içindeki konumlarını etkiliyor, kişisel güçlerini ve güvenlerini artırıyor. Diğer yandan, bu çalışma, kadınların ev içinde üstlendikleri rollerde bir değişim olmadığı sürece, onların daha fazla yıpranmalarına, kendilerine zaman ayıramamalarına da neden oluyor.*

Ücretli bir işte çalışan kadınlar, para kazanmanın ve kazandıkları para üzerinde kendilerinin söz sahibi olmasının özgürlük duygusu verdiğini ve güçlendirici bir yönü olduğunu ifade etmektedir (Bora ve Üstün, 2005: 106).

Aşağıda yer alan Tablo 8.3'de, aile içi güç ilişkilerinin bir göstergesi olarak kadınların karar alma sürecine katılım oranları, kır ile kent ayrımında ve belirli konular çerçevesinde gösterilmektedir. Buna göre, kadınların karar alma sürecinde diğer alanlardan farklı olarak özellikle 'mutfak masraflarının nelere harcanacağı' konusundan etkin olduğu görülmektedir.

Tablo 8.3
Aile içinde Karar Alma Mekanizmalarının İşleyişi

Kaynak: *T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu (1995)* ***Aile içi Şiddetin Sebep ve Sonuçları.*** *Ankara.*

	Genel %			Kent %			Kır %		
Konular	**Her ikimizde**	**Evin erkeği**	**Evin kadını**	**Her ikimizde**	**Evin erkeği**	**Evin kadını**	**Her ikimizde**	**Evin erkeği**	**Evin kadını**
Hangi ahbaplarla görüşüleceği	66.98	25.34	6.70	66.85	25.12	7.24	67.16	25.63	5.96
Hangi akrabalarla görüşüleceği	72.28	20.11	6.49	72.27	19.55	7.24	72.29	20.86	5.46
Eve alınacak mühim eşya	64.58	22.00	12.35	65.59	20.01	13.65	63.20	24.71	10.58
Aile gelirinin nelere harcanacağı	63.06	36.78	8.75	54.82	33.45	10.64	50.67	41.35	6.17
Mutfak masraflarının nelere harcanacağı	37.58	19.55	41.39	36.44	16.27	46.02	39.13	24.05	35.06
Çocuğun ne zaman doktora götürüleceği	58.02	11.09	27.98	54.60	9.89	32.91	62.71	12.73	21.23
Evin kadınının ne zaman doktora götürüleceği	43.20	13.02	43.30	38.56	11.64	49.57	49.54	14.92	34.72

Kadınların, aile ve toplumdaki erkek egemen güç ilişkilerinde çoğunlukla ezilen taraf olduğunu ifade eden Özbay (1995), kadınların bu konumlarının gelecekte nasıl değişeceği hakkında öngörülerde bulunmak amacıyla kadınların ev içi ve ev dışı uğraşlarındaki değişimleri incelemektedir. Bu incelemede öncelikle kadınların uğraşları ile statüleri arasındaki ilişkinin çözümlenmesi gerektiğini belirtmektedir. Fakat Özbay'a (1995: 129) göre, bu ilişkiyi inceleyen çalışmalar, soruna genellikle kadınlar ve erkekler arasında üretime katılma oranları ve katılma biçimlerindeki eşitsizlikleri sergilemektedirler. Bu şekilde bir yaklaşım, ailede egemen güç ilişkilerinin karmaşık yapısını göstermekte yetersiz kalmaktadır.

Kadınlar, kentlerde üretime artan oranlarda evlerinde çalışarak katılmakta ve aile işlerinde yeni sorumluluklar üstlenmektedirler. Oysa erkek egemen ideoloji tarafından ekonomik yapıyı tanımlayan kategorilerde üretime katılımın, "faal nüfus" kategorisinde yer aldığını belirten Özbay, bu yüzden kadınların üretim faaliyeti

olarak kabul edilmeyen uğraşlarının ihmal edildiğini ileri sürmektedir. Bunun yanı sıra, işgücü istatistiklerinin genellikle kadınların üretime katılma oranlarını sağlıklı bir şekilde ortaya çıkaramamaları önemli bir sorun olmaktadır. Bu nedenle kadınların ev içi ve ev dışı uğraşları ve bu uğraşlarındaki değişimin de değerlendirilmesi gerekmektedir (Özbay, 1995: 130).

Özbay'a göre, kadınların özellikle 1980'li yıllardan itibaren aile sorumluklarını daha fazla üstlendiği, çocukların eğitim sorunlarında yoğunlaştıkları ve gençlerin eş seçimi, aileler arası anlaşma, görüşme, düğün hazırlıkları gibi akrabalarla ilişkilerin düzenlenmesinin de büyük ölçüde kadınlara bırakılan işler arasında yer aldığı görülmektedir. Özbay (1995: 155), kadınların, ailenin toplumsal statüsüyle ilişkili ek sorumluluklar almaya başlamasının, onları giderek ailenin temsilcisi olarak kabul görmelerini sağladığını, fakat bu bağlamda çelişkili bir durumun ortaya çıktığını belirtmektedir: Ailenin gerçek hâkimiyeti yasalarla erkeğe verilmiştir. Eğer erkek aileye sahip çıkmazsa "soy belirsizliği (gayri sahih neseb) nedeni ile çocuklar bir yurttaş olma haklarına kavuşamazlar; nüfus kâğıdı alamazlar, okula gidemezler, işe giremezler hatta yasal olarak evlenemezler" (Özbay, 1995: 155-156). Sonuç olarak, aslında kadının aile işlerinde giderek daha fazla sorumluluk alması bir anlamda erkeğin yetkisini devretmesiyle mümkün olmaktadır.

Bu anlamda, aile ve toplum içinde cinsiyet temelindeki egemenlik ilişkilerinin büyük ölçüde derin ve değişmez olması sebebiyle kadınların uğraşları ile statülerinde görülen değişmeler sadece çok sınırlı bir çerçeve içerisinde geçerli olmaktadır (Özbay, 1997: 156). Özbay'a göre kadınların üretime düşük düzeylerde katılımı, kendi toplumsal statülerini, ailenin statüleriyle özdeşleştirmeleriyle yakından ilişkilidir. Bu nedenle kadınlar uğraşlarını "ailenin, özellikle erkek üyelerinin statüsünü artırmaya" yöneltmektedirler (Özbay, 1995: 156).

AİLE/HANE ÜYELERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER

AMAÇ 3 ***Aile/hane üyeleri arasındaki ilişkileri değerlendirebilmek.***

Aile/Hane İçi İlişkiler

Aile/hane üyeleri arasındaki ilişkilerde cinsiyet rollerinin değişik bileşenlerini ele aldığı çalışmasında Kandiyoti (1997: 21), bunların geleneksel köy, değişmekte olan kırsal çevre, kasaba ve büyük kent merkezi gibi farklı toplumsal yapılarda nasıl ortaya çıktıklarını çözümlemektedir.

Kandiyoti'ye (1997: 26) göre, Anadolu köylerinde yaşa, akrabalığa ve servete dayalı bir sıralama olmasına karşın "açık bir toplumsal tabakalaşma yokken cinsiyetler arasındaki ayrım oldukça keskindir." Erkek egemen ataerkil aile/hane yapısında, egemenlik ve kontrol bakımından yaşlı erkek, genç erkekler de dâhil olmak üzere ailenin/hanenin bütün üyeleri üzerinde bir otoriteye sahiptir.

Köylerde kadınlar ve erkekler "ancak evlendikten ve toplumsal ilişkilere girdikten sonra tam olarak yetişkin sayılıp toplumun farklılaşma modelinde bir yere oturtulurlar (Sirman, 1995, 271). Bu toplumsal yapı içerisinde kadınlar ve erkekler evliliğin gerekli olduğuna inanarak toplumsallaşmakta ve evlilik, erkek ve kadın için toplumun bir üyesi olmalarını sağlayan önemli bir aşama olarak görülmektedir (Dedeoğlu, 2000: 157).

Kadınları geleneksel haneye bağlayan en önemli ilişkiler, dışarıdan haneye evlilik yoluyla katılanlar ve erkek reisli hane üyeleri arasında görülmektedir: "Kız, kocasının evine *gelin* olarak gelir, çocukluğundan beri kendi evini terk edip *el*'e gideceğini bilmektedir" (Kandiyoti, 1997: 26). Bu anlamda gelin, başka bir erkeğin reis olduğu bir aileye ve kocasının annesi, kız kardeşi gibi yakın kadın akrabalarının kendisi üzerinde önemli derecede bir güç uyguladığı bir aileye getirilmektedir.

White'a göre eve yeni gelen gelin, tamamen mülksüzleşmiş olarak geldiği için herhangi bir özerklik alanına sahip olmamakta ve doğurganlığı gibi emeğine de baba soyu tarafından el konulmaktadır. Gelin kocasının ailesine itaat etmekte ve kayınvalidesinin doğrudan kontrolü ve otoritesi altına alınmaktadır (White, 1999: 99).

Gelin, kendi köyü dışında bir başka köyden bir erkekle evlendiği zaman, kendi ailesiyle bağlantı kurması oldukça sınırlandırılabilmektedir. Hane içinde kadınlar arasında kesin bir hiyerarşi görülmektedir: "yeni gelin kaynanasına itaat eder ve tüm eltileri ondan daha üstün konumdadır. Çocuk doğurmakla - özellikle de oğlan çocuk-gelin kocasının ailesi tarafından daha fazla kabul görür" (Kandiyoti, 1997: 26). Yeni gelinin erkek çocuk doğurması, onun ev içinde bir taraftan statü kazanmasını sağlarken diğer taraftan da ekonomik bakımdan kendisini güvence altına alması anlamına gelmektedir: "Gençken yaşanan zorluklar zaman içinde kayınvalidelerin gelinleri üzerinde kurdukları otorite ve kontrol ile bir şekilde hafifletilmektedir" (Dedeoğlu, 2000: 158).

Ailede ancak kayınbaba öldükten sonra gelinin ayrı bir çekirdek aile kurması mümkün olmaktadır. Gelin, gücünün ve etkisinin en yüksek olduğu seviyeye, yetişkin oğulları tarafından ona gelin getirildiği zaman ulaşmaktadır. Bu nedenle kadının oğluyla ilişkisinin hayati bir önem taşıdığı belirtilmektedir (Kandiyoti, 1997: 26).

Sirman, kadınların köy içindeki toplumsal konumlarının sadece kocalarının ya da hanelerinin statülerini devralmalarıyla açıklanamayacağını ifade etmektedir. Aksine kadınlar, bu statülerin oluşmasında kritik bir rol oynamaktadırlar:

> *Saygınlık ve itibar, erkekler için olduğu kadar kadınlar için de önemlidir. ... Erkek kadar kadın da bu kimliğe uygun davranış modelleri geliştirmek ve her şeyden önemlisi hane dışında komşuluk ve yardımlaşma ilişkileri arayıp akrabalarla saygılı fakat mesafeli bağlar kurmak durumundadır (Sirman, 1995: 271).*

Köy içi ilişkilerin düzenlenmesinde kadının da erkek kadar toplumsal aktör olarak görülmesinin önemini vurgulayan Sirman'a göre, kadınların aile/hane içindeki güç ilişkileri ile mahalle ve köy anlamında hane dışında toplumsal bir konum kazanma mücadelesi iç içe yaşanmaktadır. Bu mücadele, kadınlar arasında kurulan bilgi ve enformasyon ağının ne ölçüde kullanıldığına bağlı olarak bir 'dayanışma' mekanizması oluşturmakta ve kadını güçlendirmektedir (Sirman, 1995: 271-272).

Kadının öncelikli amacı çocuklarının iyi bir evlilik yapmasını sağlayarak onlara iyi bir gelecek hazırlamaktır. Diğer taraftan erkeğin hane reisliği toplumsal olarak onaylanmaktadır. Bu anlamda erkek, kadını ve hanedeki diğer bağımlı bireyleri "temsilci" sıfatıyla vesayet altında tutabilmekte ve onların davranışlarını, etkinlik alanlarını sınırlayarak, emeklerine el koyabilmektedir (Sirman, 1995: 273). Kadınların bu koşullar altında aile/hane içindeki konumlarını güçlendirmek için yapabilecekleri şeyler arasında en önemlisi, "hareket alanını, bilgisini genişletmek ve özgüven kazanmak için köy toplumu içine girip hane dışında saygın bir kimlik edinme mücadelesine girmektir" (Sirman, 1995: 273).

1950'li yıllardan itibaren yaşanan kırsal dönüşüm sürecinde tarımın makineleşmesi ve kırdan kente göç, kırsal ailenin/hanenin işleyiş biçimini etkilemiştir.

Kandiyoti'ye (1997: 28) göre, "geleneksel var oluşun ekonomik temelini çözen kırsal değişim, büyüklere saygıyı azaltarak ve genç evli erkeklerin liderlik rolünü üstlenmelerine yol açarak *erkekler dünyası*ndaki otorite ilişkilerinde de büyük bir çözülmeye" neden olmuştur. Buna karşın kadınların konumlarındaki değişim, erkekler arasındaki otorite ilişkilerinin hızlı değişimiyle karşılaştırıldığında, oldukça düşük bir düzeyde görülmektedir. Köy gelinlerinin, gelin gittikleri hanedeki bütün erkeklerden ve kendilerinden büyük kadınlardan daha alt seviyede bulundukları konumları devam etmektedir. Bunula birlikte, kadınların konumu halen yaş ve çocuk doğurma gibi geleneksel ölçütlerle tanımlanmaktadır. Önemli ve yaygın olarak görülen bir değişim ise "erkelerin baba evinden eskisinden daha erken ayrılarak kadınların daha genç yaşta kendi evlerinin idaresini ele almalarıdır" (Kandiyoti, 1997: 29).

Kadınlar, eğitim ve iş gibi çeşitli ve kazançlı fırsatlara sahip olma şansının daha fazla olduğu kent merkezlerine çok farklı koşullardan gelmektedirler. Kandiyoti (1997: 46), kentli kadınların farklı toplumsal kategorilerden gelmelerine rağmen, toplumsal ve ekonomik uyumlarının ortak özelliğini "erkek rollerine hiçbir biçimde meydan okumamaları, aile işleyişinin geleneksel düzenini bozmayışları ya da erkek ayrıcalıklarını sorgulamamaları" olarak görmektedir.

Karı-Koca İlişkileri

Erkek egemen bir ailede/hanede karı-koca arasındaki ilişki, yukarıdaki bölümlerde bahsedilen geleneksel olarak cinsiyete dayalı eşitsizlikler üzerine inşa edilen kadın ve erkek rol ve sorumlulukları temelinde kurulmaktadır.

Erkeğin aile reisliği ve otoritesine karşın kadının aile içindeki konumu annelik ve ev işleriyle tanımlanmaktadır. Kandiyoti, kadının aile içindeki konumunu ve gücünü farklı bir açıdan değerlendirmektedir. Kadınların, ataerkil aile/hane ilişkilerinde sadece pasif ve boyun eğen bireyler olmadığını ve "var olan toplumsal cinsiyet ideolojisi içinde belli anlamlarda güçlü olduklarını ve manevra alanları olduğunu" vurgulamaktadır (Dedeoğlu, 2000: 158).

Kadınlar, erkek egemen aile/hane ilişkileri ağı içerisinde "ataerkil pazarlık" yapmaktadırlar. Kandiyoti (1988: 275) "ataerkil pazarlık" kavramı ile sınıf, kast ve etnik kökene bağlı olarak değişiklikler sergileyebilen bir toplumda, kadınların yaşam stratejilerini, bulundukları sistemden kaynaklanan bir takım somut sınırlamalar içerisinde kurmasını ifade etmektedir.

White (1999: 96) çalışmasında yer alan işçi ailelerini, Kandiyoti'nin tanımladığı hem ideal olarak var olan hem de gerçeklik kazanan klasik ataerkil aile olarak tanımlamaktadır. Bu işçi ailelerinde babanın, ailenin reisi olduğunu ve bu nedenle büyük bir eşya ya da arabanın alımı, ev yaptırma ya da çocukların evlilikleri gibi bütün kararlarda son söz sahibi olduğunu belirtmektedir. Fakat bu durum, kadının karar sürecinin dışında kaldığı anlamına gelmemektedir:

> *Aslında tam tersine, büyük harcama gerektiren bu gibi kararlar, kadının parasal katkısını (örneğin, altın bileziklerini satmasını) ve emeğini (inşaatta olduğu gibi) ya da başka yardımlarını ve bu nedenle de onayını gerektirir. Her durumda erkek elinden geliyorsa karısı istemese de kendi kararı doğrultusunda hareket edebilir (White, 1999: 96).*

Bu anlamda kadının emeği ve maddi gücü, ona aile işlerinde bir derece hareket alanı kazandırmaktadır. Ancak bu durumun, "kadının parça başı iş yaparak kazandığı ve kocasının tam miktarını bilmediği para ve altın gibi kültürel olarak do-

kunulmaz sayılan birikimler" için geçerli olduğu görülmektedir (White, 1999: 96-97). Diğer taraftan kadının belirli bir işten düzenli olarak kazandığı ücret, doğrudan aile bütçesine girmektedir

Ataerkil aile yapısında karı-koca arasındaki ilişkinin ifade edilmesinde belirli sınırlamalar ve başkalarının önünde ilgi ya da sevgi belirtisinin gösterilmesini engelleyen katı kısıtlamalar bulunmaktadır. Buna karşın bir erkeğin annesiyle ilişkisi karısıyla olandan daha güçlü olabilmektedir (Kandiyoti, 1997: 26-27).

White'a göre, erkek çocukların annelerini hayatları boyunca, özellikle de yaşlılık dönemlerinde maddi olarak desteklemeleri ve güvence altına almaları beklendiğinden kadınlar, oğullarının yaşam boyu kendilerine sadık kalmasını sağlamaya çalışırlar. "Ekonomik özerklik yokluğu ve kadınların hane içindeki iktidar ve otoritelerinin döngüsel karakteri, kadınların ataerkilliğin bu biçimini doğrudan içselleştirmelerine yol açar" (White, 1999: 99). Kandiyoti'nin "ataerkil pazarlık" olarak adlandırdığı durumda kadınlar, yaşadıkları baskıcı koşullar ve katı sınırlamalar içerisinde direnme biçimleri geliştirmektedirler:

> *Klasik ataerkillik alanlarında kadınlar genellikle emeklerinin giderek değersizleşmesiyle sonuçlanan kurallara mümkün olduğu oranda ve mümkün olduğu sürece bağlı kalırlar. ... Daha çok kocaları ve oğullarının sevgisini yönlendirme yoluyla kendilerini güvence altına almak için kişilerarası stratejiler benimserler (Kandiyoti, 1988: 280).*

Bu anlamda, kadının, kocasının ve oğullarının sevgilerini yönlendirmesi, onun tutucu bir eğilim içinde var olan eşitsizlik ilişkilerini sürdürmesine ve içselleştirmesine yol açmaktadır (Dedeoğlu, 2000: 158).

White, işçi aile kadınlarının da ataerkil pazarlıkta olduğu gibi itaatkârlık, uygun davranışlar ve emek karşılığı korunma ve güvenlik elde etme amacıyla ekonomik güvencesizliğe karşı direnmeye çalıştıklarını belirtmektedir. Fakat Kandiyoti'nin yaklaşımından farklı olarak White, bu pazarlığın sadece ailedeki kadınlar ve erkekler arasında olmadığını, aynı zamanda birey ile ailenin de içinde bulunduğu grup arasında olduğunu ileri sürmektedir. White'a (1999: 100) göre kadınlar, eş, komşu, anne gibi rollerinin ahlaki ve emek bakımından sorumluluklarını yerine getirirken bir yandan da grubun istikrar ve güvenliğinin bağlı olduğu karşılıklı görevler ağına katılmak için gönüllü olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak White (1999: 102) ataerkil düzenin, sadece evlilik içerisinde kadınlar ve erkekler arasında yapılan bir anlaşma olmadığını, aynı zamanda karşılıklı görevler üzerine kurulu bir grup içindeki ilişkiler bütünü anlamına geldiğini ifade etmektedir. Bu ilişkilerin sorumluluk ve görev içerikleri ve ataerkil bir düzen olarak toplumsal yansımaları, çocuklar ile yetişkinler arasında toplumsallaşma sürecinde öğrenilmekte ve yaşanmaktadır.

Anne-Baba ile Çocuklar Arasındaki İlişkiler

Aile içinde anne ve baba, kız ve erkek çocuklarına karşı farklı tutum ve davranışlarda bulunmaktadırlar. Bu farklı davranışlar, ataerkil toplumsallaşma sürecinde cinsiyet rollerinin öğrenilmesi için temel oluşturmaktadır. Öğrenilen bu davranış ve tutumlar, kız ve erkek çocuklarını ileride yetişkin olduklarında onlardan beklenilen rollere hazırlamaktadır.

Erkek çocuklarının davranışları bakımından, okul çağına gelinceye dek anne ve babaları tarafından genellikle hiçbir müdahale ile karşılaşmadıklarını belirten White'a (1999: 102) göre disiplin unsuru, okul ya da çıraklık eğitimi biçimindeki

mekanizmalar aracılığıyla daha sonra sağlanmaktadır. Bunun yanı sıra "erkek evlatlar, hayatları boyunca anneleri tarafından ayrıcalıklı muamele görürler" (White, 1999: 102). Okul çağından itibaren, erkek çocuğun babasıyla ilişkisi genellikle daha formel ve sınırlı bir hale gelmektedir. Bu anlamda "mesafe ve resmi davranışlar, saygının işaretidir. Oğullar babalarının önünde sigara içmemek gibi yollarla da saygılarını gösterirler (Kızların hiçbir durumda sigara içmemesi beklenir)" (White, 1999: 103).

White'a (1999: 103) göre erkek çocuğu, babasının yaşlılığında da ona saygı ve itaat gösterme kadar maddi ve manevi anlamda destek verme konusunda da sorumluluk taşımaktadır. Fakat yaşlılık döneminde baba, anne kadar oğluna bağımlı değildir. Yaşlılığında karısını kaybeden babanın önünde bir takım seçenekler bulunmaktadır: İşini sürdürebilmekte ya da yeniden evlenebilmektedir. Bu nedenlerden dolayı babanın erkek evladına bağımlılığı daha az görülmektedir. Diğer taraftan yaşlılığında babanın iş ve yeniden evlenme seçeneklerinden yoksun olan anne, eğer oğluyla ilişkisini keserse, yaşlılığında geçim sıkıntısıyla karşı karşıya kalabilmektedir. Bu bağlamda, bir erkeğin annesiyle ilişkisi diğer aile üyelerine göre daha güçlü olabilmekte ve çatışma durumlarında annesinden yana çıkabilmektedir:

> *Anne oğul ilişkisi mahrem ve sevgi doludur: kadın oğluna karşı hoşgörülüdür; ... oğluna gelecekteki güvencesi ve koruyucusu olarak bakar. Toplumsallaşmanın bu biçimi, dulluk ve yaşlılıktaki gelecek güvencesi için bir yatırım anlamı taşır: aynı zamanda kadınların ezilmesine neden olan bir sistemin devam etmesine de hizmet eder (Kandiyoti, 1997: 27).*

Babanın erkek çocuğu ile ilişkisi duygusal olarak mesafeli bir biçimde devam ederken babanın kız çocuğuyla kurduğu ilişki daha faklı gelişmektedir. Baba ile kız evladı arasındaki ilişki, "adap ve hizmet ilişkisi" olarak görülmektedir (White, 1999: 104). Kız çocukları da erkek çocuklar gibi küçükken babalarıyla daha açık ve duygusal bir ilişki kurabilmektedir. Fakat kız çocuğu büyüdükçe, babası ve erkek kardeşleriyle olan ilişkisi farklı bir anlama bürünmekte ve bir yetişkin olarak erkeklerle ilişkisinin bir modeli haline gelmektedir (White, 1999: 104). Böylece kızlar, yumuşak başlı, saygılı ve itaatkâr olmayı öğrenmektedirler. Kız çocukları, zamanın büyük bir bölümünü mahallede ve evde diğer kadınlarla ve çocuklarla birlikte oturarak ya da çalışarak geçirmektedir.

Ataerkil toplumsallaşma sürecinde, kız ve erkek çocukların özellikle babalarıyla kurdukları ilişki, cinsiyet rollerini öğrenmelerinde önemli yer tutmaktadır. Kız çocukların "babasının erkek dünyasıyla çok az bağı olduğu için, erkeklere karşı uygun davranışları öğrenmesi sorumluluğu erkek kardeşlere düşmektedir" (White, 1999: 104). Erkekler, daha yaşlı erkeklere karşı saygı göstermeyi, bununla birlikte kadınlardan, kız çocuklarından ve kendilerinden daha genç erkeklerden saygı ve itaat beklemeyi öğrenmektedirler. Bu anlamda erkeklerin "babalarından duygusal olarak bağımsız olmaları, onların gelecekte kendi otorite alanlarını yaratmalarını" sağlamaktadır (White, 1999: 106).

Diğer taraftan kız çocukları ise babalarının ve erkek kardeşlerinin onlardan beklentileri doğrultusunda uysal, yumuşak ve itaatkâr olmayı öğrenmektedirler. Bu durum kız çocuklarının gelecekteki kocalarına ve kocalarının ailesiyle kuracakları ilişkinin temelini oluşturmaktadır. Kız çocukları, bu ilişkilerin gerektirdiği bütün işleri annelerinden öğrenmektedirler (White, 1999: 107).

Bora ve Üstün (2005: 41) araştırmalarında sordukları aile, çocukluk, anne ve babalık ile yakın ilişkilerle ilgili sorularla "toplumsal cinsiyetin kurulması sürecine

ilişkin temel deneyimleri" öğrenmeyi amaçlamaktadır. Kadın ve erkek görüşmecilerinin çocukluklarıyla ilgili olarak çok az anı, düşünce ya da değerlendirmeyle karşılaştıklarını belirtmektedirler: "Sanki çocukluk, üzerinde durulmaya değecek, öyle ya da böyle hatırlanacak bir yaşam deneyimi değildi" (Bora ve Üstün, 2005: 49). Bu bağlamda çocukluklarından bahseden yetişkin kadın ve erkelerin, daha sonra yaşadıkları mutsuzlukların başlangıcını çocukluk döneminde gördüklerini ifade etmektedirler.

Anne ve babalarına ilişkin neler hatırladıkları ve onlarla ilişkilerinin nasıl olduğu sorularına verilen yanıtlar, anne ve babaya yönelik olarak farklılık göstermektedir. Görüşülen kişilerin büyük bir çoğunluğunun babalarıyla ilişkiyi temel olarak "mesafe" ile tanımladıkları görülmüş, babaların ailede bir saygı ve otorite figürü olduğu ifade edilmiştir (Bora ve Üstün, 2005: 50-51). Ayrıca babalarıyla aralarındaki ilişkilere daha eleştirel bir şekilde yaklaşanların kadınlar olduğu belirtilmiştir.

Araştırmada annelerle olan ilişkiler ise "daha yakın, daha mesafesiz" olarak tanımlanmakta, fakat özellikle köyde yetişenler için anneler, babalar kadar uzak olabilmektedir. Bu anlamda annelerin erkek çocukları üzerindeki denetiminin sınırlı olduğu, ama kız çocukları üzerinde güçlü bir denetim kurdukları anlaşılmaktadır (Bora ve Üstün, 2005: 53-54).

Bora ve Üstün'ün araştırmasında görüşülen kadın ve erkeklerin, kendi anne babalık deneyimleri nelerdir?

SIRA SİZDE 4

AİLE VE AKRABALIK İLİŞKİLERİ

AMAÇ 4 ***Aile ve akrabalık ilişkilerinin önemini açıklayabilmek.***

İşlevselci bakış açısına göre, endüstrileşme sürecinde modern endüstriyel toplumun tipik aile biçimi olarak tanımlanan yalıtılmış çekirdek ailenin akrabalık ilişkilerinin zayıfladığı ve geniş akrabalık ilişkilerinin bir parçası olmaktan çıktığı iddia edilmektedir. Bu bakış açısı özellikle Batı endüstriyel toplum ailelerine yönelik olarak geliştirilmiştir.

Duben (2002), bu yaklaşıma benzer bir şekilde Türkiye'de aile ve akrabalık ilişkileri hakkında yaygın bir şekilde kabul edilen bir görüş üzerinde durmaktadır. Bu görüşe göre, Türkiye'de kırsal nüfus geniş aile hanelerinde, kentsel nüfus ise Batı'daki aile biçimine benzeyen çekirdek aile hanelerinde yaşamaktadır. Özellikle kentlerde, bu kanıya sahip olanlar, kırdan kente göçle beraber, kırsal ailenin küçülerek kentte küçük aileye dönüştüğünü ileri sürmektedir. Bu anlamda çekirdek aileler kentte ayrı hanelerde yaşamaktadırlar (Duben, 2002: 67).

Bununla birlikte, bu görüş doğrultusunda ortaya çıkan bir diğer kanı ise şudur: "Kente göç süreciyle beraber geniş ailenin diğer akrabalık bağlarının veya genel olarak akrabalığın önemi, zamanla geniş aile fertleri kente uyum sağladıkça azalmaktadır" (Duben 2002: 67). Oysa Duben, her iki yaygın kanının da, geniş kabul gören mitlerden başka bir şey olmadığını ifade etmektedir.

Duben'e (2002: 68) göre, Türkiye'nin kentsel kesimlerinde aile ve akrabalığın önemini anlamak için iki meseleye dikkat edilmesi gerekmektedir. Bunlardan birincisi, istatistiksel verilerdir. İstatistiksel veriler, kentlerde çeşitli hane türlerinin sayılarındaki değişimin gösterilmesi bakımından önem taşımaktadır. Ayrıca, aile ve akraba gruplarındaki bireylerin, çeşitli amaçlara benzer başka gruplarla ne sıklıkta etkileşime girdikleri, bu tür verilerle saptanmaktadır.

Akrabalık kodu, davranış kuralları sistemidir.

Aile ve akrabalığın öneminin anlaşılması için üzerinde durulması gereken bir diğer mesele ise birinci mesele ile ilişkili olmasına karşın, bağımsız bir şekilde ele alınabilecek olan kültürel bir meseledir. Duben'e (2002: 68) göre, kültürel mesele iki boyuta sahiptir: Bunlardan biri, farklı hane biçimlerinde görülen kültüre dayalı tercihlerin önemiyle ilgili bir boyuttur. Diğeri ise farklı haneler ve akraba grupları içerisinde ya da bu hane ve gruplar arasında bireylerin etkileşimini belirleyen kod ya da kodlarla ilişkilidir. Bu kod veya kodlamalar, Duben (2002: 69) tarafından özellikle akrabalık kodu *(kinship idiom)* olarak tanımlanmakta ve davranış kodu içinde gerçekleşen akrabalar arasında olsun ya da olmasın toplumsal etkileşimlerin boyutuyla ilişkili bir şekilde ele alınmaktadır. Akrabalık kodunu, "davranışları yönlendiren bir dizi enformel sosyal kurallar" olarak tanımlayan Duben, bu kuralların çok geniş bir ilişki yelpazesinde geçerli olduğunu belirtmektedir.

Duben'e (2002: 69) göre, kapitalist üretim sisteminde çevrede yer alan diğer pek çok ülke gibi Türkiye'de de II. Dünya Savaşı sonrasında büyük bir nüfus hareketi yaşanmış ve "bu hareket, kır ve kent arasındaki dengenin geri dönülmez bir biçimde tersine çevrilmesiyle sonuçlanmıştır." Bu nedenle günümüzde ülke nüfusunun yarısından fazlası kentlerde yaşamaktadır. Duben, kırdan kente göç sürecindeki büyük nüfus hareketini şu şekilde açıklamaktadır:

> *Bu çarpıcı nüfus hareketi, neredeyse tümüyle İç ve Doğu Anadolu'nun ve Karadeniz kıyı şeridinin kırsal kesimlerinden kitlesel göçlere bağlanabilir. Bu göçmenlerin büyük çoğunluğunu, köylerindeki aile arazilerinde tarım yapan, yoksul, küçük üreticiler oluşturuyordu; gerçi bağımsız üreticiler içinde zamanla tarım işçisi haline gelenler de vardı. Bu aile arazileri, çoğu zaman, Türkiye'deki hane yapısının en karakteristik (ve geleneksel) göstergesi olarak değerlendirilir (Duben, 2002: 70).*

Bu anlamda göç, bir taraftan sürekli değişen bir aile yapısını ifade ederken diğer taraftan aile içinde ve çevresinde toplumsal olarak ortaya çıkan yeni ilişkiler ve bağlar anlamına gelmektedir. Kente göçle birlikte aileler, kırdaki ilişkilerinden farklı olarak, kentsel mekânlarda ilişkiler yaşamakta ya da bu göçmen aileler tarafından kişisel ve toplumsal ilişki ağları geliştirilmektedir (Dedeoğlu, 2000: 155-156).

Göç sürecinde belirli bir karşılıklılık biçimini beraberinde getiren geniş aile akrabalık ilişkileri, yoğun olarak farklılaşmış bir nüfusun yaşadığı büyük kentlerde, oldukça sınırlı bir düzeyde geçerliliğini koruyabilmektedir. Bireylerin kentlerde, akraba ya da akraba olmayan kişilerle birçok toplumsal ilişkiye girmek zorunda olduklarını belirten Duben'e (2002: 91) göre bu durum kentin eski sakinleri kadar aynı zamanda göçmenler için de geçerli olmaktadır.

Duben, kırdan kente göç sonucunda "hemşehrilik gibi akrabamsı ilişkiler"in ortaya çıktığını ve bu ilişkilerin göçmen ailelerin kentte yaşamaya başlamasıyla geliştiğini ileri sürmektedir (Dedeoğlu, 2000: 156). Hemşehrilik ve akrabalık ilişki ağları, kente göç eden ilk kuşak aileler için kentsel yaşamın her aşamasında öncelikle kentte tutunabilme ve ayakta kalabilme mücadelesinde çok büyük bir önem taşımaktadır (Dedeoğlu, 2000: 156). Bu toplumsal bağlar, özellikle iki alanda; göçmen ailelerin oturacakları yerleri seçmelerinde ve kentteki iş fırsatlarına ulaşmalarında oldukça etkili olmaktadır.

Göçmen nüfusun hemşehrilik ilişkileri üzerinde çalışan Güneş-Ayata (1991: 89), önemli gördüğü unsurları şu şekilde belirtmektedir: Öncelikle "hemşehrilik sadece köyden yeni gelenlerin kullandığı bir iş ve barınak bulma aracı değil", aynı zamanda "bir kimlik kazanma mekanizması"dır; İkinci olarak hemşehrilik, kent-

te yabancılarla ilişkiler arttıkça gelişmekte ve korunmaktadır; Üçüncüsü, mahalleler hemşehri grupları aracılığıyla parçalanmakta, mahalleler arasında anlaşmazlıklar görülebilmektedir.

Güneş-Ayata'ya (1991: 95) göre, hemşehrilerin bir arada oturmalarının temel nedenlerinden biri, erkek egemen yapıyı korumak ve toplumsal kontrol sağlamak olmakta ve ailenin toplumsal kontrolü için göçmen ailelerin ağırlıklı olarak yaşadığı gecekondu bölgesi, oldukça yoğun ilişkiler ağı yaratmaktadır. Bu anlamda, kadınların ve çocukların gündelik yaşamlarının büyük bir kısmı, erkekler tarafından izlenmektedir. Böylece, köyde köy cemaati tarafından sağlanan toplumsal kontrol, kentte gecekondu mahallesinde erkekler tarafından güçlendirilen hemşehri ve yakın akrabalar bağı tarafından sağlanmaktadır (Güneş-Ayata, 1991: 95).

Demir (1998) çalışmasında, aile ve akrabalık ilişkilerini kentin farklı sosyoekonomik düzeylerindeki konut çevrelerine göre nasıl farklılaştığını, boyutları ve özellikleri bakımından araştırmıştır. Göçmen ailelerin yoğun olarak yaşadıkları gecekondu bölgelerinin, aile üyeleri sayısının fazla olması açısından kentin diğer bölgelerinden farklılaştığını belirtmektedir. Demir'e (1998: 155) göre, genel anlamda farklı sosyo-ekonomik düzeydeki konut çevrelerinin tamamında akrabalık ilişkilerinin önem taşımasına karşın, ailelerin yaşadıkları yerleşim yerleri arasında akrabalarına mekânsal yakınlık bakımından farklılıklar görülmekte ve bazı konut çevrelerinde akrabası olanların oranı, diğerlerine göre oldukça artmaktadır. "Üst sosyoekonomik düzeydeki konut çevrelerinde akrabalara mekânsal yakınlık en az düzeyde" görülürken gecekondu bölgelerinde ise akrabalara olan mekânsal yakınlık en yüksek oranda görülmekte, dolayısıyla akrabalarla görüşme sıklığı da artmaktadır (Demir, 1998: 156).

Sonuç olarak Duben'e göre, Türkiye'de kırsal bölgelerden göç edenlerin büyük bir bölümü, kentlere çekirdek aile olarak ya da çekirdek ailelerin üyeleri olarak gelmiş bulunmaktadırlar. Dolayısıyla "göçmenlerin kentleşme sürecine paralel olarak kırsal kesimde var olduğu düşünülen, babasoyluluğa dayalı geniş aile hanesinden, kentli çekirdek aile hanesine doğru bir değişimin gerçekleştiğini gösteren kanıt pek yoktur" (Duben, 2002: 97).

Bununla birlikte Türkiye'de kırsal ve kentsel bölgelerde, çekirdek aile oranının yüksek olmasına rağmen, geniş aile ve akrabalık ilişkilerinin son derece önemli olduğunu belirten Duben'e göre, bu anlamda kentleşme ve sanayileşme sürecinde, akrabalık ilişkilerinin önemi pek fazla değiştirmemiştir. Ayrıca Duben (2002: 98), "kentlerde akraba olmayanlar arasında akrabalık koduna göre yürütülen geniş bir toplumsal ilişkiler yelpazesi" görüldüğünü ve bu akrabalık kodunun, büyük ölçüde gerçek akrabalık sistemine dayanılarak üretilen karşılıklılık ilişkilerini düzenlediğini ifade etmektedir.

Özet

AMAÇ 1

Aile içi güç ilişkilerinin temel unsurlarını açıklayabilmek.

Aile üyeleri arasındaki ilişkiler, cinsiyete dayalı işbölümü eşitsizlikleri temelinde kadın ve erkeğin rol ve sorumlulukları aracılığıyla belirlenmektedir. Ataerkil aile yapısında kadın ev merkezli anne ve eş rolleriyle ev işleri ile çocuk ve yaşlıların bakımından sorumlu görülürken erkek, iş merkezli ailenin geçindiricisi olarak tanımlanmaktadır. Bu şekilde belirlenen cinsiyet rolleri aile ideolojisi tarafından meşrulaştırılmakta ve erkeğin aile reisliği ile otoritesi ve aile ücretine dayalı kadının bağımlılığı, aile içi güç ilişkilerinin temel unsurlarını oluşturmaktadır.

Aile ideolojisi, ideal aileyi oluşturan değer ve normları belirlemekte ve aile içinde kadın ve erkeğin rol ve sorumluluklarının doğal ve normal olarak kabul edilmesini sağlamaktadır. Bu anlamda erkek, ailenin geçindiricisi ve aile reisi olarak karısının ve çocukların geçimini sağlayan aile ücreti almaktadır. Aile ücreti, erkeğin ailede güç ve egemenlik kazanmasına, kadının ise erkeğe bağımlı olmasına yol açmaktadır. Aile üyeleri arasında var olan güç ilişkilerinin önemli bir göstergesi de aile içi şiddet olmaktadır. İdeal ailede öngörülen şekilde her zaman dengeli ve destekleyici ilişkiler olmadığı gibi, aile içinde özellikle kadın ve çocuklara yönelik şiddet uygulandığı görülmektedir.

AMAÇ 2

Kırsal ve kentsel ailenin üretim ilişkilerini özetleyebilmek.

Ailenin üretim süreciyle ilişkisi kadın emeği aracılığıyla kurulmaktadır. Kırsal alanda aile ilişkileri ve kadının emek kullanım biçimleri kentteki ilişkilerden farklılık göstermektedir. Kadının ücretsiz aile/hane emeği, tarımsal üretim sürecindeki iş yükünün yanı sıra çocukların bakımını ve ev işlerini içeren geçimlik üretimi de kapsamaktadır. Kadınlar, tarımsal ilişkiler içinde çok yönlü eşitsizliklerle karşılaşmakta, kendi emeğinin getirisine sahip olamamakta, maddi kaynakların mülkiyetinden yoksun bırakılmaktadır. Bu durum kadınların karar alma sürecinden dışlanmasına neden olmaktadır. Kırsal alanda kadının halı dokuma gibi ücretli bir işte çalışması, kadının emeği üzerindeki erkeğin kontrolü ve baskısı açısından önemli bir değişiklik göstermemektedir. Kırsal alanda yaşanan tarımsal dönüşüm, yeni gelir kaynaklarına ulaşma amacıyla kırdan kente doğru göç sürecinin başlamasına yol açmış, aile üyelerinin ücretli bir işte çalışmasını gerekli kılmıştır.

Kadının kentte işgücü piyasasına düşük oranda katılımına ve genellikle ikincil sektörlerde güvencesiz ve düşük ücretli işlerde çalışmalarına neden olan birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerden en önemlisi kadın ve erkeğin aile içinde tanımlanan cinsiyet rolleridir. Bir diğer faktör ise erkeğin, karısının ve çocuklarının geçimini sağlayan "aile ücreti" aldığının öngörülmesidir. Ancak ailenin geçim sıkıntısı çektiği durumlarda kadının ev dışında çalışması toplumsal olarak kabul görmekte ve kadının aldığı ücret her zaman 'bütçeye katkı' olarak tanımlanmaktadır. Yine de kadının işgücü piyasasına katılımı, aile içindeki güç ilişkilerini belli bir düzeyde etkilemektedir. Kadınların belli ölçülerde ev içindeki söz hakkı ve kendilerine duydukları güven artmaktadır. Ayrıca kadınlar, kentlerde üretime artan oranlarda evlerinde çalışarak katıldıkları halde, ekonomik kategorilerde faal nüfus içinde kabul edilmemektedirler.

AMAÇ 3

Aile/hane üyeleri arasındaki ilişkileri değerlendirebilmek.

Aile/hane üyeleri arasındaki ilişkiler, cinsiyet rolleri temelinde belirlenmektedir. Ataerkil aile yapısında, yaşlı erkek, egemenlik ve kontrol bakımından ailenin/hanenin bütün üyeleri üzerinde otoriteye sahiptir. Kadınlar evlilik yoluyla gelin olarak başka bir erkeğin reis olduğu bir aileye katılmaktadır. Gelin, tamamen mülksüzleşmiş olarak kocasının hanesine gelmekte, doğurganlığına ve emeğine baba soyu tarafından el konulmakta ve kocasının ailesine itaat ederek kayınvalidesinin doğrudan kontrolü ve otoritesi altına alınmaktadır. Kırsal dönüşümle birlikte yaşanan kırdan kente göç, kırsal ailenin/hanenin işleyiş biçimini de etkilemiştir. Bu değişim genç evli erkeklerin liderlik rolünü üstlenmelerine yol açarak erkekler arasındaki otorite ilişkilerinde çözülmeye neden olmasına karşın kadınların konumlarındaki değişim, oldukça düşük bir düzeyde görülmektedir.

Kadınlar, eğitim ve iş gibi fırsatlara ulaşma imkânının daha fazla olduğu kent merkezlerine farklı toplumsal kategorilerden gelmelerine rağmen, ortak bir özellik olarak erkek rollerini, aile işleyişinin geleneksel düzenini ve erkek ayrıcalıklarını sorgulamadıkları görülmektedir. Karı-koca ilişkilerinde cinsiyete dayalı eşitsizlikler üzerine kurulan kadın ve erkek rol ve sorumlulukları belirleyici olmaktadır. Bu ilişkiler, aile içi toplumsallaşma sürecinde çocuklar tarafından öğrenilmektedir. Aile içinde anne ve baba, kız ve erkek çocuklarına karşı farklı tutum ve davranışlarda bulunmaktadırlar. Bu farklı davranışlar, ataerkil toplumsallaşma sürecinde cinsiyet rollerinin öğrenilmesi için temel oluşturmaktadır. Erkek çocukları, hayatları boyunca anneleri tarafından ayrıcalıklı muamele görmekte, babalarıyla ilişkileri ise mesafe ve saygı üzerine kurulmaktadır. Yaşlılık döneminde anne, babadan daha fazla oğlunun koruyuculuğuna ve güvencesine ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle kadının erkek çocuğuyla ilişkisi yaşamsal bir öneme sahiptir. Babayla ilişkisi adap ve hizmet çerçevesinde kurulan kız çocukları, kocalarıyla kuracakları ilişkilerin gerektirdiği bütün işleri annelerinden öğrenmektedirler.

AMAÇ 4

Aile ve akrabalık ilişkilerinin önemini açıklayabilmek.

Türkiye'nin kentsel kesimlerinde aile ve akrabalığın önemini anlamak için, kentlerde farklı hane biçimlerinin sayılarındaki değişimin görülmesi, aralarındaki etkileşimin saptanması açısından istatistiksel verilerin ve hane biçimlerinin kültürel tercihlerinin ve etkileşiminin önemiyle ilişki kültürel meselenin üzerinde durmak gerekmektedir. Yaşanan büyük nüfus hareketiyle, kırdan kente göç sürecinde aile içinde ve çevresinde toplumsal olarak yeni ilişkiler ortaya çıkmakta, kente gelen göçmen aileler, kişisel ve toplumsal ilişki ağları geliştirmektedirler. Göçmen ailelerin yoğun olarak yaşadıkları gecekondu bölgelerinde akrabalara olan mekânsal yakınlık çok yüksek oranda görülmekte ve buna bağlı olarak akrabalarla görüşme sıklığı da artmaktadır. Bu ailelerin kentte yaşamaya başlamasıyla birlikte hemşehrilik ilişkilerinin geliştiği görülmektedir. Hemşehrilik ve akrabalık ilişki ağları, kente göç eden aileler açısından öncelikle oturacakları yerin seçiminde ve kentteki iş fırsatlarına ulaşmada önemli olmaktadır. Ayrıca, bu ailelerin kentte bir kimlik kazanmasını sağlamaktadır. Diğer taraftan, erkek egemen yapıyı koruma ve özellikle kadınlar ve çocuklar üzerinde toplumsal kontrol sağlama bakımından, köydeki cemaatlerin işlevini yerine getirmektedirler. Sonuç olarak, Türkiye'de kırsal ve kentsel bölgelerde akrabalık ilişkileri önemini korumaktadır.

Kendimizi Sınayalım

1. Erkeğin, karısının ve çocuklarının geçimini sağlayan gelir aşağıdakilerden hangisidir?

a. Aile desteği
b. Bütçe katkısı
c. Aile ücreti
d. Devlet yardımı
e. Aile sigortası

2. Aşağıdakilerden hangisi şiddet çeşitlerinden biri **değildir?**

a. Sosyal şiddet
b. Cinsel şiddet
c. Psikolojik şiddet
d. Kişisel şiddet
e. Sözel şiddet

3. Aşağıdakilerden hangisi karar alma sürecinde kadının etkin olduğu konulardan biridir?

a. Hangi akrabalarla görüşüleceği
b. Mutfak masraflarının nelere harcanacağı
c. Eve alınacak mühim eşya
d. Hangi ahbaplarla görüşüleceği
e. Aile gelirinin nelere harcanacağı

4. Aşağıdakilerden hangisi Duben'e göre aile ve akrabalığın öneminin anlaşılması için incelenmesi gereken başlıca meselelerden biridir?

a. Politik mesele
b. Toplumsal mesele
c. Psikolojik mesele
d. Ekonomik mesele
e. Kültürel mesele

5. Aşağıdakilerden hangisi aile içi güç ilişkilerinin göstergelerinden biri **değildir?**

a. Aile reisliği
b. Karar alma süreci
c. Aile içi şiddet
d. Aile üyelerinin sayısı
e. Mülkiyet sahipliği

6. 'Akrabalık kodu'nu tanımlayan ifade aşağıdakilerden hangisidir?

a. Davranış kuralları sistemidir.
b. Toplumsal cinsiyet rolleridir.
c. Erkeğin aile reisliğidir.
d. Toplumsallaşma sürecidir.
e. Aile içi güç ilişkileridir.

7. "Aşağılayıcı sözler söylemek", aile içinde uygulanan şiddet çeşitlerinden hangisinin kapsamında yer alır?

a. Sosyal şiddet
b. Sözel şiddet
c. Cinsel şiddet
d. Ekonomik şiddet
e. Fiziksel şiddet

8. Aşağıdakilerden hangisi kentte hemşehrilik ilişkisinin işlevlerinden biri **değildir?**

a. Toplumsal kontrol sağlaması
b. Yer seçiminde etkili olması
c. İş bulma aracı olması
d. Erkek egemen yapıyı koruması
e. Yabancılarla anlaşma sağlaması

9. Aşağıdakilerden hangisi kadının cinsiyete dayalı sorumluluklarından biri **değildir?**

a. Ev kadınlığı
b. Annelik
c. Aile reisliği
d. Yaşlıların bakımı
e. Ev işinin yapılması

10. Ailede çocukların cinsiyet rollerini öğrendiği süreç aşağıdakilerden hangisidir?

a. Toplumsallaşma
b. Modernleşme
c. Farklılaşma
d. Kentleşme
e. Ötekileşme

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. c	Yanıtınız yanlış ise "Aile İçi Güç İlişkileri" konusunu gözden geçiriniz.
2. d	Yanıtınız yanlış ise "Aile İçi Güç İlişkileri" bölümünü gözden geçiriniz.
3. b	Yanıtınız yanlış ise "Aile/Hane ve Üretim İlişkileri" konusunu gözden geçiriniz.
4. e	Yanıtınız yanlış ise "Aile ve Akrabalık İlişkileri" bölümünü gözden geçiriniz.
5. d	Yanıtınız yanlış ise "Aile İçi Güç İlişkileri" konusunu gözden geçiriniz.
6. a	Yanıtınız yanlış ise "Aile ve Akrabalık İlişkileri" konusunu gözden geçiriniz.
7. b	Yanıtınız yanlış ise "Aile İçi Güç İlişkileri" konusunu gözden geçiriniz
8. e	Yanıtınız yanlış ise "Aile ve Akrabalık İlişkileri" konusunu gözden geçiriniz.
9. c	Yanıtınız yanlış ise "Aile İçi Güç İlişkileri" konusunu gözden geçiriniz.
10. a	Yanıtınız yanlış ise "Aile/Hane Üyeleri Arasındaki İlişkiler" konusunu gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Kadının içinde bulunduğu aile yapısının çekirdek, geniş ya da tek ebeveynli bir aile olması, yaş, cinsiyet ve yetişkin ile çocuk sayısı açısından çeşitlilik göstermesi nedeniyle kadın istihdamı üzerinde etkili olmaktadır. Ayrıca ailenin gelir türü ve sahip olduğu kaynaklar, kadının işgücü piyasasına katılımını etkilemektedir. Ailenin ekonomik sıkıntılar içinde olması, kadının çalışmasının kabul görmesi açısından önem taşımaktadır. Bununla birlikte farklı aile yapılarının, ev içi karar alma ve güç ilişkileri açısından farklı yaklaşımlar sunması da, kadının işgücüne katılımını etkilemektedir (Dedeoğlu, 2000: 152).

Sıra Sizde 2

Aile ücreti erkeğin aile reisliği konumunu güçlendirmektedir. Erkeğin 'evin geçindiricisi' olma konumunu sorgulamak amacıyla yapılan birçok çalışma, "aile ücreti kavramının bir 'mit' olduğunu ve bir ideal olarak var olduğunu" göstermekle birlikte, "ücretleriyle geçinen kesimlerde, ailelerin önemli bir bölümünün, hiçbir zaman sadece erkeğin ücretiyle geçinemediğini; kadınların ve çocukların da çalıştıklarını" kanıtlamaktadır (Ecevit, 1991: 12).

Sıra Sizde 3

Ekşioğlu (2002), aile içinde uygulanan şiddet çeşitlerini şu şekilde tanımlamaktadır: *Fiziksel şiddet;* Tokat atmak, dövmek, vurmak, itmek, ısırmak, kemiklerini kırmak, saç çekmek, tekmelemek, bıçak çekmek, yaralamak, özel eşyalara zarar vermek, ev/iş eşyalarına zarar vermek ve benzeri. *Sözel şiddet;* Aşağılayıcı sözler söylemek, zaafları ile alay etmek, aşırı genellemeler yapmak, suçlamak, küfür etmek, küçük düşürmek, hakaret etmek, yüksek sesle bağırmak, eşi (kadını) çelişki içinde bırakmak, eşin (kadının) öz güvenini yitirmesini sağlamak. *Ekonomik şiddet;* Evin masraflarını karşılamamak; aile bireylerine gerekli olan harçlığı vermemek; eşin (özellikle) kadının çalışmasına izin vermemek; çalışan eşin (kadının) elinden parasını almak; paranın ve mal/mülkün kontrolünü elinde bulundurmak; paranın nereye harcandığını kontrol etmek ve benzeri. *Cinsel şiddet;* Eşin (özellikle kadının) istemediği cinsel ilişkiye zorlamak; tecavüz etmek; eşin kabul edemeyeceği şekilde, cinsel içerikli imalar yapmak; çimdiklemek ve benzeri. *Psikolojik şiddet;* Eş ile (kadınla) doğrudan iletişimi reddetmek, surat asmak; eşin (kadının) görüş ve düşüncelerini açıklamasını engellemek; zaafları ile alay etmek; duygusal sömürü yapmak; eşin (kadının) kendisine olan güvenini, saygısını yitirmesini sağlamak; eşin (kadının) hareket özgürlüğünü kısıtlamak; ailesiyle veya arkadaşları ile görüşmesine izin vermemek ve benzeri. *Sosyal şiddet;* Eşi (kadını) başkaları önünde sürekli küçük düşürmek, zaafları ile alay etmek, eşin (kadının) davranışlarını kontrol etmek; başkalarının önünde devamlı eleştirmek; evden çıkmasına izin vermemek; sosyal ilişkilerini kısıtlayarak yalnız/desteksiz bırakmak; aşırı kontrol etmek; katı kurallar ve sınırlar koyarak baskı kurmak ve benzeri.

Sıra Sizde 4

Görüşülen erkeklerin kendi babalık deneyimleri ve çocuklarıyla ilişkileri hakkında sorulan sorulara verilen yanıtlarda genellikle çocuklarıyla çok yakından ilgilendiklerini ifade etmeleri, "kendi babalarının mesafeli otoritesinden farklı olarak çocuklarıyla duygusal ve yakın ilişkiler kurduklarını ve böylece onları çok daha yakından denetlediklerini" düşündürmektedir (Bora ve Üstün, 2005: 52). Görüşülen kadınların, kendi annelik deneyimleri ve çocuklarıyla olan ilişkilerinde "kendi yaşam deneyimlerinin onların annelik pratiklerini büyük ölçüde etkilediği" görülmüş, erkeklerin kendi babalık anlayışlarına benzer olarak kadınların da çocuklarıyla ilişkilerini kendi deneyimlerinin ışığında biçimlendirmeye" çalıştıkları anlaşılmıştır (Bora ve Üstün, 2005: 54).

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

Aile Araştırma Kurumu (1995). **Aile İçi Şiddetin Sebep ve Sonuçları (Aralık 1993-Aralık 1994).** Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı.

Barrett, Michele (1980). **Women's Oppression Today.** London: Verso.

BİA Haber Merkezi (2008) "Prof. Dr. Öktem: Çocuğa Yönelik Şiddet Önlenebilir ve Ortadan Kaldırılabilir", Ankara: BİA Haber Merkezi, 4 Nisan 2008. http://bianet.org/bianet/cocuk/106126-prof-dr-oktem-cocuga-yonelik-siddet-onlenebilir-ve-ortadan-kaldirilabilir

Berik, Günseli (1995). "Türkiye'de Kırsal Kesimde Halı Dokumacılığı ve Kadının Ezilmişliği", **1980'ler Türkiyesi'nde Kadın Bakış Açısından Kadınlar.** İstanbul: İletişim Yayınları, s. 159-177.

Bolak, Hale (1995). "Aile içi Kadın Erkek İlişkilerinin Çok Boyutlu Kavramlaştırılmasına Yönelik Öneriler", **1980'ler Türkiyesi'nde Kadın Bakış Açısından Kadınlar.** İstanbul: İletişim Yayınları, s. 135-146.

Bora, Aksu ve Üstün, İlknur (2005). **"Sıcak Aile Ortamı": Demokratikleşme Sürecinde Kadınlar ve Erkekler.** TESEV Demokratikleşme Programı, Algılar ve Zihniyet Yapıları: Cinsiyet Rejimi Ekseni, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) Yayınları.

Busby, D. M., Holman, T. ve Taniguchi, N. (2001). "Relationship Evaluation of the Individual Family, Cultural and Couple Contexts", **Family Relations,** Vol. 50, Issue 4, pp. 306-316.

Dedeoğlu, Saniye (2000) "Toplumsal Cinsiyet Rolleri Açısından Türkiye'de Aile ve Kadın Emeği, **Toplum ve Bilim,** Güz Sayı 86, s. 139-170.

Demir, Erol (1998). "Kentsel Farklılaşma, Aile ve Akrabalık", **Mürekkep, Teorik Politik Dergi,** Sayı 10/11, Ankara, s. 160-194.

Duben, Alan (2002). **Kent, Aile, Tarih.** İstanbul: İletişim Yayınları.

Ecevit, Mehmet (1994). "Tarımda Kadının Toplumsal Konumu: Bazı Kavramsal İlişkiler", **Amme İdaresi Dergisi,** Cilt 27, Sayı 2, Ankara.

Ecevit, Yıldız (1991). "Aile, Kadın ve Devlet İlişkilerinin Değerlendirilmesinde Klasik ve Yeni Yaklaşımlar", **Değişen Dünyada Birey-Aile-Toplum Seminerleri.** İstanbul Üniversitesi, Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, İstanbul.

Ecevit, Yıldız (1995). "Kentsel Üretim Sürecinde Kadın Emeğinin Konumu ve Değişen Biçimleri", **1980'ler Türkiyesi'nde Kadın Bakış Açısından Kadınlar.** İstanbul: İletişim Yayınları, s. 135-145.

Ekşioğlu, Seyhan (2002). **Türk Medeni Kanunu - Ailede Yeni Düzen.** İstanbul: Kadın Adayları Destekleme ve Eğitme Derneği (KA.DER).

Erman, Tahire (1996). "Kentteki Göçmenin Bakış Açısından Kent/Köy Kimliği: Niçin Köylüyüz Hala?", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,** Cilt 51 Sayı 1, s. 289-304.

Erman, Tahire (1997a). "The Meaning of City Living for Rural Migrant Women and Their Role in Migration: The Case of Turkey", **Women's Studies International Forum,** Vol. 20, No. 2, pp. 263-273.

Erman, Tahire (1997b). "Squatter (gecekondu) Housing versus Apartment Housing: Turkish Rural to Urban Migrant Residents'Perspectives", **HABITATINTL.** Vol. 28, No. I, pp. 91-106.

Erman, Tahire (2001). "The Politics of Squatter (Gecekondu) Studies in Turkey: The Changing Representations of Rural Migrants in the Academic Discourse", **Urban Studies,** Vol. 38, pp. 983-1002.

Güneş-Ayata, Ayşe (1991) Gecekondularda Kimlik Sorunu, Dayanışma Örüntüleri ve Hemşehrilik", **Birikim Sosyalist Kültür Dergisi,** Sayı 51/52, Güz/Kış, s. 89-101.

Haralambos, M. and Holborn, M. (1995). **Sociology: Themes and Perspectives.** London: Harper Collins.

Kandiyoti, Deniz (1988). "Bargaining With Patriarchy", **Gender and Society,** Vol. 2, No. 3, September, pp. 274-290.

Kandiyoti, Deniz (1997). **Cariyeler, Bacılar, Yuttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler.** İstanbul: Metis Yayınları, Kadın Araştırmaları Dizisi.

Karkıner, Nadide (2006). "Tarımda Kadın ve Bazı Yapısal İlişkiler", **İktisat Dergisi,** Sayı 469, s. 24-30.

Kazgan, Gülten (1981) "Labor Force Participation, Occupational Distribution, Educational Attainment and the Socio-Economic Status of Women in the Turkish Economy", **Women in Turkish Society.** (Ed.) Nermin Abadan Unat, Leiden: E. J. Brill, pp. 131-159.

Nichols, William C. (1986). "Understanding Family Violence: An Orientation for Family Therapists", **Contemporary Family Therapy,** Vol. 8, No. 3, pp. 188-207.

Özbay, Ferhunde (1984) "Kırsal Kesimde Toplumsal ve Ekonomik Yapı Değişmelerinin Aile İşlevlerine Yansıması", **Türkiye'de Ailenin Değişimi Toplumbilimsel İncelemeler.** Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları s. 35-68.

Özbay, Ferhunde (1995). "Kadınların Ev içi ve Ev dışı Uğraşlarındaki Değişme", **1980'ler Türkiyesi'nde Kadın Bakış Açısından Kadınlar.** İstanbul: İletişim Yayınları, s. 129-158.

Sirman, Nükhet (1995). "Köy Kadınının Aile ve Evlilikte Güçlenme Mücadelesi", **1980'ler Türkiyesi'nde Kadın Bakış Açısından Kadınlar.** İstanbul: İletişim Yayınları, s. 247-276.

Taylan, Hasan Hüseyin (2009). "Türkiye'de Köy Ailesinde Aile içi İlişkiler", **Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi,** Sayı 22, s. 117-138.

T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu (1995). **Aile içi Şiddetin Sebep ve Sonuçları.** Ankara.

Timur, Serim (1972). **Türkiye'de Aile Yapısı.** Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Türkiye İstatistik Kurumu (2006). **Aile Yapısı Araştırması.** Ankara.

Uluslararası Af Örgütü (2004). **Türkiye, Aile içi Şiddete Karşı Mücadelede Kadınlar Raporu** http://www.amnesty.org.tr/ai/system/files/turkiye_aile_ici_siddete_karsi_mucadelede_kadinlar.pdf

White, Jenny, B. (1999). **Para ile Akraba, Kentsel Türkiye'de Kadın Emeği.** Çeviren Aksu Bora, İstanbul: İletişim Yayınları.

AİLE SOSYOLOJİSİ

9

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Sosyoloji ve hukukun gibi ayrı disiplinin meşruiyet, toplumsal kontrol, hukuk ve kanun (yasa) gibi kavramlarını açıklayabilecek,
- Aile kavramının hukuk ve sosyoloji açısından kullanımlarını ayırt edebilecek,
- Aile üyeleri ve diğer insanlar arasındaki hukuk (haklar) ve ilişkilerin bozulması ile yaptırım gücü olan yeni düzenleyici kanunların gerekliliğini saptayabilecek,
- Disiplinler arası bir yaklaşımla sosyoloji ve hukukun aileye bakış açısını toplumsal değişme bağlamında özetleyebilecek,
- Aile ve hukuk sözcüklerinin gündelik dilde, tarihi olarak dile yerleşmesinde ve bir kavram olmasında etkili olan koşulları saptayabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Aile
- Hukuk
- Toplumsal düzenlemeler
- Aile ile ilgili kanun düzenlemeleri

İçindekiler

Aile Sosyolojisi → Aile ve Hukuk

- GİRİŞ
- AİLE
- HUKUK
- SOSYOLOJİ VE HUKUK
- SOSYOLOJİK AÇIDAN AİLE HUKUKU
- BAZI KAVRAMLAR
- AİLE İLE İLGİLİ KANUNÎ DÜZENLEMELER TARİHİNDEN NOTLAR

Aile ve Hukuk

GİRİŞ

Sosyoloji ve hukukun iki ayrı disiplin olarak meşruiyet, toplumsal kontrol, hukuk ve kanun (yasa) gibi kavramlarını ayırt edebilmek.

Aile Hukuku, Medeni Kanun içinde doğrudan doğruya hukukçuların meslekî bir konusudur. Bu nedenle bir aile sosyolojisi kitabının bu bölümünde "aile ve hukuk" başlığının uygun olacağı düşünülmüştür. Sık sık hukukî kavram ve olgulara değinilse de aile ve hukuk kavramlarının yan yana aile sosyolojisi için ne anlama geleceği daha önemli görülmüştür. Çünkü hukuk normatif bir bilimdir ve kendi öğretisi (doktrini) vardır, ama sosyoloji normatif özellikler içerse de özü itibari ile hukuk biliminden farklıdır. Farklı ölçülerde çerçeveler geliştirerek kuramsal sosyoloji ile gündelik hayatın uygulamalarını bağdaştırmayı ve bunlardan düzenli bilgiler oluşturmayı, bu bilgilere dayanarak kestirimde bulunmayı amaçlamaktadır.

Aile hukuku hem aile sosyolojisi içinde bir başlık hem de hukuk-sosyoloji buluşması için önemli bir olanaktır. Çünkü hukuk sosyolojisinin ortaya çıkışında siyaset ve devlet konuları önemli alanlar olmuş, aile ise sosyolojinin doğuş aşamasında anket ve sosyal antropoloji çalışmaları ile gündeme gelmiştir. Hukuk ile sosyoloji buluşması, bu iki bilimin içeriği kadar yöntemi ve bilgi niteliği açısından tartışılmış, bazı bilginler buluşmayı uygun görürken bazı bilginler hukuk ve sosyolojinin birlikte değerlendirilmesinin yanlış olacağını söylemişler. Ancak hukuk sosyolojisi yine de bir disiplin olarak doğmuş ve önemli bir birikim oluşturmuştur. Sosyolojinin hukuktan ve kanundan anladığı, hukuk kuralları olduğu kadar bir toplumsal düzenleme ve kontrol anlayışı olurken; hukuk bilimimin hukuktan anladığı daha çok kanunlar (yasa) ve pozitif hukuku oluşturan diğer hukukî düzenlemelerdir.

Sosyoloji bakış açısıyla hukuk kavramının bir anlamı da birbiri üzerinde hakları olan insanların farklı sosyolojik öbekler ve bağdaşma biçimleri içinde sürdürdüğü sağlıklı ilişki, değerlendirilmelidir. İlişkilerin bozulduğu ve ihlal edildiği zamanlarda kanun ve/ya hukukî yaptırımlar devreye girerek sorunlar çözülebilmektedir. Aile içinde, aileler arası, aile ile diğer kurum ve kuruluşlar arasındaki ilişkilerde sağlıklı gidiş bozulunca bu insanların gündelik hukuku bozulmakta, bunu düzeltmek için kanun ve mahkemeye başvurmaktadır.

Aile söz konusu olunca, genel bir ifade ile "aile toplumun temelidir" denilmekte, ancak ailenin sosyoloji ve hukuk bilimi anlamındaki diğer model betimlemele-

rine değinilmemektedir. Oysaki aile sosyolojisi ve hukuk sosyolojisi açısından şu belirlemeleri yapmak gerekir: Aile gündelik hayat içinde en mahreminden en geneline kadar hukuk normlarının şekillendiği, hak kavramının dünyevî ve dinî bir değer olarak oluştuğu, devlet algısının su yüzüne çıktığı sosyolojik ilişki ve etkileşim birimidir. Ayrıca, aile gündelik hukukun, yani ilişkilerin aksadığı alanlarda ve yaşantılarda kendi kendisini nasıl onarabileceğine ilişkin ipuçları verir. Böylelikle hukuk bilimine ve kanun yapıcıya temel veriler sağlar. Gündelik hayatın "etik ve/ya ahlak" denilen değerlerini taşıyan davranışları en önemli örneklerini aile içinde şekillendirmektedir. Aile içi ilişkilerin değer örüntüsü ailenin felsefî açıdan ele alınmasını sağlayacak bir veri tabanı özelliği de taşımaktadır.

Sümer kil tabletlerinden bugünün yazılı kanun metinlerine kadar izlenebilen sorunların çözüm işlemleri ve alınan kanunî önlemler önemli bir yönü ile aileyi ilgilendirmektedir. Eski uygarlıkların ticaret ilişkileri, faiz, kira, borç, alacak, kölelik, cariyelik, köle azadı, velayet hakkı önemli bir yasa birikiminin doğmasına neden olmuştur. Bunların tümü ile aile içinde karşılaşılmasa da bugünün sorunları olan kredi kartı kullanımı, borçlarının ödenmesinde aileye düşen görevler, çocukların aileye karışı hak ve yükümlülükleri, evlat edinme hemen hemen aynı geleneğin farklı hukukî görünümleridir.

Eski uygarlıklar dönemini izleyen kanunî düzenlemeler bir yanda devam ederken Tevrat, Zebur, İncil ve Kuran metinlerinde kendini gösteren sapmalar hukukî düzenlemeler ve cezai yaptırımlar ile dünyalık anlamda suç, ahret anlamında günah olarak birlikte yer almaktadır. Bir yanda sevap-günah, iyilik-kötülük gibi kavramlar insanın ruh ve inanç dünyasında teolojik olarak şekillenirken bir yandan da kanun, örf, âdet, gelenek, ayıp gibi yaptırımlar toplumsal hayatın dünyevî (seküler) örüntüsünde sosyolojik ve hukukî olarak yer almaktadır. Hukuk tarihi, bu yönü ile dinler ve uygarlıklar tarihinin yanı başında terazisi ve kılıcı ile hep dikilmiş ve zamanla bugünün hukuk kurumlarında görülen adalet heykelinin ve/ya sembolünün oluşmasına neden olmuştur. Bu nedenle hukuk toplumun içinde, özellikle de ilk aşamasıyla temel toplum kurumu olan aile içinde oluşmuştur. Aile toplumun olduğu kadar hukuk anlayışının da şekillendiği temel kurumdur.

DİKKAT

Hukuk sosyolojisinin oluşumu ve tartışmalar hakkında Topçuoğlu, Hâmide. (1963) *Hukuk Sosyolojisi Dersleri: Sosyoloji Açısından Hukuk*,cilt. 1: (Konu, Problemler, Öncüler), Genişletilmiş İkinci baskı, Ankara Hukuk Fakültesi Yayını, Ajans-Türk Matbaası, Ankara ve Gürkan, Ülker. (1994) *Hukuk Sosyolojisine Giriş,* (gözden geçirilmiş 2. baskı), Ankara kitaplarında daha fazla bilgiye ulaşabilirsiniz.

AİLE

AMAÇ 2

Aile kavramının hukuk ve sosyoloji açısından kullanımlarını ayırt edebilmek.

Aile, insanlığın tarihiyle birlikte var olan bir kurum ve kavramdır. Hem kendi gerçekliğini hem de kendisine ilişkin bilgiyi sürekli yenileyerek var etmiştir. Ailenin genel bir tanımını yapmak her zaman mümkündür, ancak insanlık tarihinin önemli aşamalarında meydana gelen değişmeler bu tanımların mükemmel olmadığını, bir yanın eksik kaldığını bize gösterir. Aileye ilişkin bilgi, toplumsal değişme ve onun uygun gördüğü hukukî (kanun da dahil) meşrulaştırma şekilleri açısından, dönem dönem farklı olmuş, farklı anlayışlarla şekillendirilmek istenmiştir. Neolitik

Dönem'in anaerkilliğe, Sanayi Devriminin babaerkiliğe ve çekirdek aileye ağırlık verdiği, bazı kabilelerde hâlâ anaerkilliğin kendini gösterdiği bilinmektedir. Çağımızda toplumsal değişmenin ilginç oluşumlara doğru gittiği ve aileyi tanımlamada yeni unsurlara yer verilmesi gereği görülmektedir. Örneğin, felsefî anlamda, insan özgürlüğünün, kendi dışındaki aile, devlet ve Tanrı gibi gerçeklikleri kabul etmeyen bireysel varoluşçu yorumlanması ile aile dışlanmıştır. Aile ilişkisi ve bağlılığı dışında geliştirilmek istenen bireysel kişilik anlayışları genel kabul görmeye başlamıştır. Bu felsefi anlayışların, doğrudan öğretici bir konu olmaktan öte, edebiyat, sinema, tv yayın içerikleri ve diğer bilgi kanalları ile sosyolojik dolaşıma girmesi zamanla her ülkede aileyi ve kanun yapıcıyı etkilemektedir. Evlenme isteğinin azalarak evlilik yaşının ilerlemesi, çocuk doğurmanın gittikçe daha az benimsenmesi ya da az çocuk sahibi olma isteği ve tutumu aile yapısını ve aileye ilişkin bilginin belirlenip kurgulanmasını önemli ölçüde değiştirmiştir.

Henüz dünya genelinde yaygın olarak dinî ve toplumsal kabul görmese de aynı cinsten iki kişinin evliliğinin meşru kılınmaya çalışılması aile kavram ve/ya kurumu ile ilgili en tartışılır gelişmedir. Örneğin Türk Medeni Kanunu evliliği tanımlarken iki ayrı cinsten iki kişinin birlikteliği diye tanımlamaktadır (Akıntürk 2006). Oysa komşusu olup üyelik müzakereleri yaptığımız Avrupa Birliği ülkeler bu durumu kanun düzeyinde meşru kıldığı gibi Avrupa Aileden Sorumlu Bakanlar toplantılarında gündeme getirmektedir.Ancak Vatikan Papalık Makamı'nın bu konuya karşı çıkmaktadır. Çocuk sahibi olma ve/ya evlatlık kurumunun hukukî durumu, aile üyelerinden birinin vefatı veya birbirinden ayrılmaları durumunda velayet ve vesayetin toplumsal değişmeye koşut olarak kanun metinlerine yansıması hukuk ve sosyolojinin kesiştiği yeni alanları ortaya koymaktadır. Dolayısıyla aile, kurum ve kavram olarak, toplumsal değişmenin yanında yasal değişiklikleri sosyoloji gibi bir beşeri bilim ile normatif bir bilim olan hukukun karşısına çıkarmaktadır.

DİKKAT

Hukuk aileye ilişkin ortaya koyduğu konuların kanunlar açısından bir dökümü ve sınıflandırması hakkında Akıntürk, Turgut (2006) *Türk Medenî Hukuku: Aile Hukuku,* ikinci cilt, (Yenilenmiş 10. Baskı), Beta Basım Yayım, Dağıtım, İstanbul kitabında ve başka aile hukuku kitaplarında daha fazla bilgiye ulaşabilirsiniz.

Aile farklı şekillerde tanımlanıp farklı dönem ve kültürlerde farklı özellikler gösterse de insan zihninde bir aile kavramı vardır. Hangi şekliyle olursa olsun, aile iki farklı cinsten iki insanın duygusal ve fizyolojik birliktelik dengesinin sonucu ve gereğidir. Ayrıca aile, insanın zihin ve kültür dünyasında oluşan, cinselliği ve çoğalmayı içeren psiko-kültürel hazır bulunuşluk ve birliktelik durumunun geçerli hukukî normları ile tanımlanmış halidir. Fizyolojik olarak cinsellik, sosyolojik olarak evlenebilirlik, hukukî olarak aile birliğinin kurulması tüm insanlar için bir veri ve olanaktır. Bazı istisnalar olsa bile bu sosyolojik hayatın temelidir.

Aileye, farklı dönemlerde o çağın gereğine göre gelenek, ahlak, din ve töre dışı kabul edilebilecek uygulamalar dahil edilmek, dayatılmak istenmiştir. Hatta sıra dışı istekler, toplum açısından meşru olmasa da kanun olarak meşrulaştırılarak ailenin yapısı ve tanımı değiştirilmeye çalışılmıştır. Bunun nedeni toplumsal değişme ve ideoloji ile gündeme gelen koşulların hukuk alanında kabul ettirilmesidir. Başka bir ifadeyle "de facto" bir yaşayışı devre dışı bırakarak bir meşruiyete geçmektir. Örneğin Türk Medeni Kanununda yazılı bir madde olarak bulunmayan nikâh dışı birlikteliklerin sosyolojik olarak yaygınlaşmaya başlaması ya da aynı cinsten eşlerin (homoseksüellerin) evlenmesi ve evlat edinme isteklerinin tanınması ulus-

lar arası anlaşmalar dahilinde Türkiye'den istenebilmesi. Dolayısıyla ailede etkin olan iki ana unsur vardır; birincisi birlikteliğin ve çocuk sahibi olmanın gerçekleşmesi, ikincisi; evliliğin devamı ve sona ermesi durumunda ortaya çıkan geçim, rızk, nafaka gibi mali sorunların belirlenip karşılanmasının kanun ve diğer toplumsal düzenleme unsurları yoluyla teminat altına alınması.

Mutlu aileler için kanunlar sadece evliliğin tanıması ve nesebin meşruiyetini belirler. Ancak aile içi huzur ve hukukun bozulması durumunda iş kanuna, mahkemeye kalmaktadır. Bir işin düzeltilmesi kanuna kaldıysa mutluluğun (saadet) büyüsü bozulmuş, birliktelik sadece sosyolojik değil hukukî bir teminatı ve yaptırımı zorunlu kılmıştır. Hukuk kurallarının kanun olarak özellikle bir yaptırımla aile karşısına çıktığı durumlar önce terbiyenin, sonra ahlakın ve aile içi âdaletin bozulduğu durumlardır.

SIRA SİZDE 1

Bir hâkim sürekli didişen on yıllık evli olan karıkocayı boşamayıp, yirmi yıllık mutlu evlilikleri olan karıkocayı, koca karısına "dangalak" dedi diye, kadının isteği üzerine boşamıştır. Hâkim olsaydınız siz nasıl karar verirdiniz?

Sosyoloji, ilahiyat, halk bilim aile-hukuk bağlamında pek çok bilgiyi ayrıntılı şekilde ele alırken eski zamanlardan beri edebiyat metinleri ve sinema, yeni zamanlarda tv programları aile-hukuk bağlamında oldukça geniş örnekler vermektedir. Bunların ayrıntısına, bu başlık altında girmek mümkün değildir. Ancak aşağıdaki özetleyici başlıklar aile-hukuk bağlamında önemli unsurlardır.Daha dar anlamda söylenirse, aile, kurum olarak ve/ya üyeleri ile kanun karşısına ve devletin yönetsel birimlerine genellikle şu konularda gelmekte ya da kanun maddeleri, hukukî düzenlemeler aileyi aşağıdaki konularda ilgilendirmektedir.

1. İki ayrı cinsten iki kişinin cinsel birlikteliğinin kanun ve/ya diğer toplumsal düzenleyici unsurlar ile meşruiyeti.
2. Nişan ve düğün gibi evlilik törenlerinin şekil ve kanun olarak düzenlenmesi.
3. Doğum ya da evlat edinme yoluyla çocuk sahibi olma durumunda çocukların aile, devlet ve birbirlerine göre orun (statü) ve yükümlülüklerinin kanun ve/ya diğer toplumsal düzenleyici unsurlar ile tanınması ve güvencesi.
4. Aile içi ilişkilerin, orun, yönetim, mal ve malî olanaklar olarak tanınması.
5. Karı ile kocanın ayrılması durumunda ortaya çıkacak yeni durumun kanun, malî haklar (nafaka), velayet ve vesayet açısından belirlenip teminat altına alınması.
6. Boşanmanın eşler açısından doğurduğu yeni orunun kanun ve toplum gözünde meşruiyeti.
7. Aile yapısı içinde şekillenen hısımlığın (akrabalık/soybağı) kanunî orun olarak belirlenmesi, malî haklar (miras) ve yükümlülüklerin (nafaka) devlet tarafından belirlenip denetlenmesi ve aksaması durumunda kanunî yaptırımla giderilmesi.
8. Vesayet ile özellikle çocuğun ve kanunî yeterliliği olmayan aile üyelerinin korunması ve haklarının devletçe güvence altına alınması.
9. Aile üyelerinden birinin ölümüyle ortaya çıkacak sosyolojik, kanunî ve malî durumların adalet ve devlet kurumları tarafından yasal olarak tanınması.
10. Genel olarak aileye devletin müdahale edeceği durumların belirlenmesi.

Dünya'da sanayileşme, Türkiye özelinde kırdan kente göç geniş aileden çekirdek aileye doğru bir eğilimi gittikçe daha net olarak insan karşısına çıkartmaktadır. Hatta çocukların olmadığı karı kocadan oluşan aile birlikleri yanında parça-

lanmış aileler, tek ebeveynli aileler sosyoloji kavramları olarak daha çok yer almaya başlamıştır.

Hukuk ve aileyi birlikte değerlendirmeye çalıştığımız bu bölümde kanun gözünde ailenin ne olduğunu vermeye çalışırken özel bir aile tipinden hareket edilmemiştir. Çünkü hukuk ve kanun açısından aile çekirdek ailenin meşruiyetini sağlamak zorunda olduğu gibi, oğlu ve gelini ile ya da kızı ve damadı ile birlikte yaşamasa da temel yaşama gereksinimlerini karşılayamayan yaşlıyı korumak, ona nafaka vermek zorundadır. Çocuğun vesayeti ile ilgilenmektedir. Bu nedenle demek gerekir ki kanun ile aile üzerinde yapılan düzenlemeler, doğrudan ifade edilmese de zımnen bir geniş aileyi hısım ve akrabalık (soybağı, kanbağı akrabalık) üzerinden dikkate almak zorundadır. Hukuk sosyolojisinde aile, herhangi bir modeline indirgenmeden, bir kavram olarak ele alınmalıdır. Yoksa bir dönem ve ülke üzerinden ele alınan aile, hukuk açısından yeterli bilgi verememekte, hukuk-sosyoloji buluşması açısından yeterli olamamaktadır. Ancak, dönemsel bazı araştırmalar, uygulama açısından, bir konu (tek ebeveynli aile, çekirdek aile gibi) ve/ya zaman dilimi ile (Osmanlı ailesi, Cumhuriyet ailesi, 1980 sonrası aile gibi) sınırlandırılmak zorundadır.

Kuran, Tevrat ve İncil gibi temel din kitaplarının evlilik, boşanma ve aile içi ilişkiler konularında verdiği bilgiler de önemlidir. Çünkü bu metinler temelde dinî metinler olsalar da bu yönleriyle şu an Avrupa, Amerika ve İslam Dünyasında var olan kanun metinlerinin temelini ve bir ölçüde tarihî geri planını oluşturan konuları ele almaktadır. Böylelikle, aile hukuku yanında din sosyolojisi, toplumsal normlar gibi konular etkileşime girebilmekte, sosyolojide disiplinler arası boyutta araştırma ve düşünme olanağı yakalanabilmektedir.

HUKUK

AMAÇ 3 ***Aile üyeleri ve diğer insanlar arasındaki hukuk (haklar) ve ilişkilerin bozulması ile yaptırım gücü olan yeni düzenleyici kanunların gerekliliğini ayırt edebilmek.***

Hukuk dışında toplum hayatını düzenleyen başka kurallar da vardır. Din, ahlak ve görgü kuralları yanında gelenekler, örf ve töre gibi farklı dereceden yaptırımları olan kurallar da toplum hayatında yer almaktadır (Akıntürk, 2004; 4-10). Bu tür düzenleyici unsurlar hukuk kadar sosyolojinin konusunu da içermektedir. Hatta gündelik hayattın kast ettiği hukuk çoğu zaman, kanun dışında kalan yönüyle, bu unsurlara dayanmaktadır. Ancak özel anlamda hukuk kanun ve diğer pozitif hukuk unsurlarının oluşturduğu ilişkili bütünlüktür. Anayasa, kanunlar, yönetmelikler ve diğer hukukî düzenlemeler.

Toplum hayatını düzenleyen diğer kurallar ise sosyolojinin de içeriğini oluşturacak şekilde şunlardır: Din kuralları, ahlak kuralları, görgü kuralları, gelenek ve görenekler, töre ve örf.

Vicdan, utanma, hayâ, edep gibi kavramların dolaylı ve doğrudan gündelik hukuku besleyen içerikleri vardır. Düzenleyici kurallarının adı ne olur ise olsun, bunların bir düşün-eylem alt yapısını destekleyerek hak ve adalet kavramlarını beslediğini belirtmek gerekir. Bu kavramlar, ayın zamanda, bunları istismar edenler tarafından da kullanıldığında zararlı etkiler de oluşturabilmektedir. Yaptırım içerikli hukuk kuralları (kanun) bu nedenle istismarların önüne geçebilecek bir anlayışın somut ifadesidir.

SIRA SİZDE 2

Kanun tanımı yapsanız hangi unsurları vurgularsınız?

İdeal olarak, iyimser bir düşünce, bu kadar düzenleyici dinî, ahlakî ve sosyolojik kural varken kanun gücü ve devlet yaptırımına, hukuka neden gereksinim duyulduğunu sorgulayabilir. Hatta işi biraz daha ileri götürüp devlet ve hukuk kavramlarına gereksinim duyulmaması gerektiğini, devletin ortadan kalkmasını düşünebilir. Düşünce olarak bu mümkün olduğu gibi birçok da gerekçe bulunabilir. Ancak bu düşünce bizi sosyoloji ve hukuk konularından koparıp ütopyalar dünyasına götürecektir.

Evimizin kapısını bir gün kilitlemeden çıksak belki o gün hırsız girmeyebilir, ancak bunu "bütün insanlar dürüsttür" diye alışkanlık haline getirmemizin doğuracağı sonuçları kestirmek güçtür. Bırakın kapıyı açık bırakmayı, insanlar artık evlerinin kapısını çelikten yaptırmakta, hatta iki ya da üç kilit ile desteklemektedir. Ütopik iyimser düşüncenin yolları özellikle tesadüfî nüfus yapılarının oluştuğu kentlerde tamamen kapanmıştır.

Aile hukuku ve sosyolojisi açısından bir kapı aralayalım. Hukuk kuralları, her ne kadar diğer toplumsal düzenleyici kurallar gibi değişikliğe uğrasa da kanun tanımayan aşkların evlilikle düzene bağlanmasını ve doğacak çocukların kaydını mutlaka kanunla tanımak, belirlemek zorundadır. Biten aşkların insanda yarattığı olumsuz ruhsal etkiler kadar biten evliliklerin toplumda yarattığı olumsuz etkiler de ancak kanun ve hukuk ile bir ölçüye kadar düzenlenebilmektedir. Böyle istenmeyen durumlarda boşanmanın kanun gözünde tanınması, çocuklara nafaka bağlanıp vasi tayin edilmesi yine hukukun bir görevidir. Bu nedenle hukuk ideal dünyamızda gereksiz görülmemelidir.

Aristo insanın toplum hayatı dışında yaşayabilmesi için tanrı ya da canavar olması gerektiğini belirtmiştir (Akıntürk, 2004: 5). Bunun tersi bir düşünceden hareket ile toplum hayatına bakılırsa; kendini canavar ve tanrı sananlar, eğer toplum içerisinde ise kanun düzeyinde yaptırım uygulayan bir kurumun gereği ortaya çıkmaktadır. Hukuk bu nedenle kendinden başka üstün güç görmeyenlerin karşısına bir şekilde çıkmak zorundadır. Toplum taşkın davranışlara, kural ihlallerine kınama, ayıplama yolu ile bir yaptırım uygular, daha sonra bunu yapanlardan yüz çevirirler. Devlet düzenin kurulmadığı dönemlerde, gerekirse, güç kullanarak bir yaptırım uygularlar. Bu uygulamalar hakkında antropologların ve sosyologların derinlemesine araştırmaları vardır. Örneğin hangi dönemde olur ise olsun cezanın caydırıcılığı, toplumun gözü önünde uygulanması ele alınmış" âleme ibret olması" istenmiştir. Töre suçları (cinayetleri), kan davaları gibi bugün bile devletin varlığına muhalif olarak kişiler ve/ya aileler tarafından işlenen suçların arkasında, kendini "ibret olsun diye yaptım" şeklinde haklı çıkarmaya çalışmanın mantığı bu geleneğe dayanmaktadır. Bu uygulamalar devletin hukuk ihlallerini yaptırımla düzenlemediği dönemlerden bugüne kalan örneklerdir. Bugünün çağcıl (modern) toplum ve devlet anlayışlarında suç işleyen birisi kendini ne kadar haklı görse de kanun gözünde suçlu duruma düşmektedir. İnsanlar ile aile, kabile, örgüt gibi sosyolojik birimler devlet adına hüküm verip yaptırım uygulayamazlar. Bireyin intikamını, her ne şekilde devlet almak zorundadır; ya da tazmin etmek zorundadır.

Yurttaşlarda kanunî haklarının devlet tarafından telafi edilmeyeceğine olan inanç oluştuğu zaman "adalet"e olan inanç sıkıntıya düşmekte, zayıflamaktadır. Devlet adil olma vasfını yurttaşları gözünde kaybedince yurttaş kendi uygun gördüğü yaptırımı, kanuna aykırı olsa da kendi uygulamak isteyecek bir kin ve inti-

kam duygusuna kapılabilmektedir. Devletin yaptırım gücü ve adalet kavramının birbiriyle denkleştiği toplumlarda hukuk ihlalleri daha az olacaktır.

Örneğin dinî kuralların günahtır, geleneklerin ayıptır değdi durumlar vardır. Tanrı inancı oluşmuş birisi günahtan korktuğu için ayrıldığı eşinden doğan çocuklarına ilgi gösterip onların nafakasını sağlayabilir ya da ailenin yaşlılarına bakabilir. Ancak bu gibi işler her koşulda vicdanlara, dinî inanç ve toplum yaptırımına, komşuların kınamasına terk edilemeyecek kadar önemlidir. Bu nedenle, kanun (devlet gücü), boşanan eşlerin çocuklarını teminat altına almak ister ve nafaka bağlatır. Yaşlılara nafaka bağlanması için evlatların malî konumlarını dikkate alır ve gerekirse yaptırım uygulayarak yaşlıyı korur. Gerekirse, kanun, devleti yaşlılara ve yoksullara bakmak için zorlar; insanların ve kuruluşların vicdani yardımı olsa da kanun yaptırım gücü önde gelir. Hiçbir sosyolojik denetim ve düzenleme kuralı her toplum ve dönemde aile için teminat olamayabilir; bu nedenle kanun işini vicdanlara bırakmamak zorundadır. Ancak vicdan ve gündelik hayata sinmiş nezaketli hukuk anlayışı, yani insanlık, kanunun bile göremeyeceği ayrıntılarda insanlara bir koruma sağlayabilse de kanunun yeri farklıdır.

Görgü kurallarından din ve ahlak kurallarına kadar pek çok kural farklı yaptırım düzeyinde toplum hayatını ile insan davranış ve tutumlarını denetlemektedir. Gelenekleri ihlal etmek ile bir insanın karşılaşacağı yaptırım sözel olurken, töreyi ihlal edenin karşılaşacağı yaptırım başlı başına bir fiziki ceza hatta cinayet olabilmektedir.Devlet yerine bir kişinin veya sosyolojik birimin töreyi ihlal edenleri cezalandırması ise kanun ve devlet yoluyla olmaktadır. Bu da kanunun diğer hukukî düzenlemelerin üstünde yaptırımı olduğunu göstermektedir.

DİKKAT

Kan davaları ve töre cinayetlerine farklı kültürlerde de rastlanmaktadır. Bunlara düello geleneğini de katmak gerekir. Bunların nasıl gündeme gelişini aşağıdaki eserlerden faydalanınız: Mahmut Tezcan, *Kan Gütme Olayları Sosyolojisi,* Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi yay., 1972 Ankara; Sefa Şimşek, *Törelerin Aynasında Doğu İle Batı; Kan Davası ve Düello Gelenekleri,* Asa Kitabevi yay, 1998 Bursa; Erdal Gezik, Şeref, Kimlik ve Cinayet:Namus Cinayetleri Üzerine Bir Araştırma, Kalan Yayınları 2003, Ankara; Kanşaubiy Miziev, *Düello Tarihi,*YGS yay., birinci baskı 2008, İstanbul.

SOSYOLOJİ VE HUKUK

AMAÇ 4

Disiplinler arası bir yaklaşımla sosyoloji ve hukukun aileye bakış açısını toplumsal değişme bağlamında özetleyebilecek.

Her ne kadar hukukçuluk mesleği ve bilim dalı olarak hukuk sosyolojiden daha öncelere gitse de sosyolojinin varlığı Auguste Comte tarafından adı konulmadan önce başka disiplinler içinde toplum felsefesi, tarih anlayışı, toplum-birey, toplum-devlet, toplum-kanun-toplum ilişkisinde üstü kapalı olarak kendini göstermiştir. Çünkü toplumsal bir olguyu anlamaya, açıklamaya ve düzenlemeye çalışırken sosyolojik düşünce tarzına şu ya da bu şekilde yaklaşmamak mümkün değildir. Hukukçuların ve filozofların sosyoloji ile ilişkisini bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Devlet felsefesi yapanların durumu da böyledir. Burada özellikle Aristo, Platon (Eflatun), Fârabî, İbn Haldun, Montesquieu hemen akla gelen isimlerdir. Doğrudan hukuk sosyolojisini kurmasalar da hukuk eğitimi aldıktan sonra sosyolojinin kurulmasına ve gelişmesine birinci derece katkı sağlayan sosyologlardan Karl Marx ve Max Weber'i buraya eklemek gerekir. Durkheim'in antropoloji-sosyoloji arası il-

gisi, hukuk sosyolojisine yönelik diğer çalışmaları önemli bir birikim oluşturmuştur. Daha sonraki yıllarda Talcott Parsons, George Gurwitch, Philip Selcznik, Niklas Luchmann, Roscoe Pound, Kantorowicz gibi bilginler hukuk sosyolojisi için emek sarf etmişlerdir.

Ancak hukuk sosyolojisinin gelişmesinde iki ana kanalı belirtmek gerekir.Bunlardan birisi hukukçuların sosyoloji konularına yönelmeleri, diğeri ise sosyologların hukuk kurumu, hukuk bilimi, adalet ve toplumsal düzen kavramlarını yönelimleridir. Bu iki kanalda gelişen hukuk sosyolojisi anlayışı, ayrıntısıyla, burada ele alınamayacak kadar kapsamlı alt başlıklar içermektedir. Kanunlar kimin için çıkartılıyor? Toplumların gereksinimlerini karşılıyor mu? Toplumsal ve bireysel ölçekli sapmaları önlemek için kanun çıkartmak yeterli midir? Hukuk ve sosyoloji yan yana gelerek bir bilim dalı olabilirler mi? Bu sorulara aranılan yanıtlar, bilimsel bilginin tartışılması için harcanan emekler, toplumun geniş kesimlerinin hukuk konularıyla daha fazla ilgilenmesine neden olan gelişmeler hukuk sosyolojisini bir bilim dalı olarak su yüzüne çıkartmış, II. Dünya Savaşından sonra gelişmesi hızlanmıştır. Dönemin felsefi, sosyolojik ve siyasî tartışmaları, daha önce olduğu gibi, hukuk sosyolojisini etkileyen konular ortaya koymaktadır. Örneğin muhafazakârlık ve feminizm üzerinden yapılan tartışmalar ve tavır alışlar bir yandan hukuk sosyolojisini beslerken diğer yandan ailenin hukuk ile ilişkisini etkilemektedir.

Son yıllarda teknolojinin ilerlemesi "internet" ve "cep telefonları" kullanımından kaynaklanan aile ve çocuklar ile ilgili hukukî soruları ortaya çıkartmış, bunların giderilmesi için kanunî düzenlemeye gidilmiştir. Ancak teknolojik bilginin hukuk bilgisi ile buluşması o kadar kolay olmamıştır.Çağcıl bilgi ve bilimin adaletin sağlanması için önemi eskiden de gündeme getirilmiş, bilim ve adalet ilişkisine deyinilmiştir (Ayan, 2008). Bugünde bu yönde toplumsal koşullar yeni kanun düzenlemelerini ve araştırma birimlerini zorunlu kılmaktadır. Avrupa Topluluğu ülkeleri kadar yoğun internet kullanan diğer ülkeler de güvenli internet konusunu önemsemektedir. 2007 tarih ve 5651 sayılı"İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun"gelecek yıllarda hukuk sosyolojisinin bilişim suçları çerçevesinde teknoloji uygulamaları ile de yakından ilgili olacağına işaret etmektedir.

SOSYOLOJİ AÇISINDAN AİLE HUKUKU

Aile ve hukuk bağlamında ele alınması gereken aile hukuku kavramı, medeni hukuk içinde ana başlık olmakla beraber, aynı zamanda hukuk sosyolojisinin gelişimi ile iç içedir. Diğer yandan, ailenin sosyolojik olarak konu edinilmesi yolunda kat edilen mesafe, disiplinler arası konu zenginliğini önümüze koymaktadır. Aile anlayışı ve yapısında meydana gelen değişmelerin ister istemez kanunî düzenlemeleri zorunlu kılmaktadır. Aile içi şiddetin önlenmesi için yaptırımların kanunla belirlenmesi, kötü niyetle internet ve cep telefonu kullananların başkalarına verdiği zararların önlenmesi ve çocuk pornografisi göreli olarak yeni konulardır. Yaşlıların hukukî sorunları, velayet, boşanmanın ortaya çıkardığı kanunî düzenlemeler, uluslar arası anlaşmaların yükümlülüğünden ortaya çıkan konular, kültürler arası etkileşimin doğurduğu aile davaları, feminizmin ve insan hakları çalışmalarının kanun yapma aşamasında etkileri daha eski konulardır. Evlat edinme, evlenme ve boşanmanın kanunî tescili aile hukukunda önemli tartışma ve araştırma alanlarını belirlemektedir. Başka bir ifade ile bu konular aile kurumunda meydana gelen değişmelerin kanun ile düzenlenmesi ve/ya teminat altına alınmasıdır. Aile hukuku kavramı kanun düzenlemelerini önemli ölçüde kapsadığı için aile hukuku kitapla-

rı geleneksel olarak hukukçuların kaleme aldıkları, "Medenî Kanun" ana başlığında kanun kitaplarıdır, ancak içeriğinde yasal uygulamaları açıklayan bölümler kanunlar ile toplum hayatı arasındaki ilişkiyi kurmamıza olanak sağlamaktadır.

Aile kurumunun (aynı zamanda bir olgu ve kavramdır) ele alınıp incelenmesi bir aile bilimine doğru giderken özü gereği, disiplinler arası çalışmaları zorunlu kılmaktadır. Bunun beraberinde getirdiği sorunlar vardır. Örneğin, aile ile ilgili kanunları sosyoloji nasıl bir kavramla anlayıp açıklamalıdır? Kanun maddeleri ile dolu bir aile hukuku kitabı sosyolog için ne anlama gelir? Aile hukukunu (daha doğrusu aile için çıkartılan kanunları) sosyolog ne açıdan değerlendirebilir? Aile ve evlilik kavramları farklı evrelerinde kanun koyucu tarafından nasıl meşrulaştırılır? Sosyologun kastettiği hukuk kavramı ile hukukçunun kast ettiği hukuk kavramı aynı mıdır? Kanun ile hukuk genellikle aynı anlamda kullanılırken sosyolog bu iki kavramı ne şekilde ayırt etmelidir?Toplumsal düzen toplumsal kontrol olguları içinde kanunların yeri nedir? Hukuk halk arasında her zaman kanun anlamı taşır mı? Örf, âdet ve gelenekler ile terbiye, ahlak, din kavramları yanında kanun nasıl bir farklılık göstermektedir? Aile "toplumun temeli" olmakla beraber hukuk bilimi için nasıl bir model oluşturur?

Bu soruların cevabını vermeye çalışırken, nasıl ki medeni hukuk çalışanlar sosyolojik açıdan konuyu ele almıyorlar ise, sosyologlar da hukukçu açısından değil kendi açısından değerlendirecektir. Sosyolog, bir kanunu olumlu ya da olumsuz olarak yorumlasa da gönlünden geçen bir şeyi hukukta yer alan bir kanunmuş gibi düşünmemelidir. Üslubu farklı olmalıdır. Bu hiçbir zaman hukuk bilimini yok saymak anlamına gelmemeli, tam tersine, hukuk bilimini oldukça fazla önemseyerek, o bilimin ve kanun koyucunun varlığına doğrudan itibar edilerek yapılmalıdır. Çünkü pozitif hukuk kapsamındaki her şey toplumu birinci dereceden etkileyip ilgilendirmektedir.

Kanunlar, yayımlandıkları (vaaz edildikleri) gün toplum sorunlarını yüzde yüz çözmeseler de hukuk sosyolojisi ve aile hukuku için vazgeçilmez bir veri tabanıdır. Hatta kanunlara ve mahkeme kayıtlarına bakmadan bazı suçların olgusal olarak sosyoloji ve antropoloji açısından tanımlanıp anlaşılması bile mümkün değildir. Sosyolojinin mesleğinden gelen üslup farkı hukuk bilimini, kanunları ve mahkeme kayıtlarını görmezlikten gelemez.Aile hukuku demekle sosyologun anlaması gereken hukuk kurumuna sosyolojik açıdan bakmaktır. Ancak böylelikle genel sosyoloji ve sosyolojinin diğer alt dalları demeyi alışkanlık haline getirdiğimiz diğer kurum ve olgulara sosyolojik yaklaşım alanları bir bakışın (perspektif) içinde olabilirler. Bu nedenle aile hukuku hukuk sosyolojisi ve medeni hukuk alanlarının kesiştiği alanda şekillense de genel niteliği itibariyle sosyologun hukuk ve aile olgusuna bakışında kimlik kazanabilecektir.

Bu metin içinde zaman zaman aile hukuku dense de amaç ailede ilişkilerin meşruiyeti, aile üyeleri arası hukukun (hakların), kabulü ve sürekliliğinin sağlanması ve aksaklıkların kanunî düzenlemeler ve yaptırımlarla (müeyyide) güvence altına alınmasıdır.

Özetle medeni hukuk alt başlığında yer alan aile hukuku sosyolojik anlamdaki aile hukukunun önemli bir kısmını oluşturur ama tamamı değildir. Aile ilişkilerini düzenleyen yazılı kanunlardan başka örf, töre, gelenek, görenek gibi diğer kontrol sistemleri hukukî anlamda aile hukukunu tamamlayan unsurlardır. Bunlar asılında sadece aile için değil toplumun geneli için de geçerlidir. Bu nedenle ailenin toplumun temel kurumu olarak nitelendirilmesi yanlış değildir.

Aile hukukunun kanun içeriğini ele alan hacimli kitaplar genellikle üç başlık etrafında toplanmaktadır; Evlilik Hukuku; Hısımlık; Vesayet. Bu başlıklar altındaki kanunlar genellikle aile mutlu yaşıyor ise, nişanlılık ve evlilik aşamasında ayrılma, boşanma, hükümsüz evlilik (butlan), evlilik kavramının ve aile birliğinin istismarı gibi konular söz konusu değil ise ailenin sıklıkla karışlaştığı sorunlar değildir. Ancak evlenmenin bir memur tarafından şahitler önünde nikâh töreniyle tanınması, evlilik bağının (aile birliğinin) kurulması, aile içi ilişkinin meşruiyeti, çocukların nesebinin sahihliği, aile bireylerinin birbirilerine göre kanunî durumları, ölüm halinde mirasın paylaşımı, evlat edinmek gerekirse bunun kanunî zorunlulukları ve yükümlülükleri, boşanma durumunda çocuğun velayetinin kime verileceği, yaşlılık veya başka bir nedenle kendine bakma kudreti olmayan akrabaya (hısım) kimlerin bakacağı gibi konular aile hukukunun kanun içeriği ile güvence altına alınmıştır.

Aile kanun ile toplum karşısında olduğu kadar, diğer aileler, kurum, kuruluş ve devlet karşısında kanunen tanımlanmış, tescil edilmiştir. Kentleşmenin, tesadüfî nüfus yapısının oluğu yerleşim alanlarındaki bireysel güvence, aile kavramına bakışın ve aileden beklentilerin değiştiği toplumlarda kanunlar ailenin olduğu kadar toplum sağlığının güvencesi olmaktadır. Eşler, çocuklar, yaşlılar üzerinde istismarı ve şiddeti önlemekte, önleyemediği alanlarda yaptırım uygulanmasıyla caydırıcılığı sağlamaktadır.

"Yaşamın İçinden 1" örneğindeki evlilikte, zamanın gereği evlilik sırasında hiçbir kanunî işlem ve devlet kaydı yapılmamıştır. Mihir senedi ailenin ve şahitlerin bildiği bir tutanak olmakla beraber meşru ve tarafların sözel hukukuna uygundur. Mihr hem gelinin damada ve/ya geldiği eve getirdiği belli başlı çeyiz eşyaları hem de damadın geline söz verdiği ya da doğrudan sunduğu armağanları kapsamaktadır. Mihr-i müeccel ve mihr-i muaccel gibi iki ayrı türde ele alınmaktadır. Herhangi bir ayrılık ve boşanma durumunda gelin bu eşyayı geldiği evden talep edebilir. Bu uygulama Medeni Kanun'da yapılan değişiklikle ve doğal olarak son zamanlarda boşanma davalarında gündeme gelen eşlerin malları nasıl paylaşacağı konusuyla ilgili bir örnek oluşturmaktadır. Kaldı ki bugün bile izleri süren Anadolu geleneğinde mihr-i müeccel (gelinin baba evinden getirdikleri) nikâhtan önce belirlenerek kayıt altına alınmaktadır.

Halkın, köylülerin kendi aralarında geliştirdikleri gelenek ve görenekler, insanlar arası ilişkiler yani birbirileri ile olan hukukları bu işin teminatı olmuştur. Herkes evlenenleri bilir ve buna şahitlik eder; çünkü düğününe gelmiştir, çocukların onlardan olduğunu bilir; köyde doğumları duyurulmuş ve usul-ü dairesinde bir tören, yemek ziyafeti verilmiştir ya da köy yerinde, camide, fırında çocuklardan bahsedilmiştir. Kanun olmasa da köy hukuku, komşuluk hukuku bunu tanıyıp meşru kılmıştır. Bu nedenle sosyolojik bir kurum olan aile, kurulmuş olunca, onun meşruiyeti geleneksel yüz yüze ilişkilerin olduğu yapılarda her şeyden önce sosyolojik bir meşruiyettir ve toplumun, topluluğun onayı, rızası, şahitliği ve birliğin devamı için maddi ve manevi teminatı vardır. Aile hem kendi hem toplum içindeki ilişkileri ile geleneksel anlamda bir hukuk tesis etmiştir. Bu durumu Durkheim'in "mekanik dayanışma" kavramı çerçevesinde düşünmek gerekir.

İddet süresi hamilelik dönemine eş bir süredir. Kadının ayrıldığı ya da vefat eden eşinden hamile olup olmadığı bu zaman zarfında anlaşılır. İkinci eşinden olacak çocuğun nesebinin belli (sahih) olması ve kadının şaibe altında kalmaması için önemlidir.

"Yaşamın İçinden 1" örneğindeki evlilikte Ayşe ile Mehmet'in ayrılmaları veya birinin vefatı nedeniyle aile birliğinin bozulması durumunda halk bu durumları bilir ve buna şahitlik eder. Eğer ayrılan ve/ya dul kalan Ayşe yeniden evlenecek ise onun iddet süresini bekledikten sonra evlenmesi istenir ve kurala bağlanır.Çocukların velayeti evin büyüğü olan dedeye veya ailenin bir başka büyüğüne verilir ve toplum onun velisinin kim olduğunu bilir ve toplumsal ilişkiler çocuğun ve velayetini üstlenenin orununa göre belirlenir.

"Yaşamın İçinden 2" örneğinde toplumsal değişme, hangi yönü ile olur ise olsun, tesadüfî nüfus yapıları ile kentleşmeyi, insanların birbirleri ile yüz yüze ilişkilerini azaldığı toplumsal bağdaşma biçimlerini ortaya koyuyor. Durkheim'in "Organik dayanışma" durumu açıklayan kavramlardır. Devlet vatandaşlık işlemlerini takip ediyor ise yukarıda verilen örnek evlilik olayı daha farklı bir kanunî işleme tabi tutulacak ve medenî kanun (hukuk) çerçevesinde değerlendirilmesi farklı olacaktır.İnsanlar arası itimada dayalı sözel hukuk ve ilişkiler inkâr edilmese de insanların kanun önündeki durumları hem evliliği tanımlayıcı, hem olası sorunlar ve istismarlar karşısında cezai uygulama getirici niteliktedir.

Bu örnekte birkaç konu iç içe geçmiştir. Bunlardan bazıları şöyledir: Evlenmek isteyenlerin bu isteklerine artık toplum sadece onay verip tanıklık etmemekte, nüfus idarelerinden bunların medeni durumlarının doğrudan tespiti istenmekte ve bunun resmi yazışmayla sağlanması uygun görülmektedir. Çünkü artık tanıdık olmanın tanımı değişmiş küçük ölçekli toplumların biri birleri hakkındaki bilgilerindeki sağlamlık ve inanış yerini muğlâk ve güvensiz bilgilere bırakmaktadır. Kimse kimsenin bekâr olup olmadığına bile kefil olamadığı için resmi kanalların ve kanun koyucunun iradesi ve işlemi dikkate alınmaktadır.

Aile, bir mutluluk ortamı olarak görülme şansını gittikçe yitirdiği için, evde kullanılan mal varlığı eşlerin ve ailenin ortak malı olmaktan çıkıp eşlerin boşanması durumunda paylaşılan bir şirket varlığına dönüşmüştür. Medeni Kanun'daki değişikliklere bu açıdan bakmak mümkündür. Toplumdaki bu gidişat ve insanların eşlerini farklı ekonomik nedenlerle ve/ya kötü niyetle maddi olarak sömürmeleri o kadar yaygınlaşmış olmalı ki Medeni Kanun, genel olarak kadın haklarını korumak adına, mal paylaşımı ilkesini dikkate alan bir maddeyi ekleyerek kanun metninden güvene dayalı anlayışı çıkartmak zorunda kalmıştır. Bu durum toplumsal değişmenin ekonomik hayat ve aileye yansıması silsilesini takip ederek kanun haline gelmesine bir örnektir. Sosyolojik anlamdaki aile içi hukuk, karı-koca ilişkisi bozulduğu için kanun, istismarları önlemeyi teminat altına almakta, ihlalinde yaptırım uygulamaktadır.

Yine, toplumsal değişme nedeniyle aile kurmanın (evlenmenin) ileri yaşlara ertelenmesini ve beraberinde yaştan kaynaklanan fizyolojik, biyolojik sorunlar, psikolojik tercihler nedeniyle doğum yapamayan kadınların ve çeşitli nedenlerle çocuk sahibi olamayan erkeklerin çocuk sahibi olma istekleri evlatlık kumrunu gündeme getirmektedir. Evlat edinmenin çok eskilere dayanan sosyolojik ve psikokültürel geri planı olmakla beraber, kanun olarak, pozitif hukuk olarak ilk kez Türkiye Cumhuriyeti'nde gündeme gelmesi 1926 yılında düzenlenen 743 Sayılı Türk Kanun-u Medenisi ile olmuştur. Aileler ya da kişiler arası sözel hukuka ve itimada dayalı evlat edinme geleneği aile sosyolojisi ve hukuk sosyolojisi açısından eski olsa da kanun düzenlemesi yenidir. Bu örnek de bizi örf, âdet ve gelenekte olan bir sosyolojik uygulamanın toplumsal değişme ve devrimler yoluyla Cumhuriyet döneminde nasıl kanun teminatı ve tesciline dayandığını göstermektedir. Modern devlet artık toplumun iyi niyetli bazı geleneklerini kanunî bir teminat altına alarak kurumlaştırmaktadır. Medeni Kanun'da yapılan daha sonraki değişiklikler evlatlık kurumunu toplumsal değişmenin ortaya çıkardığı koşullara göre şekillendirmekte, evlat sahibi olmak isteyen ailelerin bu isteklerini, çocukları da kanunî teminat altına alarak, yerine getirmektedir.

Himaye-i Etfal ve Çocuk Esirgeme Kurumu olarak Türk kurumlar tarihinde yerini alan kamu birimleri evlat edinme isteğinde olan ailelerin isteklerinin sadece kanunî bir işlem değil bir kamu hizmeti niteliği taşıdığını, bu nedenle kurumların

yapı ve işlevlerinin de yine kanunla teminat altına alınarak geliştirilebileceğini ortaya koymaktadır. Devletin, normal şartlarda ailede olması gereken ana-babalık ve velayet işini de üstlendiği toplumsal değişmenin kurum idaresine ve kanun yapılmasına etkisini göstermektedir. Hukuk ve sosyolojinin yolları kesişmekte,bu örnekte olduğu gibi devlet ve aile kurumlarını birlikte değerlendirme durumunda kalmaktadır. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (=SHÇEK) Kanunu, Ailenin Korunması Kanunu, Medeni Kanun toplumsal bir uygulamanın kanunî meşruiyeti ile ilgilenmektedir. Oysaki evlatlık olgusu tarihin farklı dönemlerinde gündeme gelmiş, ancak sözel hukuk ve itimada dayalı bir uygulaması olmuştur. Toplumların modernleşmesi ve devletin istibdat değil de işleve yönelik kurgulanması hukuk ve sosyolojinin diğer bir yönüdür.

SIRA SİZDE 3

Himaye-i Etfal, Çocuk Esirgeme Kurumu ve SHÇEK'in tarihini gözden geçirerek savaşların ve boşanmaların çok olduğu dönemlerde kimsesiz çocukların hukukî ve toplumsal durumlarını değerlendirin.

"Yaşamın İçinden 2" örneğinde diğer bir konu, evlilik yaşının ertelenmesiyle birlikte aile ve eşler arası ilişki algılarının değişmesidir ki beraberinde birbiri içine girmiş anlayış ve yorumlarla bireysel soğuk bir doktrini beslemekte ve yalnızlaşan insanlar tablosunu tarih ve kültür sahnesine getirmektedir. Egoizme dönüşmüş bireyselciliğin zayıflayan aile ve birey üzerinden Avrupa ve Amerika'daki toplum hayatına yansımaları sosyal sorunlar ve yabancılaşma açısından oldukça ele alınmıştır. Bireysel yaşamın ve kişilik oluşumlarının bir topluluk (aile, oyun grupları, akrabalık ilişkileri, iş arkadaşlıkları, internet paylaşım siteleri) ve/ya toplum içinde olmadan kendiliğinden gelişeceğini sanan ben merkezli bir ideolojiye ve ruh haline dayanmaktadır. Bunun aile içindeki etkisi ilk aşamada insanları kanun ile karşı karşıya getirmediği için hukuk sosyolojisinin ve aile hukukun dışında algılanması doğaldır. Ancak yalnızlıkların artması "geriatrik ve gerantolojik" ve psikiyatrik sorunları ortaya çıkardığı için bu kategorideki özellikle yaşlı insanların evlatlarından bakım ve nafaka istemesini doğurmaktadır.

Gerantoloji: Yaşlıların sağlık ve toplumsal sorunları ile ilgilenen bilim dalları.

Medeni Kanun bu amaçla önemli maddeler içermekte, aileyi korumaktadır. Geleneksel olarak nasihat ve iyi niyetle telafi edileceği sanılan yalnızlık ve ilgi sarmalı artık kanun ile aile üyelerini koruyarak pozitif hukukun bir konusu olmuştur. Demek gerekir ki aileye, üyelerine gösterilmesi gereken asgari terbiye aile içi hukuku sağlamakta, böylece kanun ile insanlar karşı karşıya kalmamaktadır.Ancak terbiyenin bozulması hakkı ve hukuku bozmakta, hukukî ilişkisi bozulan insanlar da son kertede kanun ile baş başa kalmaktadır.

Çağın ileri teknoloji ile getirdiği bazı sorunlar vardır. Bunlardan birisi internet ve cep telefonunun aile içi ilişkileri olumsuz etkileme olasılığıdır. Veya bozulan ilişkilerin, ilişkisizliğin doğurduğu ortamdan kaçmanın bir yolu olarak aile üyelerinin ailesi ile birlikte geçirmesi gereken saatlerde televizyon, internet ve bilgisayar oyunlarına meyletmesi tehlikesidir. Bazı durumlarda eşler, ilişkilerinin bozulmasından böylece kaçabilmekte, belki de yeni arayışları ve/ya aşk dedikleri ilişkileri cep telefonu ve internet ile bulmaya çalışmaktadır. Aile içi ilişkilerin bozulmasından dolayı internete ve başkaları ile gereksiz konuşmalara insanlar gidebildiği gibi internet ve cep telefonu doğrudan doğruya aileyi sarsan ilişkilerin kurulmasında bir araç olarak da kullanılabilmektedir. İşte böyle bir durumda ailenin bozulmasında eşlerden birinin internet ve/ya cep telefonu ile yaptığı görüşmeler şikâyet ve dava konusu olabilmektedir. Suç unsuru olan ses ve görüntülerin internet, cep telefon-

ları ve mobil internet üzerinden yayılması gerçekleştirilebilmektedir. Bilişim suçlarının artması ile Medeni Kanun, Ceza Kanunu kapsamında ele alınan davaların içeriği ve şekli değişmekte yeni kanunların çıkartılmasına gereksinim duyulmaktadır. Bu nedenle zaman zaman gazetelere yansıyan haberlerin aile hukukunu ve aile ile ilgili kanunları ne kadar ilgilendirdiği, bu nedenle yeni hukuk anlayışlarının varlığını su yüzüne çıkardığı bir gerçektir.

BAZI KAVRAMLAR

AMAÇ 5 ***Aile ve hukuk sözcüklerinin gündelik dilde, tarihi olarak dile yerleşmesinde ve bir kavram olmasında etkili olan koşulları saptayabilmek.***

Aile Sözcüğü ve Çağrışım Alanı

Hangi toplum olur ise olsun kendi dağarcığından getirerek ya da ödünçleyerek kullandığı bazı sözcüklere bir kavram olarak anlam kazandırmış ise o kavramın anlam dünyasına kendi etik-değer ve eylem alanını, toplumsal hayatını, hak-hukuk anlayışını ve etnografik uygulamalarını, yüz yılları aşan sürelerde ince ince işlemiştir. Hukukun toplum hayatında şekillenmesinde kullanılan sözcük (kelime) ve kavramlar (mefhum) bu nedenle bir kanun maddesi kadar önemli ipuçları vermektedir. Bunu aile ve evlilik ile ilgili Türkçe ve yabancı kavramlarda izlemek mümkündür.

"Aile", Arapça bir sözcük olarak, Türkçeye İslamiyet'in kabulüyle geçmiştir. Bu sözcüğü önce okuryazarların ve şehirlilerin kullandığını, zamanla geniş halk kitlelerine mal olduğunu düşünmek gerekir. Evli olanların kurdukları, hısımları ve akrabaları ile oluşturdukları bir toplumsal öbeği, kurumu göstermektedir. "Ev" ve "evlilik" sözcüklerinin Anadolu'da ve büyük şehirlerde daha yaygın kullanıldığı bilinmektedir. "Evlenmek" yerine "aile kurmak" ifadesinin kullanılması biraz zorlama olmakta ya da bu ifadeyi kullananların resmî ve/ya okumuş bir tavır takındıkları anlaşılmaktadır. Halkın gündelik dilinde insanlar "evlenir, yuva kurar, baş-göz olur"; buna hukuk dilinde "aile birliğinin kurulması, hayat ortaklığı" denilir; nikâh memuru ise evlenenleri "karı-koca ilan etmek"te ve onlara hukukî bir orun vermektedir. Evlenenler aile kurarlar. Ancak beraberlikleri kanun ve toplum önünde meşru olmayanların, cinselliği de içeren birlikteliklerini anlatmak için eleştirel bir tonlama ile "onlar aile hayatı yaşıyor" denmektedir. Bazı şehirlerde ya da şehir ve kasabalardaki bazı mekânlarda,evli olsun ya da olmasın, kadın erkeğin birlikte gidip oturabildikleri yerlere "aileye mahsustur" diye bir levha konulmakta, oraya tek başına bir kadın oturabildiği halde tek erkek girememektedir.Bu anlamda "aile" sözcüğü mahremiyet ve cinsiyet ayrımına işaret eden bir kavram olmaktadır. Yanında bir kadın olmadan, bir erkeğin aileye mahsus yere girmeye yeltenmesi ayıptır, edep dışıdır; kanunen olmasa da sosyolojik olarak yasaktır. Kanun bu kimseye bir yaptırım koymamıştır, ama o kimse oraya girmeye kalkıştığında oradaki insanlar tarafından ya da işletmenin sahibi tarafından dayak atılarak, şiddet uygulanarak cezalandırılabilir. Bu gibi yerleri herkes bir gün kendisi de hanım arkadaşı ya da eşi ile gelebileceği için korumaktadır. Ancak şehirleşmenin ileri aşamalarında ve/ya belirli bölgelerinde böyle bir ayrıma gitme gereksinimi duyulmamaktadır.

"Evlilik" sözcüğü bir kavram olarak sosyolojik ve hukukî bir duruma ve olguya işaret etmektedir."Evli" sözcüğü ise bir sıfat ve orun olarak kanunî ve sosyolojik anlamda medenî hali, sadece sosyolojik anlamda ise, yasal olarak tanımlanmasa

bile toplumca kabul görmüş meşru evlilikleri anlatmak için kullanılmaktadır. Evli ve evlilik sözcüklerinin kökünde eski Türkçeden beri gelen "ev"sözcüğü vardır. Bir medeni durumu yaşanılan, paylaşılan mekâna "eve" göre tanımladığı için, içeriği, birlikte aynı yerde yaşayan insanları ve onların ilişkisini, hak ve hukukunu zımnen anlatmaktadır. Farsçadan gelen "hane" ve Arapçadan gelen "beyt" sözcükleri ev için kullanılsa da"evlilik" için bu diller farklı sözcükler kullanmaktadır. Örneğin evlenenler, Arapçada "izdivaç" ederler yani birbirine eş olurlar. Zevce ve zevc sözcükleri bununla ilgilidir.

İslamiyet'ten ve Fars kültür çevresine yerleşmeden önceki dönemde Türkçedeki aile anlama gelen"oguş" sözcüğünün varlığına Türk ve yabancı Türkologlar işaret etmektedir. Bu söz bugün kullanılmadığı için bazı aile ve akraba kavramları da yalnızca eski sözlüklerde kalmıştır. Sosyo-lenguistik açıdan önemli olan bu konuya burada girilmemiştir.

İngilizceden bilinen ve artık gittikçe dünya dillerine sözcük, marka olarak etki eden "family" sözcüğü köken bilim olarak orta dönem İngilizcesindeki "familie"ye geri gitmekte; o sözcük de Fransızca ve Latinceden "familia"ya dayanmakta ve evdeki akrabalar kadar hizmetçileri ve uşakları da içermektedir. İngilizcedeki "kin" akraba sözcüğü yerine Latinceden "family" sözcüğünü ödünçlemesi Hıristiyanlık ve İncil çevirileri ile ilgilidir.Eski Yunanca köy anlamındaki "kómé" sözcüğünden orta ve eski dönem İngilizcede köy, yerleşke anlamına gelen "home"sözcüğüne dönüşen "ev" kavramı da bir çağırışım alanı yaratabilir.

Bir ulusun kabul ettiği din ile birlikte o dinin dili olan temel kavramlar söz dağarcığına girmekte, kabul edilen dinin hukuk anlayışı da kanunları etkilemektedir. Hıristiyanlıktaki Kitabı Mukaddes uygulamaların Avrupa devletlerinin medeni kanunlarında alt yapı oluşturması gibi İslam hukuk (fıkıh/şeriat) anlayışının da Türk tarihinde fıkıh, mecelle gibi hukuk anlayışı ve kanunlara etki ettiği bilinmektedir.

Aile hukuku açısından bakılırsa Katoliklerin tek eşli evliliği ve boşanmamayı kabul eden bir anlayışı uzun yıllar İtalya'da yaşatması ile İslam dünyasında görülen çok eşli evlilik anlayışının Modern Türkiye Cumhuriyeti döneminde ve Medeni Kanun buna karşı olmasına rağmen yaşaması din-hukuk-sosyoloji üçgeninde bir anlam taşımaktadır. Toplumsal değişmenin bu anlayışa etkisi ise ara yapıların oluşmasına neden olmaktadır.İtalyan Katoliklerde boşanma yerine hâkimin kararıyla belirli bir süre ayrı yaşamak uygun görülmüş bu durum 1970'de hazırlanan kanunun 1974'de boşanmaya izin vermesine kadar sürmüştür. Halkın verdiği bu mücadelede İtalyan kadınların özel bir emeği ve katkısı olmuştur.

Türkiye'deki uygulamalarda ise tek eşli evlilik kanunen zorunlu olurken evine nikâhsız kuma getirenlerin zaman zaman siyasilerin yaptıkları kampanyalarla resmi nikaha kavuşmaları sağlanmıştır. Yani, hukuk doktrinine aykırı olsa da, özel kanunlarla nikâhsız eşlerin statülerine "hukukilik kazandırma" yoluna gidilmiştir.Bundan amaç, nikâhsız eşlerden doğan çocukların kanunen tanınmasıdır. Zaten bu amaçla çıkartılan 1991 tarih ve 3716 Sayılı Kanun şu adı taşımaktadır: "Bir evlenme akdine dayanmayan birleşmelerin evlilik ve evlilik dışında doğan çocukların düzgün nesepli olarak tesciline ilişkin kanun."

Bu kavramları akılda tutarak evliliğin hukukçular tarafından yapılan tanımına bakmak gerekir: "Tam ve sürekli bir hayat ortaklığı yaratmak üzere, cinsiyetleri ayrı iki kişinin hukuken makbul ve geçerli şekilde birleşmesidir."

Hukuk Kavramının Çağrışım Alanı

"Hukuk" Türkçede bir bilim dalının ve kanunlar toplamının adı olsa da Arapça "hak" sözcüğünün çoğuludur, yani "haklar" anlamına gelmektedir. Bir sözcüğün kavram olma aşamasında uğradığı anlam daralma ve genişlemeleri ona kendi dilinde de ödünçlendiği dillerde de başka anlamlar kazandırmaktadır. Örneğin Türkçede kullanılan hukuk bilimi bu kavramla ilgili olsa da Arapça bunun karşılığı "fıkıh"tır. 1970'lerden sonra daha çok ideolojik anlamada kullanılan "şeriat" kavramı halkın gündelik dilinde hukuk hatta kanunî yaptırım karşılığı olarak kullanılmakta, "Şeriatın kestiği parmak acımaz" ya da "Şer bacadan girince şeriat kapıdan kaçar" denilmektedir. Osmanlı dönemi Türkçesindeki Şer'iye, Şer'iye Mahkemeleri, Edile-i Şer'iyye kavramları bununla ilgilidir. Hatta hukuk bilimi karşılığı kullanılan "fıkıh" "kiyas-ı fukuha" alt dalı olarak şeriat kavramının bir unsurudur ve köken olarak karşılaştırma sözü ile ilgilidir. Türkçe karşılığı hukuk bilginlerinin bir olaya ilişkin fikir yürütürken yaptığı karşılaştırmadır.

Türkçe gündelik kullanımda, son zamanlar azalsa da hukuk insanlar arası toplumsal ilişki hatta sevgi anlamında kullanılmaktadır. Bir kimse genç kuşaktan birisine "Senin babanla benim bir hukukum vardır", "Ailelerimizin bir hukuku vardır" diyorsa bu insanın bir iyi ilişkiden, muhabbetten bahsettiği anlaşılmaktadır.Bir insan hakkında kullanılan "Hak, hukuk bilmez" ifadesi de terbiye'den, ahlaktan yoksun insan için kullanılmaktadır. Böylelerine sapkın davranışlarının, etik değer ihlallerinin dozunu arttırdıkça "Allahtan korkmaz kuldan utanmaz" denilmektedir.

2000'li yıllarla birlikte, yerli-yersiz kullanımı gittikçe artan Yunanca kökenli "etik" kavramı da aslında bir hukuk ve iyi ilişki alt yapısına işaret etmektedir. Felsefenin temel disiplinlerinden biri olan etik kavramı da bir ahlak ve terbiye anlamını içermektedir. Bir insan etik değerleri (iyi, sevgi) vicdansızlık, ahlaksızlık nedeniyle ihlal edilince önce gündelik yaptırımlarla, son kertede kanuna dayalı ceza yaptırımı ile karşılaşacaktır. Bu nedenle etik, hak, hukuk gibi kavramların ihlali toplumsal olgular ve olaylar çerçevesinde hukuk ile sosyolojiyi buluşturmaktadır. Yani toplumsal düzenleme suçun (günahın, haksızlığın, etik değer ihlalinin) oluşmasıyla kanunun dilini ve üslubunu kullanmaktadır.

"Töre" ve "tüze" kavramları da Eski Türkçeden günümüze gelen hukuk ile ilgili kavramlardan olmakla beraber kullanımı sadece "töre cinayetleri" gibi bir hukuk ve sosyoloji kavramıyla/olgusuyla kendini göstermektedir. Bu kavramın "töre suçları" olarak kullanılması belki daha anlamlı olacaktır. Çünkü bütün töre suçları cinayet değildir ya da cinayetle sonuçlanmamaktadır. Ancak medyatik dilin etki ve yayılma gücü, suçların genellikle cinayetlerle basına yansıması bu kullanımı benimsetmiş, töre kavramı bir anlam daralmasına uğramıştır. Tüze, aktöre gibi kavramlar önerildi ise de bunlardan sadece "tüzük" kavramı Türk hukuk dağarcığında yer bulabildi. Çok bilinmemekle birlikte "Töre konuşunca hakan susar" sözünü güçlü toplumsal değer yargıları ve kanun koyucu (devlet adamı, hukuk adamı) bağlamında düşünmek gerekebilir. Yasa koyucu ile toplumsal değerler arasındaki denge açısından bu ifade, bizi Max Weber'in "bir toplumda uygulanmak istenen kanunlar ne kadar güçlü olsa da onun yaptırım gücü ancak toplumun yapısı ve alışkanlıkları çerçevesindedir" şeklinde özetleyeceğimiz görüşüne götürecektir. Montesquieu'nün kanunların bir toplumdan diğer topluma uygulanmak istemesindeki ortaya çıkacak sorunları göz önünde bulundurması da bu bakımdan değerli olduğu gibi, sosyolojinin erken habercilerinden, belki de ismini koymayan babalarından biri olan İbn Haldun'un Asabiye (al-asabiye) kavramı ve devlet anlayışı da bu bakımdan ele alınabilir.

DİKKAT

Rus yazar Dostoyevski'nin Suç ve Ceza romanındaki cinayeti hazırlayan toplumsal ve düşünsel koşulları sosyoloji ve hukuk kavramları açısından düşununuz.

SIRA SİZDE 4

"Eşkıya" ve "O. Çocukları" filmlerinde töre cinayetlerini (suçlarını) sosyoloji ve hukuk kavramları açısından tartışınız.

DİKKAT

Türk yazarlardan Tarık Dursun K'nın "Bağrı Yanık Ömer İle Güzel Zeynep" (1972) ve daha sonra yazdığı "Ona Sevdiğimi Söyle" (1985 Sait Faik Edebiyat ödülü alan eseri) hikâyelerini töre suçlarının yazar zihnindeki evrimini dikkate alınız.

Töre bir yönü ile toplumsal denetleme unsuru olarak hukukun içindedir. Ancak töreye dayalı olarak suç işleyen birisi kendisini kanun karşısında bulacaktır. Çünkü bir insanın ve/ya insan öbeğinin diğer bir insan ve insan öbeğine (kabile/aile) fiziki yaptırım uygulaması devletin yetkisindedir. Modern kanunların oluşum tarihi açısından bu olguyu Max Weber ve Durkheim gibi sosyolojinin kurucuları ele almışlardır.

Etik değer ve töre gerekçesiyle işlenen suçlar Dünya ve Türk edebiyatının önemli eserlerinde, sinemada kendini çarpıcı yönleri ile ifade etmektedir. Hatta edebiyat ve sinema örnekleri töre cinayetleri ve etik değer nedeniyle adam öldürme örnekleri bakımından insanlar üzerinde olumsuz etkiler yapabilmektedir. Bu eser ve sinema yapıtlarındaki hukuk ve sosyoloji konuları ancak belirli koşullarda ve kavramlar eşliğinde incelendiğinde anlam kazanabilecektir. Bu nedenle etik felsefenin toplum ve hukuk konularını, adalet düşüncesini anlamada büyük katkısı olacaktır.

AİLE İLE İLGİLİ KANUNÎ DÜZENLEMELER TARİHİNDEN NOTLAR

Türk aile hukukuna ilişkin araştırmalar, hem hukuk tarihinin hem kültür tarihinin bir bölümü olarak tarihçiler ve hukukçular tarafından ele alınmış, önemli eserler verilmiştir. Bunların bir dökümünü yapmak konumuzun dışındadır. Ancak belli başlı bazı uygulamaları ve ana ilkeleri bilmek bugünün aile hukuku ile geçmişi bağdaştırmak bir olgu üzerinden sosyolojik sürekliliğin algılanması bakımından önemlidir. İslamiyet öncesi aile hukuku ilkeleri ile İslamiyet sonrasının en belirgin özelliği Şer'i kuralların ikinci dönemi, özellikle Selçuklu ve Osmanlı hukukunu önemli ölçüde belirlemesidir. Bu anlamda toplum-hukuk ilişkisi hemen hemen toplum-din, toplum-gelenek ilişkisidir. Kuran ve Sünnet'in hukuk (fıkıh) ve ilahiyat bilginlerince bilinmesi ve aileye ilişkin sorunların yaygınlığı bu konuyu İslam Fıkıh'ında sürekli gündemde tutmuş, üzerinde düşünülür kılmıştır. Anadolu ve Balkanlar için birinci derecede Hanefi Mezhebi, diğer bölgelerde bunun yanında yörede etkili mezheplerin anlayışlarına itibar edilmiştir. Tabii ki bölgesel örfî uygulamaların varlığı, özellikle 19. Yüzyılda yapılan yazılı düzenlemelerin kısa sürede tüm ülkede uygulanamaması gerçeğini unutmamak gerekmektedir.

Aileye ilişkin sorunların hallinde yazılı metinlerin (kanun) oluşması ve mahkemelerin kurulmasına kadar Osmanlı'da kadılık makamı en etkin ve yaygın makam (kurum) olmuştur. Selçuklularda da durum bundan farklı değildir. Kaza (bugünkü büyük ilçeler düzeyinde idari ve hukukî birimler içeren yerleşim birimi) merkezlerinde ya da şehirde kadılar, bugünün belediye başkanları gibi, yöredeki önemli kimselerin nikâhını kıysalar da dini nikâh yaygın olarak din görevlilerince kıyılmış-

tır. Hıristiyan ve Yahudi cemaatlerin nikâhları da kendi din adamlarınca kıyılmış, Osmanlı'da kıyılan nikâhlara ilişkin bilgilerin bir makamda toplanması, hatta düzenli nüfus kayıtlarının tutulması 19. yüzyıl ile olmuştur. Mahkemeye intikal eden davalardan, bazı yazışmalardan, vergi ve asker kayıtlarından, avarız ve mufassal defterlerden ailenin hukuk yönü hakkında, az da olsa, bilgi almak mümkün olmuştur.

Osmanlı son döneminde doğrudan aile hukukunu ilgilendiren, bugünkü Medenî Kanun'un oluşumunu hazırlayan düzenlemeler olmuştur. Bu gelişmeler hem kendinden önceki kanun çıkarma (fetva/mecelle) geleneklerini bugünün kanunlarına bağlayabilmekte hem de dünyanın diğer kültürlerindeki kanun çıkarma işlemleri ile Osmanlıyı karşılaştırma olanağı sağlamaktadır. Örneğin aile sorunlarının çözümü için çalışan müftü ve kadıların işini kolaylaştırmak için fetva mecmuaları hazırlanmıştır. Muhitü'l Fetava'yı hazırlamak için Heyet-i İftaiye'nin kurulması gibi.Ünlü şeyhülislamların fetvaları da bilinmektedir.

Ailenin kuruluş ve resmi kaydının, çocukların nesebinin, boşanma, kayıp ve ölüm nedeniyle aile üyeleri statüsünün, velayet ve miras konularının, devlete karışı askerlik, vergi ve diğer sorumluluklarının kanun ile düzenlenerek meşru kılınması aile hukuku açısından önemli diğer konulardır. Bu uygulamaların çoğu aile kurumundaki düzenliliği tarihi olarak izleme olanağı sağlanmaktadır. Gündelik sözel hukuk, örf, âdet ve gelenekler ile sürüp giden aile düzenlemelerinin devlet tarafından kanun ile tanınıp aksaklıklarının giderilmesi yolunda yaptırım uygulanmasına toplumdaki önemli devrim ve reform hareketleri ile ilgilidir.Şer'iyye Mahkemeleri Nizamnamesi (1859), Sicill-i Nüfus Nizamnamesi (1881), Sicill-i Nüfus Kanunu (1914), Hukuk-ı Aile Kararnamesi (1917), Hukuk-ı Aile Kararnâmesi'ne Müteallik Muamelat-ı İdariyye Hakkında Nizâmnâme Osmanlı tarihinin önemli olayları ile yakından da ilgilidir. Bunların Gülhane Hattı Hümayununun İlanı (1839), Mecelle-i Ahkam-ı Adliye'nin hazırlanmasından (1869-1876) sonra olmaları boşuna değildir. Batılılaşma yoluna girilmiştir, Fransız Medeni Kanunu incelenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra da bu arayış devam etmiş ve 1926'da Medeni Kanun çıkartılmıştır. Medeni Kanun İsviçre Medeni Kanunu örnek alarak hazırlamıştır. Bunun nedeni özetle şöyle belirtilmektedir: Avrupa'da hazırlanan en son Medeni kanun olarak yenilikleri içermesi, akılcı, pratik ve demokratik olması, kadın-erkek eşitliğine dayanması, laik bir anlayışla düzenlenmiş olması.Böylelikle:

- Resmi nikâh zorunlu hale gelmiş,
- Evlilikler devlet kontrolü altına alınmıştır,
- Tek eşle evlilik zorunluluğu getirilerek Türk ailesi modern bir yapıya kavuşturulmuştur, Mirastan kız ve erkek çocukların eşit pay almaları sağlanmıştır,
- Boşanma hakkı düzenlenmiş ve kadınlara da bu konuda haklar tanınmıştır.
- Kadınlara istedikleri işte çalışabilme hakkı tanınmış, eşler arasında sosyo-ekonomik eşitlik sağlanmıştır.
- Hukuk birliği sağlanmış, gayrı müslimler medeni kanun kapsamına alınmıştır.

Daha sonraki yıllarda Medeni Kanun'da yapılan değişiklikler, 1998 tarih ve 4320 sayılı Ailenin Korunması Kanunu, 2007 tarih ve 5156 Sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun aile ile konuları ele almaktadır.

Birleşmiş Milletler, Avrupa Komisyonu, Avrupa Birliği üyeliği beraberinde bazı kanun uygulamalarını getirmiş, bu doğrultuda Türkiye'de antlaşmalar çerçevesinde bu kanunları önemli ölçüde uygulaya sokmuştur. Uluslar arası ilişkiler ve uluslar arası hukuk açısından bu uygulamalar hukukun önemli bir yanın oluşturmaktadır.

Özet

AMAÇ 1

Sosyoloji ve hukukun iki ayrı disiplin olarak meşruiyet, toplumsal kontrol, hukuk ve kanun (yasa) gibi kavramlarını ayırt edebilmek.

Aile Hukuku Medeni Kanun içinde doğrudan doğruya hukukçuların meslekî bir konusudur. Bu nedenle bir aile sosyolojisi kitabının bu bölümünde "aile ve hukuk" başlığının uygun olacağı düşünülmüştür. Sık sık hukukî kavram ve olgulara değinilse de aile ve hukuk kavramlarının yan yana aile sosyolojisi için ne anlama geleceği daha önemli görülmüştür.

Aile gündelik hayat içinde en mahreminden en geneline kadar hukuk normlarının şekillendiği, hak kavramının dünyevî ve dinî bir değer olarak oluştuğu, devlet algısının su yüzüne çıktığı sosyolojik ilişki ve etkileşim birimidir. Ayrıca, aile gündelik hukukun, yani ilişkilerin aksadığı alanlarda ve yaşantılarda kendi kendisini nasıl onarabileceğine ilişkin ipuçları verir.

AMAÇ 2

Aile kavramının hukuk ve sosyoloji açısından kullanımlarını ayırt edebilmek.

Aile, insanlığın tarihiyle birlikte var olan bir kurum ve kavramdır. Hem kendi gerçekliğini hem de kendisine ilişkin bilgiyi sürekli yenileyerek var etmiştir. Ailenin genel bir tanımını yapmak her zaman mümkündür, ancak insanlık tarihinin önemli aşamalarında meydana gelen değişmeler bu tanımların mükemmel olmadığını, bir yanın eksik kaldığını bize gösterir.

AMAÇ 3

Aile üyeleri ve diğer insanlar arasındaki hukuk (haklar) ve ilişkilerin bozulması ile yaptırım gücü olan yeni düzenleyici kanunların gerekliliğini ayırt edebilmek.

Toplum hayatını düzenleyen diğer kurallar ise sosyolojinin de içeriğini oluşturacak şekilde şunlardır: Din kuralları, ahlak kuralları, görgü kuralları, gelenek ve görenekler, töre ve örftür.

Hukuk kuralları, her ne kadar diğer toplumsal düzenleyici kurallar gibi değişikliğe uğrasa da kanun tanımayan aşkların evlilikle düzene bağlanmasını ve doğacak çocukların kaydını mutlaka kanunla tanımak, belirlemek zorundadır.

AMAÇ 4

Disiplinler arası bir yaklaşımla sosyoloji ve hukukun aileye bakış açısını toplumsal değişme bağlamında özetleyebilmek.

Her ne kadar hukukçuluk mesleği ve bilim dalı olarak hukuk sosyolojiden daha öncelere gitse de sosyolojinin varlığı Auguste Comte tarafından adı konulmadan önce başka disiplinler içinde toplum felsefesi, tarih anlayışı, toplum-birey, toplum-devlet, toplum-kanun-toplum ilişkisinde üstü kapalı olarak kendini göstermiştir. Çünkü toplumsal bir olguyu anlamaya, açıklamaya ve düzenlemeye çalışırken sosyolojik düşünce tarzına şu ya da bu şekilde yaklaşmamak mümkün değildir.

Hukuk sosyolojisinin gelişmesinde iki ana kanalı belirtmek gerekir. Bunlardan birisi hukukçuların sosyoloji konularına yönelmeleri, diğeri ise sosyologların hukuk kurumu, hukuk bilimi, adalet ve toplumsal düzen kavramlarını yönelimleridir. Bu iki kanalda gelişen hukuk sosyolojisi anlayışı, ayrıntısıyla, burada ele alınamayacak kadar kapsamlı alt başlıklar içermektedir. Kanunlar kimin için çıkartılıyor? Toplumların gereksinimlerini karşılıyor mu? Toplumsal ve bireysel ölçekli sapmaları önlemek için kanun çıkartmak yeterli midir? Hukuk ve sosyoloji yan yana gelerek bir bilim dalı olabilirler mi?

AMAÇ 5

Aile ve hukuk sözcüklerinin gündelik dilde, tarihi olarak dile yerleşmesinde ve bir kavram olmasında etkili olan koşulları saptayabilmek.

"Aile", Arapça bir sözcük olarak, Türkçeye İslamiyet'in kabulüyle geçmiştir. Bu sözcüğü önce okuryazarların ve şehirlilerin kullandığını, zamanla geniş halk kitlelerine mal olduğunu düşünmek gerekir. Evli olanların kurdukları, hısımları ve akrabaları ile oluşturdukları bir toplumsal öbeği, kurumu göstermektedir.

"Hukuk" Türkçede bir bilim dalının ve kanunlar toplamının adı olsa da Arapça "hak" sözcüğünün çoğuludur, yani "haklar" anlamına gelmektedir. Bir sözcüğün kavram olma aşamasında uğradığı anlam daralma ve genişlemeleri ona kendi dilinde de ödünçlendiği dillerde de başka anlamlar kazandırmaktadır.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdaki disiplinlerden hangisi normatif bir bilim dalıdır?
a. Psikoloji
b. Antropoloji
c. Sosyoloji
d. Hukuk
e. Etnoloji

2. Aşağıdakilerden hangisi yazılı hukuk kuralıdır?
a. Gelenek
b. Örf
c. Kanun
d. Töre
e. Görgü kuralları

3. Aşağıdaki düşünürlerden hangisi hukuk sosyolojisi ile ilgili **değildir?**
a. S. Freud
b. E. Durkheim
c. M. Weber
d. G. Gurvitch
e. İbn Haldun

4. Aile birliğinin kanunen kurulması ile (evlilik) aşağıdaki kavramların hangisinin ilgisi **yoktur?**
a. Ana ve babanın çocuğun psikolojik gereksinimlerini sağlamak
b. Cinsel ilişkinin meşruiyeti
c. Evlat edinme hakkı
d. Görgü kuralları
e. Nafaka hakkı

5. Aşağıdaki kavramlardan hangisi boşanma ile ilgili **değildir?**
a. İddet süresi
b. Nafaka
c. Velayet
d. Mal bölüşümü
e. Diğer aile üyeleri ile ilişkilerin devamı

6. Bir töre suçu toplumsal hayatı düzenleyen hangi kurallara göre cezalandırılır?
a. Görgü kuralları
b. Ahlak kuralları
c. Kanunlar
d. Din kuralları
e. Gazete kampanyaları

7. Türkiye Cumhuriyeti'nde Medeni Kanun'un çıkartılmasından sonra imam nikâhı ile evlenenlerin çocuklarının nesebi nasıl meşru kılınmıştır?
a. Geleneklere bağlı olarak
b. Dinî kurallara bağlı olarak
c. Çıkartılan kanunlarla olguya hukukilik kazandırma yolu ile
d. Mahalle ve köy ihtiyar heyeti kararıyla
e. Mihir tutanağına göre

8. Aşağıdaki kavramlardan hangisi aile hukukunun kanun ile düzenlenen konusudur?
a. Toplumsal değişme
b. Kadın-erkek rolleri
c. Aile üyelerini akrabalar ile ilişkisi
d. Velayet
e. Toplumsallaşma

9. Aşağıdaki kanunî düzenlemelerden hangisi bugünkü Medenî Kanun ile ilgilidir?
a. 1859 Şeriye mahkemeleri Nizamnamesi
b. Sicil-i Nüfus Nizamnamesi
c. Hukuk-u Aile Kararnamesi
d. Mecelle-i Ahkam-ı Adliye
e. 1926 Yılı 743 sayılı Türk Medenî Kanunu

10. Aile ile ilgili bir kanun çıkartılması hangi kurumca yapılır?
a. Yargıtay
b. Aile Mahkemeleri
c. Türkiye Büyük Millet Meclisi
d. Adalet Bakanlığı
e. Aileden Sorumlu Bakanlık

Yaşamın İçinden 1

OSMANLI DÖNEMİ BİR EVLİLİK

Henüz nüfus teskerelerinin (nüfus cüzdanlarının), evlilik cüzdanlarının düzenlenmediği, pek çok işlemin devlet kaydına alınmadığı zamanlarda köyün birisinde Mehmet ile Ayşe adında iki genç vardır. Biri biriyle evlenmeleri kendilerince ve ailelerince uygun görülmüş, görücüler gitmiş, durum köylülere ve eşe dosta duyurulmuş, herkesin de kabulüyle, evlenmelerine engel herhangi bir durum gündeme getirilmemiş ve söz kesilmiştir. Söz kesimine köyün itibarlı, ailelerle hukuku iyi olan birkaç kişi davet edilmiştir. Nişanları takıldıktan sonra birkaç ay bekleyip, hazırlıklarını yaparak evlenmişler. Dönemin gereği olarak iki kişinin şahitliğinde dini nikâhları kıyılmış, kızın oğlan evine getirdiği çeyizi köyde okuma yazması olan birisi tarafından imamın ve bir iki yaşlı komşunun şahitliğinde kayda geçerek mihri tespit edilmiştir. Eş dost ve tanıdıkların davet edildiği mütevazı bir düğün töreni ile dünya evine girmişlerdir. Birkaç yıl içinde çocukları olmuş ve öyle bir yaşam sürmüşlerdir.Günün birinde ordunun sefere çıkma hazırlıkları öncesi İstanbul'dan padişahın görevlendirdiği kimseler gelir ve savaşa çağırılacak olanlar ve her ailenin ne kadar vergi vereceği defterlere kayıt edilir. O zaman Mehmet ve Ayşe'nin çocukları nüfus olarak yazılır ve belirlenen verginin tahsil edilmesi işlemleri sefer vaktine kadar tamamlanır.

Yaşamın İçinden 2

HÜRRİYET HANIM İLE FERDİ BEY

2010 yılında Hürriyet Hanım ile Ferdi Bey İstanbul'da birbiri ile evlenmeye karar veren iki iş arkadaşıdır. Durumu ailelerine bildirirler ve onlara kararlarını onaylatırlar. Zaten yaşları otuz beşi geçtiği için bu iki kişiye kimsenin bir şey diyecek durumu yoktur. Bir ara beraber çıkarlar(flört ederler). Eş dost biraz dedikodu etse de söz ve nişan törenlerinden sonra ev bakmak, eşya almakla ilgilenirler. Daha önce nişanlanıp da ayrılan tanıdıklarının durumlarını hatırlayarak nişan sırasında kimin kime neler hediye ettiğinin zihinlerde bir çetelesi tutulur, açıkça dökümü yapılmasa da faturaları saklanır. Bir aksilik olmadan düğüne ve/ya nikâha davet edilecek statü sahibi tanıdıklar ve akrabalar belirlenerek evlilik töreni (aile birliğinin kurulması) nikâh için belediyede işlemlere başlanılır. Müracaatlar değerlendirilir, kütüklerine yazı yazılarak evlenmelerinde bir sakınca olup olmadığı öğrenilir ve evlilik müracaatları askıya asılarak bekletilir. Bir itiraz olmayınca da nikâhları kıyılarak aile birlikleri kurulur. Nikâh şahitleri aile büyükleri değil çevrede bilinen popüler kişilerdendir. Evliliklerinin ilk yıllarında çocuk sahibi olmak istemezler, ne olur ne olmaz diye düşünürler ve işin içinde evliliğin ilk yıllarını rahat geçirmek de vardır. Ev eşyalarındaki eksiklerini tamamlamışlardır. Herkes faturalarını saklar,bir iki şüpheli cep telefonu mesajı ve bilgisayar chat kaydından doğan kriz atlatılır Gittikçe daha temkinli tutumlarla süren aile mutluluğunu çocuk sahibi olmakla güvence (teminat) altına almak isterler, ama kullanılan bazı ilaçlar ve Hürriyet Hanım'ın ilerleyen yaşından kaynaklanan nedenlerle doğum yapması tıbben uygun görülmez.Çocuk sahibi olma isteklerini Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'na (SHÇEK) başvurarak evlat edinme yoluyla karşılamak isterler. Tüm iyi niyetlerine rağmen işlemler uzun sürer; bu arada akrabalarından birinin çocuğunun evlat edinmeleri önerilse de bunu kabul etmezler. Sonunda SHÇEK taleplerini kabul eder ve bir çocuk seçmeleri için kuruma davet edilirler. Evlat edinme işlemlerinin kanunî tarafı tamamlanır. Bu arda Ferdi Bey'in babası vefat eder ve maalesef annesi yetersiz bir maaşla dul kalır. Kaynanasını benimsemeyen Hürriyet Hanım çocuğunu kreşe verir ve evde kendine yardım etmesi için bir kadın çalıştırır. Masraflar artmıştır. Bu arada Ferdi Bey'in annesi geçim sıkıntısı nedeniyle mahkemeye başvurarak oğlundan nafaka istemek zorunda kalır; iflas ettiği için kocasından yeni ayrılan kızının da geçim sıkıntısı bilinmektedir. Mahkeme işleri, avukat masrafları alır başını gider. Aile içi huzur ve aile üyeleri arasındaki hukuk bozulmuştur. Bu arada Medeni Kanun'da bazı değişiklikler yapılmış, halk arasında konuşulan karı-kocanın mal varlığının boşanınca ne olacağı konusu yeni Medenî Kanun'da yer almıştır. Avukatın bazı konuları gözden geçirmesi ve yeni kanun düzenlemelerini öğrenmesi gerektiği gibi, aile mahkemeleri gibi özel bir mahkeme kurulması işlemleri de tamamlanarak müracaatların yeni mahkemeye yapılması gerekmektedir.İşler sarpa sardıkça Ferdi Bey'in internet merakı sabah saatlerine kadar sürerken, Hürriyet Hanım da çok konuşturan ucuz bir cep telefonu şirketinin aboneliğine geçmiştir.

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. d	Yanıtınız yanlış ise "Giriş" konusunu gözden geçiriniz.
2. c	Yanıtınız yanlış ise "Bazı Kavramlar" konusunu gözden geçiriniz.
3. a	Yanıtınız yanlış ise "Hukuk Sosyolojisi" konusunu gözden geçiriniz.
4. d	Yanıtınız yanlış ise "Hukuk" konusunu gözden geçiriniz.
5. e	Yanıtınız yanlış ise "Hukuk" konusunu gözden geçiriniz.
6. c	Yanıtınız yanlış ise "Hukuk" konusunu gözden geçiriniz.
7. c	Yanıtınız yanlış ise "Sosyoloji Açısından Aile Hukuku" konusunu gözden geçiriniz.
8. d	Yanıtınız yanlış ise "Sosyoloji Açısından Aile Hukuk" konusunu gözden geçiriniz.
9. e	Yanıtınız yanlış ise "Aile ile ilgili Kanunî Düzenlemeler Tarihinden Notlar" konusunu gözden geçiriniz.
10. c	Yanıtınız yanlış ise "Aile ile ilgili Kanunî Düzenlemeler Tarihinden Notlar" konusunu gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Toplumsal olayların artması ile bazı sorunlar gündelik hayat içinde çözümlenirken bazı sorunların çözümü danışmanlık, psikolojik yardım ve akraba ve dostların desteğine bağlı olmaktadır. Aile geçimsizliği bunlar içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Tabii ki hâkimler toplumsal sorunlarla mahkeme düzeyinde kanun adına karşılaştıkları için en ilginç örneklere de onlar rastlamaktadır. Ancak yargılama konusunda hâkim yetkisi denilen bir unsur vardır ki bu tamamen hâkimin deneyimlerine ve toplum hakkındaki bilgisine dayanmaktadır. Hâkim yetkisi konusunda hukuk kitaplarından bilgi edinebileceğiniz gibi bir hâkim ile görüşüp fikirlerini almak da mümkündür. Hukuk, yargı ve toplum arasındaki bağlantıyı bu yolla anlamaya çalışın.

Sıra Sizde 2

Kanun (yasa) kavramının tanımını özellikle hukuk kitapları vermektedir. Sosyoloji için toplumsal kontrol, düzenleme gibi olgularla ilgili olarak hukuk içinde yer alır ve yaptırım yönü ile diğer toplumsal düzenleyici olgulardan (örf, âdet, gelenek) farklıdır. Cezai müeyyide (yaptırım) güncü devletten alır. Özü itibari ile Anayasa ve diğer kanunlara uygun olması gerekmektedir.

Sıra Sizde 3

Bu kurumların Osmanlılardan beri gelen bir tarihi geri planı vardır. Bu kurumlar hakkında kurumlar tarihi ve Osmanlı kurumlarını (müesseselerini) inceleyen araştırmacılar arşiv belgelerine ve anılara dayanarak çalışmalar yapmışlardır. Bu kaynaklara ulaşarak kurumların tarihi ile dönemin olayları arasındaki ilişkiyi kurmak gerekmektedir. Çünkü her kurum ve kuruluşun, her tarihi olayın arkasında toplumdaki değişmelerin etkisi vardır. Tarih ile sosyoloji ilk bakışta ayrı görünseler de birbirini tamamlayan disiplinlerdir. Başka kurum ve olgularla ilgili çalışmalarınızda da aynı yöntemsel yaklaşımda olmanız gerekir.

Sıra Sizde 4

Genellikle bir dersin konusu kitaplar ve makaleler üzerinden işlenmektedir. Konu ile ilgili kavram ve tartışmaların ne şekilde ortaya konulduğu, karşıt fikirlerin hangi unsurlar üzerinden ifade edildiği yazılı metinde kendini göstermektedir. Edebi metinler söz konusu olunca da yazıya geçirilmiş duygu ve düşünceler gündeme gelmekte, öğrenci bu eser üzerinden konuyu anlamaya çalışmaktadır. Ancak insanların karşısına bazı konular kitap, dergi, roman gibi yazılı olarak değil, film (görüntü) olarak gelmektedir. Hatta bir filmin geniş kitlelerle karşılaşma olasılığı bir roman ve bilimsel eserden daha fazladır. Artık sosyoloji öğrencisinin romandan hareketle yaptığı ana fikir, tema belirlemeyi bir film üzerinden de yapması gerekmektedir. Böylelikle edebiyat-sosyoloji arası kurulan bağ sinema-sosyoloji arasında da kurulabilmelidir. Bu nedenle yukarıda incelenmesi istenen töre cinayeti konusunun filmler üzerinden takibi ve hukuk-sosyoloji bağlantısını kurmak yeni bir araştırma şekli olarak karşımıza gelmektedir. Öğrenci bir romanı ele alır gibi filmi de ilgili kavramlar açısından izleyip fikir yürütmelidir.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

Akıntürk, T. (2004). **Hukuka Giriş.** Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.

Akıntürk, T. (2006). **Türk Medenî Hukuku: Aile Hukuku.** İkinci cilt, (Yenilenmiş 10. Baskı), İstanbul: Beta Basım Yayım, Dağıtım.

Ansay, S. Ş. (1958). **Hukuk Tarihinde İslam Hukuku.** (Üçüncü baskı), Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay..

Ayan, D. (2009). "Kâtip Çelebi'nin Geometri Bilen Kadısı: Bilgi Sosyolojisi Üzerine Notlar", **Doğumunun 400. Yıldönümünde Kâtip Çelebi.** (Ed. Bekir Karlığa-Mustafa Kaçar), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı yay.(s. 299-307).

Aydın, M. A. (1992). "Osmanlılarda Aile Hukukunun Tarihi Tekâmülü", **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi.** Cilt. 2., Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay.,(s. 434-455).

Aydın, M. A. (1989). "Aile", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.** cilt. 2, (s. 196-200).

Belgesay, M. R. (1946). "Mecellenin Külli Kaideleri ve Yeni Hukukun Ana Prensipleri", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** sayı. 2, İstanbul.

Canatan, K. Ve Yıldırım, E. (2009). **Aile Sosyolojisi.** İstanbul: Açılım Kitap.

Cin, H. (1974). **İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme.** Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi yay.

Cin, H. (1976). **Eski Hukukumuzda Boşanma.** Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi yay.

Daninos, A. M. (1973). **Cinsel İlişkiler Sosyolojisi.** (Çev. Samih Tiryakioğlu), İstanbul: Varlık yay.

Daninos, A. M. (1974). **Cinsel İlişkiler Tarihi.** (Çev. Samih Tiryakioğlu), İstanbul: Varlık Yay.

Evan, M. W. (2000). "Law and Society", **Encyclopedia of Sociology,** vol. 3, (second edition), MacMillan Reference, (s. 1552-1563).

Gezik, E. (2003). **Şeref, Kimlik ve Cinayet: Namus Cinayetleri Üzerine Bir Araştırma.** Ankara: Kalan Yayınları.

Gökçe, B. (1991). " Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme", **Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi,** cilt. 8, sayı.1-2, (s. 46-77), ayrıca aynı yazı için bkz. Aile Yazıları, I. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., (s.205-223).

Gürkan, Ü. (1994). **Hukuk Sosyolojisine Giriş.** (gözden geçirilmiş 2. baskı), Ankara.

Gürtunca, M. F. (1982). **Hz. Adem ile Hz. Havva.** İstanbul: Akpınar yay.

Ortaylı,İ. (2000). **Osmanlı Toplumunda Aile.** İstanbul: Pan Yayıncılık.

Doğan,İ. (2001). **Osmanlı Ailesi: Sosyolojik Bir Yaklaşım.** Ankara: Yeni Türkiye yay.

Kierkegaard, S. (2009). **Etik-Estetik Dengesi.** (çev. İbrahim Kapaklıkaya), İstanbul: Ağaç Kitabevi yay.

Kitab-ı Mukaddes. (1991). **Eski ve Yeni Ahit, (Tevrat ve İncil).** İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi yay.

Mardın, Ebül'ula. (1946). **Medenî Hukuk Cephesinden Ahmet Cevdet Paşa.** İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., Cumhuriyet Matbaası.

Marilyn, Ihhinger-Tallman. (2000). "Marriage", **Encyclopedia of Sociology,** vol. 3, (second edition), MacMillan Reference USA, (s. 1733-1740).

Miziev, K. (2008). **Düello Tarihi.** İstanbul: YGS yay., Birinci baskı.

Örs, S. (1979). **Medeni Hukuka Giriş ve Başlangıç Hükümleri.** Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay. Sevinç Matbaası.

Roberts, S. (2010). **Düzen ve Kargaşa: Hukuk Antropolojisine Giriş.** (Çev. A. Erkan Koca). Ankara: Birleşik Yay.

San, C. (1971). **Max Weber'de Hukukun ve Meşru Otoritenin Sosyolojik Analizi.** Ankara: Ankara İktisadi Ticari İlimler Akademisi Yayınları.

Sanders, J. (2000). "Law and Legal Systems", **Encyclopedia of Sociology,** vol. 3, (second edition), MacMillan Reference USA, (s. 1544-1552).

Scott, J., Treas, J., Richards, M. (Eds). (2004). **The Blackwell Companion to the Sociology of Families.** Oxford: Blackwell Publication.

Şimşek, S. (1998). **Törelerin Aynasında Doğu İle Batı; Kan Davası ve Düello Gelenekleri.** Bursa: Asa Kitabevi Yay.

Tezcan, M. (1972). **Kan Gütme Olayları Sosyolojisi,** Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yay.

Topçuoğlu, H. (1963). **Hukuk Sosyolojisi Dersleri: Sosyoloji Açısından Hukuk, Cilt. 1: (Konu, Problemler, Öncüler).** Genişletilmiş İkinci Baskı. Ankara: Ankara Hukuk Fakültesi Yay., Ajans-Türk Matbaası.

Umur, Z. (1970). **Roma Hukuku (Umumi Mefhumlar-Hakların Himayesi),** İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay.

Velidedeoğlu, H. V. **Türkçeleştirilmiş Metinleriyle Birlikte Türk Medeni Kanunu ve Borçlar Hukuku. Birinci Cilt. Türk Medeni Kanunu,** (üçüncü baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu yay.

Yazır, Elmalılı M. H. (2000). **Kur'ân-Kerim ve Meâl-i Şerîfi.** (yayına hazırlayan ve notlandıran Ertuğrul Özalp), İstanbul: İşaret Yayınları.

AİLE SOSYOLOJİSİ

10

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Toplumsal değişmenin nedenlerini ve özelliklerini sıralayabilecek,
- Sosyolojideki farklı yaklaşımlara göre ailedeki değişmeleri açıklayabilecek,
- Türkiye'de aile yapısında ortaya çıkan değişmeleri saptayabilecek bilgi ve becerilere sahip olabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Toplumsal Değişme
- Çekirdek Aile
- Geniş Aile
- Türkiye'de Aile Yapısı
- Ailenin Fonksiyonları

İçindekiler

Aile Sosyolojisi → Aile ve Değişme

- TOPLUMSAL DEĞİŞME VE AİLE
- AİLE VE DEĞİŞME: KURAMLAR
- MODERN AİLE YAŞAMINDA DEĞİŞİMLER VE ÇEŞİTLİLİKLER
- TÜRKİYE'DE AİLE YAPISI VE DEĞİŞME
- GELECEKTE AİLE

Aile ve Değişme

TOPLUMSAL DEĞİŞME VE AİLE

Giriş

Toplumsal değişme sosyolojinin önde gelen konularından biri olmuştur. E. Durkheim, K. Marx ve M. Weber 19. yüzyılda Avrupa'da ortaya çıkan toplumsal değişmeleri ve bununla ilgili problemleri anlamaya çalışmışlardır. Günümüzde hızlı bir değişmenin yaşandığı ve değişmenin toplumun bütün alanlarını etkilediği sosyologlar tarafından tartışmasız kabul edilen gerçeklerden biridir. Toplumsal değişme sosyal kurumları, kültürü, bilinci, teknolojiyi, organizasyonları, yerleşim şeklini, alış-verişi, otoriteyi ve karar vermeyi daha doğrusu tüm yaşamı etkilemekte ve yeniden yapılandırmaktadır. Bu değişme sürecinden aile de etkilenmektedir. Sosyologlar tarafından aile toplumun temel kurumlarından biri olarak kabul edilmektedir. Aile ile ilgili birçok tanım bulunmakla birlikte aile, ana - baba, çocuklar ve tarafların kan akrabalarından oluşmuş ekonomik ve toplumsal bir birlik olarak tanımlanabilir. Ailenin en temel işlevi insan türünü sürdürmek ve çocuğun toplumsallaşmasını sağlamaktır. Bu ünitede ailenin nasıl değiştiği ele alınacaktır.

Çocuklara bakmak dahil olmak üzere insanları bir arada tutan işbirliğine dayanan bir toplumsal kurum olarak ailenin tüm toplumlarda görüldüğünü söylemek olanaklıdır. Bütün toplumlarda aile olmasına rağmen ailenin, kan bağının tanımlanması tarih boyunca ve kültürden kültüre farklılık göstermektedir. Ailenin varlığı toplumlarda çok uzun süredir mevcut olmasına rağmen aile yapısı, aile içindeki ilişkiler sürekli değişmektedir. Gerçekte aile diğer sosyal kurumlardan daha hızlı değişmektedir. Bugün tam olarak hangi ilişkilerin aile olarak değerlendirileceği dahil olmak üzere aile hakkında birçok tartışma mevcuttur. Temelde şu sorulara yanıt aranıyor: Aile nasıl değişiyor? Neden ailenin geleceği ile ilgili tartışmalar mevcuttur? (Macionis, 2008).

Aile ekonomik işbirliği, cinsel etkinlik, çocuk yetiştirmeyi kapsayan legal bir ilşki temelinde evlilik yoluyla kurulur. Aileler daha farklı şekillerde varolmaktadir. Hangi ilişkilerin bir aile olarak değerlendirileceğinin önemli sonuçları bulunmaktadır çünkü şirketler sağlık sigortası ile ilgili olarak sadece aile üyelerinin yararlanacağını belirtirler. ABD nüfus bürosunda sosyologlar tarafından "kan, evlilik veya evlat edinme" yoluyla bir arada taşıyan kişiler aile olarak kabul edilmektedir. Ancak ABD'de ailenin tanımı bundan çok daha geniştir-evli eşcinsel çiftler, evlenmeden birarada yaşayanlar vb. Bütün bunların hepsi aile olarak mı değerlendirilecek

midir? Ne kadar yakın ilişkilere sahip olanlar kendilerini aile olarak kabul etmektedirler? Endüstri öncesi toplumlarda, bireyler genel olarak anne-baba, çocuklar ve kan bağı olan kişilerden oluşan geniş ailede yaşarlardı. Endüstrileşme ile beraber, artan sosyal hareketlilik ve coğrafik göçler sonucu bireyler, anne-baba ve çocuklardan oluşan çekirdek ailede yaşamaya başlamışlardır. Artan boşanma oranları, demokratik hak ve özgürlüklerin genişlemesi sonucu aile yapısı farklılaşmış ve önemli değişimler geçirmiştir (Macionis, 2008).

Toplumsal Değişme: Özellikleri ve Nedenleri

AMAÇ 1 ***Toplumsal değişmenin nedenlerini ve özelliklerini sıralayabilmek.***

Toplumsal değişme, zaman içinde sosyal yapılardaki/organizasyonlardaki ve kültürdeki dönüşümdür. Toplumların statik olmadığını ve ekonomik, sosyal, kültürel ve politik sürekli değişimin olduğunu herkes tarafından kabul edilen gerçeklerden biridir. Toplumsal değişmeyi açıklamaya çalışan birçok sosyolojik teori mevcuttur.

Macionis'e (2008) göre, toplumsal değişmenin dört temel karakteristiği bulunmaktadır.

- Toplumsal değişme tüm toplumlarda vardır. Ancak değişmenin hızı (rate) toplumdan topluma değişmektedir. Örneğin, Amerika Birleşik Devletlerinde teknoloji ve bilgiye ulaşmada daha sınırlı olanaklara sahip az gelişmiş bir topluma göre daha hızlı değişme görülmektedir.
- Toplumsal değişme bazen planlıdır fakat, genellikle planlanmadan olur. Örneğin, uçağın keşfinin insanların daha hızlı seyahat etme olasılığı yaratacağı biliniyordu. Bununla beraber bu buluşun gelecekte toplum yapılarını nasıl etkileyeceği muhtemelen tüm boyutları ile açıklanamamıştır.
- Toplumsal değişme bazen tartışmaya neden olabilir. Eşcinsel hakların kabul edilmesi askeri, dini ve toplumun genelinde birçok tartışmaya neden olmuştur.
- Bazı değişmeler diğerlerinden daha etkili olabilir. Bilgisayarın bulunması yeni bir oyuncak bebeğin buluşundan daha önemlidir.

Toplumsal değişme karmaşık bir süreçtir ve birçok faktör değişmede etkili olmaktadır. Toplumsal değişmenin birçok nedeni vardır. Bunlardan bazıları şu şekilde belirtilebilir:

Kültür

Kültürel değişmenin üç önemli kaynağı vardır Bunlardan birincisi **icatlardır.** İcatlar yeni ürünlerin, düşüncelerin ve toplumsal kalıpların oluşmasına neden olur. Örneğin, uçağın keşfi uzak alanlara kısa sürede ulaşma olanağına neden olmuştur ve bunun sonucu olarak daha kolay seyahat etme, gezme, iş ortaklıkları kurmak mümkün olmuştur. İkincisi keşiflerdir. Üçüncü kaynak ise yayılmadır. Yayılma ile bir toplumdaki fikirler ve nesneler diğer toplumlara geçebilmekte ve bu şekilde etki alanı genişlemektedir. Ticaret, göç ve kitle iletişim araçları bu süreçte önemli etkiye sahiptir. Günümüzde kitle iletişim araçlarının toplumsal değişmenin yayılmasında önemli bir rol oynadığı artık herkes tarafından kabul edilen bir gerçektir (Kongar, 1981; Macionis, 2008).

Çatışma

Toplumda veya toplumlar arasındaki çatışma ve zıtlıklar toplumsal değişmeye neden olabilmektedir. Örneğin, Marx sınıf çatışmasının toplumda değişmenin başlıca nedeni olduğunu belirtmiştir.

İnançlar, Değerler, İdeolojiler

İnançlar, değerler, ideolojiler sosyal değişmenin nedeni olabilir. Max Weber'e göre değer sistemleri ve inançlar sosyal değişmeyi belirlemede önemli bir etkiye sahiptir.

Weber, karizmatik liderlerin fikirleri, düşünceleri ile toplumları değiştirebildiklerine dikkati çeker. Martin Luther King, Adolf Hitler, Mao Tseng Tug, Mohandas Gandhi, Nelson Mandela ve Atatürk gibi karizmatik liderler toplumların olumlu veya olumsuz yönde değişmelerinde katkıları olmuştur.

Çevresel Faktörler

Doğal çevre kültürel oluşumu ve toplumsal yapıyı çeşitli şekillerde etkileyerek değişime neden olabilir. Kuraklık, sel veya diğer çevresel faktörlerin etkisi ile toplumlarda değişmeye neden olabilir. Doğal felaketin derecesine bağlı olarak sosyal değişme bölgeden bölgeye veya ülkeden ülkeye farklılık gösterebilir.

Nüfus

Nüfusun artışı veya azalışı, göç, nüfusun dağılım toplumlarda değişmeye neden olmaktadır. Örneğin, bir ülkedeki/bölgedeki nüfus artış hızı o ülkedeki/bölgedeki değişmeyi olumlu veya olumsuz bir şekilde etkileyebilmektedir. Benzer şekilde, kırsal alanlardan kentlere göç bütün toplumun yapısını etkileyerek toplumsal değişmeye neden olduğu bilinmektedir.

Teknoloji

Teknoloji, toplumsal değişmeye neden olan en önemli faktörlerden biri olarak kabul edilmektedir. Son yüzyıllarda bilim ve teknolojideki gelişmeler sürekli şekilde devam etmiştir ve bugün tüm toplumları etkileyecek bir düzeye gelmiştir. Özellikle bilgisayar ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler bütün toplumları farklı hızlarda etkilemektedir. Bu gelişmeler sonucunda tüketim, çalışma koşulları, eğitim, insan ilişkileri, fikirler, değerler vs. etkilenmektedir.

Ekonomi

Toplumsal değişmeyi ve dolayısıyla aile kurumundaki değişmeyi tek bir faktörle ve toplumun oluşturan kurumlar arasındaki ilişkileri anlamadan açıklamak mümkün değildir.

Değişmeye etki eden diğer bir faktör ekonomidir. Ekonomik gelişmenin hızlı veya yavaş olması toplumsal değişmenin hızı ve yönü üzerinde olumlu/olumsuz etkide bulunabilir. Örneğin, ekonomik gelişme yoksulluk, cinsiyet, çalışma koşulları, çevre, tüketim, eğitim vs. üzerinde etkileri bulunmaktadır.

Politik yapı

Politik yapıdaki bir değişme toplumun yapısında önemli değişmelere neden olabilmektedir.

Toplumsal değişmenin nedenleri nelerdir? Tek bir faktörle toplumsal değişme açıklanabilir mi?

SIRA SİZDE 1

Judson Landis (1992) bu süreci şu şekilde açıklamaktadır. Bütün toplumlar değişmez bazı ihtiyaçlara ve çözmek zorunda oldukları sorunlara sahiptir. Eğer bir toplum varlığını devam ettimek istiyorsa, türün devamlılığını sağlama, çocukların sosyalleşmesi, hizmet ve malların dağıtımı, hasta ve yaşlıların bakımı vs. sağlamak zorundadır. Toplumun uygun bulduğu davranışları organize etmek ve düzenlemek için normlar ve roller ortaya çıkar. Örneğin, toplumun türü devam ettirme amacı, davranış örüntüsünde belli bir kalıba yol açmıştır.

Toplum bazı davranışları desteklerken, (örneğin, heteroseksüel ilişkiler), diğer davranış türlerini (örneğin, evlilik dışı ilişkileri) onaylamamaktadır. Bu destek normların gelişmesini yansıtmaktadır; nelerin yapılması gerektiği ya da yapılmaması gerektiğini görüşü ile uyum içindedir. Bu normların ve rollerin gelişiminin uygulanmasının başarısı kurumlaşma sürecinde biçimlenmektedir. Bu onay süreci geliştikçe, toplumsal ilişkiler giderek daha çok kurumsallaşmakta ve bu kurumsallaşmanın temelinde kurumlar, bu örnekte aile kurumu, ortaya çıkmaktadır.

Toplumsal kurumların çözümlemesinde aile kurumu ile diğer kurumların nasıl bütünleştiğini bu temel düşünce bazında açıklayabilme olanağı sağlar. Toplumdaki mevcut kurumlar ve birbiri ile ilişkilerine bakıldığında, farklı alanlardaki değişmelerin birbirlerinden soyutlanmadığı söylenebilir. Hatta bunların örtüştüğünü görülmektedir. Bu örtüşmeden şu sonuç çıkmaktadır. Bir kurumsal alandaki değişme diğer kurumsal alandaki değişme ile ilişkilidir. Çocukların çalışmasına ilişkin yasalar, reform hareketleri, sendikalar, daha kısa çalışma saatlerine yol açmıştır. Bu da boş zamanların artmasına neden olmuştur. Kadınların çalışma alanına katılımındaki yüksek oran aileyi etkilemektedir.

Kadın haklarının kabulü, tüm kurumsal alanlarla ilişkili olarak kadın toplumdaki yeri üzerinde önemli etkiye sahiptir. 1970 ve 1980'lerdeki ekonomik sorunlar eğitim üzerinde etkisi olmuştur. Öğrenciler daha fazla iş aramaya başlamışlardır ve sosyal bilim alanından çok daha fazla iş sağlayabilecek bilim dallarında eğitim görmeyi istemişlerdir. Daha önce belirtildiği gibi, toplumdaki sosyal organizasyonlar normların, değerlerin, rollerin karşılıklı etkileşimde bulunduğu bir sosyal doku olarak görülebilir. Bunlar birbirleriyle ilişkili ve iç içe geçmiş durumdadır.

Sonuç olarak aile ile ilgili değişmeleri tek başına incelemenin mümkün olmadığı, toplumdaki diğer kurumlardaki değişmeler ile birlikte, karşılıklı etkileşim içinde ele almak gerektiği gerçeği dikkate alınmalıdır.

AİLE VE DEĞİŞME: KURAMLAR

AMAÇ 2 ***Sosyolojideki farklı yaklaşımlara göre ailedeki değişmeleri açıklayabilmek.***

Sosyologlar aileyi toplumun temel kurumlarından biri olarak kabul etmektedirler. Daha önceki bölümlerde tanımlandığı gibi aile en genel anlamıyla, ana - baba, çocuklar ve tarafların kan akrabalarından oluşmuş ekonomik ve toplumsal bir birlik olarak tanımlanmaktadır Ancak insanlar aile birimi içinde yaşamaktaysa da ailelerin yapısı ve yerine getirdiği fonksiyonlar hem toplumdan topluma hem de zaman içince değişime uğramaktadır. Aile konusunda birçok farklı yaklaşım bulunmaktadır. Özellikle yüzyılın ikinci yarısında ailenin geçirdiği değişmeler, kadının aile içindeki rolü, ailenin geleceği gibi konular çeşitli yönleriyle tartışılan konular olmuştur. Bu bölümde ailenin değişmesi ile ilgili temel kuramlar incelenecektir.

Yapısal Fonksiyonel Kuram

Yapısal-fonksiyonel yaklaşıma göre, aile biçimleri belirli fonksiyonları yerine getirir ve bu belirli fonksiyonlar aile içi ilişkiler, rol ve statüleri yaratarak aile yapısını şekillendirir. Aile, toplumsal sistemde belirli fonksiyonları yerine getirirken diğer kurumlarla etkileşim halindedir. Bu nedenle aile yer aldığı toplumsal sistem içinde ele alınmalıdır. Aynı zamanda aile kurumu içinde yer alığı toplumsal sisteme fonksiyonel bağlarla bağlıdır. Sosyal-kültürel değişmeler şüphesiz aile yapısını etkilemektedir. Zaman içinde aile yapıları farklı özellikler kazanıp, farklı fonksiyonları yerine getirmeye başlayabilirler.

Yapısal-Fonksiyonel yaklaşımın temel savına göre, ailenin değişim sonucunda görevlerini başka kurumlara aktarması ile yapısı değişir. Aile yeni biçimiyle fonksiyonel olacaktır. Bıraktığı fonksiyonların yerine yeni fonksiyonları önem kazanacak ve yapısı da değişmiş olacaktır. Bu bakış açısına göre, sanayileşme ve kentleşme ailenin fonksiyonlarını ve yapısın değiştiren önemli bir neden olarak görülmektedir.

Geniş aile daha çok geleneksel ve tarıma dayalı toplumların bir kurumu olarak görülmektedir. Geniş aile daha çok ekonomik ve siyasal bir birlik olarak, çekirdek aileden daha fazla fonksiyona sahiptir. Ogburn (1953: 74-80) geniş ailenin fonksiyonlarını şu şekilde belirtir:

1- Ekonomik fonksiyon: Geniş aile kendi başına yeterli ekonomik birimdir. Ailede gelişmiş bir ekonomik işbirliği ve işbölümü vardır. Ekonomik bir bütün olan ailede gelir tek elde toplanır ve masraflar buradan yapılır.

2-Prestij fonksiyonu: Aile üyelerinin statüleri ve prestijleri geniş ailenin toplumdaki konumuna bağlıdır. Burada sosyal statünün kaynağı ailedir.

3-Eğitim fonksiyonu: Aile üyelerinin her türlü eğitimi (mesleki, dinsel, vb.) geniş aile içinde verilmeye çalışılır. Yeni yetişen nesillerin sosyalleşmesi ile sadece anne-baba değil, bütün aile üyeleri ilgilendirir.

4-Koruyucu fonksiyon: Aile, üyeleri için bir güvence kaynağıdır. Koruma maddi ve manevi olabilir. Geniş aile sanayi toplumlarındaki sosyal güvenlik kurumlarının görevlerini yapmaktadır.

5-Dinsel fonksiyon: Aile üyelerine dinin gerekleri öğretilir ve bunu uygulayacakları bir ortam sağlanır.

6-Eğlenme fonksiyonu: Aile üyelerinin dinlenme ve eğlenme ihtiyaçlarının karşılanması geniş aile tarafından sağlanmaktadır. Boş zamanların değerlendirilmesinde bireylere yol gösterilir.

7-Aile üyeleri arasında sevgiyi sağlama ve üreme fonksiyonu: Ailenin en eski belki de değişmeyen tek fonksiyonudur. Evlilik işlerinin düzenlenmesi geniş ailenin yerine getirdiği fonksiyondur.

Yapısal fonksiyonel yaklaşıma göre, sanayileşmenin sonucunda geniş aile birçok fonksiyonunun kaybetmiştir ve çekirdek aile toplumlarda egemen olmaya başlamıştır. Aile geleneksel-tarıma dayalı toplumlarda birçok fonksiyona sahipken, sanayi toplumlarında sadece çoğalma, çocuğun sosyalleştirilmesi ve eşler arasında psikolojik ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Diğer fonksiyonlar başka kurumlar tarafından yerine getirilmektedir.

Çekirdek ailenin evrenselliği yerine getirdiği fonksiyonların vazgeçilmez oluşuna ve bu fonksiyonların başka kurumlarca yerine getirilememesine bağlanabilir. Amerikalı sosyolog K. Davis, çekirdek ailenin yerine getirdiği toplumsal fonksiyonları dört temel gruba ayırmaktadır: "1-çoğalma, 2-bakım, 3-yerleştirme, 4-sosyalizasyon. Çekirdek ailenin psikolojik fonksiyonları ise, evli çiftlerin cinsel gereksinimlerinin tatmin edilmesi, çocuklar ve ebeveyn için duygusal yakınlık ve güvence duygusunun uyandırılması ve yaşatılmasıdır".

Bu yaklaşımın önde gelen temsilcilerinden Parsons (1959) çekirdek ailenin temel olarak iki fonksiyon sahibi olduğunu belirtir. Bunlardan birincisi üreme ve küçük yaştaki çocukların sosyalleştirilmesidir. İkincisi ise eşler arasında psikolo-

jik tatmindir. Parsons'a göre aile daha önce sahip olduğu temel fonksiyonları kaybetmiştir. Bugün sahip olduğu fonksiyonları daha derin şekilde yerine getirdiğini vurgular. Parsons (1974) bir başka yazısında çekirdek ailenin fonksiyonunu şöyle belirtir: "Sosyal bilimlerdeki yaygın anlayışsa göre, çekirdek ailenin değişmezliği ve evrenselliği onun biyolojik fonksiyonu yani üremeyi yerine getirmesinde görülmektedir".

Bu konu ile ilgili önemli çalışmalar yapmış kişilerden biri de Murdock'tur. Murdock (1949: 10)'a göre, "çekirdek aile veya onun ilişkilerinde insan yaşamı için temel olan dört fonksiyonu yerine getirmektedir:

1. Cinsel ihtiyaçların karşılanması,
2. Ekonomik işbirliğinin sağlanması,
3. Üreme-çoğalma,
4. Çocuk bakımı-eğitimi."

Evlilikle kurulan en küçük sosyal birim olan çekirdek ailenin cinsel ihtiyaçların giderilmesinde küçümsenmeyecek bir yeri vardır. Toplumda evli çiftlere tanınan cinsel haklar çekirdek ailede eşler arasında ilişkiyi güçlendirmektedir. Bilinen tüm toplumlarda cinsiyete göre işbölümü vardır. Bu işbölümü sayesinde erkeğin ve kadının ekonomik katkıları birbirini tamamlamaktadır. Murdock'a göre çekirdek ailenin en önemli fonksiyonu üremedir. Bütün toplumlarda evli çiftin çocuk sahibi olması oldukça önemlidir. Ailenin diğer önemli fonksiyonu küçük yaşlardaki çocukların bakımı ve bunların topluma uyum sağlayacak şekilde yetiştirilmesidir. Yani sosyalleşme sürecinde aileye önemli roller düşmektedir ve bütün toplumlarda bu görev çekirdek aileye verilmiştir (Murdock, 1949: 4-10).

Görüldüğü gibi çekirdek ailenin en temel fonksiyonları çoğalma, çocukların bakımı ve sosyalleşmesi ve eşler arasında psikolojik ihtiyacın karşılanmasıdır. Bugün sanayi toplumlarında bir takım kurumların çocuğun sosyalleşmesinde katkıları vardır (örneğin, eğitim kurumu). Fakat sosyal bilimciler, çekirdek ailenin temel sosyalleşme grubu olarak kolay kolay önemini ve fonksiyonunun yitirmeyeceğini öne sürmektedirler. Parsons (1974: 254) özellikle çekirdek aileye düşen görevlerin başka sosyal grubun karşılanmasının olanaksız olduğunu belirmektedir.

Daha önce belirtildiği gibi yapısal-fonksiyonel yaklaşıma göre, geleneksel ve tarımın egemen olduğu toplum yapısında fonksiyonel olan geniş aile sanayi toplumlarında fonksiyonunun kaybetmiştir. Birçok sosyal bilimci sanayileşme ve kentleşme ile çekirdek aile arasında bir bağlantı olduğunu ileri sürmektedirler. Bu görüş yüzeysel gözlemlere de uygun düşmektedir. Böylece toplumsal değişme, sanayileşme ve kentleşme sürecinde geniş ailenin giderek yerini çekirdek aileye bırakacağı düşüncesi öne sürülmektedir.

SIRA SİZDE 2

Yapısal fonksiyonel kurama göre ailenin değişmesi nasıl açıklanabilir?

Çatışmacı Kuram

Kökenini Karl Marks'ın felsefesinden alan çatışmacı kuram, sosyal sınıflar arasındaki çatışma üzerinde odaklaşmaktadır. Marks'ın çatışma ve sosyoekonomik değişime dikkat çekmesi, birçok sosyal bilimcinin çatışmanın toplum üzerindeki etkisini incelemeye yöneltmiştir.

Marks'a göre toplumsal değişme ilkel toplum, köleci toplum, feodal toplum ve kapitalist toplum ve sosyalist - komünist aşamaları şeklinde ortaya çıkmaktadır. Komünist aşamada sınıfsız toplum gerçekleşecektir. Marks'a göre değişmenin dinamiği sınıflar arasındaki çatışmadır ve kapitalizmin çelişkileri toplumda dönüşü-

me yol açacaktır. Toplumun maddi koşulları üstyapıyı şekillendirmektedir ve toplumun yapısı temel üretim biçimi tarafından belirlenmektedir. Mark çatışmanın evrenselliğini ve tüm toplumsal yapılarla olan sistemli ilişkisini vurgulamıştır. Marks'a göre, "çatışma olmadan ilerleme olamaz ve uygarlığın bugüne kadar izlediği yasa budur." Marks'a göre insanlık tarihi, bir sınıflar savaşı tarihinden başka bir şey değildir.

Marks ve Engels'e göre kapitalist toplumdan sosyalist topluma devrimle geçiş kadını özgürleştirir. Kadın-erkek eşitliği ise ancak sosyalist bir toplumda sağlanabilir. Bu görüşe göre, diğer kurumlar gibi aile kurumu da ekonomik ilişkilerle ve bu ilişkilerin desteklediği mülkiyet düzeni ile değişmektedir. Diğer bir deyişle toplumda değişmeyi sağlayan belirli üretim tarzını üretim tarzını altüst eden ve mülkiyet düzenine karşıt duruma düşüren ekonomik üretici güçlerin gelişmesidir. Marksist yaklaşım aileye eleştirel bakar ve ailenin toplumda mevcut sınıf farklılıklarını önemli rol oynadığını iddia eder. Örneğin, işçi sınıfına eşitsizliğin normal olduğunu kabul ettirmede aile önemli bir rol oynar.

Bu yaklaşıma göre, bir sosyal kurum olan aile, toplumdaki mevcut sosyal çatışma örüntülerinin çerçevesinde anlaşılabilir. Çatışmacı teori, yapısal fonksiyonel teori gibi aileyi toplumun işleyişi açısından temel alır ancak aile içi kan bağlarının toplum için yararı üzerine odaklaşmak yerine ailenin toplumsal eşitsizliğe nasıl kaynak olduğunu göstermeye çalışır.

Ailenin toplumsal eşitsizliğin yeniden üretimdeki rolü farklı biçimlerde gerçekleşir. Engels "Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni" adlı yapıtında mal varlığının oğullara geçirilebilmesi için aile ilişkilerinin saptanması gerektiğini belirtir. Böylece aileler zenginliğin yoğunlaşmasını ve sınıfsal yapının yeniden üretimini izleyen kuşaklara aktarma olanağına kavuşur. Engels aynı zamanda ailenin ataerkil yapıyı nasıl sürdürdüğünü de açıklar. Erkeklerin kendi mirasçılarını bilmelerinin tek yolu kadın cinselliği üzerindeki kontrolleridir. Engels buna dayanarak ailenin kadınları erkeğin cinsel ve ekonomik malı durumuna dönüştürdüğünü savlar. Günümüzde, ücretli işgücüne katıldıkları halde kadınlar hala çocuk yetiştirme ve ev işleri ile ilgili sorumlulukları yüklenmektedirler (Macionis, 2008).

Mikro Çözümlemeler: Sembolik Etkileşim ve Sosyal Alışveriş Kuramı

Sembolik etkileşim: Bu kuram, aileyi etkileşen kişilerin bir birliği olarak tanımlamıştır ve aile yaşamının karı koca, ebeveynler ve çocuklar arasındaki ilişkiyi sürdürmeyi sağlayan etkileşimlerden kurulu olduğunu ileri sürmüştür. Ailede herkesin belli bir yeri vardır ve aile üyelerinin bu rolleri yerine getirmesi beklenir. Bu rol aile beklentilerine uygundur. Aile yaşamı içinde süre giden bir etkileşim mevcuttur. Bireyler aile içinde birbirleri ile olan ilişkilerinde aile yaşamını oluştururlar. Aile içindeki bireylerin durumlarına bağlı olarak kurdukları ilişkiler ve gerçeklik durumları birbirlerine göre farklıdır. Anne, baba, karı, koca, çocuk aile yaşamını farklı şekilde görürüler. Aile yaşamı zaman içinde değişir; yeni evli bir erkek ve kadının ilişkilerinde bekledikleri gündelik yaşamın gerçekleri karşısındaki tutumları değişebilir. Sembolik etkileşim yaklaşımından bakıldığında aile daha az katı bir örüntüye veya yapıya sahiptir. Bu yaklaşımı savunanlar eş seçimi, aile içi roller, evlilik etkileşimi, çocuğun toplumsallaştırılması konuları üzerinde durmaktadır (Macionis, 2008).

Sosyal Alışveriş Kuramı: Bu yaklaşıma göre evlilik bir uzlaşma alanı olarak tanımlanır. Bu alış-veriş içinde başka biriyle flört eden kişi flört ettiği insanın bir eş olarak seçimindeki avantajları ve dezavantajları değerlendirir. Buna karşın kendisinin neler sunacağının değerlendirmesini de yapar. Özetle, değişim kuramı bireylere eş seçiminde en iyi anlaşmayı yapmalarını ailenin oluşturulmasının özü olarak gösterir. Bu karşılıklı alışverişe temel olan en kritik boyut fiziksel çekiciliktir. Ataerkil toplumlarda güzellik kadınların evlilik pazarına sunduğu en önemli meta olarak görülmüştür. Güzelliğe yüklenen bu yüksek değer kadının fiziksel görünüşü

ile geleneksel kaygılarını ve yaşını açıklamadaki duyarlılığını gösterir. Erkekler ise genellikle sahip oldukları maddi kaynaklara göre değerlendirilir. Günümüzde kadının işgücüne katılımı ile kadınlar erkeklerin ekonomik yardımına ve çocukları yetiştirmek için yapacakları diğer desteklere daha az bağımlı hale gelmişlerdir (Macionis, 2008).

MODERN AİLE YAŞAMINDA DEĞİŞİMLER VE ÇEŞİTLİLİKLER

Daha önce belirtildiği gibi sanayileşme ve kentleşme ile birlikte aile geniş aileden çekirdek aileye doğru bir değişim geçirmektedir. Bu değişimin sonucunda ailenin boyutunun küçülmesi, geniş ailelerin azalması ve çekirdek ailelerin artması beklenmektedir. Günümüz toplumlarında hızlı bir değişme yaşanmasına rağmen, gelecekte çekirdek ailenin süreceği tahmin edilebilir. Özellikle gelişmiş ülkelerde çekirdek aile yapısı parçalanmaktadır. Boşanma oranları artmasıyla tek ebeveynli ailelerin sayısında artış gözlenmektedir. Bu eğilimin gelecekte devam edeceği söylenebilir. Yine özellikle gelişmiş ülkelerde ailelerin sahip olduğu çocuk sayıları düşmektedir ve tek çocuklu ailelerin sayısı artmaktadır. Günümüz toplumlarında insanlar farklı birçok aile yaşamları sürmektedirler ve insanların yaşamlarını sürdürdükleri aile yapısı tek tip olmaktan çok çoğulcu bir durum sergilemektedir. Bunun kanıtlarını, tek ebeveynli haneler, birlikte yaşama, boşanma oranlarının artması, evlilik ile ilgili değişmelerde görebilmekteyiz.

Endüstri öncesi toplumlarda, genel olarak anne-baba, çocuklar ve kan bağı olan kişilerden oluşan geniş ailede yaşarlardı. Endüstrileşme ile beraber, artan sosyal hareketlilik ve coğrafik göçler sonucu bireyler, anne-baba ve çocuklardan oluşan çekirdek ailede yaşamaya başlamışlardır. Artan boşanma oranları, demokratik hak ve özgürlüklerin genişlemesi sonucu aile yapısı farklılaşmış ve önemli değişimler geçirmiştir.

TÜRKİYE'DE AİLE YAPISI VE DEĞİŞME

AMAÇ 3 ***Türkiye'de aile yapısında ortaya çıkan değişmeleri saptayabilmek.***

Cumhuriyetin ilk yıllarında, Türkiye'de sanayi gelişmediği ve ekonomik yapı daha çok tarımsal üretime bağlı olduğu için geleneksel geniş aile yapısının egemen olduğu söylenebilir. Bu yıllarda nüfusun çoğunluğu kırsal alanlarda yaşamaktaydı. Cumhuriyetin ilk yıllarında toplumun yeniden yapılandırılması söz konusu olduğundan kadının toplum yaşamına katılması, kadının eğitimi gibi konular büyük önem taşımıştır ve modern/çağdaş aile yapısı temel alınmıştır. Yani Batı toplumlarında aile yaşantısı ve yapısı örnek alınmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Türkiye'de tarım kesiminde bir değişimin olduğu ve bu değişime paralel olarak köylerden kentlere göç olduğu ve kentleşmenin hızlandığı bilinmektedir. 1950'lerde yaşanan toplumsal ve ekonomik değişmeyi, traktör alımı, ülke çapında karayollarının yapılması, tarımda kullanılan alanların artması, tarımsal girdilerin kullanılmaya başlamasının harekete geçirdiği söylenebilir.

Kentleşme ve sanayileşme süreci içinde hemen hemen bütün toplumlarda benzer fonksiyonlara sahip olduğu kabul edilen ailenin önemli değişime uğradığı ve fonksiyonlarının pek çoğunu kaybettiği daha önceki bölümde belirtilmişti. Buna bağlı olarak, Türkiye'de de 1950'lerden sonra hızlanan sanayileşme ve kentleşme sürecinin aile yapısını etkilemiştir. Kentleşme sürecinin, bir değişme olgusunu

dile getirdiği sık sık belirtilmiştir. Dış görünüşüyle yerleşmeler arası bir nüfus hareketi özelliği taşıyan kentleşme, aynı zamanda bir çevre değişikliğini ve uyum sürecini beraberinde getirmektedir. Ayrıca kentleşmenin yol açtığı sosyal ve kültürel değişmenin çok yönlüdür. Bu sürecin aile yapısını etkilememesi düşünülemez. Gerçekten de sanayileşme ve kentleşme geniş aile yapısını çözen önemli faktörlerdendir.

19. yüzyıl Avrupa'sında sanayileşme ile birlikte köylerde kentlere yoğun bir göçün olduğu bilinmektedir. Bu göçler aile yapısını etkilemiştir. Köyden kentlere göçle geniş aile yapısı parçalanmıştır. Geleneksel toplum yaşamının temelinde daima geniş aile, akrabalık ve klan gibi bağlılıklar bulunmaktaydı. Bu durum sanayileşme ve kentleşme ile çözülmeye başlamış ve farklı bir toplum yapısı ortaya çıkmıştır. Doğal olarak bu süreç aile yapısında da önemli değişikliklere yol açmıştır. Sanayi toplumlarında geniş aileye yer yoktur ve sanayi toplumlarında ailenin fonksiyonu azalmıştır. Geniş ailenin sağlayamadığı mobiliteyi ve hareketli işgücünü çekirdek aile sağlar. Bu nedenle sanayi toplumlarında ailenin fonksiyonu daralmış ve azalmıştır. Üretime katılma çok azdır. Eğitim ve öğretim büyük oranda aile dışına bırakılmıştır.

Kentleşme ve sanayileşmenin etkisiyle geniş aileden çekirdek aileye geçileceği görüşü genelde kabul görmekteyse de bazı sosyologlar bu düşünceye karşı çıkmaktadırlar. A. Giddens (1984: 123)'a göre, "tarihsel araştırmalar, Avrupa'nın bir kısmında, en azından ilk kapitalist oluşumların birkaç yüzyıl öncesinde ailenin geniş tipten çok çekirdek aile ile ilişkili olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte daha geniş akrabalık ilişkileri birçok yönden bugünkünden daha önemliydi. Kapitalizmin gelişmesi ve aile yaşamı arasındaki ilişkiler tahmin edilenden daha karmaşıktır". Türkiye'deki aile yapısındaki değişmeleri aile biçim ve büyüklüğünde, akrabalık ilişkilerinde ve aile içi ilişkilerdeki değişmeler olarak incelenebilir.

Türkiye'de aile ile ilgili çalışmalar incelendiğinde, mevcut aile biçimlerine ilişkin çeşitli sınıflamaların olduğu görülmektedir. Aile sınıflamalarında genellikle hane halkı ve yerleşim yerleri temel alınmaktadır.

Aile Biçimi ve Büyüklüğündeki Değişmeler

Türkiye'de aile büyüklüğü nüfus sayımlarından ve yapılan araştırmalardan elde edilen sonuçlara göre saptanmaktadır. Sanayileşme süreci ile birlikte ailede meydana gelen değişikliklerden birinin aile büyüklüğünün küçülmesi olduğu belirtilmektedir. Bu süreç sonunda küçük-çekirdek ailenin yaygınlaşacağı kabul edilmektedir. Sanayileşme ve kentleşmenin yoğun olduğu bölgelerde ortalama aile büyüklüğünde düşüşün daha çok olacağı beklenmektedir.

Türkiye'de aileye ilişkin sınıflamalarda aile yapısını hane halkı esasına göre geleneksel geniş aile ve çekirdek aile; yerleşim yeri esasına göre ise kent ailesi, gecekondu ailesi, kasaba ailesi ve köy ailesi olarak ele alındığını görmekteyiz (Ayan, 2009).

Türkiye'de aile biçimlerini ortaya koymaya yönelik çalışmalar bugün ülkemizde çekirdek ailenin başat olduğunu göstermiştir (Ayan 2009: 89). S. Timur'un (1972: 30) Türkiye'de aile yapısı ile ilgili yaptığı çalışmada, Türkiye genelindeki ailelerin %60'ının çekirdek, %19'unun ataerkil geniş, %13'ünün geçici geniş, %8'inin parçalanmış ailelerden olduğunu ortaya koymuştur. Benzer sonuçlar bu konu ile ilgili yapılan diğer çalışmalarda da görülmektedir. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından Türkiye'de 1973, 1978 ve 1983 yıllarında yapılan çalışmalar, Türkiye'de 1968'den bu yana geniş ailede azalma, çekirdek ve dağılmış ailelerin artma eğiliminde olduğunu göstermiştir. Çekirdek aile tüm Türkiye'de artma eğilimi göstermekle birlikte, hane halkı sayısı bakımından bölgelere göre farklılık göstermektedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde hane büyüklüğü Türkiye ortalamasından daha büyüktür.

Türkiye'de aile yapısı ile ilgili çalışmalarda ailelerin sadece biçimsel açıdan incelendiği ve bu nedenle elde edilen sonuçların Türkiye'de aile yapısını biçimsel yönden ortaya koyduğu söylenebilir. Aile yapıları biçimsel açıdan çekirdek aileyi yansıtırken, aile içi ilişkiler açısından Batı toplumlarında görülen aile yapısından farklı özellikler göstermektedir. Hane halkı ve yerleşim yeri esasına göre yapılan araştırmalardan da benzer sonuçların elde edildiği görülmektedir. Yani, Türkiye'de aile yapısının köy ve kent düzeyinde biçimsel açıdan çekirdek aile yapısını gösterdiği, ancak aile içi ilişkiler açısından ise geniş aileyi yansıtan özellikler taşıdığı görülmektedir (Ayan, 2009). Sonuç olarak, Türkiye'de aile yapısının biçimsel olarak çekirdek aile olduğu ancak aile içi ilişkilerde hala geleneksel değerlerin egemen olduğu söylenebilir.

Nüfus sayımı sonuçlarına bakıldığında, genel olarak aile büyüklüğünün küçülme eğiliminde olduğu görülmektedir. Kent ve metropol alanlarda aile büyüklüğünde küçülme görülmektedir. Yıllar itibarıyla bu küçülmenin devam ettiği söylenebilir. TÜİK'in Aile Yapısı Araştırması 2006 sonuçlarına göre, Türkiye genelindeki hanelerin %87'sini çekirdek aile ve %13'ünü ise geniş aile oluşturmaktadır.

Şekil 10.1

Hane Yapısı

Kaynak: *TÜİK Aile Yapısı Araştırması 2006.*

Ailenin ekonomik üretim faaliyetindeki değişim, ailenin geçimini aile dışındaki işletmelerde sağlaması sonucunun ortaya çıkmasına neden olur. Geleneksel tarıma dayalı ekonomilerde aile bağımsız bir birimdir. Geniş aile yapısı içinde aile başkanı diğer üyelerin ekonomik etkinliklerini denetler. Ancak aile bu özelliğini kaybetmektedir. Bu durumun Türkiye için de geçerli olduğu söylenebilir.

SIRA SİZDE 2

Türkiye'de sanayileşme ve kentleşme ile birlikte aile biçimi ve büyüklüğünde ne tür değişmeler görülmüştür?

Akrabalık İlişkilerindeki Değişmeler

Türkiye'de geleneksel olarak akrabalar arasında baba soyundan gelen akrabalarla ilişkiler daha önemlidir. Geniş aile birey için güvenlik ve destek sağlayan bir kurumdur. Akrabalar arasında yardımlaşma vardır. Geleneksel toplumda akrabalık ilişkilerinin etkisi çok fazladır. Kentleşme ve sosyal değişme süreci ile birlikte akrabalık bağlarında da farklılaşmalar görülmektedir. Sosyal değişme aile ilişkilerinden kaynaklanan dayanışmayı zayıflatmaktadır.

Aile doğal olarak akrabalık sisteminin bir parçasıdır. Ailelerden meydana gelen akrabalık sistemi yatay olarak evlilik bağıyla, dikey olarak da soy bağı ile meydana gelir. Sosyal-kültürel değişmelere paralel olarak akrabalık ilişkilerinde de değişmeler görülmektedir.

E. Kongar (1986:101) İzmir'de Kentsel Ailenin Değişimi üzerine yaptığı araştırmada akrabalık ilişkilerinin kentsel bölgelerde zayıfladığını belirtmektedir. "Araştırmamızın bulguları, İzmir'deki kentsel ailenin, akrabalarla ilişkileri yönünden oldukça yalnız oldukları konusunda kuvvetli izlenimler vardır". Kongar, akrabalık ilişkilerinin değişme eğilimi içinde olmasına rağmen yardımlaşmanın devam ettiğini belirtmektedir.

Türkiye'de akrabalık ilişkilerinin değişmesi çekirdek aile yönünde olmakta ancak bireylerin aileye bağlılığı sürmektedir. Sosyal değişme akrabalık ilişkilerini zayıflatma yönünde değişmektedir. Bununla ilgili olarak yeni biçimlenmeler görülmektedir. Ailede değişim çekirdek aile yönünde olmakla birlikte, ayrı oturan yetişkin evlatlardan aileye bağlılık ve sorumluluklarını devam ettirmeleri beklenmektedir. Çekirdek aile yerine getirdiği fonksiyonlar bakımından geniş aile özelliği gös-

termektedir. Bu da ülkemizde aile yapısındaki değişimin ailenin fonksiyonlarındaki değişimle aynı hızda ve yönde olmadığını ortaya koymaktadır (Türk Aile Yapısı, Özel İhtisas Komisyonu Raporu,1989: 338).

Aile İçindeki Değişmeler

Geleneksel aile yapısı içinde evin hakimi babadır. Geleneksel ailede en önemli rol ayrımı aile reisi ile diğer aile üyeleri arasında görülmektedir. Ancak sanayileşme ve kentleşme ile birlikte çekirdek ailenin yaygınlaşması ve kadının daha fazla çalışma yaşamına girmesi ile aile içindeki roller değişmektedir. Geleneksel ailenin tersine yeni aile tipinde birçok iş ortak olarak yapılmaktadır. Gerçekten de çekirdek aile tipinde kadının çalışmasıyla birlikte eşler arasında eşitliğe doğru bir değişme gözlenmiştir. Ancak ailede hala geleneksel değerlere bağlı işbölümü devam etmektedir. TÜİK'in Aile Yapısı Araştırması 2006 verileri ev işlerinin çoğunluğunun kadın tarafından yapıldığını göstermektedir. Hanelerde cinsiyete dayalı bir işbölümü temelinde yemek yapma, ütü, sofrayı kurma-kaldırma gibi işlerin çoğunluğu kadın tarafından yerine getirilirken, fatura ödeme, küçük tamir gibi işleri daha çok erkekler yerine getirmektedir. Aşağıdaki Tabloda görüldüğü gibi hane içinde kadınların %87,1'i yemek ve %84,3'ü ise ütüyü yapmaktadır.

Şekil 10.2

Ev İşlerinin Genellikle Kimler Tarafından Yapıldığı

Kaynak: *TÜİK Aile Yapısı Araştırması 2006.*

Türkiye'de aile içi ilişkiler incelendiğinde, kadının erkeğe oranla daha düşük statüde olduğu ve karar alma süreçlerine daha az katıldığı görülmektedir. Geleneksel değerlerin egemen olması, cinsiyete dayalı ayrımcılık gibi nedenlerden dolayı kadının toplumdaki yeri ve dolayısıyla aile içindeki statüsü erkeğe oranla daha düşüktür. D. Kandiyoti (1984) bu konu ile ilgili yaptığı araştırmasında, sosyo-ekonomik değişmelerin kadının durumunda önemli değişmelere yol açmadığını ve cinsiyet rollerinde çok az bir değişmenin olduğunu belirtmektedir. Vurgulanması gereken önemli noktalardan biri de gelecekte bu yönde hızlı bir değişmenin beklenmemesidir. O. İmamoğlu (1994: 38-39) evlilik ilişkileri konusunda yaptığı çalışmada insanların evlilik konusuna genellikle olumlu baktıklarını belirtmiştir. İmamoğlu ayrıca, bazı farklılıkları da gündeme getirmiştir:

- Öncelikle eşitlikçi değil, hiyerarşik bir yapı mevcuttur. Erkekler kadınlara kıyasla daha çok ekonomik güce sahiptirler ve önemli karları daha çok onlar vermektedir.
- Kadınlar erkeklere göre evlilik ilişkisinden erkeklere göre daha az memnun görünmektedirler. Kadınlar eşleri ile istedikleri gibi bir ilişki kuramadıklarını düşünmektedirler.
- Eşler arasında bir iletişim sorunu yaşanmaktadır.
- İletişim, paylaşım sorunlarının ötesinde, kadınlar eşlerinin bazı rahatsız edici davranışlarının olduğunu ve kendilerine karşı daha fazla şiddete başvurduğunu belirtmektedirler.
- Bu durum kadının sağlığını ve psikolojik durumunu olumsuz etkilemektedir.

Aile içi ilişkilerde bazı değişmeler görülmekle birlikte kadının durumunun daha iyileşeceği ve daha eşitlikçi bir aile yapısının kısa dönemde ortaya çıkacağını söylemek zordur.

Gözlemlere dayanarak geniş aileden çekirdek aileye geçilmesi ve sosyo-kültürel değişmelerin etkisi ile eş seçimi, evlenme yaşının farklılaşması, ailenin kurulma şeklinde değişmeler vardır. Geleneksel ailede eşler daha çok aile tarafından seçilir ve evlenme yaşı küçüktür. Sosyo-kültürel değişme sürecinde bu eğilimlerin tersi yönde değişmeler olduğu bilinmektedir. Örneğin, 1978 ve 2003 yılları arasında hiç evlenmemiş kadınların durumu incelendiğinde, bu oran 1978 yılında %25 iken bu oran 2003 yıllında %31,2'ye çıkmıştır. 29 yaş altındaki kadınlarda bu oran 1978'de %42,0 iken, 2003 yılında %55,1'dir (Tezcan ve Çoşkun, 2004).

Sanayileşme, kentleşme ile birlikte değişen değerler, evlilik kararının nasıl verileceği konusunda etkili olmuştur. Bireyler evlenecekleri kişileri kendileri seçmeye başlamışlardır. TÜİK Aile Yapısı Araştırması 2006'dan elde verilere göre, kadınların %36,2'si evliliklerini görücü usulüyle, %24,2'sinde ise kendi kararı ile gerçekleşmiştir. Bu veriler temelinde evlilik kararının verilmesinde hala aile büyüklerinin kararının önemli olduğu ve bireylerin evlenmesinde önemli rol oynadıkları görülmektedir.

Şekil 10.3

Cinsiyete Göre Evlilik Kararı

Kaynak: *TÜİK Aile Yapısı Araştırması 2006.*

Türkiye'de ailenin hızlı bir değişim süreci içinde olduğu bilinmektedir. Türk aile yapısının geçirdiği değişimlerin nedenlerinin anlaşılması için bu konuda yapılacak birçok kapsamlı araştırmaya ihtiyaç olduğu açıktır. Fakat çok genel olarak de-

ğişme sürecinde ailenin çekirdekleştiği, geniş ailenin bazı fonksiyonlarını kaybettiğini söyleyebiliriz. Türk toplumunda gelecekte aile yapısının nasıl olacağını belirleyecek önemli faktörlerden birisi Avrupa Birliği olabilir. Türkiye'nin Avrupa Birliğine üye olması yolundaki gelişmeler aile, kadın hakları, kadına karşı şiddet, çocuğun yetiştirilmesi gibi birçok konuda yasal düzenlemelerin gerektirecektir. Ülkemizde kadının topluma katılım düzeyinin yetersiz olduğu dikkate alınırsa, bu değişikliklerin kadın ve çocuklara belli haklar sağlaması yönünden olumlu katkıları olacağı açıktır.

GELECEKTE AİLE

Günümüz gelişmiş toplumlarında, boşanma oranında, evlenmeyen bireylerin sayısında, evlenmeden birlikte yaşayan çiftlerin sayısında artış görülmektedir. Tek ebeveynli ailelerin sayısı her geçen gün artmakta ve bireyler daha geç yaşlarda evlenmeyi tercih etmektedirler. Aynı zamanda gay ve lezbiyen kişiler aile kurmak istemektedirler ve bazı ülkelerde bu tür evliliklere izin verilmeye başlanmıştır. Bütün bunlar gelecekte ailenin nasıl olacağı sorusunu da beraberinde getirmektedir.

Bazı sosyal bilimciler gelecekte ABD'de tipik çekirdek ailenin daha az görüleceğini ileri sürmektedirler (Landis, 1994). Landis 200 yıldır ailenin daha yavaş değiştiğini ancak günümüzde çok hızlı bir değişme süreci olduğu için gelecekteki aile yapısını tahmin etmenin zor olduğunu öne sürer. Üreme ve gen teknolojilerindeki hızlı değişmeler aile ve ailenin geleceği üzerinde önemli etkilere sahip olacaktır. 1978 yılında ilk insan embriyosunun nakli gerçekleşti ve 1981'de ABD'de ilk tüp bebek dünyaya geldi. Bu değişmelerin aile yapısını etkilememesi düşünülemez ve bu bazı sosyal ve etik problemleri de beraberinde getirecektir.

Özet

AMAÇ 1

Toplumsal Değişmenin nedenlerini ve özelliklerini sıralayabilmek.

Toplumsal değişme, zaman içinde sosyal yapılardaki/organizasyonlardaki ve kültürdeki dönüşümdür. Toplumların statik olmadığını ve ekonomik, sosyal, kültürel ve politik sürekli değişimin olduğunu herkes tarafından kabul edilen gerçeklerden biridir. Sosyal değişmeyi açıklamaya çalışan birçok sosyolojik teori mevcuttur. Sosyal değişme karmaşık bir süreçtir ve birçok faktör değişmede etkili olmaktadır. Bunlardan bazıları şu şekilde belirtilebilir: Kültür, teknoloji, çatışma, İnançlar, değerler, ideolojiler, nüfus, çevresel faktörler, ekonomi, politik yapı.

AMAÇ 2

Sosyolojideki farklı yaklaşımlara göre ailedeki değişmeleri açıklayabilmek.

Aile konusunda birçok farklı yaklaşım bulunmaktadır. Özellikle yüzyılın ikinci yarısında ailenin geçirdiği değişmeler, kadının aile içindeki rolü, ailenin geleceği gibi konular çeşitli yönleriyle tartışılan konular olmuştur. Yapısal-fonksiyonel yaklaşıma göre, aile biçimleri belirli fonksiyonları yerine getirir ve bu belirli fonksiyonlar aile içi ilişkiler, rol ve statüleri yaratarak aile yapısını şekillendirir. Yapısal-Fonksiyonel yaklaşım, ailenin değişim sonucu görevlerini başka kurumlara aktarması ile yapısının buna paralel değişeceğini öne sürmektedir. Aile yeni biçimiyle fonksiyonel olacaktır. Bıraktığı fonksiyonların yerine yeni fonksiyonları önem kazanacak ve yapısı da değişmiş olacaktır. Bu bakış açısına göre, sanayileşme ve kentleşme ailenin fonksiyonlarını ve yapısın değiştiren önemli bir neden olarak görülmektedir ve aile yapısındaki değişimin önemli bir nedeni olarak kabul edilmektedir. Aile geleneksel tarıma dayalı toplumlarda birçok fonksiyona sahipken, sanayi toplumlarında sadece çoğalma, çocuğun sosyalleştirilmesi ve eşler arasında psikolojik ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Diğer fonksiyonlar başka kurumlar tarafından yerine getirilmektedir. Parsons özellikle çekirdek aileye düşen üyeler arasında karşılanması görevini başka sosyal grubun karşılanmasının olanaksız olduğunu belirmektedir.

Kökenini Karl Marx'ın felsefesinden alan çatışmacı kuram, sosyal sınıflar arasındaki çatışma üzerinde odaklaşmaktadır. Bu yaklaşıma göre, bir sosyal kurum olan aile, toplumdaki mevcut sosyal çatışma örüntülerinin çerçevesinde anlaşılabilir. Çatışmacı teori, yapısal fonksiyonel teori gibi aileyi toplumun işleyişi açsından temel alır ancak aile içi kan bağlarının toplum için yararı üzerine odaklaşmak yerine ailenin toplumsal eşitsizliğe nasıl kaynak olduğunu göstermeye çalışırlar.

Sembolik etkileşim, aileyi etkileşen kişilerin bir birliği olarak tanımlar ve aile yaşamının karı koca, ebeveynler ve çocuklar arasındaki ilişkiyi sürdürmeyi sağlayan etkileşimlerden kurulu olduğunu ileri sürmüştür. Aile yaşamı aynı zaman içinde değişir. Yeni evli bir erkek ve kadının ilişkilerinde bekledikleri gündelik yaşamın gerçekleri karşısındaki tutumları değişebilir. Sosyal alışveriş kuramın göre, evlilik bir uzlaşma alanı olarak tanımlanır.

AMAÇ 3

Türkiye'de aile yapısında ortaya çıkan değişmeleri saptayabilmek.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Türkiye'de tarım kesiminde bir değişimin olduğu ve bu değişime paralel olarak köylerden kentlere göç olduğu ve kentleşmenin hızlandığı bilinmektedir. 1950'lerde sosyal ve ekonomik değişimleri; traktör alımı, ülke çapında karayollarının yapılması, tarımda kullanılan alanların artması, tarımsal girdilerin kullanılmaya başlamasının harekete geçirdiği söylenebilir. Kentleşme ve sanayileşme süreci içinde hemen hemen bütün toplumlarda benzer fonksiyonları olduğu kabul edilen ailenin önemli değişime uğradığı ve fonksiyonlarının pek çoğunu kaybettiği görülmektedir.

Türkiye'de aile biçimlerini ortaya koymaya yönelik çalışmalar bugün ülkemizde çekirdek ailenin hakim olduğunu göstermiştir. Çekirdek aile tüm Türkiye'de artma eğilimi göstermekle birlikte, hane halkı sayısı bakımından bölgelere göre farklılık göstermektedir. Aile yapıları biçimsel açıdan çekirdek aileyi yansıtırken, aile içi ilişkiler açısından batı toplumlarında görülen aile yapısından farklı özellikler göstermektedir.

Kentleşme ve sosyal değişme süreci ile birlikte akrabalık bağlarında da farklılaşmalar görülmektedir. Sosyal değişme aile ilişkilerini zayıflatmaktadır. Türkiye'de akrabalık ilişkilerinin değişmesi çekirdek aile yönünde olmakta fakat bireylerin aileye bağlılığı beklenmektedir. Çekirdek aile tipinde kadının çalışmasıyla birlikte eşler arasında eşitliğe doğru bir değişme vardır ancak ailede hala geleneksel değerlere bağlı işbölümü devam etmektedir. Türkiye'de aile içi ilişkileri incelendiğinde, kadının erkeğe oranla daha düşük statüde olduğu ve karar alma süreçlerine daha az katıldığı görülmektedir. Geleneksel değerlerin egemen olması, cinsiyete dayalı ayrımcılık gibi nedenlerden dolayı kadının toplumdaki yeri ve dolayısıyla aile içindeki statüsü erkeğe oranla daha düşüktür.

Kendimizi Sınayalım

1. Hangi teorik yaklaşım günümüz toplumlarında ailenin fonksiyonlarının azaldığını belirtir?

a. Yapısal-Fonksiyonel Yaklaşım
b. Çatışmacı Yaklaşım
c. Sembolik Etkileşim
d. Fenomenolojik Yaklaşım
e. Maksist Yaklaşım

2. Günümüz toplumları ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur?

a. Ailenin büyüklüğü artmıştır.
b. Gelişmiş ülkelerde ailelerin sahip olduğu çocuk sayısı artmıştır.
c. Çekirdek aile toplumlarda başat aile tipi olmuştur.
d. Çocukların eğitimi daha az önemli olmuştur.
e. Geleneklerin önemi artmıştır.

3. Anne-baba-evli olmayan çocuklardan oluşan aile tipi aşağıdakilerden hangisidir?

a. Anaerkil Aile
b. Çekirdek Aile
c. Geniş Aile
d. Tek ebeveynli aile
e. Ataerkil aile

4. Aşağıdakilerden hangisi Murdock'a göre çekirdek ailenin işlevlerinden biri **değildir?**

a. Cinsel ilişkileri düzenleme
b. Çocukların bakımı
c. Ekonomik işbirliği
d. Kadınların aile dışında çalışması
e. Ortak ikamet

5. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye'de sosyologların aile sınıflamalarında en çok kullandıkları kategorilerdendir?

a. Eş sayısı
b. Hane halkı sayısı ve yerleşim yeri
c. Soya göre
d. Gelir dağılımı
e. Etnik köken

6. Ailede erkeğin kadın üzerinde egemenliğinin özel mülkiyetle ilişkili olduğun görüşünü savunan yaklaşım aşağıdakilerden hangisidir?

a. Yapısal- Fonksiyonel yaklaşım
b. Sembolik Etkileşim
c. Çatışmacı Yaklaşım
d. Sosyal alışveriş kuramı
e. Postmodern Kuram

7. Aşağıdakilerden hangisi Ogburn'a göre geleneksel geniş ailenin görevlerinden biri **değildir?**

a. Ekonomik
b. Biyolojik
c. Eğitim
d. Kültürel
e. Prestij

8. Türkiye'de 1950'lerden sonra ailenin değişmesinin temel nedenleri nelerdir?

a. Sanayileşme ve kentleşme
b. Teknolojik değişmeler
c. Dini değerler
d. Gelenekler
e. Doğum kontrol yöntemleri

9. Çatışmacı yaklaşıma göre, toplumsal değişmenin temel nedeni aşağıdakilerden hangisidir?

a. Sınıflar arasındaki çatışma
b. Kadın-erkek eşitsizliği
c. Otoritenin eşit olmayan dağılımı
d. Kentleşme
e. Göç

10. Aşağıdakilerden hangisi çekirdek ailenin en önemli özelliklerinden biridir?

a. Eğitim
b. Eşler arasında eşitliği sağlama
c. Neslin devamını sağlama-üreme
d. Kültür
e. Etnik çeşitlilik

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. a	Yanıtınız yanlış ise, "Yapısal Fonksiyonel Kuram" bölümünü gözden geçirin.
2. c	Yanıtınız yanlış ise, "Türkiye'de Aile Yapısı" bölümünü gözden geçirin.
3. b	Yanıtınız yanlış ise, "Giriş" bölümünü gözden geçirin.
4. d	Yanıtınız yanlış ise, "Yapısal Fonksiyonel Kuram" bölümünü gözden geçirin.
5. b	Yanıtınız yanlış ise, "Türkiye'de Aile Yapısı" bölümünü gözden geçirin.
6. c	Yanıtınız yanlış ise, "Çatışmacı Kuram" bölümünü gözden geçirin.
7. d	Yanıtınız yanlış ise, "Yapısal Fonksiyonel Kuram" bölümünü gözden geçirin.
8. a	Yanıtınız yanlış ise, "Türkiye'de Aile Yapısı" bölümünü gözden geçirin.
9. a	Yanıtınız yanlış ise, "Çatışmacı Kuram" bölümünü gözden geçirin.
10.c	Yanıtınız yanlış ise, "Yapısal Fonksiyonel Kuram" bölümünü gözden geçirin.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Sosyal değişme kompleks bir süreçtir ve birçok faktör değişmede etkili olmaktadır. Sosyal Değişmenin birçok nedeni vardır. Kültür, çatışma, inançlar, değerler, ideolojiler, çevresel faktörler, nüfus, ekonomi, teknoloji ve politik yapı değişmede etkili olan nedenlerin başında sayılabilir. Toplumsal değişme gibi kompleks bir süreci tek bir faktörle açıklamanın mümkün olmadığı söylenebilir.

Sıra Sizde 2

Yapısal-fonksiyonel yaklaşıma göre, aile biçimleri belirli fonksiyonları yerine getirir ve bu belirli fonksiyonlar aile içi ilişkiler, rol ve statüleri yaratarak aile yapısını şekillendirir. Zaman içinde aile yapıları farklı özellikler kazanıp, farklı fonksiyonları yerine getirmeye başlayabilirler. Yapısal-Fonksiyonel yaklaşım, ailenin değişim sonucu görevlerini başka kurumlara aktarması ile yapısının buna paralel değişeceğini öne sürmektedir. Aile yeni biçimiyle fonksiyonel olacaktır. Bıraktığı fonksiyonların yerine yeni fonksiyonları önem kazanacak ve yapısı da değişmiş olacaktır. Bu bakış açısına göre, sanayileşme ve kentleşme ailenin fonksiyonlarını ve yapısın değiştiren önemli bir neden olarak görülmektedir.

Sıra Sizde 3

Sanayileşme süreci ile birlikte Türkiye'de ailede meydana gelen değişikliklerden birinin aile büyüklüğünün küçülmesidir. Bu süreç sonunda küçük-çekirdek ailenin yaygınlaşacağı kabul edilmektedir. Sanayileşme ve kentleşmenin yoğun olduğu bölgelerde ortalama aile büyüklüğünde düşüşün daha çok olacağı beklenmektedir. Türkiye'de aile biçimlerini ortaya koymaya yönelik çalışmalar bugün ülkemizde çekirdek ailenin halim olduğunu göstermiştir. Çekirdek aile tüm Türkiye'de artma eğilimi göstermekle birlikte, hane halkı sayısı bakımından bölgelere göre farklılık göstermektedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde hane büyüklüğü Türkiye ortalamasından daha büyüktür. Aile yapıları biçimsel açıdan çekirdek aileyi yansıtırken, aile içi ilişkiler açısından batı toplumlarında görülen aile yapısından farklı özellikler göstermektedir. Hane halkı esasına ve yerleşim yeri esasına göre yapılan araştırmalardan da benzer sonuçların elde edildiği görülmektedir. Yani, Türkiye'de aile yapısının köy ve kent düzeyinde biçimsel açıdan çekirdek aile yapısını gösterdiği ancak aile içi ilişkiler açısından ise geniş aileyi yansıtır özellikler taşıdığını göstermektedir.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

Appelbaum, R. (1970). **Toplumsal Değişim Kuramları**. Ankara: Türkiye İş Bankası.

Ayan, S. (2009). **Aile ve Şiddet.** Ankara: Ütopya

Bottomore, T. (1977). **Toplumbilim.** Ankara: Doğan Yayınevi. s.185.

Giddens, A.(1984). **Sociology: A Brief But Critical Introduction.** Hong Kong: The Macmillan Press Ltd.

İmamoğlu, O. (1994). "Değişim Dürecinde Aile: Evlilik İlişkileri, Bireysel Gelişim ve Demokratik Değerler", **Aile Kurultayı,** Ankara: Aile Araştırma Kurumu.

Kongar, E. (1986). **Türkiye Üzerine Araştırmalar.** İstanbul: Remzi Kitapevi.

Kongar, E. (1981). **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği.** İstanbul: Remzi.

Landis, J. R. (1992). **Sociology: Concept and Characteristics.** Belmont California: Wadsworth Publishing Company.

Macionis, J.J. (2008). **Sociology. (Twelth Edition).** New Jersey, USA: Pearson.

Murdock, G. P. (1949). **Social Structure.** New York: The MacMillan Comapany.

Ogburn, W.F. (1953). "The Changing Function of Family", (Der. R. Winch, R. McGinnis ve H. R. Barringer). **Selected Readings in Marrige and the Family,** New York: Hold Rinehard Winston.

Parsons, T. (1959). "The Social Structure of Family" (Der R. N. Anshen), **The Family: Its Function and Destiny,** New York: Harper and Pow Publishers.

Parsons, T. (1974). "The Incest Taboo in Relation to Social Structure", (Der. R. L. Coser), **The Family: Its Structures and Functions.** New York: St. Martin Press.

Swingewood, A. (1998). **Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi.** Ankara: Bilim ve Sanat.

Türk Aile Yapısı, Özel İhtisas Komisyonu. 1989. Ankara: DPT. DPT yayın No: DPT 2165-ÖİK.

Tezcan, S. ve Çoşkun, Y. (2004). "Türkiye'de 20. Yüzyılın son Çeyreğinde Kadınlarda İlk Evlenme Yaşı ve Günümüz Evlilik Özellikleri", **Nüfusbilim Dergisi,** 26: 15-34.

Timur, S. (1972). **Türkiye'de Aile Yapısı.** Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

TÜİK (2006). **Aile Yapısı Araştırması.** Ankara.